

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**TÜRK BASINI EKSENİNDE, ANILAR VE
ARŞİV BELGELERİNDE TÜRK SİLAHLI
KUVVETLERİ (1939-1945)**

**DOKTORA TEZİ
Serdar Cem SEDİROĞLU
2902090009**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Şamil ÜNSAL

İstanbul 2014

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİ ANABİLİM DALI**

**TÜRK BASINI EKSENİNDE, ANILAR VE
ARŞİV BELGELERİNDE TÜRK SİLÂHLİ
KUVVETLERİ (1939-1945)**

**DOKTORA TEZİ
Serdar Cem SEDİROĞLU
2902090009**

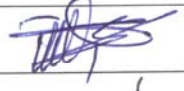
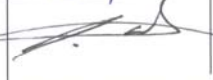
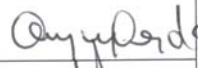

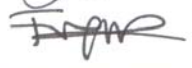
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Şamil ÜNSAL

İstanbul 2014

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZ ONAYI

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında 2902090009 numaralı **Serdar Cem SEDİROĞLU**'nun hazırladığı "Türk Basını Ekseninde, Anılar ve Arşiv Belgelerinde Türk Silahlı Kuvvetleri (1939-1945)" konulu YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, LİSANÜSTÜ Öğretim Yönetmeliği'nin 50. maddesi uyarınca 30.05.2014 Cuma günü saat : 11.00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin *kabulüne*.....'ne QYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANATI (2)	İMZA
Yrd.Doç.Dr.Şamil ÜNSAL (Danışman)	Kabul	
Prof.Dr.İşıl ÇAKAN HACİBRAHİMOĞLU	Düzeltilme	
Doç.Dr.Aynur SOYDAN ERDEMİR	Kabul	
Doç.Dr.Gültekin YILDIZ (İÜ Ede.Fak.)	Düzeltilme	
Yrd.Doç.Dr.Figen ATABEY (Ağrı İbrahim Çeçen Üniv.)	KABUL	

“Doktora tezi olarak sunduğum “*TÜRK BASINI EKSENİNDE, ANILAR VE ARŞİV BELGELERİNDE TÜRK SİLÂHLİ KUVVETLERİ (1939-1945)*” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.”

Serdar Cem SEDİROĞLU

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

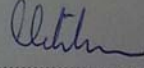
TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10039664
Yazar Adı / Soyadı	SERDAR CEM SEDİROĞLU
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 39991064494
Telefon	5326410753
E-Posta	serdar.cem@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	TÜRK BASINI EKSENİNDE, ANILAR VE ARŞİV BELGELERİNDE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ (1939-1945)
Tezin Tercümesi	TURKISH ARMED FORCES (1939-1945) AT MEMORIES AND ARCHIVE DOCUMENTS WITH THE AXIS OF TURKISH PRESS
Konu	Türk İnkılap Tarihi = History of Turkish Revolution
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Doktora
Yılı	2014
Sayfa	516
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. ŞAMİL ÜNSAL 57685120172
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	tarikh 2.dünya savaşı Türk Ordusu Türk basını
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin ağık erişime sunulmasının 12.06.2017 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

12.06.2014

İmza:.....

ÖZET

II. Dünya Savaşı yıllarında her ne kadar Türk Devleti savaşın içinde doğrudan yer almamış olsa da harbin sıkıntılarını fazlasıyla hisseden bir ülke olmuştur. Türkiye, II. Dünya Savaşı başladıktan yaklaşık kırk gün sonra İngiltere ve Fransa ile bir ittifak antlaşması imzalamış, yöneticiler devlet politikalarını savaşa girmeme üzerine şekillendirmiş ve bu politikalarına savaşın seyrine göre yön vermiştir.

Almanya'nın savaşı kazanma ihtimalinin belirdiği dönemde Türk Devleti, 18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nı imzalayarak Alman tehdidini önlemiştir. 1943 yılından itibaren savaş Müttefikler lehine gelişmeye başlamış, bunun üzerine Türkiye, Kahire'de yapılan konferansta prensip olarak Müttefiklerin yanında savaşa katılmaya razı olmuştur. Müttefik devletlerin baskısı neticesinde Türkiye 2 Ağustos 1944'te Almanya ile tüm ilişkilerini kesmiş, 23 Şubat 1945'te ise Almanya ve Japonya'ya savaş ilân etmiş, fakat fiilen savaşa girmemiştir.

II. Dünya Savaşı boyunca Türk Devleti, savaşa fiilen girmemiş olmakla beraber ülkesini savunmak için ordusunu elinden geldiği kadar hazır etmiş, iş gücünün en dinamik kesimini seferber ederek savunmasını insan gücüne dayandırmış, ordusu için gerek müttefiklerden, gerekse Mihver devletlerinden harp silâh ve araçlarını temin ederek olası bir savaşa hazırlanmıştır. Bu dönemde Türk Ordusu, başta resmî törenler olmak üzere her fırsatta basın yoluyla “harbe hazırız” mesajını tüm dünyaya vererek uluslararası psikolojik ortamın ülke lehine şekillenmesini sağlamıştır. Türk basını da; ülke savunmasına yönelik konularda haberlerin gizliliğine azami özen göstermiş, ajansların Türk Ordusuna dair servis ettiği genelde olumlu haberleri “tek bir ulusal duygu selini” oluşturmak için hükûmet yetkililerinin düşünceleri doğrultusunda kamuoyu ile paylaşmıştır. Basın yoluyla Türk Ordusu hakkında verilen bu olumlu haberler Türk dış politikasına yön verenlerin elinin güçlenmesini sağlamıştır.

Savaşın seyrine göre kimi zaman Müttefik orduların, kimi zaman Mihver devletlerin ordularıyla yakın ilişki içinde olan Türk Ordusunun bu dönemde belki de en büyük şansı, I. Dünya Savaşı ve Türk İstiklâl Savaşı'nı yaşamış komutanların geçmişte kazandıkları tecrübelerini hâlâ orduda görev yapıyor olmalarından ötürü Silâhlı Kuvvetlere aktarmaları olmuştur.

ABSTRACT

During World War II, although the Turkish government was not involved directly in the war, she has been a country that feels the troubles of war too. Turkey, immediately after forty days from the beginning of World War II, signed a Treaty of Alliance with Britain and France, and administrators of the country shaped the course of state policies not to enter the war and directed these policies according to the course of the war.

At the period of the possibility of Germany's winning the war, the Turkish state avoided the German threat by signing The Turkish-German Non-Aggression Pact. By 1943, the war began to evolve in favor of the Allies, as a result of this, at a conference held in Cairo, Turkey accepted to join the fight alongside the Allies in principle. As a result of the pressure of the Allied Powers, on August 2, 1944, Turkey cut all relations with Germany and he declared war on Germany and Japan on 23 February, 1945, but she was not actually in the war.

During World War II, although the Turkish government was not actually in war, she made the army ready to defend the country as much as he can mobilizing workforce's most dynamic sectors she relied the defence on manpower; she prepared for a possible war providing the military weapons and vehicles from both allies and axis of the states.

At this period, the Turkish Army provided shaping the international psychological environment in favor of herself giving the message "We are ready for war" to all the world's countries, primarily through the media at every opportunity, including official ceremonies. The Turkish Press had shown to the privacy of the utmost care on defense of the country for the relevant news, generally shared the agencies' news serving positive news on Turkish Army to create "one national of emotion" government officials thoughts in line with public opinion. This positive news about the Turkish Army, through the press, Turkish foreign policy has led to the strengthening of the guiding hand.

The Turkish Army was in close cooperation sometimes with Allies and sometimes Axis States according to the course of the war. The Turkish Army's the biggest chance in this period is probably having experienced commanders who served in World War I and the Turkish War of Independence and transferred their experiences for still serving in the army.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	Vi
İÇİNDEKİLER	Vii
ÖNSÖZ.....	Xiii
TABLO LİSTESİ	XV
KISALTMALAR	Xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'DA ALMAN ÜSTÜNLÜĞÜ DÖNEMİNDE TÜRK ORDUSU (1939–1941)

A. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLANGICINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI	13
B. SAVAŞ BAŞLAMADAN HEMEN ÖNCE TÜRK ORDUSU VE SON HAZIRLIKLAR.....	19
1. 1 Eylül 1939'a Kadar Genel Bir Bakış	19
2. Teşkilat-Teçhizat-Doktrin	24
3. Mareşal Fevzi Çakmak'ın 1939 Yılı Birlik Denetlemeleri	46
3. İngiliz Akdeniz Filosunun Türk Limanlarını Ziyareti	48
4. 1939 Büyük Trakya Manevraları (15–21 Ağustos 1939)	49
5. Yabancı Ordu Mensupları ve Askerî Ataşelerin Manevralara İlgisi.....	56
6. 1939 Büyük Trakya Manevraları Sonu Büyük Tören Geçidi	58
7. 30 Ağustos 1939 Törenleri ve Askerî Terfiler	60
8. Uçak İmalatına Ağırlık Verilmesi	61

C. SEFERBERLİK İÇİN ÇALIŞMALAR	64
D. HAVA KORUNMA TEDBİRLERİ	69
1. İstanbul’da Hava Korunma Denemeleri.....	69
2. İzmir’de Hava Korunma Denemeleri ve Türkiye’deki Hava Korunma Tedbirlerine Karşı Yabancı Orduların İlgisi	73
3. Ankara’da Pasif Korunma Tedbirleri.....	75
E. GENÇLİĞİN YURT MÜDAFAASINA GÖRE HAZIRLANMASI VE “HARP OLACAK MI?” TARTIŞMALARI.....	76
F. II. DÜNYA SAVAŞI’NIN BAŞLAMASI KARŞISINDA TÜRK ORDUSU	78
G. MÜTTEFİK ORDU MENSUPLARI İLE TÜRK ORDU MENSUPLARININ TEMASLARI.....	88
1. 12 Mayıs 1939 Tarihli Türk-İngiliz Ortak Bildirisi ve Askerî Yakınlaşma.....	88
2. İngiliz ve Fransız Şark Ordusu Komutanlarının Türkiye Temasları.....	95
a. 19 Ekim 1939 Tarihli Türk-İngiliz- Fransız İttifakı Antlaşması.....	97
b. 19 Ekim 1939 Tarihli Ankara Türk-İngiliz-Fransız Karşılıklı Yardım Antlaşması’nın 3 Sayılı Gizli Protokolü ve Askerî Sözleşmesi.....	101
3. 19 Ekim 1939 Tarihli Türk-İngiliz- Fransız İttifakı Antlaşması Sonrası Askerî Temasların Artması.....	103
4. Amerikalı Yetkililerin Türkiye Temasları	107
H. TÜRK HAVACILIĞI	108
1. Hava Meydanlarında Çalışmalar.....	112
2. Türk Askerlerinin Bulgar Sınırını Geçmesi ve Türk Semalarında Bulgar Askerî Uçağı	113
3. Türk Hava Kurumu Kasım 1941 Toplantısı ve Etimesgut’ta Uçak Fabrikası Kurulması Çalışmaları	115
I. II. DÜNYA SAVAŞI BAŞLARINDA TÜRK ORDUSUNDA EĞİTİM	118
1. Türk Ordusunda Askerî Okullar	118
2. Türk Ordusunda Yedek Subaylar.....	123
3. Askerî Liselerden Mezuniyetler.....	125
4. Harp Okulları ve Mezuniyet Törenleri.....	126
5. Askerî Tıbbiye ve Mezuniyetler	130
6. II. Dünya Savaşı Yıllarında Harp Akademileri.....	131
7. Türk Ordusunda Gayrimüslimler	135

J. MECLİS'TEN ORDUYA TAM DESTEK	138
1. Bazı Alaylara İstiklâl Madalyası Verilmesi	138
2. Asker Aileleri İçin Yeni Düzenlemeler.....	139
3. Türk Ordusunda Ödül Sisteminde Bir Düzenleme	143
4. Meclis'in Ordu Harcamalarında Yaklaşımı	144
5. Millî Müdafaa Gereksinimlerinin Ekonomiye Yön Vermesi.....	148
K. 1940 SENESİNDE GENELKURMAY BAŞKANI MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'IN ÇALIŞMALARI	150
L. 1940 SONLARINDA ASKERÎ HAZIRLIKLAR ARTIYOR	155
M. ORDUNUN İAŞESİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR.....	160
N. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ŞİDDETİNİ ARTTIRMASI VE ÜLKEDE SIKIYÖNETİM	165
1. Örfî İdarede Komuta Değişikliği	169
2. İstanbul'dan Anadolu'ya Nakiller ve Örfî İdarenin Nakillere Dair Tebliği	170
3. Asker Kaçakları ile Mücadele.....	172
O. 1941 SENESİNDE TÜRK ORDUSU.....	173
1. İtalyan Uçaklarının Türk Hava Alanlarına İnişi ve Türkiye'ye Sığınan Yabancı Askerler.....	176
2. İngiltere'nin Türk Ordusuna İlgisinin Artması	177
3. 1941 Bütçesi ve Görülen Lüzum Üzerine Savunma Harcama Kaleminde Artış, Ordu İçin Yeni Yardımlar	184
4. Trakya Ordusunun 1941 Ortalarındaki Durumu.....	188
5. Batı Trakya'nın Bulgarlar ve Limni-Midilli Adalarının Almanlar Tarafından İşgali.....	192
6. Çakmak Hattından Daha Gerideki Çatalca Hattında Savunmaya Geçiş.....	195
P. TÜRK-ALMAN YAKINLAŞMASI	196
1. Türk-Alman Saldırmazlık Paktı (18 Haziran 1941).....	196
2. Türk Ordusundan Alman Ordusuna Bir Ziyaret	199
3. Türk-Alman Yakınlaşmasına Karşı Müttefiklerin Tutumu.....	201
R. REFAH VAPURU FACİASI, DONANMA VE HAVA KUVVETLERİNDE BÜYÜK KAYIP	203

S. TRAKYA ORDUSUNUN ANADOLU'YA ÇEKİLME TATBİKATI VE ALMANLARIN SOVYET RUSYA HAREKÂTI KARŞISINDA TÜRK ORDUSU	207
T. ASKERÎ TERFİLER-PROPOGANDA AMAÇLI ASKERÎ TÖRENLER	211

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞTA DENGİNİN SAĞLANDIĞI “1942–1943”

DÖNEMİNDE TÜRK ORDUSU

A. ABD’NİN SAVAŞA GİRMESİ NETİCESİNDE SAVAŞTA DENGE DURUMU-TÜRK ORDUSUNDA HAZIRLIKLARIN HIZLANMASI.....	220
1. Savaşın Seyrinin Değişmesi.....	220
2. Teşkilat-Teçhizat-Doktrin	224
3. Türk Ordusunun Tahkimata Hız Vermesi.....	228
4. Türk Ordu Mensuplarının Yabancı Ordu Meslektaşları ile İlişkilerinde Denetimin Artması.....	230
5. Şark Hududundaki Türk Ordusu	233
B. SULTANHİSAR VE DEMİRHİSAR TORPİDOBOTUNA TÜRK BAYRAĞI ÇEKİLMESİ	236
C. MİLAS’TA YABANCI UÇAKLARIN SALDIRISI.....	238
D. MÜTTEFİK VE MİHVER ESİRLERİNİN MÜBADELE İŞLERİ	240
E. ÖRFİ İDARE DEVAM EDİYOR	242
F. İNGİLTERE’DEN SATIN ALINAN NAMLU VE TARETLERİN TÜRKİYE’YE NAKLİNDE KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER.....	244
G. ALMANYA İLE İLİŞKİLERİN GELİŞMESİ.....	246
H. MECLİS’İN ORDUYA YAKLAŞIMI	249
1. 1942 ve 1943 Bütçesinde Savunma	249
2. Ordunun İhtiyaçlarının Artması	255
3. Orduya Ait Malzeme Alımları	259
I. ORDUDA HAVACILIK (1942-1943).....	261
1. 8. Hava Kurumu Kurultayı (5 Haziran 1942)	261

2. Havacılıkta Diğer Gelişmeler.....	264
J. ASKERLİK KANUNU VE SUBAY TERFİLERİNDE BİR DEĞİŞİKLİK.....	265
K. ORDUDAN MEZUNİYETLER.....	267
1. Sınıf Okulları, Harp Okulları ve Akademiden Mezuniyetler.....	267
2. Yedek Subay Okulu ve Yedek Subay Okulundan Mezuniyetler.....	269
3. Harp Akademisinde 1942 Mezuniyeti	272
L. ATILAY DENİZALTISININ KAYBI.....	273
M. 30 AĞUSTOS TERFİLERİ VE PROPAGANDA AMAÇLI TÖRENLER	277
N. ADANA GÖRÜŞMESİ (30-31 OCAK 1943).....	281
O. YABANCI ORDU MENSUPLARI İLE TEMASLAR.....	287
1. Müttefik Ordular ile Temaslar	287
2. Mihver Orduları ile Temaslar- I. Ordu Komutanı Orgeneral Cemil Cahit Toydemir'in Hitler ile Görüşmesi.....	296
3. 1943 Sonlarında İngilizlerin Türk Ordusu Hakkındaki Düşünceleri	299
P. ASKERİ BASKILARIN ARTMASI-KONFERANSLARDA TÜRK ORDUSU	302
R. DİĞER ASKERİ GELİŞMELER.....	309

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜTTEFİKLERİN ÜSTÜNLÜĞÜ VE SAVAŞIN SONA ERMESİ- “1944-1945” DÖNEMİNDE TÜRK ORDUSU

A. 1944 SENESİNE GİRERKEN TÜRK ORDUSU	314
1. Teşkilat-Teçhizat-Doktrin	314
2. Türk Ordusunda Sınırlar Geriliyor.....	317
3. Anılarda 1944 Senesine Giren Türk Ordusu.....	318
B. İNGİLİZ HAVA KUVVETLERİNDEN ANKARA'YA ASKERİ ZİYARET VE YAŞANAN GERGİNLİK	323
1. İngiliz Hava Kuvvetlerinden Bir Askerî Heyetin Türkiye Ziyareti	323
2. Türkiye'ye Müttefik Yardımlarının Kesilmesi	324

C. GENELKURMAY BAŞKANI MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'IN ORDUDAN AYRILMASI	326
D. KAZIM ORBAY'IN GENELKURMAY BAŞKANI OLMASI	331
E. TANK OKULU ve İLK MEZUNİYET	334
F. HARP EKONOMİSİ İÇİN YENİ ARAYIŞLAR.....	336
G. MİHVERDEN MÜTTEFİK SAFINA TAM OLARAK GEÇİŞ	342
1. Almanya İle İlişkilerin Askıya Alınması	342
2. “Ödünç Verme ve Kiralama” Yardımların Yeniden Başlaması	344
3. ABD'nin Türkiye'ye ve Türk Ordusuna İlgisinin Artması.....	347
H. ALMANYA'DAN GELEN ASKERÎ MALZEMELER	349
I. TÜRK ÜLKESİNİN SALDIRILARA MARUZ KALMASI.....	351
J. HARBİN SONUNA DOĞRU ÖRFÎ İDARE.....	356
K. TÜRK DEVLETİ'NDE TEDİRGİNLİĞİN ARTMASI.....	358
L. 1944 YILI “30 AĞUSTOS TÖRENLERİ” VE TERFİLER.....	362
M. 1944 SENESİNDE TÜRK ORDUSUNDA EĞİTİM SİSTEMİNE DAİR BİR GÖRÜŞ VE BİR TEKLİF	369
N. SAVAŞIN SONUNA DOĞRU TÜRKİYE'YE SİĞİNANLAR.....	372
O. ASKERLİK-İZCİLİK KAMPLARI VE ORDUDA SPOR.....	374
P. İNGİLTERE'DE UÇUŞ OKULUNU BİTİREN TÜRK SUBAYLARI.....	378
R. TÜRK DEVLETİ'NİN ALMANYA İLE İLİŞKİLERİ KESMESİ VE TÜRK ORDUSUNUN TAM ALARM DURUMUNA GEÇMESİ	379
S. SAVAŞIN SONU	386
SONUÇ	394
KAYNAKÇA	400
EKLER	417
ÖZGEÇMİŞ	499

ÖNSÖZ

Tezimizde, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarında uyguladığı yansızlık siyasetinde zaman zaman büyük güçlüklerle karşılaştığı ve ülke topraklarını, insanlarını sonu kestirilemeyen bir savaşa girmekten koruduğu bir ortamda, günümüzde pek fazla araştırma konusu yapılmamış olan Silâhlı Kuvvetlerinin savaş yılları faaliyetlerini o günün ülke basını, hatıralar ve arşiv belgeleri ışığında incelemeye çalıştık.

Türk Devleti, her ne kadar II. Dünya Savaşı'ndan uyguladığı "tarafsızlık politikası" ile uzak kalmayı başarmış olsa da kuşkusuz bunu harp silâh ve araçlarındaki noksanlığına rağmen ordusunun hâlihazır imkân ve kabiliyetleri sayesinde başarmış ve gerek Mihver, gerekse Müttefik devletler Türk Ordusunun yer aldığı bir dünya savaşında oluşabilecek muhtemel dengeleri hep göz önünde bulundurmuşlardır.

Tez konusu olarak "Türk Basını Ekseninde, Anılar ve Arşiv Belgelerinde Türk Silâhlı Kuvvetleri (1939–1945)" ni seçmemizde en önemli etken, bu konuda daha önce böyle bir çalışmayla karşılaşmamamız olmasıdır. Ayrıca döneme ait olayları; milli güç unsurlarından olan askerî güç, yani Türk Ordusu dayanağında ele alarak II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'deki gelişmelere yeni bir bakış açısından bakmayı arzu ettik.

Çalışma ilerledikçe başlangıçta belirlediğimiz 1939–1945 döneminin esasında çok uzun bir dönem olduğunun farkına vardık ve süre aralığını kısaltmayı düşündük. Fakat dönemi bölmenin, II. Dünya Savaşı yıllarını tam olarak değerlendirmek, bütünselliği bozmamak adına uygun olmayacağına karar verdik ve çalışmalarımızı bu yönde şekillendirdik.

Savaş döneminde Türk basını, hükûmetin sıkı denetimine maruz kalmış, bunun sonucunda gazetelerin yayın politikaları hükûmetin dış politikasına paralellik göstermiştir. Basının genel olarak Müttefik yanlısı, Mihver karşıtı bir yayın sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Tezimizin hazırlanmasında karşılaştığımız en büyük sorun, döneme ait gazetelerin II. Dünya Savaşı boyunca devam eden sıkıyönetim sebebiyle basın özgürlüğünde yaşadıkları problemlerden ötürü, konu "Türk Ordusu" olunca yoruma ve eleştiriye kaçmaktan daha da çekinmelerinin neticesinde tezimize ait mevcut haberlerin ve yorumların oldukça sınırlı olmasıydı. Fakat en küçük puntolarla dahi gazetelerde ülke savunmasına ilişkin yayımlanan bir veriyi tezimize dâhil ederek, Türk basınında Silâhlı Kuvvetler hakkında yayımlanmış haber ve değerlendirmeyi; dönemi yaşamış olan Türk Ordu mensuplarının hatıraları ve arşiv belgeleri ile birleştirerek bir yoruma varmaya çalıştık.

Çalışmamızda temel başvuru kaynağımız: döneme ait Türk basını, hatıralar ve arşiv belgelerdir. Çalışmamızda Millî Kütüphane, Taksim Atatürk Kitaplığı, Beyazıt Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinden gazete taraması safhasında istifade edilmiştir. Ayrıca Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nden

yararlandığımız çok kritik belgeler ile dönemin Türk Ordusuna dair değerlendirme yapma hususunda oldukça istifade ettik. Diğer yandan Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığının “Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları” adlı eseri ve diğer kaynaklara ilaveten özellikle İngiliz Arşiv Belgelerinden istifade ile hazırlanmış İlhan Tekeli ve Selim İlkin’in “Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si Birinci Cilt” adlı çalışması II. Dünya Savaşı yıllarındaki Türk Ordusuna dair yaşanmış hadiseleri değerlendirmemiz açısından epey bir faydası olmuştur.

Bununla birlikte bu çalışmada, II. Dünya Savaşı sonrası Türk Ordusundan emekli olmuş subayların döneme ait öz eleştiri yaparak müteakip kuşakların savaş yıllarındaki gerçek durumu daha iyi analiz etmelerine katkı sağlayacak tespitlerinden de istifade edilmiştir.

Yapılan çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte; II. Dünya Savaşı boyunca Türk basınının yayın politikalarına ve Türk Ordusu hakkındaki yayınlarda uyguladıkları tutuma, ayrıca savaş başlamadan önce Türk Devleti’nin Cumhurbaşkanları Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü’nün Türk Ordusu hakkındaki düşüncelerine değinilmiştir. Tezimizin birinci bölümünde “Avrupa’da Alman Üstünlüğü Döneminde Türk Ordusu (1939–1941)”, ikinci bölümünde “Savaşta Dengenin Sağlandığı “1942–1943” Döneminde Türk Ordusu, üçüncü bölümünde “Müttefiklerin Üstünlüğü ve Savaşın Sona Ermesi-“1944–1945” Döneminde Türk Ordusu” başlıklarında; 1939–1945 arası süreçte Türk Silâhlı Kuvvetleri hakkında yer alan haberler, anılar ve arşiv belgeleri incelenmiştir.

“Türk Basını Ekseninde, Anılar ve Arşiv Belgelerinde Türk Silâhlı Kuvvetleri (1939–1945)” adlı tezimin hazırlanmasında; çalışmanın başından sonuna kadar bana yol gösteren, karşılaştığım güçlükleri aşmamda yardımlarını esirgemeyen, bilgi ve birikimini benimle paylaşan danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Şamil ÜNSAL’a, tezimin özgün bir nitelik kazanmasını verdiği bilgilerle sağlayan ve her konuda yardımlarını esirgemeyen İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsündeki çok kıymetli hocalarıma, çalışanlarına, ayrıca tezimin araştırılması ve değerlendirilmesi aşamalarında başlangıcından sonuna kadar yanımda olan ve manevî desteğiyle motivasyonumu yükselten saygıdeğer sevgili eşim Nurcan SEDİROĞLU’na ve kızlarım Elifnur ile Zeynep SEDİROĞLU’na teşekkürü borç bilirim.

Serdar Cem SEDİROĞLU
İstanbul, 2014

TABLO LİSTESİ

Tablo 1-1: 1937 Senesi Savunma Harcamaları	43
Tablo 1-2: 1938 Senesi Savunma Harcamaları	43
Tablo 1-3: 1939 Senesi Savunma Harcamaları	44
Tablo 1-4: 1940 Senesi Savunma Harcamaları	146
Tablo 1-5: 1939–1945 Dönemi Buğday-Arpa-Mısır Üretimi	163
Tablo 1-6: 1941 Senesi Savunma Harcamaları	185
Tablo 2-1: Amerikan Ordusu'nun Silâh Sayıları (1940, 1941, 1942).....	223
Tablo 2-2: 1942 ve 1943 Yıllarında Kapatılan Basın Organları	243
Tablo 2-3: 1942 Senesi Savunma Harcamaları	251
Tablo 2-4: 1942 Malî Yılında Millî Müdafaaya Verilen Fevkalâde Tahsisat	252
Tablo 2-5: 1943 Senesi Savunma Harcamaları	254
Tablo 2-6: Türk Ordusunun 1942 Senesinde Fasulye, Nohut, Mercimek, Pirinç İhtiyacı.....	257
Tablo 2-7: 1925–1935 Yılları Arasında Hava Kuvvetlerine Bağışlanan Uçaklar.....	263
Tablo 3-1: 1944 Senesi Savunma Harcamaları	337
Tablo 3-2: 1945 Senesi Savunma Harcamaları	340
Tablo 3-3: Amerika, İngiltere ve İsviçre'de Tahsilde Bulunan Ve Gönderilecek Olan Subay, Memur ve Makinistlerle, Askerî Öğrenciye Verilecek Aylık Tahsil Ödeneği.	345
Tablo 3-4: 1939-1945 Dönemi Almanya'ya Yapılan İhracat-İthalat Durumu.....	349
Tablo 3-5: Türkiye Almanya Arasındaki 100 Milyon Marklık Kredi Anlaşmasından Sonra Yurda Gelen Malzemenin Listesi	350
Tablo 3-6: 1944 Yılında Kapatılan Basın Organları	357

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri.

Ad.:Adli.

a.e.: Aynı eser.

a.g.e. : Adı geçen eser.

a.g.m. : Adı geçen makale.

a.g.t. : Adı geçen tez.

As: Askerî.

Alb.:Albay.

Bkz.: Bakınız.

B.C.A.: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

Bnb.:Binbaşı.

C. : Cilt.

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi.

Çev. : Çeviren.

Der.:Derleyen.

Dz.:Deniz.

Gnkur. : Genelkurmay.

Haz. : Hazırlayan.

İ.: İnikat.

Kor.:Kolordu.

K.:Komutan.

Kur.: Kurmay.

S. : Sayfa.

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi.

THK: Türk Hava Kurumu.

TBMM ZC: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi.

t.y. : Basım Tarihi Yok

YÖK: Yüksek Öğretim Kurumu.

y.y.: Basım Yeri Yok.

GİRİŞ

Türk politikacıları; II. Dünya Savaşı yıllarında savaşın dışında kalırken bunu sadece kendi başarılarıyla gerçekleştirdiklerini söylemek, perde arkasında görev yapan kurum ve bu kurum çalışanlarına karşı haksızlık olur. Türk idarecilerin II. Dünya Savaşı'ndan uzak kalma politikasında istediğini elde ederken elini güçlendiren bu kurumların başında gelen “Türk Silâhlı Kuvvetleri”, acaba gerçekten bu dönemde siyasîler için bir dayanak mıydı ve dış politika satrancında etkinliği var mıydı? İşte yaptığımız çalışmada bu sorunsala çözüm bulmaya çalıştık.

Çözüm bulmaya çalışırken başvurulan ana kaynak, dönemin “Türk gazeteleri, hatıralar ve arşiv belgeleri” oldu. Daha önceden bu şekilde Türk basını merkezinde Türk Silâhlı Kuvvetlerini ele alan bir çalışma ile karşılaşmamış olmamız tezimizi hazırlarken bizi daha da motive etti.

II. Dünya Savaşı yıllarında uygulanan Türk dış politikasına dair pek çok çalışma mevcut olmakla birlikte, bu döneme ait “millî güç unsurları” olan; siyasî güç, askerî güç, ekonomik güç, nüfus gücü, coğrafi güç, bilimsel ve teknolojik güç, psiko-sosyal ve kültürel güçten, ülke politikasının uygulanmasında ve millî hedeflerin elde edilmesinde kullanılan devletin fiziki gücü olan “askerî güç”, yani “Türk Ordusuna” dair çalışma alanı oldukça bakirdir. Bunun başlıca nedeni, özellikle askerî konulardaki haberlerin gizliliği ve ülke arşivlerinin kamuoyu ile paylaşılmasında getirilen tahditlerdir.

Bu nedenle; ortaya çıkan bu çalışma ile II. Dünya Savaşı yıllarındaki Türk Ordusu hakkında pek çok bilgi ve belge ortaya konmuş olmakla birlikte, Türk askeri arşivlerine ulaşmadaki zorluklar, bulunduğumuz görev nedeniyle yabancı arşiv belgelerindeki çalışma kısıtlamaları, uzun ve yorucu bir o kadar da zevkli olan gayretlerimiz neticesinde ortaya çıkan bu “eserin” en büyük eksikliği olduğu bilincindeyiz. Fakat gelecek dönem “II. Dünya Savaşı yıllarındaki Türk Ordusu” hakkında çalışma yapacak değerli araştırmacıların belirtilen hususlarda bu eksikliği kapatabileceği inancındayız.

Bununla birlikte döneme ait yapmış olduğumuz Türk Ordusuna dair haber tahlillerinde dikkat çeken en önemli husus, açık kaynak istihbaratı olan gazete haberlerinin ajans haberlerinden verildiği şekilde aynen okuyucuya aktarılması ve gazete yazarları tarafından konuyla ilgili herhangi bir eleştirel yaklaşım sergilenmemiş olmasıdır. Buna rağmen gazetelere hemen hemen benzer şekilde yansıyan Türk Ordusuna dair haberler gün atlamaksızın tarama tekniğiyle tahlil edilmiş, küçük puntolarla verilen askerî malzeme alımlarına dair ihale haberleri dahi bize o günlere ışık tutabileceği umuduyla incelenmiştir.

Dönemin gazetelerine, basın arşivlerinin el verdiği olanaklar ölçüsünde ulaşılmaya çalışılmıştır. Böylelikle herhangi bir gazetede yer alan bir konu başlığının diğer gazetelerde ele alınışı değerlendirilmiştir. Türk basınında 1939–1945 tarihleri arasında yayın hayatında olan Akşam, Cumhuriyet, İktidar, Resmî Gazete, Son Posta, Tan, Ulus, Vatan, Vakıf ve Yeni Sabah gazeteleri incelenmiştir. Dönemin Türk basınında öne çıkan gazeteler Cumhuriyet, Ulus, Tan olup, bu gazetelerin tirajları yaklaşık olarak 16.000 civarındadır.

1939-1945 yılları arasında Türkiye’de yönetimi elde bulduran iktidar; tek parti sistemine dayalı otoriter rejim uygulamalarıyla basını kendi yönetim felsefesinin tatbikinde bir aracı kurum gibi kullanmış ve bu nedenle Türk gazeteciliğini sıkı bir denetim altında tutmuştur. Hükûmet, bu sıkı denetimi ise 1931’de çıkarmış olduğu basın kanunu ve 1938’de bu kanuna yaptığı ilavelerle hayata geçirmiş,¹ savaşın başlamasıyla birlikte basına karşı tutum daha da kontrollü bir hale gelmiştir.² II. Dünya Savaşı yıllarında Ulus gazetesi dışında hemen hemen tüm ulusal gazetelerin bir şekilde basın kısıtlamasından etkilendiğini söylemek mümkündür.³

¹ Sezen Kılıç, **Türk Basını’nda Hitler Almanyası (1933-1945)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara-2009, s.9.

² İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si Birinci Cilt**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s.575. Ali Cem Göz, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Siyasal İktidar Tarafından Kapatılan Basın Organları Bağlamında Bir Listeleme Denemesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, C.3, Sayı:5, s. 1–12, (Çevrimiçi) <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sduvd/article/viewFile/2828/2515>, 19 Şubat 2014.

³ **Gazetecilik-Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi**, Ankara, 2008, s.43–45. (Çevrimiçi) http://hboqm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/gazetecilik/moduller/turk_basininin_dogusuvegelisimi.pdf, 19 Şubat 2014. Bkz. O. Murat Güvenir, **2. Dünya Savaşında Türk Basını**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1998.

II. Dünya Savaşı sürecinde yayınlanan belli başlı Türk gazetelerine dair hususlar kısaca şu şekildeydi:⁴

Ulus gazetesi CHP'nin resmî organı idi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yakın arkadaşı Falih Rıfkı Atay'ın yönetimindeki bu gazete, hükûmetin siyasetinin destekçisi konumunda olup, adeta İsmet İnönü'nün sesi gibiydi.

Cumhuriyet gazetesi, 7 Mayıs 1924'te Yunus Nadi Abaloğlu'nca kurulmuş ve daha sonra Nadir Nadi'ye devretmiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarının başlarında Almanya'yı destekleyen yazıların Cumhuriyet gazetesinde yayınlanması, ideolojik olduğu kadar ekonomik nedenlere de dayanmaktaydı. Yunus Nadi savaş sırasında bulunması zor olan gazete baskı kâğıdını Almanya'da daha ucuz olduğu için oradan ithal ediyordu ve bu durum gazete çalışanlarını Alman yanlısı yayın politikasına sevk ediyordu. Cumhuriyet gazetesi yurt dışından yardım alıyor ve millî çıkarları desteklemiyor suçlamasıyla 10 Ağustos 1940'ta üç ay boyunca kapatılmıştır. Ancak ilerleyen süreçte hükûmetin de etkisiyle gazetenin politikasında sapma olmuştur.

Savaş yıllarında ideolojik durumunu genellikle koruyan gazete ise, sol eğilimli Tan olmuştur. Başlıca yazarları arasında Ahmet Emin Yalman, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Ömer Rıza Doğrul, Burhan Felek, Refik Halid Karay, Eşref Şefik ve Fikret Adil olup, bu gazete II. Dünya Savaşı sırasında Nazilere karşı Müttefikleri destekleyen bir yayın politikası izlemiştir.

“Gazetenin güttüğü politika iki noktada toplanır: Sovyet dostluğu ve faşizm düşmanlığı. Gazetenin savaş yıllarındaki politikası ise savaşın başından beri Sovyetler Birliği'ne sempati beslemek olmuş ve bu durum haberler ve başyazılarla desteklenmişti. Savaş boyunca Tan gazetesi, Sovyetler Birliği'ne karşı yapılmış olan propagandayı silmeye, Sovyetlere karşı sevgi yaratmaya çalışıyordu. Savaşın gidişatına bağlı olarak Türkiye'de aşırı sağ akımlar gelişmeye başlayınca Tan gazetesinde ırkçılığı yeren makalelerin daha çok çıktığını görülür. Bu nedenle gazete savaş yıllarında Turancı akımların hedefi hâline gelmiştir.”⁵

⁴ **Gazetecilik-Türk Basımının Doğuşu ve Gelişimi**, s. 36-41.

⁵ Mithat Kadri Vural, “Dünya Savaşı Türkiye'sinde Bir Muhalefet Örneği Olarak “Tan” Gazetesi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.VII, Sayı:16-17, (2008/Bahar-Güz), s.381. (çevrimiçi) http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/ai/uploaded_files/file/yeni%20dergi%2016-17/mithat%20kadri%20vural%202.pdf, (14 Aralık 2013).

Savaş yılları ilerledikçe Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel'in sosyalist felsefe görüşünü bir Sovyet komünizmi anlayışına çevirmiştir. Sertellerin çizgisinde olan Tan gazetesi, 4 Aralık 1945'te komünizm karşıtı bir öğrenci gösterisi sırasında tahrip edilmiş, Sovyet Hükûmeti olayları protesto etmiş⁶ ve Serteller ise Sovyetler Birliği'ne gitmiştir.

Uzun bir geçmişi bulunan, Ziyat Ebüzziya'nın sahipliğini ve yöneticiliğini yaptığı Tasvir-i Efkâr gazetesi Mihver yanlısı olup, açık biçimde Nazileri destekleyen emekli General Ali İhsan Sabis, gazetenin genel yayın müdürlüğünü yapmıştır.

1918'de; Kazım Şinasi Dersan, Ali Naci Karacan ve Necmettin Sadak'ın kurduğu Akşam, tıpkı Ulus gazetesi gibi, ölçülü bir Müttefik yanlısı yazı politikası izlemiş, bazen hükûmetin politikasını da eleştirmiştir.⁷

İşte Türk Devleti ve Ordusu, basında ana eksenini oluşturan bu gazeteler ile II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de ve Dünya'da yaşanacak olan gelişmeleri takip edecektir.

I. Dünya Savaşı sonrası yapılan uluslararası antlaşmalar, daha ilk günden beri yeni dünya düzeni için yakın bir gelecekte muhtemel savaşların olabileceğinin işaretini veriyordu. Versay Antlaşması'nın Almanya'ya getirdiği dayatmalar,⁸ özellikle Almanya ve Rusya'nın hakları olduğuna inandıkları topraklardan mahkûm bırakıldıkları düşüncesi⁹ ve dünyada çoğalan ırkçı söylemler tüm dünya milletlerini 1930'un ikinci yarısından sonra oldukça tedirgin etmiştir.

Bu tedirginlik ile birlikte Türk dış politikası Lozan Antlaşması sonrasında bir yandan Türkiye'ye yönelebilecek olası bir askerî müdahaleye karşı ülkesinin etrafında ortak bir güvenlik sistemi oluşturmaya çalışırken, diğer yandan da uluslararası ilişkilerde mevcut sorunları barışçı yollardan çözmeye çalışmıştır.

⁶ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914–1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1987, s.427.

⁷ Ahmet Çelik, **İkinci Dünya Savaşı Sürecinde (1939–1945) Muhalif Basım**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2011, s.II, III.

⁸ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.146, 147.

⁹ Geoffrey Blainey, **20. Yüzyılın Kısa Tarihi**, (çeviren Onur Şen, Tufan Tıgılı), 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2007, s. 204.

Lozan sonrası süreçte Türk Devleti sırasıyla Musul sorunu¹⁰ ve Boğazlar meselesi gibi iki büyük problemini çözmüş, hedeflemiş olduğu inkılâpları hayata geçirme konusunda epey bir yol almıştır.

Türk Devleti'nin İtalya ile 30 Mayıs 1928 tarihli imzaladığı Dostluk Antlaşmasına rağmen İtalya'nın 1934'te yayılma emellerinin ortaya çıkması ile birlikte ikili münasebetler bozulmuştur. Gerçi İtalya uzunca bir zamandır hem ilgi duyduğu bölgelerde psikolojik harp yapmakta, hem de istihbari çalışmalarıyla olası harp planlarını takviye etmekteydi. Fakat bu planlar Habeşistan'ı işgali¹¹ ile artık açığa çıkmış ve Türk idareciler ve Ordusu yaşananlardan oldukça kaygı duymuştur.

O dönem Kuleli Askerî Lisesinde öğrenci olan Muhittin Ergüneş, İtalyanların uygulamaya koyduğu casusluk ve istihbari çalışmalarına dair anılarında şunları ifade etmiştir. *“Kuleli'ye başladığım ilk yılı: 1934. İtalyanlar, Türkiye'ye saldırı hazırlığı yapıyorlardı... Bu dönemden önce İtalyanlara gemi yaptırılıyor. 10-15 uçaklık bir İtalyan filosu geldi İstanbul'a. Gösteri yaptılar. Devletler arası hukuka göre, İtalyan uçaklarının İstanbul'un üstünden uçuşu için müsaade alınması gerekir... Müstahkem mevki planları kasalarda saklanır. Müstahkem Mevki Kumandanı da Arap asıllı bir paşaydı. İtalyanlarla anlaşmış ya da İtalyanlar tarafından yüksek miktarda parayla kandırılmış. (İtalyanlar) Tüm Ege Bölgesi'nin müstahkem mevki planlarını almışlar. Paşa'nın yanındaki subaylar olayın farkına varmış... Paşa'nın tevkifi için bir emir gelmiş... Fakat Paşa, bunun haberini almış... Paşa bir botla atlayıp kaçmış.”*¹²

Diğer yandan Almanya ile olan ilişkiler de özellikle Hitler Almanyası'nın sınır değişikliklerinden bahsetmeye başlaması, İtalya ile iş birliğini arttırması ve Boğazlar konusundaki yaklaşımı ile sarsıntı geçirmiş, Alman-İtalyan yakınlaşması Türkiye'yi tedirgin etmiştir.

Mustafa Kemal Atatürk, Alman-İtalyan ittifakını önceden öngörmüş, 27 Eylül 1932'de Dolmabahçe Sarayı'nda General Mac Arthur'la yaptığı görüşmede, II. Dünya Savaşı'nın 1940–1946 yıllarında başlayacağını, İtalya ve Almanya'nın

¹⁰ Kâmuran Gürün, **Savaşın Dünya ve Türkiye**, Bilgi Yayınevi, Ankara, Eylül 1986, s.386-407.

¹¹ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.256.

¹² Ahmet Şerif İzgören, **Bir Türk Zabitinin Anıları Muhittin Ergüneş 1917**, Ankara, 2011, s.38, 39.

emellerini gerçekleştiremeyeceklerini ve Sovyet Rusya'nın bu savaştan kazançlı çıkacağını ifade etmiştir.¹³

Atatürk'ün gelecekle ilgili bu isabetli tahmininde, Almanya'nın ve İtalya'nın yayılmacı yaklaşımlarını hissetmiş olmasının ve Sovyet Rusya'yı iyi analiz etmesinin payı büyüktür.

Almanya'nın Türkiye üzerinde önce iktisadî, sonra siyasî nüfuz kurarak Türk Devleti'ni Berlin-Roma Mihverine çekmek istemesi, Almanya ve İtalya'nın yayılmacı politikaları, Türkiye'nin 1930'ların ikinci yarısından itibaren Akdeniz'de bir denge unsuru olarak İngiltere ile ilişkilerini arttırmasına neden olmuştur.

Her ne kadar Türk-İngiliz ilişkileri; Musul meselesinden sonra gergin bir sürece girmiş olmakla birlikte, Boğazlar konusunun dünya kamuoyunda gündeme gelmesi ve bu konuda İngiliz desteğinin alınması ile tekrar istikrara kavuşmuştur.¹⁴

Boğazlar konusunda Türkiye'yi destekleyen İngiltere ile ilişkiler hızla düzelmiş, fakat bu sefer de Sovyetlerle olan ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile münasebetlerinin dostane bir şekilde devam etmesi yönündeki çabalarına rağmen, 1939 yılına gelindiğinde Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik politikası artık değişmiştir.¹⁵

Türk Hükûmeti; Avrupa'da belirmekte olan yakın tehlikeyi görmüş, uyguladığı denge siyaseti ile devletlerle olan ilişkilerini arzu ettiği istikamette düzenleme gayretlerini sürdürmüş ve böylece dış siyasetini sağlam kurallara dayandırmıştır.

Ayrıca Türk Devleti, güvenlik kuşağı oluşturma çabası göstererek bir yandan Balkan siyaseti ile Balkan devletlerini olası bir saldırı anında birleştirmek için girişimde bulunmuş, diğer taraftan doğuda duyduğu güvenlik endişesini Sadabat Antlaşması ile gidermeye çalışmıştır.¹⁶

Millî dava olarak gördüğü Hatay sorununu ise Türk-Fransız Dostluk Anlaşması ile sonuçlandırarak II. Dünya Savaşı'nın arifesinde çözümlenmiştir. Kuşkusuz bu başarılarda Türk dış politikasının ve bu politikanın dayanağı olan Türk Ordusunun önemi oldukça fazladır.

¹³ Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2009, s.272.

¹⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.321-323.

¹⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.343-346.

¹⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.346-348.

Türk Devleti Lozan sonrası sorunlarını bir bir çözerken, Avrupa devletleri kendi aralarında eski sorunlarını yeniden ortaya çıkararak II. Dünya Savaşı'na doğru sürüklenmekteydi. Böyle kritik bir dönemde Türk Ordusunun hâlihazır durumu, devam eden harp hazırlıkları ve Türk Devleti'nin ordusundan beklentisi Reiscumhur Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1 Kasım 1937'de Türkiye Büyük Millet Meclisi 5. dönem 3. yasama yılında şu şekilde ifade edilmiştir:

“Onu (Orduyu), bu yıl içinde, kısa fasıllarla iki defa, büyük kütleler halinde, yakından gördüm. Trakya ve Ege büyük manevralarında... Disiplinini, enerjisini, subaylarının vukufu gayretini, büyük komutan ve generallerimizin yüksek sevk ve idare kabiliyetlerini gördüm, derin iftihar duydum, takdir ettim.

Ordumuz, Türk birliğinin, Türk kudret ve kabiliyetinin, Türk vatanseverliğinin çelikleşmiş bir ifadesidir. Ordumuz, Türk topraklarının ve Türkiye idealini tahakkuk ettirmek için sarf etmekte olduğumuz sistemli çalışmaların yenilmesi imkânsız teminatıdır.

Teslihat (silâhlanma) ve teçhizat programımızın tatbikatı muvaffakiyetle ilerliyor. Bunları memleketimizde yapmak emelimiz, tahakkuk yolundadır. Harp sanayii tesisatımızı, daha ziyade inkişaf ve tevsî (büyüme) için alınan tedbirlere devam edilmeli ve endüstrileşme mesaimizde de ordu ihtiyacı ayrıca göz önünde tutulmalıdır.

Bu yıl içinde denizaltı gemilerini memleketimizde yapmaya başladık.

Hava kuvvetlerimiz için yapılmış olan üç yıllık program, büyük milletimizin yakın ve şuurlu alâkasıyla şimdiden başarılımış sayılabilir. Bundan sonrası için, bütün tayyarelerimizin ve motorlarının memleketimizde yapılması ve harp hava sanayimizin de, bu esasa göre inkişaf ettirilmesi iktiza eder. Hava kuvvetlerinin aldığı ehemmiyeti göz önünde tutarak, bir mesaiyi planlaştırmak ve bu mevzuu lâyük olduğu ehemmiyetle milletin nazarında canlı tutmak lazımdır. Büyük millî disiplin okulu olan ordunun ekonomik, kültürel, sosyal savaşlarımızda bize aynı zamanda en lüzumlu elemanları da yetiştiren büyük bir okul haline getirilmesine, ayrıca itina ve himmet edileceğine şüphem yoktur.”¹⁷

Atatürk bu konuşmasında: özellikle Türk Ordusunun II. Dünya Savaşı yıllarının hemen öncesinde manevralarla harp hazırlıklarını sürdürdüğü, harp

¹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cilt 20, Devre V, İçtima 3, 1 Kasım 1937, s.8.

sanayinin muhakkak Türk Ordusunun ihtiyaçlarını karşılaması gerektiği ve savaşa sürüklenen bir dünya düzeninde Türk Devleti için Türk Ordusunun büyük bir okul olarak düşünüldüğü, böylelikle kalkınma hamlesine yardımcı olunacağı hususları dikkat çekmekteydi.

Konuşmada dikkat çeken bir diğer önemli husus, Türk Ordusunda silâhlanma ve teçhizatlanma programının başarılı bir şekilde ilerlediği idi. Bu silâhlanma, olası bir cihan harbi beklentisinden kaynaklanmaktaydı. Olası savaş tahminlerine dair Atatürk, ölümünden kısa süre önce ise şunları ifade etmiştir: *“Bir dünya harbi yakındır. Bu harp neticesinde dünyanın vaziyeti ve muvazenesi baştan başa bozulacaktır. İşte bu devre esnasında doğru hareket etmesini bilmeyip, en küçük bir hata yapmamız halinde, başımıza mütareke senelerinden daha çok felaketler gelmesi mümkündür.”*¹⁸

Atatürk, Hatay sorununun kendisini baş gösterdiği günlerde ise Mersin ile Adana illerini kapsayan ve ordu birliklerini yerinde denetlemeye yönelik olan Güney gezisini, hastalığına rağmen 19 Mayıs 1938 akşamüstü saat 17.00’de trenle Ankara’dan Mersin’e hareket ederek gerçekleştirmiştir.¹⁹

Mersin’de halkla buluşmasını gerçekleştiren Atatürk, buradaki ordu birliklerini denetlemiş ve Hatay için gerekmesi halinde askerî yola başvuracağını ve bu konudaki kararlı durumunu Fransa’ya göstermiştir.²⁰

Mersin seyahatinden memnun bir şekilde ayrılarak, 24 Mayıs günü saat 13.00’te trenle Tarsus’a hareket etmiş olan Atatürk, tören bittikten sonra, tren vagonunda komutanlar ile buradaki askerî birliklerin durumu hakkında son bir değerlendirme yapmış ve 25 Mayıs akşamı Ankara’ya geri dönmüştür.²¹

Cumhuriyet Bayramı’nın on beşinci yıl dönümü törenlerinde ise Ankara Hipodromu’nda yapılan geçit resminden önce Başbakan Celâl Bayar tarafından Atatürk adına “Türkiye Cumhuriyeti Ordularına Mesaj” okunmuş ve bu metinde ise Türk Ordusunun önemi ve Türk Milletinin ordudan beklentileri şöyle ifade edilmiştir.:

¹⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 2.Cilt (1938–1950)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s.87.

¹⁹ Can Keklik, **1938 Yılı Türk Basımında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Türk İnkılâbı**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s.18, 232.

²⁰ Ahmet Eyicil, **Siyasi Tarih 1789-1939**, Öncü Basımevi, İkinci Basım, Ankara, 2005, s.417.

²¹ Keklik, **a.g.e.**, 20, 21.

“Zaferleri ve geçmişi insanlık tarihi ile başlayan, her zaman zaferle beraber uygarlık nurlarını taşıyan kahraman Türk Ordusu! Memleketini en buhranlı ve zor anlarda eziyetten, felâketlerden, belâlardan ve düşman işgalinden nasıl korumuş ve kurtarmış isen, Cumhuriyet’in bugünkü verimli devrinde de askerlik tekniğinin bütün modern silâh ve araçları ile donatılmış olduğun hâlde görevini aynı bağlılıkla yapacağına hiç şüphem yoktur.

Bugün, Cumhuriyet’in on beşinci yılını devamlı artan büyük bir rahatlık ve kudret içinde kavrayan büyük Türk Milletinin karşısında kahraman ordu, sana kalpten teşekkürlerimi sunar ve bildirirken büyük ulusumuzun övünme duygularını da dile getiriyorum.

Türk vatanının ve Türklük toplumunun şan ve şerefini, iç ve dış her türlü tehlikelere karşı korumaktan oluşan görevini her an yerine getirmeye hazır olduğuna benim ve büyük ulusumuzun tam bir inanç ve güvenimiz vardır. Büyük ulusumuzun orduya verdiği en son sistem fabrikalar ve silâhlar ile bir kat daha kuvvetlenerek kendini feda etme ve yaşamayı değersiz görmekle her türlü görevi yerine getirmeye hazır olduğunuza eminim. Bu inançla kara, deniz, hava ordularımızın kahraman ve deneyimli komutanları ile subay ve erlerini selâmlar ve övgülerimi bütün ulus karşısında bildiririm. Cumhuriyet Bayramı’nın on beşinci yıl dönümü hakkınızda kutlu olsun.”²²

Abidin Daver, Mustafa Kemal Atatürk adına Başbakan Celal Bayar tarafından okunan bu mesajla ilgili Cumhuriyet gazetesinin “Hem Nalına Hem Mihına” başlıklı köşesinde yayımlanan “Başbuğun Orduya Selamı” makalesinde şu tespitlerde bulunmuştur: Atatürk, en evvel orduyu düşünmekte ve onun bayramını kutlamaktaydı. Böyle yapmakla haklıydı; çünkü ordu, milletin süngüleşmiş sembolüydü. Türk Milletinin özü, Türk Milletinin ta kendisiydi.²³

Abidin Daver, Atatürk’ün orduya dair mesajı ile ilgili görüşlerini şöyle devam ettirmiştir: *“Başbuğ, bayram günü, ilk önce orduyu düşünmüştür. Çünkü Cumhuriyet’in temeli, Türk şehitlerinin mukaddes kanları ile yazılmıştır. Türk Cumhuriyeti’nin maddi ve manevî bütün zaferlerinde Türk Ordusunun kendi*

²² **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938)**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997, 5.Bsk., 1997, s.331. “Türkiye Cumhuriyeti Ordularına Mesaj”, (Çevrimiçi) <http://www.atam.gov.tr/aturkun-soylev-ve-demecleri/turkiye-cumhuriyeti-ordularina-mesaj>, 15 Şubat 2014. **Ulus**, 30 Ekim 1938.

²³ Abidin Daver, “Başbuğun Orduya Selamı” **Cumhuriyet**, Sayı:5198 (31 Ekim 1938), s.3.

süğülerinin muzaffer parıltularını görürüz... Ordu vardır ki zulme, tagallübe, irticaa, istilaya alet olur; Türk Ordusu ise halk ordusu, medeniyet ordusu, inkılâp ordusudur... Türk Ordusu ile gözümüzün bebeği ordumuzla iftihar ederiz.”²⁴

Cumhuriyet Bayramı'nın on beşinci yıl dönümü törenleri münasebetiyle Yunus Nadi ise köşesinde Atatürk Türkiye'sinin en büyük başarısının Cumhuriyetten sonra Türk Ordusu olduğuna vurgu yapmış, Türk Ordusunun başarılarına değinmiştir.²⁵

Türk Ordusu, Cumhuriyet'in on beşinci yıl dönümünde ülkenin değişik yerlerinde icra edilen törenlerde boy gösterirken, Türk Milleti kendini güvende hissetmekle birlikte, ülke kamuoyu Avrupa'daki silâhlanma yarışından oldukça tedirgindi. Gazetelerde Avrupa ordularındaki hazırlıklar manşetlerde sürekli verilmekte, yabancı askerî güçlerin imkânları tartışılmaktaydı. İşte böyle bir ortamda Türk Ordusu da hazırlıklarını olanca hızıyla sürdürmekteydi. Başvekil Celal Bayar tarafından Atatürk adına 1 Kasım 1938'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 5. dönem 4. toplantı yılının açılışında okunan söylevde Türk Ordusunun o günlerde yaptığı harp hazırlıkları şu şekilde ifade edilmiştir:

“Geçen sene Büyük Kamutayın kabul buyurduğu tahsisat üzerine bir umumî silâhlanma programı yapılmıştır ve tatbikatı ilerlemektedir.

Deniz kuvvetlerimizin takviyesi için lüzumlu olan savaş gemilerimizin küçük bir kısmı sipariş edilmiştir. Büyük bir kısmı da sipariş edilmek üzeredir.

Bu meyanda mevcut gemilerimizin daha mükemmel bir hale konulması için tertibat alınmaktadır.

Bu yıl Gölcük Harp Tersanemizin yapımına başlanacaktır.

Hava programımız önemle tatbik olunmaktadır.

Şanlı adını andıkça gönül ferahı ve sonsuz gurur duyduğumuz kıymetli ordumuz, bu yaz şark bölgesinde, tabiatın en çetin ve haşin şartları içinde yaptığı manevralarda her gün artan kudret ve kabiliyetini bir kez daha göstermiştir.

²⁴ Daver, **a.g.m.**

²⁵ Yunus Nadi, “Büyük Şefe Sonsuz Hürmet ve Sonsuz Tazim”, **Cumhuriyet**, Sayı:5198 (31 Ekim 1939), s.1.

Çok değerli komutan ve subaylarımızla kahraman erlerimizi, huzurunuzda iftiharla selâmlarım.”²⁶

Özetle 1937 ve 1938 Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama yılı açılışlarında üzerinde önemle değinilen hususlar; “Türk Ordusunun silâhlanması ve yakında olacağı düşünülen büyük bir dünya harbi için hazırlıkların ülkede tüm hızıyla devam etmesi gerektiği” konularına dair olmuştur. Neticede Türk Devleti’nin idarecileri, harbin ayak seslerini hissetmişler ve alınması gereken önlemleri imkânlar ölçüsünde almaya çalışmışlardır. Zira T.B.M.M., Atatürk’ün ölümünden kısa bir süre önce “silâhlanma ve harbe hazır olma” ya dair söylediği sözlerin anlamını idrak etmiş ve ordusu için varını yoğunu seferber etmiştir.

İsmet İnönü ise aynı dönemde Türk Devleti’nin olası bir dünya savaşını beklediğini ve her türlü olasılığa hazır olduklarını anılarında şu şekilde anlatmıştır:

“Cumhuriyet, İkinci Cihan Harbi’nin emareleri ufukta görüldüğü zaman memlekette asayişe hâkim olmuş, sulh muahedesinin güç geçitlerini hiçbir gerileme olmaksızın atlatmış, bütün cihanın içinde bulunduğu malî ve iktisadî buhranlardan kendisini koruyabilmiş bir durumdaydı. Bu şartlar içinde biz, İkinci Cihan Harbi’nin ihtimallerini karşılar ve hatırı sayılır bir kuvvetteydik. Cihan Harbi’nde, bu safta veya öbür safta, önemle hesaba katılması icap eden bir devlet olarak kuvvetli bir bünye kazanmıştık.”²⁷

Her ne kadar devletin ileri gelenleri, bütün olasılıklara karşılık hazırlık yaptıkları yönünde kamuoyuna mesajlar verseler de Türk Devleti, ordusundaki donanımsal eksiklerin farkında olduğu bilinci ile II. Dünya Savaşı başladığında savaşın dışında kalmak için bir denge politikası izlemeye başlamış; bu dış politikanın paralelinde mevcut hükûmetler Basın Kanunu’na dayanarak, gazetelerde Almanya, İngiltere ya da Sovyet Rusya yanlısı yazılar arasında bir denge sağlamaya çalışmış, başka bir ifade ile basın, dış politikayı destekleyecek şekilde Hükûmet çizgisinde yayımlar yapmıştır.²⁸

İşte tüm bu gelişmeler yaşanırken Türk Devleti hissettiği yeni bir dünya savaşı arifesinde ordusu ne kadar harbe hazırды? Türk Ordusu kendisine verilebilecek

²⁶ T.B.M.M. Z.C., Cilt 27, Devre V, İçtima: 4, 1 Kasım 1938, s.6.

²⁷ İsmet İnönü Hatıralar, (Yayıma Hazırlayan Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara, Ekim 2009, s.534.

²⁸ Hasan Dinçer, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Bir Dergi: Yurt ve Dünya”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, sayı 42, Kasım 2008, s.225.

muhtemel görevleri yapabilecek imkânda mıydı? Savaş yıllarında askerî hazırlıklar ne durumdaydı? Döneme ait Türk basınının dünya kamuoyuna ordu birlikleri hakkında ilân ettiği ve manevî hisleri coşturan olumlu haberlerdeki gerçeklik durumu neydi? Türk Ordusunda o yıllar görev yapan komutanlara ve devlet kademelerindeki yazışmalara göre dönemin Türk Ordusunun harp etme imkân ve kabiliyeti neydi? Eğer ülke toprakları bir saldırıya uğrasaydı Türk askeri vatanını ne denli koruyabilirdi? İşte tüm bu sorulara, döneme ait Türk basını ekseninde, anılar ve arşiv belgeleri ile cevap aramaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'DA ALMAN ÜSTÜNLÜĞÜ DÖNEMİNDE TÜRK ORDUSU (1939–1941)

A. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLANGICINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Türkiye'nin Lozan'dan arta kalan sorunlarını halletmesinden sonra dünya bir buhranlar devresine girmiş ve Avrupa'da ortaya çıkan sorunlar Türk Devleti'ni de etkisi altına almıştır. Yeni bir sorun sarmalının baş gösterdiği iki savaş arası bu dönem, dünyada bir barış devresi olmaktan ziyade, yeni bir dünya savaşının tohumlarının atıldığı bir süreç olarak tarihe geçmiştir.

1925–1929 arasındaki kısmî yumuşama döneminin ardından, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı” ile uluslararası gerginlik hızla artmış, I. Dünya Savaşı'nın getirdiği statükoyu korumak isteyen devletler ile bu yapıyı değiştirmek isteyen devletler arasında gittikçe keskinleşen bir kutuplaşma ortamı ortaya çıkmıştır.

Avrupa ve dünyanın kısa sürede bunalımlar dönemine girdiği bu yıllarda Türkiye, bütün devletlerle olan ilişkilerini devam ettirmekle birlikte kendi güvenliğini ön planda tutarak Balkan ve Sadabat Paketi²⁹ ile bölgesel ittifaklara yönelmiştir. Avrupa'da yaşanan askerî ve siyasî gelişmeler, özellikle İtalyan tehlikesi endişe verici boyutlara varınca Türk Devlet adamları bölgesel ittifakların yanı sıra İngiltere ve Fransa ile iş birliği arayışına girişmişlerdir. Şüphesiz 1930'lu yıllardan itibaren İtalyan tehlikesi Türkiye'nin dış politikasına ana istikametini veren faktörlerden biri olmuş, böylece Türk dış politikası bu yıllardan itibaren Batı'ya

²⁹ İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s.462-466, 590-595. Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2009, s.281, 283.

yönelmiştir. Mussolini'nin Doğu Akdeniz ve Anadolu'ya yayılma tehlikesi³⁰ Türk Devleti'nin Batı ittifak sisteminde yer almasında önemli rol oynamıştır.

Ayrıca Batılı devletler ile iş birliğine girişen Türkiye, Millî Mücadele yıllarından itibaren dış politikasının temel unsuru olan Sovyetler Birliği ile 17 Aralık 1925 tarihli “Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması” sayesinde sağlam temellere oturttuğu ilişkilerini de bozmak istememiş ve Batılı Devletler ile Sovyet Rusya arasında hassas bir denge kurmaya özen göstermiştir. Türk hariciyesi, Avrupa'da İtalya ve Almanya'nın neden oldukları belirsiz ve endişeli ortamda tarafsız bir politika gütmüştür. Sovyetler Birliği ile ilişkilerinde 1936 Montreux Konferansı bir dönüm noktası teşkil etmiş ve Montreux Konferansı'ndan itibaren, Türk-Sovyet ilişkilerinde güven ve samimiyetin hızla azalmaya başlamıştır.³¹

Diğer yandan Almanya'nın Versay Antlaşması'nı tanımaması ve Milletler Cemiyetinden çekilmesi, Avrupa'da Almanların yaşadığı yerleri kendisine bağlaması, öte yandan “Büyük Roma” ideali ile genişlemek çabasında olan İtalya ile Japonya'nın da dâhil olacağı bir ittifak yapması tüm dünya devletlerini tedirgin ettiği gibi Türk Devleti'ni de oldukça endişelendirmiş, kaygılarının artmasına neden olmuştur.

Bununla birlikte Avrupa'da İngiltere ve Fransa karşısında beliren İtalya ve Almanya iki zıt taraflar olarak diğer devletleri yanlarına çekmeye çalışmış, Türk tarafı ise her iki bloğa da yakın mesafede duruşunu gayet net bir şekilde ortaya koymasını bilmiştir.

1939 senesi başında savaşın kaçınılmaz olduğu anlaşılınca Türkiye'nin kendi saflarında yer almasının önemini farkında bulunan bu güçler, deneyimli diplomatlarını Ankara'ya büyükelçi olarak atamışlardır. Almanya en yetenekli eski politikacılarından olan eski Alman Başbakanı Franz Von Papan'i, İngiltere ise Sir Hughe Knatchbull-Hugessen'ı Ankara'ya büyükelçi olarak görevlendirmiştir.³² Almanya'nın Ankara Büyükelçiliğine uygun gördüğü Franz von Papan 27 Nisan

³⁰ Armaoğlu, a.g.e., s.174.

³¹ Kamuran, Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri (1923-1950)**, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s.168. Figen Atabey, “Monterux Konferansı'ndan İkinci Dünya Harbi'ne Türk Sovyet İlişkileri”, **Avrasya Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2, Sayı:4, 4 Ocak 2014, s.1.

³² Süleyman Seydi, **1939-1945 Zor Yıllar! 2.Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s.2.

1939 tarihinde Türk başkentine gelmiş, Türkiye'yi Alman dış politikasına yakınlaştırmak için girişimlerine başlamıştır.³³

Gerçi her iki büyükelçinin Türkiye'ye atanmasından çok önce Türk Devleti, her iki ülkenin etki alanına girmişti. Hitler'in iktidara geldiği 1933 senesinden³⁴ beri Alman Hükûmeti, Türkiye içinde propaganda amaçlı bir siyaset izleyerek gazete, radyo yayınları ve bu yayınlara bilgi sağlayan haber ajanslarının faaliyetlerine, İstanbul, Ankara merkezli propaganda ve istihbarat çalışmalarına ağırlık vermiş ve zamanla buna karşılık İngiliz propaganda faaliyetleri Alman propagandasını etkisizleştirmek için ortaya çıkmıştı.³⁵ Fakat yeni gelen bu deneyimli büyükelçiler ile İngiltere ve Almanya tarafından Türkiye daha sistematik bir şekilde tarafların yanına çekilebilecekti.

İngiltere'nin bu tutum ve yaklaşımının da etkisiyle Türkiye'nin, 1932–1939 yılları arasındaki güvenlik politikaları ve bu politikalardan kaynaklanan ittifaklar incelendiğinde, Montreux Boğazlar Sözleşmesi³⁶ sonrasında zamanla İngiltere eksenli bir siyasete yöneldiğinin izleri açıkça görülmektedir. Türk Hükûmeti, Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de devam ettirdiği “yurtta barış dünyada barış” eksenli bir dış politika takip etmekle birlikte Almanya'nın güçlenerek Avrupa'yı tehdit etmesinin ve İtalya'nın Akdeniz'de işgalci bir siyaset izlemesinin de etkisi ile zamanla İngiltere ve Fransa'ya yakınlaşacak ve “Batılıların yanındaki yerini alacaktır”.³⁷

Bununla birlikte Türk dış politikasında iki ana hedef altı yıl boyunca sürecek olan savaşta hep ön planda olacaktır: İşgale uğramamak, savaşa girmemek.³⁸ 1945' e kadar ilk hedef savaşa girmemektir ve bu hedefi I.Dünya Savaşı'nın anıları biçimlendirmişti.³⁹

³³ Rıfıkı Salim Burçak, **Türk-Rus İngiliz Münasebetleri (1791-1941)-İkinci Cihan Harbi'nde Türkiye'nin Durumu**, Aydınlık Matbaası, İstanbul, 1946, s.75.

³⁴ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.240.

³⁵ Seydi, **a.g.e.**, s.7

³⁶ Reha Parla, (Bugünkü Türkçe'yle Derleyen), **Belgelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri Lozan ve Montö, Türkiye'nin Komşularıyla İmzaladığı Başlıca Belgeler**, Özdilek Matbacılık, Lefkoşe, Nisan 1987, s.117-134.

³⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.353, Gencer, Özel, **a.g.e.**, s.288.

³⁸ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası, Cilt I:1919-1980**, İletişim Yayınları, 14.Baskı, İstanbul, 2009, s.387.

³⁹ Carter V. Findley, **Dünya Tarihinde Türkler**, (Çev. Ayşen Anadol), 2.Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s.256.

Türk dış politikasında bu iki ana hedefi gerçekleştirmek için Türk Ordusu imkânlar ölçüsünde hazırlıklara koyulmuş, güvenlik endişelerini⁴⁰ gidermek için Türk Kara Ordusu Lozan sonrası süreçte öncelikle planlı bir eğitim sistemini gerçekleştirmek için barış durumuna geçmiş, 5 Ağustos 1923'te barış kuruluş ve konuş projesi uygulamaya konmuştur. Bu yeni yapılanmaya göre Türk Kara Ordusu üç ordu müfettişliği halinde dokuz kolordu, on sekiz piyade tümeni, üç süvari tümeni ile İzmir, Çatalca, Erzurum ve Kars Müstahkem Mevki Komutanlıklarından oluşmaktaydı.

1'inci Ordu Müfettişliği: 2, 3, 4'üncü Kolordulardan kurulu olup, altı piyade ve bir süvari tümeniydi. Ordu Müfettişliğinin merkezi Ankara'da bulunmaktaydı.

2'nci Ordu Müfettişliği: 1 ve 5'nci Kolordulardan kuruluydu ve dört piyade tümeninden oluşmaktaydı. Ordu Müfettişliğinin merkezi Konya idi.

3'üncü Ordu Müfettişliği: 6, 7, 8, 9'uncu Kolordulardan kurulu olup sekiz piyade ve iki süvari tümeninden oluşmaktaydı. 3'üncü Ordu Müfettişliğinin merkezi Diyarbakır idi.⁴¹

II. Dünya Savaşı çıkıncaya kadar da kuruluş ve yerleşiminde kısmen değişiklik olmakla birlikte Türk Ordusu harp hazırlıklarını sürdürmüş, ihtiyaçlar doğrultusunda birlikler sayılarında değişiklikler yapmıştır. Ancak ana ilke, yani kuruluş ve teşkilattaki üçlü sistem esas itibariyle muhafaza edilmiştir.⁴²

Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmış bir ülkenin ordusu savaş gücünün önemli bir kısmını yitirmişti. Bundan ötürü birlikler ivedilikle yeniden olası bir savaşa hazırlanmak için gerekli çalışmalara başlamıştır. Ülkenin mali kısıtlamalarına rağmen 1933 senesinde Ruslardan motorlu araç, tank ve bazı hafif silahlar alınmışsa da bunlar yeterli olmamış, ordunun eksiklerini karşılamak üzere Almanya, Fransa, Çekoslovakya ve İsveç'ten silah alınmıştır.⁴³

Öte yandan üç tarafı denizlerle çevrili olan ülkenin savunması için teknolojik güçte büyük bir Türk Donanması kurmak devlet politikası olmuş, Lozan Antlaşması'ndan sonra dört yıl süreyle Haliç'te işlevsiz duran donanma yavaş yavaş

⁴⁰ Bkz. Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Yeni Yüzyıl Yayınları, 2008, İstanbul.

⁴¹ **Türk Tarihi Silahlı Kuvvetleri ve Atatürkçülük**, Genelkurmay Başkanlığı 50. Yıl Yayını, Ankara, 1973, s.62.

⁴² **Türk Tarihi Silahlı Kuvvetleri ve Atatürkçülük**, s.62.

⁴³ **Türk Tarihi Silahlı Kuvvetleri ve Atatürkçülük**, s.62, 63.

harekete geçirilmeye başlamış ve deniz eğitim kurumlarında çağın icaplarına uygun eğitim sistemine geçiş için girişimlerde bulunulmuştur. 1928 senesinde geçmişten kalmış İtalyan, Balkan ve I. Dünya Savaşı'nı yaşamış iki kruvazör, iki torpido kruvazör ve üç Türk torpidobottan oluşan Cumhuriyet donanması adeta bir eğitim eğitim filosu görünümündeydi. Hollanda'da yaptırılmış olan I. ve II İnönü denizaltıları Cumhuriyet donanmasına hediye edilen ilk gemilerdi. Ardından İtalya'ya ısmarlanan dört muhrip, iki denizaltı, üç hücum botu ve İspanya'dan alınan Alman yapısı bir denizaltı ve onarımı bitmiş Yavuz kruvazörü ile 1930 senesinde küçük fakat modern bir filo oluşmuş, eski gemiler yedek filo adıyla bir süre daha Türk Ordusuna hizmette etmişlerdir. 1938 senesinde ise İngiltere'ye dört muhrip, dört denizaltı, iki mayın gemisi, 12 araba vapuru ve yardımcı gemiler sipariş edilmiştir.⁴⁴

Gölcük Tersanesi donanmanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edilmiştir. Özellikle Lozan Antlaşması'nın Boğazlar bölgesini askerden arındırması nedeniyle Haliç'te ve İstinye'de bulunan Deniz Kuvvetlerine ait alt yapı tesisleri ilerleyen yıllar içinde bir plan dâhilinde Gölcük'e transfer edilmiş ve Gölcük, bu dönemde ana üs olarak belirlenmiştir.⁴⁵

II. Dünya Savaşı yıllarında donanma gemilerinin onarım ve inşasının önemi takdir eden Türk Genelkurmayı, Gölcük Tersanesi'nin geliştirilmesi için İngiltere'nin yardım ve desteğini talep etmiş ve İngilizlerle iş birliğinde bulunmuştur. Öncelikle İngilizlerin yeni fabrika binaları tesis etmesi ve sonrasın gereken fabrika tezgâhlarını temin etmesi planlanmıştır. Bu maksatla İngiltere'den danışman, mühendis ve deniz sınıfı olarak gönderilen bir teknik ekip; 1942-1945 yılları arasında Gölcük'te çalışmalarda bulunmuştur.⁴⁶

Türk Deniz Kuvvetleri; II. Dünya Savaşı yıllarında ağır görev ve sorumluluklar yüklenerek ülkenin sınırlı sanayi potansiyelinin ve dış ikmalinin kesilmesi dolayısıyla kendisini yenilemek ve idame etmekte çok ciddi güçlüklerle mücadele etmiştir.⁴⁷

⁴⁴ **Türk Tarihi Silahlı Kuvvetleri ve Atatürkçülük**, s.73, 74.

⁴⁵ (Çevrimiçi) http://www.dzkk.tsk.tr/denizweb/turkce/hakkimizda/genel_tarihce.php, 1 Haziran 2014.

⁴⁶ Figen Atabey, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması", **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2011, Ağustos 2011, Sayı:18, s. 132.

⁴⁷ Figen Atabey, **Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, Ankara, 2002, s. 33.

Türk havacılığında ise Cumhuriyet'in ilanından sonra millî hava sanayi kurmak için girişimlerde bulunulmuş, 1935'te İstanbul'da Nuri Demirağ uçak fabrikası açılmıştır. 1936'da ilk tek motorlu uçak Nu. D-36 adı ile üretilmiştir. 12 adet Nu. D-38 ve çok sayıda planör üretimi burada gerçekleştirmiştir. Ancak daha sonra Türk Hava Kurumu (THK) tarafından bu uçakların alınmaması neticesinde fabrika sıkıntılara girerek kapanmıştır.⁴⁸

Bir başka uçak imalatına dair teşebbüs ise Kayseri'de gerçekleşmiş, bu uçak fabrikasının kurulması ile kendi uçağını imal etmek için çalışmalarına hız verilmiş, yabancı ülkelere eğitimler getirtilerek ve yabancı ülkelere yetişmek üzere havacı gençler gönderilerek modern bir hava ordusu kurulmaya çalışılmıştır. 1936-1939 senelerinde Türk Hava Kuvvetleri Balkan devletleri arasında en güçlü bir seviyeye çıkmıştır.⁴⁹

1939'a kadar Hava Kuvvetlerine ait birlikler, alay ve bağımsız tabur halinde ayrı ayrı harekât ve eğitim yönünden Genelkurmay Başkanlığına, lojistik yönden de Millî Savunma Bakanlığına bağlı kalmış, 22 Mayıs 1939'da Hava Kuvvetlerinin taktik sevk ve idaresini kolaylaştırmak amacı ile teşkilat değişikliği yapılarak bölge esasına göre düzenlenmiştir.⁵⁰

Türk Ordusu kara, deniz ve hava unsurları ile savaş hazırlıklarını yapmakla birlikte, ordunun ileri gelenleri ve devlet adamları çok yakında başlaması olan bir cihan harbinde aktif rol almayı arzu etmiyordu. Çünkü koskoca bir imparatorluğun yıkılışına şahit olmuş devlet idarecileri artık harbin acılarını yeniden yaşamak ve yaşatmak istemiyordu. Necip Fazıl Kısakürek'in 15 Nisan 1939'da Haber gazetesindeki yazısı bu yıllardaki Türk idarecilerin düşüncelerinin bir nevi özeti gibiydi ve bu hususu Kısakürek okuyucuya şu şekilde aktarmaktaydı. *"Bizim tarafımız bence hakem sandalyesi olmalı... Bütün dünya dinlenirken biz savaştık, şimdi de bütün dünya savaşsın, biz dinlenelim. Dinlenelim ki, arada bir iskemlemizden doğrulduğumuz vakit, Gulliver'in devleri kadar göze heybetli görünelim."*⁵¹

⁴⁸ Mehmet Evsile, **Atatürk Devri Harp Sanayi (1923-1938)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ, 2002, s.255.

⁴⁹ **Türk Tarihi Silahlı Kuvvetleri ve Atatürkçülük**, s.77.

⁵⁰ Hamza Eroğlu, **Türk İnkılâp Tarihi**, Savaş Yayınları, Ankara, 1990, s.336, 337.

⁵¹ Necip Fazıl Kısakürek, **Savaş Yazıları I (1939-1943)**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2009, s.18.

Yine Kısakürek'e göre Türk Devleti ve Ordusu dünya sahnesinde oynanan bu oyunda herhangi bir tarafın yanında değildi. *“Türkiye gerek harikulade ordusu, gerekse bütün anahtarları elinde tutan coğrafya vaziyetiyle her iki grup nam ve hesabına da hayati bir müttefikti.”*⁵²

B. SAVAŞ BAŞLAMADAN HEMEN ÖNCE TÜRK ORDUSU VE SON HAZIRLIKLAR

1. 1 Eylül 1939'a Kadar Genel Bir Bakış

Kuşkusuz ufukta görünen yeni bir dünya savaşının başlıca nedenleri I. Dünya Savaşı'nın çözümsüz bıraktığı sorunlar ve bunların yol açtığı gelişmelerdi. Versailles (Versay) Barış Antlaşması'nın kurmuş olduğu statüye daha ilk anlardan beri tepkiler başlamış, 1930'lardan itibaren Avrupa'da güçler dengesinde yeni arayışlar belirmiş, statükocu devletlerle, statükonun değişmesini isteyen devletler arasındaki çekişmeler su yüzeyine çıkmıştır.⁵³

Almanya'nın Versailles'in ihlaline yönelik sırasıyla aldığı kararlara genel anlamda Türk basını tarafından sempatiyle yaklaşmış ve geçmişte Türkiye'nin de Almanya ile benzer sorunları ve kısıtlamaları yaşamış olmasının etkisi ile Alman Devleti'nin tutumuna itiraz edilmemiştir.⁵⁴

1938'e kadar Hitler'in dünyaya beyan ettiği dış politika Versailles Antlaşması'nın adaletsizliğini yürürlükten kaldırmak olmuş,⁵⁵ bu açıklama ile dünya devletlerinde gerginlik ve endişe hâkim olmuştur. Bu kaotik ortamının en üst seviyeye geldiği 1939 yılı başları ise tüm dünyada olduğu gibi Türk Devleti'nde de “Harp olacak mı” tartışmalarının yoğun bir şekilde yapıldığı dönem olarak kayda geçmiştir. Türk kamuoyu bir dünya savaşı olacağını hissetmiş olmakla birlikte zamanını kestirememektedir. Ülke gençliğinde, Avrupa'da yaşanan gelişmeler ve tehditkâr ifadeler içeren harp mesajlarından ötürü bir tedirginlik hâkimdir.⁵⁶

Bu endişe ortamında Çankaya, Türk Ordu mensupları ile çok yakın ilişki halindeydi. Savaş arifesinde ordu mensuplarının moralini yüksek tutmak, karşılıklı

⁵² Kısakürek, *Savaş Yazıları I (1939-1943)*, s.71.

⁵³ Rıfat Uçarol, *Siyasî Tarih (1789-1999)*, İstanbul, Filiz Kitabevi 2000, s.597.

⁵⁴ Kılıç, *Türk Basını'nda Hitler Almanyası (1933-1945)*, s.52.

⁵⁵ William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, (Çev. Alâeddin Şenel), 2. Baskı, Verso Yayıncılık ve İmge Yayınları, Ankara, 1989, s.446.

⁵⁶ Abidin Daver, “1939'da Harp Olacak mı?” *Cumhuriyet*, Sayı:5258 (1 Ocak 1939), s.3.

durumu değerlendirmek için Ankara’da sık sık toplantı ve davetler yapılmıştır. Karşılıklı görüş alışverişinin yaşandığı bu toplantı ve davetlerde devlet erkânı ordu mensupları ile oldukça samimi bir hava hâlinde gerçekleşmiştir. Bu yakın görüş alışverişinin gerçekleştiği etkinliklerden biri de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından ordu erkânına 20 Şubat 1939 tarihinde saat 17.00’de Çankaya Köşkü’nde verilen bir davettir.⁵⁷

Bu davete, Ankara’da görev yapan yüksek rütbeli subay ve eşleri katılmıştır. Davete dair basına yansıyan fotoğraflarda Cumhurbaşkanlığı makamı ile ordu üst düzey komutanları arasında çok samimi bir hava olduğu gözlenmektedir.⁵⁸ Davette gündeme dair ne görüşüldüğü ise basına yansımamıştır. Fakat yapılan toplantı ve davetlerde Cumhurbaşkanı ve hükûmet yetkililerinin ordu mensupları ile gündemi değerlendirmiş olmaları yüksek bir olasılıktır.

Yapılan toplantı ve davetlerde çok sık bir araya gelen bu sivil ve askerî kadro, II. Dünya Savaşı arifesinde Türkiye’nin yakın tarihinin en önemli evrelerini yaşamış bir nesil idi. İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet’in kuruluş dönemleri bu elitin tarihsel birikimini oluşturmuş ve bu birikim, ülke meseleleri, dış politika ile ilgili ileride verecekleri kararlar üzerinde etkili olmuş ve birçok bakımdan geçmişteki deneyimleri onları yönlendirmiştir.⁵⁹ Bu nedenle harbin ne demek olduğunu bilen bu yönetici kadrosu ile Türkiye Cumhuriyeti olası savaş senaryolarına karşı fikren hazırды.

Bu arada Büyük Harb’in hemen arifesinde Türk Ordusunu etkilemek ve taraf kazanabilmek adına pek çok ülkeden yabancı devlet adamları ve ordu mensupları Türk Devleti’ne ve Ordusuna ziyarette bulunmuştur. Gerçekleşen bu ziyaretlerden biri de İngiltere Savaş Bakanlığının 23 Şubat 1939’da gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretidir.⁶⁰

İngiliz Savaş Bakanı İstihbarat Şubesi Müdür Muavini Tümgeneral Fredric Corc Neslih tarafından yapılan bu ziyaretin⁶¹ gerçekleşme nedeni ve ayrıntıları

⁵⁷ “İnönü’nün Verdiği Çay”, **Cumhuriyet**, Sayı:5306 (21 Şubat 1939) s.1.

⁵⁸ “İnönü’nün Verdiği Çay”, **Cumhuriyet**, Sayı:5306 (21 Şubat 1939) s.1.

⁵⁹ Selim Deringil, **Denge Oyunu-İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s.58.

⁶⁰ “General Neslih Geldi”, **Cumhuriyet**, Sayı:5309 (24 Şubat 1939) s.1, 5. “General Neslih Dün Ankara’dan Ayrıldı”, **Cumhuriyet**, Sayı:5312 (27 Şubat 1939), s.1,9.

⁶¹ “General Neslih Geldi”, **Cumhuriyet**, Sayı:5309 (24 Şubat 1939) s.1, 5. “General Neslih Dün Ankara’dan Ayrıldı”, **Cumhuriyet**, Sayı:5312 (27 Şubat 1939), s.1, 9.

basında çok fazla yer bulmamış, sadece ziyaret haberi fotoğrafla birlikte verilmiştir. Kuşkusuz Avrupa kıtası bir savaşa sürüklenirken İngiliz Savaş Bakanı İstihbarat Şubesi Müdür Muavini'nin İstanbul ve sonrasında Ankara'da gerçekleştirdiği ziyaretler oldukça düşündürücüydü. 26 Şubata kadar Ankara'da kalan İngiliz Generali, Türk Ordusunun en kritik görevlerinde bulunan komuta heyetiyle görüşmelerde bulunmuştur. Bu husus kamuoyunda yeterince tartışılmamıştır.

Yabancı ordu mensuplarının ziyaretinin gerçekleştirildiği bugünlerde Türk Devleti olası bir savaşta ve özellikle hava saldırıları karşısında uygulamayı planladığı harp hazırlıklarını sürdürmekteydi. Bu kapsamda herhangi bir tehdit anında yapılacaklar ve alınacak önlemleri ortaya koyma adına “Hava Taarruzlarından Pasif Korunma Kanunu” Ocak ayının dokuzundan itibaren yürürlüğe girmiştir.⁶² Bu Kanun kapsamında olası bir hava saldırısı durumunda zayıyatı en aza indirmek ve halkı bilinçlendirmek amacıyla 16 Ocak 1939'da hava savunma kursları açılmış⁶³ ve hava taarruzlarına karşı pasif tedbirler II. Dünya Savaşı yılları boyunca sıkça uygulanmıştır.

Hava saldırılarına karşı bir yandan ülkede deneme tatbikatları icra edilirken Türk Ordusunun moral değerlerini yükseltmek adına İstiklal Savaşı'nda görev alan alaylara İstiklâl Madalyası verilmesi amacıyla bir kanun layihası hazırlanmıştır.⁶⁴ Bu kanun tasarısının yasalaşması ile İstiklâl Savaşı'nda görev alan alaylara görkemli törenlerle İstiklâl Madalyası verilmesi kararlaştırılmış ve bu madalyalar zamanla birliklere verilmiştir. Madalya verme törenlerinde Türk basını da hazır bulunmuş, bu törenler münasebetiyle gazetelerde madalya verilen askerî birlikler hakkında yapılan haberler gazetelerde oldukça fazla yer almıştır.

Örneğin; Edirne'deki alaylara sancak verilmesi töreni oldukça görkemli olmuş ve törenleri basın çok yakından takip etmiştir. Tören alanı şehre uzak olmasına rağmen sancak verme törenine halktan geniş katılım olmuştur. Törenlere 1'inci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay, Umumî Müfettiş General Kazım Dirik, Kolordu Komutanı Korgeneral Salih Omurtak, Tümgeneral Hayrullah Fişek, Vali Niyazi Mergen katılmıştır.⁶⁵ Kuşkusuz sancak verilmesi törenleri, psikolojik ortamın

⁶² “Hava Tehlikesinden Pasif Korunma”, **Cumhuriyet**, Sayı:5269 (12 Ocak 1939), s.2.

⁶³ Gotthard Jaeschke (çeviren Gülayşe Koçak), **Türkiye Kronolojisi (1938-1945)**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, XVII. Dizi, Sayı 59, 1990, s.3.

⁶⁴ “İstiklâl Harbi'nde Vazife Gören Alaylarımız”, **Cumhuriyet**, Sayı:5274 (17 Ocak 1939), s.1.

⁶⁵ “Edirne'deki Alaylara Sancak Verildi”, **Cumhuriyet**, Sayı:5371 (27 Nisan 1939), s.5.

güçlendirilmesi adına yararlı olmuş, gazetelerde törenler haber yapılarak kamuoyunun moral değerleri güçlendirilmek istenmiştir.

48. Dağ Alayının kuruluşu için ise 26 Mart 1939'da Hatay'da görkemli bir askerî tören yapılmış, törende halkın Türk Ordusuna olan sevgisi had safhada tezahür etmiştir. Tören boyunca büyük halk kitleleri caddeleri doldurmuş, tören sonrasında pek çok davetli öğlen yemeğini kışlalarda askerlerle beraber yemiştir.⁶⁶ Türk basını, törenleri adeta ordu-millet kaynaşması şeklinde okuyucuya aktarmış, ülkedeki birlik ve beraberliğin en üst seviyede olduğu dünyaya ilân edilmiştir.

Savaşa sürüklenen bir ortamda Türk Ordusu açısından moral değerlerini bozacak en önemli hadiselerden biri, kuşkusuz Millî Müdafaa Vekâleti General Kazım Özalp'in 1939 başında istifasını sunması olmuştur.⁶⁷ Dünyanın bir savaşa sürüklendiği bir anda Türk Savunma Bakanının görevden istifası kuşkusuz kamuoyunda heyecan yaratmıştır. Bu istifa, König davasındaki⁶⁸ soruşturmanın serbestçe yapılabilmesi için gerçekleşmiştir.⁶⁹ Fakat bu istifa ülke savunması açısından bir boşluk yaratmamış, 17 Ocak 1939'da Millî Müdafaa Vekâleti General Kazım Özalp'in yerine General Naci Tınaz atanarak Savunma Bakanlığı makamı hemen doldurulmuştur.⁷⁰

1882 yılında Serfice'de doğan General Naci Tınaz; 1904 yılında Harp Okulundan Teğmen, 1907 yılında Harp Akademisinden Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle

⁶⁶ "Hatay'da Büyük Bir Askeri Merasim Yapıldı", **Cumhuriyet**, Sayı:5343 (30 Mart 1939), s.3.

⁶⁷ "General Kazım Özalp İstifa Etti", **Cumhuriyet**, Sayı:5274 (17 Ocak 1939), s.1,

⁶⁸ Ekrem König, (asıl adı Ekrem Hamdi Bakan), Cumhuriyet'in ilk yıllarında karıştığı sahte uçak siparişi olayıyla o dönemde uzunca bir süre Türkiye kamuoyunu meşgul etmiştir. Eğitiminin bir bölümünü Almanya'da almış, I. Dünya Savaşı'nda Alman generallerin yanında görev yapmış ve bu yüzden kendisine König (Almanca, kral) lakabı takılmış, bunu da soyadı gibi benimsemiştir. Ekrem Hamdi Bey'in babası Kiraz Hamdi Paşa, dayısı ise Damad Ferit Paşa hükûmetinde Harbiye Nazırı olarak görev yapan Süleyman Şefik Paşa'dır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, aralarında Lufthansa'nın da bulunduğu birçok Alman şirketinin Türkiye temsilciliğini üstlenmiştir. Bu sayede ticarî ve siyasî çevrelerde geniş bir ilişki ağı kurma imkânı yakalamıştır. König, T.C Millî Savunma Bakanlığı ve T.C Dışişleri Bakanlığına ait mühürlerin sahtelerini yaptırmış; bu bakanlıklar dahilinde ihtiyaç duyacağı kişilerin imzalarını taklit ettirmiştir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti adına, Kanada'dan savaş uçağı siparişi verilmiştir. Taraflar arasındaki yazışmalar bir süre devam ettikten sonra Ağustos 1937'de König, nihai sipariş telgrafını göndererek gerekli teyid sürecini tamamlamıştır. 1938 yılının yaz aylarında sahte uçak siparişi olayı ortaya çıkmış ve Türk kamuoyu konu ile meşgul olmuştur.

1939 senesi Ocak ayında bu konu mahkemeye taşınmış ve artan baskılar karşısında dönemin Millî Savunma Bakanı Kâzım Özalp istifa etmek zorunda kalmıştır. Ekrem König yurt dışında olduğundan sadece, Dışişleri Bakanlığındaki suç ortağı protokol memuru Ruhi Bozcalı yargılanmış ve dava hapis cezası ile son bulmuştur. Cemil Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945) C.1**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.192-210.

⁶⁹ "Parti Grubunda Başvekil, General Özalp'in İstifa Sebeplerini Anlattı", **Cumhuriyet**, Sayı:5275 (18 Ocak 1939) s.1.

⁷⁰ "General Kazım Özalp İstifa Etti", **Cumhuriyet**, Sayı:5274 (17 Ocak 1939), s.1. Jaeschke, **a.g.e.**, s.3.

mezun olmuştu. 1907-1914 yılları arasında Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşı'na katılmış, 28'inci ve 9'uncu Alay Komutanlıkları emrinde, Ankara Redif Tümeni Kurmaylığında görevler yapmıştı. I. Dünya Harbi'nde ise 13'üncü Tümen Kurmayı, 17'nci Kolordu'da 1'inci Şube Müdürü görevlerinden sonra Binbaşı olmuştu. 1'inci Kolordu Kurmay Başkanı Vekili, 3'üncü Kolordu Şube Müdürlüğü ve 3'üncü Kolordu Kurmay Başkanı görevlerinde bulunmuştu. 10 Ocak 1921'de Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere İnebolu'ya geçen General Naci Tınaz 13 Eylül 1921'de Yarbaylığa terfi ederek 15'inci Tümen Komutanlığına tayin edilmişti. 1926'da Tümgeneralliğe yükselmiş, 1927-1928 yıllarında Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarı, 1928-1929 yıllarında Millî Savunma Bakanlığı Kara Müsteşarı, 1929-1930 yıllarında Millî Savunma Bakanlığı Baş Müsteşarı görevlerini yürütmüştü. General Naci Tınaz 1930'da Korgeneral olmuş ve 4'üncü Kolordu Komutanlığına getirilmiştir. 1935'te ise Jandarma Genel Komutanı yapılmış ve 1938 yılında kendi isteğiyle emekliye ayrılmıştı. V, VI ve VII. Dönemlerde Bursa, VIII. Dönemde Ankara Milletvekili seçilmiş, V. Dönemde 18 Ocak 1939'da II. Bayar Hükûmetinde Millî Savunma Bakanlığına getirilmiştir. General Naci Tınaz 5 Nisan 1940 tarihine kadar I. Saydam ve II. Saydam hükümetlerinde de aynı bakanlığını korumuştur.⁷¹

Millî Savunma Bakanlığı makamındaki bu görev devir teslimi Ordunun güvenilirliğinin muhafazası açısından olumlu olmuştur.

Bununla birlikte Türk Ordusu olası savaş ihtimal planları kapsamında hazırlıklarına devam etmiştir. Türk Havacılığına destek kapsamında “Tayyare Piyangoları” düzenlenmiş, kurban derileri ve bağırsakları Türk Hava Kurumu, Kızılay ve Çocuk Esirgeme Kurumu için toplanmıştır.⁷²

1939 başlarında yabancı ülkelerden personel seferberlik haberleri gelirken, Türk Ordusu için henüz böyle bir seferberlik yürürlüğe konmamıştır. İtalya'nın 60.000 kişiyi seferber ettiği,⁷³ İngiliz ve Fransız hükûmetlerinin askerî hazırlıklara başladığı, Fransa'da 1918 sınıfının askere çağrıldığı bugünlerde Türk Ordusu henüz personel seferberliğini uygulamaya koymamıştır. Türk Genelkurmayı, bu dönemde hava saldırılarına karşı pasif savunma tedbirlerini öğretmek için olası bir hava

⁷¹ (Çevrimiçi) <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/BakanPotre/ANTinazB.htm>, 5 Haziran 2014.

⁷² “Kurban Derileri Türk Hava Kurumuna Verilecek”, **Cumhuriyet**, Sayı:5275 (18 Ocak 1939), s.2.

⁷³ “İtalya 60.000 Kişiyi Seferber Etti”, **Cumhuriyet**, Sayı:5283 (26 Ocak 1939), s.1.

saldırısında zayıtı azaltacağı ve pasif savunma hazırlıklarıyla düşmanı caydırabileceği düşüncesinde olmuştur.

10 Nisan 1939 Pazartesi günü yapılan hükümet programı ve müzakeresinde Afyon Milletvekili Berç Türker'in ifadesi ile bu dönemde dünyada yaşanan emniyetsiz durum ve silahlanma yarışı şu şekildeydi: "...Bahtiyarız; çünkü dünyanın en kuvvetli ve en kahraman ordusu bizim Türk Ordumuzdur. Onun önünde hürmet ve hayranlıkla eğiliriz... Yurdumuzun haricinde müthiş silâhlanma yarışı devam ederken bir emniyetsizlik ve fırtına havası esiyor ve her gün sulhu ihlâl edici hâdiseler önünde bulunuyoruz. Bu vaziyetin umumî bir harp doğurabilir endişesi şöyle dursun, hariçteki emniyetsizlik ve mütemadi silâhlanma yarışı, ekonomik noktâ-i nazarından dahi, o milletleri iflâsa sevk edici bir felâkettir. İnşallah her tarafta akliselim galebe eder ve dünya ahvali kesbi salâh eyler. Türk Milleti sulhperver olduğunu bütün dünyaya ilân etmiştir. On sekiz milyon Türk, asırların en büyük adamı olan Ebedî Şefimiz Atatürk'ün teslim ettiği şanlı inkılâb ve Cumhuriyet bayrağının altında, muazzez Reis-i Cumhurumuzun yanı başında, şanlı Türk Ordusu ile beraber, yekpare bir cisim teşkil ederek hazır durmaktadır."⁷⁴

Fakat Afyon Milletvekili Berç Türker'in arzu ettiği "akliselim galebe eder ve dünya ahvali kesbi salâh eyler" dileği gerçekleşmemiş, dünya bir savaş sarmalının içine girmiştir.

2. Teşkilat-Teçhizat-Doktrin

Türk Silahlı Kuvvetlerinin 1938 yılına gelindiğinde ordu komutanlıklarının konuş durumu şöyle idi: 1'inci Ordu merkezi İstanbul, 2'nci Ordu merkezi Konya, 3'üncü Ordu merkezi de Erzurum'dur. Olası bir harpte tehdit ve tehlike dikkate alınarak, Avrupa ve özellikle Balkanlardan gelecek saldırılara öncelik verilerek, Trakya, Ege kıyıları ve Boğazlar, Marmara bölgesi güçlü tutulmuştur.⁷⁵ Savaşın seyrine göre ordu komutanlıkları konuş değişikliği yaşamıştır.

1939 senesine gelindiğinde Türk Ordusu 16 yıl süren bir çalışma sonucu teçhizat, harp malzemesi açısından eksiklerini gidererek belli bir noktaya ulaşmıştı. Ama bu varılan seviyenin günün modern orduları ile mukayese edilmesi söz konusu

⁷⁴ T.B.M.M. Z.C., C.1, Devre VI, İçtima: 2, 10 Nisan 1939, s.23.

⁷⁵ Sabit Çetin, **İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'da Alınan Tedbirler: Pasif Korunma Ve Tahliye**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s.8, 9.

değildi. Bundan ötürü yeni harp tedarik planları yapılmaya devam edilmiştir. Türk Genelkurmayı 1938 yılı sonunda kabul edilen “Dördüncü İkmal Planı” ile daha önceki planlardan çok daha farklı, yeni bir yaklaşımla kendisini savaşa hazırlamayı amaçlamıştır. Bu planın malî desteği ise İngiltere tarafından karşılanacaktı. Bu kapsamda Türk Devleti, İngilizlerle 27 Mayıs 1938 yılında çok elverişli bir faiz haddi ve geri ödeme süresi koşullarıyla altı milyon sterlinlik kredi anlaşması imzalamış ve siparişlerini İngiltere’ye yöneltmiştir.⁷⁶

Türk Hükûmeti bu kredi ile savunma hazırlıklarına daha rahat kaynak tahsis edebilecekti. Bu malî kaynak Türk Ordusu için oldukça önemliydi. Zira 1939 yılı başında Türk Kara Kuvvetlerinde üç ordu grubu, 23 tümen, bir zırhlı tugay, üç süvari tugayı, yedi sınır garnizonunda bulunan 20.000 subay ile 174.000 asker devlet için çok büyük bir maddi kaynak gerektiriyordu. Kaldı ki ordu mensuplarının ellerindeki donanım ve teçhizat da yeterli düzeyde değildi. Türk Ordusunda erlerin elinde silâh olarak 7,9 mm mermi atan Alman mauzer (mavzer) tüfeği bulunmaktaydı ve yakın mesafe savunması için subaylarda çeşitli tabancalar vardı. Bunlardan biri Rus Tokarev tabancası, bir başkası Alman patentiyle Kırıkkale fabrikalarında üretilen Walther tabancasıydı. Bren, Hotchkiss hafif makineli tüfeği; Maksim, Hotchkiss, Schwarzlose ağır makineli tüfeği; Mantelli, Schneider, Krupp, Bofors (7,5/20’lik) dağ topları; Rus, Alman, Rheinmetal (10/30’luk), İngiliz hafif sahra (105’lik), 15/24’lük Skoda sahra obüsleri, Vickers-Armstrong (İngiliz) uçaksavar toplarıyla ve müstahkem mevkilerde çeşitli çakılı toplarla ordunun teçhizatı bir tür silâh müzesi görüntüsüne sahipti.⁷⁷

Anlaşılan o ki 1923-1938 yıllarında Türk Ordusuna yurt dışından pek çok değişik ülkeye ait silah sistemleri girmişti. Rheinmetal, Bofors, Skoda gibi firmaların silahları kısmen iyi durumdaydı.⁷⁸ Fakat ordunun genelindeki silah sistemlerine dair durum pek o kadar da iyi değildi.

Bu yıllarda orduda görev yapan Türk subaylarının ifadelerinde de döneme ait Türk Ordusundaki donanımsal eksikler ve zamanı geçmiş silâhlar dikkat çekmekteydi. 1939 Mayıs’ında Kara Harp Okulunda topçu eğitimi yapmaya ayrılmış bir öğrenci olan ve II. Dünya Savaşı yıllarında çeşitli birliklerde batarya komutanlığı

⁷⁶ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.396.

⁷⁷ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.396, 397.

⁷⁸ Evsile, **a.g.t.**, s.253.

yapmış Tümgeneral Muzaffer Erendil, Tuzla ve Gebze’de konuşlandırılmış 31’inci Topçu Alayında yaptığı stajı anlatırken ordunun en önemli unsurlarından biri olan Türk topçu birlikleri ve Türk Ordusunun elindeki silâhların geri kalmışlığını şu şekilde ortaya koymaktadır: *“Topçu alayı altı bataryadan oluşmaktadır. Topçu bataryalarından beşi İstiklal Harbi’nde Yunanlılardan ele geçirilmiş menzili 5,5 km olan 7,5 cm’lik Schneider toplarıyla, 10,5 cm’lik Alman obüsleriyle kurulmuştu. Türk topçusu bütünüyle koşulu idi. Toplar üç çift katanayla (bir ağır at cinsi) çekilirdi. Bu atlar, Macaristan’dan alınırdı. Bataryanın diğer binek hayvanları Çukurova ve Uzunyayla gibi bölgelerden sağlanıyordu. O tarihte bataryaların cephane ve ağırlıkları Adapazarı yapısı özek ağaçlı 250 kg’lık arabalarla taşınıyordu. Gebze’deki alayda ise millî imkânlarla alınmış 15’lik Skoda obüsleri bulunuyordu. Çatal kundaklı bu topların menzili 15 km olup traktörle çekiliyordu. Eğitimler boyunca topçuluk eğitmeleri yanında binicilik ve piyadecilik eğitimleri de veriliyordu.”*⁷⁹

Tümgeneral Muzaffer Erendil’in 15’lik Skoda obüslerinin çekili olduğuna dair yaptığı bu açıklamasına rağmen II. Dünya Savaşı başında Türk topçusunun motorize olmadığı algısıyla tamamen geri kaldığını ileri sürmek ise haksızlık olur. Zira o yıllarda birçok ülkenin ordusunda topçunun çekili olması oldukça yaygın bir durumdu. 1939 yılında Alman ordusundaki 250 tünden ancak ellisi motomekanik, geriye kalan iki yüzü atlıydı. 1942 senesinde bile Alman Ordusunda 960 bin at mevcuttu. Bunun 464 bini topçuda, 50 bin kadarı süvaride, geri kalan 446 bini piyade ve nakliyede kullanılıyordu. 1941’de, Kızılordu’nun nakliyatının yüzde 80’lik kısmını at kuvvetiyle sağlamış olduğu müttefiklerce saptanmış⁸⁰ olduğu düşünüldüğünde atın o günlerde dünya ordularında önemli bir işlevinin olduğunu söylemek mümkündür.

“Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları” adlı eserde harp yıllarında orduda görev yapanların anlattıklarına göre dönemin Kara Kuvvetlerinin modernleşme çalışmalarına rağmen temel niteliği bakımından I. Dünya Savaşı’ndaki seviyesinden çok ileride değildi ve Türk Ordusu, silâh ve malzeme standartları açısından I. Dünya Harbi standartlarının az biraz üzerindediydi.

⁷⁹ **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.32-35.

⁸⁰ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.398.

O yıllar orduda görevli olan subay Cemal Madanoğlu ordunun teçhizat ve malzeme eksikliğini şu ifadelerle anlatmaktadır. “*Talime çıktığımızda top sesi yerine davul çalardık. Futbol maçlarında çevrilen kaynana zırlılarıyla, makineli tüfek sesini taklit ederdik, teneke çalardık. Atsız bir araba bulur, üstünü yatak çarşaflarıyla örter tank biçimi verip, top yerine bir soba borusu yerleştirirdik. Erler bu sözde tankı arkadan iterlerdi. Talimler bu havada geçerdi. Üst üste savaşlar ülkenin belini bükmüştü. Ekonomik güçsüzlük apaçık ortadaydı.*”⁸¹

Harp teçhizatındaki bu eksiklik ve geri kalmışlığa rağmen Türk Ordusu olası bir saldırı karşısında hazırlıklarına devam etmiştir. Trakya sınırında Kırklareli ve Edirne’den geçen bir tahkimat hattı oluşturularak ileriden savunma amaçlı tedbir alınmış, bu hattın adı Millî Savunma Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından “Çakmak Hattı” olarak kabul edilmiştir. Türk Ordusu’nun bu savunma sistemini başlangıçta ileriden geçirmesi oldukça doğaldı. Çünkü II. Dünya Savaşı’nda ordular ileri savunma ve kitlesel tehdit esaslarına dayanan bir savunma sistemi öngörmüşüleri.⁸² Bu maksatla Trakya sınırında yapılan Çakmak Hattının tahkimatı için Bakanlar Kurulu tarafından 7.301.742 lira tahsis edilmiştir. Bu hat, Karadeniz’de İğneada’dan başlayıp, Mahya Dağı-Demirköy-Kırklareli-Edirne-Meriç’te son bulmaktaydı. Bu hat, Balkanlar’da, Bulgaristan ve Meriç vadisinden Edirne’ye ve buradan da İstanbul’a gelen ana yaklaşma istikametini kapatıyordu.⁸³

Şayet bu hattın aşılması ve Trakya’da verilecek muharebelerin başarısızlığa uğraması hâlinde olası harekât Türkiye’nin Marmara kıyılarında sürdürüleceğinden, 2’nci Ordunun 1’inci Kolordusu Çanakkale Boğazı bölgesinde, 5’inci Kolordu ile Bursa, Mudanya, Bandırma ve Balıkesir bölgesinde, 12’nci Kolordu Edremit, İzmir, Muğla bölgesinde mevzilenmiş ve 2’nci Ordu Karargâhı da Balıkesir’e taşınmıştır.⁸⁴

Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar üzerinde egemenlik ve silahsızlandırılmış bölgelere asker sokma hakkını elde etmiş olan Türk Devleti, bu sözleşmeyi takip eden günlerde Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının deniz savunmasını sağlamak için donanmaya üs teşkil edecek şekilde birbirinden ayrı iki Müstahkem Mevki Komutanlığı hâlinde teşkil edilmiş ve bu komutanlıklar

⁸¹ Cemal Madanoğlu, **Anılar 1911-1953**, Evrim Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s.52.

⁸² Dedeoğlu, **a.g.e.**, s.143.

⁸³ Çetin, **a.g.t.**, s.8, 9.

⁸⁴ Çetin, **a.g.t.**, s.9.

İstanbul'da bulunan Birinci Ordu Komutanlığına bağlanmıştır.⁸⁵ Müstahkem Mevki Komutanlıklarının savunulması için Türk Kara Ordusu ile Türk Donama birlikleri ortak Boğaz savunma planları yapmış, bir nevi müşterek savunma harekât planı yürürlüğe girmiştir.

Öte yandan II. Dünya Savaşı başlangıcında Türk Deniz Kuvvetleri 1930 yılında yapılmış teşkilata dayalı; yeni gemilerden oluşan Harp Filosu Komutanlığı, eski gemilerden oluşan İhtiyat Filosu Komutanlığı ile Denizaltı Filosu Komutanlığından oluşmaktaydı. Ayrıca bir mayın filosu da mevcuttu.⁸⁶ II. Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılı sonlarına doğru, Türk Donanmasının kuvvetlendirilmesi yolunda önemli girişimlerde bulunulmuş ve İngiltere'den alınan gemilerle Türk Donanması güçlenmiştir.

1939 yılı başında Türk Donanması tamamen Genelkurmay Başkanlığına bağlıydı ve savaşa girilmesi durumunda Mareşal'in kararlarına göre idare edilecekti. 1928-1949 döneminde Deniz Müsteşarlığı olarak Türk Genelkurmayının ana karargâhında temsil edilen Türk Donanması, Türk Kara birlikleri ile birlikte koordineli olarak savunma faaliyetlerini yürütmekteydi.⁸⁷

Bununla birlikte Boğazlara ilişkin deniz düzenlemeleri de dâhil olmak üzere, bu önemli su yolunun tüm aktif ve pasif savunmasından 1'inci Ordu sorumlu olup denizleri savunacak olan Türk Deniz Kuvvetleri üç filo halinde örgütlenmişti. Harp filosu; Yavuz zırhlısı (komodorluk gemisi), Kocatepe, Adatepe, Tınaztepe ve Zafer muhriplerinden oluşuyordu. Yavuz zırhlısı 1950 yılına kadar Türk Devleti'nin denizlerdeki gücünün simgesi olmuş pek çok devlet büyüğü ve yabancı konuk bu gemide ağırlandı.⁸⁸

1935 yılında kurulmuş olan denizaltı filosunda: Birinci İnönü, İkinci İnönü, Sakarya, Dumlupınar ve Gür denizaltılarıyla Erkin ana gemisi bulunuyordu.

⁸⁵ Afif Büyüktuğrul, **Cumhuriyet Donanması (1923-1960)**, Deniz Basımevi, İstanbul, 1967, s. 72.

⁸⁶ Atabey, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması", s.127.

⁸⁷ Erdiñç Sancar, **Türk Deniz Kuvvetleri Tarihi ve 21'inci Yüzyılda Deniz Kuvvetleri Stratejisi**, Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2004, s.332. Deniz Müsteşarlığı Yüksek Askeri Şuranın 15 Ağustos 1949'da almış olduğu kararla Deniz Kuvvetleri Komutanlığı olarak teşkil edilmiştir. Bkz. Sancar, **a.g.t.**, s.332.

⁸⁸ Sancar, **a.g.t.**, s.329.

İhtiyat filosunda; Berk-i Satvet, Peyk-i Şevket, Hamidiye ve Mecidiye vardı.⁸⁹ Ayrıca üç torpidobot, üç mayın arama ve tarama gemisiyle bazı yardımcı gemiler bulunuyordu. Bu deniz kuvvetlerine 5 Haziran 1939'da,⁹⁰ 1936 yılında Almanya'ya ısmarlanmış olan ve ismi Atatürk tarafından verilmiş hücum denizaltısı Saldıray da katılmıştır. Aynı yıl ısmarlanmış olan ve yine ismi Türk Devleti'nin kurucusu tarafından verilmiş olan mayın denizaltısı Batıray ise 31 Ağustos'ta Kiel Limanı'nda denize indirilmişti ama Türkiye'ye teslim edilmesinden önce savaşın başlaması üzerine Alman Deniz Kuvvetlerince el konulmuş ve savaş bitince de kendi kendini batırmıştır. Türkiye'de montajları yapılacak olan iki denizaltıdan biri olan Atılay, montajı Haliç'te tamamlanarak 1939 senesinde denize indirilmiştir.

Haliç'te Türk işçileri tarafından yapılan bir denizaltı gemisinin denize indirilme merasimi 28 Ağustos 1939 saat 12.00'de yapılmıştır. Yıldırıy adlı bu denizaltı gemisi, Türkiye Devleti'nin Almanya'ya ısmarladığı dört denizaltı gemisinden sonuncusuydu. Bu gemilerden ikisi Kiel'de inşa edilmiş, ikisi de Haliç'te inşaat mahallindeki kızağa konarak yapılmıştı. Geminin inşaatında Türk işçilerinin emeği Alman işçilerine göre oldukça yüksekti.⁹¹ Kuşkusuz bu yeni deniz harp vasıtası ile "Türk Donanması" daha da güçlenmekteydi.

Bu günlerde Yıldırıy'ın denize indirilmesi münasebetiyle gazeteler Türk deniz savaş araçlarını gazete sayfalarına taşımıştır. 1940 senesine ait bir Fransız deniz yıllığı, Türkiye'nin İngiltere'ye ısmarladığı harp gemileri hakkında şu bilgileri vermiştir:⁹²

1939 senesinde sipariş edilmiş olan bu gemilerin dört tanesi muhrip, dört tanesi denizaltı gemisi, iki tanesi de mayın gemisidir. Sultanhisar ve Demirhisar ismini taşıyan iki muhrip Denny-Dumbarton tezgâhlarına ısmarlanmış olup, 1939 başlarında inşalarına başlamıştır. İsimleri Muavenet ve Gayret olan muhripler ise Vickers-Armstrong tezgâhlarına sipariş olunmuş ve ötekilerle aynı zamanda omurgaları konulmuştur. Dört gemi de İngilizlerin H tipi muhriplerindendir. Bu gemiler 1.340 tonluktur ve süratleri 35,5 mildir. Silâh sistemleri olarak dört tane 120'lik top, sekiz tane hava savunma makineli tüfeği mevcuttur. İngiltere'ye

⁸⁹ Hasan Kulaç, **Türk Dış Politikasında Deniz Kuvvetlerinin Rolü 1939-1960**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2006, s.125.

⁹⁰ "Saldıray Denizaltı Gemimize Dün Merasimle Sancak Çekildi", **Cumhuriyet**, Sayı:5411 (06 Haziran 1939), s.1.

⁹¹ "Yıldırıy Denizaltı Gemisi Denize İndirildi", **Tan**, Sayı:1465 (29 Ağustos 1939), s.2.

⁹² "Yeni Gemilerimiz", **Cumhuriyet**, Sayı:5635 (18 Ocak 1940), s.1, 5.

ısmarlanan denizaltı gemilerine ise Oruç Reis, Murat Reis, Burak Reis, Uluç Ali Reis isimleri verilmiş olup, bu gemiler 1939'da Vickers-Armstrong'un Barrow tezgâhlarında kızağa konmuştur. Bunlar suyun yüzünde 620, dalmış olarak 850 tondur. Su yüzeyinde seyir mahsus motorları 1.200, dalmış olarak seyir mahsus elektrik motorları 800 beygir kuvvetindeydi. Süratleri suyun üstünde 13,5 mil, dalmışken sekiz mildi.

Üç tarafı denizlerle çevrili ve bu denizleri ve ayrıca hayati öneme haiz Boğazları korumakla görevi bir ordu için, II. Dünya Savaşı başlamadan bu deniz araçlarının temini oldukça olumlu bir gelişme olarak kayda geçmiştir.

Savaş başladığında, Yıldırım'ın dizel motorları Türkiye'ye ulaşmamış, inşaatı yarım kalmıştır. 13 Ağustos 1940'ta Yıldırım, Haliç'ten Gölcük'e çekilmiş, orada tamamlanmaya çalışılmıştır. Savaş sırasında Yıldırım'ın dizel motorları 1943 yılında sağlanmış, inşaatı zor koşullar altında ancak 1945 senesinde bitirilebilmiştir.⁹³

Olası bir düşman taarruzuna karşı Midye, Şile, Kefken, Zonguldak ve Trabzon bölgelerinde deniz gözetleme istasyonları kurmuş ve bu istasyonlar, ufak telsiz istasyonları vasıtasıyla Ankara ile temas sağlamışlardır. Ayrıca Gölcük bölgesinin hava savunmasını için Kara Kuvvetlerince üç bataryalı uçaksavar bataryası bölgeye nakledilmiştir. Bu hava savunma silahları Derince ve Gölcük sırtlarına konuşlandırılmıştır. Pasif savunma kapsamında ise gemilere Gölcük Körfezi içinde demir yerleri verilmiştir. Yine olası denizaltı taarruzlarına karşı da gerekli tedbir alınarak İzmit Körfezi'nin muhtelif yerlerinde ağ engelleri oluşturulmuştur. İskenderun ve Ereğli limanları da ileri üs hâlinde teçhiz edilmiş ve denizden gelecek olası saldırılara karşı kıyı bataryalarıyla donatılmıştır.⁹⁴

Türk İstiklal Harbi boyunca cephelerde savaşan ordu kuvvetlerinin geri bölge emniyetini sağlayan jandarma, halkın askere alınmasında, ulaştırma araçlarının toplanıp cephelere sevkinde, cephe gerisindeki kritik tesislerin ve devlet dairelerinin korunmasında, yol emniyetinde ve her türlü bölücü ve yıkıcı faaliyetlere karşı mücadele gibi, çok çeşitli hizmetlerde bulunduğu görevlerin⁹⁵ bir benzerini savaş

⁹³ Raşit Metel, **Türk Denizaltıcılık Tarihi**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İstanbul, 1960, s.57, 63-75. Tekeli, İlkın, **a.g.e.**, s.398, 399.

⁹⁴ Atabey, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması", s.128, 129. Bülent Işın, **Cumhuriyet Bahriyesi Kronolojisi (1923'ten 2005'e)**, Deniz Basımevi, İstanbul, 2006, s. 44.

⁹⁵ Necdet Koparan, **Türk Jandarma Teşkilâtı (1908-1923)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.99, 100.

sonrası süreçte devam ettirmiş, II. Dünya Savaşı yıllarında Türk Ordu birliklerine asayişle ilgili konularda yardımcı olmuştur.

1939 senesinde Jandarma Teşkilatı; Sabit Jandarma Birlikleri, Seyyar Jandarma Birlikleri, Jandarma Eğitim Birlikleri ve Okullar olmak üzere üç grup halinde düzenlenmiştir.⁹⁶

Türk Genelkurmayının kara, deniz ve jandarma birlikleri yanında hava birlikleri üzerinde de önemle durmaktaydı. 1923 yılında, üç hava (tayyare) bölüğü, bir deniz hava (tayyare) bölüğü ve bir hava okulundan oluşan Hava Kuvvetleri Müfettişliğinin gücü 1926 yılına kadar arttırılarak, hava bölüklerinin sayısı on, deniz hava bölüklerinin sayısı ise üçe çıkarılmış ve bölükler, grup komutanlıkları ve hava (tayyare) istasyon komutanlıkları bünyesinde sevk ve idare edilmişti. 1924 yılında, uçuş eğitimi için diğer ülkelere personel gönderilmeye başlanmış, 1925 yılında Eskişehir’de Hava Okulu yeniden kurularak aynı yılın Ekim ayında Hava Okulu ilk mezunlarını vermişti. 1928 yılında Hava Kuvvetleri Müfettişliği lağvedilerek Millî Savunma Bakanlığı bünyesinde Hava Müsteşarlığı kurulmuş, grup ve hava (tayyare) istasyon komutanlıkları kaldırılarak hava (tayyare) taburları oluşturulmuştu. Bu dönemde hava birlikleri, harekât ve eğitim yönünden Genelkurmay Başkanlığına (Erkânı Harbiye-i Umumîye Riyaseti), lojistik destek yönünden Hava Müsteşarlığına bağlanmıştı.⁹⁷

1930 yılında, Fransa ve İngiltere yanında İtalya ve ABD’ye de eğitim için Türk havacıları gönderilmiştir. 1932’e kadar, Kara ve Deniz Kuvvetlerinden seçilerek yetiştirilen Hava Kuvvetleri personeli 1 Temmuz 1932 tarihinde yürürlüğe giren bir kanunla ayrı bir muharip sınıf olarak kabul edilmiştir. 1932 yılında hava (tayyare) alayları kurulmuş, 1933 yılından itibaren Türk havacıları, havacılığın sembolü olan mavi renkli üniformayı giymeye başlamışlardır. 1937 yılında ise Hava Harp Akademisi açılmış, 22 Mayıs 1939 tarihinde de hava tugayları kurulmuştur.⁹⁸

Savaşın başında Türk Ordusunda hava kuvvetlerinin durumu ise şöyleydi: *“298’i savaş, 189’u eğitim uçağı olmak üzere toplam 487 uçak vardı. Savaş uçakları: Blenheim I, Fairy Battle, Vultee V.2, Heinkel 111, Martin 139 Ws, Spitfire, Hurricane, Maurane Saulnier 406, PZL, Curtiss-Hawk, W. Lysander, Supermarin*

⁹⁶ (Çevrimiçi) http://www.jandarma.gov.tr/ust_menu/tarihce.htm, 10 Haziran 2014.

⁹⁷ (Çevrimiçi) <http://www.hvkk.tsk.tr/TR/IcerikDetay.aspx?ID=22>, 12 Ocak 2013.

⁹⁸ (Çevrimiçi) <http://www.hvkk.tsk.tr/TR/IcerikDetay.aspx?ID=22>, 12 Ocak 2013.

Southampton ve Supermarin Walrus'tu. Savaş ve eğitim uçakları Avro Anson, Dragonfly, Falcon, Foch-Wulf, Fledling, Breguet XIX, Gotha 145, Smolink Koolhoven, Monaspar, Henriot 182 ve Fleet'di."⁹⁹

Çok farklı marka ve modelden oluşan bu filoyu, savaş koşullarında bakımlı ve uçar halde tutmak oldukça zordu. Öte yandan yeterli uçuş personeli de bulunmuyordu. İzmir hava üssünü ziyaret eden İngiliz ataşesi, burada iyi bir üs yönetimi olduğunu gözlemiş olmakla birlikte en önemli sorun olarak savaş pilotlarının ve uçak teknisyenlerinin sayısındaki eksikliği tespit etmiştir. 1940 başlarında Hava Kuvvetlerinde 450 pilot ve 350 teknisyen görev yapmaktaydı. Bu teknisyenlerden 100'ü Kayseri Fabrikası'nda çalışıyordu. Pilotların muharebe ve kötü hava şartlarında uçuş performansları ise İngiliz ve Alman pilotlarına göre yeterli seviyede değildi. Savaşın hemen öncesinde Türkiye'ye gelen bir İngiliz Hava Kuvvetleri heyeti Türk Hava Kuvvetlerinin donanım ve organizasyonunun zayıf olduğunu saptamış ve Türk meslektaşlarına bu konuda bilgi vermiştir. Türk Genelkurmayı da bu durumun farkındaydı.¹⁰⁰

Gerçi Türk Hava Kuvvetlerine ait bu eksikler çok daha önceki yıllarda dile getirilmişti. Örneğin 1937 Kasım'ında Yıldız'daki akademiye gelen İngiliz subayları Türk Ordusuna dair eksiklikleri ve sorunları kısa sürede tespit ederek Türk meslektaşlarına iletmişlerdi. Türkiye'deki subayların da katıldığı bu tespitlere göre genç bir hava gücünün ordudan kalma alışkanlıklarının düzeltilmesi kolay değildi. İngilizlerin Türk Hava Kuvvetleri hakkındaki tespitleri şu şekildeydi. Filonun esasını oluşturan Curtis-Hawk ve PZL tipi avcı uçaklar dönemine göre eskiydi. Heinkel ve Blenheim bombardıman uçaklarının teçhizatının zamanı geçmişti ve yedek parça stokları yeterli değildi. Bu sorunların temelinde ülkenin zengin olmayışı yatmaktaydı. Fakir bir ülke büyük bir ordu kurabilirdi, ama çağdaş bir hava gücünün oluşturulması çok pahalı idi. Onlara göre sorunlar sadece uçak ve teçhizat eksikliğinde değil, aynı zamanda da yönetimdeydi. Uçuş ve harekât yönetiminde deneyimli eski subayların yokluğu önemli karar hatalarına neden olmaktaydı. Uçuş gücü ile bakım hizmetleri arasında yeterli denge yoktu, ayrıca Eskişehir ve Kayseri tesisleri uçuş kayıplarını karşılamaya yeterli değildi.¹⁰¹

⁹⁹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.399.

¹⁰⁰ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.399.

¹⁰¹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.400.

İşte İngilizlerin tespit ettiği bu eksikleri gidermek için Türk Hava Kuvvetlerini güçlendirme adına “Türkkuşu” bu dönemde yoğun bir gayret içinde olmuştur. 1939 senesi için Türkkuşu önceki senelere göre çok daha fazla olacak şekilde 1.500 genç pilot yetiştirmeyi hedeflemiştir.¹⁰² Kuşkusuz o dönem basında çıkan Avrupa havacılığına dair uçak sayıları ve buna bağlı pilot sayısındaki rakamlar Türk havacılığına pilot sayısını süratle arttırması gerekliliğine işaret etmekteydi.

Bu yetersizliklere karşın Hava Kuvvetlerinin taktik sevk ve idaresini kolaylaştırmak amacıyla teşkilat değişikliği ihtiyacını tespit eden Genelkurmay Başkanlığı 1939 yılında hava birliklerini bölge esasına göre iki tugaya bölmüştür. Bunlardan 1’inci Hava Tugay Komutanlığı karargâhı Eskişehir’de, 2’nci Hava Tugay Komutanlığı karargâhı Diyarbakır’da tesis edilmiştir. Hava Kuvvetleri, harekât ve eğitim yönünden Genelkurmay Başkanlığına, ikmal bakımından Millî Savunma Bakanlığına bağlanmıştır.¹⁰³

II. Dünya Savaşı başlarken Türk tarafının silâhlarının çoğu I. Dünya Savaşı’ndan kalmaydı ve hareket kabiliyeti ise sınırlıydı.¹⁰⁴ Silâhlardaki eskiliğin başlıca nedeni, kuşkusuz ülkede yeterli bir silâh sanayinin mevcut olmamasıydı.¹⁰⁵

Gerçi Türk Devleti, 1924 yılından beri olanaklar elverdiğince Kırıkkale ve Elmadağ’da silâh sanayisini geliştirmek için yaptığı yatırımlara ağırlık vermişti. 15 yıl içinde fabrikada tabanca, tüfek ve makineli tüfeklerin önemli parçaları, havanlar ve küçük tanksavarlarla, 105 mm’liğe kadar topların namluları imal edilir hâle gelmişti. Kırıkkale yapımı 2,5 cm’lik tanksavar topları, o dönemin tanklarının zırhını delemek durumdaydı. Piyade silâhlarının ve 105 mm’ye kadar topların mermileri üretiliyordu ama fabrikanın kapasitesi topçu mühimmatı ihtiyacının ancak dokuzda birine yetiyordu.¹⁰⁶

Ordunun tüm gereksinmesini karşılamakta devletin fabrikaları yetersiz kalınca, özel girişimlerin silâh ve mühimmat üretiminden yararlanmak gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu durumda özel sektör üretimini denetim altına almak için 3 Ocak 1940’ta, 3763 sayılı Türkiye’de Harp Silâh ve Mühimmatı Yapan Sanayi

¹⁰² “Türkkuşunda”, **Cumhuriyet**, Sayı:5366 (22 Nisan 1939), s.2.

¹⁰³ Çetin, **a.g.t.**, s.9.

¹⁰⁴ İlker Turan, Dilek Barlas, “Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”, Faruk Sönmezoğlu (derleyen), **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der yayınları, İstanbul, s.2004, s.158.

¹⁰⁵ Bkz. Evsile, **a.g.t.**

¹⁰⁶ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.400.

Müesseselerinin Kontrolü Hakkındaki Kanun çıkarılmış ve 10 Ocak 1940'ta resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁷

Bu yasal düzenleme yanında topçu mühimmatı ve diğer fabrikaların ihtiyacını karşılayabilen çelik fabrikasında geliştirme yapılmıştır. Çelik fabrikasında yapılan bomba imalatı günde 2.000'e yükseltilmiştir. Pirinç haddehanesi, fişek fabrikası ve diğer fabrikalar için lüzumlu pirinci hazırlayabiliyordu. Yalnız kurşun üretiminde sıkıntı çekiliyordu. Bu fabrika aynı zamanda bakırdan ferrobakır üretebiliyordu. Küçük Yozgat (Elmadağ) Barut Fabrikası kısa zamanda üretimini arttırmış, piyade ve topçu mühimmat fabrikalarının ihtiyacı olan barutu üretebilecek bir kapasiteye getirilmiştir.¹⁰⁸ Savunma alanında bu olumlu gelişmeler yaşanırken aynı günlerde Türkiye'nin, ordusundaki hayvanlarının nal ve mış gibi en zorunlu ihtiyaçlarını dahi İsveç'ten sağlaması¹⁰⁹ ise bir çelişki yaratıyordu.

Bu dönemde ordunun henüz motorize olmadığı düşünülürse nal, mış gibi eksiklerin ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır. *“İstiklal Harbi'nden sonra ordunun elindeki hayvanların büyük bir kısmı orduya uygun olmadığı için köylüye dağıtılmıştı. Eksilen hayvanların bir kısmı yurt içinden, bir kısmı ise yurt dışından sağlanmıştı. Cumhuriyet hükûmetleri tarafından yurt içinden hayvan tedarikini artırmak için on yıllık bir ıslah uygulaması yapılarak ordunun ağır hizmetlerini bile görecektir hayvanlar yetiştirilmeye başlanmıştı. Ama bu üretim hızıyla, çok hızlı büyütülmesi gereken olan ordunun ihtiyacını karşılar hâle gelmesi oldukça zordu.”*¹¹⁰

Türk Ordusu henüz motorize olmamıştı ve bundan ötürü Dünya bir savaş sürüklenirken çok sayıda, askerî amaçlarla kullanılacak arabalara ihtiyacı vardır. Anadolu'da araba gereksinmesi daha çok küçük atölyelerdeki üretimle karşılanıyordu. Büyük ölçekli fabrika düzeyinde tek üretim ise Adapazarı Fabrikasında gerçekleşiyordu.¹¹¹

¹⁰⁷ Nuray Ertürk Keskin, “Savaşa Karşı Ulusal Korunma”, **Açıklamalı Yönetim Zamandizini (1940-1949)**, Güler, Birgül Ayman (Ed.), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi: 3, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA), Ankara, Aralık 2008, s.66. Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.400. **R.G.** 10 Ocak 1940, Sayı:4406.

¹⁰⁸ **Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silâhlı Kuvvetleri**, Harita Genel Müdürlüğü Ankara 1982, s.127.

¹⁰⁹ **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, s.51.

¹¹⁰ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.401.

¹¹¹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.401.

Bununla birlikte Türk Ordusunun donatımında bir başka sorun, askerin giyiminin sağlanmasına dairdi. Türkiye, Birinci Sanayi Planı'ndan beri kumaş üretiminde yerli üretim kapasitesini önemli ölçüde geliştirmiş bulunuyordu. Ankara Cebeci'de ve Kayseri'deki askerî dikim evleri ordunun üniforma ve talim kıyafetlerinin dikimini gerçekleştiriyordu. *“Ayakkabı gereksinmesini ise kuruluşu 1812 yılına kadar giden Beykoz Kundura Fabrikası karşılıyordu. Bu fabrika 1933 yılında Sümerbank'a geçmişti. Ama yönetim eski müdürlerin elindeydi. Asker için vaketadan [İnek derisinden bir tür ince meşin] mamul postallar ürettiyordu. Bu postallar nahoş kokusuyla ünlü hale gelmişti.”*¹¹²

Türk Ordu mensuplarının, I.Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş mücadelesinde çarıkla muharebeye devam ettiği düşünülürken ayağında ülke kaynaklarından karşılanacak botlarla giydirilmesi oldukça önemliydi. Zira Mehmetçik böylece sıhhi ve görev kapasitesini arttıracak bir donanımla görev yapabilecekti.

*“Dış dünya, bu 15 yıllık çaba sonrasında Türk Ordusunun durumunu yaptıkları tenkitlere rağmen kısmen de olumlu olarak değerlendirmektedir. 1937 manevralarını izlemiş bulunan İngiliz ataşelerinin değerlendirmesine göre, ordunun esas gücünü piyade oluşturmaktadır. Köylü kökenli bu piyadenin savaştanlığı çok yüksektir. Kumanda kademesi deneyimlidir. Ama yeni olanakları savaş taktiklerine yansıtılmalarında sorunlar bulunmaktadır. Özellikle hava kuvvetlerinden yeterli düzeyde yararlanılmamaktadır. Hava kuvvetleri, daha çok uçağa bindirilmiş top gibi kullanılmaktadır. Ama tüm Balkan ordularına göre açık arayla en iyi ordudur. İyi yönetilen bir Türk Ordusu dıştan saldıran güçlere karşı direnç gösterebilecek kuvvettir.”*¹¹³

Kuşkusuz Türk Ordusunun mevcut eksikliklerine rağmen İngiliz askeri personeli ve ataşelerinin de belirttiği gibi komuta kademesi oldukça deneyimliydi. Zira I. Dünya Savaşı'na katılan diğer ülkelerden dört yıl sonra barışa geçebilmişti. Türk askeri, bölgesinde I. ve II. Dünya Harpleri arasında en son harp tecrübelerine sahip ve yüksek moralli bir ordu olarak görevinin başında bulunuyordu. Bu ordu, genç kuşaktan Atatürk'ün önderliğinde teşkil edilmiş, büyük sınavını başarıyla vermişti ve Türk Devleti II. Dünya Savaşı'nı bu ordu ile karşılamaktaydı.

¹¹² Tekeli, İlkin, a.g.e., s.401.

¹¹³ Tekeli, İlkin, a.g.e., s.402.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalışını sağlayan en kuvvetli etken, hiç şüphesiz sert coğrafyasına uygun sert savaşçı ordusu ve onu yönetenlerdi.¹¹⁴

İnsanlık yeni bir dünya savaşına sürüklenirken Türk Devleti de harp imkân ve kabiliyetlerini yükseltecek tedbirler almak gayretindeydi. Bu kapsamda, yeni savaş gereksinimlerini karşılamak üzere askerî siparişler verilmiştir. Bu siparişlerden ikisi Almanya'da, ikisi Türkiye'de üretilmekte olan denizaltılardı. Bu deniz silâhları dönemin şartlarında Türk Donanması için oldukça büyük önem taşımaktaydı.

Bu denizaltılardan Saldıray'ın, Kiel'de denize indirildikten sonra denemeleri yapılmıştır.¹¹⁵ Saldıray Denizaltısı; 16 Nisan 1939'da Çanakkale Boğazı'ndan saat 11.00'de geçerek,¹¹⁶ on gün üç saatlik yolculuktan sonra aynı gün akşamı Haliç'e varmış,¹¹⁷ 5 Haziran 1939'da ise askeri bir törenle denizaltıya sancak çekilmiştir.¹¹⁸ Bugünlerde Türk basını, Türk Donanması için oldukça önem taşıyan bu harp vasıtalarının alımına ve orduya ilhakına oldukça önem vermiştir.

Diğer taraftan aynı günlerde donanma için modern bir liman ve deniz üssü arayışına girilmiştir. Bir Alman firması ile mutabakata varılmış, modern bir tersane, rıhtım, atölyeler, liman için hazırlıklara başlanmıştır.¹¹⁹

Atılay Denizaltısı'nın 19 Mayıs 1939'da saat 12.00'de denize indirilmesi de Türk basınında oldukça yer almıştır. Bu hadise Türk Ordusu için büyük bir gelişmeydi. Çünkü yaklaşık elli senedir ilk defa bu kadar etkili bir deniz savaş vasıtası İstanbul Tersanesinde yapılmış olmaktadır.¹²⁰

1'inci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay, Atılay'ın denize indirilmesi töreninde yaptığı açıklamada "*Bu gemi maddeten bir harp vasıtası ise de, manen bir sulh vasıtasıdır.*"¹²¹ diyerek Türk Ordusunun bu modern silâhlarla barışı amaçladığını dünyaya duyurmuştur.

¹¹⁴ Suat İlhan, "Türk Ordu Tarihinden Görünümler", **Kara Kuvvetleri Dergisi Eki**, , Aralık 1974, Sayı 44, s.40.

¹¹⁵ "Saldıray Geliyor", **Cumhuriyet**, Sayı:5355 (11 Nisan 1939), s.1, 3.

¹¹⁶ "Saldıray Gemimiz Dün Gece Limanımıza Geldi", **Cumhuriyet**, Sayı:5361 (17 Nisan 1939), s.1,3.

¹¹⁷ "Saldıray Haliç'te", **Cumhuriyet**, Sayı:5362 (18 Nisan 1939), s.1.

¹¹⁸ "Saldıray Denizaltı Gemimize Dün Merasimle Sancak Çekildi", **Cumhuriyet**, Sayı:5411 (06 Haziran 1939), s.1.

¹¹⁹ "Donanmamıza Ait İnşaat", **Cumhuriyet**, Sayı:5364(20 Nisan 1939), s.1.

¹²⁰ "Atılay Denizaltı Gemimiz Dün Törenle Haliç'e İndirildi", **Cumhuriyet**, Sayı:5394 (20 Mayıs 1939), s.1.

¹²¹ "Atılay Denizaltı Gemimiz Dün Törenle Haliç'e İndirildi", **Cumhuriyet**, Sayı:5394 (20 Mayıs 1939), s.9.

Saldıray Denizaltısı'na Haliç'te Deniz Komutanlığında sancak çekilmesi de oldukça görkemli bir törenle icra edilmiştir. Törende konuşan Amiral Şükür Okan *"Bu gemiler ülkelerimizin çevresi olan denizlerde tecavüz görmedikçe daima sulh bekçisi olarak vazife görecek ve bu vazife ile şeref bulacaktır."*¹²² sözleriyle gemilerin barışa yönelik görev yapacağına vurgu yapmıştır.

1939 baharında Türk Ordusu; Saldıray Denizaltısı'na sahip olmanın sevincini ve gururunu yaşarken, bir taraftan da artık dünya savaşının her an olma ihtimalini daha kuvvetli hissetmeye başlamıştır. Bunun da etkisi ile Türk savunması için sürekli ek harcama kalemleri ortaya çıkmıştır. Bu ek harcama masraflarını karşılamak üzere 1939 senesinin bahar döneminde Türk Hükûmeti ülke savunması için ek bir kaynak olarak 2.502.035 lira ayırmıştır.¹²³

Bu arada herhangi bir harp vukuunda ordunun ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı Meclis'te gündeme gelmiş, Meclis'te bu konu etraflıca tartışılmıştır. Hükûmet, Meclis'e bu konuda 72 maddelik bir kanun teklifi vermiştir.¹²⁴ Kısmî veya genel seferberlik durumunda ordu ve halkın karşılıklı sorumluluklarının ortaya konduğu bu kanun teklifinde, olası bir savaşta yaşanabilecek sıkıntılara dair endişelerin giderilmesi ön plana çıkmaktaydı.

Bu kanun teklifi, 7 Haziran 1939'da TBMM'de kabul edilerek 16 Haziran 1939'da Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹²⁵ Yürürlüğe giren 3634 Sayılı Millî Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu ile artık Türk Ordusu için ülke çapında gayretlerin nasıl bir sistematik hale getirileceği esasa bağlanmıştır.

Meclis'te Türk Ordusunun ihtiyaçlarının görüşüldüğü o günlerde, 8 Temmuz 1937 tarihli Sadabat Paketi'nin oluşturduğu iyimser hava ile Türk-İran ordu mensupları arasında samimi bir ortam gelişmiş, yedi uçaktan oluşan bir Türk filosu Nisan 1939'da İran'a bir dostluk ziyaretinde bulunmuş, bu filo Tahran semalarında uçarak, dostluk bildirileri dağıtmıştır.¹²⁶

¹²² "Saldıray Denizaltı Gemimize Dün Merasimle Sancak Çekildi", **Cumhuriyet**, Sayı:5411 (6 Haziran 1939), s.1, 9. "Saldıray Gemimize Dün Sancak Çekildi", **Tan**, Sayı:1381, (6 Haziran 1939), s.4.

¹²³ "Millî Müdafaa Emrine 2.502.035 Lira Munzam Tahsisat Veriliyor", **Cumhuriyet**, Sayı:5359 (15 Nisan 1939), s.1, 3.

¹²⁴ "Harp Mükellefiyeti Kanunu", **Cumhuriyet**, Sayı:5363 (19 Nisan 1939), s.1, 9.

¹²⁵ **RG.**, 16 Haziran 1939, Sayı:4234.

¹²⁶ "Tahran Semasında Uçan Türk Hava Filosu", **Cumhuriyet**, Sayı:5364 (20 Nisan 1939), s.1, 9.

Ayrıca Türk askerî heyeti İranlı yetkililer tarafından İran Harp Okulu'nda misafir edilmiş ve ağırlama çok samimi bir ortamda gerçekleşmiştir.¹²⁷

Bu dönemde Yunanistan ile de askerî alanda ilişkilerin olumlu olduğunu söylemek mümkündür. Yunan deniz talebelerini taşıyan bir mektep gemisi 6 Haziran 1939'da Çanakkale'den geçerek¹²⁸ 7 Haziran 14.30'da İstanbul'a varmıştır. Türk irtibat subayı Deniz Binbaşı Sadettin Özmen tarafından Yeşilköy açıklarında karşılanan Yunan gemisi İstanbul'da dört gün kalmıştır. Bu süre zarfında Yunan denizcileri tarafından Valilik, İstanbul Merkez Komutanlığı, Deniz Müzesi, Deniz Lisesi ve Deniz Akademisi ziyaret edilmiştir.¹²⁹ Yunan askerî heyetine Türk Ordu mensuplarınca yakın ilgi ve alâka gösterilmiştir.

Türk Ordusu bir taraftan ülkesinde yabancı ordu mensuplarını ağırlarken, diğer yandan çeşitli nedenlerle kendi ordu mensuplarını da yurt dışına göndermiştir. Bu kapsamda bir Türk askerî heyetinin II. Dünya Savaşı arifesinde Londra ziyareti oldukça dikkat çekiciydi. Bu ziyaret, 12 Mayıs 1939 tarihli Türk-İngiliz Müşterek Beyannamesi doğrultusunda yapılmıştır. Bu deklarasyon, Akdeniz bölgesindeki bir savaş veya çatışma olasılığına karşı, Türkiye ile İngiltere arasında karşılıklı yardım ve dostluk öngörmekteydi.¹³⁰

Deklarasyon ile düşünülen bu yardımları görüşmek üzere Ordu Müfettişi Orgeneral Kazım Orbay'ın başkanlığındaki Albay Bahaeddin, Albay Rıza, Binbaşı Aziz'in yer aldığı bir Türk askerî heyeti 2 Haziran 1939'da¹³¹ İstanbul'dan ayrılarak 4 Haziran'da Londra'ya varmıştır.¹³² Türk askerî heyeti, İngiliz Harbiye Nezareti ileri gelenleri ve Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Dr. Tevfik Rüştü Aras ile elçilik çalışanları tarafından karşılanmıştır. Türk askerî heyetinin ziyareti İngiliz basını tarafından yakından izlenmiştir. Türk askerî heyetinin Londra temasları sırasında Fransız Ordusunun Genelkurmay Başkanı Romel'in de Londra'da bulunması ve üçlü görüşmelerin yapılacak olması basının dikkatini daha da arttırmıştır.¹³³

¹²⁷ "Türk Heyeti", İran Harbiye Okulunda", **Cumhuriyet**, Sayı:5366 (22 Nisan 1939), s.3.

¹²⁸ "Yunan Deniz Talebeleri Geliyor", **Cumhuriyet**, Sayı:5412 (7 Haziran 1939), s.2.

¹²⁹ "Yunan Mektep Gemisi Dün Şehrimize Geldi", **Cumhuriyet**, Sayı:5413 (8 Haziran 1939), s.1.

¹³⁰ "Türk İngiliz Anlaşması", **Cumhuriyet**, Sayı:5387(13 Mayıs 1939), s.1, 9. Armaoğlu, **a.g.e.**, s.355.

¹³¹ "Heyetimiz Dün Akşam Londra'ya Hareket Etti", **Cumhuriyet**, Sayı:5408 (3 Haziran 1939), s.1, 9.

¹³² Jaeschke, **a.g.e.**, s.11.

¹³³ "Askeri Heyetimiz Londra'da", **Cumhuriyet**, Sayı:5412 (7 Haziran 1939), s.1, 9.

Ordu Mufettişi General Kazım Orbay'ın riyaseti altındaki Türk askerî heyeti için gerekli harcama ödeneği ivedilikle Türk Hükûmeti tarafından karşılanmıştır.¹³⁴

Ziyarete Türk Ordusunun silâh, teçhizat ihtiyaçlarının temini için İngiltere'nin imkânlarından yararlanılması amaçlanmış ve İngiltere tarafından verilmesi düşünülen ihracat kredileri vasıtasıyla harp levazımının karşılanması planlanmıştır.¹³⁵

Teknik heyet, İngiltere'ye gitmeden ordunun ihtiyaçları konusunda bir hazırlık yapılmıştır. 6 Mayıs 1939'da İngiliz Hava Ataşesi, Türk Genelkurmay Başkanı Mareşal Çakmak'ı ziyaret etmişti. Bu ziyarette Mareşal Çakmak, Türkiye'nin Fransız Orduları Yüksek Komutanı Maxime Weygand'ın talebi üzerine Fransız tarafına ordusunun gereksinimleri üzerine bir liste verdiğini, bu listenin genel olduğunu, daha ayrıntılı listenin birkaç gün içinde tamamlanacağını söylemiştir.¹³⁶

General Weygand'a verilen listenin başında Trakya'daki istihkâmların güçlendirilmesi için teknik yardımlar yer almıştır. Arkasından Boğazlar ve Ege'deki üslerde savunma tertibatının güçlendirilmesi için teçhizat talebi gelmiştir. 250 savaş uçağı, 100 eğitim uçağı ve bunların uçurulabilmesi için gerekli olan teçhizat, eğitim tesisi, bakım alt yapısı da talep edilmiştir. *“Ayrıca bu listede: 1.350 adet 3,7 cm'lik tanksavar topu, 1.000 uçaksavar (3,7 cm-20 mm), 260 uçaksavar (7,5 cm-9,4 cm), 300 hafif tank, 7,5 cm ile 24 cm arasında 536 top, 10.000 hafif mitralyöz, 5.000 ağır mitralyöz, 7,9 mm'lik 150.000 piyade tüfeğı (30.000'i yarı otomatik olacak), haberleşme araçları, 400.000 insan ve hayvan gaz maskesi, 200.000 obüs mermisi, 1.500 kamyon, 120 benzin tankeri, benzin ve yağ stoklarının oluşturulması, değişik türde personel yetiştirilmesi gibi pek çok unsur da bulunmaktaydı. Muhtemelen İngilizlerle daha önce müzakere edilmiş olduğu için bu genel listeye deniz kuvvetlerinin talepleri katılmamıştır. Bu liste hazırlanırken Türkiye'nin ordusunun insan gücünü hemen 500.000'e çıkaracağı kabul edilmiştir. Bu tarihte Türkiye'nin ordusunun toplam potansiyeli ise 2.000.000 olarak düşünülmektedir.”*¹³⁷

“Londra'ya giden Türk Heyetinin böyle bir liste üzerinden, daha önce yapılan anlaşmaları da göz önüne alarak müzakere yürüttüğü anlaşılmaktadır.

¹³⁴ B.C.A. (3 Ekim 1939), Sayı: 120772, Dosya:, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 88.96.19.

¹³⁵ “Türk İngiliz Askeri Müzakereleri”, Cumhuriyet, Sayı:5408 (3 Haziran 1939), s.1, 9.

¹³⁶ Tekeli, İlkin, a.g.e., s.410.

¹³⁷ Tekeli, İlkin, a.g.e., s.410.

27 Haziran 1939 tarihli bir İngiliz saptamasına göre Türklerin savaş ve savaşla ilgili gereksinmelerinin toplamı 115,5 milyon sterlin tutmaktadır. Bunun 102,5 milyonu kara kuvvetleri için, 8 milyonu donanma, 5 milyonu hava kuvvetleri içindir. İngiliz tarafının yaptığı hesaba göre, kendilerinin programını etkilemeden bu taleplerin kara kuvvetlerine ilişkin olan kısımdan 4,150 milyon sterlinlik kesimi, donanmaya ilişkin olan kısımdan 8 milyon sterlinlik kesimi yani tümü, hava kuvvetlerine ilişkin kısımdan ise 755.000 sterlinlik bölümü yani Türkiye'nin taleplerinin ancak onda birini İngilizler karşılayabilecekti.”¹³⁸

İngiliz yetkililer aynı tarihlerde Londra'da bulunan Türk gazetecilere de yakın ilgi ve alâka göstermiştir. İngiliz Başvekil Arthur Neville Chamberlain Türk gazetecilerine verdiği “Türkiye'nin sulh için icabında bütün vazifelerini yapacağından eminiz.”¹³⁹ şeklindeki beyanatıyla Türk Devleti'nden beklentilerini dile getirmiştir.

İngilizler, Türk askerî heyetinin taleplerini karşılamakta oldukça zorlanmıştı. Çünkü Türk tarafının talep ettiği askerî malzemenin bedeli oldukça fazlaydı ve kendi ellerinde verebilecek kullanım fazlası askerî malzeme yoktu. Türk askerî heyetinin, İngiliz Genelkurmayı ile yaptığı görüşmeler sonucunda İngiltere'den alınacak kredi karşılığında dört muhrip (Sultanhisar, Demirhisar, Muavenet, Gayret), dört denizaltı (Oruçreis, Burakreis, Uluçalireis, Muratreis), iki mayın döşeme gemisi (Sivrihisar, Yüzbaşı Hakkı), 12 araba vapuru,¹⁴⁰ bir imla gemisi, sekiz mayın tarama gemisi, sekiz denizaltı avcısı, yedi ağ savunma teknesi ve üç ağ gemisi siparişi verilmiştir.¹⁴¹ Bu ağ gemileri ile Türk karasularında tehlikeli olarak değerlendirilen suyollarında yabancı gemilerin geçişlerine karşı tedbir alınmıştır. Türk ve dost donanma veya ticaret gemileri geçerken bu ağların kapıları açılmış, sonradan tekrar kapatılmıştır.¹⁴²

12 araba vapuru talebi donanmadan ziyade kara kuvvetlerinin savunma stratejisinin gerekleri için listeye dâhil edilmiştir. Bu gemiler, Trakya'daki bir Alman saldırısı karşısında gösterilecek dirençte başarılı olunmaması durumunda geri çekilme hâlinde, Anadolu yakasında yeni bir savunma hattı oluşturmak maksadıyla

¹³⁸ Tekeli, İlkin, a.g.e., s.410.

¹³⁹ “Çemberlain Türk Gazetecilere Dün Mühim Bir Beyanatta Bulundu”, **Cumhuriyet**, Sayı:5414 (9 Haziran 1939), s.1.

¹⁴⁰ Atabey, “İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması” s.132.

¹⁴¹ Güngör Cebecioğlu, “İkinci Dünya Savaşı ve Türk Silahlı Kuvvetleri”, **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri**, Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.332.

¹⁴² Işın, a.g.e.), s. 44.

kullanılacaktı. Ayrıca 500 mayın, 50 adet 21 inçlik torpido, 32 adet Türk tipi 21 inçlik torpido, 350 derin su altı bombası, 12 su altı bombası fırlatıcı, 120 denizaltı mayını, dört denizaltı bataryası ve denizaltı bataryası doldurma cihazı da sipariş verilmiştir. Öte yandan Yavuz Zırhlısının hava savunması için 16 adet 40 mm'lik, 16 adet 20 mm'lik, dört adet 12 cm'lik batarya istenilmiştir. Bu aşamadaki müzakereler sırasında Türk askerî heyeti Trakya, Boğazlar ve limanlarındaki silâhların durumu hakkında bilgi vermemiştir.¹⁴³

Öte yandan 23 Haziran 1939 tarihli Türk-Fransız Ortak Deklarasyonu¹⁴⁴ ise Türk Ordusunun Batılı Devletler yanında yer almasını sağlayan bir başka yazılı beyanname olmuştur. Bu anlaşma kapsamında Temmuz ayı ortalarında Fransızlarla Türkler arasında askerî malzeme konusunda görüşmeler başlamıştır. Lâkin Türk Ordusunun gereksinim duyduğu silâh ve malzemenin hepsinin İngiltere ve Fransa tarafından sağlanmasına olanak bulunmamaktaydı. Zaten bu devletler kendi ordularını teçhiz etmeye çalıştıklarından, Türkiye'nin istediği malzeme ve silâhın tamamını sağlayamamış, hatta bazı malzemelerin tedarik edilmesi için İngiltere, Hindistan'daki birliklerine başvurmuştur. İngilizler Türk askeri için 500 adet Vickers makineli tüfek vermek için araştırdıklarında, bunlar için motorlu taşıyıcı araç ve hayvanla taşıyıcı araç veremeyeceklerini anlamışlar, 250 hayvanla taşıyıcı arabayı ve bu makineli tüfeklerin mermilerini Hindistan'ın karşılamasını teklif etmişlerdir.¹⁴⁵

Ordu Müfettişi General Kazım Orbay'ın riyaseti altındaki bir heyet Londra'dan sonra 9 Ağustos 1939'da Paris'te de görüşmelerde bulunduktan sonra ancak 29 Ağustos 1939'da Ankara'ya dönmüştür.¹⁴⁶ Görüşmelerde Türk tarafı askerî yardımları netleştirmeye çalışmış fakat tam bir kesin sonuç alınamamıştır.

1939 yılının Eylül ayı sonlarında ise Ordu Müfettişi General Kazım Orbay'ın riyaseti altındaki askerî heyet bu defa Londra'ya hareket etmiş,¹⁴⁷ 3 Ekim 1939'da askerî konularda ve özellikle İngiltere tarafından yapılması planlanan askerî yardımları yeniden görüşmek üzere Londra'da temaslarda bulunmuştur.¹⁴⁸

¹⁴³ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.411, 412.

¹⁴⁴ Figen Atabey, "İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.17, Sayı:31, s.296-303.

¹⁴⁵ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.412.

¹⁴⁶ Jaeschke, **a.g.e.**, s.15.

¹⁴⁷ "Türkiye-İngiltere Müzakeresi", **İkdam Sabah Postası**, Sayı:49, 1 Ekim 1939, s.1, 7.

¹⁴⁸ Jaeschke, **a.g.e.**, s.18. "Askeri Heyetimiz Bugün Londra'da", **İkdam Sabah Postası**, Sayı:51, 3 Ekim 1939, s.1, 7.

Ordu Müfettişi General Kazım Orbay'ın riyaseti altındaki heyet Londra'dan sonra Paris'te de görüşmelerde bulunduktan sonra 8 Aralık 1939'da İstanbul'a dönmüştür.¹⁴⁹

Ordu Müfettişi General Kazım Orbay ülkeye döndüğünde yapılan görüşmelere dair kamuoyuna yaptığı açıklamada şunları söylemiştir: “*Seyahatimiz çok iyi geçti. Gerek Fransa’da, gerek İngiltere’de fevkalade dostluk tezahürleri ve samimiyetle karşılandık. Her tarafta Türk Milletine karşı izhar edilen sevgiye şahit olduk. Elde ettiğimiz neticeler hakkında hükûmete izahat vermek üzere yarın akşam Ankara’ya gidiyoruz. Londra’da sadece askerî malzeme mubayaası işleri ile ve buna ait iktisadî ve malî işlerle meşgul olduk. Alacağımız malzemenin miktarını tespit ettik ve cinslerini seçtik. Müzakereler tam bir anlaşma ile neticelenmiştir. Hazırlanan mukaveleyi imza ettik. Fransızlarla da aynı şekilde bir anlaşma yaptık.*

Aldığımız neticelerden çok memnunuz. İngiltere ve Fransa ile yaptığımız karşılıklı yardım anlaşmaları bize karşı sevgiyi son derece arttırmıştır ve müzakereleri daha ziyade kolaylaştırmıştır. Müzakerelerin siyasî, iktisadî ve malî kısımları ile Hariciye Umumî Kâtibi Numan Menemencioğlu riyasetindeki heyet meşguldür.

Paris’te Numan Menemencioğlu ile bu hususta görüştim. Heyet temaslarına muvaffakiyetle devam ediyor... İngiliz ve Fransız hükûmet adamları temaslarımız esnasında Türk Ordusuna besledikleri itimat ve takdirleri hayranlık ve hararetler ifade etmişler ve askerlerimizin yüksek muharipliğini eskiden beri bildiklerini söylemişlerdir.”¹⁵⁰

Orgeneral Kazım Orbay nezaretindeki Türk askerî heyeti, Türk Ordu Birlikleri için askerî teçhizat ve malzeme arayışlarını sürdürürken, dünya devletleri tüm hızıyla silâhlanmakta ve bütçelerini ve iktisadî hayatlarını harp ekonomisi doğrultusunda şekillendirmekteydi. Türk Hükûmeti de Türk Ordusunun imkân ve kabiliyetlerine yön verecek yeni yıl bütçesini Meclis’e sunmuş ve Mayıs 1939’da bütçe onay alarak uygulamaya konmuş bulunuyordu. 1939 bütçesine göre Millî Müdafaa Vekâletinin bütçesinden kara kuvvetleri için top ve cephaneye siparişlerine yönelik 24.000.000 lira, İcra Vekilleri için yapılacak muhtelif müdafaa hizmetlerine

¹⁴⁹ Jaeschke, a.g.e., s.21.

¹⁵⁰ “Heyetimiz Döndü-Orgeneral K. Orbay’ın Riyasetindeki Türk Heyeti Paris’ten Döndü”, **Tan**, Sayı:1564 (8 Aralık 1939), s.1, 2.

18.310.000 lira, Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğüne cephane imalâtı, inşaatı ve tesisatına yönelik 2.500.000 lira tahsisat yapılmıştır.¹⁵¹

Askerî fabrikalar bu dönemde faaliyetlerine ara vermemiş, ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmalarına devam etmiştir. Gazetelerdeki askerî fabrikaların ilânları, savaş yönelik malzeme alımlarının aralıksız devam ettiğini göstermekteydi.¹⁵²

Bu maksatla bütçeden zamanla orduya daha fazla ödenek tahsis edilmiştir. 1930'lu yıllarda % 26-30 arasında seyreden güvenlik harcamaları, 1939-1945 arasında % 45-48'lere çıkacaktır.¹⁵³

Millî Müdafaa Vekâleti bütçelerinin 1937, 1938 ve 1939 genel bütçelerinde savunma ile ilgili ödenek ve harcamaları şu şekildeydi.

Tablo 1-1: 1937 Senesi Savunma Harcamaları

KURULUŞLAR	BAŞLANGIÇ ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	YIL SONU ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	HARCAMA	BÜTÇE PAYI (%)
JANDARMA UMUM KUMANDANLIĞI	10.210.300	3,62	10.559.821	2,76	10.482.964	2,88
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (KARA)	49.294.880	17,45	60.418.177	15,82	58.998.628	16,19
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (HAVA)	7.842.493	2,78	14.692.304	3,85	12.901.353	3,54
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (DENİZ)	6.283.826	2,23	7.319.969	1,92	7.094.543	1,95
ASKERİ FABRİKALAR U.M.	3.065.293	1,09	4.533.933	1,19	4.358.217	1,20
GENEL BÜTÇE TOPLAMI	231.017.776	81,80	322.363.128	84,41	310.692.820	85,26

* **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991)**, Ankara,1992, s.158. (Çevrimiçi) <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>, 14 Aralık 2013.

Tablo 1-2: 1938 Senesi Savunma Harcamaları

KURULUŞLAR	BAŞLANGIÇ ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	YIL SONU ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	HARCAMA	BÜTÇE PAYI (%)
JANDARMA UMUM KUMANDANLIĞI	10.613.470	3,43	11.288.104	2,83	11.173.331	2,97
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (KARA)	61.361.030	19,80	69.004.118	17,31	65.742.101	17,49

¹⁵¹ "Meclis Dün Millî Müdafaa ve Ziraat Bütçelerini Kabul Etti", **Cumhuriyet**, Sayı:5404 (30 Mayıs 1939), s.3.

¹⁵² "Askerî Fabrikalar Satın Alma Komisyonu İlânları", **Cumhuriyet**, Sayı:5376 (2 Mayıs 1939), s.10.

¹⁵³ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan Günümüze Türkiye Ekonomisi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2006, s.66.

MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (HAVA)	8.050.140	2,60	13.853.672	3,48	10.821.523	2,88
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (DENİZ)	6.583.880	2,12	9.087.210	2,28	7.411.847	1,97
ASKERİ FABRİKALAR U.M.	5.755.330	1,86	9.905.235	2,48	9.605.678	2,56
GENEL BÜTÇE TOPLAMI	249.954.020	80,67	329.508.187	82,66	314.697.475	83,72

* **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991)**, Ankara, 1992, s.160. (Çevrimiçi) <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>, 14 Aralık 2013.

Tablo 1-3: 1939 Senesi Savunma Harcamaları

KURULUŞLAR	BAŞLANGIÇ ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	YIL SONU ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	HARCAMA	BÜTÇE PAYI (%)
JANDARMA GENEL K.LİĞİ	11.013.000	3,23	12.099.173	2,43	11.868.554	2,48
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (KARA)	68.667.000	20,11	131.089.996	26,29	130.904.772	27,32
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (HAVA)	8.302.000	2,43	16.602.951	3,33	15.549.186	3,25
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (DENİZ)	6.984.000	2,05	9.630.859	1,93	9.525.751	1,99
ASKERİ FABRİKALAR U.M.	6.284.000	1,84	13.778.330	2,76	13.100.286	2,73
GENEL BÜTÇE TOPLAMI	261.064.192	76,46	403.626.346	80,96	394.427.900	82,32
HAZİNE YARDIMI (-)	3.038.096	0,89	2.688.855	0,54	2.688.855	0,56
KATMA BÜTÇE TOPLAMI	83.414.103	24,43	97.631.945	19,58	87.415.885	18,24
KONSOLİDE BÜTÇE	341.440.199	100,00	498.569.436	100,00	479.154.930	100,00

* **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991)**, Ankara,1992, s.162. (Çevrimiçi) <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>, 14 Aralık 2013.

Bütçedeki savunma harcamalarındaki bu yüksek oran hükûmeti kaynak arayışına itmiştir. Yeni malî yıla girerken ek kaynaklar oluşturmak ve ülke savunması için ihtiyaçları karşılamak için 7 Haziran 1939'da 3684 sayılı Millî Müdafaa Mükellefiyeti Yasası çıkartılmıştır. Yasanın gerekçesinde, daha önce Seferberlik Kanunu'nda bu konuda bazı hükümler olmasına karşın kapsamlı bir mevzuat olmadığı, boşlukları gidermek için bu yasanın hazırlandığı belirtilmiştir. Gerçi Kurtuluş Savaşı'nda halktan alınmış olan malların bedelleri daha sonra devlet tarafından ödenmişti ve dolayısıyla halkın bu konuda güveni vardı. Ama yine de hükûmet bu konuda güven tazelemek istemiştir. Bu yasayla *“umumî veya kısmî seferberlik halinde, fevkalade hâllerde yapılacak seferberlik hazırlıkları ile kıtaların toplanmaları esnasında normal yollarla temin edilemeyen bütün askeri*

gereksinmeleri ya da hizmetleri karşılamaya bu kanun çerçevesi içinde her kişinin borçlu olduğu” hükme bağlanmıştır. ¹⁵⁴

Diğer yandan Türk Ordusu harbe hazırlık kapsamında askerî eğitimlerini de sürdürmüştür. Metris’teki genç zabıtların tatbikatı başarıyla gerçekleşmiş, 1939 senesinin Haziran ayında yapılan topçu atışları başarıyla tamamlanmıştır. ¹⁵⁵

Ordu için maddi hazırlıklar devam ederken, manevî hazırlıklar kapsamında disiplini sağlamak, emir komutayı güçlendirmek için II. Dünya Savaşı başlamadan hemen önce yasal düzenlemelere de gidilmiştir. Ordu içindeki yabancı siyasî cereyanları engellemek amacıyla yapılan 1632 sayılı Askerî Ceza Kanunu’ndaki değişiklik ile ordu içinde yabancı siyasî rejimler ve özellikle komünizme engel olmak amaçlanmıştır. Yeni düzenleme ile “siyasî maksatlar ile toplananların, siyasî fırkalara girenlerin, siyasî toplantı ve gösterilerde yer alanların, siyasî telkinatlarda bulunanların, siyasî makale yazarların beş yıla kadar hapsolünmesi” kararlaştırılmış, ¹⁵⁶ ayrıca subaylar ve askerî memurlar Barem Kanunu’nda yapılan düzenleme ile 13 dereceye ayrılmıştır. ¹⁵⁷

Türk Ordusunun 5 Temmuz 1938’de Hatay’a girişinin birinci yıl dönümünü münasebetiyle bu hadise basında büyük yankı bulmuş, gazetelerin ilk sayfalarında Türk askerî birliklerinin ve Mehmetçiğin fotoğraflarına yer verilmiştir. ¹⁵⁸

Türk Ordusu, harbin artık kendini daha fazla hissettirdiği bu yıllarda askerî okullarda da olası ihtimalleri göz önünde bulundurarak hazırlıklarına hız vermiştir. Örneğin 1938 senesinde askerî liseden mezun olanlar, kıta stajlarını tamamlamadan yarım bırakarak özel bir trenle Ankara’ya Harp Okuluna gönderilmişlerdir. ¹⁵⁹

Türk yetkililer, devletler arası gerginliğin iyiden iyiye arttığı 1939 başlarında geçmişte toprak bütünlüğü korumaya yönelik girişimlerin (1934 tarihli Balkan Antantı ve 1937 tarihli Sadabad Paktı) benzerlerini yeni ittifaklarla hayata geçirmiştir. Bu amaçla bazı antlaşmalar yaparak siyasî ittifaklara girmiş ve neticede

¹⁵⁴ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, 415.

¹⁵⁵ “Metris Topçu Atışları”, **Cumhuriyet**, Sayı:5415 (10 Haziran 1939), s.1, 7.

¹⁵⁶ “Askerî Ceza Kanununda Yeni Tadilat Yapılıyor”, **Cumhuriyet**, Sayı:5378 (4 Mayıs 1939), s.1, 9.

¹⁵⁷ “Askerî Barem”, **Cumhuriyet**, Sayı:5390 (16 Mayıs 1939), s.1.

¹⁵⁸ “Kahraman Ordumuzun Hatay’a Girişinin Yıl Dönümü”, **Tan**, Sayı:1410 (5 Temmuz 1939), s.1. “Hatay’ın En Büyük Bayramı”, **Cumhuriyet**, Sayı:5430 (25 Haziran 1939), s.1. “Ordunun Hatay’a Girişi Dün Tezahürat İçinde Kutlandı”, **Cumhuriyet**, Sayı:5441 (6 Temmuz 1939), s.1. “Ordumuzun Antakya’ya Girişi Çok Güzel Ve Heyecanlı Oldu”, **Son Posta**, 8 Temmuz 1938, s.1.

¹⁵⁹ Adnan Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.23.

12 Mayıs 1939'da İngiltere, 23 Haziran 1939'da Fransa ile birlikte Mihver'e karşı ortak bir deklarasyona imza atmıştır. Türk Devleti, Sovyetler ile de deklarasyonda beyan edilen ve karşılıklı güveni tesis eden hususları içeren maddeleri karşılıklı teminat altına almak için yoğun bir çaba harcamasına ve İngiltere, Fransa gibi bu devletle karşılıklı yardım anlaşmasına yönelik gayret göstermesine karşın,¹⁶⁰ Rus yönetiminin 23 Ağustos'ta Almanya ile bir saldırmazlık anlaşması imzalaması ile bu girişim sonuçsuz kalmıştır.¹⁶¹

3. Mareşal Fevzi Çakmak'ın 1939 Yılı Birlik Denetlemeleri

Avrupa devletleri II. Dünya Savaşı'na doğru hızla sürüklenirken, Türk Devleti'nde ordunun en başındaki Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak o zaman kuvvet komutanlıkları olmadığı için, ordu komutanlarıyla aynı zamanda hava birliklerinin ve donanmanın da komutanı idi. Komuta kademesinin en üstündeki heyet şu şekildeydi: *"1. Ordu Komutanı Orgeneral Fahrettin Altay Kurtuluş Savaşı'nın Süvari Kolordusu Komutanıydı. Aynı zamanda Suriye-Irak cephesinde Atatürk ve İnönü'yle birlikte savaşmıştı. 2. Ordu Komutanı Orgeneral İzzetin Çalışlar sakin, yumuşak karakterli üstlerine bağlı bir komutandı. 3. Ordu Komutanı Orgeneral Kazım Orbay, Kurtuluş Savaşı'nın başında Enver Paşa'nın eniştesi olduğu için kendisinden şüphelenilmiş ve doğu cephesinde kalması uygun bulunmamıştı. Ama daha sonraki yıllarda bu durumu düzelttiği anlaşılıyordu."*¹⁶²

Bu komutanları yoğun ve yıpratıcı bir mesai beklemekteydi. Çünkü yeni bir dünya harbi artık her an başlayabilir ve Türk askeri kendini bir anda savaş ortamında bulabilirdi. Bu nedenle komutanlar olası bir harbe yönelik hazırlıklarına çoktan başlamıştı. Bu hazırlıklar kapsamında orduda eğitimler arttırılmış, tatbikat ve denetlemelere ağırlık verilmiştir. Zira bir ordunun savaş hazırlıklarını gösteren en önemli unsurlardan biri, sene içerisinde yapılan denetlemeler ve tatbikatlardır. Ayrıca tüm ordularda askerî emir komuta yapısının en üstünde yer alan Genelkurmay Başkanlarının mesaileri ve açıklamaları ordunun faaliyetlerine yön vermektedir. 1939 senesi Türk Genelkurmayı ve Ordusu için yoğun bir yıl olmuş, yapılan hazırlıkların bir kısmı kamuoyu ile paylaşılmıştır. Genelkurmay Başkanı ve sıralı

¹⁶⁰ Atabey, "İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu", s.299.

¹⁶¹ Günay Göksu Özdoğan, "II. Dünya Savaşı Yıllarındaki İlişkilerde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm", a.g.e. s.131.

¹⁶² Çelikoğlu, a.g.e., s.36.

komutanlar basın eşliğinde yapılmakta olan askerî hazırlıkları bir kısmını yerinde görmüş, gazeteciler tatbikatlarda, denetlemelerde orduya dair gördüklerini kamuoyuna aktarmıştır.

Erkânı Harbiye Reisi Mareşal Fevzi Çakmak; 1'inci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay, Korgeneral Salih Omurtak, Trakya Müfettişi Kazım Dirik, Tümgeneral Zeki,¹⁶³ Tümgeneral Kemal Balıkesir ve diğer askerî heyet ile II. Dünya savaşının en çok hissedildiği 1'inci Ordu Birliklerini Haziran 1939'da denetlemiştir. 24 Haziran 1939 saat 11.30'da Tekirdağ'a gelen askerî erkân Muratlı yolu üzerinde asker, halk ve mektepliler tarafından karşılanmıştır.¹⁶⁴

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Trakya'daki birliklerin harbe hazırlık faaliyetlerini denetlemek amacıyla yaptığı bu ziyaretlerde basın tarafından elde edilen izlenimler, Türk Ordusunun teçhizat ve harp malzemesi eksikliğine rağmen ülkesini savunmak için hazırlıklarını olanca hızıyla sürdürdüğünü göstermektedir. Denetleme dışında arta kalan zamanlarda ise Mareşal Fevzi Çakmak ordu bölgesinde icra edilmekte olan askerî spor şenliklerine de katılmış, ordunun bedeni yeterliliğinin durumunu görmüştür. Şenliklerden sonra Mareşal ve askerî heyet Gelibolu'ya hareket etmiştir.¹⁶⁵

Mareşal Fevzi Çakmak'ın Gelibolu ziyaretindeki askerî birlikleri teftişi de yoğun geçmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı'nda hayati öneme sahip olan Çanakkale Boğazı'nı koruyan bu birliklerin beklenen muhtemel yeni bir dünya savaşında üstleneceği görevler de kuşkusuz çok kritik olacaktır. Bu nedenle Türk Genelkurmay Başkanı ve denetleme heyeti bu birlikler üzerinde önemle durmuştur. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, 30 Haziran 1939 saat 13.00'te aynı zamanda Çanakkale'de bulunan Reisicumhur İsmet İnönü ile de Savarona yatında bir görüşme gerçekleştirmiştir.¹⁶⁶

Mareşal Fevzi Çakmak Trakya birliklerini denetledikten sonra Ege bölgesinde askerî teftişlerini devam ettirmiş, İzmir ve Çeşme'deki birlikleri de ziyaret etmiştir.¹⁶⁷ Ziyaretler, askerî hazırlıkları yerinde görmek imkânı açısından

¹⁶³ Gazetede soyadı belirtilmemiştir.

¹⁶⁴ "Mareşal Trakya'daki Kıtaları Teftiş Etti", **Cumhuriyet**, Sayı:5431 (26 Haziran 1939), s.1, 9.

¹⁶⁵ "Mareşal Fevzi Çakmak Tekirdağ'da Askeri Spor Şenliklerinde Bulundu", **Cumhuriyet**, Sayı:5432 (27 Haziran 1939), s.1.

¹⁶⁶ "Millî Şefimiz Dün Çanakkale'de Mareşalle Görüştü", **Tan**, Sayı:1406 (1 Temmuz 1939), s.1.

¹⁶⁷ "Mareşal F. Çakmak Çeşme'de Birlikleri Teftiş Edecek", **Tan**, Sayı:1409 (4 Temmuz 1939), s.1.

komuta kademesi adına oldukça faydalı olmuş, birlikler denetlemeler vesilesiyle harekâta hazırlık seviyelerini arttırmışlardır. Bu ziyaretlere dair kamuoyuna yansıyan haberler Türk Milletine güven telkin etmiştir.

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Trakya ve Ege'deki birliklerin harbe hazırlık faaliyetlerini denetlemek maksadıyla yaptığı bu ziyaretlerden anlaşıldığına göre Türk Ordusu Balkanlarda olası bir saldırı beklemekteydi. Gerçi başta Trakya bölgesi olmak üzere ülkenin değişik yerlerinde her sene olağan tatbikatlar yapılmakta ve üst düzey komutanlar da bu tatbikatlara katılmaktaydı. Fakat bu sefer Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın yaptığı teftişler farklıydı. Zira bu dönem orduda görev yapan Türk subaylarının hatıralarında belirttiği üzere Türk Genelkurmayı artık Avrupa'da olası bir savaşı hissetmişti ve *"II. Dünya Savaşı kokuları gelmeye başlamıştı."*¹⁶⁸ Fakat zamanı kestirilemiyordu.

3. İngiliz Akdeniz Filosunun Türk Limanlarını Ziyareti

Türk Ordusu harp hazırlığı yaparken, savaşa sürüklenen taraflar Türk Devleti'ni yanlarına çekmek, en azından Türk tarafsızlığını kendi lehlerine ilân ettirebilmek için siyasî ve askerî heyetlerini muhatapları ile temas hâlinde tutmuştur. Bu bağlamda bir İngiliz Akdeniz Filosu'nun 1939 ortalarında Türk limanlarına gerçekleştirdiği ziyareti oldukça manidardır. İngiliz Akdeniz Filosu'nun Türk limanlarını 1939 yazındaki ziyareti iki ülke ordularının ilişkilerinin olumlu seyrini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bir dritnot¹⁶⁹ ve dört torpidobotdan oluşan İngiliz Filosu İzmir Limanı'nı ziyaret etmiş, Malaya Zırhlısı İzmir'de kalırken, diğer harp gemileri yolculuklarına devam ederek, 2 Ağustos 1939'da İstanbul'a varmışlardır.¹⁷⁰

Bu ziyarette İngiltere'nin Akdeniz Kuvvetleri Başkumandanı A.D. Cunnigham'a Türk askerî heyeti yakın ilgi göstermiş, yabancı heyet Taksim Anıtı'na

¹⁶⁸ Çelikoğlu, a.g.e., s.39.

¹⁶⁹ Büyük harp gemisi

¹⁷⁰ "Millî Şef İnönü, İngiliz Amirali Kabul Buyuracaklar", **Tan**, Sayı:1438 (2 Ağustos 1939), s.1. "İngiliz Filosu Geldi", **Tan**, Sayı:1439 (3 Ağustos 1939), s.1.

çelenk koyduktan¹⁷¹ sonra 4 Ağustos 1939'da Reiscumhur İsmet İnönü'yü Çankaya Köşkü'nde ziyaret etmiştir.¹⁷²

Ziyaret sonrasında yabancı heyete Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından Ankara Palas Otel'de bir ziyafet de verilmiş, Millî Müdafaa Vekili Naci Tınaz, Hariciye Vekil Şükrü Saraçoğlu da bu davette hazır bulunmuştur.¹⁷³

Yabancı amiralin yaptığı ziyaretlerin basına yansıyan fotoğraflarında iki ülke ordularının yakın bir ilişki içinde olduğu anlaşılmaktaydı. Basın bu ziyareti yakından takip etmiş, İngiliz askerî heyetin fotoğrafları kamuoyu ile tam sayfa hainde paylaşmıştır.

İzmir'de kalan Malaya gemisinin komutanına ise 3 Ağustos 1939'da bir ziyafet verilmiş, ziyafette İzmir Valisi ve Belediye Başkanı da hazır olmuştur. Ayrıca Malaya futbol takımı ile bir İzmir takımı arasında futbol müsabakası da düzenlenmiştir.¹⁷⁴ İngiliz Akdeniz Filosu'na ait Malaya Zırhlısı 6 Ağustosta İzmir'den ve diğer İngiliz gemileri ise İstanbul'dan ayrılmıştır.¹⁷⁵

4. 1939 Büyük Trakya Manevraları (15–21 Ağustos 1939)

Avrupa savaşa doğru sürüklenirken Türk Ordusu bir yandan da harbe hazırlık seviyesini arttırmak adına Trakya manevralarına hazırlanmaktaydı. Gerçi bu tatbikatlar düzenli olarak yapılmaktaydı. Örneğin; 1924 İzmir Harp Oyunları, Türk Ordusunun kolordu ve ordu çapında yapılan ilk büyük manevraları olan ve 1925 - 1929 yılları arasında yapılan Ankara, 2'nci Ordu, Bursa Manevraları ile 1928 yılında icra edilen İstanbul-Gelibolu Manevrası, 1933 yılında Ankara'da Cumhuriyet Bayramı törenlerinde görevli birliklerce icra edilen Ankara Manevrası, 1934'te icra edilen Ege Manevraları, 1936 yılında İstanbul Harp Akademisi'nde yapılan tatbikat, 1937 yılında Ege ve Trakya manevraları, 1938 yılında gerçekleşen Doğu ve Gaziantep Manevraları Türk Ordusunun Cumhuriyet kurulduktan sonra sürekli olası bir harekâta yönelik hazırlık yaptığını göstermekteydi. Gerçekleşen bu tatbikatlar ile

¹⁷¹ "Amiral Abideye Çelenk Koydu", **Tan**, Sayı:1440 (4 Ağustos 1939), s.1.

¹⁷² "Cumhurreisimiz Dün İngiliz Amiralini Kabul Buyurdular", **Tan**, Sayı:1441 (5 Ağustos 1939), s.1

¹⁷³ "Cumhurreisimiz Dün İngiliz Amiralini Kabul Buyurdular", **Tan**, Sayı:1441 (5 Ağustos 1939), s.7.

¹⁷⁴ "Malaya Kumandanına İzmir'de Ziyafet Verildi", **Tan**, Sayı:1440 (4 Ağustos 1939), s.1.

¹⁷⁵ "İngiliz Filosu Dün Sabah Malta'ya Döndü", **Tan**, Sayı:1443 (7 Ağustos 1939), s.4.

dünya kamuoyuna “ülkemizi korumaya hazırız” mesajı verilmekteydi. Gaziantep’de yapılan manevra ise Hatay’ın bağımsızlığı için Türkiye Cumhuriyeti’nin diplomasi alanında vermiş olduğu mücadeleye psikolojik bir katkı sağlamıştır.¹⁷⁶

Fakat büyük savaşın arifesinde yapılacak olan bu manevralar dünyaya bir mesaj olması açısından büyük önem taşımaktaydı. 15 Ağustos’tan 21 Ağustos’a kadar sürmesi planlanan Trakya manevralarında Türk Ordusunun en büyük askerî birimi olan 1’inci Ordu birliklerinin hazırlıkları görülecek ve tatbikatlar sonundan yabancı askerî ataşelerin de katılacağı bir askerî geçitle son bulacaktı ve tüm gazeteciler bu geçite davetliydi.¹⁷⁷

Aynı günlerde Türk Ordusu ile birlikte diğer dünya devletleri de icra ettikleri büyük manevralarda son askerî hazırlıklarını gözden geçirmekteydi.

Necip Fazıl Kısakürek 12 Ağustos 1939 tarihli yazısında bu manevralara dair şunları belirtmekteydi. “*Şu anda Türk, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Alman Orduları manevrada... En aşağı beş milyon asker, nazari bir harbe tutuşmuş bulunuyor. Bu miktarda bütün dünyada, elde tüfek bekleyen, fakat henüz herhangi bir harekete başlamamış olan, en aşağı 15 milyon asker daha ilave edebilirsiniz. İşte henüz hiçbir köşesinde seferberlik ilân edilmeyen dünyanın durumu.*”¹⁷⁸

Türk Devleti, Trakya tatbikatının kamuoyuna duyurulmasını bir nevi propaganda aracı gibi görmekteydi. Gerçi basın ve özellikle yabancı haber ajansları Trakya manevraları için çekim yapmak hususunda oldukça istekliydi ve manevralarla ilgili görüntü almak için Savunma Bakanlığında talepte bulundular. Millî Müdafaa Vekâleti, başta Anadolu Ajansı olmak üzere diğer ajans çalışanlarına manevralara dair görüntü alabilmek için Başvekâlete danışılmasını bildirmiştir. Başvekil imzalı 15 Ağustos 1939 tarihli yazıda manevra sahasında kara ve hava kuvvetlerinin hususî hareketlerini filme almak üzere gelmelerine müsaade edildiği fakat görüntülerin Genelkurmay kontrolünde yapılacağı vurgulanmıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Bkz. Fatih Özkurt, **Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra Ve Tatbikatlar (1909-1938)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2003.

¹⁷⁷ “Trakya Manevrası-Manevralar Kırklareli-Edirne Arasında Yapılacak”, **Tan**, Sayı:1441 (5 Ağustos 1939), s.1.

¹⁷⁸ Kısakürek, **Savaş Yazıları I (1939-1943)**, s.35.

¹⁷⁹ **B.C.A.** (17 Ağustos 1939), Sayı: Dosya: E3, Fon Kodu: 030.01.0.0, Yer No: 56.343.6.

Kırklareli-Edirne arasında ve Hasköy güneyinde gerçekleşecek manevralar geniş bir alanda yapılacak olması açısından da dikkat çekiciydi. Çünkü bu kadar geniş bir alanda bu manevraları yapmak üzere çok fazla askere ihtiyaç vardı.

Manevralara kara ordusunun bütün sınıflarına mensup kuvvetleri, motorlu birlikler, uçaksavar birlikleri, hava filolarının en geniş miktarda iştirak etmesi planlanmış, tatbikat için birçok birlik tatbikat bölgesine sevk edilmiştir. Piyadeler ve ağır motorlu kuvvetler trenle, süvariler kara yolu ile bölgeye taşınmıştır.¹⁸⁰

Bu tatbikat hazırlıkları gerçekleştiği sırada Bulgar Harbiye Nezareti, Türk-Bulgar hududunda bir Türk askerinin yaralandığı haberlerini vermekteydi. Haberde Türk-Bulgar hududunu geçen Türk askerinin Bulgar askerleri tarafından vurulduğu iddia edilmekteydi. Fakat daha sonra bu haber Bulgar yetkililer tarafından yalandı.¹⁸¹

Diğer yandan bazı gazetelerde de Türk hududu civarında Bulgar arazisinde yirmi gündür faal bir şekilde askerî hazırlıklar yapılmakta olduğu ve hudut bölgesinden Bulgar halkın tahliye edildiği haberleri kamuoyu ile paylaşılmış, fakat bu haberler Bulgar Ajansı tarafından yalanlanmıştır.¹⁸²

Bu dönemde yabancı basında, planlanan Trakya manevraları ile Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini sarsmaya çalışan yayınlar da yapılmıştır. Bu yayınlara göre Türkiye Trakya'ya sürekli harp malzemesi ve asker yığmakta, bunu da Trakya'da yapılması planlanan 1'inci Ordunun manevralarıyla desteklemekteydi. Tan gazetesi 10 Ağustos 1939'da kamuoyuna duyurduğu haberde, icra edilen hazırlıkların sıradan bir tatbikat olduğunu ve zaten Bulgar ataşesinin de manevralara davet edildiğini bildirmiştir.¹⁸³

1'inci Ordunun 1939 senesi Ağustos manevraları basında oldukça fazla yer almıştır. Tatbikat boyunca Manevra Komutanı ve Harekât Müdürü 1'inci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay, Muavini Genelkurmay As Başkanı Asım Gündüz, Kurmay Başkanı da Zeki Erokay'dı. 1'inci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay manevralar hakkında basına verdiği beyanatta: "*Trakya manevralarının hazırlıklarının geçen seneden beri yapıldığı, üç ordudan oluşan Türk*

¹⁸⁰ "Manevralara Ait Bütün Hazırlıklar Bitirildi", **Tan**, Sayı:1446 (10 Ağustos 1939), s.1.

¹⁸¹ "Türk-Bulgar Hadisesi Bildiriliyor", **Tan**, Sayı:1441 (5 Ağustos 1939), s.1

¹⁸² "Bulgarlar Hududundaki Askeri Hazırlıkları Tekzip Ediyorlar", **Tan**, Sayı:1446 (10 Ağustos 1939), s.1, 10.

¹⁸³ "Trakya Manevralarında Mütearrız Ordu Kırmızı Kuvvetlerle Karşılaşacak", **Tan**, Sayı:1447 (11 Ağustos 1939), s.10

Ordusunun her sene bir ordu müfettişliği muntikasında manevra yapılmasının mutad olduğu, bu sene sıranın 1'inci Ordu bölgesinde olduğu, gelecek sene Erzincan, Erzurum ve Diyarbakır bölgesindeki 3'üncü Ordu bölgesinde manevraların yapılacağını ve yapılmakta olan manevraların dünyadaki genel siyâsi durumla bir alâkasının olmadığını, 1'inci Ordu muntikasının Trakya-Ankara olduğunu, bu muntikanın en mühim kuvvetleri Trakya'da olduğu için manevraların orada yapıldığını” belirtmiştir.¹⁸⁴

1'inci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay'a göre manevralara özel bir anlam yüklemek yanlıştı ve bu tatbikatlar Türk Ordusu için olağandı.

1'inci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay sözlerine şu şekilde devam etmiştir: *“Malumdur ki Edirne yakın tarihlere kadar büyük bir askerî şehirdi. Sonra askerden tecrit edildi ve nihayet komşularımızla iyi dostluk neticesi tekrar bu şehir askere kavuştu ve normal hâlini aldı. İşte bu tarihi şehre ait güzel hatıralar dolayısıyla bu sene manevra sahası Edirne'ye yakın olarak intihap edildi. Manevralarımızın esas maksadı, ordunun talim ve terbiyesini tekemmül ettirmek, kumandanları ve ihtiyat subayları yetiştirmektir. Ordumuzun kumandan ve subay tayin ve terfileri 30 Ağustos Zafer Bayramı'nda tebliğ edilir. Kumandan tayinleri de Yüksek Askerî Şûra tarafından yapılır. Bunun için şûra azaları manevra harekât sahasında bulunarak kumandan namzetlerinin harekâtını takip ederler. Manevraları müteakip şûra azaları içtima ederek kumandanların intihap ve tayinleri işini ikmal ederler. Buna göre Yüksek Askerî Şûra manevraların hitam bulacağı 25 Ağustos ile tayin listesinin çıkacağı 30 Ağustos tarihlerinde toplanacaktır.”¹⁸⁵*

1'inci Ordu Müfettişi bu açıklamaları ile de yapılacak olan manevraların gizemli bir yanı olmadığını, amacının ordunun eğitimini geliştirmek, komutanları ve askere alınan ihtiyat subayları yetiştirmek olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca aynı komutan, tatbikat ile terfi etmesi düşünülen komuta kademesinin terfileri için uygun şartları taşıyıp taşımadığının değerlendirileceğini vurgulayarak kamuoyunda beklenen endişeleri gidermeyi arzu etmiştir.

Manevraların programı ise şu şekildeydi:

¹⁸⁴ “Trakya Manevralarında Mütearrız Ordu Kırmızı Kuvvetlerle Karşılaşacak”, **Tan**, Sayı:1447 (11 Ağustos 1939), s.1, 10.

¹⁸⁵ “Trakya Manevralarında Mütearrız Ordu Kırmızı Kuvvetlerle Karşılaşacak”, **Tan**, Sayı:1447 (11 Ağustos 1939), s.1, 10.

15 Ağustos 1939: Manevraların birinci günü. Henüz muharebe başlamamıştır.

16 Ağustos 1939: Manevra muharebeleri başlayacak ve Kırklareli mintikasında bulunan kıtaların karşılıklı muharebeleri cereyan edecektir.

17 Ağustos 1939: Edirne'nin şimali şarkisinde bir kolordunun taarruzu.

18 Ağustos 1939: Edirne şarkisinde karşılıklı muharebe.

20-21 Ağustos 1939: Edirne şimali şarkisi ile Kırklareli mintikasında takviyeli iki kolordunun karşılıklı muharebe ve harekâtı.

22-23 Ağustos 1939: İstirahat.

24 Ağustos 1939: Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve 1'inci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay tarafından manevraların tenkidi.

25 Ağustos 1939: Öğleden evvel Edirne, öğleden sonra Kırklareli'nde merasim geçişi. Aynı gün Edirne Ziraat Bahçesi'nde manevra komutanı tarafından komutanlar, ecnebi ataşe militerler ve matbuat mümessillerine bir öğle ziyafeti.¹⁸⁶

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak 11 Ağustos 1939'da Trakya manevralarına katılmak üzere akşam treni ile İstanbul'a hareket etmiştir. Millî Müdafaa Vekili General Naci Tınaz da aynı akşam İstanbul'a gitmiş, davetli vekillerin ise manevralara Pazartesi günü gideceği basına yansımıştır.¹⁸⁷

Mareşal Fevzi Çakmak 13 Ağustos'ta Haydarpaşa Garı'nda İstanbul Deniz Kumandanı ile kumandanlık erkânı tarafından karşılanmış, akşama doğru Florya'ya gitmiş ve Millî Şef İsmet İnönü tarafından kabul edilmiştir. Ertesi gün hususî bir trenle manevra sahasına hareket etmiştir.¹⁸⁸

Edirne'de Belediye Dairesi'nde misafir edilmesi planlanan Mareşal Fevzi Çakmak için Edirne Muallim Mektebi'nde de yer hazırlanmıştır. Büyük rütbeli kumandanlar için ise Kız Muallim Mektebi'nde yer hazırlığı yapılmıştır. Ayrıca manevralardan sonra geçit resminin yapılacağı sahada 25.000 kişilik bir tribün inşasına başlanmıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁶ "Trakya Manevralarında Mütearız Ordu Kırmızı Kuvvetlerle Karşılaşacak **Tan**, Sayı:1447 (11 Ağustos 1939), s.10.

¹⁸⁷ "Manevra Heyeti Gidiyor", **Tan**, Sayı:1448(12 Ağustos 1939), s.3.

¹⁸⁸ "Mareşal Fevzi Çakmak Manevralar İçin Bugün Trakya'ya Gidiyor", **Tan**, Sayı:1450 (14 Ağustos 1939), s.1.

¹⁸⁹ "Mareşal Fevzi Çakmak Manevralar İçin Bugün Trakya'ya Gidiyor", **Tan**, Sayı:1450 (14 Ağustos 1939), s.1.

Öte yandan Mareşal Fevzi Çakmak'ın 14 Ağustos saat 19.00'da Edirne'ye gelişi oldukça coşkulu olmuştur. Bütün yol güzergâhında Edirne halkı Paşa'yı sevgi ve saygılarını coşkuyla adeta bir bayram sevinci içinde göstermişlerdir.¹⁹⁰

Türk Ordusunun Büyük Trakya Manevraları 15 Ağustos 1939'da başlamıştır. Tatbikatın ilk günü, 15 Ağustos 1939'da Mareşal Fevzi Çakmak bütün manevra birliklerini denetlemiştir.¹⁹¹ 16 Ağustos'ta ise şafakla beraber birlikler muharebe vaziyetine geçmişlerdir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ise 16 Ağustos saat 08.15'te otomobilleriyle Florya'dan manevra sahasına hareket etmiştir. Güzergâhtaki Silivri, Çorlu, Lüleburgaz, Babaeski'de sevinç gösterileriyle karşılanmış olan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü aynı gün tatbikatın genel karargâhı olan Süloğlu'nda komutanlardan harekât hakkında izahat almış,¹⁹² özellikle kolordu komutanlarından tatbikat senaryosu hakkında ayrı ayrı değerlendirmelerini dinlemiştir. Kuşkusuz bu teftişler Ağustos terfilerinde de bir ölçü olacaktır. İnönü güzergâh boyunca denk geldiği askerî birlikler ile de alâkadar olmuş, teftişlerini plansız olarak da sürdürmüştür. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü siperdeki erlerle omuz omuza bulunarak onlarla konuşmuş, gözetleme dürbünleriyle manevraları izlemiştir.¹⁹³

Başvekil ve Vekiller de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün birlikteliğinde Trakya manevralarını izlemek üzere tatbikat bölgesinde hazır bulunmuşlardır.

Necip Fazıl Kısakürek 16 Ağustos 1939 tarihinde Haber gazetesinde “Ona Selam” başlıklı yazısında Trakya'da manevralarda olan Türk Ordusu hakkında şunları yazmıştır: *“Trakya'nın korlu topraklarında bir orman fişkırmakta... Bu orman hem okyanuslar gibi sabit, hem de heybetli dalgalar gibi seyyar... Her hacmi, her istikameti ve her mesafeyi kuşatmaya muktedir. Bu orman süngü, kılıç, mızrak, tüfek, mitralyöz, top, pervane, motor, tank ve hepsinin üstünde tunç yürek ormanı... Onun sabitliği, yatağından başka hiçbir yerde gözü olmayışı, yani sulhçuluğu, seyyarlığına gelince, herhangi bir tecavüze karşı tepeleme kudreti, yani taarruz gücü... Şimdi bu seyyar ormanı, fesat ve hırs dünyasının birkaç istikametinden gelmesi melhuz harekete karşı, kaç türlü ve nasıl tos vuracağını ve onu nerelere süreceğini denemekle meşgul... Bu denemeden sonra o, kurdeleli türbinlere davetli*

¹⁹⁰ “Mareşal Çakmak Edirne'de”, **Tan**, Sayı:1451 (15 Ağustos 1939), s.1.

¹⁹¹ “Manevra Muharebeleri Başladı”, **Tan**, Sayı:1452 (16 Ağustos 1939), s.1.

¹⁹² “Millî Şefimiz Manevra Sahasında”, **Tan**, Sayı:1453 (17 Ağustos 1939), s.1, 10.

¹⁹³ “İnönü Siperlerde Harekâtı Takip Etti”, **Tan**, Sayı:1455 (19 Ağustos 1939), s.1.

yabancı millet mümessilleri karşısında, ana cadde ağaçları halinde muntazam, ufku çerçeveleyecek... Bir zamanlar Viyana önlerine kadar tohum serpmeyi bilmiş olan bu seyyar orman ki, bizim gönül bahçemiz ve birçokların cehennem ateşidir. Ona selam”¹⁹⁴

Celal Dinçer ise 1939 senesi Trakya manevralarını ve Türk Ordusunu “Asker Gözüyle Trakya Manevraları” adlı makalesinde şöyle anlatmıştır: “*Yaz mevsiminin en sıcak devresini yaşadığımız şu günlerde yüzleri güneşten büsbütün yanmış, yağız çehreli on binlerce insan Trakya ovalarında ter döküyor. Bunlar komutanı, subayı Mehmetçiği dâhil tek bir emelin ‘yurtta sulh, cihanda sulh’, prensibinin zaferi uğrunda koşan Türk çocuklarıdır. Onların askerlik bilgilerini, muharebe, talim ve terbiyesinde ve sevki idarededeki kudretlerini, güçlüklerle tahammül kabiliyetlerini başta Milli Şefimiz olmak üzere büyüklerimize bir kere daha göstermek fırsatını bu vesile ile bulmuş olmaktan ancak gurur duydukları yanık çehrelerinde okunacaktır. Ne yakıp kavuran sıcaklar, ne susuz ovalar, ne bitip tükenmeyen yürüyüşler, ne uykusuz geceler; hiçbir engel hiçbir sebep bu en kutsî emelin şanlı ve kahraman yolcularının asil yüzlerinde, bir an bile bezginlik ve yorgunluk ifadesi yaratamayacaktır. Kırmızı-mavi diye iki kısma ayrılacak ve biri kendimizi diğeri de farz edilen düşmanı temsil edecek olan Trakya ordusu manevra dönüşü vakarlı benliğinde ve heybetli omuzlarında bize bütün beşeriyet âleminde beklediği büyük müjdeyi getirecektir... Bilhassa Trakya manevraları münasebeti ile şu sırada her yabancı gözün içimizi, dışımızı tasarrut altına; her yabancı kulağın sözüümüzi, hatta nefesimizi kontrole almaya çalıştığını bilmeliyiz. Bilmeliyiz ki düşmandan gizli kalması icap eden her şey hakkında sarf edeceğimiz her sözden, her kelimededen hatır ve hayalimizden geçmeyecek ölçüde manalar çıkarılması mümkündür.*”¹⁹⁵

Manevraları izleyen Tan muhabirinin haberlerine göre tatbikatta yer alan Türk Ordusunun kabiliyeti oldukça yüksektir ve hava kuvvetlerinin faaliyetleri de her türlü takdirin üstündedir.¹⁹⁶

Bu dönemde cereyan eden manevralarda Türk Ordusunun belki de en büyük avantajı I. Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı’nı bizzat yaşamış komutanların görevde olmasıydı. Çünkü bu komutanlar savaşın ve ona hazırlık olan tatbikatın ne

¹⁹⁴ Kısakürek, *Savaş Yazıları I (1939-1943)*, s.36.

¹⁹⁵ Celal Dinçer, “Asker Gözüyle Trakya Manevraları”, *Tan*, Sayı:1456 (20 Ağustos 1939), s.5.

¹⁹⁶ “Ordumuzun Kabiliyeti Çok Yüksek”, *Tan*, Sayı:1453 (17 Ağustos 1939), s.1.

demek olduğunu çok iyi biliyorlardı. Onların da katkısıyla Trakya manevraları oldukça sıcak bir ortamda başarıyla icra edilmiştir.

5. Yabancı Ordu Mensupları ve Askerî Ataşelerin Manevralara İlgisi

1939 yazında ve yeni bir dünya savaşı arifesinde bu kadar geniş bir coğrafyada icra edilmekte olan Trakya manevraları kuşkusuz yabancı devletlerin dikkatini çekmekteydi. Nitekim Almanya, İstanbul muhabiri vasıtası ile Trakya manevralarını oldukça yakından takip etmekteydi. İstanbul muhabirinin Almanya'ya bildirdiği haberlerde Türk Ordusunun tatbikat senaryosuna dair tespiti şöyleydi: Kırmızı taraf müttefiki garp devletinin yardımı ile güney ve güneydoğudan taarruz eden mavi tarafı püskürtmeyi başarmıştır. Mütearrız mavi taraf iki müttefik devletin müşterek ordusunu temsil etmekte ve hedefi de Trakya, İstanbul ve Boğazlar'dır. Ayrıca Almanya, İstanbul muhabiri tarafından, tatbikatta muharebelerin Edirne ile Kırklareli müstahkem mevki arasında vuku bulduğu, Türkiye'nin son sistem silâhlarının, modern fırkalarının, tayyareler ve zırhlı birliklerinin denendiğini ve tatbikat sonunda, 25 Ağustos 1939'da, 70.000 kadar Türk askerinin Edirne'de bir geçit yapacağı vurgulanmaktaydı.¹⁹⁷

Almanya açısında bu manevralar oldukça önemliydi. Çünkü ileride kendisine bir müttefik olarak düşündükleri Türk Devleti'nin askerî hazırlık seviyesi birlikte savaşabilecekleri harbin kaderini belirleyebilirdi.

Almanya, II. Dünya Savaşı yıllarında Türk askerî gücüyle sürekli yakın temas hâlinde olmuştur. Bazen Alman yetkililer Türk meslektaşlarından Türk Ordusu hakkında bilgi edinebilmek için gayri resmî girişimlerde de bulunmuştur. Örneğin Türk-Alman ilişkileri normal seyirinde giderken dahi Nisan 1940'da İzmir'de Türkiye'de 10 senedir oturan Herman adında bir Alman askerî gazeteci İstanbul'dan İzmir'e gizlice gelecek, askerî yasak bölgelerin fotoğraflarını çekecek ve Türk yetkililerce yakalanacaktır.¹⁹⁸

Almanya'nın Türk askerî birliklerine gösterdiği bu yakın alâka ve bilgi edinme gayretleri açık istihbarat kaynaklarından olduğu kadar, gizli istihbarat kaynaklarınca da müteakip dönemde devam ettiğini göstermektedir.

¹⁹⁷ "Manevralarımız ve Almanya", **Tan**, Sayı:1459 (23 Ağustos 1939), s.9.

¹⁹⁸ "İzmir'de Bir Alman Casusu Yakalandı", **Cumhuriyet**, Sayı:5717 (12 Nisan 1940), s.1.

Ankara’da mevcut olan diğer ülke ordularına ait askerî ataşeleri de 1939 yazındaki manevraları yakından takip etmiş, gördüklerini devlet yetkililerine rapor ederek iletmışlerdir.

Almanya kadar Mısır da Türk Ordusuna ve yapılan manevralara karşı oldukça ilgi duymuştur. Bu kapsamda bir Mısır askerî heyetinin Türkiye ziyareti ve Trakya manevralarına iştirakleri ise Türk kamuoyunda fazlasıyla yer bulmuştur. Mısır askerî heyeti Türk Ordusunun teşkilatı ve askerî usulleri hakkında incelemelerde bulunmak üzere Kahire Topçu Kumandanı Tümgeneral Hüsnü Ezzeydi komutasında 17 Ağustos 1939’da Kahire’den yola çıkmıştır. Heyet Reisi Tümgeneral Hüsnü Ezzeydi, hareketinden önce Anadolu Ajansına bulunduğu beyanatta Türkiye’yi ziyaret etmekten duyduğu memnuniyetini ifade etmiş ve “...bütün Mısır’ın candan sevip hayran olduğu kahraman Türk askerine Mısır Ordusunun selamını götürüyorum. Türk Ordusunun yüksek kıymetli kumandanları ile temas ve kazandığı büyük zaferi siyasî dehası ile tetviç [taçlandırın] eden Cumhurreisi Millî Şef İnönü’ye tazimlerimizi sunmak fırsatını bulacağımdan dolayı bilhassa bahtiyarım”¹⁹⁹ sözleriyle güzel duygularını Türk Milletine bildirmiştir.

Mısır askerî heyeti 19 Ağustos 1939’da Romanya bandıralı Transilvanya vapuru ile İstanbul’a gelmiş ve Galata Rıhtımı’nda büyük bir askerî merasimle karşılanmıştır. Galata Rıhtımı’nda İstanbul Komutan Vekili Tümgeneral Osman Tufan, Gaz Komutanı Tümgeneral Hüsnü Rıza, Merkez Komutanı Albay Hüseyin Ertaş ve heyetin mihmandarları Kurmay Albay Hamit Doğruer ile Kurmay Binbaşı Münir Aral, başta bando olduğu halde bir bölük asker, Mısır Maslahat Güzergâhı ve Mısır Konsolosu tarafından karşılanmıştır. Mısırlı Komutan Tümgeneral Hüsnü Ezzeydi, İstanbul Komutan Vekili’ne “*Türk askerinde gördüğüm ciddiyet ve intizam beni fevkalade memnun ve mütehassis etmiştir.*” demiştir.²⁰⁰ 20 Ağustos’ta Mısır askerî heyeti diğer ataşemiliterler ile birlikte Edirne’ye gelmiştir.²⁰¹

Mısır askerî heyeti Trakya manevralarının son gününü de izlemiştir. Heyet Başkanı Tümgeneral Hüsnü Ezzeydi, manevralar ve Türk Ordusu hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir. “*Manevraların tertip ve tanzimi ve bilvesile komutanların harekâtı idaresi ve gerek subay, gerekse erlerin gösterdikleri inzibat ve*

¹⁹⁹ “Mısır Askeri Heyeti Yarın Şehrimizde”, **Tan**, Sayı:1454 (18 Ağustos 1939), s.1, 10.

²⁰⁰ “Mısır Askeri Heyeti Geldi”, **Tan**, Sayı:1456 (20 Ağustos 1939), s.1, 3.

²⁰¹ “Mısır Askeri Heyeti ve Ataşemiliterler Edirne’ye Gitti”, **Tan**, Sayı:1457 (21 Ağustos 1939), s.1,3.

talim ve terbiye kudretini büyük bir hayranlıkla gördük. Hava kuvvetlerinin cesur ve mahirane manevralarını iftihar ve takdirle seyrettik. Bütün bu gördüklerimiz ve asri vasıtalarla mücehhez Türk Ordusunun yüksek hareket kabiliyeti ve bütün cihanca müsellemler olan muharebe kudreti bizde derin bir intibah bıraktı."²⁰² Mısır askerî heyeti Edirne'de de incelemelerde bulunmuş, icra edilen manevralardan sonra geçit törenini izlemiştir.

Mısır heyeti hava hücumlarının İstanbul'da denendiği günlerde yapılan hazırlıkları da yakından incelemiştir.²⁰³

Kuşkusuz Türk Ordusunun icra ettiği bu tatbikatlar en çok komşu ülkeleri heyecanlandırmıştır. Türkiye'de yapılan manevralara adeta nispet olarak Bulgaristan'dan da tatbikat hazırlık haberleri hemen Türk basınında gündem olmuştur. Bulgaristan'dan gelen haberlerde; Bulgar Genelkurmayının birkaç hafta evvel eğitim için çağrılan ihtiyat sınıflarının Ağustos'un 28 ve 30'unda terhis edileceği ve Bulgar Genelkurmayınca yerlerine diğer sınıflardan çağrılacağı bildirildiği yer almaktaydı.²⁰⁴ Komşu ülkelerin Türk tarafındaki bu kadar kapsamlı bir tatbikata duyarsız kalması zaten mümkün değildi.

6. 1939 Büyük Trakya Manevraları Sonu Büyük Tören Geçidi

"Büyük Trakya Manevraları" 21 Ağustos 1939'da nihai zaferle son bulmuştur. Son gün manevralarına yabancı ataşemiliterler de katılmıştır. Tatbikatın son gününde kırmızı kuvvetler, yani Türk Ordusu tayyarelerin himayesinde mavi kuvvetlere, temsili düşman kuvvetlerine büyük bir darbe indirmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tatbikat sonunda Mareşal Fevzi Çakmak'a böyle büyük bir etkinlik için bir mesaj göndererek Komutanı ve Orduyu tebrik etmiştir.²⁰⁵

İsmet İnönü, Mareşale gönderdiği mesajda altı günden beri devam eden büyük manevraları arazi üzerinde ve birlikler içinde yakından izlediğini, ordunun tüm zor şartlara rağmen 1939 manevrasını gerçek bir zaferle sonuçlandırıldığını ve Türk Milletinin emniyetinin dayanağının ordu mensupları olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁶

²⁰² "Mısır Heyeti Reisinin Beyanati", **Tan**, Sayı:1459 (23 Ağustos 1939), s.9.

²⁰³ "Hava Denemesinde", **Tan**, Sayı:1460 (24 Ağustos 1939), s.7

²⁰⁴ "Bulgaristan'da Askeri Hazırlık", **Tan**, Sayı:1463 (27 Ağustos 1939), s.3.

²⁰⁵ "Manevra Sona Erdi", **Tan**, Sayı:1458 (22 Ağustos 1939), s.9.

²⁰⁶ "Manevra Sona Erdi", **Tan**, Sayı:1458 (22 Ağustos 1939), s.9.

Mareşal de İsmet İnönü'ye gönderdiği telgrafta cevaben, Trakya manevraları dolayısıyla yüksek iltifata mazhar olan ordunun, millet ve hükûmetin itimadını kazanmaktan dolayı iftihar duyduğunu belirtmiştir.²⁰⁷

Her ne kadar tatbikatın icra safhası bitmişti. Fakat tatbikat sonrası planlanan tören geçidi henüz gerçekleşmemişti. Özellikle tatbikat sonrası planlanan askerî tören oldukça önemliydi. Yabancı askerî ataşelerin de törenlere katılıyor olması ve dünya kamuoyunun tatbikatı yakından takip etmesi manevralara ayrı bir anlam yüklemiştir.

Edirne, icra edilmesi planlanan törenler münasebetiyle şimdiye kadar görülmemiş derecede kalabalıktı.²⁰⁸ 25 Ağustos 1939'da gerçekleşen resmî geçite yaklaşık 100.000 kişi izleyici olarak katılmıştır. Trakya'nın değişik yerlerinden halk, törenleri izlemek üzere Edirne'ye akın etmiştir.²⁰⁹

Törene uçakların filolar halinde uçuşları ile başlanmıştır. Tören boyunca halkın alkış ve tezahürat sesleri ile askerî araçların motor sesleri birbirine karışıyordu. Diğer yandan askerî bando tribünlerin tam karşısında yerini almıştı. En önde Kolordu Komutanı Salih Omurtak at üzerinde, arkasında piyadeler birlik sırası ile geçişe başladı. Marşların sesine ayak uyduran askerler, manevraların yorgunluğundan habersiz, sert adımlarla ilerliyor ve bastıkları yeri titretiyordu. Piyadelerin arkasından tank ve toplar geçti. Ardından ağır makineli tüfek birlikleri geçti ve onları istihkâm taburları, muhabere birlikleri, motosikletli bölükler takip etti. Törenlerde özellikle Türk Ordusunun büyük çoğunlukla motorize olması dikkat çekiciydi. Süvari alaylarının geçişi ise seyircide büyük hayranlık uyandırmıştı. Yabancı askerî ataşeler ise törenleri dikkatlice izlemekteydi.²¹⁰

Türk askerî birliklerinin, zırhlı askerî araçların uçakların himayesinde ilerleyişi özellikle Avrupa'daki yabancı orduların Türk basınına yansıyan fotoğraflarındaki görüntüsünden pek de aşağı kalan bir yanının olmadığını göstermekteydi. Yine gazetelerdeki fotoğraflarda yabancı askerî ataşeleri ile yakından ilgilenildiği, onlar vasıtası ile tüm dünyaya Türk Ordusunun hazır olduğu mesajı verildiği fark edilmekteydi.²¹¹

²⁰⁷ “Mareşalin Millî Şefe Cevapları”, **Tan**, Sayı:1459 (23 Ağustos 1939), s.1.

²⁰⁸ “Büyük Geçitresmi Bugün Yapılıyor”, **Tan**, Sayı:1461 (25 Ağustos 1939), s.3.

²⁰⁹ “Ordumuzun Geçitresmi Parlak Oldu”, **Tan**, Sayı:1462 (26 Ağustos 1939), s.1, 6, 7.

²¹⁰ “Muazzam Geçit Resminden İntibalar”, **Tan**, Sayı:1462 (26 Ağustos 1939), s.6.

²¹¹ “Manevra Muvaffakiyetle Sona Erdi”, **Tan**, Sayı:1458 (22 Ağustos 1939), s.7.

Basına yansıyan tatbikat fotoğrafları incelendiğinde ise Türk Ordusunun hava-kara müşterek harekâtı için hazır ve ordu mensuplarının kendilerine özgüvenlerinin üst seviyede olduğu görülmekteydi.

Naci Sadullah, 1939 manevralarına dair “Sulh Ordusu Geçerken” adlı yazısında: “...şimdi artık, bu asker milletin bugün mukaddes nöbete girmiş bulunan evlatları geçiyor. O nöbete başlayacakları mesut günü gözleyen gençlerin ve o nöbeti savmış bulunan ihtiyarların yüzleri asil bir heyecanla sararmış. Güneş vurdukça piyadelerin süngüleri ve kasketlerinin üzerlerindeki gözlükler birer pırlanta gibi pırıldıyor. Ekmek kabuğu gibi kızarmış yüzlerinde tarihi dolduran şanlı zaferlerin gururu var. Fakat süngülerinde bir damla kan yok. Belli ki tıpkı gözleri gibi parlayan süngülerini, kalpleri gibi temizlemişler.”²¹² cümleleriyle tören geçişi icra eden Türk Ordusuna övgüler dizmiş ve törenlerdeki gözlemlerini okuyucuya aktarmıştır.

Resmigeçit sonrası Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak İstanbul’a giderek Dolmabahçe Sarayı’nda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından kabul edilmiş ve bir müddet karşılıklı görüşmüşlerdir.²¹³

7. 30 Ağustos 1939 Törenleri ve Askerî Terfiler

II. Dünya Savaşı’nın başlamasına artık günler kala Türk Ordusu bir yandan da 30 Ağustos 1939 törenlerine hazırlanmaktaydı ve yapacağı gösterişli törenlerle gücünü tüm dünyaya duyurmayı amaçlıyordu. Ayrıca yaz terfileri ile ordunun geleceğine yön verecek komuta kademesi belirlenecekti. Bu komuta kademesi beklenen olası bir dünya savaşında etkin görev alacaktı.

Bu dönemde basın, askerî terfilere oldukça önem vermiş, terfi alan subay listelerini sayfalarına taşımıştır. Dikkat çekici taraf, çok genç rütbelerdeki terfilerin bile gazetelerde yer almış olmasıdır. 1939 Ağustos’unda gerçekleşen üst kademedeki terfiler şu şekildeydi: Korgeneralliğe terfi edenler: Ali Rıza Altunkal, Rasim Aktuğ, Nuri Yamut. Koramiralliğe ise Amiral Şükrü Okan lâıyk görülmüştür. Tümgeneralliğe terfi edenler ise Rıza Urcun, Vehbi Kocagüney, Rıfat Maratacı, Remzi Yiğitgüden, Fikri Erbuğ, Raif Konuk’tu.²¹⁴

²¹² Naci Sadullah, “Sulh Ordusu Geçerken”, **Tan**, Sayı:1462 (26 Ağustos 1939), s.8.

²¹³ “Millî Şef Mareşalle Görüşü”, **Tan**, Sayı:1462 (26 Ağustos 1939), s.1, 8.

²¹⁴ “Askerî Terfi Listesi”, **Tan**, Sayı:1466 (30 Ağustos 1939), s.1, 8.

Zafer ve Tayyare Bayramı 30 Ağustos 1939'da bütün yurttta heyecanla kutlanmıştır. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Büyük Zafer münasebetiyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü ziyaret etmiş ve ordunun tebrik ve tazimlerini sunmuştur. İsmet İnönü de orduyu başarılarından ötürü tebrik etmiştir.²¹⁵

Diğer yandan manevî havayı coşturmak adına 30 Ağustos anısına “Büyük Trakya Manevraları” ve “Büyük Resmî Geçit” filmi Ankara, İzmir, İstanbul'da sinemalarda gösterime girmiştir.²¹⁶

1 Eylül tarihli gazetelerde 30 Ağustos törenlerinin fotoğrafları epeyce yer almış, bu fotoğraflarda ve yapılan açıklamalarda “Türk askeri harbe hazırdır!” mesajları²¹⁷ verilerek Türk Milletinin emin ellerde olduğu algısı kamuoyunda uyandırılmaya çalışılmıştır.

8. Uçak İmalatına Ağırlık Verilmesi

Türk tarafı bir taraftan tatbikatlarla harp hazırlığını kendi imkânlarıyla sürdürürken, diğer taraftan ordusunu modernize etme arayışı içindeydi. Bu sıralar Londra ve Paris'te temaslar yapan Orgeneral Kazım Orbay'ın başkanlığındaki bir Türk askerî heyeti İngiltere'den Türkiye'ye yapılacak askerî yardımları görüşmekteydi.

Bu görüşmelerde, İngiltere diğer Müttefikler gibi Türkiye'ye hava, kara ve deniz kuvvetlerine ait icap eden askerî malzemeyi verebilmek maksadıyla bunun malî kaynağının altyapısını sağlayabilmek üzere kredi sağlamak hususunda olumlu yaklaşım göstermiştir. Türk askerî heyeti ülke savunması için ihtiyaç duyulan malzemeleri Müttefik ordu mensubu meslektaşlarıyla görüşmüş ve karşı taraftan yardımlar konusunda müspet cevap almıştır. Diğer yandan bu gezi ile elde edinilmesi düşünülen askerî yardımlarla yetinilmemiş, ülke kaynakları ile uçak inşasını arttırmak için gerekli tedbirlere başvurulacağı haberleri basına yansımıştır.²¹⁸ Fakat uçak üretiminin nasıl arttırılacağı basında belirtilmemiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk havacılık alanında devlet tarafından yapılan belli başlı girişimler şunlardı: Kayseri Uçak Fabrikası'nın, Türk Tayyare

²¹⁵ “Millî Şef Orduyu Tebrik Etti”, **Tan**, Sayı:1467 (31 Ağustos 1939), s.1, 4.

²¹⁶ “Büyük Trakya Manevraları ve Büyük Resmî Geçit”, **Tan**, Sayı:1467 (31 Ağustos 1939), s.4.

²¹⁷ “Zafer ve Tayyare Bayramı Her Yerde Kutlandı”, **Tan**, Sayı:1468 (1 Eylül 1939), s.4.

²¹⁸ “Tayyare İnşaatımız Arttırılacak”, **Tan**, Sayı:1458 (22 Ağustos 1939), s.1, 6.

Cemiyeti'nin Kurulması ve daha sonra Türk Hava Kurumu Uçak ve Motor Fabrikalarının kurulmasıdır.²¹⁹

Bu kapsamda Almanya'nın uçak üretiminde çok iddialı, güven duyulan ve 1925 yılında Atina'da bir uçak fabrikası açmış olan Junkers Firması ile temasa geçilmiştir. Kısa süre önce Türkiye karşısında mağlup olan Yunanistan'da bir uçak fabrikasının yapımı Balkanlarda dengeleri bozabilirdi. Bu nedenle 1925 yılı yaz aylarında Türkiye ile Junkers firması arasındaki görüşmeler tamamlanmış ve firma ile 15 Ağustos 1925'te yapılan anlaşmada sermaye tutarının yaklaşık 3,5 milyon YTL (7.000.000 Mark) olması ve taraflar arasında eşit katılımın sağlanması kararlaştırılmış, böylece Türk-Alman ortak şirketi kurulmuştur. Varılan uzlaşmaya göre fabrika tam faaliyete geçinceye kadar Türk Devleti tüm uçaklarını Almanya'dan alacaktı.²²⁰

Türk-Alman ortaklığı olan şirketin adı, daha sonra Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) olması kararlaştırılmıştır.

15 Ağustos 1926 yılında Junkers firması ile yapılan anlaşma doğrultusunda Eskişehir'de onarım işlemlerinin yapılabileceği bir fabrikanın da kurulması kararlaştırılmıştır. Varılan mutabakata göre; uçak fabrikasının kurulması için malzemeler Almanya'dan getirilmiştir. Fabrikanın kurulmasına yönelik teçhizat ve malzemeler Almanya'dan İskenderun'a gemi ile büyük sıkıntılarla nakledilmişlerdir. Malzemeler İskenderun'dan Ulukışla'ya, trenle buradan Kayseri'ye kağı ve develerle taşınmıştır. Tesisin açılışı ise 6 Ekim 1926'da yapılmıştır.²²¹

1927 Sanayi sayımı sonuçlarına göre Türkiye'de genellikle küçük işletmelerin ve özellikle tarımsal maddeleri işleyen işletmelerinin önem kazandığı ve genellikle küçük sanayi tesislerinin hâkim olduğu bu dönemde²²² Kayseri'de böyle bir fabrikanın kurulması gerçekten önemli bir hadiseydi.

6 Ekim 1926 tarihinden itibaren fabrikada şu uçaklar üretilmiştir.

²¹⁹ Osman Yalçın, **Türk Hava Harp Sanayi Tarihi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2008, s.70.

²²⁰ Osman Yalçın, "1911-1945 Yılları Arasında Türk Hava Harp Sanayisi", **On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-II (Sunulmayan Bildiriler) Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010, s.184, 185.

²²¹ Yalçın, **a.g.m.**, s.185.

²²² Tevfik Çavdar, **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s.152.

- a) 1926 yılında 30 Adet A-20 L montajı
- b) 1926-1927 yılında 3 adet F-13,
- c) 1933–1934 yıllarında Hawk 11’den 24 adet,
- d) Fledgling 2C1’den 8 adet,
- e) 1936 ve 1937 yıllarında 43 adet Gotha 145 A,
- f) 4 adet P.Z.L.-24 A (Seri No:2015-2118) ve 21 adet P-24 G,
- g) 1935 yılında 11 adet US-4, 11 adet PS-2 ve 5 adet G-9 olmak üzere 27 adet planör.²²³

Havacılık alanında bir başka önemli hadise ise Türk Tayyare Cemiyeti (Türk Hava Kurumu)’nin kurulmasıdır. Türk Tayyare Cemiyeti bizzat Mustafa Kemal Paşa’nın emri ile 16 Şubat 1925 kurulmuştur. Cemiyet’in amaçları şunlardır:

- a) Havacılık sanayiinin temellerini atmak ve geliştirmek,
- b) Havacılığın askerî, ekonomik, sosyal ve siyasal önemini anlatmak,
- c) Askerî, sivil ve turistik havacılığın gelişmesini sağlamak,
- d) Gerekli araç ve gereci hazırlamak,
- e) Personel yetiştirmek,
- f) Uçan bir Türk gençliği meydana getirmek.²²⁴

Cemiyet’in kuruluş yıllarındaki gelir kaynakları ise şunlardı: Halkın bağışları, Tayyare Piyangosu, Fitre-zekât ve kurban derileri gelirleri, Tayyare Pulu (tutkallı makbuz), el ve duvar ilanları imtiyazı, her sigara paketine isabet eden bir sigara farkı ücreti, Uşak Şeker Fabrikası’nın ilk mahsulü, mevcut domuzların istismarı, eski pulların devri, Bakanlar Kurulu kararıyla sağlanan gelir, hak ve imtiyazlar, üye aidatları, tutkallı makbuz (yardım pulu), özel ve genel bütçeden yapılan yardımlar, kira gelirleri, iştiraklerin gelirleri, faiz gelirleri, makara ve iplik fabrikası tesis hakkı, askerî terhis çizelgelerinin bastırılması ve ücret karşılığı satılması, Ödemiş Balyanbolu Bucağı’nın Küre ve Bağcılar köylerindeki civar madeninin işletilmesi, Atatürk’ün Büyük Nutku’nun gelirinin Kuruma bağışlanması, Bulgaristan’dan kışlamak üzere Trakya’ya gelecek koyun-keçi sahiplerine verilecek kefaletnamelerin

²²³ Yalçın, a.g.t., s.81.

²²⁴ Yalçın, a.g.t., s.85.

tefif hakları, bazı ürünlerin ihraç işlemlerinin % 1'i Türk Tayyare Cemiyeti gelirlerine dâhil edilmesi idi.²²⁵

1935 yılında Türk Tayyare Cemiyeti'nin 6. kurultayında tüzükte yapılan bir değişlikle bu kurumun adı Türk Hava Kurumu olmuştur.

C. SEFERBERLİK İÇİN ÇALIŞMALAR

Almanya'da askerlik 1935'te tekrar zorunlu hale getirilmiş,²²⁶ Avrupa devletleri ülke ekonomilerini ve kaynaklarını savaş ekonomisi koşullarına göre şekillendirmeye başlamıştı. Dünyanın değişik ülkelerinden seferberlik haberleri gelmekteydi.

Buna paralel olarak Cumhuriyet Türkiyesi'ne devredilen Osmanlı mirası²²⁷ üzerine temelleri atılan modernleşme çalışmaları Türk Devleti'nde devam etmekteydi. Fakat eldeki imkânlar Mihver ve Müttefik devletlerine göre oldukça sınırlıydı.

Yine Avrupa'nın pek çok ülkesinde harp bekleniyor olmakla birlikte bir kısım bütçeler olası bir savaşta görev yapacak orduları için ayrılmakta ve savunmaya verilen önem her geçen gün artmaktaydı.

Bu bağlamda çoğu Avrupa devletlerinde 1939 başlarında personel ve lojistik seferberliği yönünde düzenlemeler yapılırken Türk Hükümeti de bu konuda bir hazırlık başlatmış, öncelikle konuyu yasal zeminde ele alarak 7 Haziran 1939 tarihli 3634 sayılı Millî Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu'nu çıkarmıştır. 16 Haziran 1939'da Resmi Gazete'de yayımlanan bu yasa²²⁸ ile Türk Ordusunun herhangi bir savaşa sürüklenmesi durumunda muhtemel doğabilecek ihtiyaçlarını karşılayarak topyekûn bir harbe hazırlanması amaçlanmıştır.

Millî Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu ile bir yandan ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için yasal zemin oluşturulurken, diğer yandan Türk Ordusu için mevcut

²²⁵ Yalçın, **a.g.t.**, s.87, 88.

²²⁶ Robert Alexander Clarke Parker, **İkinci Dünya Savaşı**, Çev.: Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ankara, 2009, s.15.

²²⁷ Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.241, 242.

²²⁸ **Resmî Gazete**, 16 Haziran 1939, sayı:4234.

asker sayısı arttırılması umut ediliyordu. Çünkü tüm Avrupa'dan gelen haberler ülkelerin personel ve lojistik seferberliğine hız verdiği yönündeydi.

Kanun çıkartıldıktan hemen sonra halkı Kanun hakkında bilinçlendirmek ve görevleri hakkında öğretmek maksadıyla gazetelerde pek çok yazı çıkmıştır.²²⁹

Bu Kanun'a göre 15–65 yaş arasında bütün Türk vatandaşlarının olağanüstü durumlarda yapmaya mecbur oldukları esaslar ortaya konmuştur. Bu Kanun ile savaşı gerektirebilecek bir durumun meydana geldiği gerginlik ve kriz dönemlerinde yapılacak seferberlik hazırlıkları ile kıt'aların toplanması esnasında, alelade vasıtalarla temin edilemeyen bütün askerî ihtiyaçları veya hizmetleri vermeye ya da yapmaya her şahıs borçlu kılınmıştır. Ayrıca Kanun'da bu mükellefiyetlerin Türk topraklarının tamamı veya bir kısmı üzerinde yapılmasına başlanacağı zamanı, İcra Vekilleri Heyeti'nin tayin edeceği belirtilmiştir.

Kanun'daki 2.madde ile millî müdafaa mükellefiyetinin halkın kabiliyeti ve mevcut imkânları ile mütenasip olarak tatbiki şartı konmuş, 15 yaşından aşağı, 65 yaşından yukarı ve malül ve sıhhati muhtel (bozulmuş), zarar görmüş olanlarla bakıma muhtaç çocuğu olan ve gebe bulunan kadınlar şahsi mükellefiyete tabi tutulamayacakları esasa bağlanmıştır.

Yine 3.madde ile bu Kanun'da yazılı istisnalardan başka verilen her şey veya yapılan her hizmet için sahibine değerince tazminat verileceği kararlaştırılmıştır.

6. madde ile millî müdafaa mükellefiyeti yolu ile tedariki caiz olan askerî ihtiyaçların başlıcaları olarak şunlar belirtilmiştir:

I- Erleri, askerî şahısları, kıtaları ve bütün asker hayvanlarını barındırmak için ve ordunun her türlü vazife ve hizmetlerine dair levazım ve teçhizatının konulmasına, saklanmasına ve askerî memur ve müstahdemlerin vazifelerini ifa etmesine yarayan ve sahiplerine kat'î lüzumu olmayan binalar,

II- Orduya lazım olan yiyecek, içecek ve giyecek maddeleri, hayvanlara lazım olan hububat, ot ve saman, binalara yerleştirilen ve ordugâhta bulunan kıt'alara lüzumlu yatak otu ve saman,

III- Binek ve nakil hizmeti için orduya yarayan motorlu ve motorsuz her nevi kara nakil vasıtaları, binek, yük ve koşum hayvanları, mevcut semer, yular, her nevi

²²⁹ Cemal Kutay, "Bir Seferberlik veya Harp Halinde Vatandaşlarımız Ne Yapacaklardır", **Tan**, Sayı:1522, (25 Ekim 1939), s.4.

koşum mevadı gibi levazımı ile ve binek hayvanları, var ise eyer takımıyla ve motorlu vasıtalar yedek alat ve edevat ve parçalar ile ve icabında sürücü, arabacı ve şoförleriyle beraber,

IV- Bütün müstahdemin ve mürettebatı ile beraber deniz, göl, nehir ve kanallarda bulunan gemiler ve her türlü cer ve nakil vasıtaları,

V- Mürettebat ve müstahdemini ile ve bütün malzemesiyle beraber hava nakil vasıtaları,

VI- Değirmenler, fırınlar, fabrikalar, sanayi müesseseler,

VII- Her nevi inşaata, tamirlere vesair askerî işlere lüzumlu olan bilumum malzeme, vasıtalar, aletler, makineler ve cihazlar,

VIII - Her türlü cer ve nakil vasıtaları ile hareket istihsal eden diğer vesait için kömür, benzin, mazot, yağ vesair maddeler,

IX- Kılavuzlar, her türlü askerî hizmete lüzumlu işçiler,

X - Cephede ve asker veya sivil sıhhat teşkilatı olmayan sair yerlerde yaralı ve hasta askerlere, işbu teşkilata gidebilecek veya sevk olunabilecek bir hâle gelinceye kadar, mahalli idare veya köy heyetlerince münasip binalar veya evlerde yatırılıp bakmak hizmeti,

XI - Askerî üretim, teçhizata, ilaçlara ve pansuman malzemeleri ile ilgili her türlü eşya ve tıbbi ve cerrahi alet ve cihazlar, yatak takımı ve konaklamağa ait her türlü eşya ve maddeler,

XII- Askerî ihtiyaçlar için zarurî olan sair her türlü maddeler ve hizmetler.

Millî Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu'nun tatbik şekli ise 8.maddede belirtilmişti. Bu maddeye göre her vilayet ve kaza merkezinde en büyük mülkiye memurunun reisliği altında en büyük maliye memuru ile askerlik şube reisi, askerlik şubesi bulunmayan yerlerde jandarma komutanından ve belediye ile ticaret ve sanayi odası tarafından seçilecek birer kişiden oluşan bir millî müdafaa mükellefiyeti komisyonu bulunacak ve ticaret ve sanayi odası bulunmayan yerlerde belediyeden iki üye seçilecekti.

Seferberlik müdür veya memuru bulunan yerlerde bu müdür veya memur komisyonun doğal üyesinde olup büro ve yazı işlerini de görecekti. Komisyon,

oluşum adedinin yarısından bir fazlası ile toplanacak ve mevcudun ekseriyeti ile karar verilecek, reylerde eşitlik hâlinde başkanın bulunduğu tarafın reyini kabul olunacaktı.

Tazminat ve ödeme işleri hariç olmak üzere ivedi millî müdafaa mükellefiyeti komisyonlarına izafeten muamele yapmak üzere nahiye merkezlerinde, nahiye müdürünün başkanlığı altında jandarmanın komutanı ve varsa belediye reisinden, yoksa nahiye merkezinin muhtarından ve köylerde muhtar ve ihtiyar heyetini teşkil edenlerden birer tali komisyon teşkil olunabilecekti. Mülki teşkilatı olmayan yerlerde komisyon, belediye reisinin reisliği altında kurulacaktı. Millî müdafaa mükellefiyet komisyonları barışta Millî Müdafaa Vekâletinden verilecek emir dairesinde görev yapacaktı.²³⁰

Çıkartılan bu Kanun ile seferberlik ve savaş hâli ile bu hallerin henüz ilân edilmemiş olduğu, ancak savaşı gerektirebilecek bir durumun meydana geldiği gerginlik ve kriz dönemlerinde yapılacak seferberlik hazırlıkları ile kıt'aların toplanması esnasında, askerî ihtiyaçları veya hizmetleri karşılanmak imkânı bulunmuş, ilaveten bu Kanun hükümleri sayesinde hükümet harp hazırlıklarını hızlandırmak olanağı bulmuştur.

Öte yandan Millî Müdafaa Vekillîğinden yazılan 28 Temmuz 1939 tarih ve 2611/2228 sayılı tezkerede, *“Trakya bölgesinde Ağustos 1939 sonunda hizmet müddetlerini bitirecek olan 11.300 erin içinde bulunulan siyasî vaziyet icap ettirdiği takdirde terhislerinin geri bırakılmasının Genelkurmay Başkanlığınca uygun görülmüş olduğu, Ekim sonunda kış kadrosuna geçiş vaziyeti ayrıca tetkik ve arz edilmek üzere bu kadar erin terhislerinin ertelenmesi hakkında bir karar verilmesi, istenildiği”* Başvekâlete bildirilmiştir. Bu durum karşısında İcra Vekilleri Heyetince 1 Ağustos 1939 tarihinde konu tetkik edilerek 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nun 9'uncu maddesine göre bahsi geçen erlerin terhislerinin şimdilik ertelendiğinin kabul olduğu Cumhurbaşkanlığına bildirilmiş ve Reiscumhur İsmet İnönü, İcra Vekilleri Heyetince hazırlanan terhislerin ertelendiğine dair kararnameyi imzalamıştır.²³¹

Avrupa'da hızla savaşın yaklaştığını gören Türkiye, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü korumak için, yapmakta olduğu hazırlıklarına 29 Ağustos'ta bir yenisini ekleyerek, Bakanlar Kurulu Trakya ve Ege bölgesindeki dört kolordunun

²³⁰ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.415, 416.

²³¹ **B.C.A.** (1 Ağustos 1939), Sayı: 116612, Dosya: 56-76, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 88.76.6.

kuruluşunda bulunan tümenlerin, seferberlik ilân edilmeksizin takviyesine, Trakya'da terhis zamanı gelen erbaş ve erlerin terhislerinin durdurulmasına karar vermiştir.²³²

Bu gelişmeler Türk Ordusunda olurken ihtiyat personelinin seferberliği de gündeme gelmiştir. İhtiyat Zabitleri ve Askerî Memurlar Kanunu'nun 14'üncü ve 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nun ilgili maddelerine uygun olarak talim ve manevra maksadı ile ve 45 gün müddetle lüzumu kadar yedek subay ve eratın celpleri, Genelkurmay Başkanlığının yazı ile bildirmesine atfen Müdafaa Vekilliğinin 28 Şubat 1940 tarih ve 30716 sayılı tezkeresi ile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 6 Mart 1940'ta kabul olunmuştur. İcra Vekilleri Heyetince hazırlanan "Talim ve manevra maksadı ile 45 gün müddetle lüzumu kadar yedek subay ve erin celbi" Kararnamesi Reiscumhur İsmet İnönü tarafından süratle imzalanmıştır.²³³ Çünkü bugünlerde Türk Ordusu bir an önce asker sayısını arttırma gereksinimi duymuştur. Bu Kararname ile personel seferberliği; ihtiyat personeline, yani yedeklere kadar genişlemiştir.

Türk Hükûmeti'nin bu kararname ile ne kadar bir isabetli karar verdiği; Almanya'nın batı cephesinde Fransa'yı yenmesi ve 21 Haziran 1940'da Fransa'yı ateşkese mecbur etmesi, böylece istikametini başka egemenlik alanlarına yöneltmesi, 10 Temmuz 1940'ta ise İtalya'nın harp ilân etmesi²³⁴ ile daha iyi anlaşılacaktır.

Mart ayının başındaki Yüksek Savunma Kurulunun toplantısından sonra Millî Savunma Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı arasındaki yazışmalar incelendiğinde, artık Türk Devleti'nin daha güçlü bir şekilde seferberlik olasılığını tartışmaya başladığı görülmektedir. Millî Savunma Bakanlığının 22 Mart 1940 tarihli ve Naci Tınaz imzalı yazısındaki açıklamalarından anlaşıldığına göre Türk Ordusu seferberlik kapsamında birlikleri kurmaya başlamış olmasına rağmen seferberliğin başlangıcında 1.300.000 kişilik bir orduyu yeterli düzeyde donatarak harekete geçirmeye henüz hazır değildi. Savunma Bakanlığına göre seferber edilecek insan

²³² Güngör Cebecioğlu, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki İlişkiler", **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasî İlişkileri**, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2005, s.193.

²³³ **B.C.A.** (6 Mart 1940), Sayı: 129832, Dosya: 56-76, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 90.21.5.

²³⁴ Parker, **a.g.e.**, s.50, 51.

kaynağının sayısı kadar bu personelin her türlü iaşesi, teçhizatı ve donanımı da hazır edilmeliydi.²³⁵

Almanya'nın 23 Kasım 1940'ta Romanya'ya girmesi ve böylelikle Balkanlara gelmesi ise kuşkusuz Türk Ordusunu daha da rahatsız etmiştir. Harbin şiddetlenmesi üzerine Türk Ordusu ihtiyatlarını da eğiterek olası savaş senaryolarına hazırlık yapmak ihtiyacını duymuştur. Bu kapsamda 4 Ocak 1941'de TBMM'ne sunulan teklif ile 1111 sayılı Askerlik Kanunu değiştirilmiş ve askerlik süresi bir yıl uzatılmıştır. Bu süre harbin şiddetini arttırmasına bağlı olarak uzatılacak ve zamanla dört yıla çıkacaktır.²³⁶

D. HAVA KORUNMA TEDBİRLERİ

1. İstanbul'da Hava Korunma Denemeleri

Türk Ordusu, II. Dünya Savaşı yıllarında taarruzi bir harekâttan ziyade savunma harekâtını esas alan bir anlayış içerisinde olmuştur. Bu kapsamda ülke topraklarının herhangi bir saldırıya uğraması karşısında zayıyatı en aza indirebilmek ve çabuk toparlanabilmek için hava savunma tedbirlerine ağırlık vermiştir. Özellikle bu dönemde hava taarruzlarına karşı pasif tedbirler gündemde olmuş ve halk sürekli konu hakkında bilinçlendirilmiştir. Hatta Trakya manevraları sırasında İstanbul'a yapılabilecek muhtemel hava taarruzlarına karşı alınacak tedbirler de gündeme gelmiş ve bir denemesi yapılmıştır. Bu denemede hava taarruzu resmen vilayete bildirilmemiş, vilayet sırf kendi vasıtaları ile ikaz haberini almış, deniz ve kara nakil vasıtaları havadan korunmak için maskelenmiştir. Deniz nakil vasıtaları hava hücumları sırasında sahillere sığınmış, kara nakil vasıtaları ise en yakın ağaçların altına sığınmak suretiyle maskelenmiştir.²³⁷

Diğer yandan “Tayyare Hücumundan Korunma Tatbikatı” için vilayet bünyesinde bir komisyon oluşturulmuştur. Komisyonun olası bir hava saldırıları karşısında uygulanacak hal tarzlarına dair aldığı kararlar ise şu şekildeydi:

²³⁵ Mete Tunçay “İkinci Dünya Savaşı'nın Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu”, **Tarih ve Toplum**, Sayı:35, İstanbul, Kasım 1986, s.36.

²³⁶ Mustafa Hergüner, **İkinci Dünya Savaşında Türk Denizciliği**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2011, s.250.

²³⁷ “İstanbul'a Yapılacak Hava Hücumları Habersiz Olacak”, **Tan**, Sayı:1449 (13 Ağustos 1939), s. 2.

“15 Ağustos’tan itibaren harp hâli addedilecek ve ona göre tedbirler alınacaktır. Bu tatbikat dolayısı ile halk tarafından riayet olunacak hükûmler ve yapılacak işler hakkındaki umumî emir şudur:

1. İstanbul’da aktif ve pasif müdafaa deneme tatbikatı yapılacak ve şehrin üzerinde düşman tayyarelerini temsil etmek üzere tayyarelerimiz uçurulacaktır. Bu tatbikat için harp hâli 15 Ağustos 1939 gününden başlayacak, bitimi ayrıca bildirilecektir.

2. Tatbikat esnasında şehrin aktif müdafaası için askerî makamlarca tertibat alınmıştır. Bu tertibata göre muhtelif mevkilerde top ve ağır makineli tüfekler tarafından tayyarelere karşı manevra, hartuç ve fişekler ile ateş açılacaktır.

3. Tayyare hücumu (alarm) ilân-ı muayyen düdüklele yaptırılacaktır. Bu ilân polis vasıtası ile cadde ve mahallelere kadar yayılır. Alarm işareti, düdüklele kuvvetleşip zayıflaşan ve böylece üç dakika devam eden fasıllı seslerdir.

4. Bu işaret verildikten sonra halkın ve nakil vasıtalarının hareket tarzı şöyle olacaktır.

Korunma teşkillerinde vazifesi olanlar, alarm işaretinde derhal vazife başına gidecek. Cadde, meydan ve sokaklarda bulunan halk telaşsız ve sükûnetle, fakat acele olarak evlerine gidecek. Evlerine gitmeye imkân bulamayanlar (evleri uzak olanlar) polisin göstereceği ve sarı işaret levhaları ile gösterilen umumî sığınaklara iltica edecek. Bu mümkün olmadığı takdirde öteye beriye koşmaksızın ve telaşa kapılmaksızın kendisini bomba tesirinden koruyacak bir örtü altına ve duvar dibine çekilecek veya bir çukura yahut bir ağacın gölgesine geçecektir.”²³⁸

Komisyon’un almış olduğu bu kararları ile vatandaşların olağanüstü bir durumda yapacakları ayrıntılı olarak açıklanmış ve böylece olası bir saldırı sırasında ve sonrasında halkın bekası için çalışmalar belli bir sistematığe bağlanmıştır.

Trakya manevraları ile eş zamanlı “Tayyare Hücumundan Korunma Tatbikatı” 15 Ağustos 1939 günü başlamıştır. Tatbikat boyunca hayatta kalma tedbirlerine ağırlık verilmiş ve bu kapsamda İstanbul’daki sığınaklar da gözden geçirilmiştir. Ayrıca muhtemel gaz saldırılarına karşı gaz temizleme grupları kurulmuş, gaz maskeleri, gaza karşı koruma sağlayan elbise ve diğer ekipmanlar da

²³⁸ “Tayyare Hücumundan Korunma Tatbikatı Hafta İçinde Yapılıyor”, **Tan**, Sayı:1450 (14 Ağustos 1939), s. 1.

kontrol edilmiştir. Öte yandan basında da halkı bilinçlendirmek için “hava tehlikesine karşı nasıl korunmalıyız?” temalı yazılar kaleme alınmıştır. Gazeteler hava taarruzlarına karşı korunma yöntemlerini resimli olarak halka aktarmışlardır.²³⁹

İlaveten yakıcı ve boğucu gazlara karşı alınacak tedbirler de halka en ince ayrıntısına kadar aktarılmıştır. Fakat tüm orduya ve halka yetecek gaz maskesi ve koruyucu elbisenin sayısı, yeterliliği hakkında herhangi bir malûmat kamuoyunda tartışılmamıştır.

16 Ağustos 1939’da ise hava hücumlarına karşı yardımcı gruplar prova yapmışlardır.²⁴⁰ Aynı şekilde 19 Ağustos 1939’da İstanbul’da daha kapsamlı bir hava taarruzu denemesi yapılmış, şehre senaryo gereği düşman filosu hücum etmiştir. Tehlike işareti sabah 09.35’te verilmiş, 10.45’te tehlikenin geçtiği düdüklemeyle ikaz edilmiştir. Tatbikat büyük bir serinkanlıkla ve halkın geniş katılımıyla başarıyla tamamlanmıştır.²⁴¹

19 Ağustos 1939’da İstanbul’da kapsamlı yapılan hava taarruzu denemesi ile yetinilmemiş, ikinci bir tatbikat denemesi için Hava Müdafaa Komutanlığı çalışma başlatmış ve bu maksatla yeni bir tebliğ hazırlamıştır. Bu tebliğde; halkın sığınaklara ve siperlere gidememe durumuna karşı evlerinin bir odasını gazdan korunma odası hâline getirmeleri gerektiği, gazdan korunma odasının hazırlanış tekniğinin önemi vurgulanmış, İstanbul’da bulunan kâgir camilerin, medreselerin sığınak olarak kullanılabileceği, bankalar ve büyük yazıhanelerin de bodrum katlarının sığınak olarak telâkki edilebileceği, yangın bombalarına karşı alınması gereken tedbirlerin neler olduğu, belediyelerin halk için sığınaklar oluşturması gerektiği halka açıklanmıştır.²⁴²

İkinci hava taarruzu denemesi 23 Ağustos 1939’da yapılmıştır. Büyük Trakya Manevraları 21 Ağustos’ta bitmiş bulunmakla beraber İstanbul vilayeti için harp hâli henüz son bulmamıştır. Tehlike ikazı sabah 09.30’da verilmiştir. İlk tecrübenin de verdiği alışkanlıkla halk pek kısa bir zamanda ve telaş eseri göstermeden tepki vermemiş ve beş dakikada sokaklar boşalmış, araçlar da duraklamıştır. Marmara

²³⁹ “Hava Tehlikesine Karşı Nasıl Korunmalıyız”, **Tan**, Sayı:1451 (15 Ağustos 1939), s. 7.

²⁴⁰ “Tayyare Hücumuna Karşı Yardımcı Gruplar Dün Egzersiz Yaptılar”, **Tan**, Sayı:1453 (17 Ağustos 1939), s.1, 10.

²⁴¹ “Hava Denemesi Tekrar Ediliyor”, **Tan**, Sayı:1456 (20 Ağustos 1939), s.1.

²⁴² “Korunma Tedbirleri Hakkında Hava Müdafaa Komutanlığının Yeni Tebliğini Neşrediyoruz”, **Tan**, Sayı:1457 (21 Ağustos 1939), s.1,10.

istikametinden gelmekte olan uçaklar sabah 09.51'de Üsküdar Meydanı'nda görülmüş, hemen sonra da Karadeniz istikametinde ikinci bir filo daha belirmiştir. Her iki filo da havada renkli işaretler bırakarak şehir üzerinde uçmuştur.²⁴³

23 Ağustos 1939'da yapılan hava taarruzu denemesine dair gazetelere yansıyan haberlerde de halkın hava hücumlarına karşı hazırlıklı olduğu görülmekteydi.

İstanbul Valiliği; denemeler için bir açıklama yapmış, yaptığı açıklamada *“İstanbul'da aktif ve pasif müdafaa tatbikatının ikincisininin 23/8/1939 tarihinde yapıldığı, bu tatbikatlar münasebetiyle 15 Haziran 1939 tarihinden itibaren şehir için ilân edilmiş olan harp hâlinin bitmiş”* bulunduğunu bildirmiştir. Ayrıca Valilik tatbikatta alınan neticeyi şu şekilde kamuoyu ile paylaşmıştır: *“Halk birinci tatbikatta olduğu gibi, kendisine düşen işleri dikkat ve itina ile yapmıştır. Bu keyfiyet halkımızın ciddi ahvalde karşılaşacağı bütün müşkülâtın icaplarına kolaylıkla intibak edebileceği kanaatini kuvvetlendirmek itibariyle çok kıymetlidir. Hava bombardımanımızdan ileri gelen hasar ve zararları ortadan kaldırmak ve yaralı ve gazlıların yardımına koşmak üzere, günlerden beri vazifeye hazır bir hâlde bulunan pasif korunma yardımcı kuvvetleri (emniyet, itfaiye, sıhhi yardım, gaz temizleme, can kurtarma, su, havagazı ve elektrik mecralarını tamire mahsus teknik onarma ekipleri) de bu tatbikatta, evvelkinden daha büyük bir sükûnet ve alışkanlık göstermiştir.”*²⁴⁴

İstanbul Valiliğinin tatbikat sonrası bu olumlu değerlendirmesine rağmen, olası saldırı sırası ve sonrasında yapılacakları daha da ayrıntılı hâle getirmek ve hava hücumlarına karşı zayıyatı azaltmak için ilave tedbirler düşünülmüş ve bu kapsamda Havadan Korunma Komisyonu 26 Ağustos 1939'da toplanarak alınacak önlemler için ek bir takım kararlar almıştır. Bu kararlara göre 46-47 yaşındakilerin havadan hücum karşısında yapacağı faaliyetleri belirlenmiştir. Bu yaştaki kişiler bir hava hücumu esnasında mahallelerde hastabakıcılık, yangın söndürme, gaz temizleme işlerinde çalışacaklardı. Bu işi yapacakların listesi duvarlara yapıştırılarak ilân olunacaktı. Öte yandan Havadan Korunma Komisyonunun aldığı bu ek tedbirlere

²⁴³ “İstanbul'da Harp Hali Bugünden İtibaren Bitti”, **Tan**, Sayı:1460 (24 Ağustos 1939), s.1, 10.

²⁴⁴ “Vilayetin Tebliği”, **Tan**, Sayı:1460 (24 Ağustos 1939), s.10.

paralel Türk Denizyolları olabilecek hava saldırıları karşısında ilave tedbir olarak bütün vapurlara maske, kireç kaymağı gibi malzemeler de dağıtmıştır.²⁴⁵

Hava saldırılarına karşı pasif korunma tedbirlerine harp yılları boyunca İstanbul'un değişik yerlerinde devam edilmiştir. 20 Nisan 1941'de İstanbul Bakırköy'de kapsamlı bir pasif müdafaa tecrübeleri yapılmış, denemelerde yangın, gaz tehlikesi, sıhî tedbirler, tahliye konuları denenmiş, bir gün sonra da Adalar Bölgesi için aynı denemeler yapılmıştır.²⁴⁶ Bu deneme ile ülkenin ve özellikle İstanbul'un olası bir hava saldırısında alacağı tedbirler gözden geçirilmiş, halkın ve ordunun olası bir hava saldırısına karşı hazırlıklı olmaları sağlanmıştır.

2. İzmir'de Hava Korunma Denemeleri ve Türkiye'deki Hava Korunma Tedbirlerine Karşı Yabancı Orduların İlgisi

Türkiye'deki hava korunma tedbirlerine karşı yabancı askerî ordular yakın ilgi ve alâka göstermişlerdir. Çünkü Müttefik Devletler Türkiye'nin olası bir savaşta tarafsız kalsa bile Türk ülkesinin bundan etkilenmemesinin zor bir ihtimal olduğunun farkındaydılar. Bu durum, Türk ülkesini kendi askerleri için başta hava üsleri olmak üzere lojistik amaçlı ya da yeni bir cephe açmak için kullanmayı düşünen Müttefikleri endişelendirmiştir. Bundan dolayı yabancı ordular Türkiye'ye kısıtlı ölçüde askerî imkânlar sağlarken, en azından olası bir hava saldırısı karşısında daha az etkilenmesi için muhtemel tedbirler hakkında görüş alış verişi içinde olmuşlardır.

İstanbul'daki hava taarruzlarına karşı denemeler bitmeye yakın İzmir'de de Ağustos ayı içerisinde muhtemel bir düşman hava saldırısında alınacak tedbirler hakkında deneme yapılması için hazırlıklar yapılmıştır.²⁴⁷ İzmir'deki pasif korunma tedbirlerini görmek üzere Fransız Amiral Mouren de hazır bulunmuş, incelemelerde Türk halkının hazırlık durumunu inceleme imkânına sahip olmuştur.²⁴⁸

Fransız Amiral'in İzmir'e özel bir önem vermesi anlamlıydı. Çünkü Müttefikler için Türk limanları olası bir savaş ihtimalinde lojistik ikmal üssü açısından önem taşımaktaydı.

²⁴⁵ "Pasif Korunma İçin Yeni Tedbirler Alınıyor", *Tan*, Sayı:1463 (27 Ağustos 1939), s.2.

²⁴⁶ "İstanbul'da Pasif Müdafaa Tecrübeleri", *Cumhuriyet*, Sayı:5998 (21 Nisan 1941), s.1, 5.

²⁴⁷ "İzmir'de de Hava Denemesi Yapılıyor", *Tan*, Sayı:1461 (25 Ağustos 1939), s.3.

²⁴⁸ "Amiral Muren Şehrimizde", *Cumhuriyet*, Sayı:5704 (30 Mart 1940), s.1

İzmir'deki bu incelemelerden sonra Fransız Amiral Mouren Bandırma'ya gelmiş, buradan Tırak Vapuru ile İstanbul'a gitmiştir. Fransız Amiral İstanbul Seferberlik Müdürü ve İçişleri Bakanlığı Seferberlik Müdürü ile görüşmüş, şehirdeki sığınakları incelemiş ve İstanbul şehri için olası bir hava saldırıları karşısında düşünülen pasif korunma tedbirlerini incelemiştir.²⁴⁹

Pasif korunma tedbirleri alanında uzman olan Mouren, Türkiye'yi terk etmeden önce Cumhuriyet gazetesinden bir gazeteciye şu beyanatta bulunmuştur:

“Memleket ve halk için faydalı bilcümle tedbirleri, bu meyanda pasif korunma teşkilatını alâkadar eden tedbirleri de almak hususunda çok müteyakkız bulunan Türk Hükûmeti, bu pasif korunma hususunda bir Fransız mütehasssının reyine müracaat etmeği faydalı görmüştür. Bu hususta tavzif edilmiş olmamı büyük bir şeref addederim...”

Türkiye'de pasif korunmayı hazırlamak vazifesi ile mükellef olan otoritelerin işlerini mükemmelen bildiklerini ve hararetle çalıştıklarını müşahede ettim. Bununla beraber bu korunma tedbirleri kendisi için ittihaz olunan halk zümresinin kendisine düşen vazifeyi ve esaslı prensipleri bilmesi ve lüzumlu teşkilatın meydana getirilmesi kadar emrolunan tedbir ve çarelerin de tatbiki için vazifedar makamlara yardım etmesi lazım geldiğini işaret edeceğim. Müessir bir pasif korunma için icap eden muhtelif ve müteaddit ihtiyaçlara cevap vermek için filhakika büyük bir el birliği lazımdır. Sığınakların yapılması ve yangın bombalarının tesirlerine karşı yardım ekiplerinin yetiştirilmesi gibi hususlarda, mesela halkın yardımı ve mevzubahis meseleyi iyice takdir etmiş olması esasen en evvela kendisinin istifade edeceği büyük hizmetler görecektir mahiyettedir. Bir bombardımanda sığınağa girmek, asla sokakta kalmamak, evlerdeki ışıkları maskeleyerek, emredilmişse ticari ve umumî tenviratı azaltmak ve saire gibi tedbirlerin zamanı gelince tamamı ile yerine getirilmesi lazımdır. Bu tedbirler en basit emniyet tedbirleridir.”²⁵⁰

Fransız Amiral Mouren'in konuşmasından anlaşılacağı üzere Türk yetkililer hava savunma tedbirleri konusunda yabancı meslektaşlarının tecrübelerinden yararlanmak düşüncesindeydi ve hava saldırılarına karşı hazırlıklarını başarılı bir şekilde sürdürmekteydiler.

²⁴⁹ “Amiral Mouren Şehrimizde”, **Cumhuriyet**, Sayı:5704(30 Mart 1940), s.1, 5.

²⁵⁰ “Pasif Korunma Teşkilatı”, **Cumhuriyet**, Sayı:5720 (15 Nisan 1940), s.1, 3.

Amiral Moren ayrıca sığınakların yapılması, yangın bombalarına karşı alınacak önlemler, yardım ekiplerinin çalışmaları, saldırılar sırasında ve sonrasında fertler arasında tam bir el birliğinin önemine vurgu yapmış, yaklaşık iki hafta kaldığı ülkeden memnun ayrıldığını ifade etmiştir.²⁵¹

3. Ankara'da Pasif Korunma Tedbirleri

Ankara'daki pasif korunma önlemleri ise İstanbul ve İzmir kadar basında yer bulmamıştır. Belki bu durum, Ankara'nın, İstanbul ve kıyı şeridindeki yerleşim alanlardaki şehirler kadar hava saldırılarına açık olmamasından ileri gelmekteydi. II Dünya Savaşı yıllarında Ankara ve Anadolu, güvenli bir liman olarak telâkki edilmiş, savaş şiddetlenince, yani 1941 yılının Mart ayında Balkanlarda Alman tehdidi belirince İstanbul başta olmak üzere, Trakya'dan tahliyeler²⁵² ülkenin iç kesimlerine gerçekleşmiştir.

Bununla birlikte savaşın baskısını hisseden Ankara'da da hava hücum denemelerine karşı provalar yapılmıştır. Bu kapsamda 18 Eylül 1939'da bir deneme icra edilmiştir. Ankara'da yapılan bu tatbikat 09.45'te alarm işaretiyle başlamış, halk ve memurlar süratle alt katlara ve sığınıklara girmişlerdir. 10.10'da şehir üzerinde uçaklar görünmüş, 14 uçaktan oluşan iki filodan biri istasyon üzerinden Çankaya istikametinde, diğeri ise Ulus Meydanı ve Samanpazarı üzerinden geçerek şehri temsilî olarak bombardımana tutmuşlardır. Uçuşların devamı müddetince değişik yerlere temsilî tahrip, yangın ve gaz bombaları atılmıştır. Halkın ve memurların tepkileri gözlenmiş, alınması gereken önlemler hakkında yetkililer görüş alış verişinde bulunmuştur. Başbakan Dr. Refik Saydam, Dâhiliye Vekili Faik Öztrak, Hava Genel Komutanı General Hüseyin Hüsnü Kalkış, Vali Nevzat Tandoğan, Hava Genel Komutanlığı Kurmay Başkanı Emin Nihat tatbikatı baştan sona kadar izlemiştir.²⁵³

Başkent Ankara'da da olası bir hava saldırısı karşısında pek çok kez pasif korunma tatbikatları devam etmiştir. Bu tatbikatlardan bir tanesi de 20 Mart 1940'ta Ankara Stadyumu'nda hava taarruzlarına karşı icra edilen pasif korunma

²⁵¹ "Pasif Korunma Teşkilatı", *Cumhuriyet*, Sayı:5720 (15 Nisan 1940), s.3.

²⁵² Sabit Çetin, *İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul ve Trakya'da Alman Tedbirleri: Pasif Korunma ve Tahliye*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008, s.73.

²⁵³ "Dün Ankara'da Hava Hücum Denemesi Yapıldı", *Tan*, Sayı:1486 (19 Eylül 1939), s.7.

denemeleridir. Fransa şehirlerinin pasif korunma planlarını hazırlayan Fransız Amiral Mouren de Ankara genelinde gerçekleşen temsilî hava taarruzlarına karşı alınan tedbirleri oldukça yakından izlemiştir.²⁵⁴ Ankara'daki gerçekleşen pasif korunma denemeleri ile Türk Devleti'nin başkenti olası bir düşman hava saldırısına karşı hazırlık seviyesi arttırılmıştır.

E. GENÇLİĞİN YURT MÜDAFAASINA GÖRE HAZIRLANMASI VE “HARP OLACAK MI?” TARTIŞMALARI

Avrupa'da savaş emareleri artık daha fazla hissedilmeye başladığı bir dönemde Almanya'da tahsilde bulunan pek çok Türk talebe de geri dönme çabası içindeydi.²⁵⁵ Bu öğrencilerin bir kısmı, savaş başlaması ile birlikte ülkelerine dönmüşlerdir.

Türk Devleti, dünyada olası bir harp ihtimali belirmesi karşında ülkelerine dönecek olan bu öğrencileri ve ülkedeki genç nüfusu harp gereksinimleri doğrultusunda yetiştirmek ihtiyacı duymuştur. Bu kapsamda idareciler okullarda askerlik eğitimlerine ve sportif faaliyetlere ağırlık vermeye başlamıştır. Beden Terbiyesi Genel Direktörü General Cemil Taner, 26 Ağustos 1939'da yaptığı açıklamada spor teşkilatının başlıca hedefleri olarak şunları belirtmiştir: “*Gençliği memleket müdafaası gayesiyle sportmenliği telif edecek bir tarzda fizik ve moral sahalarda yetiştirmek.*” Beden Terbiyesi Genel Direktörü General Cemil Taner ve devletin idarecilerine göre sportif faaliyetlerden ana amaç, yurt savunması için güçlü bireyler yetiştirmektir. Beden Terbiyesi Genel Direktörü daha sonra İzmir gençlerine yakında yapılacak olan resmî tebliğe ise hazır bulunmalarını ve tebliğ yapılıncaya hemen gençlik kulüplerine koşarak idmanlara ve yurt müdafaasına hazırlanmalarını söylemiştir. Ayrıca Beden Terbiyesi Genel Direktörü, İzmir gençlik alayının ilk nüvesini Cumhuriyet Bayramı'nda gösterecek olan İzmir gençliğinin Cumhuriyet'e ve Millî Şef'e bağlılıklarını teyit etmelerini tavsiye etmiştir.²⁵⁶ Yine Beden Terbiyesi Genel Direktörüne göre Türk gençliği sporu güçlenmek adına yapacak, böylece olası bir ihtiyaç hâlinde dinamik bir nüfus ülke savunmasına katkı sağlayacaktır.

²⁵⁴ “Fransız Mütahasssınının Huzurunda- Dün Şehrimizde Bir Pasif Korunma Tatbikatı Yapıldı”, **Ulus**, 21 Mart 1940, s.1, 6.

²⁵⁵ “Hadiselerin Türkiye'deki Tesirleri”, **Tan**, Sayı:1468 (1 Eylül 1939), s.1.

²⁵⁶ “Gençliğimiz Yurt Müdafaasına Göre Hazırlanacaktır”, **Tan**, Sayı:1463 (27 Ağustos 1939), s.3.

Diğer yandan dönemin gazetelerinde, Türk eğitim kurumlarında ordu mensupları tarafından askerî konularda eğitim verildiği de göze çarpmaktaydı. Özellikle üniversitelerde kız öğrencilerin askerlik eğitimleri oldukça dikkat çekiciydi. Bu kapsamda gençliği ülke savunmasına hazırlamak için üniversitelerde talim taburları oluşturulmuş ve kız öğrencilere askerlik dersi verilmeye başlanmıştır. Kız öğrencilerin askerî derslere ilgi ve alâkası ise oldukça yüksekti. Basına yansıyan fotoğraflarda kız öğrenciler oldukça ciddi bir şekilde tüfekle nişan talimgâhı yapmakta ve ülke savunmasına hazırlanmaktaydı.²⁵⁷

Sivil lise ve üniversite öğrencilerine yaz tatillerinde askerlik eğitimleri verilmesi ise olası bir saldırı durumunda, bu gençlerin orduya katılmaları için düşünülmüştü. Özellikle üniversite öğrencilerinin aldığı askerlik eğitimleri oldukça gerçekçiydi ve bu eğitimler çadırlarda kalınarak verilmekteydi. Halka konunun önemini işaret etmek için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün iki oğlu da bu eğitimlere katılmıştır. Diğer yandan sivil savunmaya yönelik eğitimler ise ilkokul seviyesinde dahi verilmiştir.²⁵⁸

Devlet sivil okullardaki öğrencileri yurt savunmasına hazırlarken, Türk kamuoyu ise 1939 senesinde “dünyada bir harp olacak mı?” ve “Türkiye bu savaşta yer alacak mı?” tartışmaları ile yoğun bir şekilde meşguldü. Manşetlere yansıyan haberlerde gazeteler yabancı orduların imkân ve kabiliyetlerini halkla paylaşmışlar, yeni harp silâh araç ve gereçlerinin özelliklerini halka duyurmuşlardır.

Zekeriya Sertel 7 Ağustos 1939 tarihli Tan gazetesinin ilk sayfasında “*Harp olacak mı diye*” sormuş, “*Nereye gidiyoruz? Harbe doğru mu, yoksa sulha doğru mu? İşte herkesin birbirine ve az çok dünya hadiselerini takip edenlere sorduğu soru bugün budur.*” cümleleriyle gündemde en merak edilen konu başlığının bu olduğunu belirtmiştir. Sertel yazısında, İngiliz Başbakanı Athur Neville Chamberlain'in “*...şunu kabule mecburuz ki, harp silâhlarının birçok cephelerden bu kadar süratle biriktirdiği bugünkü vaziyetten endişeye düşmemek mümkün değildir. Çünkü bu vaziyetin harpten başka nasıl halledilebileceğini tahmin etmek güçtür.*” açıklamasından sonra Almanya'nın Ağustos ayı içerisindeki yapacağı manevralar için iki milyon asker topladığını; Polonya, Romanya, İsviçre gibi ülkelerin seferber

²⁵⁷ “Üniversitede Ders Kesimi”, **Cumhuriyet**, Sayı:5759 (24 Mayıs 1940), s.2.

²⁵⁸ Hergüner, **a.g.e.**, s.159.

halde olduklarına, yani artık dünyanın kaçınılmaz bir şekilde harbin eşiğine geldiğine dikkat çekmiştir.²⁵⁹

Aynı yazar 25 Ağustos tarihli bir başka yazısında ise “muhakkak harbe doğru gidiyoruz” şeklinde başlık atmıştır.²⁶⁰

Bugünlerde siviller gibi askerî yöneticiler de savaş olup olmayacağı konusunda oldukça endişeli ve kararsızdı. İki aydan beri Londra ve Paris’te müzakerelerde bulunan Orgeneral Kazım Orbay, 28 Ağustos’ta ülkeye dönmüş ve savaşın olup olmayacağını şimdiden kestirmenin güç olacağını ve bunun İngiltere’nin Almanya’ya vereceği yanıtı bağlı olduğunu belirtmiştir.²⁶¹ Oysa bu sıralar tüm Avrupa silâhlanmakta ve seferberlik hazırlıklarını en üst seviyeye çıkartma telaşı içindeydi ve artık harbe saatler kalmıştı. Savaşın daha fazla hissedildiği 1939’un Ağustos ayının son günlerde Türk Devleti de kaynaklarını ülkesini korumak için hazır hâle getirmek telaşındaydı.

F. II. DÜNYA SAVAŞI’NIN BAŞLAMASI KARŞISINDA TÜRK ORDUSU

23 Ağustos 1939’da Alman-Sovyet Saldırmazlık Antlaşması imzalanması haberi,²⁶² durum Türk Devleti’ni oldukça tedirgin etmiştir. Bunun üzerine 28 Ağustos 1939 da Bakanlar Kurulu şu kararları almıştır: 1. Trakya ve Batı Anadolu’daki dört kolorduya mensup tümenlerin seferberlik ilân edilmeden takviyesi, 2. Terhis zamanı gelmiş Trakya’daki askerlerin terhis edilmemesi, 3. Bu kolordulara ait taşıma araçlarının tamamlanması, 4. Duruma göre gerekirse kısmî seferberlik yapılması, 5. İleride görülecek yeni gelişmelere göre seferberlik ilân edilmesi. Türkiye, seferberlik ilânında acele etmemekle birlikte ihtiyatlı davranmış ve bir taraftan da önlemler almayı sürdürmüştür.²⁶³

31 Ağustos 1939’da ise Trakya ve Ege bölgesindeki birliklerin mevcutlarının tam mevcuda çıkarılması için yeteri kadar yedek subay, erbaş ve er celp edilmiştir. Böylece başta Trakya olmak üzere Çanakkale Boğazı ve Ege Denizi kıyılarının

²⁵⁹ Zekeriya Sertel, “Harp Olacak mı?”, **Tan**, Sayı:1443 (7 Ağustos 1939), s.1.

²⁶⁰ Zekeriya Sertel, “Muhakkak Harbe Doğru Gidiyoruz”, **Tan**, Sayı:1461 (25 Ağustos 1939), s.1.

²⁶¹ “Orgeneral Kazım Orbay Dün Geldi”, **Tan**, Sayı:1465 (29 Ağustos 1939), s.2.

²⁶² “Alman-Sovyet Paktı Tahakkuk Etti”, **Tan**, Sayı:1459 (23 Ağustos 1939), s.1.

²⁶³ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.417.

savunulması için gerekli tedbirlerin alınması ve buralardaki kara kuvvetlerine mensup, barış zamanı çekirdek kuruluşlarında bulunan birliklerin, özellikle topçu birliklerinin, noksan kadrolarının barış mevcutlarının artırılması amaçlanmıştır. Aynı günlerde Trakya'da manevra için toplanmış olan 1'inci Ordu birlikleri bu bölgede bırakılarak silâh ve insan gücü eksikleri tamamlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca seferî mevcuda çıkmak için silâhına alınan eski doğumlulara 45 gün süreyle askerî konularda yeni eğitim ve öğretim esaslarını öğretme çalışmaları için bir nevi oryantasyon eğitimi verilmiştir. Türk Devleti'nin böyle bir yola başvurması, alınan önlemlerin ekonomik maliyetini azaltma bakımından da uygundu. Bunun için kış mevsiminde Balkanlar'da durumun biraz sakinleşmesi ile birlikte bu ihtiyat erleri terhis edilmiştir.²⁶⁴

Bu yapılan askerî hazırlıklar yanında Türk Ordusu'nun Trakya'daki askerî çalışmaları pek çok sorun içermekteydi. Trakya manevralarından 15 gün sonra TBMM'de bir konuşma yapan General Kâzım Karabekir, yaptığı bir değerlendirmede, ordunun olası bir harp karşısında hazırlığının yeterli olmadığını belirtmiştir. O'na göre öncelikle savaş alanı olacak yörede yol yoktu ve Trakya bölgesi Balkan Harbi'nde ne hâlde bırakılmışsa öyle kalmıştı. Edirne'ye bir şose yapılmıştı, fakat yeterli değildi. Bir iki gece yağmur yağdı mı ağır toplar hareket edemeyecekti. Buradaki köylerin hava hücumlarına karşı hiçbir savunması ve bu köylerde havadan açılacak bir makineli tüfek ateşi karşısında sığınabilecek bir kovuk bile yoktu. Ayrıca su yoktu ya da yetersizdi ve askerî kuyular gerekiydi. Halkın açtığı kuyular ise yetersizdi. Su kıtlığı karşısında asker Edirne şehrine giden su borusunu bile delmek zorunda kalmıştı. Kısacası ordunun ivedilikle yol, su ve bakıma ihtiyacı vardı.²⁶⁵

Türk yetkililer ülke savunması için neler yapılabilir sorusuna cevap ararken nihayet tüm dünyanın umduğu, fakat zamanını kestiremediği II. Dünya Savaşı 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgali ile başlamış oluyordu.²⁶⁶

Fransa ve İtalya bu durum karşısında derhal Almanya'ya bir ultimaton çekerek askerlerini geri çekmesini istemiştir. İngiltere daha önce seferber ettiği

²⁶⁴ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.417, 418.

²⁶⁵ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.418.

²⁶⁶ William H. McNeill, **Dünya Tarihi**, (Çev. Alâeddin Şenel), 2. Baskı, Verso Yayıncılık ve İmge Yayınları, Ankara, 1989, s.447. "Almanya-Polonya Harbi Dün Başladı", **Vakit**, 2 Eylül 1939, s.1. "Avrupa'da Harp Başladı", **İkdam Sabah Postası**, 2 Eylül 1939, s.1.

donanmasına ilaveten kara ve deniz kuvvetlerini de dâhil ederek seferberliğin kapsamını genişletmiştir. Fransa da İngiltere gibi genel seferberlik ilân etmiş²⁶⁷ ve Cezayir’de örfî idare, sıkıyönetim ilân ettiğini dünyaya duyurmuştur.

Almanların Polonya’yı işgali o kadar hızlı gerçekleşmişti ki bu durum, dünya ordu mensupları gibi Türk subaylarını bile şaşırtmıştır. Zira onlara göre Polonya Ordusu Türk Ordusu gibi atlı birliği çok, cesur ve güçlü bir ordu görünümündeydi. Bu cesur kabul edilen Polonya Ordusunun çabuk teslim olması şaşırtıcıydı. Fakat Almanlar Polonya süvari birliklerine “canavar düdükları” ile saldırmış, neticesinde Polonya atlı birlikleri siren ve uçak seslerinden oldukça olumsuz etkilenmiştir. Bu gelişme üzerine Türk Ordusu Polonya Ordusunda yaşananları hemen tecrübe etmiş, uçak saldırısına çok hassas olduğu bir kez daha anlaşılan atlar, ahırlarda gürültü yapılarak sese karşı alıştırılma eğitimleri vermeye başlanmıştır.²⁶⁸

“Zırhlı kara birliklerinin hızlı hareket ederek hedefi kuşatmaları esasına dayanan”²⁶⁹ yıldırım savaşı tekniklerini uygulayan Almanya’nın Polonya taarruzu karşısında bu ülkenin toprak bütünlüğünü uluslararası platformda garanti etmiş olan Birleşik Krallık ve Fransa harekete geçmiştir. Bu doğrultuda İngiltere Danzig’in Almanlar tarafından ilhakını tanımadığını beyan etmiştir. İngiltere ve Fransa, Almanya’ya verdiği ultimatoma 3 Eylül günü öğleye kadar cevap alamazsa Almanya’ya harp ilân edeceklerini açıklamıştır.²⁷⁰

3 Eylül’de Birleşik Krallık, bir gün sonra da Fransa, Almanya’ya savaş ilân etmiş ve seferberlik hazırlıklarını hızlandırmıştır. Fakat Alman panzer birlikleri, harekâtın ilk haftasının sonunda Polonya cephelerini süratle yarmış ve geniş kuşatmalara girişmiştir.

Avrupa’da bu gelişmeler yaşanırken Türk kara birlikleri alarm durumuna geçmiş, özellikle sınır bölgelerinde askeri hazırlıklar arttırılmıştır.

Savaşın başlaması ile birlikte Türk Donanmasında seferberlik durumuna geçilmiş ve eğitim faaliyetlerinin aksatılmaması için donanmaya bağlı gemiler, Gölcük’ten 5 Eylül 1939’da denizaltı gemilerinin eğitim sahası olarak kullanılan

²⁶⁷ “İngiltere ve Fransa Seferberlik Yaptılar, İngiltere’de Bir Harp Kabinesi Kuruluyor”, **Tan**, Sayı:1469 (2 Eylül 1939), s.1.

²⁶⁸ Çelikoğlu, **a.g.e.**, s.42.

²⁶⁹ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s.143.

²⁷⁰ “Hitlere Son Mühlet Verildi”, **Tan**, Sayı:1470 (3 Eylül 1939), s.1.

Erdek bölgesine intikal etmiş ve 1939-1940 yıllarını burada geçirmişlerdir.²⁷¹ Türk Donanması böylelikle “Marmara Denizi’nin dar sularına mahkûm olmuş ve başındaki denizci komutanların aktif olma çabalarına rağmen atıl kalmıştır.”²⁷²

Avrupa’da bu gelişmeler yaşanırken Türk Devleti ise harp ekonomisine yönelik tedbirlerini ivedilikle almaya başlamıştır. Başbakanlıktan 7 Eylül 1939’da yapılan açıklamada “Avrupa’daki harp vaziyeti dolayısıyla memleketimizde gıda ve diğer bazı maddelerin fiyatlarında yükseklik vukua geldiğine dair yapılan neşriyat üzerine, alâkadar dairelerin derhal tahkik ve tetkikata başlamalarına emir verilmiştir... Memleketimizde her nevi gıda maddeleri halkımızın ve ordumuzun ihtiyacının bir seneden fazla müddet idare edecek kadar bol ve iyidir. Hükûmetçe zamanında alınmış olan tedbirler, hiçbir muntıkada ve hiçbir büyük şehrimizde ne bugün ve ne de yarın için gıda sıkıntısı olmasına imkân bırakmayacak şekildedir. Bu tedbirlerin iyi işlemesi için de harekete geçilmiştir. İhtikâr yapmak kastıyla toptancılığa heves edenleri, lüzumsuz fiyat yükseltenleri hükûmet mütemadiyen takip edecektir.”²⁷³ denilerek besin maddeleri ile ilgili henüz bir sıkıntı olmadığı, ordunun ihtiyacının bir seneden fazla yetecek kadar bol ve iyi olduğuna işaret edilmiş ve harp fırsatçılarına fırsat verilmeyeceği vurgulanmıştır. Diğer yandan gıda maddelerinin ihracı ise ülkede kullanılabilenleri düşünülerek yasaklanmıştır.

8 Eylül 1939 tarihli Resmî Gazete’de belirtilen ve ihracatı yasak edilen maddeler şunlardı: “Buğday, çavdar, mısır, darı, pirinç, bulgur, bezelye, nohut, fasulye, mercimek, börülce, fiğ,* burçak, patates, pamuk, soğan, sarımsak, kepek, ot, saman, sadeyağ, diğer hayvani ve nebati yağlar, keçi kılı, çuval, halat, kendir, kendir malûmatı, keten tohumu, sığır, manda, dana derileri, işlenmiş deri ve malûmatı, sabun, soda, çay, kahve ve kakao, canlı hayvanlar, etler, canlı ve cansız kümes hayvanları, her nevi konserve, her nevi peynir, her nevi kâğıt ve mukavva, her nevi boyalar, saç ve çinko levha, dikenli tel, her nevi kereste, yapağı, yün ipliği ve mensucatı ve mamulâtı, kalay, her nevi kablo, tel halat ve zincir, kauçuk ve mamulâtı, her nevi salmastra, motorlu ve motorsuz deniz ve kara nakil vasıtaları.” İhracı lisansa bağlanan maddeler ise “tiftik, bağırsak, balmumu, küçükbaş hayvan derileri, yumurta, zeytin tanesi, susam, pamuk, pamuk ipliği ve mensucat ve

²⁷¹ Figen Atabey, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Donanması”, s.127.

²⁷² Kulaç, a.g.t. s.164.

²⁷³ “Başvekâletin Bir Tebliği”, **Tan**, Sayı:1475 (8 Eylül 1939), s.3.

* Bir çeşit yem bitkisi.

mamulâtı, bakla, soya fasulyesi."²⁷⁴ Kuşkusuz liste incelendiğinde Türk ekonomisinin artık harp ekonomisi kapsamında olası bir savaş hazırlığı içinde olduğu görülmektedir.

Her ne kadar Başvekil Dr. Refik Saydam 11 Eylül 1939'da yaptığı açıklamada harbin dışında olduklarını ve kendilerine bulaşacak gelişmeler yaşanmamasını temenni ettiklerini ve aldıkları askerî tedbirlerin ancak ihtiyati amaçlı olduğunu, savaşa giren taraflarla münasebetlerinin normal olduğunu ve Almanya ile aralarında doğrudan bir ihtilaf olmadığını açıklamaktaydı.²⁷⁵ Fakat yine de bu endişeli günlerde Türk idareciler tarafından her olasılık düşünülmüş ve savunma konusu göz ardı edilmemiştir.

17 Eylül 1939 günü ise Türk tarafı için bir başka gelişme yaşanmıştır. Sovyet Kızıldusuna bağlı birlikler Polonya'nın doğu sınırlarından saldırmıştır.²⁷⁶ Almanya ve Sovyetlerin Polonya topraklarında ilerlemesi ve özellikle Rusların da savaşta yer alması Türk Devleti'ni oldukça fazla tedirgin etmiştir.

Sovyet Rusya'nın da harbe girmesi Türk Devleti'nin askerî hazırlıklarını arttırmasına neden olmuş, yaşanan bu gelişme karşısında Türk idareciler harp ekonomisi doğrultusunda ordunun ve savunmanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere Eylül 1939'da 20 milyonluk ek bir ödenek daha ayırmayı uygun görmüşlerdir. Daha önce ayrılan 58.917.000 liralık kaynağa ilaveten bu ek kaynak hakkındaki kanun, vakit kaybetmeksizin Meclis gündemine alınmıştır.²⁷⁷

Bu ek kaynağa rağmen 1939'da Türk Devleti tek başına bir savaş ekonomisini karşılayacak yeterli güçte değildi. Çünkü 1923'ten beri Türk Hükûmetleri kaynaklarını çoğunlukla yeni bir devlet oluşturma gayreti için ayırmıştı ve Avrupa'da yaşanan silâhlanma yarışı düşünüldüğünde ordu için çok fazla bir kaynak ayrıldığı söylenemezdi. Fakat 1939 sonlarına doğru savunma maksatlı yapılan harcamalar her geçen gün artmıştır. Bu artış 1943 senesinde % 44,6 ile en yüksek orana ulaşacaktır.

Hükûmet, bu malî tabloda ülke savunmasına katkı sağlamak üzere malî kaynak arayışı içine girmiştir. Bu bağlamda Türk heyeti daha önce İngiltere ile

²⁷⁴ "İhracı Men Edilen Veya Lisansa Tabi Tutulan Maddeler İlan Edildi", **Tan**, Sayı:1476 (9 Eylül 1939), s.3. **RG**, 9 Eylül 1939, Sayı:4305.

²⁷⁵ "Başvekil, Dün Türkiye'nin Vaziyetini Etraflı İzah Etti", **Tan**, Sayı:1479 (12 Eylül 1939), s.1, 6.

²⁷⁶ "Sovyet Orduları, Polonya'da İleri Hareketine Başladı", **Tan**, Sayı:1485 (18 Eylül 1939), s.1.

²⁷⁷ "Millî Müdafâ İçin 20.000.000 Daha Ayrılıyor", **Tan**, Sayı:1491 (24 Eylül 1939), s.1.

başlatılmış olan askerî, iktisadî ve malî görüşmelerin neticesini almak için Ekim ayının ilk haftası İngiliz yetkililer ile temas kurmuş ve Orgeneral Kazım Orbay'ın başkanlığındaki bir askerî heyet Londra'ya hareket etmiştir. Türk Ordusuna verilmesi planlanan silâh, mühimmat ve imzalanması planlanan malî anlaşmaları görüşmek üzere daha önceden Londra'da bulunmuş olan heyet, bu sefer görüşmeleri daha ileri götürme amacındaydı.²⁷⁸ Türk askerî heyetine Londra'da büyük bir merasim yapılmış,²⁷⁹ büyük ilgi ve alâka gösterilmiştir. Ziyaret sırasında Orgeneral Kazım Orbay ayrıca İngiliz Genelkurmay Başkanı General Ironside ile de görüşmüştür.²⁸⁰

6 Ekim 1939'da Londra Belediye Başkanı tarafından Türk askerî heyetine Mansion House'da büyük bir öğle yemeği verilmiştir. Bu ziyafete İngiliz Devleti'nin birçok ileri geleni katılmıştır. İngiliz Askerî ve Feldmareşali William Riddell Birdwood ve Londra Büyükelçisi Dr. Tefvik Rüştü Aras'da bu ziyafette hazır bulunmuştur.²⁸¹ 11 Ekim 1939'da ise İngiliz Kralı, Orgeneral Kazım Orbay'ı kabul etmiştir.²⁸²

İngilizlerle bu görüşme olurken bir başka Türk heyeti ise Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu başkanlığında Moskova'da temaslarda bulunmaktaydı.

Türk Heyetinin Moskova'ya gerçekleştirdiği bu ziyaretin esas gayesi, daha önce İngiltere ve Fransa ile karşılıklı beyan edilen deklarasyonlar karşısında endişeye düşen Sovyet şüphelerini azaltmak, müteakip dönemde düşünülen Türk-İngiliz-Fransız İttifakı hakkında Rus yetkilileri bilgilendirmek ve bir Türk-Sovyet ittifakını hayata geçirebilmektir. Gerçi gizlilik içinde görüşmeleri yürütülerek 23 Haziran 1939'da neticeye vardırılan Sovyetlerin Almanlar ile bir saldırmazlık paktı imzalaması Türk dış politikasında endişeye neden olmuştu. Fakat *"İmzaya hazır duruma gelen Üçlü İttifak ile bağlantılı olamasa da ona ters düşmeyen bir Türk-Sovyet ittifakı yapılması umudunu yitirmemiş ve Sovyet Büyükelçisi ile Ankara'da yapılan görüşmelerin ışığında bir antlaşma tasarısı hazırlamıştır."* Sovyet Hükümeti ise 15 Eylül 1939'da ise Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu Moskova'ya davet etmiştir.²⁸³

²⁷⁸ "Heyetimiz Londra'da", **Tan**, Sayı:1498 (1 Ekim 1939), s.1.

²⁷⁹ "Askeri Heyetimize Londra'da Büyük Merasim Yapıldı", **Tan**, Sayı:1501 (4 Ekim 1939), s.1.

²⁸⁰ "General Kazım Orbay Ironside İle Görüştü", **Tan**, Sayı:1502 (5 Ekim 1939), s.1.

²⁸¹ **Tan**, Sayı:1504 (7 Ekim 1939), s.1.

²⁸² **Tan**, Sayı:1509 (12 Ekim 1939), s.1.

²⁸³ Atabey, "Monterux Konferansı'ndan İkinci Dünya Harbi'ne Türk Sovyet İlişkileri", s.6.

Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu başkanlığındaki Türk heyeti 22 Eylül'de özel bir Rus savaş gemisi ile İstanbul'dan Odesa'ya hareket etmiş ve 25 Eylül'de Moskova'ya varmıştır. Moskova'da 26 Eylül günü yapılan ilk toplantıda Ruslar sadece Türk-İngiliz-Fransız anlaşması hakkında bilgi almakla yetinmişler ve başka konular görüşülmemiştir. Türk-Rus görüşmeleri 1 Ekim 1939'da devam etmiş ve bu defaki toplantıya Stalin de katılmıştı. Sovyetlerin, Boğazlar rejiminde yapılmasını istedikleri değişikliği gösteren bir protokol projesini karşı tarafa vermeleri Türk heyetinde rahatsızlığa neden olmuştur.²⁸⁴

Moskova'da Fransız ve İngiliz elçileri ile de bir araya gelen Türk Dış İşleri Bakanı²⁸⁵ Rus Mareşal Vorosilof ile de ayrıca görüşmüştür.

Hariciye Vekili Saraçoğlu 13 Ekim 1939'da Kremlin'e giderek Komiserler Heyeti Başkanı ve Hariciye Komiseri Molotof ile iki saat süren bir görüşme gerçekleştirmiştir.²⁸⁶

1 ve 13 Ekim 1939 tarihinde Ruslarla yapılan görüşmelerden sonra 15 Ekim'de bir toplantı daha yapılmıştır. Fakat bu görüşmelerde önceki görüşmelerde olduğu gibi Sovyetlerin Montrö'de değişiklik yapılması ve Boğazlarla ilgili talepleri Türk heyeti tarafından endişeyle karşılanmıştır.²⁸⁷

Öte yandan devam etmekte olan Türk-Sovyet müzakereleri Moskova'da bir türlü neticelenememiştir. Bunun sebebi Sovyetlerin isteklerinin Türk heyeti tarafından kabul edilmesinin imkânsız olmasıydı. Rus istekleri karşısında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü; Vekiller Heyeti, Meclis Başkanı ve Mareşal Fevzi Çakmak ile Sovyet tekliflerini değerlendirmek üzere 17 Ekim 1939'da bir toplantı yapmıştır.²⁸⁸ Toplantı sonrası Türk Hükûmeti tarafından görüşmelerde öne sürülen Sovyet taleplerinin uygun bulunmadığı açıklaması yapılmıştır.²⁸⁹

²⁸⁴ Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, SBF Yayınları, Ankara 1983, s.62, 63, 65.

²⁸⁵ "Saraçoğlu, Moskova'da Fransız ve İngiliz Elçileri İle Görüştü", **Tan**, Sayı:1498 (1 Ekim 1939), s.1.

²⁸⁶ "Türk-Rus Teması: Şükrü Saraçoğlu Dün Kremlin'de Başvekil Molotofla Görüştü", **Tan**, Sayı:1511 (14 Ekim 1939), s.1.

²⁸⁷ Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, s.70-72.

²⁸⁸ "Vekiller Heyeti, Meclis Reisinin ve Mareşal Çakmak'ın İşareti İle Millî Şef'in Riyasetinde Toplandı", **Tan**, Sayı:1515 (18 Ekim 1939), s.1

²⁸⁹ **Ayın Tarihi**, (Ekim, 1939), Nu.: 71, s.71-73.

Türk-Sovyet görüşmelerinde bir anlaşmaya varılamaması²⁹⁰ karşısında Saraçoğlu başkanlığındaki Türk heyeti 17 Ekim 1939'da²⁹¹ Moskova'dan ayrılarak 20 Ekim 1939 günü Türkiye'ye dönmüştür.²⁹²

Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun Sovyet Rusya ile bir yardımlaşma paktı imzalamak amacıyla 23 Eylül-17 Ekim 1939 tarihleri arasında Moskova'ya gerçekleştirdiği bu ziyaret; Sovyet Rusya'nın, Karadeniz'e sahil dar olmayan devletlere Boğazların kapatılması ve Montreux hükümlerinde değişiklikler yapılması, Boğazların ortak savunulması²⁹³ gibi yaklaşımı yüzünden bir neticeye ulaştırılamamış, böylece Türkiye Cumhuriyeti 19 Ekim 1939'da Ankara'da Türk-İngiliz-Fransız ittifakını imzalayarak, İkinci Dünya Savaşı'ndaki Batı eksenli politikasını belirlemiştir.²⁹⁴

Türk tarafı, İngiltere ve Fransa yanında Sovyetler nezdinde de bir dostluk arayışı içinde olduğu bugünlerde komşularıyla da iyi ilişkiler kurmak arzusunda olmuştur. Bu paralelde Türk Hudut Muhafız Kıt'asından bir heyet 3 Ekim 1939'da Andrejevo Bulgar Hudut Muhafaza Kıt'asına gelerek Bulgar Kralı Boris'in tahta geçişinin yıl dönümü münasebetiyle Türk Ordusu adına Bulgar Ordusuna tebriklerini bildirmiştir. Türk subayları daha sonra ayine, geçit resmine ve kendilerine verilen ziyafete de katılmışlardır.²⁹⁵

Yine aynı günlerde, 6 Ekim 1939'da İstanbul'un kurtuluşu münasebetiyle Türk Ordusu halkın ve dolayısı ile dünya kamuoyunun karşısına çıkmıştır. Türk-Sovyet görüşmelerinin gerçekleştiği bu günlerde törenler münasebetiyle Ordunun hazırlık durumunu kamuoyu ile paylaşıyor olması oldukça anlamlıydı. Törenlerde Türk askerî birlikleri basın tarafından yakinen izlenmiş, basına yansıyan haber ve fotoğraflarda Türk Ordu mensuplarının kendisine tevcih edilebilecek muhtemel görevlere hazır olduğu mesajı kamuoyuna verilmiştir.²⁹⁶ Resmigeçitte çeşitli sınıflara ait askerî unsurlar oldukça başarılı bir tören geçişi yapmıştır.

Diğer yandan Türk Ordusu henüz savaşa girmemiş olmakla birlikte 1939 senesinin sonlarında eğitimlerini aralıksız sürdürmüştür. Örneğin Metris'te Topçu

²⁹⁰ "Türk-Sovyet Müzakereleri Moskova'da Neticelenemedi", **Tan**, Sayı:1515 (18 Ekim 1939), s.1.

²⁹¹ "Saraçoğlu, Moskova'dan Dün Gece Hareket Etti", **Tan**, Sayı:1515 (18 Ekim 1939), s.1.

²⁹² Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, s.72.

²⁹³ Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, s.65-72.

²⁹⁴ Atabey, "Montreux Konferansı'ndan İkinci Dünya Harbi'ne Türk Sovyet İlişkileri", s.1.

²⁹⁵ "Türk-Bulgar Hududunda Dostluk Tezahürleri", **Tan**, Sayı:1503 (6 Ekim 1939), s.1.

²⁹⁶ "İstanbul Kurtuluş Bayramı", **Tan**, Sayı:1504 (7 Ekim 1939), s.1.

Okulunda 11 Ekim 1939'da atışlar icra edilmiş, başarı ile sonuçlanan bu atışlar kamuoyu ile paylaşılmıştır.²⁹⁷

Bu arada II. Dünya Harbi'nin başlaması ile Çanakkale Boğazı'nın Ege Denizi girişindeki Bozcaada ve Babakale Mevkileri arasında hüviyeti belirsiz bir tahtelbahir (denizaltı) görüldüğüne dair İstanbul Liman Reisliğine bilgi verilmiştir. Liman Reisliği de tespit edilecek bütün deniz vasıtalarına karşı uyanık bulunulması gerektiğini bildirmiştir.²⁹⁸ Harbin hemen başlarında Türk kara sularında tespit edilen bu belirsiz denizaltı Türk basınında tedirginlik yaratmıştır.

Bu tedirginliğe rağmen harbin başlangıç safhasında o dönem orduda asteğmen ve teğmen rütbelerinde olan Adnan Çelikoğlu'nun anılarında belirttiğine göre Türk Ordu mensupları arasında hâsıl olan genel kanaat: Almanların Türkiye'ye saldırmayacağı yönündeydi. O nedenle Türk komutanlar başlangıçta bir Alman endişesi taşımıyordu. Türk subaylar eldeki harp malzemesi ve teçhizatının eksikliğini kabul etmekle birlikte, orduda mevcut manevî güce aşırı güven duymaktaydı ve devletin başındaki idarecilere inanmaktaydılar. “*İsmet İnönü, Mareşal Çakmak, düşmana vermez bir avuç toprak' şarkısı her yerde ve askerî gazinolarda çalınıyordu.*”²⁹⁹ Türk Ordu mensuplarının, Cumhurbaşkanı ve Genelkurmay Başkanı'na olan bu güveni, moral ve motivasyon açısından olumluydu. Fakat gerçek olan ise harp malzemesi ve teçhizat açısından Türk Ordusu, Müttefik ve Mihver ordularına göre oldukça eksik bir konumda olduğuydu.

Türk Ordusu bir yandan harbe hazırlanırken, ülke hiç beklemediği bir vakitte tabîî afetlerle baş başa kalmıştır. 1939 Aralık ayı içerisinde Erzincan'da, 1940 senesinin Ocak ayında Erbaa'da gerçekleşen depremlerde kurtarma ve sivil vatandaşlara destek konusunda Türk Ordusu etkin bir şekilde görev almıştır. Türk askeri, enkazın altından yaralı ve ölülerin tahliyesi, tedavi, iâşe, barınma faaliyetlerinde görev icra etmiş, halkla beraber kurtarma çalışmalarına bizzat katılmıştır.³⁰⁰

²⁹⁷ “Metris'te Kurs Sonu Atışları Dün Yapıldı. Muvaffakiyetli Oldu”, **Tan**, Sayı:1509 (12 Ekim 1939), s.1, 2.

²⁹⁸ “Çanakkale Dışında Meçhul Bir Denizaltı Gemisi Görüldü”, **Tan**, Sayı:1555 (29 Kasım 1939), s.1.

²⁹⁹ Çelikoğlu, **a.g.e.**, s.43.

³⁰⁰ “Zelzelenin Erzincan'daki Tahribatına Sit Resimler”, **Tan**, Sayı:1592 (5 Ocak 1940), s.1, 4, 8.

1940 senesinin Ocak ayının başında zelzelelerden sallanmaya devam eden ülkede, askerî birlikler kapalı olan Reşadiye yolunu açmışlardır.³⁰¹ Yine Reşadiye şosesinin heyelana maruz kalan kısmında askerî birliklerin çalıştırılması kararlaştırılmış,³⁰² Türk Ordu mensupları bir yandan harbe hazırlanırken diğer yandan bu kurtarma çalışmalarında da görev almıştır.

Kurtarma işlerine Türk Ordusunun bölgedeki en yüksek generalleri nezaret etmiştir.³⁰³ Orgeneral Kazım Orbay deprem bölgesinde komutanlarla incelemelerde bulunduğ³⁰⁴ gibi ordunun en tepesindeki Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak da bizzat deprem bölgelerini gezmiş, bölgede çalışan ordu mensuplarının çalışmalarını yakından izlemiştir.³⁰⁵

Türk askerinin depremzedelere yardımları devam ederken İngiltere'den 28 Ocak 1940'ta General Deeds İstanbul'a gelmiştir. İngiliz General, büyük zelzele felaketinin İngiltere'de çok büyük teessür uyandırdığını, felaketzedeler için İngiltere'de toplanan yardım maddelerinin Türkiye'ye gönderildiğini ifade etmiştir.³⁰⁶ Kuşkusuz bu dönemde Türk askerî yetkililer ile İngiliz meslektaşları yakın ilişki halindeydi.

Türk Ordusu bir yandan harbe hazırlanırken, diğer yandan felaketlerde vatandaşı ile beraber olmuş, ordu-millet kaynaşması için katkı sağlamıştır.

Bu dönemde depremlerin yarattığı endişe neticesinde Türk Ordusu Erzincan'da bulunan askerî orta mektep talebelerini Konya'ya taşımıştır.³⁰⁷

³⁰¹ "Askeri Kıtalar Kapalı Reşadiye Yolunu Açmaya Çalışıyor", **Cumhuriyet**, Sayı:5623 (6 Ocak 1940), s.1.

³⁰² "Tokat'ta ve Niksar'da Dün de Şiddetli Zelzeleler Oldu", **Cumhuriyet**, Sayı:5624 (7 Ocak 1940), s.1.

³⁰³ "İmdat Heyeti Erbaa'da", **Tan**, Sayı:1595 (8 Ocak 1940), s.1.

³⁰⁴ "Harap Erzincan'a Yakında Portatif Evler Gönderiliyor", **Cumhuriyet**, Sayı:5630 (13 Ocak 1940), s.1.

³⁰⁵ "Büyük Erkânı Harbiye Reisimizin Tetkikleri", **Cumhuriyet**, Sayı:5631(14 Ocak 1940), s.1.

³⁰⁶ "General Deeds, Yardım İşleri İçin İngiltere'den Dün Şehrimize Geldi", **Tan**, Sayı:1612 (29 Ocak 1940), s.1, 6. Millî Felaketimiz Karşısında İngiltere'nin Uzattığı Dost Eli", **Cumhuriyet**, Sayı:5643 (29 Ocak 1940), s.1.

³⁰⁷ "Erzincan Askerî Orta Mektep Öğrencileri Konya'da", **Cumhuriyet**, Sayı:5624(7 Ocak 1940), s.1.

G. MÜTTEFİK ORDU MENSUPLARI İLE TÜRK ORDU MENSUPLARININ TEMASLARI

1. 12 Mayıs 1939 Tarihli Türk-İngiliz Ortak Bildirisi ve Askerî Yakınlaşma

Musul sorununda yaşanan sıkıntılı günlerden sonra bu defa İngiltere'nin desteğini alan Türk Devleti, Montrö (Montreux) Boğazlar Sözleşmesi ile egemenlik haklarına karşı bir yapı olan Boğazlar Komisyonu'ndan kurtulmuş ve askerden arınmış bölge üzerindeki sınırlamaları kaldırarak bu bölgenin de askerî hâle getirilmesi hakkını elde etmiştir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti kendi ordusu ile Boğazlar Bölgesinde savunma yapabilmek imkânına kavuşmuştur.

Bu gelişmeler ile İngiltere'ye yaklaşıma başlayan Türk Devleti, Avrupa'da İtalyan ve Alman tehdidi şiddetini arttırınca kendisine ittifak çatısı altında destek sağlayacak bir ortaklık arayışına girişmiştir. Fakat Türk Devleti ekonomik ve siyasi bağları güçlü olduğu Alman Devleti ile temkinli bir dış politika izlerken, İtalya'yı daha fazla bir tehdit olarak algılamıştır.

15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yının Almanya, 7 Nisan 1939'da ise Arnavutluk'un İtalya tarafından işgali, artık Avrupa'da savaşın her an başlayacağını habercisi olmuş, özellikle Türk Devleti'nin güvenlik bölgesi sayılan Arnavutluk'u İtalya'nın işgal etmesi, Türkiye'yi bir takım ittifak arayışlarına yönlendirmiştir, İngiltere de kendi çıkarları doğrultusunda 1939 yılı Mart ayından itibaren Türk-İngiliz ittifakı için arayışa girmiştir.³⁰⁸ Karşılıklı bu çıkar düşüncesi Türk-İngiliz görüşmelerini hızlandırmış, ve kısa sürede bir deklarasyon ile hasılasını vermiştir.

Yedi Maddeden oluşan deklarasyonun metni şu şekildedir:

“1. Türkiye ve Büyük Britanya Hükümetleri, aralarında sıkı istişarelerde bulunmuşlardır. Aralarında geçen ve bugün de sürdürülmekte olan görüşmeler, her zamanki görüş birliğini ortaya koymuştur.

2. İki Devletin, kendi ulusal güvenlikleri yararına olarak, karşılıklı yükümleri içerecek uzun süreli kesin bir anlaşma imzalamaları kararlaştırılmıştır.

3. Bu kesin anlaşmanın yapılmasına değin, Türkiye Hükümeti ve Büyük Britanya Hükümeti, ortaya çıkacak bir saldırı eyleminin Akdeniz bölgesinde bir

³⁰⁸ Atabey, “İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu”, s.297.

savaşa neden olması durumunda fiili olarak iş birliği yapmaya ve birbirlerine ellerinden gelen tüm yardım ve kolaylığı (aide et assistance) göstermeye hazır bulduklarını açıklamışlardır.

4. Gerek bu deklarasyon ve gerekse öngörülen kalıcı antlaşma hiçbir ülkeye karşı yöneltilmiş olmayıp, ancak gerektiğinde Türkiye'ye ve Büyük Britanya'ya karşılıklı bir yardım ve destek sağlamayı amaçlamaktadır.

5. Kesin antlaşmanın yapılmasından önce, karşılıklı yükümlerin işlerlik kazanmasını gerektirecek koşulların daha açık biçimde belirlenmesi ve kimi sorunların daha derin bir inceleme gerektirdiği her iki hükümetçe kabul edilmiştir. Bu inceleme şu sırada sürdürülmektedir.

6. İki Hükümet Balkanlarda güvenliğin kurulmasını sağlamak gereğini de kabul ederler ve bu amaca en kısa zamanda ulaşmak üzere görüşme içinde bulunmaktadırlar.

7. Şurası da kararlaştırılmıştır ki, yukarıda açıklanan hükümler, iki hükümetten herhangi birinin, barışın güçlendirilmesindeki genel yararın gereği olarak, başka ülkelerle antlaşmalar yapmasını engellemez.”³⁰⁹

Bunun neticesinde imzalanan 12 Mayıs 1939 tarihli Türk-İngiliz Ortak Bildirisi ile Türk ve Britanya Hükümetleri olası bir saldırı hareketinin Akdeniz bölgesinde savaşa yönelmesi hâlinde, iş birliği yapmaya, bütün güçlerini birleştirerek yardımlaşmaya hazır bulduklarını beyan etmişlerdir.³¹⁰

Olası bir savaş süresince izlenecek politikaya temel teşkil edecek ve yapılacak askerî yardımlara dayanak olacak bu anlaşma, iki ülke açısından önem taşımakla birlikte, Almanya bu yakınlaşmaya tepki göstermiştir.³¹¹ Alman Hükümeti, Türk-İngiliz Karşılıklı Yardım Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Türk Devleti ile ekonomik ve askerî iş birliği faaliyetlerini kesme yoluna gitmiştir.³¹²

Türkiye ile Fransa arasında aynı içerikli bir deklarasyon ise ancak Haziran ayı sonunda imzalanabilmiştir. Bu gecikmenin en önemli nedeni, Hatay sorunuydu.

³⁰⁹ Atabey, “İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu”, s.299, 300.

³¹⁰ “Türk-İngiliz Anlaşması”, **Cumhuriyet**, Sayı:5387 (13 Mayıs 1939), s.1. Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, s.8.

³¹¹ Kılıç, **Türk Basını'nda Hitler Almanyası (1933-1945)**, s.141. Armaoğlu, **a.g.e**, 356.

³¹² Hüsnü Özlü, “İkinci Dünya Savaşı'nda Adana Görüşmeleri Sonrası, İngiltere'den Sağlanan Askerî Yardımların, Türkiye'de Sevkiyat ve Lojistik Yapılanması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:50, Güz 2012, s. 451. (Çevrimiçi), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1774/18769.pdf>, 25 Ocak 2014.

Avrupa’da tehlikeler artınca, İngiliz yetkililer İngiltere yaklaşan Fransa’ya Hatay’ı, Türkiye’ye bırakmasını önermiştir. Hatay’ın Türkiye Cumhuriyeti’ne katılmasına ilişkin Ankara’da antlaşma imzalandığı gün, 23 Haziran 1939’da, Türk-İngiliz Deklarasyonu ile aynı nitelikte bir deklarasyon³¹³ Paris’te Dışişleri Bakanı M. Bonnet ile Türkiye Büyükelçisi Suat Davaz tarafından imzalanmıştır.³¹⁴

Türk-İngiliz Ortak Bildirisi’nden sonra İngiliz askerî heyetlerinin Türkiye’ye gerçekleştirdiği ziyaretlerde artış olmuştur. Gerçekleşen bu ziyaretlerde İngiliz askerî heyeti olası bir savaş durumunda ittifakı konumundaki Türk Ordusunun müşterek harekât yapma yeteneğini öğrenmek istemiş, imkân ve kabiliyetlerini merak etmiştir. Bu doğrultuda kendi istihbarat elemanlarından bilgi topladığı gibi bazı konularda açık olarak bilgi talebinde bulunmuştur. Örneğin İngiliz askerî heyeti 26 Haziran 1939 tarihinde Türk heyetine yazılı olarak sorduğu ve öğrenmek istediği hususlar şunlardır: ³¹⁵

“1- Denizden, havadan ve karadan Çanakkale, İzmir’e ve Marmaris’e yapılacak bir taarruzda mevcut savunma hususları ve bu konudaki hazırlıklar ve çalışmalar, talep edilen materyal listesinin verildiği takdirde yapılacak olan savunma tertibatı da bilinmek istenmektedir. Ankara görüşmesinden sonra İngiliz heyeti Çanakkale ve İzmir’i ziyaret etmek istemektedir. İngiliz Genelkurmay Başkanı, İngiliz Deniz Kuvvetleri tarafından kullanılacak limanların müdafası için iş birliği yapılması hususuna büyük önem vermektedir.”

Görünen o ki İngilizler Türk liman şehirleri ile planladıkları lojistik sevkiyat münasebetiyle oldukça yakından ilgilenmekteydiler.

“2- İngilizler tarafından yapılacak hava kuvvetleri yardımları iyi hazırlanmış, ancak hava meydanları tam net değildir. Batı Anadolu ve Trakya’da oluşturulacak hava meydanlarının görülmesi istenmektedir.”

İngilizler Türk hava meydanlarını planladıkları hava harekâtı için kendi uçaklarının iniş durumu açısından merak etmekteydi.

³¹³ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 356.

³¹⁴ Atabey, “İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu”, s.303.

³¹⁵ Özlü, İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’ye Gelen İngiliz Heyetleri ile Yapılan Görüşmeler ve İngiltere’den Alman Askeri Yardımların Sonuçları”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi**, sayı 2013-2, s.64. Hüsnü Özlü, “Arşiv Belgelerine Göre, İkinci Dünya Savaşı’nda İzmir ve Trakya’nın Savunmasına Yönelik Türk- İngiliz Heyetlerinin Görüşmeleri ve Alınan Önlemler”, **ÇTTAD (Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, X/23 , (2011/Güz), s.79.

3- *Türkiye'nin seferberliğinin tam olarak ikmal edilmesi ve tespit edilmesi gerekmektedir. Trakya müdafaası için gerekli kuvvetler bu cepheye ne zaman gelecektir. Bulgarların Trakya'ya hücum etmeleri için belirleyecekleri en uygun zaman hangisidir?*

İngilizler Türklerin tam olarak teçhiz edilmesi için daha çok zaman gerektiği inancındaydı.

4- *Türklerin dâhili emniyetine ilaveten muhafaza etmek isteyecekleri (Rusya-İran-İrak) gibi hudutlarda bulunduracakları kuvvetler ne kadardır?*

İngilizler Türklerin iç emniyet ve doğu sınırları için ne kadar kuvvet tahsis edecekleri hususunu da merak etmekteydi.

5- Türk Devleti'nin 40–42 tümeni teçhiz edecek personeli var mıdır?

6- Türk Devleti İngiltere'den istediği malzemenin gelmesine kadar Rusya'dan harp malzemesi tedarik edebilecek mi?

7- Türk Devleti'ne gerekli olan yardımın yapılması ve icap eden hareket tarzının İngilizlerce karşılanabilmesi için Türkiye'nin On İki Ada'yı işgali hakkındaki projesi nedir?

8- Türk Devleti yapılacak şu yardımlardan hangisini istemektedir.

a. Bir harp durumunda Çanakkale veya Trakya'yı müdafaa,

b. Selanik'te bir köprübaşı emniyeti yapılması.

9- İtalyanların Arnavutluk'tan ilerleme istikametleri nedir ve Türkiye Yunanistan'a takviye için hangi hal tarzını uygulayacaktır?

10- Türkiye Balkanlar'ın güneyinden kuzeye doğru bir taarruz hareketine başlamadan önce Arnavutluk'un işgalinin gerekli olduğu kanısında mıdır?

11- Türk ve İngiliz Devletleri askerî ataşeleri vasıtasıyla her iki ülkenin teçhiz edilmiş kuvvetleri hakkında tam fikir birliği ve bilgi sahibi olmalıdır.

“12- *Türkiye ve İngiltere arasında mutabakata varılan hususlar detayına kadar bilinmelidir. Bu hususlar;*

a. *Türk talebelerinin İngiltere'de arzu edecekleri meslek eğitimi,*

b. *Talim ve terbiye edilmek istenilen teknik konularda çalışabilecek talebeler,*

c. Türkiye'den ne gibi personelin yardımları talep edilmektedir.

13- Harp başladığında acele bilgi alışverişi için planlar esastır. Bu irtibat kurmayı gerektirir. İngiliz ve Türk donanmaları arasında derhal emin bir irtibat kurulması gerekir.

14- Bulgarların, Balkan Antantı devletleri arasında olmasından dolayı bizim tarafımızda harbe girdiği takdirde Türkiye daha uzaktaki Romanya ve Yugoslavya'ya asker ve malzeme ve kuvvet göndermek isteyeceklerdir.”³¹⁶

Bunlardan başka İngiliz yetkililer şu konulara dair ayrıntılı bilgi talebinde bulunmuşlardır.

- a. Olası bir harp halinde Türk Hava Kuvvetlerinin rolü,
- b. İngiliz Hava Kuvvetlerine ait uçakların hangi Türk hava meydanları ve iniş yerlerinden yararlanılacağı ve bunların büyüklüğü,
- c. Türk hava meydanlarından hangilerinin gece uçuşları için müsait olduğu,
- d. Hava meydanlarında ve iniş yerlerinde hava savunma sistemi nasıl oluşturulacağı,
- e. İngiliz Hava Kuvvetlerine ait uçaklar için tamir ve atölye konusunda kolaylık sağlanıp, sağlanmayacağı,
- f. Meteoroloji hizmetleri için hangi sivil ve askerî istasyonlar hazır ve tamam olduğu,
- g. İngiliz Hava Kuvvetleri için benzinin nasıl temin edilebileceği,
- ğ., İngiliz Hava Kuvvetleri için Türk Devleti gıda maddesi temin edip edemeyeceği,
- k. Müşterek hareket yapabilmek için Türk Hava Kuvvetlerine ait ne cins harita kullandığı ve bunları tecrübe için incelemeye ve gerekli olduğu zaman kopya çıkarabilmeye izin verilip verilmediğini,
- l. İngiltere dâhil diğer yabancı devletlere ısmarlanacak hava kuvvetleri hangi tipte olduğu ve bunların teslim tarihinin ne zaman olduğuydu.³¹⁷

³¹⁶ Hüsni Özlü, “İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Gelen İngiliz Heyetleri ile Yapılan Görüşmeler ve İngiltere'den Alınan Askeri Yardımların Sonuçları”, s.62, 63.

³¹⁷ Özlü, a.g.m., s.64.

İngilizlerin Türk Ordusuna dair bu kadar teferruatlı bilgi istemeleri ayrıntılı planlar yapmalarından ileri geliyordu. İngilizlere göre aynı safta harp etmeyi düşündükleri yabancı bir ülkenin ordusunun eksiklerinin giderilmiş bir halde olması müşterek harekâta başarılı sonuçlar getirebilirdi.

Türk makamlarından bu askerî bilgiler istenirken bir “İngiliz askerî heyeti 28 Haziran 1939 tarihinde Ankara, Kırıkkale yolu ile Kayseri’ye hareket etmiş ve ertesi gün Kayseri’de tetkik ziyaretlerinde bulduktan sonra 30 Haziran günü tekrar Ankara’ya dönmüştür. İngiliz askerî heyeti Kayseri istasyonunda Kolordu Kurmay Başkanı ve Tayyare Fabrikası Müdürü tarafından karşılanmış, öğlenden önce tayyare fabrikası gezilmiş, öğlenden sonra da revizyona çıkan iki tayyarenin uçuş eğitimleri izlenmiştir. İngiliz heyeti 5 Temmuz 1939 tarihinde trenle Ankara’dan İstanbul’a gelmiş ve 6 Temmuz akşamı bir muhriple Çanakkale’ye ve oradan da İzmir’e hareket etmiştir. Heyet 9 Temmuz’da tekrar İstanbul’a gelerek oradan Londra’ya gitmiştir. İngiliz heyeti bu seyahati boyunca bölgedeki üsleri ve stratejik mevkileri tetkik etmiş ve rapor tutmuştur.”³¹⁸

İngiliz askerî heyeti Türk askerî heyetleri ile görüşmelerini sürdürürken Türk tarafı, Türk-İngiliz açıklamasından beri altı hafta geçmiş olmasına rağmen hâlâ bir tek harp malzemesi gelmemesini İngiliz Büyükelçisi Sir Knatchbull Hugessen’a yakınmıştır. Oysa Türkler Türk-İngiliz Ortak Bildirisi’nden sonra askerî malzeme konusunda İngiltere’den çok fazla bir beklenti içerisinde olmuştur. Hâlbuki İngilizlere göre askerî malzemelerin gelmeme sebebi Türk limanlarındaki yetersizliklerdi. Buna karşın Türk tarafı ise İngiliz ortaklarına Almanların kendilerine ısrarla yardım etmek istediklerine vurgu yapmıştır. Bu durum karşısında İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi Sir Knatchbull Hugessen 29 Haziran 1939’da Dışişleri Bakanı Lord Halifax’a askerî malzemelerin gelmemesi durumunun İngiliz menfaatlerini zora sokacağını bildirmiştir.³¹⁹

Lord Halifax’tan Sir Knatchbull Hugessen’a aynı gün gönderilen cevabi nitelikteki yazı da ise Türk askerî yetkililerin ihtiyaç duyduğu askerî malzemenin

³¹⁸ Özlü, a.g.m., s.63.

³¹⁹ Erol Ulubelen, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları, 3.Baskı, İstanbul, 2009, s.282.

İngiliz hava ve deniz kuvvetlerinin onda birini oluşturduğu, General Kazım Orbay'a almak istedikleri malzemeyi İngiliz Hükûmeti'nin satabileceği ifade edilmiştir.³²⁰

İngiliz Ankara Büyükelçisi Sir Knatchbull Hugessen tarafından Dışişleri Bakanı Lord Halifax'a 14 Temmuz 1939'da gönderilen bir başka yazıda ise Türklerin sulh cephesi ile iş birliğinin ancak askerî, malî ve ekonomik yardımlarla mümkün olabileceği, harp malzemesi için istenen kredinin 35 milyon sterlin olduğu, bu paranın cephane endüstrisinin kurulması, yeniden organize edilmesi ve inşası için harcanacağı ifade edilmiştir. 15 Temmuz 1939'da Londra'ya bildirilen bir başka mesajda 35 milyon sterlinin Türkiye'nin modern silâhlarını karşılamak için ancak yeterli olduğu açıklanmıştır.³²¹

İngilizler bu arada Türk-Alman ilişkilerini de yakından takip etmekteydi. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi 23 Ağustos 1939 tarihinde Londra'ya gönderdiği yazıda Alman Hükûmeti'nin Türkiye'ye kredi ve özellikle 60 milyon marklık savaş malzemesini vermeyeceğini, 23 Ağustos 1939 tarihli bir başka yazıda ise Alman Hükûmeti'nin Türklere verilecek silâhlar konusunda sözünü tutmadığı, buna misilleme olarak da Türk Hükûmeti'nin Almanya'daki askerî ve teknik elemanlarını geri çektiği belirtilmiştir.³²²

Türkiye ve Müttefik devletleri arasında askerî yardımlara dair bu görüşmeler olurken Müttefik ülkeler de kendi aralarında temaslarda bulunarak Türkiye'ye yapılacak yardımlar hakkında kararlar almışlardır. Şubat 1940'da Fransız Doğu Akdeniz Harekât Sahası Komutanı Orgeneral Weygand ile İngiliz Orta Şark Ordusu Komutanı Orgeneral Wavel'in Kahire'de yaptıkları görüşmeler sırasında Türkiye'ye yapacakları yardım konusu gündeme gelmiş ve hazırlanan 14 Şubat 1940 tarihli rapora göre bu yardımlar iki şarta bağlanmıştır: İtalyanlar kat'î surette tarafsız kaldıkları takdirde Müttefik yardımları gelebilecek ve bu yardımları getirebilmek için zorunlu olan yol, liman, üs ve tayyare meydanlarının daha önceden Türkiye'de yapılmış olması sağlanacaktır. Müttefik kuvvetleri planlanan askerî yardımlar için istedikleri yol, iskele, üs ve tayyare meydanlarının bir an evvel yapılmasını, aksi takdirde yardımın imkânsız olduğunu Türk tarafına bildirmiştir.³²³

³²⁰ Ulubelen, **a.g.e.**, s.283.

³²¹ Ulubelen, **a.g.e.**, s.284.

³²² Ulubelen, **a.g.e.**, s.288, 289.

³²³ Özlü, **a.g.m.**, s.65.

Yine Müttefiklere göre “Kurulacak bu tesislerin Rusya ve Bulgaristan’ı rahatsız etmemesi için, yapılacak işlerin son derece gizli tutulmasına, kurulacak tesis ve depoların ticarî mahiyette olmasına (mesela gaz şirketleri, otomobil acenteleri, ticari malzeme vs.), Türkiye’de Müttefikler için yapılacak iade maddelerinin İngilizlere satılmış olarak gösterilmesine, Türkiye’de yapılacak yol, depo, iskele ve hava meydanları inşaatının İngiltere’ye ait olduğu izlenimi verilmesine, bütün bu işlerde çalışacak yabancı memur ve işçilerin sivil ve ticarî mahiyette olmasına dikkat edilecekti.”³²⁴

2. İngiliz ve Fransız Şark Ordusu Komutanlarının Türkiye Temasları

Sovyetlerin Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin değiştirilmesini talep ettiği ve Türk Boğazlarını Türk Devleti ile birlikte savunma teklifini Ankara’ya ilettiği bir dönemde İngiliz ve Fransız Şark Ordusu Komutanları 18 Ekim’de Ankara’ya gelmiştir. Bu ziyaret askerî açıdan oldukça önemliydi. Zira İngiltere ve Fransa’nın Orta Doğu’daki en üst komutanları Türk-İngiliz-Fransız yakınlaşmasının arttığı bir dönemde Türkiye’ye bir ziyaret gerçekleştirmekteydi. Saat 16.40’da önce İngiliz Şark Ordusu Komutanı Orgeneral Wavel ve maiyeti, 10 dakika sonra 16.50’de Fransız Şark Ordusu Komutanı Orgeneral Weygand ve maiyeti uçakla Ankara’ya gelmiştir. Her iki komutanı karşılamada Genelkurmay İkinci Başkanı Asım Gündüz, Ankara Garnizon Komutanı Tümgeneral Kemal Gökçe, Ankara Merkez Komutanı Albay Demir, Genelkurmay’dan Binbaşı Aziz Ulusan ve İngiliz ve Fransız Büyükelçileri hazır bulunmuştur.³²⁵

Misafirler 17.00’den itibaren Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’ı Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz’ü, Millî Müdafaa Vekili Naci Tınaz’ı ziyaret etmişlerdir. Her iki komutanın 21 Ekim’e kadar Ankara’da kalması planlanmıştır.³²⁶

19 Ekim’de Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, 13.30’da şehir lokantasında misafir generaller için bir öğle yemeği vermiştir. Aynı akşam ise İngiliz

³²⁴ Özlü, **a.g.m.**, s.65.

³²⁵ “İngiliz ve Fransız Şark Ordusu Kumandanları Dün Ankara’ya Geldiler-Erkânı Harbiye Temasları Başlıyor”, **Tan**, Sayı:1516 (19 Ekim 1939), s.1. “Ankara’da Askeri Müzakereler”, **Cumhuriyet**, Sayı:5546 (19 Ocak 1939), s.1, 5.

³²⁶ “İngiliz ve Fransız Şark Ordusu Kumandanları Dün Ankara’ya Geldiler-Erkânı Harbiye Temasları Başlıyor”, **Tan**, Sayı:1516 (19 Ekim 1939), s.1

Büyükelçisi Sir Hughes Montgomery Knatchbull, misafir generaller ve Türk Ordusunun ileri gelen üst düzey komutanlarına bir ziyafet düzenlemiştir.³²⁷

20 Ekim'de Genelkurmay'da temaslarını sürdüren İngiliz ve Fransız askerî heyetleri akşam Başvekil Dr. Refik Saydam tarafından verilen akşam ziyafetine katılmışlardır.³²⁸

22 Ekim 1939 sabahı saat 08.00'de İngiliz Şark Ordusu Komutanı Orgeneral Wavel ve 08.10'da Fransız Şark Ordusu Komutanı Orgeneral Weygand Ankara'daki temaslarını tamamlayarak şehri terk etmişlerdir. İki komutanın da Türk başkentinden ayrılmasına Ankara Garnizon Komutanı Tümgeneral Kemal Gökçe, Ankara Merkez Komutanı Albay Ali Demir, Genelkurmaydan Binbaşı Aziz Ulusan ve mihmandarları, İngiliz ve Fransız Büyükelçileri ve askerî i ataşeleri eşlik etmiş ve bu heyet tarafından uğurlanmışlardır.³²⁹

Kuşkusuz her iki general de Ankara günlerinde Türk meslektaşları ile yoğun bir askerî temas sağlamışlardır. Fakat görüşülen konuların gizlilik derecesi ve o dönem basının haber alma kaynaklarının azlığı düşünüldüğünde askerî alanda neler görüşüldüğü basına yansımamıştır. Ama kuvvetle muhtemel taraflar, olası bir saldırı anında Türk-İngiliz-Fransız ittifakının askerî açıdan nasıl yürütüleceğini ve tarafların askerî taleplerini görüşmüşlerdir.

Fransız Şark Ordusu Komutanı Orgeneral Weygand Ankara'dan ayrılırken Havas Ajansı muhabirine verdiği beyanatta kendisinin ve General Wavel'in Ankara'da fevkalade bir muhabbete mazhar olduklarını, tarihte mühim anlaşma olarak anılacak olan muahedenin imzasına tanıklık ettiklerinden ötürü sonsuz sevinç duyduklarını ifade etmiştir. Ayrıca Fransız General Türk Ordusunun yüksek şefi Mareşal Fevzi Çakmak ve diğer seçkin Türk general ve subaylarla gerçekleştirdiği samimi ve itimatlı temaslardan dolayı bahtiyar olduğunu belirtmiştir.³³⁰

³²⁷ “Mareşal Fevzi Çakmak Misafirlerimiz Şerefine Ziyafet Verdi”, **Tan**, Sayı:1517 (20 Ekim 1939), s.6.

³²⁸ “Ankara'da Askerî Temaslar-Başvekil, Dün Bir Ziyafet Verdi”, **Tan**, Sayı:1518 (21 Ekim 1939), s.6.

³²⁹ “Temaslar Bitti, İngiliz ve Fransız Generalleri Dün Hareket Ettiler”, **Tan**, Sayı:1520 (23 Ekim 1939), s.1.

³³⁰ “Weygand'ın Sözleri”, **Tan**, Sayı:1520 (23 Ekim 1939), s.1.

a. 19 Ekim 1939 Tarihli Türk-İngiliz- Fransız İttifakı Antlaşması

Türk-İngiliz-Fransız askerî heyetleri karşılıklı görüşmeleri sürdürürken diğer yandan 19 Ekim 1939'da Ankara'da Türk-İngiliz-Fransız ittifakı imzalanmıştır.³³¹ II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin takip ettiği dış politikanın dayanağını teşkil eden, 8 Kasım 1939'da Meclis'in onayladığı³³² bu antlaşmanın ana metni dokuz maddeden oluşmaktaydı ve biri gizli olmak üzere toplam üç protokol, gizli bir askerî sözleşme ile yine gizli bir özel antlaşmadan meydana geliyordu. Türk-İngiliz-Fransız İttifakı Antlaşması'nın Türk tarafını ilgilendiren hükümleri şunlardı:³³³

1'inci Madde ile Türkiye'ye karşı bir Avrupa devletince girişilecek bir saldırı sonucunda, Türkiye Cumhuriyeti bu devletle savaş durumuna girdiğinde, Fransa ve Birleşik Krallık, fiilî olarak, Türkiye ile iş birliği yapacağı ve ona ellerinden gelen tüm yardım ve desteği göstereceği belirtilmekteydi.

2. Madde ile bir Avrupa devletince girilip Akdeniz bölgesinde Fransa ve Birleşik Krallık'ın karışacakları bir savaşa sürükleyici bir saldırı durumunda, Türk Devleti'nin Fransa ve Birleşik Krallık ile iş birliği yapacağı ve onlara elinden gelen tüm yardım ve desteği göstereceği esasa bağlanmaktaydı.

3. Madde; Fransa ve Birleşik Krallık tarafından 13 Nisan 1939 günlü demeçlerle Yunanistan ve Romanya'ya verilen güvencelerin yürürlükte kaldığı sürece, bu iki güvenceden biri ya da öteki nedeniyle Fransa ve Birleşik Krallık savaşa giriştikleri durumunda, Türk Devleti'nin Fransa ve Birleşik Krallık ile iş birliği yapacağı ve onlara elinden gelen tüm yardım ve desteği göstereceğini esasa bağlamaktaydı.

Madde 4'te ise Fransa ve Birleşik Krallık, birine ya da ötekine karşı, 2. ve 3. maddeler hükümlerinin uygulanması gerekmez, bir Avrupa devletince yapılan bir saldırı sonucunda, bu devletle savaşa girişmesi halinde antlaşmaya taraf olan devletlerin karşılıklı istişarede bulunacağı belirtilmekteydi. Ancak, Türk Devleti böyle bir durumda Fransa ve Birleşik Krallık karşısında, hiç değilse, anlayışlı bir tarafsızlık güdecekti.

Madde 5'te yukarıdaki 3. maddenin hükümlerine zarar verilmeksizin;

³³¹ B.C.A. (25 Ekim 1941), Sayı:, Dosya: 422155, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 235.582.16. "İmza Edilen Muahedenin Tam Metni", **Tan**, Sayı:1517 (20 Ekim 1939), s.1, 6.

³³² "Meclis, Ankara Paktını Tasvip Etti", **Tan**, Sayı:1537 (9 Kasım 1939), s.1.

³³³ Soysal, **a.g.e.**, s.602, 608-610.

1. Gerek bir Avrupa devletince, anlaşmaya taraf devletlerin hükûmetlerinden biri saldırıya karşı, kendi onamı ile bağımsızlık ve tarafsızlığını korumaya yardımcı yükümlendiği bir başka Avrupa devletine karşı girişilen bir saldırı durumunda,

2. Gerek bir Avrupa Devletince girişilip öteki bir Avrupa devletine karşı yönetilmiş olmakla birlikte, anlaşmaya taraflardan biri hükûmetinin görüşüne göre kendi güvenliği için bir tehdit sayılan bir saldırı durumunda,

Anlaşmaya taraf devletlerin etkin görülecek her ortak eyleme girişmek üzere hemen danışmalarda bulunacağı kararlaştırılmıştır.

Madde 6. ile taraflar antlaşmanın hiç bir devlete karşı yöneltmiş olmayıp amacının, saldırıya karşı koymak için Türkiye'ye, Fransa'ya ve Birleşik Krallık'a gerektiğinde karşılıklı bir yardım ve destek sağlamak olduğunu açıklamaktaydılar.

7. Madde ile bu antlaşmanın hükûmlerinin Türkiye ile öbür iki bağıtlı yüksek taraftan her biri arasına iki taraflı yükümlülük olarak da geçerli olduğu belirtilmekteydi.

Madde 8 anlaşmaya imza atan devletlerin bu andlaşmanın uygulanması sonucu olarak savaşa girişmiş bulunması halinde silâh bırakışımı ya da barış için birlikte karar vereceklerini esasa bağlamaktaydı.

İmzalanan bu üçlü ittifak antlaşması, 15 yıllık bir süre için öngörülmişti ve taraf devletlerden hiçbiri antlaşmaya son vermek isteğinde olduğunu, bu sürenin bitiminden altı ay önce öbür iki tarafa bildirmezse, andlaşma beş yıllık yeni bir süre için kendiliğinden uzamış olacağı ve böylece devam edeceğini karara bağlamaktaydı.

Her üç devlet yetkilileri andlaşmanın hükûmlerini kabul ederek, imza etmişler ve mühürlemişlerdir. Bu antlaşma ile bir Avrupa devletinin saldırısıyla başlayan ve İngiltere ile Fransa'nın katılacakları bir savaş Akdeniz'e yayılması durumunda Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya yardım edecekti. Yine Türkiye bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa, İngiltere ve Fransa kendisine yardım edecekti.³³⁴

İmzalanan bu üçlü ittifak antlaşması sonrası İngiltere ve Fransa ile yapılan iktisadî ve malî anlaşmalar ile Türkiye'nin büyük oranda maddi yardım ve savaş malzemesi temin edecek olması³³⁵ Türk Ordusu açısından büyük önem taşımaktaydı.

³³⁴ Soysal, a.g.e., s.602.

³³⁵ Koçak, a.g.e., s. 270-274.

Zira gelecek olan bu yardımlar ve savaş malzemeleri ile Türk askeri olası bir savaşa daha çabuk hazır olacaktı.

Bu antlaşma ile ayrıca İngiltere ve Fransa'nın bir Avrupa devletinin saldırısına uğraması hâlinde, Türkiye'nin tarafsızlık politikası izleyeceği uluslararası kamuoyuna ilân edilmiştir. Ayrıca ittifaka, Balkanlar bölgesi de dâhil edilmiştir. İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri garantiler yüzünden savaşa girerse, Türk Devleti'nin onların yanında savaşa katılacağı da esasa bağlanmıştır. Andlaşmaya ek 2 Sayılı Protokol'e göre ise, Türkiye'nin üzerine aldığı taahhütler, Türk Devleti'ni Sovyetler Birliği ile savaşa sürükleyecek olursa,³³⁶ işlemeyecektir. Böylece Türk Ordusunun Sovyet çekincesi dikkate alınarak savaş ihtimalinden uzak kalması sağlanmıştır.

İttifakın imzalanmasından hemen sonra gazetelerde İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'ye savaş malzemesi ihtiyacını karşılamak üzere kredi vereceği haberleri yansımıştır.

Üçlü İttifak Antlaşması, Müttefiklerce olumlu değerlendirilmiş olmakla birlikte Sovyet Rusya ve Almanya tarafından olumlu karşılanmamıştır. Çünkü bu antlaşma ile Türk Ordusu, askerî alanda bir ittifak içerisinde yer almış oluyordu. Yani Rusların ve Almanların karşı safında bir unsur daha çıkmış oluyordu. Bunun üzerine Türk Dış İşleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu yeni andlaşma hükümlerinin Türk-Rus dostluğuna olumsuz bir tesir yapmayacağı yönünde açıklamada bulunmuştur.³³⁷ Ayrıca Almanların antlaşma ile ilgili endişelerini yatıştıran ilave açıklamalar yapılmıştır.

Havas Ajansı da Fransa'dan bildirdiğine göre Türk tarafı Türk-İngiliz-Fransız antlaşmasına göre Sovyetler Birliği ile bir ihtilâfa mecbur edilmeyecekti ve anlaşma hiç kimse aleyhine değildi.³³⁸

Kuşkusuz Türkiye, Sovyet Rusya'dan çekinmekte ve bu devletle bir çatışmaya gitmek istememekteydi. Fakat buna rağmen Türk-İngiliz-Fransız ittifakı Sovyetleri oldukça rahatsız etmiştir.

³³⁶ Soysal, **a.g.e.**, s.604, 605.

³³⁷ "Saraçoğlu Diyor ki: 'Yeni Andlaşmalar Türk-Rus Dostluğuna Menfi Bir Tesir Yapmayacaktır'", **Tan**, Sayı:1518 (21 Ekim 1939), s.1.

³³⁸ "Fransa'da Havas Ajansı Bildiriyor", **Tan**, Sayı:1519 (21 Ekim 1939), s.6

İstanbul'dan Daily Mail'e çekilerek Le Matin gazetesi tarafından yazılan bir telgrafta "Türkiye, Kars ve Ardahan bölgesinde 300.000 mevcutlu kıtaat tahşit etmiştir. Bu bölge Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti'nin istediği muntikadır." açıklamalarıyla Türk Ordusunun doğu sınırında bir hazırlık yaptığı dünyaya duyurulmuştur. Bu durum karşısında Türk Hükûmeti doğu sınırına asker yığıldığı haberini hemen yalanlamıştır.³³⁹

İzvestiya gazetesine göreyse İngiltere ile Fransa Türkiye'yi savaşın kenarına kadar sürüklemekteydi ve Türkiye artık tarafsızlık siyasetini iterek, inkişaf etmekte olan Avrupa harbinin mihrakına dâhil olmuştu. Yani Müttefikler Türk tarafının tarafsızlık ilkesini göz ardı etmişti.³⁴⁰

Bu antlaşmadan hemen sonra İngiltere'nin Türkiye'ye 60 milyon İngiliz liralık bir kredi açacağı haberleri basına yansımıştır.³⁴¹

Üçlü İttifak Anlaşması³⁴² ile Türk-Alman ilişkileri gerilmiş, Hitler 29 Ekim 1941 törenleri için Türkiye Cumhuriyeti'ne kutlama mesajı göndermemiş, hatta Türkiye'yi Alman karşıtı bir ittifak içinde yer almakla suçlamıştır.³⁴³

Müttefiklerin Üçlü İttifakı yaparken Türk Devleti'nin dayandığı temel mantık, Fransa'nın hem bir Alman saldırısını yeterince uzun zaman meşgul edip yıpratacağı, hem de Fransız Donanmasının İtalya'yı Akdeniz'e inmekten alıkoyacağı varsayımı idi.³⁴⁴

Bu beklenti gerçekleşmeyince ve üstelik İtalya'nın 10 Haziran 1940'ta savaşa girmesiyle savaşın Akdeniz'e inmesi, ayrıca Mart 1941'de Alman Ordusunun Türk sınırlarına dayanmış olması Türk Devleti'ni bir savaş ortamına girmesi için zorlayacaktır. Bununla birlikte Fransa'nın çabuk yenilgisi neticesinde beliren yeni durum karşısında Türk Devleti Sovyet çekincesini değerlendirerek savaşa girmemek için mükemmel bir bahane de bulacaktır.³⁴⁵

³³⁹ "Ardahan ve Kars'a 300 Bin Asker Tahşit Ettiğimiz Yalandır", **İkdam Sabah Postası**, Sayı:75, 27 Ekim 1939, s.1. **Tan**, Sayı:1524 (27 Ekim 1939), s.1.

³⁴⁰ "İzvestia 'Pakt, Sovyetlerin Bilvasita Menfaatlerine Dokunmaktadır' Diyor", **Tan**, Sayı:1520 (22 Ekim 1939), s.1. **İkdam Sabah Postası**, 22 Ekim 1939, s.3.

³⁴¹ "İngiltere Türkiye'ye 60 Milyon İngiliz Liralık Bir Kredi Açacak", **Tan**, Sayı:1522 (24 Ekim 1939), s.1. "İngiltere'den 60.000.000 Sterlin Kredi Alıyoruz", **İkdam Sabah Postası**, Sayı:72, 24 Ekim 1939, s.1.

³⁴² **B.C.A.** (25 Ekim 1941), Sayı:, Dosya: 422155, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 235.582.16.

³⁴³ Seydi, **a.g.e.**, s.10.

³⁴⁴ Oran, **a.g.e.**, s.388.

³⁴⁵ Oran, **a.g.e.**, s.388.

İngiltere ve Fransa'nın yardım desteğini sağlayan bu ittifak antlaşmasıyla Türk Devleti, dolayısıyla Türk Ordusu batılı devletlere ve bu devletlerin ordularına daha da yaklaşmıştır.³⁴⁶

b. 19 Ekim 1939 Tarihli Ankara Türk-İngiliz-Fransız Karşılıklı Yardım Antlaşması'nın 3 Sayılı Gizli Protokolü ve Askerî Sözleşmesi³⁴⁷

Türk-İngiliz-Fransız heyetleri arasında yapılan görüşmeler çerçevesinde, ana antlaşma metni dışında "3 Sayılı Gizli Protokol" ve bir "Askerî Sözleşme" daha imzalanmıştır.

3 Sayılı Gizli Protokolü ile "herhangi bir Avrupa devletince girişilecek askerî eylemin Bulgaristan ya da Yunanistan sınırına erişmesi durumunda, İngiltere ve Fransa'nın Türkiye ile iş birliği yapacağı ve Türk Devleti'nin isteği üzerine ellerinden gelen tüm yardımı ve desteği sağlayacağı" hükme bağlanmıştır.³⁴⁸

10 maddeden ibaret olan "Gizli Askerî Sözleşme" de ise düşmanın olası bir saldırısı durumunda nerelerde hangi hedefler için nasıl eyleme geçileceği belirtilmiştir.³⁴⁹ Sözleşme hükümlerine göre antlaşmaya taraf devletlerin aşağıdaki yerine getireceği hususlar ve bu hususların Türk Ordusu'na getirdiği yükümlülükler ise şunlardı:³⁵⁰

1. Anlaşma'ya imza atan devletler, antlaşmada öngörülen durumlardan biri çıkınca askerî önlemleri alacaktı. Bu nedenle Türk Ordusu artık bir taahhüt altına girmiş oluyordu.

2. Eğer Almanya, İtalya gibi bir Avrupa Devletinin saldırısına Bulgaristan'ın da katılacağı anlaşılırsa Türkiye bu devleti kımıldatmayacağı teminatını vermiş oluyordu. Karşılığında ise İngiltere ve Fransa Türkiye ile iş birliği yapacaktı. Bu madde Türk Ordusunun yığınaklanmasını Bulgar hududuna yakın yapması anlamına gelmekteydi.

3. İtalya saldırıya geçerse Müttefik devletler, On İki Ada'yı hemen tehlikesiz duruma getirecekti. Harekât, İngiliz-Fransız deniz ve hava kuvvetlerinin desteği ile

³⁴⁶ Gencer, Özer, **a.g.e.**, s.288.

³⁴⁷ Soysal, **a.g.e.**, s.605, 606, 611-615.

³⁴⁸ Figen Atabey, **1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı**, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2014, s.106.

³⁴⁹ Soysal, **a.g.e.**, s.605.

³⁵⁰ Soysal, **a.g.e.**, s.612-615.

Türk kuvvetlerince gerçekleştirilecekti. 3. Madde ile Türk Ordusu yabancı ordular ile Ege’de müşterek bir harekâta hazırlık yapma hükûmlülüğünü kabul etmiş oluyordu.

4. Selanik doğrultusunda bir saldırıya Yunan Ordusu’nun karşı koymasına yardımcı olmak üzere, üç müttefik devlet işbirliği yapacak, özellikle Türkiye Bulgaristan’ı oyalayarak Yunan ve Türk Trakyaları arasındaki bağlantıyı koruyacaktı. Türk Ordusu Yunanistan’ın olası bir savaş içinde yer alması durumunda bu bölgede operasyon yapacak olan Müttefikler ile iş birliği içinde olacağından, bir nevi savaşa dâhil olmuş olacaktı.

5. Türkiye, ülkesindeki demir yolları, liman ve hava alanlarında ve Marmara Denizi’nde Müttefik Kuvvetler için ulaşımı kolaylaştıracaktı. Bu madde ile Türk askerî birlikleri, Müttefiklerin lojistik desteğinin sağlanmasında katkı sağlamış olacaktı.

6. Askerî Andlaşma’nın 6.maddesi ile de Romanya’ya bir saldırı durumunda Türk Ordusu Bulgaristan’ı tutmakla görev yapacak ve kendi ülkesinden askerî malzemenin geçişini kolaylaştıracaktı.

7. Madde 7 ile Doğu Akdeniz’in Yakın Doğu için önemi nedeniyle ve Türkiye kıyılarının korunması, ayrıca Akdeniz’de gidiş gelişin güvenliği için deniz üstünlüğü korunacağı hükme bağlanmış oluyordu. Böylece Türk Donanmasının denizleri ve kıyıları korumadaki eksiklikleri Müttefik Donanması ile kapatılmaya çalışılmış oluyordu.

Harp yıllarında Türk savaş gemilerinin Marmara Denizi’nin dışına çıkmamasına özen gösterilmiştir. Zira Marmara Denizi hariç Türk karasuları da dâhil olmak üzere Akdeniz ve Karadeniz oldukça emniyetsizdi. Bu nedenle Kara kuvvetleri ile Jandarma birliklerinden oluşturulan “Kıyı Gözetleme Postaları”, kıyıya yakın seyahat eden ticaret gemilerine koruma sağlamakla görevlendirilmişlerdir. Karadeniz kıyılarından gelebilecek olası serseri mayınları etkisiz hâle getirmek için “Seyyar Mayın İmha Ekipleri” oluşturulmuş ve bu ekipler genellikle İstanbul Boğazi’nin kuzeyinde konuşlandırılmışlardır.³⁵¹

8. Madde 8 ile ise Türk Ordusu’nun teçhizat ve harp malzemesi eksikliğinin Müttefiklerle karşılanacağı teminat altına alınmış oluyordu. Zira Müttefiklerce

³⁵¹ Atabey, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Donanması”, s.128.

Türkiye'ye olanaklar ölçüsün maddesel yardım, birlikte hareketin bir gereği sayılacaktı.

9. Türk Ordusunun istihbaratı, Müttefik istihbarat birimleri ile her türlü bilgi paylaşımı ve işbirliği yapılacaktı.

Bu maddelerden anlaşılacağı üzere “Gizli Askerî Protokol” ile Türk Ordusu için pek çok görevler yüklenmiş, adeta harp için hazır ol sinyali verilmiştir. Artık Türk Devleti'nin tam olarak tarafsız olduğunu söylemek pek mümkün değildir.

Üçlü Antlaşma'nın eklerinde yer alan ve Türkiye'ye verilecek askerî malzemenin cinsleri, miktarları ve teslim programları ek müzakere ile tespit edilmiş ve bu müzakereleri Türk Devleti adına Numan Menemencioglu ve Orgeneral Kazım Orbay yürütmüştür. Müzakerelerin kilit noktasını ise liman, demir yolu ve stratejik noktaları korumaya yönelik uçaksavar ve tanksavar toplarının teslimi oluşturmuştur. Yapılan tüm bu müzakere ve antlaşmaların temelinde Müttefiklerin Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokmak ve bu ülkenin stratejik konumundan yararlanmak düşüncesi yatmaktadır. Bu durum savaş süresince artarak sürmüş ve Türkiye'nin stratejik gücünden yararlanma maksatlı faaliyetler devam etmiştir.³⁵²

3. 19 Ekim 1939 Tarihli Türk-İngiliz- Fransız İttifakı Antlaşması Sonrası Askerî Temasların Artması

19 Ekim 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız İttifakı Antlaşması sonrasında Türk tarafı yapılacak olan yardımları görüşmek üzere temaslarını arttırmıştır. Bu antlaşma sonrası, 5 Haziran 1939'dan beri Londra ve Paris'te bulunan Orgeneral Kazım Orbay'ın başkanlığındaki Türk Askerî Heyeti askerî görüşmelere ağırlık vermiş, bu görüşmeler çeşitli aralıklarla yıl sonuna kadar devam etmiş, Orbay ancak 7 Aralık günü yurda dönmüştür.³⁵³

Orgeneral Kazım Orbay'ın ülkeye dönüşünde temaslar hakkında yaptığı açıklamaya göre³⁵⁴ Türk tarafı başta askerî alanda olmak üzere yapılacak tüm yardımlar konusunda oldukça umutlu görünmekteydi. Fakat ileride, Türk Hükûmeti

³⁵² Özlü, “İkinci Dünya Savaşında, Adana Görüşmeleri Sonrası, İngiltere'den Sağlanan Askerî Yardımların, Türkiye'de Sevkiyat ve Lojistik Yapılanması”, s. 456.

(Çevrimiçi) <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/ad/article/download/9414/7699>, 19 Ocak 2014.

³⁵³ “Heyetimiz Döndü”, **Tan**, Sayı:1564 (8 Aralık 1939), s.1, 2.

³⁵⁴ “Heyetimiz Döndü”, **Tan**, Sayı:1564 (8 Aralık 1939), s.1, 2.

tarafından talep edilen yardımların Müttefiklerce istenildiği şekilde karşılanmayacağı anlaşılacaktır.

Bu arada yabancı askerî heyetlerin Türkiye'ye ziyaretleri devam etmiştir. Fransa'nın Şark Orduları Komutanı Weygand 25 Ocak 1940 sabahı Toros Ekspresi ile Ankara'ya gelmiştir.³⁵⁵

İngiliz Yardım Heyetinin temsilcisi General Deeds ise 28 Ocak 1940'ta İstanbul'a gelmiş, Cumhuriyet gazetesine verdiği beyanatta Türkiye'de yaşanan depremler karşısında İngiliz İmparatorluğu'nda duyulan üzüntüyü, ilgi ve alâkalarını dile getirmiştir.³⁵⁶ General ayrıca Sivas, Erzincan ve civarında yaşanmış olan deprem felaketi hakkında incelemelerde bulunmuştur. Aynı günlerde Yunan vatandaşlarının Türk depremzedeler için topladıkları yardımlara dair haberler Türk kamuoyunu memnun etmiştir.³⁵⁷

İngiliz Yardım Komitesi Başkanı General Deeds, 12 Şubat 1940'ta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile de görüşmüş ve Ankara Radyosu'nda Türkçe bir konferans vermiştir.³⁵⁸

Türkiye-İngiltere-Fransa arasında 19 Ekim 1939'da Ankara'da imzalanan malî anlaşma ise ancak 1 Şubat 1940'ta Londra, Paris, Ankara'da aynı zamanda neşredilmiştir. Bu anlaşma ile Türkiye'nin Avrupa hudutlarına yönelik herhangi bir saldırı durumunda diğer iki devlet 25 milyon sterlinlik harp gereksinimini vermeyi taahhüt etmiştir.³⁵⁹

Malî Anlaşma sonrasında Mart 1940'da İngiltere'nin Orta Şark Hava Ordusu Başkomutanı Orgeneral Sir William G. S. Mitchel ile Fransa'nın Doğu Akdeniz Hava Kuvvetleri Komutanı General Jauneaud Türkiye'ye gelmişlerdir. Her iki komutanın şerefine 11 Mart'ta Fransız büyükelçiliğinde bir öğle yemeği verilmiştir. Ziyafette Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz, İngiliz Büyükelçisi

³⁵⁵ "General Veygand Ankara'da", **Cumhuriyet**, Sayı:5640 (26 Ocak 1940), s.1.

³⁵⁶ "İngiliz Yardım Heyeti Mümessili General Deeds Dün Şehrimize Geldi", **Cumhuriyet**, Sayı:5643 (29 Ocak 1940), s.1.

³⁵⁷ Bu dönemde Yunanistan'da Türk felaketzedeler için toplanan yardımlar oldukça dikkat çekiciydi. Yardımlara yaklaşık 700.000 Yunan vatandaşının iştirak ettiği Türk basınına yansımaktaydı. "Dostumuz Yunanistan'da Yardım Seferberliği", **Cumhuriyet**, Sayı:5659 (14 Şubat 1940), s.1.

³⁵⁸ "Türk Milletine Dost İngiliz Generalin Hitabesi", **Cumhuriyet**, Sayı:5658 (13 Şubat 1940), s.1, 5.

³⁵⁹ "İngiltere ve Fransa İle Yapılan Malî Anlaşmalar", **Cumhuriyet**, Sayı:5647 (2 Şubat 1940), s.1, 5.

Knatchbull Hugessen ile Millî Müdafaa ve Genelkurmay erkânı, İngiliz kara, hava ve deniz ataşeleri de katılmıştır.³⁶⁰

Her iki general 12 Mart 1940 günü saat 10.30'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve saat 17.00'de Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz tarafından da kabul edilmişlerdir.³⁶¹ Bu yabancı askerî heyetlerinin Ankara temasları Ulus gazetesi tarafından yakından takip edilmiş, ziyaretin önemine binaen ilgili haber gazetesinin ilk sayfasında büyük puntolarla yerini almıştır.³⁶²

15–21 Mart 1940 tarihlerinde Ankara'da yapılan askerî görüşmelerde Türkiye'nin bir saldırı karşısında kalması halinde Müttefiklerin askerî güç göndererek nasıl yardım edebilecekleri konusu ele alınmıştır. Toplantıya Türk Devleti'nden Orgeneral Asım Gündüz, İngiliz Devleti'nden General Arthur Smith katılmıştır. Bu müzakerelerde; İngilizler, Trakya'da eğer bir Alman saldırısı gelişirse kendilerinin iki, Fransızların üç tümenlik güçle yardıma geleceğini belirtmişlerdir. Bu müzakerelerde Türkiye yeni bir öneri yapmıştır. Bu öneriye göre, Türkiye, Alman saldırısı karşısında Trakya'da 10 tümenlik bir örtü gücü tutacak, geride ise 15 tümen bulunduracaktı. Bu güçlerle Alman saldırısını durdurduktan sonra karşı taarruza geçebilmek için 20–25 tümenlik bir müttefik gücü destek sağlayacaktı ve bu karşı taarruz Filibe'ye kadar uzanabilecekti. Bu görüşe karşın Müttefikler bu aşamada böyle bir talebi karşılamalarının olanaksız olduğunu, ayrıca bu kadar büyük güçlerinin sürekli olarak hazır tutulamayacağını söylemiştir. İngilizler, daha sonra Eskişehir Hava Grubu'nu ziyaret etmişler, burada görev yapan askerî personelin enerjik ve istekli olmalarından etkilenmişlerdir. İngilizlerin Türk Hava Kuvvetlerine gerçekleştirdiği bu ziyaretler neticesinde Türk havacılarına dair tespiti ise şöyleydi: Türk Hava Kuvvetlerinin modern standartlara ulaşılması için çok şey gerekmektedir. Eğer Spitfire uçakları verilirse tüm zorlukların ortadan kalkacağı biçiminde Türk havacıları arasında yaygın bir kanı bulunmaktadır. Ayrıca uçaksavarlar bulunmamakta, demir yolu ve stratejik yerlerin savunması da zayıftır.³⁶³

³⁶⁰ “Ankara Görüşmeleri”, **Cumhuriyet**, Sayı:5686 (12 Mart 1940), s.1.

³⁶¹ “Misafir Müttefik Generaller Dün Reisicumhur Tarafından Kabul Edildiler”, **Cumhuriyet**, Sayı:5687 (13 Mart 1940), s.1.

³⁶² “İngiliz ve Fransız Hava Kumandanları-Hava Mareşali Sir William G.S. Mitchell ve General Jauneaud Şehrimizde, “Müttefik Hava Generalleri Şerefine Ziyafet”, “Millî Şefimiz Misafir Generalleri Kabul Buyurdular”, **Ulus**, 10, 12, 13 Mart 1940, s.1.

³⁶³ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.426.

Bu dönemde hazırlanan bir Müttefik raporuna göre olası Alman saldırısı karşısında Türkiye'nin Müttefikleri yanında bulabilmesi için bir an önce Kilya-Havsa yolunun ve Müttefiklere ayrılan limanlarda gerekli iskele ya da rıhtımların yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda 1940 yılının Mart'ında İngiltere ve Türkiye bu plandaki bazı inşaatların birlikte yapılması için görüşme yapılmıştır. Bu inşaatlar; Tekirdağ İskelesi, Kilya Limanı, Kilya-Havsa yolu, dokuz uçak pisti ve bağlantı yollarıydı. Pistlerden ikisi, biri Çorlu'da olmak üzere Trakya'da, yedisi Anadolu'da olacaktı. Bu pistlerden Gaziemir, Cumaovası, Balıkesir, Bandırma pistleri her hava koşullarında kullanılabilir standartta olacaktı. Türkiye bu projeyi 12 Nisan 1940'da kabul etmiştir. Türk tarafı, inşaatların Bayındırlık Bakanlığınca ihale yoluyla yaptırılmasında ısrar etmiştir. Türk Hükûmeti'ne göre İngilizler danışmanlık yapacaktı ve gerekli malzeme ve donanım İngilizlerce verilecekti. Bu inşaatlar için Türkiye'ye gelen askerî personel Türkiye'de sivil giyinecekti. Türkiye kendi istihkâm subaylarını kendi tahkimatlarında kullanmaya ayırmıştır. Bayındırlık Bakanlığı, Bandırma-Balıkesir, İzmir ve Çanakkale'de bu işler için bir bölge teşkilatı kurmuştur. İhalelerin yapılması ve Mısır'dan malzeme ve teçhizatın gelmesinde yaşanan gecikmelerle birlikte Kilya'da yaygın olan sıtma dolayısıyla inşaatlar planlandığı zamanlarda gerçekleştirilememiştir. Türkiye'deki mühendisler yol ve iskele inşaatında belli bir birikimleri olduğundan, söz sahibi olmak istemişlerdir. Ama pistlerin inşasında birikimleri olmadığını kabul ederek inisiyatifi büyük ölçüde İngilizlere bırakmışlardır. Bu dönemde Türk Devleti, Kütahya ve Adana sivil hava alanlarında, Merzifon'da, Diyarbakır'da pist yapımı ihalesini yapmıştır. Doğuda yapılacak hava alanları için keşif etütlerine başlamıştır. Türkiye, Rusların tepkisini çekmemek için İngiliz ve Fransızların bu araştırmalara katılmasına izin vermemiştir.³⁶⁴

Ankara'da gerçekleşen bu Müttefik Ordu mensuplarının ziyareti sonrasında Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz, Mart 1940'da Müttefik Devletlerin askerî temsilcileri ile yapılacak askerî yardımlara dair görüşmeleri devam ettirmek ve iade-i ziyarette bulunmak üzere Halep'e gitmiş ve burada temaslarda bulunmuştur.³⁶⁵

³⁶⁴ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.426, 427.

³⁶⁵ "Orgeneral Asım Gündüz'ün Halep'te Yaptığı Temaslar", **Cumhuriyet**, Sayı:5695 (21 Mart 1940), s.1.

Öte yandan Ortadoğu'daki İngiliz Başkumandanlığının temsilcisi olan General Marshall Cornwall ile Hava Vismareşalı Elmhurst, daha önce Türk-İngiliz anlaşması kapsamında yapılması kararlaştırılan görüşmeler neticesinde 13 Ocak 1941'de Ankara'ya bir ziyarette bulunmuşlardır.³⁶⁶ Görüşmelerde Akdeniz Filosu Başkomutanı Amiral Sir Howard Kelly de hazır bulunmuşlardır. Generaller Ankara'da uzun sayılabilecek bir süre kalmışlardır. 16 Ocak 1941'de Cumhurbaşkanı tarafından karşılanan İngiliz askerî heyetinin³⁶⁷ yaptığı görüşmelerin içeriği gizli konular olması nedeniyle basına yansımamıştır.

4. Amerikalı Yetkililerin Türkiye Temasları

Amerikan Cumhurbaşkanı Roosevelt'in temsilcisi olan Albay William J. Donovan 31 Ocak 1941'de uçak ile Atina'dan İstanbul'a gelmiş, aynı gün akşam treni ile Ankara'ya hareket etmiştir. Albay Donovan Balkan ülkelerini ziyaretini tamamladıktan sonra Yakın Şark'taki ülkelere ziyaret gerçekleştirmeden önce Türkiye'ye uğramış³⁶⁸ olması bölgede kurmak istedikleri güvenlik planlarına Türk Ordusunu da dâhil etmek istemelerinden ileri gelmekteydi.

1 Şubat sabahı Ankara'ya gelen Amerikan Cumhurbaşkanı Roosevelt'in temsilcisi Albay Donovan vakit kaybetmeden temaslara başlamış ve Hariciye Vekili Umumî Kâtibi Numan Menemencioğlu tarafından kendisine bir ziyafet verilmiştir.³⁶⁹

ABD gözlemcisi Albay William J. Donovan 3 Şubat 1941'de ise Başbakan Refik Saydam tarafından kabul edilmiştir.³⁷⁰

Yunus Nadi bu ziyaret münasebetiyle ABD'yi köşesine taşımış, bu ülkenin çok kapsamlı bir harbe hazırlık yaptığını, bu harp için 28 Milyar Dolarlık kaynak tahsisi ettiğini, ülke savunmasını artık Amerikan kıt'asının çok uzağında tesis ettiğini ifade etmiştir. Yunus Nadi'ye göre artık Mihver'in İngiltere'nin yanında ABD'yi de yenmesi gerekecekti. Zira ABD, kara ve hava ordusu için çok kapsamlı bir hazırlık yapmaktaydı, ayrıca donanmasını da sürekli takviye etmekteydi.³⁷¹

³⁶⁶ "İngiliz Generalleri Dün Toros Ekspresi İle Ankara'ya Muvassat Ettiler", **Cumhuriyet**, Sayı:5901 (14 Ocak 1941), s.1.

³⁶⁷ "Millî Şef İngiliz Generalleri Dün Kabul Buyurdular", **Cumhuriyet**, Sayı:5904(17 Ocak 1941), s.1.

³⁶⁸ "M. Roosevelt'in Şahsi Elçisi Türkiye'de", **Cumhuriyet**, Sayı:5919 (1 Şubat 1941), s.1.

³⁶⁹ "Donovan Ankara'da", **Cumhuriyet**, Sayı:5920 (2 Şubat 1941), s.1.

³⁷⁰ "Başvekil Albay Donovan'ı Kabul Etti", **Cumhuriyet**, Sayı:5922 (4 Şubat 1941), s.1.

³⁷¹ Yunus Nadi, "Dünya Ölçüsünde Bir Müdafaa", **Cumhuriyet**, Sayı:5924 (6 Şubat 1941), s.1, 5.

ABD öte yandan İngiltere'ye bol miktarda harp sevkiyatına da çoktan başlamıştı. Gelen haberler de Newyork Limanı'nda yüzlerce harp malzemesi ile dolu geminin İngiltere'ye gitmek için beklediğini göstermekteydi.³⁷²

Bu ziyareti yakından takip eden Türk gazetelerinde ise Türkiye'nin ilkbahar aylarında savaşa yüzleşmeye hazır olması gerektiği hususu ön plana çıkmıştır. Çünkü artık işin içinde Amerikalılar da vardı ve Türk Devleti'ne baskıların daha da artacağı kanısındaydılar. Türk kamuoyunda bu ziyaretle yükselen savaş beklentisi gündemi değiştirmiş ve Türk Devleti de seferberlik hazırlıklarına hız vermiştir.

H. TÜRK HAVACILIĞI

II. Dünya Savaşı yıllarında yabancı ordularda havacılığın öneminin anlaşılmasına paralel Türk Ordusunda da havacılığın önemi artmış, her fırsatta devlet büyükleri bu alanda büyük bir alâka göstermişlerdir. Türk havacılığının önemi Avrupa'da yaşanan hava savaşlarına bağlı olarak 1940'lardan itibaren iyice anlaşılmıştır. Bu dönemde Türk basınında, sıkça yabancı orduların hava güçleri kıyaslamalı olarak tartışılırken, "hava kuvvetleri güçlü olmayan bir devletin savaşın seyrini etkileme kabiliyetinin düşük olduğu" fikri basın yoluyla kamuoyuna duyurulmuştur.

Bu arada gazetelerde Türk üretimi uçakların Türk semalarında yer almasını halkın ümitle beklediğine dair yazılar kaleme alınmış ve havacılık sanayinin eksiklikleri sıklıkla dile getirilmiştir.³⁷³ Türk gençlerini havacılığa özendirmek için gazetelerde bol miktarda yazılar çıkmış, havacı olmak teşvik edilmiştir. Çünkü Avrupa'da yaşanmakta olan savaşta hep pilotlar ve onların kabiliyetleri gündemdeydi. Bu zamana kadar pilotların önemi hep söylenmekteydi, fakat tecrübe edilmemişti. Hâlbuki bu yeni dünya savaşı ise havacıların, pilotların önemini tüm ülke ordularında ön plana çıkarmaktaydı.

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, 27 Mart 1940'da Türkkuşu'nu ve genç havacıları teftiş etmiştir. Mareşal yaptığı ziyarette "*Türk Hava Kurumu'nun göklere hâkim bir gençlik yetiştirmek yolundaki mesaisinden çok memnunum...*

³⁷² "Amerika'dan İngiltere'ye Gönderilecek Harp Malzemesi", **Cumhuriyet**, Sayı:5925 (7 Şubat 1941), s.1,

³⁷³ Osman Yalçın, **Türk Hava Harp Sanayi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s.229.

Memleketin selameti havacılığımızın çok kuvvetli olmasına bağlıdır.” sözleriyle ülke güvenliği açısından havacılığın önemine vurgu yapmıştır. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak Türkkuşu’nda planörle yapılan çalışmaları ve paraşüt atlamalarını yakından incelemiştir.³⁷⁴

Bu ziyaretin gerçekleştiği günlerde Türkkuşu’nda eğitim alan genç havacılar orduya katılmak üzere hazırlıklarını sürdürmüştür. Türkkuşu Gedikli Yetiştirme Yurdu’nun birinci devresinden çıkan genç havacılar 29 Mart 1940’da orduya katılmak üzere Ankara’dan ayrılmışlardır.³⁷⁵

Bu arada on beşinci çalışma yılını bitiren Türk Hava Kurumu da havacı gençlik yetiştirmek ve Türk Ordusuna yedek kuvvet hazırlamak vazifesinde çalışmalarını sürdürmüştür. Dünyada hava savaşlarının ve hava harp vasıtalarının öne çıktığı bir sırada Türk Hava Kurumunun 7’nci Kurultayı’nda Başbakan Dr. Refik Saydam “*karşısında bulunduğumuz dünya vaziyeti, havacılığa ne kadar ehemmiyet vermek lâzım geldiğini ispat etti.*” diyerek hava kuvvetlerinin önemine vurgu yapmıştır. Sözlerine devam eden Başbakan hava hâkimiyetinin önemine değinmiş ve göklerin kanatsız bırakılmayacağını belirtmiştir.³⁷⁶

Etimesgut’ta 24 Mayıs 1940’ta yapılan hava gösterilerinde genç havacılar ve özellikle bayan pilotlar göz doldürmüşlardır.³⁷⁷

Temmuz 1940’ta Çorlu, Babaeski, Lüleburgaz, Hasköy Meydanlarında Türk uçaklarının gösterileri ve paraşütçülerinin atlayışları oldukça etkileyici olmuş, atlayışlar başta Trakya Müfettişi Umumîsi General Kazım Dirik, Müfettişlik Erkânı, Vali, Tayyare ve Türkkuşu temsilcileri tarafından da takip edilmiştir. Paraşütçülerin arasında bir de Türk kızının bulunması basının dikkatini çekmiştir.³⁷⁸

Türk havacılığında bu gelişmeler olurken Türk Hava Kurumu da gazetelere verdiği ilânlarla küçük yaştaki gençleri havacılıkla alâkadar etme gayreti içinde bulunmuş, böylelikle personel temin etme yoluna gitmiştir.

³⁷⁴ “Mareşal Dün Türkkuşu’nu ve Genç Havacıları Teftiş Etti”, **Cumhuriyet**, Sayı:5702 (28 Mart 1940), s.1,5.

³⁷⁵ “Genç Havacılar Atatürk Abidesinde”, **Cumhuriyet**, Sayı:5703 (29 Mart 1940), s.1.

³⁷⁶ “Başvekilin Bir Nutku İle Türk Hava Kurumunun 7. Kurultayı Dün Açıldı”, **Cumhuriyet**, Sayı:5759 (24 Mayıs 1940), s.1.

³⁷⁷ “Etimesgut’taki Hava Mitingi”, **Cumhuriyet**, Sayı:5760 (25 Mayıs 1940), s.1.

³⁷⁸ Paraşütçülerimizin Edirne’de Atlayışları”, **Yeni Sabah**, Sayı:784 (7 Temmuz 1940), s.3.

II. Dünya Savaşı'nda 1940 harbinde kuşkusuz hava kuvvetleri çok etkin rol oynamışlardı. Almanya'nın Polonya'da, Norveç'te, Hollanda'da, Belçika ve Fransa'da başarı kazanması, hava hâkimiyetini elde etmiş olmaları sayesinde gerçekleşmişti. Murat Sertoğlu, Yeni Sabah Gazetesi'nde bu hava hâkimiyetinde ferdi başarılar ile birlikte muharebelerde yeni bir dönem başladığını ve ileride kader Türk Milletini bir harbe sürükleyecek olursa sayıları binleri aşan Türk pilotlarının fedakârlıkları ile başarıya ulaşacaklarını bildirmiştir.³⁷⁹

Murat Sertoğlu yazısında Türk pilot sayısının binleri aşmış olmasını bildirmesine rağmen, Amerika'nın savaş yıllarında yaptığı 2,5 milyar dolar harp siparişin yarısının uçaklara ait olduğu düşünüldüğünde ve Avrupa'daki orduların hava kuvvetlerinin imkân ve kabiliyeti mukayese edildiğinde, Türk uçak ve pilot sayısı oldukça azdı. Bunun için daha alınması gereken çok yol vardı. Hava Kuvvetlerine gerekli yatırımın yapılması kuşkusuz iktisadî ve tecrübî bir meseleydi. Gerekli malî destek Hükûmet ve Türk Hava Kurumunun çalışmaları ile yürümekteydi. Bu çalışmaları desteklemek için Yeni Sabah Gazetesi'nden Abbas Parmaksızoğlu tüm vatandaşların Türk Hava Kurumuna üye olması gerektiğini ve aidatların arttırılması gerektiğini beyan etmiştir.³⁸⁰

Yine basında pilot olmayı düşünen gençler teşvik edilmiş, bir savaş pilotu için aranan özellikler kamuoyu ile paylaşılmış; bu özellikler sağlıklı olmak, manevî yönden güçlü bir yapıya sahip olmak şeklinde adaylara duyurulmuştur.

Öte yandan Türk Hava Kurumu Reisi ve Erzurum Mebusu Şükrü Koçak da yaptığı bir açıklamada son yaşanan hadiselerin havacılığa verilen önemi arttırdığını ve Türk gençlerinin İnönü ve Etimesgut kamplarında havacılık eğitimi aldıklarını, paraşütçülerin şehir şehir dolaşarak atlayışlar gerçekleştirdiklerini ve havacılığı tanıttıklarını ve bu kurumun gelirlerini geçen seneye göre iki katına çıkardığını açıklamıştır.³⁸¹ Kuşkusuz paraşütçü sayısındaki artış bir ülkenin manevra sahasında değişik bölgelere harekât yapılmasında esneklik anlamına gelmekteydi.

³⁷⁹ Murat Sertoğlu, “Değişen Harp Sistemi”, **Yeni Sabah**, Sayı:794 (17 Temmuz 1940), s.3.

³⁸⁰ Abbas Parmaksızoğlu, “Türk Hava Kurumuna Bütün Vatandaşların Aza Olmaları Bir Vatan Borcudur”, **Yeni Sabah**, Sayı:820 (12 Ağustos 1940), s.2.

³⁸¹ “Hava Kurumu Reisinin Gazetemize Beyanâtı”, **Yeni Sabah**, Sayı:879 (10 Ekim 1940), s.1, 2.

Bu dönemde Türk Hava Kurumu Etimesgut Tayyare Mektebi, genç hava subaylarının staj yeri olup, bu okulda pek çok pilot eğitim görmüştür.³⁸²

Türk Hava Kurumu Merkez Heyetinin 28 Kasım 1940 senesinde yaptığı resmî açıklamaya göre son iki yıl içerisinde Türk Hava Ordusu için binlerce uçucu yetiştirilmişti.³⁸³ Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ve Başbakan Refik Saydam'ın bizzat desteklediği bu kurumdan mezun olan gençler, II. Dünya Savaşı yıllarında Hava Kuvvetlerinde yedek subay, paraşütçü, pilot, yer bakımı gibi çeşitli birimlerde görev almıştır.

Avrupa'daki savaş şiddetlendikçe Türk Milletinin Türk Hava Kurumuna olan yardımlarında bir artış olmuştur.³⁸⁴ Yediden yetmişe herkes Türk Hava Kurumuna bağışta bulunmuştur. Örneğin Adana'da bir iş adamı kızının nişan merasimi masrafı olan 1.500 lirayı cemiyete bağışlamıştır.³⁸⁵

Avrupa'daki savaşın yansımaları Türk sınırına yaklaştığı dönemde ise Türk Hava Kurumunun gelirlerinde artma olmuştur. Örneğin 1941 Mart'ında Türk Hava Kurumunun son dokuz aylık geliri bir senelik gelirinin dört katına yaklaşmıştır.³⁸⁶

İstanbuluların 21 Ağustos 1941'de son on bir ayda Türk Hava Kurumu için topladığı yardım miktarı bir milyon lira üzerinde bir seviyeye ulaşmıştır.³⁸⁷

Millî Şef Reisicumhur İsmet İnönü gençleri havacılığa teşvik etmek için 16 Nisan 1941'de Türk Hava Kurumunun Hava Okulunu ziyaret etmiş, pilot adayları ile bizzat görüşmüştür.³⁸⁸ Bu ziyaret ile İsmet İnönü, Türk havacılığına önem verdiğini kamuoyu ile paylaşmış ve gençleri havacılığa teşvik etmiştir.

Bu dönemde sivil liselere havacılık yolu açılması göze çarpan bir başka konu olmuştur. Zira hava birlikleri için subay ve pilot ihtiyacı askerî liselerden karşılanıyordu. Sivil liselerden mezun olan ve havacı olmak isteyen kişiler önce yedek subay olmakta, müteakiben mesleklerini terk ederek muvazzaf uçucu subay olmakta idi. Kendi uzmanlık sahasını terk eden bu kişinin yetiştiği sahayı terk ederek havacı olması kendi sahasında bir eksiliğe neden olmaktadır.

³⁸² “Genç Hava Subayları”, **Yeni Sabah**, Sayı:886 (17 Ekim 1940), s.1.

³⁸³ “Türk Hava Kurumu Merkez Heyeti Toplandı”, **Yeni Sabah**, Sayı:927 (29 Kasım 1940), s.1, 3.

³⁸⁴ “Hava Kurumuna Yardım Artıyor”, **Yeni Sabah**, Sayı:851 (23 Aralık 1940), s.2.

³⁸⁵ “Hava Kurumuna Yardım”, **Cumhuriyet**, Sayı:5921 (3 Şubat 1941), s.3.

³⁸⁶ “Türk Hava Kurumu Merkez Heyetinin Dünkü İçtimaı”, **Cumhuriyet**, Sayı:5967 (21 Mart 1941), s.1, 5.

³⁸⁷ “İstanbuluların Hava Kurumuna Yardımı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6119 (22 Ağustos 1941), s.1.

³⁸⁸ “Millî Şefimiz Genç Türk Havacılar Arasında”, **Cumhuriyet**, Sayı:5994 (17 Nisan 1941), s.1.

Havacılığın öneminin tüm ülke ordularında artması bağlamında, hava birliklerinin pilot ve subay sayılarını arttırmak adına tüm sivil liselerden istekli gençlerin Harp Okuluna geçişi için Maarif Vekâletince Nisan 1941’de bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeden amaç, tüm gençleri havacılığa yönlendirerek çok fazla kitleyi bu alanda aktif görevde yer almasını sağlamaktır. 17 Ağustos 1941’de ise Nuri Demirağ’ın girişimiyle ilk “Havacılık Bayramı” kutlanmıştır,³⁸⁹ “Havacılık Bayramı” etkinlikleriyle başta gençler olmak üzere halkın dikkati havacılık alanına çekilmek istenmiştir.

Yunus Nadi’ye göre bu dönemde havacılık alanında okulların sayısı ve bu okulların eğitim kalitesi arttırılmalı, millî uçak fabrikaları kurulmalı ve ülkenin her tarafında uçak iniş meydanları yapılmalıydı. Her ne kadar bir uçak fabrikası ve atölyesi mevcut olsa bile bunlar yeterli değildi ve havacılık alanında silâhlara gereksinim vardı. En büyük silâh da uçak ve uçak üzerindeki silâh sistemleriydi.³⁹⁰

1. Hava Meydanlarında Çalışmalar

Türkiye, 22 Mayıs 1939’da hava gücünü, tümen düzeyine çıkartarak yeniden örgütlemiştir. Bu bağlamda Eskişehir’de ve İzmir’de olmak üzere iki hava tugayı kurulmuştur. Eskişehir’deki 1. Hava Tugayına 1’inci, 2’nci ve Kütahya’daki 4’ncü Hava Alayları bağlanmıştır. İzmir’deki tugaya ise genişletilmiş 3’üncü Hava Alayı ve Çorlu’daki 5’inci Alay dâhil edilmiş ve 1939 senesinde Merzifon’da 7’inci Alay, Erzincan’da ise 8’inci Alay kurulmuştur.³⁹¹

Yeniden yapılanma çalışmaları sürerken, 29 Haziran 1939’da Orgeneral Kazım Orbay Heyeti aracılığıyla Türk Hükûmeti İngiltere’den 258 savaş uçağı talep etmiştir. Spitfire modellerinden oluşacak bu uçaklar ile Türk Ordusu altı adet avcı filosu kurmak istemiştir. Kurulması düşünülen her avcı filusunda 24 uçak ve 12 işletme yedeğı bulunacaktı. Bunun için 216 uçağı ihtiyaç vardı. 42 uçak da bazı eski uçakların değıştirilmesi için listeye eklenmişti.³⁹²

Bununla birlikte ülkeye getirilmesi planlanan bu uçaklar yeni pistlerin yapılmasını zorunlu kılıyordu. Çünkü uçak sayısındaki artış, eldeki pistlerin durumun

³⁸⁹ Yalçın, **a.g.e.**, s.213.

³⁹⁰ Yunus Nadi, “Hava Silâhı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6020 (13 Mayıs 1941), s.1, 5.

³⁹¹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.415.

³⁹² Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.415.

geliştirilmesi ve gerektiğinde farklı bölgelerde acil iniş yapılmasına olanak sağlayan yeni pistlerin yapılması demektir. Zaten Müttefikler de hazırladıkları savaş planlarında icabında kendi hava vasıtalarının istifadesine sunulması için Türk coğrafyasında yeni pistler inşa edilmesini ve mevcut olanların geliştirilmesini arzu ediyordu.

Türk Ordusu ülke savunması için hazırlıklarını sürdürürken Türk Devleti özellikle her türlü uçağın inişine imkân veren hava alanlarının da inşasına da ağırlık vermiştir. Bu kapsamda Adana Hava Meydanları için 250.000 Türk Lirası tahsis edilmiştir. Elazığ'daki büyük ve modern bir hava alanı içinse 350.000 Türk Liralık bir ödenek ayrılmıştır. Yine Diyarbakır'da modern bir hava alanı yapılmıştır.³⁹³

Bu hava alanları Türk Hava Kuvvetleri için alternatif iniş noktaları kazandırması açısından büyük bir fırsat olmuştur. Yeni yapılacak olan bu hava meydanları sayesinde Türk uçaklarının uçuş imkân ve kabiliyetinin artırılması amaçlanmıştır.

Türkiye'de, 1942 yılında yapılan bir saptamaya göre iniş ve kalkışa uygun olan toplam yerlerin sayısı 139'du. Bu yerlerin büyük kısmı topraktı ve yalnız kuru havalarda kullanılabilirdi. Her havada kullanılabilmesi için beton hale getirilmesi gerekiyordu. Bu iniş kalkış alanlarında yakıt, yağ sağlanması ve tamir hizmetleri verilmesi halinde bu alanlar hava alanı niteliğini kazanıyordu. Pist uzunlukları ise hangi tür uçakların inip kalkacağını belirliyordu. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla dışarıdan uçak ve malzeme alışı zorlaşmıştır. Eldeki çeşitli uçakların çalışır halde bulundurulması ve toprak pistlerin beton pistlere çevrilmesi en önemli sorun olmuştur. Öncelikle dört hava alanı her koşulda uçuşa elverişli hale getirilmeye çalışılmış, 1939'da, pistlerin betonlaşmasına Eskişehir'den başlanmıştır.³⁹⁴

2. Türk Askerlerinin Bulgar Sınırını Geçmesi ve Türk Semalarında Bulgar Askerî Uçağı

Gerek Müttefik, gerekse Mihver devletlerinin kendi çıkarları ve savaş senaryoları için Türk ve Bulgar devletlerine farklı görevler yükledikleri bu günlerde, her iki komşu devlet arasında ilişkiler normal seyrinde devam etmekteydi.

³⁹³ "Hava Meydanlarımız Tamamlanıyor", **Yeni Sabah**, Sayı:840 (1 Eylül 1940), s.1.

³⁹⁴ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.414, 415.

1940 Şubatı'nda bir süre avında yanlışlıkla iki Türk askeri Bulgar hududunu geçmiş, Bulgar makamları olayı çok fazla abartmadan komşu ülke askerlerini silâhları ile birlikte Türk askerî yetkililerine teslim etmişlerdir. Kuşkusuz bu durum, o zamanlar iki devlet arasındaki mevcut dostluğun bir göstergesiydi. Bulgar ajansı yaşanan olayla ilgili iki Türk askerinin yanlışlıkla Bulgar arazisine girdiğini ve neticesinde tutuklandığını bildirmiştir. Yine aynı haberde iki Türk askerinin serbest bırakıldığı ve silâhları ile Türk makamlara teslim edildiği kamuoyuna açıklanmıştır.³⁹⁵

Bu olaydan yaklaşık bir ay sonra 6 Mart 1940 günü saat 16.00'da ise meçhul bir tayyare Türk topraklarında uçarken görülmüş ve ateş açılarak yere inmeğe mecbur edilmiştir. Yere inen uçağın yanına giden Türk hudut birliklerine mensup askerler, bu uçağın bir Bulgar askerî uçağı olduğunu ve içinde iki subay bulduklarını görmüşlerdir.³⁹⁶

Hükûmet, Bulgaristan ile olan dostluk münasebeti dolayısıyla uçağın içindeki subayların derhal Bulgar makamlarına teslim edilmesini onaylamış ve Türk Ordusuna Bulgar askerî uçağı ve personelini teslim etme talimatı vermiştir.³⁹⁷

Yaşanan her iki olayda da Türk ve Bulgar askerî yetkilileri serinkanlı tutumunu muhafaza ederek yaşanan hadiselerin büyümesini engellemiştir. Yoksa Müttefik ve Mihver devletlerinin yaşananları manipüle ederek iki devleti bir savaş durumuna sürüklemesi mümkündü.

Türk hava sahasının böyle rahatlıkla geçilebildiği ve Ege Denizi'nde şiddetli çarpışmalar yaşandığı bugünlerde, Bakanlar Kurulu yabancı ordu hava vasıtalarının ülke hava sahasına girişini engellemek maksadıyla bir karar almış, alınan bu karar doğrultusunda Eylül 1940 başında Trakya bölgesinde Küçükçekmece'ye kadar, Çanakkale'de Bandırma'ya kadar ve İzmit mıntıkasında Sapanca'ya kadar olan sahalara uçaklara kapatılmıştır.³⁹⁸

Hava sahasına dair bu önlemleri almasına rağmen Türk Hükûmeti yaşanan Dünya Harbi'nden dolayı endişeliydi. Bu endişeleri azaltmak ve alınmış olan harp önlemlerini yeniden gözden geçirmek üzere 7 Mart 1940'ta Yüksek Müdafaa

³⁹⁵ "Türk Bulgar Tezahürü", **Cumhuriyet**, Sayı:5651 (6 Şubat 1940), s.3.

³⁹⁶ "Bir Bulgar Tayyaresi", **Cumhuriyet**, Sayı:5682 (8 Mart 1940), s.1.

³⁹⁷ "Bir Bulgar Tayyaresi", **Cumhuriyet**, Sayı:5682 (8 Mart 1940), s.1.

³⁹⁸ "Yeni Memnu Askeri Mıntıklar Tespit Olundu", **Yeni Sabah**, Sayı:845 (6 Eylül 1940), s.3.

Meclisi, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü başkanlığında toplanmış,³⁹⁹ olası harekât planları gözden geçirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türk Ordusu, kuvvet çoğunluğu ile Trakya bölgesine konuşlandırılmıştır. Zira Balkanlardan olası bir Alman tehdidi algısı oldukça yüksekti. Bu nedenle asıl tehdidin beklendiği Trakya bölgesi, 12 Haziran 1940'tan itibaren "Yasak Saha" ilan edilmiştir. Savunma hazırlıkları kapsamında Trakya'da yedi piyade, bir süvari tümeninden oluşan 120.000 kişilik kuvvet oluşturulmuştur. Birliklerin lojistik desteği için Marmara Denizi kullanılmıştır.⁴⁰⁰ Bunlara ilaveten Almanlar Balkanlara hâkim olup Türk sınırına yaklaştıklarında, Türk Devleti Balkan Paktı'nı canlandırmaya çalışarak⁴⁰¹ Türk Ordusunu yabancı ordu mensuplarıyla beraber "birleşik harekât"⁴⁰² yapma yönünde arayışa koyulmuştur.

3. Türk Hava Kurumu Kasım 1941 Toplantısı ve Etimesgut'ta Uçak Fabrikası Kurulması Çalışmaları

Türk Hava Kurumu, Şubat 1940 itibariyle Türk Ordusuna 15 senede 331 uçak ve savunma maksatlı 53 milyon lira sağlamıştır. Kurumun 1940 senesinde kurduğu Gedikli Yuvası, Türk Hava Ordusunun havacı talebine yönelik mühim bir ihtiyacını karşılamıştır. Ortaokulu bitiren gençler arasından seçilen 170 gedikli, İnönü Kampı'nda planörler üzerinde çalıştırıldıktan sonra yetmiş makineciye ayrılmış, geri kalan 100 gedikli hava kampında uçaklar üzerinde yetiştirilerek orduda görevlendirilmişlerdir.⁴⁰³

THK'nun 22 Mart 1941 tarihli toplantısında Etimesgut'ta bulunan tayyare ve planör atölyesinin fabrika hâline getirilmesi kararlaştırılmış, bunun için de 500.000 liraya ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Toplantıda Genelkurmay temsilcisi Türk Hava

³⁹⁹ "Yüksek Müdafaa Meclisi", **Cumhuriyet**, Sayı:5682 (8 Mart 1940), s.1. "Milli Şef İnönü'nün Reisliği Altına Yüksek Müdafaa Meclisi Dün Başvekâlet Binasında Birinci Toplantısını Yaptı", **Ulus**, 8 Mart 1940, s.1.

⁴⁰⁰ Atabey, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması", s.128.

⁴⁰¹ Eyicil, **a.g.e.**, s.445.

⁴⁰² Birden fazla devletin ordularının yaptığı harekât çeşidi.

⁴⁰³ "Türk Hava Kurumu 15 Yaşını Bitirdi", **Ulus**, 16 Şubat 1940, s.1, 5.

Kurumunun çalışmalarını takdirle izlediklerini, kurumun tayyareci yetiştirmek hususunda Hava Ordusuna çok büyük hizmetler yerine getirdiğini ifade etmiştir.⁴⁰⁴

Diğer yandan THK'nun Kasım 1941'deki altı aylık toplantısında Etimesgut'ta devam eden çalışmalar hakkında kamuoyu bilgilendirilmiştir. Yapılan bilgilendirmede, kurumun *"1941-1942 bütçesinde umulan yıllık gelire çok yaklaşıldığı, bu yıl havacılık kampında orduya uçucu yetiştirmek için çalışıldığı, bu sebeple amatör gençler üzerinde çalışmaya imkân bulunamadığı"* belirtilmiştir. Ayrıca Gedikli Hazırlama Yuvası'na talip olanlardan uçuculuğa yarar evsafa olanların pilotluğa ayrıldığı, diğer geri kalanların ise havacılığın çeşitli sınıflarında görev almak üzere seçildiklerine değinilmiştir. Pilotluğa ayrılan gençler İnönü Kampında, 1941 yazında planör ve paraşüt çalışmalarını bitirerek brövelerini almışlar ve Etimesgut Kampı'na gelerek uçaklar üzerinde çalışmalara başlamıştır. Harbiyeli hava subay adayları da Etimesgut'ta planör ve paraşüt eğitimleri almıştır.⁴⁰⁵

THK'nun Kasım 1941'deki altı aylık toplantısında ayrıca son altı ay içinde 19.124 tayyare uçuşu, 16.710 planör uçuşu, 1.352 paraşütle atlayış, 11.024 kuleden atlayış yapıldığı da belirtildikten sonra Etimesgut'taki atölyelerin bir fabrika hâline getirildiği, ilk olarak lisansı İngiltere'den satın alınmış Magister mektep uçaklarının seri hâlinde yapılmaya başlandığı, büyük bir nakliye planörünün projeleri üzerinde çalışmaların devam ettiğine de değinilmiştir.⁴⁰⁶

Toplantıda sunulan raporda, okul uçakları için lüzumlu motor aletlerinin ve bazı parçalarının İngiltere'den gelmek üzere olduğu, ayrıca Amerika'ya havacılık için malzeme ısmarlandığı da öne çıkan konulardı. Yapılan bu toplantıda yurttan bir uçak sanayi kurmak konusunda fikir birliğine varılmıştır.⁴⁰⁷

Türk Hava Kurumunun Kasım 1941'deki altı aylık toplantısında Türk Ordusu için öne çıkan konulardan diğer başlıklar da okul uçaklarının motorlarını ülkede üretmek üzere bir motor fabrikası kurulacağı ve havacılıkla ilgili tüm malzemelerin ülke dâhilinde üretilmesinin amaçlandığıydı.

⁴⁰⁴ "Etimesgut'taki Tayyare ve Planör Atölyesi", **Cumhuriyet**, Sayı:5969 (23 Mart 1941), s.1.

⁴⁰⁵ "Memleket Dâhilinde Yerli Tayyare İmalat Ediliyor", **Cumhuriyet**, Sayı:6201 (20 Kasım 1941), s.1. "Türk Hava Kurumu Genel Merkez Heyeti Dün Toplandı", **Ulus**, 19 Kasım 1941, s.1,4.

⁴⁰⁶ "Memleket Dâhilinde Yerli Tayyare İmalat Ediliyor", **Cumhuriyet**, Sayı:6201 (20 Kasım 1941), s.1. "Türk Hava Kurumu Genel Merkez Heyeti Dün Toplandı", **Ulus**, 19 Kasım 1941, s.1, 4.

⁴⁰⁷ "Türk Hava Kurumu Genel Merkez Heyeti Dün Altı Aylık Toplantısını Yaptı", **Ulus**, 19 Kasım 1941, s.1.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra başta Almanya'dan ve Doğu Avrupa ülkelerinden olmak üzere pek çok bilim adamları ülkelerini terk ederek Türk Devleti'ne sığınmıştır. Türkiye'ye gelen bilim adamları arasında Bir kısım uçak mühendisi ve teknik eleman da bulunmaktaydı. Yabancı teknik personelin dâhil olduğu bir komisyon Kırıkkale, Karabük ve Kayseri'deki fabrikaları, Eskişehir ve Sivas'taki atölyeleri, İstanbul'daki deniz tezgâhları ve özel kontrplak fabrikalarını gezmiş ve Türkiye'nin uçak üretecek kapasitesinin olduğu sonucuna varmıştır. Uçak üretimine Türk Hava Kurumu'nun Akköprü'de bulunan eski binasında başlanmıştır. 70 kişinin çalıştığı atölye genişletilerek 113 mühendis ve teknisyenle 221 kişinin çalıştığı bir fabrika seviyesine getirilmiştir. İlk üretim, lisansı İngiltere'den satın alınan "Magister" okul tayyareleri ile başlamıştır. Etimesgut Uçak Fabrikası 1942 yılında 5.840 metre² bir alanı kaplayan bir atölye durumundan 13.790 metrekarelik bir fabrikaya dönüşmüştür. Türkiye'nin devlet tarafından kurulan bu ikinci uçak fabrikasında çalışan personel sayısı; 129 teknik personel, 143'ü memur ve 606'sı işçi olmak üzere 878 kişidir. Teknik olarak yeterli ve güçlü bir kadro oluşturulmuş ve Etimesgut Uçak Fabrikası hızla büyümüştür.⁴⁰⁸

Bu dönemde Türk havacılığına katkı sağlayan kurumlardan biri de genç pilotların yetiştirildiği Nuri Demirağ Hava Okulu olmuştur. Özel sektör yatırımı olan bu okul 1935'te açılmış,⁴⁰⁹ Türk havacılığı için katkılara başlamıştır. Bu okulda devrin en zengin iş adamlarından olan Demirağ'ın başlattığı havacılık alanında çalışmalar ile Türk Ordusu ve havacılığı güç kazanmıştır. 1940 yılında Nuri Demirağ uçak fabrikası tarafından 24 adet NUD-36 eğitim uçağı imal edilmiş, 1944 yılında ise altı kişilik NUD-38 yolcu uçağı üretilmiştir.⁴¹⁰

Avrupa'da yaşanan hava vasıtalarının harpleri karşısında Nuri Demirağ Hava Okulu, II. Dünya Savaşı yıllarında Türk Ordusu için pilot temininde oldukça etkili bir yere sahip olmuştur. Bu okulda Nuri Demirağ'ın oğlu Galip Demirağ da eğitim almıştır.⁴¹¹

⁴⁰⁸ Yalçın, **a.g.t.**, s.95, 96.

⁴⁰⁹ Evsile, **a.g.t.**, s.2.

⁴¹⁰ (çevrimiçi) <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/savunmaSanayiimiz/Sayfalar/tarihce2.aspx>, 23 Mayıs 2013.

⁴¹¹ "Havaları Korumak İçin Yetişen Gençler", **Cumhuriyet**, Sayı:6075 (7 Temmuz 1941), s.2.

I. II. DÜNYA SAVAŞI BAŞLARINDA TÜRK ORDUSUNDA EĞİTİM

1. Türk Ordusunda Askerî Okullar

II. Dünya Savaşı başlarında Türk Ordusunun ihtiyaç duyduğu komuta kademesini yetiştirmek üzere Harp Okulunun temel kaynağını askerî liseler oluşturmaktaydı. Harp yılları başında İstanbul'da Kuleli, Maltepe, Bursa'da Işıklar Askerî Liseleri ve iki adet de askerî ortaokul mevcuttu. Askerî liseler, Erzincan ve Konya askerî ortaokullarından ve sivil ortaokullarından öğrenci temin etmekteydi. Bu okullara gelen öğrenciler; maddi koşullarının iyi olmaması yanında, askerî lise öğrencilerinin izinlerde kıyafetleri ile dolaşmaları neticesinde yaptıkları olumlu intibahın bir sonucu olarak da Türk Ordusuna katılmaktaydı. Bu dönemde öğrenci sayısı az olduğundan çok fazla seçici davranılmadan, sağlık muayenesinden sağlam raporu alınarak askerî okullara kayıt olunmaktaydı. Askerî liselere askerî ortaokullarından gelen öğrenciler, sivil kaynaklılara göre daha tecrübeli ve kıdemliydi.⁴¹²

1935 senesinde Maltepe Askerî Lisesine kayıt olan Adnan Çelikoğlu⁴¹³ anılarında, askerî liselere Türkiye'nin dört bir yanından ve zenginler hariç her kesimden öğrenci geldiğini ve değişik kaynaklı bu gençlerin bir düşünce ekseninde yetiştiğini belirtmektedir.⁴¹⁴

Bu dönem askerî okullarda görev yapan komutanlar, okul komutanları da dâhil olmak üzere Balkan, I. Dünya Savaşı ve Türk İstiklal Harbi'ne katılmış ve tecrübe sahibi kişilerdi. Yani askerî öğrenciler, yakın geçmişin izlerini taşıyan bu komutanlar tarafından yetiştirilmekte, onların tecrübelerinden istifade etmekteydiler. Askerî öğretmenlerin de büyük çoğunluğu asker kökenli emeklilerdi. Maltepe Askerî Lisesindeki asker olmayan öğretmenler ise İstanbul liseleri ya da üniversitelerinden ders vermeye gelmekteydi. Onlar "*İmparatorluktan gelmişlerdi ve yeni kurulan*

⁴¹² Çelikoğlu, a.g.e., s.18, 19.

⁴¹³ 17 Mayıs 1919'da İzmir'in Seferihisar İlçesi'nde dünyaya gelen Adnan Çelikoğlu 1940 yılında Asteğmen rütbesiyle Harp Okulundan mezun olmuştur. İstanbul Halıcıoğlu'nda Topçu Okulu'nda ve arkasından Polatlı Atış Okulu'nda bulunmuştur. 1 Temmuz 1941'de Edremit 71. Alayı'nda görev yapmış, 1944 senesinde bataryası ile birlikte Sarıkamış'a gönderilmiştir. 1956 yılında Milli Savunma Bakanlığı emir subayı olan Çelikoğlu 27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra DP'ye yakın olduğu gerekçesiyle Millî Birlik Komitesi'ne alınmamıştır. 22 Şubat 1962'de gerçekleşen darbe girişiminden sonra albay rütbesiyle resen emekli edilmiştir. Çelikoğlu, a.g.e., s.1.

⁴¹⁴ Çelikoğlu, a.g.e., s.22.

*Cumhuriyet'in kurulmasına yardımcı olduklarına inanıyorlardı. O nesil, 1908 ihtilâlini yapan nesildi. Paraya pula değer vermez, evlerine francala getiren hizmetkârlarından halkın yediği ekmeği getirmesini isteyen sadrazamların nesliydi. Enver'ler, Atatürk'ler, İsmet'ler.”*⁴¹⁵

1937 yılı başlarında 10. sınıfın yarısında Kuleli Askerî Lisesinde okula başlayan Muhsin Batur⁴¹⁶ ise döneme ait askerî okullarında sınıfların çok kalabalık olmadığına ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen gençlerin gayet uyumlu bir şekilde okuduklarına, giyim, yiyecek, barınma şartlarının günün şartlarına göre oldukça iyi olduğuna değinmektedir.⁴¹⁷

*“Askerî lise öğrencileri arasında bol paça, vatkalı omuz ve telsiz şapka moda idi... Meslek seçiminde topçu, muhabere, istihkâm olmak için fen derslerinden notunuz yüksek olması gerekti... Eğer sağlık durumunda bir aksaklığınız varsa doğru levazıma, havacı olmak için ise yalnız sağlıklı olmak gerekti. Hâlbuki (havacılık) en teknik sınıf ama o sıralarda pek bilinmiyordu... Harp Okuluna başlamadan önce kıt'alarda altı ay süre ile er olarak staj yapmak gerekiyordu.”*⁴¹⁸

Sağlık muayene raporunu sorunsuz alan Muhsin Batur da altı ay staj yapmak üzere havacı, jandarma ve levazım sınıflarının özel bir trene ilave edilmiş yolcu vagonları ile 1938 ortalarında gönderildikleri Kayseri'deki 19. Piyade Alayına eğitim maksatlı sevk edilmiştir. 19. Piyade Alayı, bu eğitim müddetince özel bir görevle Elazığ bölgesine intikal ederek büyük bir manevra ve resmigeçit de icra etmiştir. Alay daha sonra Gaziantep'e gitmiş, bu manevraları Mareşal Fevzi Çakmak da izlemiş, subaylara ve stajyerlere Atatürk imzalı birer madalya verilmiştir.⁴¹⁹

II. Dünya Savaşı yıllarında Türk Ordusunda askerî öğrenci alımı tüm hızıyla devam etmiştir. Ordunun ihtiyacını karşılamak üzere gazetelere sınav duyuruları sıkça haber olmuştur.

⁴¹⁵ Çelikoğlu, a.g.e., s.22-24.

⁴¹⁶ 1940'ta Harp Okulu'nu, 1942'de ise pilot olarak Hava Okulu'nu bitirdikten sonra 1949'da Hava Harp Akademisi'nden mezun olmuş, sonrasında çeşitli hava birlik ve karargâhlarında ve Napoli'deki NATO karargâhında görev yapmıştır. 12 Mart 1971 Muhtırası'nı imzalayan dört üst düzey komutandan biri olan Muhsin Batur, 30 Ağustos 1969 - 25 Ağustos 1973 tarihleri arasında Türk Hava Kuvvetleri Komutanı olarak görev yapmıştır.

⁴¹⁷ Muhsin Batur, **Anılar ve Görüşler- “Üç Dönemin Perde Arkası”**, 2. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s.22.

⁴¹⁸ Batur, a.g.e., s.23.

⁴¹⁹ Batur, a.g.e., s.23, 25.

Kuleli, Maltepe, Bursa Askerî Liselerinin her üç sınıfına da 1940 Haziranı'nda başlanacak olan 1940–1941 ders yılı için talebe duyurusunda aranacak şartlar şu şekildeydi:⁴²⁰

1. Alınacak talebelerin öz Türk ırkından olması, kendisinin ve ailesinin kötü hal ve şöhret sahibi olmaması, sıhhi muayenede sağlam çıkması ve yapılacak seçme sınavında da kazanması şarttır.

2. Bir sene tahsili terk edenler, yaşını büyütmüş veya küçültmüş olanlar, kendi okullarının sınav geçme sınavında sınıfta bırakma veya bütünlemeye kalanlar, yaşları, boyları ve ağırlıkları talimatnamedeki hadlere uygun olmayanlar askerî okullara alınmazlar.

3. İsteklilerin, şimdi okumakta oldukları okullardaki tahsillerine devam etmekle beraber 10 Nisan 1940'tan itibaren buldukları yerlerdeki askerlik şubelerinden diğer kayıt ve kabul şartları ile müracaat yollarını öğrenmeleri ve buna göre de kayıt ve kabul kâğıtlarını en geç 30 Mayıs 1940'a kadar tamamlamış olmaları lazımdır.

4. İsteklilerin sınıf geçme vesikaları Haziran'da buldukları okullardan askerî liselerce talep edilecek ve bütünlemeye kalmadan sınıf geçenler seçme sınavına çağrılacaktır. Askerî lise 2 ve 3 sınıflarına girmeğe muvaffak olanların 1940 yılı kampları ileride askerî okullarda yapılacaktır.

5. Askerî ortaokullarda; musiki sanat ve kara gedikli erbaş hazırlama ortaokullarının kayıt ve kabul şartları ve zamanları ayrıca ilân edilecektir.

Harp yıllarındaki tedirginliğe rağmen askerî okullar verdiği eğitimin kalitesinden dolayı oldukça rağbet görmüş, okul kontenjanları genellikle doldurulmuştur.

Bu dönemde askerî liselerde eğitim süresi üç yıldır.⁴²¹

Askerî Liselerin sayısının üç olmasına karşılık ülkede Harp Okulu tekti. Dünya ülkelerinin ordu mevcutlarını sürekli arttırdığı bu dönemde Türk Ordusunda komuta edecek subay heyetin kaynağının tek bir merkeze bağlanması belki de günün ekonomik şartlarından ötürüydü. Ama bu olası bir harpte büyük bir zafiyet yaratabilirdi. Gerçi Türk Genelkurmayı bu eksiği yedek subaylar ile karşılamayı

⁴²⁰ “Askerî Liselere Talebe Alınıyor”, **Cumhuriyet**, Sayı:5715 (10 Nisan 1940), s.7.

⁴²¹ Çelikoğlu, a.g.e., s.23.

uygun görmüştü. Ama bu kadar geniş bir coğrafyada ve savaşın ilerleyen devresinde ordu mevcudunu 1.000.000'a çıkaracak olan bir ülkenin askerî birliklerinin başında komuta heyetinin sayısının az olması durumunun herhangi bir sıkıntı yaratmamış olması imkânsızdır. Belki de Türk kurmay heyeti geçmişten gelen asker-millet anlayışına fazla inanmış ve buna bel bağlamıştır.

1938 senesinde Harp Okuluna kayıt olan Adnan Çelikoğlu bu yıllarda Harp Okulunda askerî sınıflar içinde en çok istenen sınıfların süvari ve topçu olduğunu ve piyade sınıfının pek rağbet görmediğini belirttikten sonra, süvari sınıfına seçimlerde uzun boy ve yakışıklılık arandığına işaret etmektedir. Süvariliğe istekli öğrenciler hünelerini seçim yapacak komutanlara göstermekte, fakat komutanlar seçim esnasında hassas davranmaktaydı. Örneğin Kafkas asıllı askerî öğrencinin bir tanesi Heyet Başkanına çok iyi ata bindiğini, at dörtnala giderken yerden herhangi bir şeyi alabileceğini söylemiş, Heyet Başkanı ise bu askerî öğrenciyeye “*oğlum biz at cambazı değil, süvari subayı arıyoruz*” cevabını vermiştir.⁴²²

Diğer yandan sağlık sorunları yaşayan Harbiyeliler ise levazım sınıfına ayrılmakta, havacılar isteklilerden ve ikinci bir sağlık muayenesinden sonra sınıflandırılmaktaydı. Bütün sınıflar ayrıldıktan sonra kalanlar piyade olmaktadır. Sınıflandırılmadan sonra piyadeler İzmit'e, yardımcı sınıflar ve havacılar Samsun'a, süvariler Söke'ye, topçular Tuzla ve Gebze'ye gitmekte ve altı ay asker gibi eğitim görerek ve onbaşı rütbesiyle askerliğin en küçük unsurlarında uygulamalı eğitim yapmaktaydı.⁴²³

Muhsin Batur'un Harp Okulunun İstanbul'dan Ankara'ya taşındığı üçüncü senesindeki tespitine göre okuldaki dersane, yatakhane, gazino, yemekhane, gazino ve duşlar çok mükemmel bir seviyeydi. İsmet İnönü cumhurbaşkanı olmadan atla çok sık Harp Okulu civarında gezinti yapardı ve Harbiyeliler İnönü'yü hayranlıkla izlerlerdi.⁴²⁴

Harp Okulundaki eğitim programlarında yanaşık düzen,⁴²⁵ disiplin, davranış hareketleri, silâh, araç ve gereç eğitimleri yer almaktaydı. Harbiyeliler haftada birkaç kez ata binen ve Harbiye etrafında dolaşan İsmet İnönü'ye hayrandılar. Öte yandan İktisat Bakanı Celal Bayar'ın başbakan olup, İsmet İnönü'ye bu görevin

⁴²² Çelikoğlu, **a.g.e.**, s.31, 32.

⁴²³ Çelikoğlu, **a.g.e.**, s.32.

⁴²⁴ Batur, **a.g.e.**, s.26, 27.

⁴²⁵ Askere yeni gelenleri itaate alıştırmak maksadıyla verilen bir çeşit disiplin eğitimidir.

verilemeyişinden ötürü askerî öğrenciler arasında ayrıca bir hoşnutsuzluk da mevcuttu.⁴²⁶

Harp Okulu, devlet ileri gelenleri için oldukça önemliydi. Örneğin İnönü cumhurbaşkanı olduktan sonra ilk ziyaretlerinden birini Harp Okuluna gerçekleştirmiş ve okulda bir ve ikinci sınıflara hitaben yaklaşık yarım saat süren bir konuşma yapmıştır. Yaptığı konuşmada Harp Okulu öğrencilerine öğütler vermiş, bu öğütlerden “*Biz kabadayı arkadaşlarımızın harp zamanında siperlerden çıkamadıkların şahit olduk... Harp Okulu ikinci sınıftaki öğrenciler, cumhurbaşkanı olmaya, birinci sınıftakilerden bir yıl daha yakındır*”⁴²⁷ ifadeleri o dönem askerî okullarda okuyan ve ileride Türk Ordusunun kritik yerlerinde görev yapacak askerî öğrencilerin akıllarında unutulmaz izler bırakmıştır.

Kuşkusuz bu dönemin getirdiği hava, Türk devlet yöneticilerinin Türk Ordusundan çıktığı algısını askerler arasında yaratmaktaydı. Çünkü Atatürk gibi İsmet İnönü de Harp Okulu mezunuydu ve Meclis’te pek çok asker kökenli emekli subay vardı. Bu tablo, askerî öğrenciler arasında ister istemez ileride devletin en başına gelme gibi bir düşüncenin oluşmasına neden olmaktadır.

Bu dönemde Türk Ordusunda “*eğitim ve savaş talimatnameleri, Alman talimatnamelerinden tercüme edilirdi. Alman stratejisi ustalarının kitapları okunur, onların öğretileri tercüme edilirdi. Alman strateji ustalarının kitapları okunur, onların öğretileri esas alınırdı. Bu genelde bütün dünya için geçerli bir uygulamaydı.*”⁴²⁸

Gerçi Türk Ordusunda Alman ekolün uygulanması I. Dünya Savaşı öncesine dayanmaktaydı ve her iki ülke ordu mensupları bu savaşta kader birliği yapmıştı. Her ikisi de harbi kaybetmiş olmasına rağmen orduları arasında ilişkileri tamamen koparmamışlardı. Türk Ordusunun eğitim sisteminde diğer eğitim kurumlarında olduğu gibi Alman doktrini devam etmiş,⁴²⁹ bu durum ister istemez Türk Subaylarını Alman yanlısı bir çizgiye çekmiştir. Almanya’nın 15 gün gibi kısa bir sürede Fransa’yı yerle bir etmesi Türk Ordu mensuplarında zaten var olan Alman hayranlığı

⁴²⁶ Çelikoğlu, a.g.e., s.34.

⁴²⁷ Çelikoğlu, a.g.e., s.39.

⁴²⁸ Çelikoğlu, a.g.e., s.41.

⁴²⁹ Sezen Kılıç, **Türkiye’deki Alman Okulları (1852’den 1945’e Kadar)**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.

hissinin daha da artmasına neden olmuştur.⁴³⁰ Denilebilir ki harbin başlangıcında Türk Ordusunda Alman yanlısı subay sayısı müttefik ordu mensuplarına ilgi duyan subay sayısından daha fazlaydı.

1 Eylül 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile Harp Okulu eğitim faaliyetlerini hızlandırmıştır. Kuşkusuz Türk Ordusunun subaya ivedilikle ihtiyacı vardı. 15 Şubat 1940'ta ilk defa havacı sınıfında mezun olacak subaylara mavi üniforma dağıtılması ise Türk Ordusunda ayrı bir heyecan yaratmıştır.⁴³¹

1943 senesinin Ekim ayında Harbiye'ye katılan ve iki yıl askerî eğitim alan Ercüment Gökaydın anılarında II. Dünya Savaşı yıllarında askerî okullarda olası bir savaşa hazırlık maksadıyla sık sık arazi tatbikatları yaptıklarını ifade etmiştir.⁴³²

Bu yıllarda Türk Ordusunda ayrı bir Hava Harp Okulu yoktu. Havacı öğrenciler Kara Harp Okulunda yetiştirilmekteydi. Hava Harp Okulu ayrı bir okul hâline ancak 1951 yılından itibaren getirilecektir.⁴³³

2. Türk Ordusunda Yedek Subaylar

Türk Ordusunun II. Dünya Savaşı yıllarında subay kaynağının temel vasıtalarından biri de “Yedek Subay Okulları” olmuştur. Harp yıllarında değişik sınıflardan mensup yedek subaylar ordunun çeşitli kademelerinde görev alarak ülke savunmasında aktif rol oynamışlardır.

20 Nisan 1940 yılında 2.200 genç yedek subay aldıkları askerî eğitim sonunda silâhlara el basarak yemin etmişlerdir. Yedek subayların muvazzaf subaylardan farkı, Orgeneral Fahrettin Altay'ın ifade ettiği gibi “*büyük rütbelere yükselmek ümidi olmak üzere aynı vazifeyi aynı fedakârlıkla ifa etmesidir.*”⁴³⁴

1940 senesinin Nisan ayında 12. devre eğitimlerini tamamlayan yedek subayların mezuniyet töreni oldukça parlak olmuştur. Yedek Subay mezuniyet töreninde bir konuşma yapan Okul Komutanı Kurmay Albay Sırrı Şener, Türk Ordusunun birliklerine komuta edecek yedek subaylara hitaben “*Türk Ordusunda komuta etmenin ve onun asil evlatlarını, yani Mehmetçikleri yetiştirmenin büyük bir*

⁴³⁰ Çelikoğlu, a.g.e., s.43.

⁴³¹ Batur, a.g.e., s.29, 30.

⁴³² **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, s.19.

⁴³³ Cemalettin Taşkiran, **Yüzyıllardır Harbiye**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s.112.

⁴³⁴ “2.200 Genç Zabitimiz”, **Cumhuriyet**, Sayı:5726 (21 Nisan 1940), s.1, 3.

şeref olduğunu” vurgulamıştır. Okul Komutanının konuşmalarından sonra hep birlikte yemin eden yedek subaylar mezuniyet diplomalarını almışlardır. Okulu birincilikle bitiren piyade sınıfından Ali oğlu İbrahim Rodos bir tabanca ile ikincilikle bitiren Hüsametdin bir saat ile üçüncülük ile bitiren Cahit bir harita çantası ile ödüllendirilmiştir.⁴³⁵

Cumhuriyet gazetesinde döneme ait Abidin Daver tarafından “Hem Nalina Hem Mihına” adlı köşede 12. dönem yedek subay okulu mezuniyeti münasebetiyle yedek subay okulu hakkında şu ifadeler yer almıştır. *“Yedek subay okulu da Türk Ordusu gibi, demokrat Türkiye Cumhuriyeti gibi, hiçbir sınıf imtiyazı ve meslek ayrılığı tanımayan bir müessesedir. Yedek Subay Okulu güzel bir birlik kaynağıdır. Orada her meslekten yüzlerce ve binlerce münevver gencin hepsi bir tek kütle, hepsi bir hamur olur. O kadar ki altı ay sonra hepsi işlerine döndükleri halde davullar çalmağa başladığı zaman, hepsi gene Türk Milletinin ta kendisi olan kahraman ordusunun sinesinde birleşir.*

Yedek Subay Okulunun, İstanbul’un en güzide yerinde iyi ve tarihi bir binası vardır. Güzide kumandanları, kıymetli muallimleri vardır. Teçhizatı, silâhları tamamdır. Yalnız büyük bir eksiği vardır: Sancak. Bütün alaylarımızın, gemilerimizin, Harbiye’nin sancağı vardır. Yalnız her sene 2.000’den fazla münevver genci orduya hediye eden Yedek Subay Okulunun sancağı yoktur.”⁴³⁶

Yine Daver’e göre Yedek Subay Okuluna sancak verilmemiş nedeni olarak harp zamanında yedek subay okulunun mevcut olmayacağı gerekçe gösterilmiştir. Oysa I. Dünya Savaşı yıllarında dahi Yedek Subay Okulu aralıksız yedek subay yetiştirmiştir. Bu okul, barış zamanı olduğu gibi savaş anında da var olacaktır. Bu nedenle Cumhuriyet gazetesine göre Yedek Subay Okulu bir sancaktan mahrum edilmemeliydi.⁴³⁷

Kuşkusuz II. Dünya Savaşı yıllarında ordunun subay kaynağının önemli bir kısmını yedek subaylar oluşturmuştur. 2 Nisan 1941 günü mezun olan 14. dönem yedek subayların mezuniyeti de diğer törenler gibi coşkulu gerçekleşmiş, Taksim Cumhuriyet Meydanı’ndaki tören merasimine Vali Lütfi Kırdar, Örfi İdare Komutanı

⁴³⁵ “2.200 Genç Zabitimiz”, **Cumhuriyet**, Sayı:5726 (21 Nisan 1940), s.2.

⁴³⁶ Abidin Daver, “Yedek Subaylar”, **Cumhuriyet**, Sayı:5726 (21 Nisan 1940), s.3.

⁴³⁷ Abidin Daver, “Yedek Subaylar”, **Cumhuriyet**, Sayı:5726 (21 Nisan 1940), s.3.

Korgeneral Ali Rıza Artunkal, İstanbul'daki generaller, Merkez Komutanı, Emniyet Müdürü askerî erkân hazır bulunmuşlardır.⁴³⁸

Orduya ilhak eden 14. dönem genç yedek subayların yemin töreninde bir konuşma yapan Kurmay Albay Sırrı Şener, askerlikte aranan şartlardan en mühimminin ve temel taşının mutlak itaat olduğuna, itaatin her astın üstünden aldığı emri hiçbir kayıt ve şart düşünmeden ve en ufak tereddüt göstermeden canla başla yapması anlamına geldiğine⁴³⁹ vurgu yaparak, genç yedek subayların bu konuda hassas davranmalarını ifade etmiştir. Zira II. Dünya Savaşı yıllarında Türk Ordusu için itaat, geçmişte olduğu gibi üzerinde hassasiyetle durulan bir husustu.

Yedek subayların 15. devre eğitimi ise 17 Ekim 1941'de tamamlanmış ve diploma törenine Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, Başvekil Dr. Refik Saydam da katılmıştır.⁴⁴⁰ Türk Ordusu bu genç subayların katılımı ile daha da güçlenmiştir.

3. Askerî Liselerden Mezuniyetler

1940 senesinin Nisan ayının sonları askerî liselerin mezuniyet törenlerine sahne olmuştur. Bu törenler gazetelerin ilk sayfalarında sürmanşetten verilmiştir.

27 Nisan 1940'da Maltepe Askerî Lisesi, 28 Nisan 1940'da Kuleli Askerî Lisesi mezuniyet törenlerinde basına yansıyan fotoğraflarda genç harbiye adaylarının oldukça disiplinli ve kendilerinden emin hâlleri dikkat çekmekteydi. 500 genç harbiye adayının mezun olduğu 1940 devresinin birincisi Fehmi Ural olmuştur. 300'e yakın harbiye adayının mezun olduğu Maltepe Askerî Lisesinden ise Ahmet Asışen birinci olmuştur.⁴⁴¹

Ayrıca 15 Mayıs 1940'ta Deniz Lisesini bitiren 55 öğrenci ise Deniz Harp Okuluna uğurlanmıştır. Okul mezuniyetinde birinci Bülent Ulusoy, ikinci Rıza Akol, üçüncü ise Hayri Tercan olmuştur.⁴⁴² Aynı yılın Haziran ayında ise askerî liseliler 20 günlük kampları için askerî eğitime tabi tutulmuşlardır.⁴⁴³

⁴³⁸ "Orduya İltihak Eden Subaylarımız", **Cumhuriyet**, Sayı:5980 (3 Nisan 1941), s.1.

⁴³⁹ "Orduya İltihak Eden Subaylarımız", **Cumhuriyet**, Sayı:5980 (3 Nisan 1941), s.3.

⁴⁴⁰ "Kahraman Ordumuza İltihak Eden Subaylar", **Cumhuriyet**, Sayı:6170 (18 Ekim 1941), s.1.

"Genç Yedek Subaylarımız Dün Diplomalarını Aldılar", **Ulus**, 18 Ekim 1941, s.1, 4.

⁴⁴¹ "Kuleli Askeri Lisesinde Dünkü Merasim", **Cumhuriyet**, Sayı:5734 (29 Nisan 1940), s.1, 3.

"Maltepe Askeri Lisesinde Diploma Tevzi Merasimi", **Cumhuriyet**, Sayı:5733(28 Nisan 1940), s.1,3.

⁴⁴² "Genç Deniz Zabit Namzetleri", **Cumhuriyet**, Sayı:5751 (16 Mayıs 1940), s.5.

⁴⁴³ "Askeri Kamplar Başladı", **Cumhuriyet**, Sayı:5774 (8 Haziran 1940), s.2.

Almanların cephelerde ilerlemesini sürdürdüğü günlerde, 8 Şubat 1941’de, Maltepe Askerî Lisesi’nin mezuniyet töreni Cumhuriyet gazetesinin ilk sayfasından büyük puntolarla okuyucuya verilmiştir. Bu dönemde Maltepe Askerî Lisesinin İstanbul’da eğitim verdiği görülmektedir. Törenlere İstanbul Komutanı Korgeneral İshak Avni ve Askerî Okul Müdürleri de katılmıştır. 1941 dönemi Maltepe Askerî Lisesi birincisi Abdullah Çağlar olmuştur.⁴⁴⁴ Okul Komutanlarının okul müdürü olarak anılması, askerî okullarının günümüzdeki uygulamasından farklılık arz etmekteydi. Okul müdürlükleri kadrolarına kurmay albay subayın verilmiş olması Türk Ordusunun komuta kademesinin eğitime önem verdiğini göstermekteydi. Törenlerde yapılan konuşmalara bakıldığında Türk Milletinin ve Genelkurmayının askerî lise talebelerinden beklentisi oldukça fazlaydı. Komuta kademesine göre genç askerî liseliler Harbiye’nin, dolayısıyla ordunun temel kaynağıydı.

31 Mart 1941’de Deniz Lisesinin Heybeliada’da yapılan mezuniyet törenleri oldukça görkemli olmuştur. Deniz Lisesi öğrencileri Hamidiye Deniz Mektebi’nde eğitim almışlardır.⁴⁴⁵

II. Dünya Savaşı’nda Almanların Balkanları işgal etmeye başladığı 1941 yılının 23 Mayıs ayında Deniz Okulları Mersin’e taşınarak Piyade Kışlası’na yerleştirilmiştir. Okul, tekrar Heybeliada’ya taşındığı 09 Eylül 1946 tarihine kadar burada eğitim ve öğretime devam etmiştir.⁴⁴⁶

Deniz Lisesi’ni bitiren 63 Deniz Lisesi öğrenci ise Mersin Deniz Harp Okulunda 28 Kasım 1941’de büyük bir törenle diplomalarını bizzat Başvekil Dr. Refik Saydam’dan almıştır. Başvekil Dr. Refik Saydam Türk Donanması için genç elemanlar yetiştiğini görmekten bahtiyar olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁷

4. Harp Okulları ve Mezuniyet Törenleri

II. Dünya Savaşı yıllarında Türk Genelkurmayı ordunun bel kemiği olan Harp Okullarındaki eğitime ve bu okullara seçim esaslarına oldukça önem vermiştir. Zira bu okullardan mezun olacak subaylar Türk askerî birliklerine emir komuta

⁴⁴⁴ “Kuleli Askeri Lisesinde Parlak Bir Tören Yapıldı”, *Cumhuriyet*, Sayı:5927 (9 Şubat 1941), s.1. “Maltepe’de Tören”, *Cumhuriyet*, Sayı:5928 (10 Şubat 1941), s.1.

⁴⁴⁵ “Şanlı Donanmamıza İltihak Eden Genç Denizciler”, *Cumhuriyet*, Sayı:5978 (1 Nisan 1941), s.1

⁴⁴⁶ (Çevrimiçi), http://www.dho.edu.tr/tarihce/dho_tarihce.html, (9 Mart 2014).

⁴⁴⁷ “Mersin’de Tören”, *Cumhuriyet*, Sayı:6210 (29 Kasım 1941), s.1.

edeceklerdi. İngiltere Deniz Kuvvetlerinden Binbaşı Blackburn'ın 19 Mayıs 1939'da İngiltere Dışişleri Bakanlığındaki Colville'e göndermiş olduğu bir raporda Türk Ordusuna subay seçimi ve ordunun mevcut durumuna dair tespitleri şu şekildeydi: *“Silâhlı Kuvvetlere seçilen subay adayları genellikle iyi adaylar arasından seçilmekte ve kusursuz eğitim gördükten sonra umumiyetle görevine şevk dolu başlamaktadır. Fakat günlük yaşam esnasında teşvik görmeyiş, uzun süreli verim yaratmadan aldırma ve atalet yaratmaktadır. Türk subayı genel olarak zekidir. Sorumluluk altında veya tahrik karşısında heyecanla görev yapar. Fevkalâde durumda canını vermeyi taahhüt etmiştir. Aynı zamanda, kullandığı silâh ve malzemenin temel ilkelerini tam olarak bilmemesine rağmen, silâh ve malzemesi hakkında her şeyi öğrenmeye eğilimlidir. Bir ulusal özellik de bir şey bir defa başarılmışsa, daha sonra da fazla bir dikkat gerekmeden başarılacağına farz edilmesidir.”*⁴⁴⁸

Avrupa'da harbin olasılığı arttığı günlerde Türk Ordusu, askerî okullarda eğitim gören öğrencilerin eğitimlerini hızlandırmış, erken mezun olan Harp Okulu öğrencilerini bir an önce birliklere göndermiştir. Bu erken mezunlardan biri de o yıllar Harp Okulu öğrencisi olan Adnan Çelikoğlu'ydu.⁴⁴⁹

Harp Okulundan 1940 senesi mezunları için 16 Şubat'ta subaylığa nasıp töreni yapılmış, genç subaylar Türk Ordusuna kıt'alara gitmek üzere mezuniyet törenlerini kutlamışlardır. Yapılan mezuniyet töreninde okul birincisi Topçu Asteğmen Durmuş Ay okul yaş kütüğüne 106. çivi çakmıştır. Piyade Asteğmen Mahmut Mithat ikinci, Abdüssamed ise üçüncü olmuştur. Genç subaylar, Başkomutan Mustafa Kemal'in manevî huzuruna çıkmış ve bağlılıklarını arz etmişlerdir.⁴⁵⁰

Mezuniyet töreninde Okul Komutanı Tuğgeneral Ö. Erdemir öğrencilere yaptığı konuşmada *“en basit bir tüfekten en modern tank, hava savunma birlikleri, hafif çaplı toplardan sahra toplarına kadar bilgi aldıklarını, telli ve telsiz muhabere vasıtalarını bizzat kullandıklarını, topografya, haritacılık, fenni hizmetler, demir yolculuk, tahkim ve tahrip gibi diğer bilgileri kazandıklarına, artık askerlik sanatının çok fazla ilimleri ihtiva ettiğine”* işaret etmiştir. Ayrıca Okul Komutanı genç

⁴⁴⁸ Erdoğan Karakuş, **İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk-İngiliz İlişkileri 1938-1939**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, s.40.

⁴⁴⁹ Çelikoğlu, **a.g.e.**, s.41.

⁴⁵⁰ “Ordumuza İltihak Eden Genç Subaylar”, **Cumhuriyet**, Sayı:5662 (17 Şubat 1940), s.1, 5.

subayların en önemli görevlerinin; silâh, cephane, vasıtalara ve malzemeye bakmak, mesken ve teçhizatı iyi korumak ve yoklamak olduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁵¹ Kuşkusuz Okul Komutanı'nın bu konuşması, harp yıllarında Türk Ordu mensuplarının harbe hazırlık için gerekli dersleri aldığını göstermektedir.

30 Temmuz 1940'ta Heybeliada'daki Deniz Harp Okulundan mezun olan 35 denizci subayın törenleri de oldukça görkemli cereyan etmiştir. Mezunlar güverte ve makine olmak üzere iki sınıfta asteğmen rütbesiyle mezun olarak göreve başlamışlardır.⁴⁵²

17 Ocak 1941'de Kara Harp Okulu mezunları Ankara'da ayrılmadan önce Ulus Meydanı'nda yapılan törende⁴⁵³ devlete ve millete bağlılıklarını ifade ederek İslam öncesinden süre gelen ordu-millet kaynaşmasına bir kez daha dikkat çekmişlerdir.

Ocak 1941'de Jandarma Subay Okulu 11. Devre Mezuniyet Töreninde konuşan İçişleri Bakanı Faik Öztrak, jandarma subaylarının altı aylık eğitimleri sonunda göreve başlayacaklarını ve atandıkları yerlerde devletin kanunlarını tatbik edeceklerini ve vatandaşların şan ve şerefini, devletin yüksek menfaatini koruyacaklarını ifade etmiştir.⁴⁵⁴

Harp Okulu mezuniyetleri de basında oldukça yer almıştır. Özellikle Türk Ordusunun bu güzide birliğinin mezuniyet törenleri bir nevi psikolojik vasıta gibi kullanılarak kamuoyuna “Türk Komutanlar verilecek her göreve hazır” olduğu mesajı verilmek istenmiştir.

Kara Harp Okulunun 1941 senesi mezuniyet töreni ise 30 Ekim saat 14.30'da Harp Okulu'nda yapılmıştır. 108. Dönem mezunları, ikinci sınıfı bitirip kıt'alara gidecek olmanın gururunu yaşamıştır. Törene; Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda, Başvekil Dr. Refik Saydam, Millî Müdafaa Vekili Saffet Arıkan, Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu, Adliye Vekili Hasan Menemencioğlu, İktisat Vekili Sırrı Day, Gümrük ve İnhisarlar Vekili Raif Karadeniz, Mebuslar, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz, Askerî Temyiz Reisi olmak üzere pek çok üst düzey misafir katılmıştır. Okul Komutanı Kurmay Albay Mustafa

⁴⁵¹ “Kahraman Orumuzun Yeni Subayları”, **Ulus**, 17 Şubat 1940, 1,5.

⁴⁵² “Donanmaya Yeniden 35 Subay Katıldı”, **Yeni Sabah**, Sayı:808 (31 Temmuz 1940), s.1, 3.

⁴⁵³ “Genç Subaylarımız”, **Cumhuriyet**, Sayı:5905 (18 Ocak 1941), s.1.

⁴⁵⁴ “Yeni Jandarma Subaylarımız”, **Cumhuriyet**, Sayı:5917 (30 Ocak 1941), s.1, 5.

Eren törendeki konuşmasında genç subaylara hitaben “*Şimdiye kadar millete, orduya birçok büyükler ve bunların en büyüklerini yetiştiren okulumuz, sizleri de istikbalin büyükleri olmak için hazırlamış görmekle müftehirdir.*” diyerek mezuniyetten duyduğu mutluluğu ifade etmiştir.⁴⁵⁵ Bu mezuniyetler ile Türk Ordusunun komuta kademesine yeni genç teğmenler dâhil olmuştur.

Ulus gazetesi de icra edilen tören mezuniyetlerini okuyucuyla paylaşmış, yayınladığı mezuniyet haberleriyle Türk kamuoyunu bilgilendirmiştir.⁴⁵⁶

Harp yıllarında, ordunun çeşitli kademelerinde bulunan sanatçı subayların da bu dönemde Türk askerî okullarında eğitim almış olmaları ve birliklerde görev yapıyor olmaları ayrıca dikkat çekici idi.

Örneğin Aziz Nesin 1935’te Kuleli Askerî Lisesini, 1937’de Ankara’da ise Harp Okulunu bitirip asteğmen olmuştu. Nesin, Ankara Harp Okulunu bitirmesinin ardından asteğmen rütbesiyle orduya katılmıştır. Aziz Nesin 1941’den başlayarak II. Dünya Savaşı yıllarında iki yıl Trakya’da çadırılı ordugâhta görev yapmıştır. 1942’de Erzurum Müstahkem Mevkii İstihkâm Taburu Bölük Komutanlığına atanmış ve bir bomba kazasında yaralanmıştır. Erzincan’da depremde yıkılmış bir cephaneliğin boşaltılmasıyla görevlendirilmiştir. 1944’te Ankara’da Harp Okulu’nda açılan ilk tank kursuna da katılmış olan Aziz Nesin, aynı yıl Zonguldak’ta uçaksavar top mevzileri yaptırmakla da görevlendirildikten sonra 1945’te meslekten ayrılmıştır.⁴⁵⁷

Ayrıca ileride sanatçı kimliği ile ön plana çıkacak olan bir başka asker, Fazıl Hüsnü Dağlarca ise 1935’te piyade subayı göreviyle Doğu ve Orta Anadolu’nun, Trakya’nın pek çok yerini dolaşmış, ordudaki hizmeti on beş yılı dolunca, 1950’de önyüzbaşı rütbesiyle ordudan ayrılmıştır.⁴⁵⁸

Gerçi Türk askerî okullarında daha önce de sanatçı kişiliği ile ön plana çıkarak mezun olan pek çok asker vardı. Bu asker kişiler, emekli olduktan sonra orduda olduğu gibi sivil alanda da sanatsal konularda katkı yapmış ve eserler vermişlerdir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de asker emeklisi kişilerin sanatsal etkinliklerine destek sağlamıştır. Örneğin; üç emekli subayın resim sergisine Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve hükûmet erkânı katılmış, sergiyi dolaşmışlardır.

⁴⁵⁵ “Harp Okulunda Merasim”, **Cumhuriyet**, Sayı:6181 (31 Ekim 1941), s.1, 3.

⁴⁵⁶ “Harp Okulu’nun 108’inci Devresini Bitiren Subaylar Orduya Girdiler”, **Ulus**, 31 Ekim 1941, s.1,4.

⁴⁵⁷ Cemalettin Taşkıran, **Yüzyıllardır Harbiye**, Doğan Kitap, İstanbul,2009, s.191.

⁴⁵⁸ Taşkıran, **a.g.e.**, s.190.

Emekli Albay Sadık Göktuna, Emekli Yarbay Ali Rıza Beyazıd ve Emekli Yüzbaşı Şerik Renkgörür'ün Yenişehir'de açtıkları resim sergisi her gün pek çok kişi tarafından dolaşmış, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü her üç subay için de eserlerinden dolayı iltifatta bulunmuş, memnuniyetlerini bildirmiştir.⁴⁵⁹

5. Askerî Tıbbiye ve Mezuniyetler

Türk Ordusu, II. Dünya Savaşı yıllarında ihtiyaç duyduğu doktor gereksinimini esas olarak Askerî Tıbbiye'den karşılamıştır. 15 Nisan 1941 tarihinde Beyazıd'daki okul binasında Örfî İdare Komutanı Ali Rıza Artunkal, İstanbul Başkumandanı Korgeneral İshak Ani, Gülhane Hastanesi Başhekimî Tuğgeneral Süreyya Hidayet, Tuğgeneral, Dr. Hüseyin Hüsnu, Üniversite Rektörü Cemil Bilsel, Gümüşsuyu Hastanesi Başhekimî Albay Arif Tolgay ve diğer davetlilerin huzurunda gerçekleşen mezuniyet töreni oldukça görkemli icra edilmiştir. Bu törende genç askerî hekimler and içtikten sonra Türk Ordusunun sağlık teşkilatında vazife almışlardır.⁴⁶⁰

Askerî tıbbiye çok eski dönemlerden beri Türk Ordusunun ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetlerini karşılamaktaydı ve mezun ettiği askerî doktorlarla orduya güç katmaktaydı. Gülhane'deki konuşlu bu kurum 20. yüzyılın başlarında, 1907–1914 döneminde, askerî hekimlik eğitimlerini arttırmış, “Gülhane Seririyat Hastanesi” ismi değiştirilerek “Gülhane Tatbikat-ı Askeriye Tatbikat Mektebi ve Seririyatı” olmuştu. Burada modern eğitim ve öğretim ile yetişen asker hekimler Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında ordu içinde başarılı görevler yapmışlardı. Aynı durum, yeni bir savaşın emaresinin görüldüğü bu günlerde, yani Türk Devleti'nin II. Dünya Savaşına girme ihtimalinin belirmesi üzerine ortaya çıkmıştı. Bu gelişmelerden ötürü askerî okulların yanında Gülhane'nin de İstanbul'dan Ankara'ya taşınmasına karar verilmiştir. Bunun sonucu olarak 21 Temmuz 1941'de, İstanbul'dan 28 vagonluk bir katara sığdırılan tüm eşya ve personel, Sirkeci'den Ankara'daki Cebeci Merkez Hastanesine nakledilmiştir.⁴⁶¹

Gülhane'nin Ankara'ya taşınması ile Askerî Tıbbiye, yeni yerinde Türk Ordusu için sağlık ihtiyacını karşılamaya başlamıştır.

⁴⁵⁹ “Üç Emekli Subayın Resim Sergisi”, **Cumhuriyet**, Sayı:7008 (19 Şubat 1944), s.1.

⁴⁶⁰ “Askerî Tıbbiyede Dünkü Merasim”, **Cumhuriyet**, Sayı:5993 (16 Nisan 1941), s.1, 2.

⁴⁶¹ (Çevrimiçi), <http://www.gata.edu.tr/anamenu/anamenu/gata-tarihcesi-53.asp>, 9 Mart 2014.

6. II. Dünya Savaşı Yıllarında Harp Akademileri

Türk Milletinin, harp sanatı ve askerî bilimlerinin en yüksek eğitim kaynağı olan Harp Akademisi, 19'uncu yüzyılın ilk yarısının sonlarında kurulmuştur. 1845 yılında Padişah Birinci Abdülmecit'in fermanı ile Harp Okulu Komutanı Emin Paşa, Fuat Paşa ve Şeyhülislam Arif Hikmet Bey'den oluşan Askeri Öğretim Kurulu, askerî okulların düzenlenmesine ilişkin aşağıdaki kararları almıştır: “Askerî Liseler kurulacak, Harp Okulu dört sınıf olacak, Avrupa ordularında olduğu gibi kurmay subaylar yetiştirmek için sınıflar oluşturulacaktır.”⁴⁶²

Bu aşamadan sonra kurumsal bir kimlik kazanan Harp Akademisi günümüze Osmanlı Devleti Dönemi ve Cumhuriyet Döneminde önemli evreler geçirmiştir. Avrupa orduları sisteminde kurmay subay yetiştirmek amacıyla, “Mekteb-i Fünûn-u Harbiye-i Şâhâne Erkân-ı Harbiye Sınıfları” adıyla Harp Okulu'nun 3'üncü ve 4'üncü sınıfları oluşturulmuş ve 1848 yılında Harbiye'deki binada eğitim ve öğretime başlanmıştır. Akademi, 1853 yılı başından itibaren “Taşkışla” diye bilinen İstanbul Teknik Üniversitesi binasına taşınmıştır.⁴⁶³

1858 yılı sonlarına doğru Harp Okulu ve Erkân-ı Harbiye Sınıfları, Gülhane'deki Askeri Hastane'ye intikal etmiş, dört yıl sonra, Kırım Savaşı esnasında yanan ve kısa zamanda restore edilen Harbiye'deki binaya 1862 senesinde tekrar taşınmıştır. Osmanlı Ordusunun savaşlarda istenen başarıyı gösterememesi nedeniyle; 1866 yılından itibaren Harp Akademisi ve diğer askerî okullarda yeni düzenlemelere gidilmiştir. Erkân-ı Harbiye öğretimi üç yıla çıkarılmış, programlara bazı askerî dersler eklenmiş, tatbikat ve uygulamalı eğitimlere ağırlık verilmeye başlanmıştır. Kurmaylık, önceleri ayrı bir askerî sınıf olarak kabul edilirken, 1867 yılından itibaren piyade, süvari, topçu gibi sınıflar için kurmay subay yetiştirmek üzere programlar yeniden düzenlenmiştir. 1899 yılında Erkân-ı Harbiye'de kurmaylık eğitiminin yanı sıra, orduda görev alacak diğer sınıf subaylarını yetiştirmeye yönelik yeni bir eğitim sistemi geliştirilmiştir. Bu uygulamadan sonra Harp Okulundan daha çok sayıda subay Akademi'ye kabul edilmeye başlanmıştır.⁴⁶⁴

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra 4 Ağustos 1909 tarihinde yayınlanan Harp Akademisi Yönetmeliği ile Harp Akademilerinin yapısı yeniden düzenlenmiş

⁴⁶² (Çevrimiçi), <http://www.harpak.edu.tr/pageContainer.aspx?PID=1>, 15 Ocak 2013,

⁴⁶³ (Çevrimiçi), <http://www.harpak.edu.tr/pageContainer.aspx?PID=1>, 15 Ocak 2013,

⁴⁶⁴ (Çevrimiçi), <http://www.harpak.edu.tr/pageContainer.aspx?PID=1>, 15 Ocak 2013,

ve Ekim 1939'da Harbiye'den Yıldız Sarayı Şehzadeler Dairesine taşınarak “Erkân-ı Harbiye Mektebi” adını almıştır. Bu değişiklikte birlikte Harp Okulundan sonra Erkân-ı Harbiye'ye devam etme usulü kaldırılmış, Akademi'ye girmek için Harp Okulunu bitirdikten sonra iki yıl kıt'a hizmeti şartı getirilmiştir. Bu hizmetin ardından sınavla seçilen subaylar, Akademi'ye kurmay adayı olarak kabul edilmeye başlanmıştır.⁴⁶⁵

1911 Trablusgarp Savaşı, 1912–1913 Balkan Savaşı ve 1914–1918 yılları arasında cereyan eden Birinci Dünya Savaşı'nda, kurmay subaylar büyük tecrübe kazanmışlar ve 1919–1922 yılları arasındaki Türk İstiklâl Savaşı'nda çok önemli başarılar göstermişlerdir. İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgal edilmesinin ardından, askerî okullar dağıtılmış olmasına rağmen Harp Akademisi, eğitim ve öğretim hayatına İstanbul Teşvikiye'deki Şerif Paşa Konağı'nda 1921 Nisan'ına kadar devam edebilmiştir. I. Dünya Savaşı'nda tecrübelerine dayanarak 1919 yılında ders programında önemli değişiklikler yapılmış ve savaş taktikleri ile lisan derslerine daha çok önem verilmeye başlanmıştır. 1921 yılı başlarında, Harp Akademisi'nin Beylerbeyi'ne taşınması kararlaştırılmış, ancak yönetici ve öğrencilerin, Milli Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya gitmelerinden ötürü Harp Akademisi geçici olarak kapanmıştır. 13 Ekim 1923 tarihinde Harp Akademisi, İstanbul Beyazıt'ta eskiden Harbiye Nezareti'nin bulunduğu, bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin merkez binasında, “Mekteb-i Âli-yi Askerî” adıyla yeniden öğretime başlamıştır. 24 Mart 1924'de Akademi'nin ismi “Erkân-ı Harbiye Mektebi Müdürlüğü” olmuş ve Yıldız Sarayı'na taşınmıştır. Okulun adı 1927 yılında “Harp Akademisi Müdürlüğü” olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, Erkân-ı Harbiye'nin 57'nci döneminin mezunlarından olup, 1902 yılında katıldığı ve şimdi Askeri Müze olarak kullanılan Harbiye'deki Erkân-ı Harbiye Mektebini, 1905 yılında bitirmiştir.⁴⁶⁶

Hitler döneminde Harp Akademilerinde görev yapan Alman subaylarının etkisiyle Alman Ordusu, Türk Ordusu üzerinde etkinlik kurmaya çalışmış ve Türk Ordusunun silah ihtiyaçlarını karşılamaya gayret etmiştir. Türk Ordusunun haber alma servisi I. Dünya Savaşı'nda Alman gizli servisi şefi Albay Nikolay'ın fikirleri ile şekillenmiş ve üst düzey Türk komutanlar Alman subayları tarafından

⁴⁶⁵ (Çevrimiçi), <http://www.harpak.edu.tr/pageContainer.aspx?PID=1>, 15 Ocak 2013.

⁴⁶⁶ (Çevrimiçi), <http://www.harpak.edu.tr/pageContainer.aspx?PID=1>, 15 Ocak 2013.

eğitilmişlerdir. Alman subayları tarafından eğitilen Türk subayları ile ilişkiyi 1936'dan beri Almanya'nın Ankara askerî ataşesi Rohde tarafından yürütülmüştür.⁴⁶⁷

Deniz Harp Akademisi'nde II. Dünya Savaşı öncesinde Alman Donanması'nda üstün hizmetler görmüş ve bazıları Amiral rütbesinde olan Alman eğitimciler tarafından eğitimler verilmiştir. Bu subaylar II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte önce Kara ve Hava Harp Akademisi'nde görevli Alman subayları ayrılmış, Hava Harp Akademisi'ne ise İngiliz danışmanlar gelmiştir. 1938-1939 eğitim yılında hem Alman hem de İngiliz danışmanlar aynı dönemde görev yapmışlardı. Deniz Harp Akademisi'ndeki Alman eğitimciler ise memleketlerine geri dönmüşlerdir. Akademi bir yıl süreyle yalnız Türk öğretmenleri tarafından eğitim verilmiştir.⁴⁶⁸

Harp Akademileri, Türk Ordusunun en üst komuta kademesini yetiştiren kurumlarıydı. Bu nedenle II. Dünya Savaşı yıllarında devlet yöneticileri ve Türk Genelkurmayı bu müessesedeki eğitime oldukça önem vermiş, Türk kamuoyunda, gazetelerde akademi gerçekleşen mezuniyet törenleri halk ile paylaşılmıştır.

Bu bağlamda 1939–1940 döneminde eğitimlerini bitiren 30 genç kurmay ve dokuz yüksek levazım subayının, 15 Temmuz 1940'da Yıldız'daki okullarından mezuniyeti basında yer almıştır. Okul Komutanı Orgeneral Ali Fuat Erden mezuniyet töreninde yaptığı konuşma ile akademi nasıl bir eğitim verdiklerini açıklamıştır. Okul Komutanı konuşmasında hava, deniz, kara, yüksek levazım mezunu kurmay subayların üç sene zorlu bir eğitim ve sınav süreci yaşadıklarını ve diplomalarını almaya hak kazandıklarını belirtmiş, fakat eğitimciler olarak akademiden çıkan kurmay sayısının çokluğu ile değil, mezunların eğitim seviyesi ile gurur duyduklarını ifade etmiştir. Konuşmasına devam eden Okul Komutanı, Harp Akademisinin gayesinin âlim yetiştirmek olmadığını, akademinin gayesinin ve vazifesinin kurmay adaylarına iyi düşünme, yani açık ve mantıki düşünme, enerjik hareket etmeyi, doğru karar vermeyi öğretmek olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁹

Akademi Komutanı konuşmasını şöyle sürdürmüştür. *“Harpte hiçbir hâl diğerine benzemez, Harp tarihinde tekrür yoktur. Size akademi kaideler ve esasları öğretilirdi... Akademi tahsiliniz bitti, kurmay tahsiliniz devam edecektir.*

⁴⁶⁷ Kılıç, *Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e Kadar)*, s.145.

⁴⁶⁸ Afif Büyüktuğrul, *Cumhuriyet Donanması (1923-1960)*, İstanbul, 1967, s.105.

⁴⁶⁹ “Yeni Kurmay Subaylar Orduya İltihak Etiler”, *Yeni Sabah*, Sayı:793 (16 Temmuz 1940), s.1, 2.

*Kurmayın tahsili bitmez... Kurmayın çabuk düşünmesi, çabuk emir vermesi ve çabuk iş görmesi lazımdır... Eğer bir emrin yanlış anlaşılması ihtimali varsa, o emir behemehâl yanlış anlaşılır. Kurmay subayın üç vasfı vardır: 'Tevazuu, çok çalışmak, vicdanlılık. Mareşal 'Bir asker 24 saat vazife başındadır' buyurmuştur. Bu söz kurmay subay için bilhassa variddir... Atatürk, İsmet İnönü, Mareşal. Bu üç büyük insan, üç kurmay subayıdır.'*⁴⁷⁰

Yine Harp Akademileri Okul Komutanı'na göre; Harp Akademilerinde 10 aydır Avrupa'da yaşanan savaşlar en ince ayrıntılara kadar derslerde incelenmiş, taktik açıdan genç kurmay adayları bu savaş taktiklerini değerlendirmişlerdir. Ayrıca bu dönemde Almanların Fransa'ya baskın tarzında yaptığı harekât, Alman tankları ile yapılan zırhlı birlik harekâtı, hava muharebeleri, hava indirme harekâtı, deniz harp esasları genç kurmaylara en ince ayrıntısına kadar öğretilmiştir.

Akademi Komutanı mezuniyet konuşmasında "1939-1940 harbinin tecrübeleri sizin için bir sürpriz değil" sözleri ile mahiyetine ne kadar iyi bir eğitim verildiğine vurgu yapmıştır. Aynı Komutan şimdiye kadar yaşanan yeni cihan harbi ile alınacak dersleri ise şöyle özetlemiştir. "*Tesir, sürat, tahaffuz (beka), aynı silâhta birleştiler. Zırhlı, makineli, motorlu birlikler harekâta şimdiye kadar meçhul bir hız verdiler. Tayyare, artık yalnız bir sınıf değildir; keşif, av, bombardıman, muharebe ve nakliye tayyarelerinden mürekkep bir ordudur.*"⁴⁷¹

Yeni Sabah'ta yapılan bir değerlendirmeye göre ise eğer Fransız kurmayları Türk kurmayına öğretilen esasları tam bilselerdi ve askerî açıdan gereğini yapsalardı, Almanlar karşısında bir yenilgi yaşamayacaklardı.⁴⁷²

Bu dönem askerî yetkililerin gazetelere yansıyan açıklamaları, Türk Ordusunun yarın harbe girecekmiş gibi manen ve maddeten hazır olduğunu, harp silâh araçlarının miktarının her ne kadar sınırlı da olsa, ülke topraklarını nasıl savunacaklarını bildiklerini göstermektedir.⁴⁷³ Harp yıllarında orduya komuta eden kurmay heyetinin almış olduğu eğitim, Türk kamuoyu tarafından takdirle izlenmiştir.

⁴⁷⁰ "Yeni Kurmay Subaylar Orduya İltihak Ettiler", **Yeni Sabah**, Sayı:793 (16 Temmuz 1940), s.1, 2.

⁴⁷¹ "Harp Akademimizin Mezunları", **Yeni Sabah**, Sayı:794 (17 Temmuz 1940), s.1, 2.

⁴⁷² "Harp Akademimizin Mezunları", **Yeni Sabah**, Sayı:794 (17 Temmuz 1940), s.1.

⁴⁷³ "Harp Akademimizin Mezunları", **Yeni Sabah**, Sayı:794 (17 Temmuz 1940), s.2.

7. Türk Ordusunda Gayrimüslimler

II. Dünya Savaşı yıllarında gayrimüslimler bazı istisnalar dışında askerî okullara kabul edilmediklerinden muvazzaf subay olamamış, yedek subaylığa hak kazandıran sınavlarda başarılı sayılmamıştır. 1941 yılında yedek subay olarak vatani görevini yapan diş hekimi Eli Şaul, 1941 senesinde Ankara Askerî Tababet Okulunda askerlik yapmaktayken 50'den fazla gayrimüslim talebenin eğitim sonunda yedek subay olabilmek için sınava girdiğini belirttikten sonra hiçbir gayrimüslimin yedek subay olamadığını belirtmiştir. Oysa oldukça tahsilli olan gayrimüslimlerin epey basit olan yedek subay sınavını kazanamaması imkânsızdı. Bin kişiden fazla Müslüman Türkün hepsinin asteğmenlik sınavları kazanması ise ilginçti. Bu duruma okulda okuyan asteğmen adayı Müslümanlar bile üzülmüştür.⁴⁷⁴

Kuleli, Maltepe, Bursa Askerî Liselerinin her üç sınıfına da 1940 Haziran'ında başlanacak olan 1940-1941 ders yılı için talebe duyurusunda aranacak şartlarda "*Alınacak talebelerin öz Türk ırkından olması, kendisinin ve ailesinin kötü hâl ve şöhret sahibi olmaması, sıhhi muayenede sağlam çıkması ve yapılacak seçme sınavında da kazanması şarttır.*"⁴⁷⁵ ifadesi Türk Ordusuna komuta edecek personeli yetiştirecek eğitim sistemindeki ana yaklaşımı göstermesi açısından önemliydi.

Gayrimüslimler, bu dönemde Türk idareciler kadar, Türk Genelkurmayı tarafından da şüpheli olarak görülmüştür. Harbin ilerleyen günlerinde Nazi Orduları Trakya sınırına kadar geldiklerinde, Türk azınlık vatandaşları beşinci kol faaliyetinde bulunabilecekleri endişesiyle nafia taburlarında görevlendirilmişlerdir.⁴⁷⁶

Türk Ordusu bugünlerde casusluk konusunda oldukça hassas davranmış ve azınlık vatandaşlarına karşı her alanda olduğu askerlik konusunda da tereddütlü ve şüpheyle yaklaşmıştır. Çünkü bu yıllar kamuoyunda azınlıklar konusunda hâsıl olan düşünce, Necip Fazıl Kısakürek'in 15 Eylül 1939'da Son Telgraf gazetesinde kaleme aldığı "Casus" başlıklı yazısındaki yer bulmuş yaklaşımın aynısıydı. Kısakürek'in "casusluk" ile ilgili düşünceleri şu şekildeydi. "*Gün casusların günü... Evvela bilelim ki casus için girilmeyecek kılık, bürünülemeyecek hüviyet, takınılmayacak tavır, gösterilmeyecek vesika yoktur.*"⁴⁷⁷ Her ne kadar Kısakürek yazısında

⁴⁷⁴ Rıfat N. Bali, **Gayri Müslim Mehmetçikler Hatıralar-Tanıklar**, İstanbul, 2011, s.19, 20.

⁴⁷⁵ "Askeri Liselere Talebe Alınıyor", **Cumhuriyet**, Sayı:5715 (10 Nisan 1940), s.7.

⁴⁷⁶ Bali, **Gayri Müslim Mehmetçikler Hatıralar-Tanıklar**, s.22.

⁴⁷⁷ Kısakürek, **Savaş Yazıları I (1939-1943)**, s.58.

azınlıklara ait bir kanaat belirtmese de ona göre bu konuda en ufak bir ihtimal dahi göz ardı edilmemeliydi.

Döneme ait Amerikan Büyükelçiliğinin bir raporunda⁴⁷⁸ ise Ermeni, Yahudi ve Rumların orduda yalnızca bilimsel araştırma, tıp ve veterinerlik gibi profesyonel hizmetlerde görevlendirildiklerine, bu görevlerde bile gayrimüslimlerin çok ender olarak yüzbaşılık rütbesine terfi ettirildiğine değinilmiştir.

Yine aynı rapora göre bu dönemde; *“Genellikle Rum, Ermeni ya da Yahudi asıllı Türk vatandaşları askerliğe çağrıldıkları zaman, muharip sınıftan olmayan geri hizmetlerde görevlendirilmişlerdir. Bunlar, eğer teknik eğitim almışlarsa, eğitim aldıkları alanlarda (mühendislik, teknik ressamlık, sağlık personeli vb.) görevlendirilmişlerdir. Eğer belli bir alanda eğitim vasıfları yoksa hizmetli olarak, yol taburlarında ya da benzeri düşük vasıflı işlerde çalıştırılmaktadır.”*⁴⁷⁹

Amerikan Büyükelçiliğinin 30 Eylül 1941 tarihli ve “mahrem” ibareli raporu Nafia Askerlerinin, askere alınış nedenleri ve bu kararın etkileri şu şekilde ifade edilmiştir: *“10 Nisan 1941 tarihinde yayınlanan resmî seferberlik ilanını takiben İstanbul Vilayeti’nde ikamet eden yirmi kur’a gayrimüslimler silâh altına alındılar, askerî veya yarı askerî inşaatlarda çalıştırılmak üzere Anadolu’nun muhtelif yerlerine sevk edildiler. Bu hususî seferberlik emriyle askere alınanların sayısı her ne kadar açıklanmadıysa da güvenilir bir tahmin, bu rakamın 30.000 civarında olduğunu göstermekte. Bedeni engelli olmalarını mazeret olarak gösteren askerler, şayet yürümelerine mazeret olacak bir engelleri yoksa seferberlikten muaf sayılmadılar...*

İstanbul bölgesinde ikamet eden 25 ile 45 yaş arasındaki Rum, Ermeni, Yahudi erkeklerin tamamının aniden askere alınmalarının ve bu kararın bugün itibariyle hâlen meriyette olmasının, bu bölgenin iktisadî hayatı üzerindeki fark edilebilir bir etkisi olduğu aşikârdır.

İstanbul’un toptan ve perakende ticareti, azınlık olmalarına rağmen, hâlen önemli ölçüde şehrin en tecrübeli ve atak ticari unsurunu teşkil eden Gayrimüslimlerin elindedir.

⁴⁷⁸ Bali, *Gayri Müslim Mehmetçikler Hatıralar-Tanıklar*, s.22-24.

⁴⁷⁹ Bali, *Gayri Müslim Mehmetçikler Hatıralar-Tanıklar*, s.24.

Seferberlik birçok gayrimüslim firmanın tamamen kapanmasına veya işlerini emanet ettikleri yakınları vasıtasıyla stokları tasfiye etmesine sebep oldu...

Harp sebebiyle zaten durgun olan piyasa gayrimüslimlerin ticari faaliyetlerden çekilmeleri neticesinde daha da durgunlaştı.”⁴⁸⁰

Amerikan Büyükelçiliğinin 30 Eylül 1941 tarihli bu raporuna göre ayrıca Gayrimüslim askerlerin maruz kaldıkları davranışlar hakkındaki raporlar değişti. Çoğunun meşakkatlerle karşılaştıkları şüphesizdi. Çünkü bazıları çeşitli sebeplerden dolayı hiç askerlik yapmamıştı, çoğu da Türk askeri için tabii olan zor hayata alışık değildi. Bu nedenle şehrin rahat hayatından gelenler arasından birçoğu hastalandı ve bazısı hayat şartlarından dolayı vefat etti.⁴⁸¹

Yine aynı rapora göre azınlık askerlerine karşı davranışların en azından sıradan Türk askerine davranıldığı kadar iyi idi. Gayrimüslim askerler sadece amele taburlarında çalıştırılmakta, hiçbir şekilde kendilerine silâh verilmemekte ve görünüşte İstanbul ve çevresindeki bölgede mevcut olabilecek beşinci kol tehditlerini bertaraf etmek için içeride tutulmaktaydı. Anadolu'nun içlerinde amele taburlarında çalışmak üzere askere alınan bazı azınlıkların ailelerine yerel Türk makamlarınca yardım parası dahi ödenmeye başlanmıştı.⁴⁸²

Ayrıca Amerikan Büyükelçiliğinin raporuna göre “Çok daha merak uyandıran bir diğer gelişme Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana ilk defa bazı azınlık mensuplarının Ankara'daki Yedek Subay Okuluna sevk edilmeleridir. Dört aylık eğitimden sonra hepsi lise mezunu olan bu talebelerin Türk Silâhlı Kuvvetlerinde yedek subay olarak vazifelendirilecekleri anlaşılmakta. Aralarından hiçbiri henüz eğitimini tamamlamamış ve hiçbirine vazife verilmedi. Ancak giyecekleri yedek subay üniformalarının ölçüleri alındı. Bu yedek subaylara aktif hizmetleri sırasında muharip bölüklerin kumandası verileceği hiç de muhtemel değil zira bugüne kadar gayrimüslim askerler Silâhlı Kuvvetlerde hizmet etmediler. Muhtemelen sıhhiye, hastane gibi bölüklerde istihdam edilecekler. Bu yeni gelişme

⁴⁸⁰ Rıfat N. Bali, **Yirmi Kur'a Nafia Askerleri: II. Dünya Savaşında Gayrimüslimlerin Askerlik Serüveni**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, s.58, 59.

⁴⁸¹ Bali, **Yirmi Kur'a Nafia Askerleri: II. Dünya Savaşında Gayrimüslimlerin Askerlik Serüveni**, s.60.

⁴⁸² Bali, **Yirmi Kur'a Nafia Askerleri: II. Dünya Savaşında Gayrimüslimlerin Askerlik Serüveni**, s.60.

subay sayısındaki eksiklikten ileri gelebilirse de son derece dikkat çekici bir gelişmedir."⁴⁸³

II. Dünya Savaşı yıllarında gayrimüslimler Türk vatandaşı olmalarına rağmen, bazı istisnalar dışında eşitlik ilkesi doğrultusunda orduda görev aldıklarını söylemek pek mümkün olmamakla birlikte bunu o günün şartlarında aramak gerekir. Kaldı ki diğer yabancı devletler de II. Dünya Savaşı yıllarında ordularını şekillendirirken bu konuda hassas davranmışlar, bir yandan cephede mücadele veren ordularını beşinci kol olarak gördükleri unsurlar ile meşgul etmek istememişlerdir.

1941 senesinin Nisan ayında ansızın orduya alınan nafia askerleri 27 Temmuz 1942'de terhis edilmişlerdir.⁴⁸⁴

J. MECLİS'TEN ORDUYA TAM DESTEK

1. Bazı Alaylara İstiklâl Madalyası Verilmesi

Meclis, savaş yıllarında Türk Ordusundan hiçbir şeyini esirgememiş, askerinin talepleri için şartlar dâhilinde isteklerini karşılamıştır. Daha önceki günlerde Meclis'te Millî Ordu'da görev alan çeşitli alaylara birer İstiklâl Madalyası verilmesi kabul edilmişti. Bu bağlamda, Türk İstiklal Harbi'ne iştirak etmiş olmakla beraber sonradan yeni teşkilatlanma ile lağvedilen bazı alaylar yeniden kurulmakta olduğundan bunlara da madalyalarının verilmesi kararlaştırılmıştı. Bu kararları uygulamak üzere bazı alaylara sancak verilmiştir. 27 ve 28'inci Dağ Alayları, 132, 143, 172'inci Piyade Alayları, 5 ve 9'uncu Topçu Alayları, 1, 2, 4 ve 19'uncu Müstahkem Mevki Topçu Alayları için kararlaştırılan madalya verme törenleri Nisan 1941'de büyük merasimlerle gerçekleştirilmiştir.⁴⁸⁵

İstiklâl Madalyası verilmesi törenleri, Türk Ordusuna moral ve manevî güç açısından olumlu katkı sağlamıştır. Bu törenler münasebetiyle yapılan açıklamalarda ordu mensupları vatan ve milletin bekçisi olduklarını kamuoyu ile paylaşma fırsatı bulmuş, yapılan açıklamalar ile halka güven telkin edilmiştir.

⁴⁸³ Bali, *Yirmi Kur'a Nafia Askerleri: II. Dünya Savaşında Gayrimüslimlerin Askerlik Serüveni*, s.61.

⁴⁸⁴ Bali, *a.g.e.*, s.4,

⁴⁸⁵ "İstiklal Madalyası Verilecek Alaylarımız", *Cumhuriyet*, Sayı:5717 (12 Nisan 1940), s.1, 3.

Birliklere İstiklâl Madalyası verilmesi ordu mensuplarının moral yapılarına olumlu katkı sağlamış, ordu içinde birlik ve beraberliği arttırmıştır. İstiklâl Madalyası verilmesi münasebetiyle basın konuyu gündeme taşımış, bu konuda yapılan haberler halk üzerinde olumlu etki yapmıştır.

İstiklâl Madalyaları alaylara verilirken Meclis'ten orduya bir başka destek daha yapılmıştır. Nisan 1940'da, Meclis'e ülke savunması için daha evvel verilen 58 milyon liralık olağanüstü ödenek için yeniden ilave olarak 12 milyon daha verilmesi yönünde bir teklif yapılmış ve verilen bu teklif kararlaştırılmıştır.⁴⁸⁶ Bu ilave ödenek ile ordu mensupları daha da motive olmuş, ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya dönük çalışmalar hız kazanmıştır.

2. Asker Aileleri İçin Yeni Düzenlemeler

Hükûmet, ordudaki moral ve motivasyonu yukarıda bahsedilen uygulamaları ile arttırırken, askerî personel için bir başka olumlu çalışma daha yapmıştır. Devleti idare edenler, Nisan 1940'ta bütün askere gidenlerin aileleri için yardım yapılmasına yönelik bir kanun hazırlığına girmiştir.⁴⁸⁷

Asker aileleri için Kanun hazırlığı gereksinimi, 1940 senesinde staj için askere çağrılan kişilerin ailelerinin maddî yönden sıkıntılar yaşamaması ve bu sıkıntıları gazeteler yoluyla hükûmete duyurması ile gündeme gelmiştir. Zira işini bırakarak asker ocağına çağrılan vatandaşların aileleri, maaşlarını yarım almış, bu durum aileleri sıkıntıya sokmuştur. Bazı aileler ise hiç maaş alamamışlardır. Murat Sertoğlu "Askere gidenlerin aileleri ne halde?" adlı yazısında konuyu gündeme taşımış, "*cephelerde vatani bekleyenler, eğer annelerinin, karıların ve çocuklarının akıbetlerinden endişe ederlerse, eğer onların aç kalmalarından korkarlarsa, asla kendilerine tevdi edilen büyük vazifeyi hakkıyla yapamazlar*" sözleriyle harp edecek olan ordu mensuplarının kafalarının rahat olması gerektiği hususunda ülkeyi yönetenlere mesaj vermiştir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁶ "Millî Müdafaya 12 Milyon Tahsisat", **Cumhuriyet**, Sayı:5717 (12 Nisan 1940), s.3.

⁴⁸⁷ "Hükûmet Bütün Askere Gidenlerin Ailelerine Umumî ve Tam Yardım İçin Bir Kanun Hazırlıyor", **Cumhuriyet**, Sayı:5732 (27 Nisan 1940), s.1, 3.

⁴⁸⁸ Murat Sertoğlu, "Askere Gidenlerin Aileleri Ne Halde?", **Yeni Sabah**, Sayı:811 (3 Ağustos 1940), s.3.

Kamuoyunun da etkili olması neticesinde devleti idare edenler bu konuda bir düzenleme yapmışlardır. Asker aileleri için yapılan bu yeni düzenleme ile hükûmet kararnameleleri doğrultusunda şehirlerde valiler başkanlığında toplanan heyetler ihtiyaç sahibi asker aileleri için yardım durumlarını görüşüp bir düzenleme yapabilecekti. Bu bağlamda İstanbul'da Vali başkanlığında toplanan heyet, ihtiyaç sahibi her asker aileleri için azamî 25 lira toplanmasını ve yapılacak yardımın askere alınıştan terhise kadar olan süreyi kapsayacağını kararlaştırmıştır.⁴⁸⁹

Asker aileleri için yapılacak yardımlara malî kaynak sağlamak maksadıyla çalışanlardan ve maddî durumu iyi olanlardan çeşitli kesintiler yapılmıştır.

1940 yılının sonbahar mevsiminde asker ailelerine yönelik başlayan yardımlar,⁴⁹⁰ görev başında olan Türk askerinin moralini yükseltmek adına oldukça önemli işlevi olmuştur.

Öte yandan Türkiye Büyük Millet Meclisinde de asker ailelerine yardımların nasıl yapıldığı konusu da gündeme gelmiştir. Dâhiliye Vekili Faik Öztrak yardıma muhtaç asker ailelerine yapılmakta olan yardımlar hakkındaki sorulara verdiği cevapta il, ilçe, beldelerde belediyelere veya askerlik şubelerine, köylerde muhtarlara başvuran kişilerin durumunun incelendiğini, inceleme neticesinde hakkında yardıma lâyık görülenlere belirlenen meblağlarda yardım yapıldığını ve şimdiye kadar sadece 31 kişiden yardımların yetersizliği hakkında şikâyet geldiğini açıklamıştır.⁴⁹¹

21 Ocak 1941 tarihi itibarıyla İstanbul genelinde 5.000 asker ailesine yaklaşık 1.000.000 lira yardım yapılmış olup, bu yardımlar toplanırken işçilerden, yabancı uyruklulardan, geliri 100 liranın aşağısında olanlardan ve silâh altında olanlardan bağış toplanmamıştır.⁴⁹²

Bu arada askerde olan köylü çocuklarının aileleri de unutulmamış, bu gruptaki askerlerin ailelerinin Ziraat Bankasına olan borçlarının erteleneceği haberleri⁴⁹³ Türk Ordu Mensupları için moral desteği olmuş, zaten harbin stresini fazlasıyla hisseden askerî personelin vazifelerini icra ederken sıkıntılarının kısmen azalarak iş verimliliklerine katkı yapmıştır.

⁴⁸⁹ "Asker Ailelerine Yardım Meselesi", **Yeni Sabah**, Sayı:879 (10 Ekim 1940), s.1, 3.

⁴⁹⁰ "Asker Ailelerine Yardım Meselesi", **Yeni Sabah**, Sayı:940 (2 Kasım 1940), s.2.

⁴⁹¹ "B.M. Meclisinde Muhtaç Asker Ailelerine Ne Şekilde Yardım Yapılıyor", **Yeni Sabah**, Sayı:945 (17 Aralık 1940), s.1, 3.

⁴⁹² "Asker Ailelerine Yapılacak Yardım", **Cumhuriyet**, Sayı:5908 (21 Ocak 1941), s.2.

⁴⁹³ "Askerlerin Ziraat Borçları Tecil Edilecek", **Cumhuriyet**, Sayı:5908 (21 Ocak 1941), s.3.

Fakat yapılan bu yardımlar yeterli görülmemiş, bu konuda yeni bir çalışma daha yapılmıştır. Yapılan çalışmada yardımları artırmak için bütün nakil vasıtalarına bir kuruş ve yirmişer para zam yapılarak, toplanan paraların asker aileleri için ayrılması kararlaştırılmış ve teklif hükûmete sunulmuştur.⁴⁹⁴

Ayrıca İstanbul Vali ve Belediye Reisi Lütfi Kırdar'ın Ankara temaslarından sonra belediyelerin asker aileleri için gelir elde etmek adına nakil vasıtaları, elektrik, hava gazı, telefon, aydınlatma gibi hizmetlerde zam yapılması kararlaştırılmıştır.⁴⁹⁵

2 Mayıs 1941 tarihli Başvekâletten valilere hitaben gönderilen yazıda ise asker ailelerine yapılacak yardıma dair konunun önemi şu şekilde belirtilmiştir.

“Ahvali hazıra dolayısı ile Trakya ve İstanbul halkının bir kısmı Anadolu'nun muhtelif şehir ve kasabalarına nakletmek sureti ile nüfus kesafetinin seyrekleştirilmesine karar verilmiş ve sair tatbikatına başlanmıştır. Bu karar yüzünden yurtlarını terk ve Anadolu'ya nakledilenler arasında asker ailelerinin de bulunması çok muhtemel ve mümkündür,

Bir taraftan maişetlerini temin eden zevce veya kardeşlerinin silâh altına alınması, diğer taraftan ikametgâhlarını terk zarureti karşısında bu kabil muhtaç asker ailelerinin diğerlerine nazaran malı ve geçim vaziyetlerini daha fazla müşkülleştireceği göz önünde tutmak lâzım gelir. İstanbul ve Trakya'dan Anadolu'ya geçen asker ailelerinin muhtaç olanlarının ikamet ettikleri yerlerde o yer ahalisi imiş gibi listeye idhal edilerek yardım yapılması icap eder. Asker ailelerine yardım işinde ne mükelleflere tahmil edilecek külfet ve ne de muhtaçlara yapılacak yardım miktarı tespit edilmemiştir. Bu miktar, her şehir ve kasabanın geçim rayicine bağlıdır.

Cephede vatanın hudutlarını korumak vazifesini alan askerlerimizin geride bıraktıkları ailelerinin yardım işine alâka göstermek idare amirlerimizin başlıca vazifelerinden birini teşkil eder. Ve asker ailelerine yardım işinin, idare âmirlerinin alâkaları nispetinde muvaffakiyetle başarmak mümkün olduğuna kaniim.

*Askerlik Mükellefiyeti Kanunu'nun 71 ve 72'nci maddeleri ve asker ailelerine yardım talimatnamesi mucibince muhtaç asker ailelerinin iâşe ve ibatelerinin temininde devamlı ve semereli faaliyetinizi beklerim.”*⁴⁹⁶

⁴⁹⁴ “Asker Ailelerine Yapılacak Yardım”, **Cumhuriyet**, Sayı:6047 (9 Haziran 1941), s.2.

⁴⁹⁵ “Asker Ailelerine Yardım İş Hallediliyor”, **Cumhuriyet**, Sayı:6049 (11 Haziran 1941), s.2.

⁴⁹⁶ **B.C.A.** (2 Mayıs 1941), Sayı:, Dosya: 39125, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 47.303.9.

Hükûmet, Trakya ve İstanbul halkının bir kısmının nüfus sıkışıklığını azaltmak gayesiyle Anadolu'ya nakillerinde asker ailesi olanlara yardım etmek için aldığı tedbirlerin takipçisi olmuş ve bu tedbirler ayrıca valiler tarafından yakından takip edilmiştir. Örneğin Bolu Valisi Ahmet Durmuş Evrendilek'in 14 Mayıs 1941 tarih ve imzalı Başvekâlete gönderdiği yazısında⁴⁹⁷ Trakya ve İstanbul'dan gelen asker ailelerine yapılan yardımları valiliğin yakından takip ettikleri ve Hükûmet'in bildirdiği şekilde konunun öneminin kavrandığı anlaşılmaktaydı.

Hükûmet, asker aileleri için sadece maddî kaynakla temin etmekle kalmamış, askerde olan kişilerin çocuklarına sıcak bir ev ortamı sağlamak için de girişimde bulunmuştur. İhtiyat eri olarak askere alınmış olan Çorlu'nun Vakıflar Köyü'nden Mustafa oğlu 320 doğumlu Mehmet, hiçbir akrabası olmadığından üç çocuğunu köy muhtarına teslim ederek silâh altına alınmış, köyüne döndüğünde sekiz yaşından küçük olan çocuklarını pek perişan ve acınacak bir hâlde olduğunu görmüştür. Daha sonra Mustafa oğlu Mehmet, çocuklarını askerî mıntıkadaki komutanlığa getirerek hükûmetin himayesine teslim etmek istemiştir. Bunun üzerine Millî Müdafaa Vekili Saffet Arıkan imzalı yazı ile bu olay benzeri vakalardaki kimsesiz çocukların çocuk esirgeme kurumlarına kabulü hususunda bir tedbir alınmasını 26 Eylül 1941'de Başvekâletten talep etmiştir.⁴⁹⁸

1 Ekim 1941'de Başvekâletten Çocuk Esirgeme Kurumuna konuyla ilgili gönderilen yazıda ise Mustafa oğlu Mehmet'in çocuklarının kuruma kabul edilmesi ve benzeri durumda olan çocuklar da varsa, bu çocukların Çocuk Esirgeme Kurumunca sahiplenilmesi ve korunulması istenmiştir.⁴⁹⁹

Yine 12, 13 Ekim 1941 tarihli Başvekil imzalı yazılarda askere gitmiş olan çocuklara yapılacak olan yardımlarla ilgili devletin çok yakın bir alâka içinde oldukları gözükmekteydi.⁵⁰⁰

Dâhiliye Vekili Faik Öztrak imzalı ve 8 Kasım 1941 tarihli Başvekâlete gönderilen bir başka yazıda ise askere giden kimselerin çocuk ve ailelerine yardım yapılması hususunda belediyelere verilecek ödenek ve bu kimsesiz çocukların Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından korunmaları hususunda durulmaktaydı.⁵⁰¹ Askerde olan

⁴⁹⁷ B.C.A. (15 Mayıs 1941), Sayı:, Dosya: 39125, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 47.303.9.

⁴⁹⁸ B.C.A. (26 Eylül 1941), Sayı:, Dosya: 20390, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 179.235.13.

⁴⁹⁹ B.C.A. (1 Ekim 1941), Sayı:, Dosya: 20390, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 179.235.13.

⁵⁰⁰ B.C.A. (13 Ekim 1941), Sayı:, Dosya: 20390, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 179.235.13.

⁵⁰¹ B.C.A. (8 Kasım 1941), Sayı:, Dosya: 20390, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 179.235.13.

ailelerin çocuklarını ilgilendiren bu konu ile ilgili bir başka bakanlığın da ciddiyetle duruyor olması, tüm hükümet birimlerinin meseleye dair ciddiyetle yaklaştığını göstermekteydi. Bu yıllarda Hükümet ve Milli Müdafaa Vekâletinin askere gidenlerin kimsesiz çocuklarıyla yakından ilgilendiğini söylemek mümkündür.

3. Türk Ordusunda Ödül Sisteminde Bir Düzenleme

Ordu mensupları içinde çalışmayı teşvik etmek, akranlarına göre üstünlüklerini göstermek ve üstün meziyetler kazanmayı teşvik etmek için Mayıs 1940'da bir düzenleme yapılmıştır.

14 Mayıs 1940'ta yürürlüğe girmesi kararlaştırılan ordu ikramiyesi nizamnamesine göre ordu iftihar atış ikramiyeleri (kara, deniz, hava) bir eğitim yılında çeşitli atışlarda en çok başarılı olanlara verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca atış talimatnamesine göre,⁵⁰² A grubuna mensup olan birliklerde ve harp ve piyade atış okullarında her sene bir iftihar atışı yapılacağı, bu atışa iştirak edenler arasında en çok başarılı olanlardan her alayda bir subaya, bir erbaşa ve Halk Okulundan her sınıftan üçer talebeye, Piyade Okulundan üç subaya tüfekle iftihar atış ikramiyesi verilmesi kararlaştırılmıştır.

Yeni düzenlemede hafif ve ağır makineli tüfeklerde iftihar atış ikramiyeleri hakkında hükümler de belirtilmiştir. Ayrıca orduda eğitimlerde üstünlük gösteren bölüklere de ikramiyeler verilmesi hususu düzenleme içine alınmıştır.

Hava ve deniz birliklerinde verilmesi düşünülen ikramiye ve ödül için şu şekilde planlama yapılmıştı: Genelkurmayca düzenlenen seyahat uçuşlarında en çok başarılı olan birliğin mensup olduğu bölüğe, deniz birliklerinde de harp filolarına, denizaltı filolarına, ihtiyat filolarına, harp ve silâh vasıtaları komutanlıklarında birinci devre talim ve terbiye safhalarında yapılan teftişte en çok temayüz etmiş birer bölük taltif edilecekti.

Bundan başka okuma yazma, müsademelerde yararlılık, binicilik, hayvan terbiyesi, ihtira (yeni bir şey bulma), yabancı diller tahsilinde temayüz, mesleki telif ve tercüme, harita, kroki, hava fotoğrafisi için de ikramiyeler düşünülmüştür.⁵⁰³

⁵⁰² "Ordu İkramiyesi-Yeni nizamname Bugün Meriyete Giriyor", **Cumhuriyet**, Sayı:5749 (14 Mayıs 1940), s.3.

⁵⁰³ "Ordu İkramiyesi-Yeni nizamname Bugün Meriyete Giriyor", **Cumhuriyet**, Sayı:5749 (14 Mayıs 1940), s.3.

Tüm bu düzenleme ile Türk Ordusu harp yıllarında daha çok çalışmayı teşvik etmeyi, böylece motivasyonu yükseltmeyi arzu etmiştir.

4. Meclis'in Ordu Harcamalarında Yaklaşımı

İlk sanayi planının başarıyla uygulanmasından sonra ikinci sanayi planı hazırlanmış, fakat bu plan II. Dünya Savaşı dönemine rastladığından uygulanamamıştır.⁵⁰⁴

II. Dünya Savaşı yılları boyunca Meclis, Türk Ordusu için gerekli desteği esirgememiş, kıt kaynaklara rağmen imkânlar ölçüsünde ülke savunmasına kaynak ayırmıştır. 1940 senesinin Ocak ayında millî müdafaa için 25.000.000 lira olağanüstü ödenek verilmesi için bir kanun layihası hazırlanmış ve Büyük Millet Meclisine takdim edilmiştir.⁵⁰⁵

Meclis üyeleri, olası bir harp durumu için ülkenin hazır olması gerektiği bilincindeydiler. Çünkü Şubat ayında Majino hattını⁵⁰⁶ gezen Türk gazeteciler, Avrupa'daki harp hazırlığının gelecek günlerde ne kadar şiddetleneceğinin farkına varmış ve bu duruma dair edindikleri izlenimleri sürekli Türk kamuoyu ile paylaşmışlardır.⁵⁰⁷

Meclis, 1940 senesi başlarında ekonomiyi askerî ihtiyaçlara göre şekillendirmenin zorunluluğunu hissetmiştir. Bu kapsamda hükümet, devletin yönetim kademelerine olağanüstü bir savaş ekonomisi yürütme yetkisi veren Millî Korunma Kanunu'nu⁵⁰⁸ ivedilikle yürürlüğe koymuştur.

Her ne kadar Başbakan 29 Şubat 1940'ta yaptığı açıklamada Millî Korunma Kanunu'nun tatbikinin bir seferberlik başlangıcı veya harp hazırlığı olmadığı şeklinde bir beyanatta bulunmuş⁵⁰⁹ olsa da, Türk yetkililer olasılıkları göz ardı etmemiş, zor günler düşünülerek Türk iktisadî kaynaklarının, bu Kanun ile olası bir

⁵⁰⁴ Çavdar, **a.g.e.**, s.156.

⁵⁰⁵ "Millî Müdafaa'ya 25.000.000 Lira Munzam Tahsisat", **Ulus**, 16 Ocak 1940, s.1.

⁵⁰⁶ Fransız generalleri I. Dünya Savaşı'ndan sonra olası bir savaşta seferberlik tamamlanana kadar gereken zamanı kazandırmak için 1930'larda dünyanın en güçlü savunma hattını kurmaya karar vermişlerdir. Bu hat, 50 savunma kulesi ve bunlarla bağlı yer altı sığınaklarından oluşuyordu. Geçilmesi zor düşünülen bu savunma hattı, müteakip günlerde Almanlar tarafından geçilecektir. Oran, **a.g.e.**, s.410.

⁵⁰⁷ "Türk Gazeteciler Majino Hattını Gezdi", **Ulus**, 13 Şubat 1940, s.1.

⁵⁰⁸ Oran, **a.g.e.**, s.389.

⁵⁰⁹ "Başvekilimizin Dünkü Mühim Nutku", **Ulus**, 1 Mart 1940, s.1.

saldırı durumunda ihtiyaçları karşılamak üzere şekillenmesi planlanmıştır. Zaten gazetelerdeki askerî malzeme alım ilânları⁵¹⁰ da ordunun, ihtiyaçlarını tedarik etme yönünde gayretlerini sürdürdüğünü işaret etmekteydi.

Türk Ordusu bu dönemde malzeme alımlarını mümkün olduğunca gazete ilânları yoluyla piyasadan temin etmeye çalışmış,⁵¹¹ malzeme alımlarında oldukça şeffaf davranmaya özen göstermiştir.

Yüksek Müdafaa Meclisi de öte yandan 7 ve 8 Mart 1940'da dünyada yaşanan gelişmeleri değerlendirmek üzere toplanmıştır.⁵¹²

Yeni yıl bütçesi görüşülürken vekiller hayat pahallılığı, kaçakçılık suçlarında artış gibi ülke meselelerini de gündeme getirmiştir. Bakanlıkların bütçeleri ayrıntılı tartışılmış, fakat Millî Müdafaa Bütçesi, ülkenin bulunduğu durumdan ve yeni bir savaşı görmüş, harbin ve ordunun ne anlama geldiğini bilen vekillerin çoğunluğundan ötürü tartışmaya mahal vermeden çabucak kabul edilmiştir.

28 Mayıs 1940'ta yapılan Millî Müdafaa Bütçesi görüşmelerinde söz alan Sırrı İçöz⁵¹³ Türk Ordusu'na şükran, hürmet ve sevgilerini ifade ettikten sonra "*Millî müdafaa bütçesini münakaşa edecek değiliz. Türk Milleti, ordudan hiçbir şeyi sakınmaz ve Türkiye Büyük Millet Meclisi bu hakikati daha yirmi sene evvel bütün mevcudiyetiyle bir daha ispat etmiştir. Türk Milletinin varlığı ordu, ordusunun varlığı Türk Milletidir. Türk Milleti, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk Milletinin Büyük Şefi ve Türk Hükümeti birbirlerinden ayrılmaz, sarsılmaz ahenin [sert] bir kaledir. Ben, Millî Müdafaa bütçesinin hatta fasılları dahi okunmadan toptan kabul edilmesine taraftarım.*"⁵¹⁴ ifadeleriyle ordudan hiçbir şeyi esirgemediklerini ve Türk Milletinin varlığının ordu olduğuna işaret etmiştir.

⁵¹⁰ "900 Takım Yazlık Erat Elbisesi Alınacak", "4 Ton Beyaz Sabun Alınacak", "60 Ton Demir Cevheri ve 45 Ton Krom Cevheri Alınacak", **Ulus**, 7 Mart 1940, s.7.

⁵¹¹ "Askerî Fabrikalar Satın Alma Komisyonu", **Cumhuriyet**, Sayı:5317 (4 Mart 1939), s.11.

⁵¹² "Yüksek Müdafaa Meclisi Dün de Bir Toplantı Yaptı", **Ulus**, 9 Mart 1940, s.1.

⁵¹³ Süleyman Sırrı İçöz, (Yozgat 1878- 18 Ocak 1963), Mülkiye İdadisi mezunudur. Sanayi Mektebi kâtip ve veznedarlığı, Mucur, Zir, Hacibektaş, Salmanlı Nahiye müdürlükleri, Halce, Koyulhisar ve Darende kaymakamlıkları yapmıştır. TBMM I. Dönem Bozok milletvekilliği sırasında 22 Ağustos 1921 tarihinde Başkanlığa verdiği önerge ile ordu içinde er olarak katılmak isteği kabul edilmiş ve Batı Cephesi'nde Çekirdeksiz Köy ve Doğatepesi muharebelerine katılmıştır. Sonrasında II. Dönem Bozok, III., IV., V., VI., VII.ve VIII. Dönem Yozgat milletvekilliği yapmıştır. Kırmızı-yeşil şeritli İstiklâl Madalyası sahibidir. **TBMM Albümü 1920-2010 1. Cilt 1920-1950**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara, 2010, s.361. (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html, 13 Ocak 2013.

⁵¹⁴ "Masraf Bütçemiz Dün Millet Meclisinde Aynen Kabul Edildi", **Cumhuriyet**, Sayı:5764 (29 Mayıs 1940), s.1.

Şükrü Koçak⁵¹⁵ ve General Kazım (Diyarbakır) da ordu hakkında selam ve şükranlarını ifade etmiştir. Yeni Millî Müdafaa Bütçesi alkışlar arasında kabul edilmiş ve savunma bütçesine dâhil bütçeler de aynen ve üzerlerinde hiçbir müzakere olmadan ittifakla kabul edilmiştir.⁵¹⁶

Yeni bütçede Hükümet'e fevkalade ödemeler için 109 milyon lira harcama yetkisi tanınırken, bunun büyük çoğunluğu, 72.800.000 lirası millî müdafaa işleri için ayrılmıştır.⁵¹⁷

1940 senesine ait ülke savunmasına ait harcamalar şu şekildeydi:

Tablo 1-4: 1940 Senesi Savunma Harcamaları

KURULUŞLAR	BAŞLANGIÇ ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	YIL SONU ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	HARCAMA	BÜTÇE PAYI (%)
JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI	12.178.640	3,45	13.529.888	2,04	12.632.748	1,98
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (KARA)	56.539.000	16,00	236.853.068	35,64	234.751.207	36,85
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (HAVA)	8.294.000	2,35	27.287.843	4,11	26.363.720	4,14
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (DENİZ)	6.979.000	1,97	12.422.292	1,87	11.983.930	1,88
ASKERİ FABRİKALAR U.M.	5.283.000	1,49	16.763.426	2,52	16.527.823	2,59
GENEL BÜTÇE TOPLAMI	268.476.321	75,97	559.792.873	84,22	546.519.800	85,80
HAZİNE YARDIMI (-)	2.301.800	0,65	1.898.003	0,29	1.898.003	0,30
KATMA BÜTÇE TOPLAMI	87.233.921	24,68	106.763.383	16,06	92.343.245	14,50
KONSOLİDE BÜTÇE	353.408.442	100,00	664.658.253	100,00	636.965.042	100,00
KONSOLİDE BÜTÇE/GSYH (%)	7,5		14,1		13,5	

* **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991)**, Ankara,1992, s.164. (Çevrimiçi) <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>, 14 Aralık 2013.

Yapılan planlı bütçeye rağmen II. Dünya Savaşı yıllarında savunma harcamaları her geçen gün artmıştır. 24 Temmuz 1940'ta Millî Müdafaa Bütçesi'nin kara kısmına muhtelif hizmetler karşılığı olarak yeniden 64.015.534 lira olağanüstü

⁵¹⁵ Şükrü Koçak (Elazığ, 1886-16 Eylül 1961) Harp Akademisini bitirdikten sonra Hava Kuvvetleri Müfettişliği Muavinliği, Tayyare Cemiyeti Reis Muavinliği yapmış, bu görevden sonra V., VI., VII. ve VIII. Dönem Erzurum Milletvekilliği ile Ulaştırma Bakanlığı görevlerinde bulunmuştur. **TBMM Albümü 1920-2010 1. Cilt 1920-1950**, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara, 2010, s.257, 324, 392, 477.

(Çevrimiçi), http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html, 13 Ocak 2013.

⁵¹⁶ "Kahraman Orduya Meclisin Selamı", **Cumhuriyet**, Sayı:5764 (29 Mayıs 1940), s.1.

⁵¹⁷ "Bütçe Meclisten Geçti", **Cumhuriyet**, Sayı:5765 (30 Mayıs 1940), s.1.

ödenek konması ile yasal bir düzenleme yapılmış,⁵¹⁸ böylece Meclis ordusunun ihtiyaç duyduğu kaynağı bir kez daha temin ederek kendisine tahsis etmiştir.

Savunma bütçesinde yapılan ek ödenekler basın tarafından olumlu değerlendirilmiş, verilen bu ilave kaynaklarla Türk askerinin daha da güçleneceği ifade edilmiştir. Bazı yazarlara göre bu dönemde Türk Ordusu her şeyi ile verilecek bütün görevlere hazırdır. Örneğin Son Posta gazetesinde Ekrem Talu, İtalya'nın harbe girişi ve Türk kamuoyunda oluşan İtalyan tehdidi karşısında kaleme aldığı bir yazıda eğer Türk topraklarına bir saldırı gerçekleşirse Türk Ordusunun tepeden tırnağa kadar ve her türlü tahminlerin fevkinde silâhlanmış ve tetikte bulunduğunu, millî hudutlara yapılacak saldırılara karşı hazır olduğunu vurgulamıştır.⁵¹⁹

Fakat bu tür ifadeler kamuoyunun cesaretini arttırmaya ve moralini yükseltmeye dair yapılmaktaydı. Gerçekte durum, askerler nazarında tam da öyle değildi. Çünkü bu yıllarda Türk Ordusunda görev yapan subayların anlattıkları anılarda Türk askerî birliklerinin eksikleri oldukça fazlaydı.

II. Dünya Savaşı yıllarında savunma bütçesi, ülke müdafaası için uygulamaya konmakla birlikte, askerî malzeme alımlarında şeffaflık da oldukça önemli bir konu olmuştur. Hâlihazır durum dolayısıyla ordunun ihtiyaçlarının temini için 2490 Sayılı Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu'na göre yapılacak alımlarda 50.000 lirayı geçenlerde hangi usulün uygulanacağına dair Millî Müdafaa Vekâleti ile Maliye arasında gerçekleşen yazışmalarda konunun üzerinde askerlerin hassasiyetle durdukları ve sivil makamlar ile yakın ilişki halinde oldukları görülmekteydi. Ordu yetkilileri 50.000 lirayı geçen mal alımları ile ilgili hangi usulle mal alımı yapılması gerektiği hususunu Maliyeye sormuş, Türk Ordusu kanun dışı uygulamaya giderek kendi başına malzeme alımı yapmamış, sivil makamların aldığı uygulama kararları ile hareket etmiştir. Bu konuda Türk Ordusuna ait yetkililerin İhale Kanunu'nun uygulamasına yönelik sorduğu bir soruya ise Maliye şu şekilde cevap vermiştir.

“2490 Sayılı Kanun'un 46'ncı maddesinin (M) fıkrasına göre yapılacak mubayaalardan bedeli 50.000 lirayı geçenlerin de bu fıkraya tevfikan pazarlıkla icrası için İcra Vekilleri Heyetince karar ittihazi istenilmektedir.

⁵¹⁸ “Millî Müdafaa İçin Yeniden 64 Milyon Lira Fevkalade Tahsisat Kabul Edildi”, **Yeni Sabah**, Sayı:802 (25 Temmuz 1940), s.1, 3.

⁵¹⁹ Ekrem Talu, “Vahdet... Daima Vahdet!”, **Son Posta Gazetesi**, 13 Haziran 1940, s.8.

Belirtilen Kanun'un 46'ncı maddesinin (M) fıkrasına göre; 'kısımî ve umumî seferberlik ilânında ve askerî hareketler sırasında ve manevra zamanlarında ordu ihtiyaçları Millî Müdafaa Vekâletinin kararı ile pazarlıkla satın alınabilecek, bu hâllerde yabancı memleketlerden bu maksat ile yapılacak alımlar için Millî Müdafaa Vekili, harice lüzumu kadar mütehasıs komisyonlar gönderebilecektir' denmektedir.

Bu fıkra mucibince yapılacak pazarlıklarda ihale bedeli 50.000 lirayı geçtiği takdirde İcra Vekilleri Heyetince karar icabet etmektedir.

Şu kadar ki İcra Vekilleri Heyetince 6.9.1939 tarihinde ittihaz buyurulan 2/11.887 sayılı Kararname ile ordunun ihtiyacından yalnız melbusati teçhizat, muhtabiye [kuşam] ve iaşe maddelerine ait olanların 2.490 sayılı Kanun'un 46. maddesinin M fıkrasına göre pazarlıkla yapılması kabul edilmiş idi. Bu defa Millî Müdafaa Vekâletince Ordunun bedeli 50.000 lirayı geçen (bircümle ihtiyaçların) sözü geçen M fıkrasına göre pazarlıkla satın alınması teklif edilmekte ise de bu mezuniyetin (yetkinin) 1939 malî yılında olduğu gibi yalnız yukarıda yazılı hizmetlere inhisar ettirilmesi Maliyece muvafık görülmektedir.”⁵²⁰

Anlaşılan o ki Türk Ordusu II. Dünya Savaşı yıllarında askeri malzeme alımlarında hassas davranmış, hukuk çerçevesinde hareket ederek konu üzerinde şüphelere yer vermeyecek bir tutum sergilemiştir.

5. Millî Müdafaa Gereksinimlerinin Ekonomiye Yön Vermesi

Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun Rusya ziyaretinden ve 19 Ekim 1939 tarihli Türkiye-İngiltere-Fransa ittifakını kabul etmesinden sonra Türk Devleti, Rus Devleti ile ilişkilerinde bir durgunluk dönemine girmiştir.

Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova dönüşünden beri Türk-Rus ilişkilerinin olumsuz seyrettiği yönündeki haberler karşısında Başbakan, Sovyet Rusya ile ilişkilerde altı aydır değişmiş bir şey olmadığını ve Sovyetler aleyhine bir niyetlerinin olmadığını kamuoyuna açıklamıştır.⁵²¹

⁵²⁰ B.C.A. (15 Temmuz 1940), Sayı: Dosya: 4056, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 48.309.4.

⁵²¹ “Propagandalara Aldanmayın”, Cumhuriyet, Sayı:5675 (1 Mart 1940), s.1.

Kuşkusuz Türk tarafı İngiltere ve Fransa ile bir ittifak sistemine girmiş olmakla bereber bugünlerde Rus tehdidini, Alman ve İtalyan tehdidi kadar, hatta daha fazla hissetmiştir.

Bu endişelerin arttığı bugünlerde ülke savunmasını güçlendirmek için kurulan Yüksek Müdafaa Meclisi, 7 Mart 1940 saat 15.30'da Ankara'da toplanmıştır. Bu kurulun başkanı İsmet İnönü olup, üyeleri Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay Başkanından oluşmaktaydı.⁵²²

Yüksek Müdafaa Meclisi, 8 ve 11 Mart'ta gerçekleştirdiği toplantılardan sonra çalışmalarını bitirmiştir. Kurul özellikle döneme ait ülke savunması konularını, bu alanda yapılan hazırlıkları değerlendirmiştir.⁵²³

Yüksek Müdafaa Meclisinin bu çalışmalarına paralel Türk Ordusunun komuta kademesi de hazırlıklarına hız vermiş, Yüksek Askerî Şûra üyeleri 12 Mart 1940'ta Başvekil Dr. Refik Saydam'ı ziyaret etmiştir. Yüksek Askerî Şûra'da üyeler ülke savunması ve Millî Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu'nun hükümlerinden doğan düzenlemeler hakkında görüşme yapmışlardır.⁵²⁴

Devlet tarafından uygulanan harp ekonomisi bu dönemde halk üzerinde artık daha fazla hissedilmeye başlamıştır. Çünkü Avrupa'da yaşanmakta olan harp hâli nedeniyle gümrük gelirlerinde azalma yüzünden bütçe açığı artmıştı. Bu kapsamda bütçe açığını karşılamak için gelirin kısmen tasarrufla, kısmen de mükelleflere hissedilmeyecek şekilde bazı vergilerde düzenleme yapılarak karşılanması düşünülmüş ve bütçeye yeni gelir sağlamak maksadıyla Hava Kuvvetlerine yardım vergisinin iki katına çıkarılması kararlaştırılmıştır.⁵²⁵

Bu arada nakliyat, banka işlem bedelleri, şeker, benzin, kahve, çay tütün, içki, kibrit, pamuk, ipek deri, cam, lastik fiyatlarına artış yapılmıştır.⁵²⁶

Vergilere yapılan zam ile ilgili düzenlemeye yönelik yeni Kanun 17 Mayıs 1940'ta Meclis'te kabul edilmiş, böylelikle devlet bir nevi harp ekonomisine geçtiğini yasama organına onaylatmıştır.⁵²⁷

⁵²² "Yüksek Müdafaa Meclisi", **Cumhuriyet**, Sayı:5682 (8 Mart 1940), s.1.

⁵²³ "Yüksek Müdafaa Meclis Dün Çalışmalarını Tamamladı", **Cumhuriyet**, Sayı:5686 (12 Mart 1940), s.1.

⁵²⁴ "Yüksel Askeri Şûra Azaları Başvekilin Nezdinde", **Cumhuriyet**, Sayı:5687 (13 Mart 1940), s.5.

⁵²⁵ "Yeni Varidat", **Cumhuriyet**, Sayı:5691 (17 Mart 1940), s.1.

⁵²⁶ "Fevkalade Varidat", **Cumhuriyet**, Sayı:5700 (26 Mart 1940), s.1.

⁵²⁷ "Fevkalade Varidat", **Cumhuriyet**, Sayı:5753 (18 Mayıs 1940), s.1.

Yine bu dönemde Türkiye'nin savaşa hazırlık konusunda, inşa ettiği hava alanları, savunma hatları, depolama yerleri vb. yapımı önemli alanlar istimlâk sorunları yaratmıştır. Bu sorunları aşmak ve Millî Savunma Bakanlığının uygulamalarını kolaylaştırmak için 26 Haziran 1940 tarihli ve 3887 sayılı “Millî Müdafaa İhtiyaçları İçin Yapılacak İstimlâkler Hakkındaki Kanun” hazırlanmıştır. Bu Kanun'a göre “millî müdafaa ihtiyaçları için lüzumu olan ve hakiki veya hükmi şahısların tasarrufları altında bulunan gayrimenkullerin istimlâkine İcra Vekilleri Heyeti karar verecekti ve bu kararlar aleyhine dava açılmayacaktı.” İstimlâka konu olan gayrimenkullerin karşılığı olarak yapılacak olan ödemede vergi değeri esas alınacaktı. Sahipleri, istimlâk kararlarında saptanan bedellere karşı itiraz edebileceklerdi. Bu itiraz, istimlâk işlemi geciktirmeyecekti. Bedeldeki farklılıklar daha sonra yargı kararlarıyla giderilecekti. Eğer sahipleri kararın kendilerine tebliğinden sonra on beş gün içinde itiraz etmediyse karar kesinleşmiş olacaktı. Devlete ait gayrimenkuller, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla hiçbir bedel ödmeden Millî Müdafaa Vekâletine terk ve tahsis edilecekti. Yasa'nın yedinci maddesine göre millî müdafaa inşaat ve tesisatı için gerekli olan, hakiki ve hükmi kişilerin tasarruf ya da ruhsatnameleriyle kullanımları altında olmayan tüm kireç, taş ve kum ocakları, hiçbir resim ve ücret ödmeden Milli Müdafaa Vekâleti tarafından kullanılabilir. ⁵²⁸

Kuşkusuz bu önlemler, ülke savunmasının güçlendirilmesi adına uygulamaya konmuştur. Fakat yapılan her kamulaştırma devlet bütçesine ek bir yük getirmiştir. Zaten kıt olan ülke kaynakları, müteakip dönemde Türk devlet idarecilerini ülke dışından daha fazla yardım temin etme arayışına itecektir.

K. 1940 SENESİNDE GENELKURMAY BAŞKANI MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'IN ÇALIŞMALARI

1940 başlarında tüm Avrupa'dan savaş haberleri sıkça gelirken, İran ve Afganistan'da da geniş çaplı bir askerî hazırlık yapıldığı bilgileri gazetelerde kamuoyu ile paylaşılmıştır. ⁵²⁹ Avrupa'da yaşanan harp yanında Türk Devleti'nin

⁵²⁸ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s. 434, 435.

⁵²⁹ “İran ve Afganistan'da Geniş Askerî Hazırlık”, **Cumhuriyet**, Sayı:5652 (7 Şubat 1940), s.1.

doğusunda da bu gelişmelerin yaşanması, Türk Ordusunun bir nevi ateş çemberi içinde yer alacağına işaretledi.

Tam bu günlerde, savaş haberlerinin Türk kamuoyunu sıkça meşgul ettiği bir sırada, İstanbul Komutanı Korgeneral Halis Bıyıktay'ın Aralık 1939 sonlarında vefat ettiği haberi gelmiştir. İstanbul, ülke savunması için hayati öneme sahip bir şehirdi ve yerine bir komutanın ivedi görevlendirilmesi oldukça önemliydi.

Bu nedenle yakın bir zamanda vefat eden İstanbul Komutanı Korgeneral Halis Bıyıktay'ın yerine tümen komutanlarından Tümgeneral İshak Avni Akdağ süratle tayin edilmiştir. 7 Şubat 1940 tarihinde Edirne'de Fırka Komutanlığı görevinden Edirne Postası ile gelen Tümgeneral İshak Avni Akdağ Sirkeci Garı'nda şehrin ileri gelenleri ve askerî erkân tarafından karşılanmıştır.⁵³⁰ Türk Genelkurmayı bu kadroyu boş bırakmamış, ivedilikle yine seçkin komutanlarından birini bu göreve atamıştır. Harput 1888 doğumlu olan Tümgeneral İshak Avni Akdağ daha önce 3. Ordu Kurmay Subayı, 5. Kafkas Tümeni Kurmay Subayı, Genelkurmay 11. Şube Subayı, Genelkurmay Harekât Dairesi Subayı, Balıkesir 2. Kolordu Kurmay Başkanı, İslâhiye ve Kilis 19. Dağ Tugayı 15. Alay, Sivas, Vize 12. ve 52. Liva Komutanı görevlerinde bulunmuştur.⁵³¹ Tümgeneral İshak Avni Akdağ daha önce icra ettiği söz konusu görevler ile Türk Ordusunun seçkin subayları arasındaydı.

Diğer yandan Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında Türk havacılığı üzerinde önemle durmuştur. Bunun nedeni kuşkusuz Avrupa ordularında havacılık alanında yaşanan gelişmelerdi. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a göre memleketin selameti Türk havacılığının çok kuvvetli olmasına bağlıydı. Bu nedenle Türk Hava Kurumu ile kendisi bizzat yakından ilgilenmiştir. Bu kapsamda 27 Mart 1940'da Türk Hava Kurumuna yaptığı bir teftişte, bu kurumu çok yakından denetlemiştir. Falih Rıfkı Atay, Ulus gazetesinin 28 Mart 1940 tarihli sayısındaki "Mareşal ve Türk Havacılığı" başlıklı yazısında Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın gerçekleştirdiği bu ziyarette Türk havacılarına yönelik yaptığı konuşmada "*memleketin selameti havacılığımızın çok kuvvetli olmasına bağlı bulunduğu için sizden beklediğimiz hizmetler çok büyüktür.*"

⁵³⁰ "Yeni Kumandanımız Geldi", **Cumhuriyet**, Sayı:5653 (8 Şubat 1940), s.2.

⁵³¹ **TBMM Albümü: 1920-2010: 2. Cilt 1950-1980**, Ankara, 2010, s.631, 734. Tümgeneral İshak Avni Akdağ 52. Fırka Komutanı, 46. Tümen Komutanı, 18. ve 4. Kolordu Komutanı, Askeri Yargıtay Üyesi ve Başkanı, Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı, Genelkurmay Teftiş Dairesi Başkanı, 2. Ordu Müfettişi, X. Dönem Erzurum Milletvekili, XI. Dönem Konya Milletvekili olarak değişik kademelerde görev yapmıştır. Aynı zamanda Kılınçlı Gümüş Liyakat, Kılınçlı Gümüş Liyakat, İmtiyaz ve İstiklâl Madalyası sahibi olan Akdağ 30.08.1965'te vefat etmiştir.

cümlesindeki “çok kuvvetli” ve “çok büyük” gibi sıfatların kullanılmasının önemine dikkat çekmiş ve sözü Avrupa’da savaşta uçakların ne kadar çok kullanıldığına getirmiştir.⁵³² Zira bu dönemde Almanların ayda 3.000 adet uçak ürettiklerine dair söylentiler dünya kamuoyunda dolaşmaktaydı.⁵³³ Dünyada bu kadar çok miktarda hava vasıtasının üretildiği bir sırada Türk kamuoyu da başta ordusu olmak üzere havacılık alanında uçak miktarlarını arttırmak istiyordu.

1940 senesinde Çanakkale Harbi’nin 25. yıl dönümü münasebetiyle Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ile Avusturya ve Yeni Zelanda Genelkurmay Başkanları arasında samimi telgraflar çekilmiştir. Yeni Zelandalı Komutan Tümgeneral B. C. Freyburg yayımladığı mesajında *“1915’te sizin ordunuza karşı kullanılmış olmakla müftehirdik ve onun kıymet ve şiddetinden çok şey öğrendik. Karşılıklı yaptığımız sefer, sert ve şiddetli çarpışmalarla dolu idi. Fakat her iki taraftan birinin utanacağı herhangi bir hareket onu hiçbir zaman lekelemedi. O bizde, ordunuza karşı zamanın sıcak bir dostluğa çevirdiği hürmet hissi doğurdu. Şimdi 1940’ta bizimle bu kadar yakın olmanız, bizimle dost ve müttefik bulunmanız, bize en büyük itminanı vermektedir. Karşılıklı dostluğumuzun inkişafedeceğine inanıyoruz ve bilfiil muharebeye girmemiz hicap ettiği zaman, sizin ordunuzu yanımızda görmekten daha iyi bir talih ümit edemeyiz.”*⁵³⁴ sözleriyle Türk Ordusuna övgüler yağdırmıştır. Yeni Zelandalı Komutan’ın savaşın şiddetlendiği bu günlerde müttefik olarak Türk Devleti’ni yanlarında görmekten duyacağı memnuniyeti belirtmesi oldukça manidar olmuştur.

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ise Yeni Zelandalı Komutan’ın mesajına verdiği cevapta ise bir zamanlar birbirinin düşmanı olan orduların şu an ittifak halinde olmalarından ötürü büyük bir mutluluk duyduğunu ifade etmiştir.

Yine Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Avustralyalı meslektaşı General Blamey ile karşılıklı telgraflaşmasında kendisine gönderdiği dostane mesajdan dolayı Avustralya’nın bütün ordularına ve milletine selamlarını yolladığını belirtmiştir.⁵³⁵ İki meslektaşın bu samimi iletişimi olumlu olmuş, Londra’da icra

⁵³² Falih Rıfkı Atay, “Mareşal ve Türk Havacılığı”, **Ulus**, 28 Mart 1940, s.1, 3.

⁵³³ “Amerika Müttefiklere Gizli Model Tayyareler de Satmağı Kararlaştırdı”, **Ulus**, 29 Mart 1940, s.1.

⁵³⁴ “Kahraman Düşman- Ali Cenap Dost”, **Cumhuriyet**, Sayı:5731 (26 Nisan 1940), s.1, 5.

⁵³⁵ “Kahraman Düşman- Ali Cenap Dost”, **Cumhuriyet**, Sayı:5731(26 Nisan 1940), s.5.

edilen Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar anma gününde Türk kahramanlığı anılmıştır.⁵³⁶

18 Mayıs 1940'ta ise Mareşal Fevzi Çakmak özel bir trenle Beyrut seyahatine çıkmıştır.⁵³⁷ Yakın bir zamanda İngiliz ve Fransız Başkomutanlarının Türkiye ziyaretlerine iade-i ziyaret olarak gerçekleşen Türk Genelkurmayının Beyrut'a yaptığı ziyaret basında büyük ilgi uyandırmıştır. Türk Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın Beyrut ziyareti sırasında yerine Orgeneral Asım Gündüz vekâlet etmiştir.⁵³⁸

Bu ziyaret süresince 20–21 Mayıs 1940'ta Beyrut'ta bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıya Türkiye'yi temsilen Mareşal Fevzi Çakmak, İngiltere'yi temsilen Ortadoğu Başkomutanı General Wavell ile Fransa'yı temsilen General Massiet katılmıştır. Türk Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak bu ziyareti gerçekleştirmiş olmasına rağmen Türkiye dışına genellikle çıkmazdı.⁵³⁹ Fakat yakın bir zamanda İngiliz ve Fransız Başkomutanlarının Türkiye'ye gerçekleştirmiş oldukları ziyaretler ve gündeme dair son askerî gelişmeleri değerlendirme lüzumu, Türk Genelkurmay Başkanı'nı bu ziyareti yapmaya zorlamıştır.

Türk Genelkurmayı, burada gerçekleşen görüşmelerde, Müttefiklerine Türk güçlerinin 20-22 tümeninin Trakya'da, 10-12 tümeninin Kafkasya'da, 3-5 tümeninin de Ege'de konuşlandırıldığını bildirmiş ve On İki Ada'ya yapılacak bir saldırıda Türk Donanması ve hava güçlerinin yardımı olamayacağını, sadece Fethiye ve Marmaris'teki iki dağ tümenini verebileceklerini söylemiştir. Türk tarafı, ayrıca toplantının ana konularından biri olan Rusya'nın Kafkaslardan icra edeceği saldırının en çok 20-25 tûmeden oluşabileceğini tahmin ettiğini, Türk Ordusunun örtü gücü olarak 4-5 tûmeni Ağrı Dağı-Kars-Ardahan hattına yerleştireceğini, esas karşılayıcı gücün 6-7 tûmen olarak Karaköse-Erzurum-Oltu'ya konuşlandırılacağını, sol kanadı korumak için ayrıca Van-Malazgirt-Hınıs-Erzurum-Oltu hattında birlik bulundurulacağını bildirmiştir.⁵⁴⁰

⁵³⁶ "Londra'daki Muazzam Merasimde Türk Kahramanları Anıldı", **Cumhuriyet**, Sayı:5731 (26 Nisan 1940), s.5.

⁵³⁷ "Mareşal Çakmak Beyrut'a Hareket Etti", **Ulus**, 19 Mayıs 1940, s.1.

⁵³⁸ "Mareşal Çakmağın Suriye Seyahati", **Cumhuriyet**, Sayı:5757 (22 Mayıs 1940), s.1.

⁵³⁹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.431.

⁵⁴⁰ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.431.

Genelkurmay Başkanı gerçekleşen bu ziyaretten 24 Mayıs 1940'ta özel bir trenle başkente dönmüş ve istasyonda törenle karşılanmıştır. Mareşal Fevzi Çakmak'ın dönüşü ile birlikte aynı günün akşamı Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz Toros ekspresiyle Suriye'ye gitmek üzere Ankara'dan ayrılmıştır.⁵⁴¹ Kuşkusuz Türk Ordusunun en tepesindeki bu iki komutan mümkün olduğunca koordineli faaliyetleri yürütmekte ve Genelkurmaydaki komuta kademesinde boşluk bırakmamaya özen göstermekteydi. Zira II. Dünya Savaşı yıllarında askerî faaliyetler çok yoğun olarak devam etmekteydi.

Bu toplantı sonrasında 27 Mayıs–4 Haziran 1940 tarihinde, Orgeneral Asım Gündüz başkanlığındaki Türk heyetiyle İngilizlerin Orta Doğu kumanda heyeti arasında “Hayfa Toplantısı” yapılmıştır. Hayfa Toplantısı'nda Türkiye'nin savunması meselesi ve yaşanan askerî gelişmeler değerlendirilmiştir.⁵⁴²

Türkiye, bu bunalımlı günlerde ordusunu olabildiğince güçlendirmeye devam etmiştir. 1940 Mayıs ayında 18 piyade ve üç topçu alayının, dört tugay karargâhının, dört piyade ve üç topçu taburunun, 15 piyade alayının havan takımlarının ve İngiltere'den sağlanan 40 ve 97 mm'lik uçaksavar toplarının bataryalarının kuruluş emirleri yayınlanmıştır. Haziran 1940'ta ise 22. Tümenin 10. Piyade Alayının henüz kurulmamış bulunan 3. Taburları ile Keşan Kıyı Koruma Alayı'nın kuruluş emirleri verilmiş; 5, 6, 7, 16, 17 ve 41'inci Tümenlerin piyade alaylarının havan takımları kurulmuştur. Ayrıca 1940 Ağustos'unda bir topçu alay karargâhı, 2, 3 ve 4. Kolordular için birer demiryolu muhafaza taburu, Çatalca Müstahkem Mevkii için bir tabur kurulma emri verilmiştir.⁵⁴³

Kurmay heyetinin bu yoğun mesaisi kıt'alardaki birliklere de yansımıştır. Zira askerî birlikler artık atışlı eğitimlere daha fazla çıkar olmuştur. Örneğin, 26 Temmuz 1940'dan itibaren Silivri ve Tekirdağ arasındaki sahil bölgesinde havaya karşı savunma top bataryalarından ve diğer topçu sınıflarından atış icra edileceği kamuoyuna duyurulmuştur. Kuşkusuz Avrupa'da hava harekâtının öneminin en üst seviyeye çıktığı bir anda bu askerî eğitimlerin yapılması oldukça manidardı. Artık Türk Ordusu her an bir hava saldırısı beklemekteydi. Yapılan bu askerî denemelerde askerî uçaklardan belirlenen hedeflere hafif bombalarla atışlar da planlanmış, atışlar

⁵⁴¹ “Mareşal Ankara'ya Döndü”, *Cumhuriyet*, Sayı:5760 (25 Mayıs 1940), s.1.

⁵⁴² Tekeli, İlkin, *a.g.e.*, s.431.

⁵⁴³ Tekeli, İlkin, *a.g.e.*, s.431.

emniyetsiz bir durum oluşturmamak için özellikle gemi kaptanlarına ve sahilde yakın bölgelerde olanlara bildirilmiştir.⁵⁴⁴

L. 1940 SONLARINDA ASKERÎ HAZIRLIKLAR ARTIYOR

Türk Devleti II. Dünya Savaşı'na her ne kadar girmemiş olsa da her an girecekmiş gibi, emniyeti elden bırakmadan gerekli gördüğü tedbirleri almıştır. Bu kapsamda 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nun 58'inci maddesi gereğince altı kolordu bölgesinde yaşayan 1327 doğumlu ihtiyatların ve seferî kuruluşa dâhil olduğu halde hazardan teşkiline lüzum görülen birlikler için icabı kadar yedek subayların 1076 sayılı Kanun hükûmlerine göre silâh altına alınmaları hakkındaki 5.6.1940 tarihli İcra Vekilleri Heyetinin kararı 7 Haziran 1940'ta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından onaylanmıştır.⁵⁴⁵ Bu karar ile Türk Ordusu birliklerine komuta edecek subaylar istendiğinde hemen seferber edilebilmesi için süreç hızlanabilmiş olacaktı.

Alınan bu kararı takip eden aylarda, 30 Ağustos 1940 törenlerinden sonra Eylül ayında Türk Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Türk Ordusunda yeni yapılmış olan terfilerle birlikte emir komuta zincirinde değişiklik gerçekleşmiş birlikleri ve komuta heyetlerini, ayrıca inşa edilen tahkimatları yerinde görmek üzere Trakya ve Çanakkale'ye bir denetleme gezisi icra etmiştir. 14 Eylül 1940 tarihinde Genelkurmay Başkanlığından Başbakanlığa bildirilen programa göre Mareşal Fevzi Çakmak, 16 Eylül 1940 saat 19.25'te Ankara'dan hareketle İzmit, Şile, Beykoz, Çatalca, Hadımköy, Kırklareli güzergâhını takip ederek birlikleri teftiş etmeye başlamıştır. Bu denetlemede özellikle dikkat çeken hususlardan bir tanesi Çatalca'nın da gezi programında olmasıydı. Zira Türk Genelkurmayı olası bir geri çekilmeye tutunacağı Çatalca Hattı'ndaki mevzileri bizzat yerinde görmek istiyordu.⁵⁴⁶

Türk Genelkurmayı'nın bu dönemde Ankara'da kalmayıp kıt'alarla yakın temasta olması, dünyada yaşanmakta olan gelişmeleri ve özellikle bir Alman tehdidini çok yakın hissetmesinden kaynaklanmaktaydı.

Kıt'alarda askerî hazırlıklar artarken vatandaşların imkânları ölçüsünde Türk Ordusuna yaptığı katkıları 1940 sonlarına doğru da devam etmiştir. 1940 senesinin

⁵⁴⁴ "Tayyarelere Karşı Hakiki Topçu Atışları", **Yeni Sabah**, Sayı:803 (26 Temmuz 1940), s.2.

⁵⁴⁵ **B.C.A.** (7 Haziran 1940), Sayı: Dosya: B2, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 40.239.13.

⁵⁴⁶ **B.C.A.** (14 Eylül 1940), Sayı: Dosya: 3891, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 46.296.5.

sonlarında kış ülkede kendini şiddetiyle hissettirirken, Türk kadını bir taraftan askerler için kışlık hediye paketleri hazırlamaya başlamıştır. Avrupa’da kadınların askerler için yaptığı yardımların bir benzeri olan bu çalışmada, İngiliz Kraliçesi’nin askerler için bizzat yün ördüğü ve bunu cephedeki askerlere gönderdiği haberleri Türk kadınına kuşkusuz daha da motive etmiş, Türk kadını evlerde imkânlar ölçüsünde ordu için hediye paketleri hazırlamıştır.⁵⁴⁷

Türk kadını yanında Türk Kızılayı da ordu için hediye paketleri duyurularına savaş yıllarında ağırlık vermiş, Türk askeri için yün çorap, eldiven, içlik, yelek toplama kampanyaları başlatmıştır.⁵⁴⁸ Özellikle 1940 kışında Türkiye’de savaş endişelerinin artması ile birlikte gerçekleşen yardım kampanyaları had safhaya çıkmıştır.

Türk Ordusuna yapılan yardım kampanyalarında “ordu ne kadar güçlü olur, hazırlıklar ne kadar genişlerse düşmanın cesaretinin o denli kırılacağı”⁵⁴⁹ bilinci halk arasında oluşmuş ve icra edilen yardım kampanyalarına oldukça geniş bir katılım gerçekleşmiştir.

Bu yapılan yardımlara dair değişik teklifler de kamuoyunun gündemine gelmiştir. Örneğin Necip Fazıl Kısakürek, 3 Aralık 1940’ta “Son Telgraf” ta yayımlanan “Mehmetçiğe Hediye” başlıklı yazısında, bir zamandır gazetelerde beliren Mehmetçiğe yardım kampanyalarını takdirle karşıladığını belirttikten sonra adam başına onar kuruş verilerek tek merkezden böyle bir yardımın yapılmasını teklif etmiştir.⁵⁵⁰

Bugünlerde sınırda nöbet tutan Mehmetçikler adına Türk kadınının Mehmetçiğe yaptığı yardımlar nedeniyle yazılan mektuplar ise gazetelerde yayımlanmış, bu durum halkı yardımlar konusunda daha da teşvik etmiştir.⁵⁵¹ Bu mektuplar ve konuya dair basında yer alan haberler savaşa hazırlanan bir ordu için halk arasında psikolojik ortamı olumlu etkilemiş ve böylelikle yardım kampanyaları daha da artmıştır.

⁵⁴⁷ “Türk Hududunu Bekleyenler İçin Kışlık Hediyeler Hazırlamak Hususunda Hudut Gerisindekiler Acele Etmelidir”, **Yeni Sabah**, Sayı:884 (15 Ekim 1940), s.1, 2.

⁵⁴⁸ “Askerlerimize Kış Hediyesi”, **Yeni Sabah**, Sayı:904 (6 Kasım 1940), s.1.

⁵⁴⁹ “Askerlerimize Kış Hediyesi- Şişli Halkevi Vasıtası İle Bir Haftada Yapılan Teberrü 4.500 Parçayı Buldu”, **Yeni Sabah**, Sayı:913 (15 Kasım 1940), s.3.

⁵⁵⁰ Kısakürek, **Savaş Yazıları I (1939-1943)**, s.356.

⁵⁵¹ “Sınırdan Mektup-Mehmetçik Türk Kadınına Teşekkür Ediyor”, **Yeni Sabah**, Sayı:925 (27 Kasım 1940), s.1, 2.

Öte yandan Türk kadınının 1940 sonlarında yılbaşı için hazırladığı 14.000 adet şeker kutusunu Mihver devletlerinin baskısını hisseden Yunan Ordusuna da göndermiş olması,⁵⁵² o dönemde iki ülke ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Aynı günlerde İstanbul'da sığınak çalışmaları da hızla devam etmiştir. 1940'ın Eylül ayında hava taarruzlarına karşı korunma tedbirleri kapsamında siper ve sığınak inşasına hız verilmiştir. Yapılan bu çalışmalar, bizzat devlet yetkilileri tarafından kontrol edilmiştir.⁵⁵³

Türk Ordusu, muhtemel olabilecek saldırılara karşı savunma hatlarını güçlendirmek amacıyla 1940 sonlarında istihkâmcılık faaliyetlerine önem vermiştir. Tahkimat faaliyetleri kapsamında her türlü kaynak seferber edilmiş, ellerinde inşaat makine ve aletleri bulunan vatandaşlara bunları devlete beyan etme zorunluluğu getirilmiştir.⁵⁵⁴ Millî Müdafaa Vekâleti tarafından takip edilecek olan düzenleme ile seferberlik hazırlıklarına ağırlık verilmiştir.

Necip Fazıl Kısakürek, 16 Ekim 1940'ta "Son Telgraf" ta yayımlanan "Mutlak Hakikat" başlıklı bir diğer yazısında ise Türk Ordusunun harbe yönelik yapmış olduğu bu hazırlıklar neticesinde geldiği seviyeyi şu şekilde ifade etmiştir.⁵⁵⁵

*"Türk Ordusu, daima kendi zaman ve mekânına nispetle Dördüncü Murat devrinden beri hiçbir defa bugünkü kadar kuvvetli olmadı; keyfiyet ve kemiyet bakımından bugünkü kemalini ifade etmedi. Türk Ordusu, daima kendi zaman ve mekânına nispetle hiçbir defa bugünkü kadar iyi kumanda ellerinde bulunmadı. Harp kıymeti noktasından turnakları bile radyom madeni kadar pahalı olan Mehmetçik, hiçbir devirde sırtını, midesini, silâhını ve bilgisini bugünkü kadar pekleşmiş hissetmedi... Türk Milleti ve Ordusu kaderin bütün milletlere açtığı çetin imtihana girmek vaziyetinde kaldığı takdirde Allah'ın izni ile tam numara alacağı saati, kuvvetle, emniyetle şevkle ifade edecektir."*⁵⁵⁶

1940 sonlarına doğru Müttefikler Türk Ordusu ile daha da yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Böylece yabancı orduların temsilcileri Ankara'ya ziyaretlerini arttırmışlar, meslektaşları ile daha sıkı temas sağlamışlardır. Bu kapsamda İngiltere Şark Orduları Komutanı General Arthur Smith, 31 Ekim saat

⁵⁵² "Bayanlarımızın Yunan Ordusuna Hediyesi", **Yeni Sabah**, Sayı:952 (24 Aralık 1940), s.2.

⁵⁵³ "İstanbul'da Sığınak İnşaatı İlerliyor", **Yeni Sabah**, Sayı:859 (20 Eylül 1940), s.1, 3.

⁵⁵⁴ "Hükûmetin Yeni Kararları", **Yeni Sabah**, Sayı:863 (24 Eylül 1940), s.1.

⁵⁵⁵ Kısakürek, **Savaş Yazıları I (1939-1943)**, s.312.

⁵⁵⁶ Kısakürek, **Savaş Yazıları I (1939-1943)**, s.312, 313.

16.30'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü ziyaret etmiş, kabul esnasında İngiliz Büyükelçi Sir Knatchbull Hugessen ve Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu da hazır bulunmuştur.⁵⁵⁷

Winston Churchill, II. Dünya Savaşı hatıralarında 2 Kasım 1940'ta Dışişleri Bakanı'na verdiği tezkeresinde Türkiye'nin mümkün olduğunca çabuk savaşa girmesini istedikleri ifade etmiştir. Ayrıca Churchill, Türk Devleti'nden 1941 yazında Orta Doğu'da savaşmak üzere en az 15 tümen ve yıl sonuna kadar da aşağı yukarı 20 tümen beklediklerini belirtmiştir.⁵⁵⁸

Anlaşılan o ki bu yıllarda İngilizler, Orta Doğu'da Türk Ordusu için olası harp planlarını çoktan yapmıştı bile.

Winston Churchill aynı tezkeresinde eğer Türk Devleti şu an İngiltere ile birlikte hareket etmezse ileride tamamen yalnız kalacağını ve Balkanlardan bir saldırı gelirse kendilerine yardıma bulunamayacaklarını da ilave etmiştir.⁵⁵⁹ Yani Churchill Türk idarecilere açıkça aba altından sopa göstermiştir.

Buna rağmen Türk Hükûmeti, İngiliz idarecilerden devamlı bir şekilde teçhizat, harp malzemesi, silâh gibi çeşitli taleplerde bulunmuş, böylelikle İngiliz baskılarını aşmasını bilmiş, diğer yandan da Balkanlardan bir saldırı ihtimaline karşı aldığı tedbirleri de uygulamaya devam etmiştir.

1940 senesinin Kasım başında tüm ülke genelinde muhtemel hava taarruzlarına karşı alınacak tedbirler kapsamında karartma uygulanmıştır. 21 Kasım 1940 tarihinden itibaren 10 günlük karartma tedbirleri uygulanmaya konmuştur. Karartma tedbirleri kapsamında İstanbul'da 7.000 sokak lambası söndürülmüş, sadece kritik yerler için merkezi mahallerde 137 lamba açık bırakılmıştır. Tramvayların ön lambaları koyu mavi ampullerle değiştirilmiş, araçların iç lambaları söndürülmüş, otomobillerin far ampulleri de mavi lambalar ile değiştirilmiştir. Devlet kuruluşları da 17.00 yerine 16.30'da tatil edilmeye başlanmıştır.⁵⁶⁰

⁵⁵⁷“Milli Şef İngiliz Generalini Kabul Etti”, **Yeni Sabah**, Sayı:901 (1 Kasım 1940), s.1.

⁵⁵⁸ Winston Churchill, **2. Dünya Savaşı Hatıraları-Tek Başımıza Mücadele 1940**, Çev. Mehmet Ali Yalkın, İstanbul, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005, s.342, 343.

⁵⁵⁹ Churchill, **a.g.e.**, s.343.

⁵⁶⁰ “İstanbul Karanlıkta”, **Yeni Sabah**, Sayı:920 (22 Kasım 1940), s.1, 2.

Uygulama boyunca ışıklar mümkün olduğunca maskelenmiştir. İnsanlar 10 gün devam eden karartma uygulamaları neticesinde uygulamaya oldukça alışmışlardır.⁵⁶¹

Ayrıca hava taarruzlarına karşı geceleyin karartma uygulamak ve camları kapatmak üzere İzmit Fabrikası'nın imal ettiği kâğıtlar da satışa sunulmuştur.⁵⁶²

Bu tedbirler yanında evlerin maskelenmesi için Valilikten bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklamaya göre her ev, pencere, tarasa, balkon, kapı gibi menfezlerin siyah bez veya kâğıtla ve hiçbir ışık sızmayacak şekilde kapanması kararlaştırılmış, kırmızı, sarı yeşil gibi renk veren örtülerle maskelenmesi yasaklanmıştır.⁵⁶³

Alınan bu tedbirlere paralel olarak okullar başta olmak üzere tüm devlet kurumlarının mesaiyeri karartma saatlerine uydurulmuştur.⁵⁶⁴

1 Aralık 1940'tan sonra kamu kurum ve kuruluşlarında denenen karartma tedbirlerinin kapsamı hususî evleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Maskelenme neticelerini kontrol için hem şehirdeki yetkililer, hem de uçaklarla havadan çok ciddi kontroller yapılmış,⁵⁶⁵ alınan tedbirlere uymayanlar hakkında yasal işlem yapılmıştır.⁵⁶⁶

Yapılan karartmaların uygulaması genel olarak başarıyla sonuçlanmıştır. 10 Aralık 1940'tan itibaren karartma tedbirleri kısmen kaldırılmıştır.⁵⁶⁷ Buna rağmen ihtiyat elden bırakılmayarak 137 olan maskeli lamba sayısı 200'e çıkarılmıştır.⁵⁶⁸

30 Ocak 1941'de gündüz ve gece hava taarruzlarına karşı yapılan denemeler ise oldukça kapsamlı olmuştur. Örfî İdare Komutanı Ali Rıza Artunkal alınan önlemleri yerinde denetlemiş, hazırlanan sığınakları gezmiştir.⁵⁶⁹

⁵⁶¹ "Işık Söndürmesi", **Yeni Sabah**, Sayı:930 (2 Aralık 1940), s.1, 3.

⁵⁶² "Işıkların Maskelenmesi İş-i İzmit Fabrikasının İmal Ettiği Kâğıtlar Geldi", **Yeni Sabah**, Sayı:931 (3 Aralık 1940), s.1, 3.

⁵⁶³ "Vatandaşların Nazarı Dikkatine", **Yeni Sabah**, Sayı:928 (30 Kasım 1940), s.1, 2.

⁵⁶⁴ "Vatandaşların Nazarı Dikkatine", **Yeni Sabah**, Sayı:928 (30 Kasım 1940), s.1.

⁵⁶⁵ "Işıkların Tam Karartılması Bu Akşam Başlıyor", **Yeni Sabah**, Sayı:929 (1 Aralık 1940), s.1.

⁵⁶⁶ "Işıkların Karartılması-Karara Riayet Etmeyen Bir Kısım Kimseler Müddei Umumîliğe Verildiler", **Yeni Sabah**, Sayı:934 (6 Aralık 1940), s.3.

⁵⁶⁷ "Işıkların Karartılması Kararı Kısmen Kaldırıldı", **Yeni Sabah**, Sayı:930 (11 Aralık 1940), s.1.

⁵⁶⁸ "Işıkların Karartma İş-i Şehir Sokaklarında 200 Maskeli Lamba Yanacak", **Yeni Sabah**, Sayı:930 (11 Aralık 1940), s.2.

⁵⁶⁹ "Dün Gündüz ve Gece İki Tecrübe Yapıldı", **Cumhuriyet**, Sayı:5918 (31 Ocak 1941), s.1, 4.

Savaşın şiddetini arttırması ile birlikte 06 Ocak 1941 tarihinden itibaren ise hâlen silâh altında bulunan 1335 ve daha yaşlı doğumluların hizmeti bir yıl uzatılmıştır.⁵⁷⁰

Diğer yandan Ağustos 1941’de Askerlik Kanunu’nun dört maddesinde önemli bir değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklik ile yoklama çağında olup da askere istenmesi zamanı gelmeyenler ve on dokuz yaşında bulunanlar olağanüstü durumlarda askere alınabilecekti. Bunun için Millî Müdafaa Vekâletinin istemesi ve İcra Vekilleri Heyetinin kabulü, ayrıca Cumhurbaşkanı’nın onayı gerekecekti.⁵⁷¹

Bu düzenlemeler; Türk Ordusuna olası bir savaş durumuna hızlı geçebilmek için esneklik kazandırma adına ve hızlı seferberlik maksadıyla Meclis’ten geçirilmiştir.

M. ORDUNUN İAŞESİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

Türk Genelkurmayı 1940 yılının sonlarına dair yukarıda aldığı tedbirler yanında ordu iaşesi için de önlemler alma yoluna gitmiştir. Zira 1’inci Ordu Müfettişliği iaşe sıkıntılarını Millî Müdafaa Vekâletine bildirmişti ve bu konuda problem büyüktü. Türk Ordusunun en hassas bölgesi olan Trakya ve Boğazları savunacak bu askerî birliklerin iaşesini tam olarak sağlamadan görev yapmasını beklemek zaten pek mantıklı değildi. Bu kapsamda 1’inci Ordu Müfettişliğine bağlı birliklerin insan ve hayvan sıkıntılarını bildirmek ve Vekâletin bu hususta ne düşündüğünü öğrenmek üzere Levazım Yarbay Raşit Sindel, Millî Müdafaa Vekâletine ivedilikle gönderilmiş, mevcut ordu iaşesine dair sıkıntılar Bakanlığa aktarılmıştır. Millî Müdafaa Vekâleti ordunun iaşesine ait sorunları Başbakanlığa aktarmak üzere Levazım Yarbay Hamdi Banaz’ı tayin etmiş ve Levazım Yarbay Raşit Sindel’le birlikte her iki komutan Başvekâlete görevlendirilmiştir.⁵⁷²

2 Ekim 1940 tarihinde Millî Müdafaa Vekili Saffet Arıkan imzalı yazıda döneme ait Türk Ordusunun iaşesine dair tespit edilen konu başlıkları ve mevcut sorunların şunlar olduğu anlaşılmaktaydı.⁵⁷³

⁵⁷⁰ (Çevrimiçi), http://www.asal.msb.gov.tr/er_islemleri/gun.kadar%20askerlik%20hiz.htm, 15 Ocak 2014).

⁵⁷¹ “Askerlik Mükellefiyetinde Mühim Değişiklik”, **Cumhuriyet**, Sayı:6106 (9 Ağustos 1941), s.1.

⁵⁷² B.C.A. (2 Ekim 1940), Sayı: Dosya: 4245, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.322.13.

⁵⁷³ B.C.A. (2 Ekim 1940), Sayı: Dosya: 4245, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.322.13.

1. Levazım Yarbay Hamdi Banaz, üç hafta önce orduya bağlı kolordu bölgelerine iaşe durumunu yerinde tespit maksadıyla gönderilmiş olup kolorduların 1-3 aylık yiyecek ve yem stokları mevcuttur. 11. Kolordu'nun yem durumu açısından depo stokları ise daha azdır.

2. Millî Müdafaa Vekâleti ordunun iaşesini temin ederken harbin uzayacağı ihtimalini göz önünde bulundurmaktadır.

3. 1'inci Ordu bölgesinde iaşe sıkıntısını yerinde görmek ve gerçek durumu yerinde tespit etmek üzere yeni bir heyetin birliklere gönderilmesi kararlaştırılmıştır.

4. Memleket mahsulü bu sene dahi ancak geçen seneki kadar olduğu hakkında toplanan rakamlar ve memleketin bazı mıntıklarında mahsulün geçen seneye nispetle az olduğu hakkında tespit edilen bilgiler, İtalya'nın harbe girmesi dolayısıyla güney sahillerindeki vapur işletilmesindeki zarurî kısıtlamalar ve bu yüzden nakliyatın hemen hemen deniz yollarına bağlı kalmasındaki mecburiyet ve ordu kısmî küllisinin bu sene mahsulü az olan mıntıklarda yığılmış bulunmasından kaynaklanan durum, mahsulün toplandığı merkezlerden ordu birliklerinin olduğu bölgelere nakli için tek elden ve merkezi bir idareyi zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle Başvekalet'te iaşe işlerini koordine maksatlı ve tüm bakanlıklarla temas halinde olacak bir iaşe bürosu kurulması kararlaştırılmıştır.

5. Buğday, arpa ve yulafın memleket dışına çıkarılması men edilmiştir.

6. Orduya ot verecek müteahhitlere tahkimat malzemesinden iktisat olunarak 50 ton kadar bağlama teli tahsis olunmuştur. Döküm halindeki samanın kıt'alara nakli için de bulunabilen malzeme ile çuval yaptırılmaktadır.

7. Tüccarların vurgunculuk yapmalarına mani olabilmek için de kendilerine vakti ile açılmakta olan banka kredileri kestirilmiştir.

8. Fiyatların gereksiz yere yükselmesine mani olmak için fiyat tespiti kararlaştırılmıştır.

Ayrıca Millî Müdafaa Vekili Saffet Arıkan imzalı bu yazıda, "birliklerin kış konuşları tespit edildiğine göre bilhassa tümen ambarlarının bulunacakları mahallerin

kışın en fena havalarda dahi en ufak birliğe erzak sevkiyatını güçleştirmeyecek yollarla bağlı bulunması” gerektiğine işaret edilmekteydi.⁵⁷⁴

Zira geçen sene bu gibi yolların araba geçebilir bir hâle getirildiği bilgisinin Bakanlıkça öğrenildiği, bununla beraber, bu kabil yolların, köprü, bataklık gibi engellerin asker yardımı ile düzeltilmesi için para harcanmasına gerek varsa, tahsisatı gönderilmek üzere tez elden bildirilmesi istenmekteydi. Ayrıca yukarıdaki bilgilere göre ordunun işe hizmetlerine dair daha da alınmasına faydalı görülen tedbirler düşünülürse Vekâlete acele olarak teklif yapılması talep edilmekteydi.

“Savaş süresince Türkiye, gücünün ve ihtiyacının üstünde bir ordu bulundurmak ve bu ordunun gereksinimlerini karşılamak için sıkıntılarla karşılaşmış, bu sıkıntıları gidermek uğruna olağanüstü tedbirler almıştır. Bir yandan azalan ihracatından doğan nakit ihtiyacını olağanüstü vergilerle karşılamaya çalışırken, bir yandan da halkın en temel besin maddesi olan ekmeği karneye bağlamış, toplu bir açlık tehlikesinin önüne geçmeye çalışmıştır.”⁵⁷⁵

Türk Ordusu savaşın uzama ihtimalini göz önünde bulundurarak en temel gıda maddesi olan buğday ihtiyacını azaltarak, onun yerine muadeli olan arpayı ekmek yapımında kullanmıştır. Millî Müdafaa Vekâleti 2. Levazım Dairesi tarafından hazırlanan ve Millî Müdafaa Vekili Saffet Arıkan imzalı, 30 Haziran 1941 tarihli ordu birliklerine yayımlanan, Genelkurmay Başkanlığı ve Başvekâlete arz olunan yazıda⁵⁷⁶ bundan böyle ordu mensuplarının yiyecekleri ekmeçlik buğdaya arpa unu karıştırılarak hazırlanması hususu şu şekilde açıklanmıştır.

“1. Toprak Mahsulleri Ofisinin ordu ihtiyacına tahsis ettiği unlar bundan böyle bu esasa göre hazırlanıp verilecekse de arpalı unların tevziine kadar ordu birliklerinin ellerinde mevcut arpasız buğday unlarının % 30 nispetine göre Ofis ajanlıklarından verilecek safi arpa unu ile karıştırılması işinde kısa bir zamanda tatbikine geçilmesi 15 Haziran 1941 tarih ve 8/8468 sayılı Tamimle bildirilmiştir.

2. Toprak Mahsulleri Ofisi, ordu birlikleri elindeki arpasız unlara karıştırılmak üzere şimdiye kadar Eskişehir Ajanlığından 5.000 çuval arpa unu

⁵⁷⁴ B.C.A. (2 Ekim 1940), Sayı: Dosya: 4245, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.322.13.

⁵⁷⁵ Şınası Sönmez, “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Hükümetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:47, Bahar 2011, s. 599.

(çevrimiçi), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1659/17718.pdf>, 18 Ocak 2014.

⁵⁷⁶ B.C.A. (30 Haziran 1941), Sayı: Dosya: 4253, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.323.5.

vermiş ve bu miktar Birinci ve İkinci Ordu Müfettişlikleri emrine yarı yarıya tertip edilmiştir.

Ofis Umum Müdürlüğü, 27 Haziran 1941 tarih ve 837 sayılı yazısında İstanbul'dan 7.500, İzmir'den 2.500, Samsun'dan 1.500 ve Karaköy'den 650 çuval arpa unu tertip ettiğini de bildirmiştir.

İstanbul Levazım Amirliğinin 28 Haziran'dan itibaren bu unları tesellüme başlayıp Birinci Ordu emrine verdiği anlaşılmıştır.

3. Şu hâlde ofis tarafından garnizonlarımız ihtiyacına kâfi arpa unu verilinceye kadar birlikler en yakın ofis ajanlıklarına hemen müracaat ederek tayinat maddesinden ekmeçlik arpa alacaklar ve bu arpaları kara değirmenleri de dâhil olmak üzere mntıkaları dâhilindeki değirmenlerde kırdırıp buğday ve çavdardan mahlût una % 30 arpa unu ilave ederek ekmeç yapacaklardır.”

Bütün ordu birliklerinin ellerindeki buğday ununa % 30 arpa unu karıştırarak ekmeç imal etmeleri bir zorunluluktur. Çünkü 1940 senesi yıllık buğday üretimi 4.067.950 ton iken 1941 senesinde üretim 3.483.147 tona düşmüştü. Ayrıca Avrupa'da savaş her geçen gün daha da şiddetlenmekteydi ve olası her ihtimal düşünülerek ordu için un stoku yapılması gerekiyordu. Harp yıllarına ait ana tahıl üretimine yönelik veriler şu şekildeydi.

Tablo 1-5: 1939–1945 Dönemi Buğday-Arpa-Mısır Üretimi

Yıllar	Buğday/ton	Arpa /ton	Mısır/ton
1939	4.191.528	2.275.460	635.855
1940	4.067.950	2.249.314	757.309
1941	3.483.147	1.758.246	647.467
1942	4.263.282	2.164.781	852.828
1943	3.509.507	1.665.322	874.265
1944	3.148.396	1.403.049	508.296
1945	2.189.318	934.309	294.739

* Türkiye İstatistik Kurumu İstatistik Göstergeler 1923–2008. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Aralık 2010, s.167. (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf, 18 Ocak 2014,

Savaşın tüm Avrupa’da şiddetini artırması ile Türk Devleti bunun yansımalarını her alanda hissetmiş, halk için ekmeçlik buğday, hayvanlar için yem sıkıntısı had safhaya varmıştır. Bunun neticesinde 1941 yılının sonlarında hükümet, halkın günlük ekmeç tüketimine ve hububat ürünlerine dair bazı önlemler almış, hububat istiflemeğe başlamıştır. Bu önlemlerin başlıca amacı savaşın daha uzun yıllar devam edeceği gerçeğinden hareketle memlekette büyük bir buğday stoğu vücuda getirmektir.⁵⁷⁷

Bakanlar Kurulunun 13 Şubat 1942’de aldığı bu yeni önlemler ile bu tarihten itibaren, şehir ve kasabalarda halkın ekmeç ihtiyacının karne ile karşılanmasına karar verilmiştir. Millî Koruma Kanunu’nun 21. maddesine göre kişinin günlük ekmeç tüketimi sınırlandırılmış, yedi yaşına kadar çocuklar için günde 287,5 gram, yedi yaşından büyükler için 375 gram, ağır işlerde çalışanlar içinse 750 gram ekmeç tüketebilme hakkı verilmiştir.⁵⁷⁸

Başvekil Sükrü Saraçoğlu tarafından, 05 Ağustos 1942 Çarşamba günü, harp yıllarının başında hububat alanında karşılaşılan durum Meclis’te şu şekilde özetlenmiştir:

“...harple beraber koskoca bir Türk Ordusu buğday sarfiyatını yüz binlerce ton arttırdığı gibi Türk Ordusunun hayvanları da arpa ve yulaf sarfiyatını yüz binlerce ton arttırmıştır ve münhasıran bu yüzden muvazenede koskoca bir açık peyda olmuştur. ...harp başladığı zaman devlet elinde 250 bin ton bir buğday stoku vardı. Halkın ve tüccarın elindeki miktar herhalde bu miktardan az değildi. Demek harp yıllarına 500 bin ton bir buğday stoku ile girmiştik. Bu stok bizi yalnız iki sene rahat yaşattı. Üçüncü seneye pek sıkışık olarak girdik. Bu sıkışık yılda, huzurunuzda şükranla yâd etmeği vazife bildiğim yüz küsur bin tonluk İngiliz hububat yardımına rağmen gayet sert ve sıkı tahdidi tedbirler aldık ve Türk ırkının başlıca gıdası olan ekmeği çok küçülttük. Bütün bunlara rağmen ekmeç darlığını ve sıkıntısını hâlâ bertaraf edemedik. Bu hesaplar da göstermektedir ki yalnız buğdayda 250 bin tonluk bir açığımız vardır. Bu açık ancak şu üç şekilde kapatılabilir: 1. Çiftçiyi memnun ederek istihsali arttırmak, 2. İstihlâki azaltmak, 3. Hariçten buğday getirmek. Biz bu üç tedbirin üçünü birden aldık.

⁵⁷⁷ “Hükümetten Mühim Bir Karar-Memlekette Büyük Bir Hububat Stoku Vucuda Getirilecek”, **Yeni Sabah**, Sayı:934 (6 Aralık 1940), s.1, 3.

⁵⁷⁸ Sönmez, **a.g.m.**, s.618.

Çiftçiye memnun etmek için fiyatları arttırdık; istihlâki azaltmak için Ordu ve resmi teşekküllerle kontrolü bir dereceye kadar mümkün olan büyük şehirlerde konmuş olan tahdidatı muhafaza ettik; hariçten buğday tedariki için bilhassa Amerika'ya müracaat ettik... ”⁵⁷⁹

N. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN ŞİDDETİNİ ARTTIRMASI VE ÜLKEDE SIKIYÖNETİM

1940 senesinin Mayıs ve Haziran aylarında Almanya, Batı Avrupa'da saldırılar gerçekleştirerek süratle Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u işgal etmiştir. İtalya'nın 10 Haziran 1940'de savaşa girmesi, Sovyetler Birliği'nin 14 Haziran-6 Ağustos 1940'ta Romanya'yı, Bassarabia'nın doğu bölgesini ve Bukovina'nın bir kısım arazisini Sovyet Ukrayna'sına bırakmaya zorlaması ve 14-18 Haziran'da Baltık Devletlerini işgal ederek 14-15 Temmuz'da bu ülkelerde komünist darbe yapıp 3-6 Ağustos'ta ilhak etmesi, 27 Eylül 1940'da ise Almanya, İtalya ve Japonya arasında Üçlü Pakt'ın imzalanması, İtalya'nın 28 Ekim'de Yunanistan'a saldırması dünya siyasî tarihinin çok hızlı gelişmesine neden olmuştur. Kuşkusuz tüm bu yaşananlar Türk Devleti'nin yöneticilerini oldukça tedirgin etmiştir. Çünkü bu gelişmeler ile bir taraftan Türk Devleti'nin çekingen durduğu Ruslar uluslararası ilişkilerde gücünü arttırmış, öte yandan Mihver askerleri artık Türk sınırlarına dayanmıştır. Bu durum karşısında, Türk idareciler ve ordunun komuta kademesi olası bir harp senaryosu için hazırlıklarını hızlandırmıştır.

Zaten dönemin yabancı basın organlarından Türk gazetelerine yansıyan haberlere göre de Türkiye artık olası bir harbe hazırlanmaktaydı. Özellikle Sovyet matbuatına göre Türk Devleti savunma hazırlıklarını olanca hızıyla sürdürmekteydi.⁵⁸⁰

Fakat Türk Devleti'ne göre Türk Ordusu normal faaliyetlerini yürütmekteydi. Başbakan Dr. Refik Saydam, belki de Sovyet endişelerini gidermek için 29 Şubat 1940 akşamı 20.00'de radyoda yaptığı açıklamada, Sovyetlerle münasebetlerin normal olduğuna vurgu yapmıştır. Konuşmasında iktisadî meselelere de değinmiş olan Türk Devlet Başbakanı, ülke savunması için 1940 yılı bütçesinde 150 milyon

⁵⁷⁹ T.B.M.M. Z.C, C. 27, Devre VI, İçtima 3, İnikat 77, 5 Ağustos 1942, s.22, 23.

⁵⁸⁰ “Gene O Propaganda-Türkiye'nin Harbe Hazırladığını İddiada Israrın Sebepleri”, **Cumhuriyet**, Sayı:5672 (27 Şubat 1940), s.1,5.

lira para ayırdıklarını belirtmiştir. Başbakan Dr. Refik Saydam'a göre seferberlik veya harp ancak millî menfaate uygun olmak şartıyla üzerinde durulacak bir karardı.⁵⁸¹

Başbakan Refik Saydam, Sovyet tehdidinde dair endişeleri gidermeye dönük yaptığı bu açıklama yanında Türk basını da Sovyetler aleyhine bir ittifakın ülke menfaatlerini zora sokacakları kanısındaydı. Hüseyin Cahit Yalçın 17 Temmuz 1940 tarihinde Yeni Sabah gazetesinde “Türkiye ile Sovyetler” başlıklı yazısında Rusların Türk Devleti'nin girişimde bulunduğu ittifak arayışları karşısında endişeye kapılmaması gerektiğini “*Biz her bakımdan Rusya'nın iyiliğini, istikrarını ve kuvvetli bulunmasını isteyen ve buna vatanımız için bir garanti addeden bir komşuyuz.*” ifadeleriyle beyan etmiş ve Türk Milletinin Sovyet Rusya'ya karşı duyduğu olumlu hisleri kamuoyuna açıklamıştır.⁵⁸²

Öte yandan 1940 Temmuz başında Bulgaristan, ülkesinde yaşayan Türklere baskılarını arttırmaya başlamış⁵⁸³ ve Batı Trakya, Makedonya, Dobruca hakkında tarihi toprak taleplerini dünya kamuoyunda daha yüksek sesle dile getirmeye başlamıştır.⁵⁸⁴

Türk Devleti'nin kuzey batı komşusunda bunlar olurken ve Avrupa'da savaş tüm cephelerde şiddeti ile sürmekteyken, Türk Hükûmeti tarafından 23 Kasım 1940'da İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli illerinde olmak üzere toplam altı vilayette sıkıyönetim ilân edilmiştir.⁵⁸⁵ Ertesi gün ise bu bölgeyi kapsayan sıkıyönetim komutanlığına asli görevine ek olarak Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Ali Rıza Artunkal atanmıştır.⁵⁸⁶

1881'de Filibe'de doğan Korgeneral Ali Rıza Artunkal, 1904'te Harp Okulundan Mümtaz Yüzbaşı olarak mezun olmuştu. 83'üncü Alay 16'ncı Bölük Komutanlığı'nda, 2'nci Ordu, Kırkkilise Kolordusu, 4'üncü ve 1'inci Kolordu Kurmaylıklarında bulunmuştu. 1911'de Kurmay sınıfına ayrılarak, Kolordu

⁵⁸¹ “Başvekilimiz Milleti Temin Ediyor”, **Cumhuriyet**, Sayı:5675 (1 Mart 1940), s.1,5.

⁵⁸² Hüseyin Cahit Yalçın, “Türkiye ile Sovyetler”, **Yeni Sabah**, Sayı:794 (17 Temmuz 1940), s.1, 3.

⁵⁸³ “Bulgaristan'da Türklere Yapılan Tazyikler Artıyor”, **Yeni Sabah**, Sayı:780 (3 Temmuz 1940), s.1.

⁵⁸⁴ Ali İhsan Sabis, “Asker Gözü İle Balkanlarda Harb”, **Yeni Sabah**, Sayı:780 (3 Temmuz 1940), s.1.

⁵⁸⁵ “Bu Sabahtan İtibaren Örfî İdare Edildi”, **Yeni Sabah**, Sayı:921 (23 Kasım 1940), s.1. Bu uygulama 1946 yılına kadar Meclis'te her altı ayda bir uzatılmıştır. 1946'da Türkiye çok partili hayata geçilince, bu uygulama Meclis'te tartışılmaya başlanmış ve sıkıyönetim 1947 yılında kaldırılmıştır.

⁵⁸⁶ “Bu Sabahtan İtibaren Örfî İdare Edildi”, **Yeni Sabah**, Sayı:921 (23 Kasım 1940), s.1. “Örfî İdare Kanununun Tatbikatı”, **Yeni Sabah**, Sayı:922 (24 Kasım 1940), s.1.

Kurmaylığında iken Balkan Harbi'ne katılmış ve 1916'da Binbaşılığa yükseltilmiş olan Artunkal 5'inci Ordu Menzil Müfettişliği Kurmay Başkanlığı, İkinci Bulgar Ordusu ile İrtibat Subaylığı, Yıldırım Orduları Baş Menzil Müfettişliği Kurmay Başkanlığı, Çanakkale Grubu Kurmay Başkanlığı, Ordu Şube Müdürlüğü görevlerinde sonra 1921'de İstanbul'dan İnebolu'ya gelerek Millî Ordu'ya katılmıştı. Garp Cephesi Menzil Müfettişliği Kurmay Başkanlığı, Garbi Anadolu Menzil Müfettişliği Kurmay Başkanlığı yapmış ve rütbesi 15 Ekim 1921'de Yarbaylığa yükseltilmişti. 1926'da Albay olan Artunkal, Akşehir Mıntıka Müfettişliği Vekâletinde, 2'nci Ordu Kurmay Başkanlığı, Piyade Tugay Komutanlığı, Kolordu Kurmay Başkanlığı, Tümen Komutan Vekilliği, Tümen Komutanlığı, Hava Dairesi ve Harbiye Dairesi Başkanlıklarında bulunmuştu. 1930'da Tuğgeneral olmuş ve 41'inci, 16'ncı, 4'üncü Tümen ve Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanlıkları yaptıktan sonra 1939'da Korgeneralliğe yükseltilen Artunkal, 8'inci Kolordu Kumandanlığına getirilmişti.⁵⁸⁷

Meclis'in çıkarmış olduğu 14 Maddelik Örfî İdare Kanunu ile⁵⁸⁸ yukarıda belirtilen yerlerde yönetim askerî erkâna, yani Korgeneral Ali Rıza Artunkal'a geçmiş oluyordu. Örfî İdare Kanunu'ndan amaç, bölge kaynaklarını acil bir durum karşısında çok çabuk muhtemel bir savaş için hazır etmek, güvenlikle ilgili hususlarda alınan kararları süratle tatbik etmektir.

Ayrıca yürürlüğe giren sıkıyönetim ile birlikte Türk Ordusu, Trakya bölgesinden gelebilecek muhtemel saldırılar karşısında ülke içinde oluşabilecek iç karışıkları ve huzursuzlukları en aza indirerek hazırlıklarına hız vermiş oluyordu.

Diğer yandan bu Kanun ile yeni mahkemeler oluşturulmuştur. Bugünlerde savaş fırsatçılarının sivil mahkemelerde görüşülmekte olan ihtikâr suçları uzun süreler karara bağlanamamaktaydı. Örfî İdare Kanunu ile basında bu tip davaların çabuk sonuçlanacağı beklentisi oluşmuş ve İstanbul, Çanakkale ve Çorlu olmak üzere üç farklı yerde düşünülen askerî mahkemeler halk için bir nevi umut olmuştur.⁵⁸⁹

⁵⁸⁷ (Çevrimiçi) <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/BakanPotre/ARArtunkalB.htm>, 26 Ocak 2013. 16 Ekim 1941'de ise emekliye ayrılmış olan Korgeneral Ali Rıza Artunkal, VI, VII ve VIII. Dönemlerde I. ve II. Saraçoğlu Hükûmetlerinde üç defa Millî Müdafaa Vekilliğinde bulunmuştur.

⁵⁸⁸ "Örfî İdare Kanununun Tatbikatı", **Yeni Sabah**, Sayı:922 (24 Kasım 1940), s.1, 4.

⁵⁸⁹ "Örfî İdare Tatbikatı", **Yeni Sabah**, Sayı:926 (28 Kasım 1940), s.1, 2.

Askerî mahkemeler; vatandaşlık görevlerini yerine getirenlerden ziyade ülkedeki casuslar, tahrikâtçılar, beşinci kol faaliyeti yürütenler ve halk arasında zehirli fikirler yayanlar için adeta bir korku kaynağı olmuştur.⁵⁹⁰

Necip Fazıl Kısakürek 27 Nisan 1940'ta "Son Telgraf" ta yayımlanan "Milli Emniyetimiz-3" başlıklı yazısında; Almanya, İtalya ve Sovyet Rusya radyolarının yaptığı propaganda amaçlı yayınları karşısında kat'î emirle, ne umumî bir yerde, ne de evlerde hiç kimseye dinletilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁹¹

Yunus Nadi ise "Her Memlekette Beşinci Kol" adlı makalesinde ülkelerde yapılan propaganda faaliyetlerine değindikten sonra, özellikle bu konuda Almanların çok etkin olduğuna işaret etmiştir. Yunus Nadi'ye göre "*...ruhu bozuk ve maneviyatı düşük bir cemiyet eline dünyanın en güzel ve müessir silâhlarını veriniz, kullanamaz. Kalbinde kuvvet ve azim olamayan vücutların ellerinden silâhlar düşer. Onun için ruh kuvveti insanoğlu için harpte de sulhda da daima birinci silâh olmuştur ve öyle kalacaktır.*"⁵⁹² Yunus Nadi yazısında Türkiye'de de beşinci kol çalışmalarına dikkat çektikten sonra bu konuda dikkatli olunmasının önemine değinmiştir.

Diğer görevleri yanında özellikle beşinci kol çalışmalarına karşı da gerekli tedbirleri almak için Örfî İdare Komutanı Korgeneral Ali Rıza Artunkal, İstanbul'a gelir gelmez başta Vali Lütfü Kırdar olmak üzere idarecilerle görüşmüş, yakın temaslarda bulunmuş ve koordineli bir çalışma ortamı oluşturulmuştur.

Örfî İdare Komutanlığınca 12 Mart 1941 itibariyle 10 gazete yayın kurallarına uymadıkları gerekçesiyle kapatılmıştır.⁵⁹³ Avrupa'da savaş halinin devam etmesi nedeniyle örfî idare, Sıkıyönetim Meclis Kararı ile 19 Mart 1941'de üç ay daha uzatılmıştır.⁵⁹⁴

20 Haziran 1941'de ise örfî idarenin altı ay daha uzatılması kararlaştırılmıştır.⁵⁹⁵ Daha önceleri üçer ay uzatılan sıkıyönetim bu sefer altı ay uzatılmış bulunuyordu. Bunun nedeni kuşkusuz savaşın ve belirsiz ortamın daha uzun bir süre devam edeceği yönündeki tahminlerdi.

⁵⁹⁰ "Örfî İdare Tatbikatı", **Yeni Sabah**, Sayı:926 (28 Kasım 1940), s.2.

⁵⁹¹ Kısakürek, **Savaş Yazıları I (1939-1943)**, s.132.

⁵⁹² Yunus Nadi, "Her Memlekette Beşinci Kol", **Cumhuriyet**, Sayı:5765 (30 Mayıs 1940), s.1, 5.

⁵⁹³ "On Gazete Örfî İdare Tarafından Kapatıldı", **Cumhuriyet**, Sayı:5959 (13 Mart 1941), s.1

⁵⁹⁴ "Örfî İdare Meclis Kararı ile 3 Ay Daha Uzatıldı", **Cumhuriyet**, Sayı:5966 (20 Mart 1941), s.1

⁵⁹⁵ "Örfî İdare Meclis Kararı ile 6 Ay Daha Uzatıldı", **Cumhuriyet**, Sayı:6059 (21 Haziran 1941), s.1.

Örfî İdare Komutanlığı, 26 Ağustos 1941’de önemli bir karar olarak uygulamayı düşündüğü tebliği halka duyurmuştur. Bu tebliğe göre, örfî idare mıntıkasında şehir, kasaba, köyler ve mahallelerde her erkek vatandaşı nüfus cüzdanlarını 5 Eylül 1941 tarihinden itibaren her zaman üzerlerinde taşıyacaktı. Ayrıca kimliklerini beyan etmeyenler karakola davet edilecek ve haklarında takibat yapılacaktı.⁵⁹⁶ Bunun nedeni, asker kaçaklarının sayısını azaltmak isteğiydi. Böylelikle ordu mevcutlarının arttırılması düşünölmekteydi.

Evvela iki defa üçer ay, sonra da altı ay müddetle uzatılmış olan örfî idarenin 12 Aralık 1941’de sıkıyönetimin bitiş süresinden itibaren bir altı ay daha uzatılması kararlaştırılmıştır.⁵⁹⁷

1. Örfî İdarede Komuta Değişikliği

Örfî İdare Komutanı Korgeneral Ali Rıza Artunkal, boşalan Manisa milletvekilliği için Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Ekim 1941’de aday gösterilmiştir.⁵⁹⁸

Bundan ötürü Örfî İdare Komutanlığında görev değişikliği yapılması lüzumu hâsıl olmuştur. Bu adaylıktan ötürü Örfî İdare Komutanı Korgeneral Ali Rıza Artunkal 25 Ekim 1941’de bir beyanname ile halka veda ettiğini duyurmuştur.⁵⁹⁹

28 Ekim 1941’de Örfî İdare Komutanı Korgeneral Ali Rıza Artunkal İstanbul’dan ayrılmadan önce İstanbul’da ileri gelenlere Park Otel’de bir davet vermiş, aynı günün akşamı Ankara’ya hareket etmiştir.⁶⁰⁰ Yeni Örfî İdare Komutanı göreve başlayıncaya kadar Korgeneral Ali Rıza Artunkal yerine Örfî İdare Mahkemeleri Reisi General Yusuf Ziya Yazgan bu görevi üstlenmiştir.

⁵⁹⁶ “5 Eylülünden İtibaren Herkes Nüfus Cüzdanını Taşıyacaktır”, **Cumhuriyet**, Sayı:6125 (28 Ağustos 1941), s.1.

⁵⁹⁷ “Örfî İdare 6 Ay Daha Uzatıldı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6224 (13 Aralık 1941), s.1.

⁵⁹⁸ “Partinin Namzetleri”, **Cumhuriyet**, Sayı:6170 (18 Ekim 1941), s.1.

⁵⁹⁹ “Örfî İdare Komutanımız Bir Beyanname İle Halka Veda Ediyor”, **Cumhuriyet**, Sayı:6176 (26 Ekim 1941), s.1.

⁶⁰⁰ “Sabık Örfî İdare Komutanımız”, **Cumhuriyet**, Sayı:6178 (28 Ekim 1941), s.2.

Aralık 1941 başında Örfî İdare Komutanı olarak ise Korgeneral Sabit Noyan atanmıştır.⁶⁰¹ 8 Aralıkta İstanbul'a gelen yeni Örfî İdare Komutanı, Vali ve Örfî İdare erkânı tarafından karşılanmıştır.⁶⁰²

Korgeneral Sabit Noyan da kendisinden önceki Örfî İdare Komutanı Korgeneral Ali Rıza Artunkal gibi görevini titiz bir şekilde yerinde getirmiştir.

2. İstanbul'dan Anadolu'ya Nakiller ve Örfî İdarenin Nakillere Dair Tebliği

Balkanların Almanlar tarafından işgale başlayıp, harp sahasının Batı sınırına dayanması neticesinde Türk Hükûmeti bir tedbir olarak İstanbul'da yaşayan vatandaşlarını Anadolu'nun daha emniyetli kesimlerine nakletmek için çaba içine girmiştir.⁶⁰³

Kuşkusuz İstanbul, askerî açıdan eskiden olduğu gibi o gün için de oldukça stratejik bir mevki idi ve Almanların Balkanlar sonrası olası muhtemel hedefleri arasındaydı. Bu nedenle ülke potansiyelini barındıran bu kritik şehrin bir an önce boşaltılması gerekiyordu. İdareciler de bu hususu düşünerek planlama yapmışlar ve şehri tahliyeye yönelik kararlar almıştır.

İstanbul Valiliği de Hükûmet'in aldığı tedbirleri hayata geçirmek için halka şu tebliğde bulunmuştur.⁶⁰⁴

“Hükûmetimizin İstanbul için düşündüğü bu tedbiri halkımıza arz ederken şu birkaç noktayı ehemmiyetle tebarüz ettirmek isteriz: Türkiye harp haricidir, Türkiye'de harp hali, umumî seferberlik yoktur. Türkiye, kendi topraklarına tecavüz edilmedikçe harbe girmek kararındadır ve bugün için de böyle bir tecavüz mevzubahis değildir.

Ancak harp mıntikasının garp hudutlarımızın yakınlarına kadar geldiği malumdur. Her müdebbir memlekette olduğu gibi bizim de ihtiyatlı bulunmamız, bir

⁶⁰¹ “General Noyan Örfî İdare Komutanlığına Atandı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6214 (3 Aralık 1941), s.1.

⁶⁰² “Örfî İdare Komutanı Geldi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6219 (9 Aralık 1941), s.1.

⁶⁰³ “İstanbul Halkından Anadolu'da Akrabası Olan ve Arzu Edenler Hükûmet Vesaiti ile Anadolu'ya Nakledilecektir”, **Cumhuriyet**, Sayı:5987 (10 Nisan 1941), s.1, 5.

⁶⁰⁴ “İstanbul Halkından Anadolu'da Akrabası Olan ve Arzu Edenler”, **Cumhuriyet**, Sayı:6170 (10 Nisan 1941), s.5.

emrivaki karşısında milletin hiçbir sıkıntıya düşmemesini teminen icap eden vaziyetleri almamız faydalı ve tabiidir.

Anadolu-Trakya münakale yolları üzerinde bulunan İstanbul'un 800 bini geçen nüfusu vardır. Bu bir milyona yakın halkın günlük nakil işleri, beslenmesi ve diğer hayati ihtiyaçlarının karşılanması geniş mikyasta tedbirlerin daimi surette tatbikine ve pek çok vasıtaların kullanılmasına lüzum gösterir. Modern harplerde taziykin nüfus kesafeti noktalarında ne kadar büyük olduğunu misalleriyle gördük. Binaenaleyh bu şehirde izdihamı mümkün mertebe azaltmak, hem İstanbul'da mübrem meşguliyetleri olmayanların huzuru, hem de şehir işlerinin daha kolaylıkla ifası gibi muhtelif faydalar verecektir.

Mütekaidler (sonradan gelenler), eytam (yetimler) ve eramil (dul kadınlar), devletten aldıkları maaşlarla geçinirler. Şu hâlde anavatanın herhangi sakin bir köşesinde daha ucuz ve daha asude yaşamaları mümkündür. Aslen taşralı olup da alâkaları daha çok diğer vilayetlerimizde bulunan vatandaşların ise dünya ahvalinin karışık olduğu bir sırada asıl kendi yerlerinde yaşamalarından tabii bir şey olamaz. Bu suretle de İstanbul'un kesafetini azaltmak suretiyle bir şehre ve bütün memlekete hizmet etmiş olurlar.

Yurdumuzda bütün vatandaşlar, normal bir hayat sürmekte, yaşama şartlarının her türlü kolaylığını görmektedir. Alınması icap eden bazı tedbirler ise bunun temadisi (devam etmesi) ve bütün millete daha huzurlu hayat şartları temini içindir. Normal zamanda yapılması mümkün ve kolay olan birçok işler vardır ki, herhangi müstacel bir vaziyet karşısında süratle icraları ya mümkün değildir ya da fayda yerine zarar verebilir. Bu itibarla hükûmetin bir kısım vatandaşlara inhisar eden bu nakil tedbirini şimdiden düşünmüş olması, zayıf bir ihtimalle ileride lüzum görülüp de kargaşalığa gelmek ihtimallerini bugünden bertaraf etmiş olmak içindir.

Halkımızın hiçbir telaşa kapılmaması lazımdır. Büyük Türk Milleti, hükûmetinin cidden müdebbirane kararlarını tatbikte gösterdiği soğukkanlı irade ve basiret daima takdir kazanmıştır. Bu defa da aynı vakar ve ciddiyeti göstereceğine hiç şüphe yoktur.”

Hükûmetin aldığı tedbirler kapsamında şehirde yaşayanların nakilleri ivedilikle planlanmıştır. Nakillere dair kararlar kuşkusuz mecburi değildi ve tamamen ihtiyari bir tedbirdi. Örfî İdare Komutanlığının 11 Nisan 1941 tarihli

gazetelere yansıyan üç maddelik bildirisinde, sıkıyönetimin uygulandığı İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ ve Çanakkale vilayetlerinde yaşayanlardan sadece istekli olanların nakil işlemlerinde yapılacak tebliğlere muhakkak harfiyen uyulması ifade edilmiştir.⁶⁰⁵

İstanbul'da ilk nakiller 1 Mayıs 1941'de gerçekleşmiş, Galata Rıhtımı'ndan Tırhan Vapuru İnebolu'ya gidecek 268 ücretsiz yolcuyu, Aksu vapuru ise Zonguldak'a gidecek 400'e yakın yolcuyu alarak İstanbul'dan ayrılmıştır.⁶⁰⁶

31 Mayıs'ta ise Trakya'dan Anadolu'ya ilk kafilenin, 1 Haziran'da ise ikinci kafilenin taşınması kararlaştırılmış⁶⁰⁷ ve sevkیاتlar yapılmıştır.

Yine 4-15 Haziran 1941 tarihleri arasında Tekirdağ'dan Anadolu'ya geçecekler için yedi vapur daha planlanmıştır.⁶⁰⁸ Öte yandan mektep talebeleri de İstanbul ve Trakya bölgesinin tehlikeli olduğu gerekçesiyle Anadolu'ya taşınmıştır. Örfî İdare Komutanlığı bu nakillerin organize bir şekilde yapılmasında kuşkusuz etkili rol oynamıştır.

3. Asker Kaçakları ile Mücadele

II. Dünya Savaşı'nın şiddetini arttırması ile beraber Türk Ordusu asker ihtiyacını karşılamak üzere her tedbiri almıştır. Askerlik hizmetini yapmamış yükümlüleri yakın takibe almak için örfî idarenin ilân edilmesi ile birlikte Örfî İdare Komutanlığı sıkı denetimler uygulamaya koymuştur.

Bu kapsamda, askerliklerini yapmamış kişileri işyerlerinde çalıştıran 10 işletme, Örfî İdare Komutanlığı tarafından gecikmesizin mahkemeye verilmiştir.⁶⁰⁹

Diğer yandan Örfî İdare Komutanlığı işletme sahiplerinden askerlik yapmamış çalışanlarını zabıta vasıtasıyla askerlik şubesine teslim etmeleri ve çalışanları için askerlik yaptığına dair askerlik şubelerinden belge almaları zorunluluğu hususuna dikkat etmelerini istemiş ve bu hususta önemle durmuştur.

⁶⁰⁵ "Anadolu'ya Gitmek İsteyen Halkın Kaydına Başlandı", **Cumhuriyet**, Sayı:5988 (11 Nisan 1941), s.1. **Vakit**, Sayı:8348 (11 Nisan 1941), s.1.

⁶⁰⁶ "İlk Kafile Dün Şehrimizden Hareket Etti", **Cumhuriyet**, Sayı:6009 (2 Mayıs 1941), s.1, 5. **Vakit**, Sayı:8369, 2 Mayıs 1941, s.1.

⁶⁰⁷ "Trakya'dan Anadolu'ya Nakledilecekler", **Cumhuriyet**, Sayı:6028 (21 Mayıs 1941), s.2.

⁶⁰⁸ "Tekirdağ'da Anadolu'ya Geçecek Halk İçin 6 Vapur Hazırlandı", **Cumhuriyet**, Sayı:6041 (3 Haziran 1941), s.1.

⁶⁰⁹ "Askerlikle Alâkalı İşçi Kullanan 10 Müessese Örfî İdare Mahkemesine Verildi", **Cumhuriyet**, Sayı:6056 (18 Haziran 1941), s.1.

İşyerlerinde asker kaçağı çalıştıran işletme sahipleri ivedilikle Örfî İdare Mahkemelerine verilmiş ve yargılanma neticesinde altışar ay hapse mahkûm olmuşlardır. Mahkemelerde hususî ve resmî müessese sahipleri Askerlik Kanunu'ndan haberleri olmadıkları yönünde ifade vermişlerdir.⁶¹⁰

Örfî İdare Komutanlığı asker kaçaklarını sıkı takibe alması neticesinde ordu seferberlik mevcutları yükselmiş, böylelikle yeni kurulan birlikler asker ihtiyacını karşılamışlardır.

O. 1941 SENESİNDE TÜRK ORDUSU

Yaklaşık 1,5 yıldır Avrupa'da savaş tüm şiddetiyle sürmekteydi. Türk halkı ise II. Dünya Savaşı'nı ve yaşanan gelişmeleri gazetelerden ve radyolardan endişeli bir şekilde takip etmekteydi. Gazetelere yansıyan haberlerde ve resimlerde yıkılan şehirler, ağlayan kadınlar, yerleşim alanlarını bombalayan uçaklar, tanklar ve toplar ağırlıklı olarak işlenmekteydi. Dünyada bir kuşak ve kuşakların yaptığı medeniyet adeta tarihten siliniyordu. İnsanlık tarihinin bu en acı savaşında Türk Milleti her ne kadar maddi sıkıntılar çekiyor olsa da en azından sevenlerini, insanını toprağa vermiyordu. Pek çok ailenin bir ferdi yuvasından uzak bir şekilde askerde idi ama en azından sağdı ve savaşan ülke ordularının mensupları kadar yaralanma, ölüm endişesi yaşamamaktaydı. Bu dönemde Türk gazeteleri, bu durumun Türk Ordusu sayesinde olduğunun bilincinde hareketle kamuoyunu bilgilendirmişlerdir.

Cumhuriyet gazetesinde N. ismiyle kaleme alınan “Kahraman Ordumuza Selam” başlıklı yazıda Nadir Nadi, Avrupa'da yaşanmakta olan savaşa değindikten sonra ülkedeki huzur ortamının ve Türk Devleti'nin savaşta olmamasının nedenini okuyucuya şöyle aktarmıştır: *“Bütün Avrupa'nın hasret çektiği bu sükûn ve rahatı biz Türkler her şeyden önce kahraman ordumuza ve onun başında bulunanlara borçluyuz. Hudutlarımızda nöbet bekleyen çelik irade sayesinde ki biz bugün, bu sevgili topraklar üzerinde, cennetten kopmuş bahçede imişiz gibi korkusuz ve endişesiz bir ömür sürebiliyoruz. Mayasını İnönülerde, Sakaryalarda akıttığı kanlarla tazeleyen kahraman Türk Ordusunun, o zamandan beri bir an durmayan inkişafını dünya milletleri yakından takip ediyorlar ve görüyorlar. Fakat bugün en ileri teknik şartlara malik bulunan bu ordunun asıl yıkılmaz cevheri cesaret ve*

⁶¹⁰ “Askerlik ve Yoklama Kaçaklarının Akıbeti”, **Cumhuriyet**, Sayı:6095 (29 Temmuz 1941), s.1,3.

feragattir... Hudutta nöbet bekleyen çelik iradenin gayesi bizim hürriyetimiz, bizim saadetimizdir. Biz buradakiler, bayram ziyaretlerine başlamadan önce, hemen şimdi ilk vazifemizi yapalım: Sayesinde yaşadığımız kahraman orduyu hürmetle analım."⁶¹¹

Kuşkusuz 1941 senesinin başları Türk Ordusunun önemini daha da arttırmaktaydı. Çünkü Türk basınına göre, yabancı haber kaynaklarından aktarıldığı şekliyle, Mihver devletler Bulgaristan ve Yugoslavya'ya bir nota verecekler, Alman ve İtalyan kuvvetleri birlikte Yunanistan'a sonra da Türkiye'ye hücum edeceklerdi. Bu durum yakın bir zamanda Türk Ordusuna büyük bir görev yükleyecekti. Ayrıca Müttefikler Türkiye'nin Akdeniz sahillerinde deniz ve hava üsleri talep etmekteydi.⁶¹² Bu durum Türk Ordusunun olası bir saldırı ile baş başa kalması demektir. Times gazetesinin diplomatik muhabirine göreyse Almanlar Türkiye'yi açıkça tehdit etmekteydi.⁶¹³

Bu haberler karşısında, Türk Hükûmeti'nin bütün ihtimalleri bulundurarak ordusunun büyük kısmını Trakya'da topladığı ve icap eden her türlü tedbiri aldığı ve Türkiye'nin muharipliğinin geçen Dünya Savaşı'nda ispatlandığı ifade edilmiştir.⁶¹⁴

Almanların bu dönemde Romanya'da bulunan birliklerini demiryolu ile ancak dört günde bir tümen olacak şekilde nakletme kabiliyeti vardı. Bir ya da bir buçuk ayda 15–16 tümeni ancak Selanik'e ve dolayısıyla Türk hududuna kaydırması düşünüldüğünde, kendi ülkesini savunmak ve işgal ettiği ülkelerde askerî birlikler bırakması da gerekeceğinden, Balkanlar için ayırabileceği askerî gücün en fazla 30-40 tümen olduğu farz edilmekteydi. Bundan ötürü Türk basınına göre Türk Ordusu eldeki birlikleri ile Alman Ordusunun taarruzlarına karşı ülkesini savunabilecek imkân ve kabiliyeteydi.⁶¹⁵

1941 başında yabancı basın Balkanlarda Almanların olası taarruzları karşısında Türk Ordusunu değerlendirmiş ve bu konuda yazılar kaleme alınmıştır. Yayımlanan yabancı yazılara göre 1.000.000'lük yetişmiş gücüyle Türk Ordusu hudutları beklemekteydi. Bulgar askerî birlikleri ise Türk hududuna doğru yanaşmaktaydı. Bulgarların bundaki amacı Alman askerî birliklerinin Stamas

⁶¹¹ "Kahraman Ordumuza Selam", **Cumhuriyet**, Sayı:5898 (8 Ocak 1941), s.1, 5.

⁶¹² "Gene mi Tehdit?", **Cumhuriyet**, Sayı:5907 (20 Ocak 1941), s.1.

⁶¹³ "Times'a Göre Alman Projesi", **Cumhuriyet**, Sayı:5931 (13 Şubat 1941), s.1.

⁶¹⁴ "Türkiye Bütün Tedbirlerini Almıştır!", **Cumhuriyet**, Sayı:5909 (22 Ocak 1941), s.1, 5.

⁶¹⁵ "Türkiye Bütün Tedbirlerini Almıştır!", **Cumhuriyet**, Sayı:5909 (22 Ocak 1941), s.1, 5.

Vadisi⁶¹⁶ ve Selanik istikametinde ilerlemesine katkı sağlamak olduğu kadar, olası bir Türk ileri hareketini ertelemekti.⁶¹⁷

Bulgar Ordusuna karşı II. Dünya Savaşı yıllarında Türk Silâhlı Kuvvetlerinin durumu şöyleydi: Kara Ordusu 43 Piyade, dört süvari, iki zırhlı, bir dağ olmak üzere toplam 50 tûmenden oluşmaktaydı. Asker sayısı 1.500.000 kadardı. Bu ordunun silâh, araç ve gereçleri Almanya ve Çekoslavakya'dan bazı yeni silâhlar alınmakla birlikte sayı ve model bakımından yetersizdi. Savaş döneminde Türkiye'nin elinde yardımcı gemilerin dışında vurucu güç olarak üç kruvazör, iki torpido kruvazör, altı destroyer, 10 denizaltı, üç hücumbot olmak üzere toplam 24 savaş gemisi vardı. Bu gemilerin bir kısmı ise eskiydi. Türk Hava Kuvvetlerinde ise çeşitli model ve değişik ülke yapımı uçaklar bulunmaktaydı.⁶¹⁸

Almanların Sovyet Rusya'ya karşı gerçekleştirmeyi planladığı Barbarossa Harekâtı öncesinde, Haziran 1941'te Türk Ordusunun kara birliklerinin teşkilatlanması şu şekildeydi:

Birinci Ordu (Karargâh: İstanbul, Orgeneral Fahrettin Altay):

III. Kolordu (Çatalca Hattı)

IV. Kolordu (Çatalca Hattı)

VI. Kolordu (Kuzeydoğu Marmara)

X. Kolordu (Çankırı, Zonguldak, Ankara ve Çerkeş)

XV. Kolordu (Boğaziçi)

XX. Kolordu (Çakmak Hattı)

İkinci Ordu (Karargâh: Balıkesir, Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman)

I. Kolordu (Çanakkale Boğazı)

II. Kolordu (Demirkapı ve Gelibolu)

V. Kolordu (Güney Marmara)

XII. Kolordu (İzmir)

⁶¹⁶ Gazetede "Stamas vadisi" olarak ifade edilmiş olmakla birlikte, gerçekte ifade şekli "Struma vadisi"dir.

⁶¹⁷ "Balkanlara Taarruz Tehditleri", **Cumhuriyet**, Sayı:5936 (17 Şubat 1941),s.1,5.

⁶¹⁸ Uçarol, **a.g.e.**, s.655.

Üçüncü Ordu (Karargâh: Erzurum, Orgeneral Kazım Orbay)

VII. Kolordu (Kuzeydoğu)

VIII. Kolordu (Güneydoğu ucu)

IX. Kolordu (Orta Karadeniz)

XVIII. Kolordu (Erzincan)

XVII. Bağımsız Kolordu (Maraş)⁶¹⁹

Almanya Balkanları işgal etmeden önce bir kısım Türk gazeteci böyle bir olasılığa ihtimal vermemişlerdir. Fakat bu öngörülerini tutmamış, Almanlar Balkanları süratle işgal etmiştir. Bu durum karşısında Türk basını buna izin veren Bulgaristan'ı eleştirmiş, bu işgalin tüm Balkanlara yayılacağına haberleri tepki çekmiştir. Balkanlarda ilerleyen Alman Ordusu karşısında bu devletin Türkiye'ye komşu olması ve savaş tehlikesinin Türk topraklarına iyice yaklaşması Türk basını tarafından eleştirilmiştir.⁶²⁰

1. İtalyan Uçaklarının Türk Hava Alanlarına İnişi ve Türkiye'ye Sığınan Yabancı Askerler

Ocak 1941'de İtalyan uçakları mecburi inişler yaparak, mürettebatları ile birlikte Türk Ordusu tarafından nezaret altına alınmışlardır. Uçaklar ve mürettebat ivedilikle enterne edilmişlerdir.⁶²¹ Basın bu yaşananları oldukça serinkanlı karşılamış, sınır ihlalleri şeklinde algılanabilecek bu duruma karşı herhangi bir savaşa sürüklenmeme adına olsa gerek bir eleştirel yaklaşım sergilememiş, savaş çığırtkanlığı yapmamıştır.

İngiliz uçaklarının Antalya Limanı'nda 7 Temmuz 1941'de bir Fransız vapurunu batırması, bu sırada Türk Limanı'nın da zarar görmesi Türk Hükûmeti'ni tedirgin etmiş ve yaşananlar hemen protesto edilmiştir.⁶²²

⁶¹⁹ Burak Çınar, **İkinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi ve Türkiye, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Ankara, 2007, 324.

⁶²⁰ Kılıç, **a.g.e.**, s.167.

⁶²¹ "Mecburen Yurdumuza İnen İtalyan Tayyareleri", **Cumhuriyet**, Sayı:5911 (24 Ocak 1941), s.1.

⁶²² "Antalya Limanı'nda İngiliz Tayyareleri Bir Fransız Vapurunu Batırdılar", **Cumhuriyet**, Sayı:6076 (8 Temmuz 1941), s.1.

1941 senesinde Türkiye fiilî olarak savaşa girmemiş olsa da kendisine sığınan pek çok yabancı ülke mensubunun askerini ülkesinde misafir etmiş, onları enterne etmiştir. 10 Temmuz 1941’de Fransız donanmasına bağlı 11 adet savaş gemisi, başında Filo Komutanı olmak üzere Beyrut’tan kaçarak İskenderun Limanı’na iltica etmiştir. Türk Devleti tarafsızlık hukukunu uygulayarak gemileri süratle silâhtan tecrit etmiş, gemi personelini enterne etmiştir.⁶²³

Türkiye’ye sığınan gemilerden en büyüğü olan 15.000 tonilatoluk Adur, bir donanma ikmal gemisiydi ve bu gemi TCG Akar adı verilerek hizmete sokulmuştur. Türkiye’nin eski taşöz sınıfı torpidobotlarının yeni bir modeli olan Elan adlı torpidobotu dışında diğerleri römorkörler, kurtarma gemileri ve balıkçı gemisinden çevrilme mayın tarama gemilerinden oluşuyordu. Fransız deniz vasıtaları, Türk Donanmasına ait gemilerin korumasında Erdek’e götürülmüştür. Bu esnada Türk Donanmasında görevli olan Şemsettin Bargut hatıralarında Türkiye’ye sığınan gemiler hakkında bilgi verdikten sonra gemi mürettebatının oldukça sakallı durumuna şaşıklarına vurgu yapmıştır.⁶²⁴ Çünkü Türk denizciler için her ne olursa olsun günlük sakal traşı düzenli bir şekilde olunması gereken bir görevdi ve bu disiplinin bir işaretiydi.

Türk Devleti; ordusunun, İtalyan uçaklarının Türk havaalanlarına inişi sırasında teslim olanlar da dâhil olmak üzere Türkiye’ye sığınan tüm yabancı askerlere tarafsızlık hukuku çerçevesinde göstermiş olduğu yakın ilgi ve alâkaya rağmen gerek Mihver, gerekse Müttefikler tarafından bu tutumundan ötürü yeterince takdir görmemiştir.

2. İngiltere’nin Türk Ordusuna İlgisinin Artması

İngiltere’nin Ankara Büyükelçisi Sir Knatchbull Hugessen, 1940 yılının Nisan ayının başlarında İngiltere Hariciye Nazırı Lord Halifaks’ın başkanlığında İngiltere tarafından Yakın Şark’taki büyükelçileri ile Londra’da yapılacak toplantıya gitmiştir. İngiliz Büyükelçisi Londra’da Cumhuriyet gazetesinin bir temsilcisine Türk Ordusu hakkında açıklamalarda bulunmuştur.

⁶²³ “Bir Fransız Filosu İskenderun Limanına İltica Etti”, **Cumhuriyet**, Sayı:6079 (11 Temmuz 1941), s.1, 5.

⁶²⁴ **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, s.184.

İngiliz Büyükelçisi Sir Knatchbull Hugessen açıklamasında şu sözleri sarf etmiştir: “İngiliz askerlerinin garbda ve şimalde çarpıştıkları, Müttefiklerin diğer esaslı askerî kuvvetlerinin de Filistin’de, Suriye’de ve Mısır’da buldukları şu sırada, müttefik Türk Ordusunun gerek efradı ve gerek teçhizatı itibarıyla İngiliz Milleti için büyük bir ehemmiyeti vardır.” Sir Knatchbull Hugessen bu cümleleriyle Türk Ordusunun önemine değinmiş ve özellikle Türk askerinin teçhizatının önemine vurgu yaparak Türk birlikleri için methiyelerde bulunmuştur.⁶²⁵

Buradaki toplantıdan sonra dönüşte İngiliz Büyükelçisi Sir Knatchbull Hugessen 20 Nisan 1940 akşamı İstanbul’dan Ankara’ya hareketinden önce seyahati hakkında gazetecilere bilgi vermiştir. İngiliz Büyükelçisi, Londra’da gerçekleştirilen toplantıda hâlihazırdaki dünyada yaşanan siyasî olayların konuşulduğuna vurgu yapmıştır.

İngiliz Büyükelçisi’ne göre Türk Ordusunun teçhizatı oldukça önemli bir konuydu ve eksiklikler bir an önce giderilmeliydi. İngiliz Büyükelçisi’nin Türk askerî birliklerine ait eksiklikleri Londra kamuoyu tarafından da paylaşılmakta ve acilen Türk Ordusunun savaş gereksinimlerinin karşılanması gerektiğine inanılmaktaydı. Fakat 1941 senesine kadar Türk Ordusu için talep edilen askerî yardımlar Müttefiklerce bir türlü karşılanamamıştı.

Bir Londra haberine göre, İngiliz Donanması, Türk Donanmasını son üç ay içerisinde iki zırhlı, iki uçak gemisi, beş kruvazör, 11 muhrip olmak üzere 20 gemi ile takviye etmişti.⁶²⁶

Fakat Türk basınında, İngilizlerin yapılan yardımlara dair iddia ettiği silâh miktarları ile ilgili somut bir veri yoktu. Gerçi Türk gazeteleri planlanan İngiliz yardımından ümitvardı ve yapılacak İngiliz yardımlarına dair haberlerle doluydu. Fakat İngilizlerin yardımları vermek hususunda icraatları hiç de böyle değildi. 11 Mart 1941’de Amerikan Senatosu’ndan geçirilen Ödünç Verme ve Kiralama (Lend and Lease) Kanunu’na⁶²⁷ kadar Türk Devleti’ne çok fazla bir İngiliz yardımı söz konusu olmadı. 1941–1944 döneminde Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu

⁶²⁵ “İngiliz ve Fransız Elçileri Dün Avrupa’dan Geldi”, **Cumhuriyet**, Sayı:5726 (21 Nisan 1940), s.1,3.

⁶²⁶ Abidin Daver, “Hizmete Giren Yeni İngiliz Gemileri”, **Cumhuriyet**, Sayı:5939(21 Şubat 1941),s.3.

⁶²⁷ İbrahim Artuç, **Hitler ve İkinci Dünya Harbinin Kader Anı**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1984, s.109. Nuri Karakaş, “Amerikan “Ödünç Verme Ve Kiralama” Yardımlarında Türkiye”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Cilt XXIV, Sayı:1, İzmir, Temmuz 2009, s.21-52.

çerçevesinde ABD tarafından Türkiye'ye 95 milyon dolarlık savaş malzemesi verilmiştir.⁶²⁸

Gerçi Türk Ordusu için askerî malzeme tedarikine yönelik girişimler çok önce başlamıştı. Fakat Avrupa'da savaşın başlamasıyla birlikte Türk Devleti daha ciddi bir askerî malzeme arayışına koyulmuştur. Bu gayretlerden bir tanesi de 15 Ocak-21 Ocak 1941 arasında Ankara'da General Cornwall başkanlığındaki İngiliz heyetiyle Orgeneral Asım Gündüz başkanlığındaki Türk heyeti arasında gerçekleşen görüşmelerdir. Görüşmelere katılan İngiliz General Cornwall Türkçe bilmekteydi ve Churchill tarafından özel olarak atanmıştı. Türkiye'nin savaşa sokulması için büyük bir gayret içinde olan İngiliz Generali Cornwall savaşa ilişkin hatıralarında İngilizlerce önerilen yeni silâhları alma konusunda Türk tarafının çok isteksiz davrandığını belirtmiştir.⁶²⁹

Ankara'da gerçekleşen bu görüşmelerden kısa bir süre sonra İngilizlerin harp malzemesi verme konusunda Türkiye'ye daha samimi davrandıkları görülmüştür. Bu bağlamda, Çanakkale Boğazı'nda daha önce kararlaştırılan beş adet sahil müdafa top mevzilerinin inşası ve bu mevziler için İngiltere'den satın alınan 38'lik ve 34,5'luk namlu ve taretlerin Türkiye'ye nakli ve inşa olunan mevzilere monte edilmesi hakkında İngiltere Bahriye Nezaretinin araya girmesiyle 30/1/1941 tarihinde Londra'da Vickers Armstrong Şirketiyle bir sözleşme imzalanmıştır. Gerçi Türk tarafı memleket müdafaasına ait olan hizmetlerin mümkün olduğu kadar kısa zamanda başarılabilmesi için mukavelenin imzası beklenmeden 1940 yılı Ekim ve Kasım aylarında birinci mevziin inşasına fiilen başlamıştı.⁶³⁰

Yapılan bu anlaşmaya göre:

1 Numaralı mevziin ikişer toplu taretleri Ağustos 1941'de

2 Numaralı mevziin ikişer toplu taretleri Ekim 1941'de

3 Numaralı mevziin ikişer toplu taretleri Aralık 1941'de

4 Numaralı mevziin birer toplu taretleri Mart 1942'de

5 Numaralı mevziin birer toplu taretleri Temmuz 1942'de

⁶²⁸ (çevrimiçi), <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/savunmaSanayiimiz/Sayfalar/tarihce2.aspx>, 23 Mayıs 2013.

⁶²⁹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.441.

⁶³⁰ **B.C.A.** (16 Nisan 1942), Sayı: Dosya: 41112, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 49..318.14.

yerlerine monte edilmiş olacaktı. Fakat müteakip dönemde topların belirtilen tarihlerde hazır edilmesinde aksamalar yaşanmıştır.⁶³¹ Boğazlar'ın tahkimi için düşünülen İngiliz top ve tahkimat malzemesinin Türkiye'ye verilmesinde yaşanan bu aksaklıklar,⁶³² Türk Boğazlarını yeterli savunmadan yoksun bırakmıştır.

Buna karşın 1940 yılında tamamlanmış ve Türkiye'nin stratejik konumu dolayısıyla teslim edilmeleri gerekli görülen, Yüzbaşı Hakkı ve Sivrihisar mayın gemileri 1941 yılı içerisinde İngiltere tarafından Türkiye'ye teslim edilmiştir. Yüzbaşı Hakkı ve Sivrihisar mayın gemileri ise İngiltere'nin kontrolündeki Mısır ve Malta'daki limanlardan İskenderun veya Mersin limanlarına gönderilmiştir. Ayrıca İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nda olası bir düşman denizaltı harekâtına yönelik ağ döşenmesi planlandığından Ağ-1 gemisi 1941 yılında, İngilizlerden teslim alınmıştır. Yine Işın kurtarma gemisi de aynı yıl İskenderun'da İngilizlerden teslim alınmıştır.⁶³³

İngilizlerin Türk Ordusunu modernize etme arayışları ve böylece kendi yanlarında savaşa sokma çalışmaları kapsamında İngiliz Hariciye Nazırı Anthony Eden ve Genelkurmay Başkanı General Sir John Dill refakatlerindeki bir heyetle birlikte iki uçakla 25 Şubat 1941'de Mısır'dan Adana'ya gelmişlerdir. Karşılama heyetinde Ankara Büyükelçisi Sir Knatchbull Hugessen, Seyhan Valisi, Korgeneral Muzaffer Ergüder, Tuğgeneral Fahri Belen, Seyhan Emniyet Müdürü hazır bulunmuşlardır. Karşılama Genelkurmay İstihbarat Dairesi Reisi Albay Hilmi Oray'ın da yer almış olması ise dikkat çekicidir. İngiliz Hariciye Nazırı Anthony Eden, beraberindeki Genelkurmay Başkanı General Sir John Dill ile birlikte askerî kıt'ayı "Merhaba Asker" diye selamlamış ve aynı gün 18.45 treni ile heyetle birlikte Ankara'ya hareket etmiştir.⁶³⁴

Adana'dan Ankara'ya gelen İngiliz heyetinin Türkiye ziyareti Türk basınında oldukça fazla yer tutmuştur. Fakat görüşmelerin içeriği hakkında gazetelerde çok fazla husus ifade edilmemiştir. Bu ziyaretin İngiliz kuvvetlerinin Meis adasını işgal ettiği günlere denk gelmesi ise oldukça dikkat çekicidir.

İngiliz heyeti, Ankara'da törenle karşılanmış, Ata'nın manevî huzurunda çelenk de koyduktan sonra aynı gün Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu, Başbakan Dr.

⁶³¹ B.C.A. (16 Nisan 1942), Sayı: Dosya: 41112, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 49..318.14.

⁶³² Atabey, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması", s.132.

⁶³³ Atabey, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması", s.133.

⁶³⁴ "İngiliz Hariciye Nazırı Memleketimizde", **Cumhuriyet**, Sayı:5944 (26 Şubat 1941), s.1, 5.

Refik Saydam ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ile görüşmüştür. 26 Şubat 1941 gecesi yabancı heyete Türk hariciyesi tarafından bir ziyafet verilmiştir.⁶³⁵

İngiliz heyetinde İngiliz Orduları Başkomutanı General Wavel'in Kurmay Başkanı General Arthur Smith, Tuğgeneral Malaby, Hava Vismareşali T. Elmhirati Binbaşı Ferguson da hazır bulunmuştur.⁶³⁶ Türk Askerî heyetinin görüşmelerinde Genelkurmay İkinci Başkanı Asım Gündüz aktif görev almıştır. Ankara halkı İngiliz heyetine ziyaret boyunca büyük tezahürlarda bulunmuştur.⁶³⁷

İngiliz heyeti ertesi gün Millî Şef İsmet İnönü tarafından kabul edilmiş ve misafirler adına bir öğlen yemeği verilmiştir.⁶³⁸

Yunus Nadi bu ziyareti “İngiltere ile İttifak Bağını Türk Milleti Baştan Başa Benimsemiştir” başlığı ile köşesine taşımıştır. Yunus Nadi'ye göre bu ziyaretin Türk Milleti nazarında çok büyük bir önemi vardı.⁶³⁹

Yapılan görüşmelerde İngilizler, Türkiye'nin Alman saldırısına karşı savunmasının sınırda, yani Çakmak hattında değil, daha geride örneğin Çatalca hattında yapılması gerekliliğini düşünmekteydi. Zira Polonya'da yaşananlar sınıra oldukça yakın olan böyle bir hattın savunulmasının yararlı olmayacağını göstermişti. Buna rağmen İngilizler Türkiye'nin kuvvetlerini Çakmak hattında tutmasını, Bulgaristan'ın Yunanistan'a saldırmasını engelleme hamlesi olarak yorumlamaktaydı. İngiliz istihbaratına göre Türk birliklerinin yüzde kırkı Yunanistan ve Bulgaristan sınırına yığılmıştı. Alman saldırısına karşı konuşlanmış Türk Ordusunun birliklerinin büyük kısmının Trakya'da değil, Anadolu'da konuşlanması beklenirken buraya yığılması, İngilizler tarafından Türkiye'nin gerekirse Bulgaristan'ın işgaline yönelebileceğinin işareti olarak da değerlendiriliyordu.⁶⁴⁰

⁶³⁵ “Dost İngiliz Heyeti Ankara'da”, **Cumhuriyet**, Sayı:5945 (27 Şubat 1941), s.1.

⁶³⁶ “Ankara Halkı Muhterem Misafirlerimiz İçin Büyük Tezahurat Yaptı”, **Cumhuriyet**, Sayı:5945 (27 Şubat 1941), s.5.

⁶³⁷ “Ankara Halkı Muhterem Misafirlerimiz İçin Büyük Tezahurat Yaptı”, **Cumhuriyet**, Sayı:5945 (27 Şubat 1941), s.5.

⁶³⁸ “Millî Şef M. Eden'i Kabul Etti”, **Cumhuriyet**, Sayı:5946 (28 Şubat 1941), s.1.

⁶³⁹ Yunus Nadi, “İngiltere ile İttifak Bağını Türk Milleti Baştan Başa Benimsemiştir”, **Cumhuriyet**, Sayı:5945 (27 Şubat 1941), s.1.

⁶⁴⁰ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.447.

Bu ziyaretten kısa bir zaman sonra Almanlar 2 Mart 1941’de Bulgaristan’a girdiler.⁶⁴¹ Böylelikle artık sınırda nöbet tutan Mehmetçiğin karşısında Bulgar Ordusu yanında Alman Ordusu da bulunmuş oluyordu.

Bu işgalin gerçekleştiği günlerde 4 Mart 1941’de, Almanya’nın Ankara Büyükelçisi Von Papen, Adolf Hitler’in mesajını Çankaya Köşkü’ne İsmet İnönü’ye sunmuştur.⁶⁴² Sunulan mesajda Adolf Hitler Türk meslektaşına şunları ifade etmiştir:

“Alman Hükûmeti’nin arzu hilafına ve İngiltere ve Fransa’nın 3 Eylül 1939’daki savaş ilanı kararıyla Alman halkına zorlanan savaşta, Alman Reich’ının şu sıradaki hedefi, Avrupa kıtasında İngiliz nüfuzunu bertaraf etmektir. Bu, yüz yıllardan beri devam eden Avrupa’daki devletleri birbirine karşı oynayarak yıpratma metoduna son vermenin bir gereğini teşkil etmektedir. İngiltere’nin, Avrupa’nın çeşitli bölgelerinde askerî etki kazanma yolundaki gayretleri, Alman Reich’ını bu bölgelerde toprak kazanma yönünde veya siyasî mahiyette herhangi bir başka maksada matuf olmayan önleme tedbiri almaya zorunlu kılmaktadır.

Bu bakımdan Ekselans, size, Yunan topraklarına yerleşme yolundaki İngiliz önlemlerinin gitgide tehditkâr bir anlam kazandığı şu sırada, bu şartların gerektiği belirli karşı tedbirleri almaya karar verdiğimi açıklamak isterim.

Bu nedenle Bulgar Hükûmeti’nden, Alman Silâhlı Kuvvetlerinin bir kısım birliklerine, bu yoldaki belirli sakinme tedbirlerini uygulamak yolunda müsaadesini rica etmiş bulunuyorum. Öteden beri Almanya’ya karşı dostluk ilişkileri içinde bulunan Bulgaristan, bu ilişkileri, Üçlü Pakt’a katılmak suretiyle daha da katkılmış ve alınacak önlemlerin Türkiye’ye yönelmeyeceğinden emin olarak, bunların uygulanması için gerekli müsaadeyi vermiştir.

Ben de Ekselans, size bu fırsattan istifade ederek resmen bildiririm ki, Almanya’nın bu tedbirleri hiçbir şekilde Türkiye’nin toprak bütünlüğüne yönelmiş değildir. Aksine, birlikte yürüttüğümüz büyük ve hayati savaşın anularıyla ve bu savaşı izleyen ıstıraplı yılların bilinci içinde size, Almanya ve Türkiye arasında gerçek dostluğa dayanan bir iş birliği için istikbalde dahi bütün olanakların mevcut olduğuna kesinlikle inandığımı belirtmek isterim. Çünkü

⁶⁴¹ “Alman Askeri Bulgaristan’a Girdi”, **Cumhuriyet**, Sayı:5949 (3 Mart 1941), s.1

⁶⁴² “Hitlerin Millî Şefimize Bir Mesajı”, **Cumhuriyet**, Sayı:5951 (5 Mart 1941), s.1

1. *Almanya bu bölgelerde hiçbir toprak çıkarı peşinde değildir. Alman birlikleri, bahis konusu tehlikelerin giderilmesinden hemen sonra Bulgaristan'ı ve Devlet Başkanı Antenoscu ile mutabakat hâlinde Romanya'yı terk edeceklerdir.*

2. *Harbin sona ermesinden sonra Avrupa'nın yaralarını sarma yolunda başlayacak ekonomik gelişme, Almanya'yı ve Türkiye'yi kaçınılmaz bir sonuçla tekrar yakın ilişkiler içine sokacaktır.*

Bu alanda önemli bir faktör, Almanya'nın çıkarlarını, yalnız kendi endüstri mallarının satışında görmediği, aynı zamanda en büyük alıcı olma eğilimini de taşıdığıdır.

Bunların dışında inanıyorum ki, savaştan sonra gerçekleşecek yeni hudutlar düzeni, Almanya'yı hiçbir şekilde Türk Hükûmeti'nin hedefleriyle karşı karşıya getirmeyecek, aksine, iki devletin yakınlaşması, bu alanda hem Türkiye'nin hem de Mihver Devletleri'nin çıkarı uyarınca olacaktır.

Bu bakımdan ben şimdi olduğu gibi gelecekte de, Almanya ile Türkiye'yi karşı karşıya getirebilmek için herhangi nedenin var olmayacağı kanısındayım. Bu düşüncelerle, Bulgaristan'da ilerleyen Alman kuvvetlerinin Türkiye sınırlarından yanlıtıcı bir kanı doğmasına meydan vermemeleri için açık kalmalarını emrettim. Şu şartla ki Türk Hükûmeti, bizi, bu tutumumuzda bir değişiklik yapmaya mecbur edecek tedbirleri başvurmayı gerekli kılacak şartlara yöneltmesin. Ancak böyle bir hâl dahi, Almanya'nın Yunan topraklarına yerleşme amacını taşıyan İngiliz önlemlerine karşı çıkma hususundaki azminde bir değişiklik yapmayacaktır.

*Bu mektubumu Ekselans, Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkileri hiçbir şart altında kötüleştirmemek, aksine, mümkün olan her şekilde iyileştirmek ve uzak gelecekte dahi iki taraf için verimli olacak şekilde düzenlemek yolundaki içten isteğimin ifadesi diye değerlendiriniz.*⁶⁴³

Her ne kadar bu mektup ile Hitler, Türkiye coğrafyasına ilerlemeyeceği hakkında teminat vererek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü kısmen rahatlatmış olsa da Türk idareciler, Hitler'in "*Türk Hükûmeti, bizi bu tutumumuzda bir değişiklik yapmaya mecbur edecek tedbirleri başvurmayı gerekli kılacak şartlara yöneltmesin*" ikazı ile tedirgin olmuş, sınırında ne yapacağı belirsiz bir ülkenin ordusu ile komşu olmaktan ötürü kaygı duymuş, ülkenin geleceği ile ilgili endişeleri artmıştır.

⁶⁴³ **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, s.127, 128.

Bu arada Times'ta bir İngiliz generalinin beyanına istinaden seferber edilen Bulgar Ordusunun Türk hududuna yığıldığı haberi gündeme gelmiştir. Aynı gazeteye göre Alman Ordusunun Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'ye karşı taarruzu pek muhtemeldi. Bundan ötürü Müttefikler açısından Türk Ordusunun durumu hayati bir hâl almıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'e göre Türkiye'ye verilmesi planlanan silâhlar ile Türkiye kendi gerçek durumunu daha net ortaya koymuştu.⁶⁴⁴ Verilmesi düşünülen silâhlar ile Türk Ordusu kendini ve ülkesini daha uygun şartlarda savunabilecekti.

1941 senesinin baharında Almanlar Balkanları tamamen işgal edince Macaristan, Yugoslavya, Bulgaristan ve Yunanistan'daki İngiliz istihbaratçılar bu ülkelerden çekilmek zorunda kalmışlardır. Bunun sonucu olarak İstanbul bir anda adeta bir İngiliz ajanı akınına uğramıştır.⁶⁴⁵

3. 1941 Bütçesi ve Görülen Lüzum Üzerine Savunma Harcama Kaleminde Artış, Ordu İçin Yeni Yardımlar

1940 malî bütçesinde savunma için 77.094.000 lira öngörülmüş, daha sonra 72.400.000 liralık olağanüstü ödenek verilmişti. Meclis, Balkanların Almanlar tarafından işgalinden sonra görülen lüzum üzerine 21 Mart 1941'de Kara Ordusu harcamaları için 30 milyon lira daha ödenek ayırmış, böylelikle bir senede ülke savunması için ayrılan ödenek 180 milyon lirayı bulmuştur. Bu ikinci ilave artış ile millî müdafaa harcama kalemi 180 milyona liraya ulaşmıştır⁶⁴⁶

1941 senesi için hazırlanan yeni yıl bütçesi ise 1 Haziran 1941–31 Mayıs 1942 dönemini kapsamaktaydı ve bütçede ordu için 161 milyon ayrılmıştır. Bunun 78 milyonu olağan durumlar için, 83 milyonu da olağanüstü durumlar için planlanmıştır. 1940 malî yılında millî müdafaa için 151 milyon ayrıldığı halde II. Dünya Savaşı'nın gereklerinden ötürü tahsisat 161 milyona çıkmış, bütçe 302,5 milyona yükselmiştir. Maliye Vekili de yaptığı açıklamada gelirlerin büyük bir

⁶⁴⁴ "Times'a Göre Bize Karşı Alman Hareketi Sona Brakılmış", **Cumhuriyet**, Sayı:5953 (7 Mart 1941), s.1, 5.

⁶⁴⁵ Seydi, **a.g.e.**, s.92, 93.

⁶⁴⁶ "Kara Ordumuz İçin Dün Meclis 30 Milyon Lira Munzam Tahsisat Kabul Etti", **Cumhuriyet**, Sayı:5968 (22 Mart 1941), s.1, 5.

kısımının savunmaya gittiğini doğrulamıştır. Bu son savunma harcama kalemi ile 1934 senesinden beri savunma için 512 milyon lira ayrılmış oluyordu.⁶⁴⁷

1941 senesine ait bütçe kalemlerinden savunmaya dair harcamalar şu şekilde idi.

Tablo 1–6: 1941 Senesi Savunma Harcamaları

KURULUŞLAR	BAŞLANGIÇ ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	YIL SONU ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	HARCAMA	BÜTÇE PAYI (%)
JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI	13.631.110	3,37	13.609.990	1,90	12.983.191	1,89
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (KARA)	56.539.000	13,96	267.051.477	37,24	265.844.773	38,78
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (HAVA)	8.294.000	2,05	22.916.114	3,20	22.657.349	3,31
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (DENİZ)	6.979.000	1,72	16.637.520	2,32	16.362.881	2,39
ASKERİ FABRİKALAR U.M.	5.283.000	1,30	17.533.641	2,44	16.792.051	2,45
GENEL BÜTÇE TOPLAMI	309.740.396	76,47	603.408.460	84,13	586.411.585	85,54
HAZİNE YARDIMI (-)	3.196.800	0,79	2.766.800	0,39	2.766.800	0,40
KATMA BÜTÇE TOPLAMI	98.507.132	24,32	116.549.641	16,25	101.857.011	14,86
KONSOLİDE BÜTÇE	405.050.728	100,00	717.191.301	100,00	685.501.796	100,00
KONSOLİDE BÜTÇE/GSYH (%)	6,9		12,2		11,7	

* **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991)**, Ankara,1992, s.166. (Çevrimiçi) <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>, 14 Aralık 2013.

Tıpkı bir önceki yılda olduğu gibi bu dönemde de olağanüstü kaynaklar Millî Savunma Bakanlığına ayrılmıştır. Millî Müdafaa bütçesinin görüşmeleri sırasında Millî Müdafaa Vekili Saffet Arıkan yaptığı açıklamada “*Cumhuriyet Ordusu vatani müdafaa vazifesini, gösterilen yüksek itimada lâyık bir surette ifa edecektir.*” diyerek orduya olan mutlak güvenini Meclis’te ifade etmiştir.⁶⁴⁸

29 Mayıs 1941’de Olağan Millî Müdafaa Bütçesi’nin kabulünden sonra 30 Mayıs 1941’de Olağanüstü Savunma Bütçesi kabul edilmiştir.⁶⁴⁹

Tüm bu planlamalara rağmen ülkenin savunması için 1941 sonlarında yeni ödenek çıkartılması ihtiyacı ortaya çıkmış ve bu kapsamda 57 milyon lira ilave ödenek ayrılmıştır.⁶⁵⁰ Bu ödeneğin özellikle savaşın ayak seslerinin artık Türk

⁶⁴⁷ “Millet Meclis Bütçesi Müzakereye Başladı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6033 (27 Mayıs 1941), s.1, 5.

⁶⁴⁸ “Türk Milletinden Ordusuna Şükran”, **Cumhuriyet**, Sayı:6037 (30 Mayıs 1941), s.1, 2.

⁶⁴⁹ “Millî Müdafaa İçin 83 Milyon Liralık Fevkalade Tahsisat Kabul Edildi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6038 (31 Mayıs 1941), s.1.

⁶⁵⁰ “Kahraman Orduya Fevkalade Tahsisat”, **Cumhuriyet**, Sayı:6142 (20 Eylül 1941), s.1.

topraklarında fazlası ile hissedildiği bir döneme rast gelmiş olması dikkat çekiciydi. Bu ödenek sayesinde Türk askerî birlikleri harbe hazırlık seviyesini hızlandırabilecekti.

Öte yandan 1941 senesinde planlanan bu ek devlet ödeneği yanında milletin orduya yaptığı yardımlar da ayrı bir önem taşımaktaydı. Bir önceki sene halk tarafından Türk Ordusu için yapılan kış yardım kampanyalarında elde edilenler ancak Şubat, Mart gibi asker ailelerine ulaşmıştı. Bu nedenle Abidin Daver tarafından “Hem Nalına, Hem Mihına” adlı köşesinde bu sene gerçekleşecek olan yardımların daha erken başlaması yönünde halka çağrı yapılmıştır.⁶⁵¹

Yine bu dönemde ordu hizmetinde kadının rolü ayrı bir önem taşımaktaydı. Türk kadını, diğer savaşan ülke ordularına katkı sağlayan kadınlar gibi II. Dünya Savaşı yıllarında cephe gerisinde ordu için özverili çalışmalarını sürdürmüştür. Bu kapsamda Ankara Hayırseverler Cemiyeti, Türk Ordusu için yardım kampanyalarının yanında, olası bir harp durumunda ihtiyaç hâsıl olacak harp paketi ve ilaç hazırlama servislerinde çalışanlara yardım etmiştir. Bu çalışmalara Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün eşi Bayan İnönü de bizzat katılmıştır.⁶⁵²

Bugünlerde gazetelerde sıkça ordu ve kadın ile ilgili haberler birlikte yayımlanmıştır. Yunus Nadi Cumhuriyet gazetesindeki “Vatan İşinde Türk Kadını” adlı yazısında Türk kadınının geçmişteki ülke savunması ve ordusu için gerçekleştirdiği fedakârlığını şu şekilde okuyucuya aktarmıştır: “*İrkımızın bütün uzun tarihinde vatana kahramanlar yetiştiren Türk anası hayrın ve şefkatin timsali olmuş ve son misali İstiklâl Savaşı'nda görüldüğü gibi sırtındaki çocuğu ile önündeki arabasını sürerek günlerce ve günlerce mesafelerden cepheye silâh ve mühimmat taşımıştır.*”⁶⁵³ Nadi'ye göre müteakip günlerde de Türk kadınına ülke savunması için büyük sorumluluklar düşecekti.

Bu arada olası bir savaş durumunda Türk Ordusu için ihtiyaç hâsıl olabilecek hasta bakıcı yetiştirmeye yönelik kurslara ağırlık verilmiştir. 2 Mayıs 1941'de başlayan hasta bakıcı kursu yoğun bir ilgi görmüş, Bayan İnönü bu kursların

⁶⁵¹ Abidin Daver, “Orduya Kış Hediyesini Unuttuk mu?”, **Cumhuriyet**, Sayı:6150 (28 Eylül 1941), s.2.

⁶⁵² “Ordu Hizmetinde Kadının Rolü”, **Cumhuriyet**, Sayı:6004 (27 Nisan 1941), s.3.

⁶⁵³ Yunus Nadi, “Vatan İşinde Türk Kadını”, **Cumhuriyet**, Sayı:6003 (26 Nisan 1941), s.1, 5.

faaliyetleri ile yakından ilgilenmiştir. Bayan İnönü, Türk kadını bizzat millî müdafaa işlerinde vazife almaya çağırmıştır.⁶⁵⁴

Ankara'daki bayanlar gibi diğer şehirlerdeki bayanlar da bu konuda neler yapılabilir arayışı içinde olmuşlardır. İstanbul'daki kadınlar ise yaptıkları toplantılarda olası bir savaş durumunda ordu için hangi vazifeleri alabilecekleri yönünde konuları da değerlendirmiş, ayrıca bu konuda halkı ve özellikle bayanları bilinçlendirmişlerdir.⁶⁵⁵

Bunlarla birlikte Türk kadını bu dönemde cephelerde vazife almaya da hazırды. Örneğin Gemlik'in Armutlu Nahiye Merkezinde 20 yaşlarında Ravziye adında bir genç Türk kızı gönüllü olarak orduda hizmet etmek istediğini bildirerek müracaatta bulunmuş ve bu müracaat, Türk Ordusu tarafından memnuniyet ve teşekkürle kabul edilmiştir.⁶⁵⁶

Ekim 1941 başlarında ise Türk Ordusu için yardımlar bütün ülke sathına yayılmış, Türk Kızılayı Mehmetçik için 25.000 pamuklu çamaşır, 2.000 adet takım şeklinde çamaşır hazırlamıştır.⁶⁵⁷

Kızılay ve Yardımseverler Cemiyetleri, 25 Kasım 1941'de Ankara'da orduya kışlık hediye toplamak için yeni bir duyuru yapmış, bu ilân neticesinde Ankara halkı hediyelik eşya ve nakdi para yardımı vererek kampanyaya geniş çaplı katılmıştır. Türk Çocuk Esirgeme Kurumu da askerde olan Mehmetçiğin çocukları ile yakından ilgilenme kararı almıştır.⁶⁵⁸

Yunus Nadi 2 Aralık 1941 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki yazısında Türk Ordusu için kışlık yardımların önemine değinmiş, bu sene yapılan yardımların daha organize işlediğini belirtmiştir.⁶⁵⁹ Bu arada İzmir'de de Türk Hava Kurumu için yardım kampanyaları yaygınlaşmıştır.⁶⁶⁰

⁶⁵⁴ “Ankara'da Gönüllü Hastabakıcı Kursu Dün Merasimle Açıldı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6010 (3 Mayıs 1941), s.1. “Bayan İnönü Cebeci Hastanesi Kurslarında”, **Cumhuriyet**, Sayı:6011 (4 Mayıs 1941), s.1.

⁶⁵⁵ “İstanbul Kadınları-Harp Halinde Alacağı Vazifeleri Şimdiden Tespit Etmeğe Başladılar”, **Cumhuriyet**, Sayı:6014 (7 Mayıs 1941), s.1.

⁶⁵⁶ “Bir Türk Kızı Orduya Gönüllü Yazıldı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6038 (31 Mayıs 1941), s.1.

⁶⁵⁷ “İstanbul Kadınları”, **Cumhuriyet**, Sayı:6160 (8 Ekim 1941), s.1, 5.

⁶⁵⁸ “Askerlerimizin Yavruları”, **Cumhuriyet**, Sayı:6207 (26 Kasım 1941), s.3.

⁶⁵⁹ Yunus Nadi, “Askerlerimize Kış Hediyesi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6213 (2 Aralık 1941), s.1.

⁶⁶⁰ Türk Hava Kurumuna İzmir'de Yardımlar, **Cumhuriyet**, Sayı:6225 (15 Aralık 1941), s.3.

4. Trakya Ordusunun 1941 Ortalarındaki Durumu

Balkanlarda Almanlar baskıyı iyice arttırdığı günlerde İngiliz Orduları Yunanistan'a girmiş ve Almanlara karşı kalkan görevi üstlenmişlerdir.⁶⁶¹ Yunan kuvvetlerinin Alman Ordusu karşısında gösterdiği mukavemet Türk basını tarafından takdirle karşılanmıştır.⁶⁶²

Bu dönemde Balkanlarda kendisine verilebilecek her türlü görevi yapmaya yönelik hazırlıklarına devam eden Trakya Ordusu'nun durumuna dair basında çıkan en önemli haberden bir tanesi, gazeteci Abidin Daver'in Orgeneral Fahreddin Altay ve Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman'ın birlikleri inceleme ve denetleme faaliyetleri sırasında kendisini davet etmeleri üzerine bu ziyarete dair 16 Nisan 1941 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan yazısıdır. Gazeteci Abidin Daver, II. Dünya Savaşı yıllarında İkinci İnönü Zaferi'nin yıl dönümünde Türk Ordusu ile beraber geçirdiği sürede yaptığı gözlemlerini Türk Milleti ile paylaşmıştır.

Abidin Daver'e göre⁶⁶³ Türk Ordusu bu dönemde talim, terbiye, iaşe, konaklama, teçhizat, silâh, mühimmat, malzeme ve tahkimat bakımından oldukça iyi bir durumdaydı. Moral açısından ise Türk Ordusunun ruhu ve imanı çelik gibiydi. Ayrıca Türk Ordusu Balkan Harbi'nin aksine her türlü siyâsi meselelerden ve parti kavgasından uzaktı. Komuta heyeti ise oldukça tecrübeli ve birkaç harpde ateş tecrübesi görmüş, modern harp tekniğinin bütün inceliklerini bilen azimkâr generallerden oluşmaktaydı.

Yine Abidin Daver'e göre ordunun silâhı, malzemesi, cephanesi boldu ve en modern harp vasıtalarıyla teçhiz edilmişti ve daha önce yaşamış olduğu harp tecrübelerine göre oldukça iyi bir hâldeydi. Ayrıca Türk Ordusu, Lozan sonrası barış döneminde eski harp tecrübesine ve yaptığı eğitimlere Avrupa'nın tekniğini ilave etmişti. Karada, havada ve denizde teşkilat kadrolarını genişletmiş ve subay kadrolarını arttırmıştı.

Abidin Daver, Türk askeri ile birlikte olduğu süreçteki incelemeleri neticesinde ordunun önemli bir kısmının tahkimat faaliyeti icra ettiğine vurgu yapmıştır. Bu dönemde kuşkusuz Türk Ordusu muhtemel düşman taarruzlarına karşı

⁶⁶¹ "Yunanistan'a Gelen İngiliz Ordusu", **Cumhuriyet**, Sayı:5985 (8 Nisan 1941), s.1.

⁶⁶² "Struma Cephesi Tutunuyor", **Cumhuriyet**, Sayı:5986 (9 Nisan 1941), s.1.

⁶⁶³ Abidin Daver, "Trakya Ordusunda Birkaç Gün", **Cumhuriyet**, Sayı:5993 (16 Nisan 1941), s.1, 3.

Trakya’da oldukça kapsamlı istihkâmcılık faaliyetlerine girişmiş ve savunma mevzilerini sürekli olarak geliştirmiştir.

Bununla birlikte Abidin Daver, Türk Ordusunda istihkâmcılık faaliyetlerinde komutanlar arasında eskiye göre zihniyet değişikliği yaşandığına da değinmiştir. Daver’e göre “*eski ordu mensupları arasında araziden istifade ederek gizlenmek korkaklık kabul edilirdi. Eski alaylı zabıtlere göre bir taşın arkasında siper almayı bilen genç mektepli zabıtlere korkak denmekteydi. Fakat II. Dünya Savaşı ile birlikte örtü, gizlenme, düşmana görünmeme artık harbin prensipleri olmuş, “kamufraj” diğer bir ifadeyle ‘peçeleme’ askerliğin sanatlarından biri haline gelmiştir.*”⁶⁶⁴ Daver’e göre Türk Ordusu da bu prensipleri gayet güzel öğrenmişti ve uygulama düzeyinde her kademedede icra etmekteydi.

Abidin Daver, Türk Ordusunda gözlemlediği tahkimat faaliyetlerine değindikten sonra tahkimat yapan askerlerin yanındaki eğitim alanlarında muharip birliklerin yaptığı eğitimlere de kısaca değinmiştir. Daver’e göre “*Türk Ordusu sadece tahkimata bel bağlayan bir savunma ordusu değildi ve Türk Ordusunun prensibi ‘taarruz ve sürekli taarruzdu’. Müdafaa yaparken bile Türk Ordusunun hedefi taarruzdu ve Türk Ordusunun komutanları, subayları, erbaş ve eri dâhil herkes taarruzun üstünlüğüne inanmış ve bu düşüncede yetiştirilmişti. Yapılmakta olan tahkimatlar ve tesisler gerektiğinde daha iyi taarruz edebilmek için sadece birer vasıtaydı. Türk Ordusu makineli tüfeğine olduğu kadar süngüsüne de güvenmekteydi. Motorlu vasıtalar gibi bacaklarından da istifade etmeyi bilmekteydi ve Türk piyadesinin bacağı çelik gibiydi. Çünkü Türk piyadesi günlük eğitimlerin dışında haftada üç gün yaptığı 40, 50, 60 kilometrelik yürüyüşlerle kondisyonlu ve tam eğitilmiş bir hâldeydi.*”⁶⁶⁵

Abidin Daver kıştan çıkan orduya çok iyi bakıldığına da vurgu yapmış ve soğuğa, hastalıklara karşı ordu içinde her türlü tedbir alındığına işaret etmiştir.

Daver “Mehmetçiğe Kış Hediyesi” kampanyasının ise biraz geç kaldığını, bazı lüzumsuz yardımların ise askere gönderildiğini, gelecek kışa dönük asker hediyelerinin yazdan ve daha erken başlatılmasının uygun olacağını belirtmiştir.

Daver Türk Ordusuna dair tespitlerini şöyle sürdürmüştür:

⁶⁶⁴ Abidin Daver, “Trakya Ordusunda Birkaç Gün”, **Cumhuriyet**, Sayı:5993 (16 Nisan 1941), s.1, 3.

⁶⁶⁵ Abidin Daver, “Trakya Ordusunda Birkaç Gün”, **Cumhuriyet**, Sayı:5993 (16 Nisan 1941), s.1, 3.

“Asker kışı köylerde ve kapalı mekânlarda sobalı ortamlarda geçirmiş, merkezdeki eski hamamlar tamir edilerek ve barakalar yapılarak askerlerin banyo etmeleri sağlanmıştır.

İaşe açısında ise Türk Ordusunun mensupları ihtiyaç duydukları gündelik kaloriyi düzenli olarak almaktadır. Her tarafta seyyar fırınlar çalışmaktadır ve depolar erzak doludur. Türk askeri kıştan bahara daha zinde ve kuvvetli çıkmaktadır.”⁶⁶⁶

Abidin Daver Türk Ordusunun bulunduğu bölgeleri tahrip değil imar ettiğine vurgu yaptıktan sonra, her tarafta Mehmetçiğin yollar yaptığı, dispanserler açtığı, ağaçlar diktiği, tarlalara, bağ ve bahçelere baktığı, tarihi binaları tamir ettiği, Bolayır’da Süleyman Paşanın Türbesi ve Namık Kemal’in mezarının büyük bir özenle yapıldığına da değinmiştir.⁶⁶⁷

Diğer yandan Millet Meclisi Başkanı Şemsettin Günaltay da Alman Ordularının baskısının hissedildiği bugünlerde Ankara Halk Evi’nde verdiği konferansta kahraman Türk Ordusunun her tecavüzü karşılayacak bir kudrete sahip olduğunu, bugün sahip olduğu eğitim ve teçhizatla geçmişte Çanakkale’yi müdafaa eden Türk Ordusuna göre imkânlar açısından kat kat üstün olduğunu, Ebedi Şef Atatürk ve Millî Şef İsmet İnönü’nün kumandanlarının pişe pişe yetiştiğini ve bu subayların tecrübeli ve bilgili kahramanlar olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶⁸

İstanbul Üniversitesi Rektörü Cemil Birsnel de 23 Mart 1941’de Edirne’de halkevinde verdiği “Tanzimatın Başaramadığı Dava” adlı konferansta Türk Milletinin istiklâl aşkına vurgu yapmış ve bu dava için hudutta nöbet bekleyen Türk askerinin istikbal için tüm ülkeye emniyet verdiğini belirterek Türk Ordusuna methiyelerde bulunmuştur.⁶⁶⁹

Alman tehlikesinin Türk hudutlarına dayandığı bugünlerde Türk Ordusunun misak-ı millî ile çizilmiş toprakları koruma yönündeki azim ve kararlılığını ifade eden açıklamalar gazetelerde çokça yer almıştır.

Başvekil ve Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu, 2 Ağustos 1944’te Meclis’in olağanüstü toplantısında 1941 bahar döneminde yaşananları şu sözlerle açıklamıştır:

⁶⁶⁶ Abidin Daver, “Trakya Ordusunda Birkaç Gün”, **Cumhuriyet**, Sayı:5993 (16 Nisan 1941), s.1, 3.

⁶⁶⁷ Abidin Daver, “Trakya Ordusunda Birkaç Gün”, **Cumhuriyet**, Sayı:5993 (16 Nisan 1941), s.1, 3.

⁶⁶⁸ “Türk Milleti Şefinin Emrini Bekliyor”, **Cumhuriyet**, Sayı:5969 (23 Mart 1941), s.1, 5.

⁶⁶⁹ “Rektörün Mühim Nutku”, **Cumhuriyet**, Sayı:5970 (24 Mart 1941), s.1, 3.

“Alman Orduları birkaç ay sonra, yani Nisan 1941’de Bulgaristan üzerinden Yunanistan’a ve Yugoslavya’ya taarruz etmiş, kahramanca dövüşen bu memleketleri yenmiş ve Yunanistan’a yardıma gelmiş olan müttefikimiz İngilizleri oradan ricata mecbur etmiş ve hemen akabinde adalara sıçrayarak bunların kâffesini (tamamını) zapt etmişlerdi. Bu suretle önüne geçen her kuvveti yenmiş ve bu neşe ile kükremiş olan Alman Orduları ile bir gün yapayalnız karşı karşıya kaldık. Balkanlarda taarruzun şu arz ettiğim şekilde inkişafı esnasında üstümüze doğru sarkan tehlikenin ehemmiyetini müdrik olarak aldığımız karar şu oldu: Trakya’daki köprüleri uçurduk ve kendimizi müdafaya karar verdik. Vaziyet bu merkezde iken Almanlar bize kendileriyle harp etmek tasavvurunda olup olmadığını sordular. Biz de cevaben kendilerine tarzı hareketimizi onların tavrı hareketlerine göre tanzim etmek kararında olduğumuzu bildirdik. Buna cevap olarak Almanlar icap etmedikçe, bizimle harp etmeyeceklerini ve ordularına herhangi bir yanlış anlayışa meydan vermeyecek şekilde Türk hudutlarından uzak kalmaları için emir verdiklerini bildirdiler.”⁶⁷⁰

Başvekil ve Hariciye Vekili Şükrü Saraçoğlu’nun bu açıklamasından da anlaşılacağı üzere Türk askeri 1941 baharıyla birlikte batı sınırında artık tam teçhizatlı olarak savunmadadır ve muhtemel her duruma karşı hazır beklemektedir.

Mebusların bu dönemde dünyada yaşanan gelişmeler ve Türkiye’nin durumu hakkında yurdun çeşitli yerlerinde verdiği konferanslarda ön plana çıkan başlık “Millî Şefe ve Kahraman Ordumuza Güveniyoruz” olmuştur.⁶⁷¹ Böylelikle halkın İsmet İnönü’ye ve orduya güvenmesi arzu edilmiş, psikolojik ortamın olumlu şekillendirilmesi arzu edilmiştir.

1941 Temmuz’unda Polatlı’da çektiği kurayla Balıkesir’in Edremit ilçesinde bulunan topçu alayına tayin olan ve teğmen rütbesindeki Adnan Çelikoğlu bu dönemdeki Türk Ordusuna dair tespitlerini şu şekilde aktarmıştır: *“Türk Ordusunun büyük çoğunluğu Alman taarruzuna karşı koymak için Trakya ve Gelibolu’da toplanmıştı. Trakya asker kaynıyordu. Bu nedenle bizim sınıfın çoğu bu bölgeye gitti. Trakya ve Gelibolu’ya giden arkadaşlar, savaş sonuna kadar çadırdı kaldılar... Bu arkadaşlarımızın çoğu, bu devredeki yaşadıkları elverişsiz şartlar nedeniyle, ileri*

⁶⁷⁰ T.B.M.M. Z.C., C.13, Devre VII, İçtima 1, 2 Ağustos 1944, s.5. Mahmut Goloğlu, **Millî Şef Dönemi (1939-1945)**, Ankara, 1974, s.261.

⁶⁷¹ “Millî Şefe Ve Kahraman Ordumuza Güveniyoruz”, **Cumhuriyet**, Sayı:5978 (1 Nisan 1941), s.3.

yaşlarda muhtelif hastalıklara yakalandılar. Alman Orduları Ege adalarını aldıkları için kıyılar, Edremit'ten Muğla'ya kadar yayılmış bir kolordu tarafından savunuluyordu. Bizim tümenimiz Midilli Adası'na karşı Edremit-Burhaniye-Ayvalık-Dikili sahil şeridinde yayılmıştı. Geniş saha ve sosyal durumu gelişmiş Ege Bölgesi, yerleşme ve yaşam bakımından rahat etmemizi sağlıyordu. Ama bölge dışına, İzmir veya Balıkesir'e gitmek zor işti. Komutanlar izin vermekte pek cömert davranmadığı gibi, arada Alman Ordularının hareketlerine göre sahil bölgelerindeki mevzilere gider oralarda beklerdik."⁶⁷²

Teğmen rütbesindeki Adnan Çelikoğlu'nun bu anısından da anlaşılacağı üzere Türk Ordusu belirtilen yıllarda sadece Trakya'da değil, Ege Bölgesi'nde de hazırlıklarını sürdürmekteydi. Zira Alman ve İtalyan Orduları Ege Denizi'nde ve Adalarda etkisini hissettiriyordu.

Yine yukarıda Abidin Daver'in Türk ordu mensuplarının sağlık durumlarına yönelik olumlu tespitlerine karşın Adnan Çelikoğlu'nun ifadeleri, bu durumun tam tersi olduğunu gösteriyordu. Zira Çelikoğlu'na göre II. Dünya Savaşı yılları Türk askeri, sağlık açısından uygun şartlarda yaşamıyordu.

5. Batı Trakya'nın Bulgarlar ve Limni-Midilli Adalarının Almanlar Tarafından İşgali

Mart 1941 tarihinden sonra Almanlar, Bulgaristan'ı Türkiye'ye karşı sınır harbinde bir koz olarak kullanmaya başlamışlar ve Bulgar Ordusunun Türkiye'ye karşı harekete geçebileceği izlenimi uyandırmışlardır.⁶⁷³

Nisan 1941 ortalarında ise Bulgar askerleri güneye, Ege Denizi'ne doğru inmişler ve İskeçe, Gümilcine, Kavala, Dedeoğaç, Serez, Drama ve Dimetoka'ya doğru ilerleyişe geçmiştir.⁶⁷⁴ Bu yeni durumda Meriç'in diğer kıyısında Türk Ordusu'nun karşısında Yunan Ordusu yerine Bulgar Ordusu belirmiştir.

25 Nisan 1941 sabah 05.00'te ise Çanakkale yakınlarında bulunan ve Boğazlar için hayati öneme sahip olan Limni Adası'na Alman Orduları çıkartma

⁶⁷² Çelikoğlu, a.g.e., s.50.

⁶⁷³ Seydi, a.g.e., s.12.

⁶⁷⁴ "Bulgarlar Garbi Trakya'yı İşgale Başladılar", Cumhuriyet, Sayı:5999 (22 Nisan 1941), s.1.

yapmıştır.⁶⁷⁵ Almanların daha önce işgal ettikleri Semadirek adasının yaklaşık 30 mil güneyinde bulunan Limni Adası'nın Almanlar tarafından işgali kuşkusuz Türk Ordusunu rahatsız etmiştir. Zira Türk Ordusu, Alman birlikleri tarafından adeta kuşatılmıştı. Mayıs ayında Midilli ve Sakız Adası'nın işgali, Alman paraşütçü birliklerinin Girit Adası'na çıkarma yapması Türk Donanmasını Ege Denizi'nde Alman Donanması ile artık komşu yapmıştı.

Almanya'nın Ege Denizi'ndeki egemenliğini tamamen tesis etmek ve İngiliz Hava Kuvvetlerini Romanya petrol alanlarının menzilinden uzak tutmak maksadıyla Girit Adasına gerçekleştirdiği paraşüt ve hava saldırıları kuşkusuz Türk tarafı için oldukça endişe verici bir durumdu. Bu saldırılarda İngiliz donanmasına ait üç kruvazör ve beş destroyer Almanlar tarafından batırılmış, bölgedeki diğer deniz gemileri ağır zayıat vermiştir.⁶⁷⁶ Bu gelişmeler karşısında artık Türkiye Ordusu savunma önlemlerini daha da artırmak zorunda kalmıştır.

Alman Ordusunun Balkan harekâtına başladığı günlerde yaşanan gelişmeler karşısında Türk Ordusu oldukça tedirgin olmuştur. *“Meriç ve Arda nehirleri, doğu sahillerinde bulunan tahkimatlı Çakmak Hattı terk edilmiş, Avrupa'ya tek geçit olan Meriç üzerindeki demir yolu köprüsü uçurulmuş, kıt'alar kar, fırtına tipi ve Trakya soğuşuna rağmen, yıllarca kalacakları Çatalca hattına”* çekilmiştir.⁶⁷⁷

Meriç nehri üzerindeki demir yolu köprüsü uçurulması öncesinde üç Türk askeri mayın döşerken hayatlarını kaybetmiştir. Bu sırada Karaağaç/Edirne Kışlası'nda genç bir piyade subayı olan Muhittin Ergüneş, anılarında görev yaptığı alayın da bu köprüleri havaya uçurmak için katkı sağladığını belirtmiştir.⁶⁷⁸

Bu gelişmeler karşısında izinde olan Türk askerî personeli izinden çağrılarak hemen görevlerinin başına dönmüşlerdir. Bu izinden alelacele dönerek askerî birliğinin başına geçen ve o yıllarda genç bir subay olan Adnan Çelikoğlu anılarında Alman ordularının Türk-Bulgar hududuna 30 km mesafede durmaları karşısında şimdilik “bir oh çektiklerini” ifade etmiştir.⁶⁷⁹ Kuşkusuz Alman ilerleyişinin durması en azından şimdilik Türk askerini rahatlatmıştı. Fakat yine de Almanların ne yapacağını kestirmek mümkün değildi.

⁶⁷⁵ “Alman Kıtaları Limni Adasını İşgal Etti”, **Cumhuriyet**, Sayı:6003 (26 Nisan 1941), s.1.

⁶⁷⁶ Robert Alexander Clarke Parker, **İkinci Dünya Savaşı**, Çev.: Müfit Günay, Ankara, 2009, s.67.

⁶⁷⁷ Çelikoğlu, a.g.e., s.44.

⁶⁷⁸ İzgören, a.g.e., s.47.

⁶⁷⁹ Çelikoğlu, a.g.e., s.44.

Artık Mihver orduları Türk sınırına dayanmış ve Türk Devleti ile komşu olmuştu. “*Tüm askerlerde, Almanlar, Türkiye’ye girecek korkusu vardı.*”⁶⁸⁰

Bu gelişmeler karşısında Türk Devleti olası her ihtimali göz önünde bulundurarak bütün tedbirlerini almıştır. Bu kapsamda, halkın ve ordunun olası senaryolara hazırlık için erzak stoklarının arttırılmasına yönelik gayretlere ivme verilmiştir. Özellikle iaşesi hayati öneme sahip İstanbul’un iaşesine ağırlık verilmiş ve bu nedenle İstanbul için stok yapılması maksadıyla ivedilikle çalışmalar başlatılmıştır.⁶⁸¹ Diğer taraftan devlet adamları tarafından halkı herhangi bir savaş galeyanına sokmamak adına ülkede şeker, çay stokunun ihtiyaca kâfi ve uzunca bir müddet yeterli miktarda olduğuna dair açıklamalar da yapılmıştır.⁶⁸² Fakat bu stoklar bir yandan da devamlı azalmıştır.

Batı Trakya’nın Bulgarlar tarafından işgaline başlandığı günlerde İngiliz Ordusu da Irak’a, Basra’ya girmeye başlamıştı. İngiliz gazetelerine göre bu durum Mihver devletlerine karşı Türk mukavemetini güçlendirecekti ve Türklere Basra Körfezi ile yardım edilebilecekti.⁶⁸³

Irak’ta yaşanan gelişmeler karşısında Irak Harbiye Nazırı 8 Mayıs 1941 sabahı Ankara’ya gelmiş ve Irak Başvekili ise ülkeden kaçmıştır.⁶⁸⁴

Bu gelişmeler karşısında Türk Ordusu güneyde yeni bir devletin mensupları ile komşu oluyordu. Türk Ordusu bir taraftan sınırlarında yeni meslektaşları ile karşılıklı teyakkuzda beklerken, Kasım 1941 tarihinde Bulgar Savaş Bakanı General Daskalov “Bulgar Ordusu yakında rol oynamaya çağrılır.” sözleriyle açık olarak Türk Devleti’ni tehdit etmiştir.⁶⁸⁵

Şubat 1942’de Bulgar Radyosunda yapılan bir Alman propagandasında ise Trakya’nın Türkiye’ye ait kısımlarının Avrupa’nın bir parçası olduğuna vurgu yapılmıştır.⁶⁸⁶ Almanların, Türk Devlet idarecilerini ve halkını etkilemek için Bulgar radyosunu seçmesi oldukça manidardı. Çünkü Almanlara göre bu Bulgar Radyosunun yayını ile Türk sınırına çok yakın bölgelerdeki Türk halkı ve Ordusu

⁶⁸⁰ İzgören, **a.g.e.**, s.48.

⁶⁸¹ “Erzak Stokları”, **Cumhuriyet**, Sayı:5999 (22 Nisan 1941), s.1, 5.

⁶⁸² “Şeker Stoklarımız İhtiyaca Kâfidir”, **Cumhuriyet**, Sayı:6006 (29 Nisan 1941), s.1.

⁶⁸³ “Irak’a Çıkan İngiliz Ordusu”, **Cumhuriyet**, Sayı:5999 (22 Nisan 1941), s.1, 5.

⁶⁸⁴ “Irak Harbiye Nazırı Ankara’da”, **Cumhuriyet**, Sayı:6018 (9 Mayıs 1941), s.1.

⁶⁸⁵ Seydi, **a.g.e.**, s.12.

⁶⁸⁶ Seydi, **a.g.e.**, s.12.

çok rahat bir şekilde bu yayınları dinleyerek Bulgar propagandasının etkisi altına girebilirdi.

6. Çakmak Hattından Daha Gerideki Çatalca Hattında Savunmaya Geçiş

Türk Devleti Almanların sınırına dayandığı Mart 1941’de zor durumda kalmıştır. Bu tarihe kadar İngilizlere gözle görülür yakın tavırlar sergileyen Türk Hükûmeti bu tarihten sonra olası bir Alman işgaline fırsat vermemek için oldukça temkinli bir siyaset gütmeye gayret etmiştir.

1941 yılının Nisan ayında Yunanistan’ın Almanlar tarafından işgali üzerine Bulgaristan sınırının hemen gerisindeki Çakmak hattının batı kanadı hassasiyet kazanmış ve bunun üzerine Çakmak hattı hızla boşaltılarak Trakya’da sadece örtme birlikleri bırakılmıştır. Örtme birliklerinin perdeleme faaliyetleri ile koordineli bir şekilde Türk Ordusu daha önceden hazırlanmasına başlamış olan Çatalca-Demirkapı mevzilerine hızla çekilmiştir. Bu hat, Balkan Harbi’nde Ahmet İzzet Paşa’nın savunduğu hattı. Birliklerin hareket kabiliyetinin azlığı bu çekilme sırasında iyice açığa çıkmış ve sıkıntılar yaşanmıştır. Bu çekilme sırasında Edirne civarındaki köprüler de imha edilmiştir.⁶⁸⁷

Bu geri çekilme bir gerekliliktir. Zira Türkiye, Çakmak hattını bu koşullarda elindeki kuvvetlerle savunamayacağını anlamıştı ve bu nedenle daha az güçle savunabileceği daha kısa bir hatta çekildi. Çatalca Hattı; Terkos Gölü-Çatalca-Kayak, Dağyenice, Kestanelik ve Sazı dereleri ve Marmara kıyısında Büyükçekmece lagününün doğu kıyısı arasında uzanmaktaydı. Çatalca hattının gerisinde iki hat daha hazırlanıyordu. İkinci hat birinci hattın 550-1.500 metre gerisinden, üçüncüsü ise ikinci hattın 1.400-2.300 metre gerisinde idi. Hatlar arasında piyade siperleri ve avcı çukurları kazılmıştı. Ayrıca bu hatların her birinde anti tank hendeği kazılmıştı. Hendeklerin genişliği 60–90 cm, derinliği ise 30–40 cm’di. Birinci ve ikinci hatlardaki hendeklerin arka yüzleri beton kaplıydı ve anti tank toplarının bulunduğu beton koruganlarla güçlendirilmişti. Koruganların her birine su sağlanmıştı. İlâveten derin hendeklere gömülmüş kablolu haberleşme ve telsiz haberleşmesi mevcuttu. Ayrıca iki uçtaki sahillerde koruganlar vardı. Sahra topçusu, üçüncü hattın gerisinde

⁶⁸⁷ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.449, 452.

yer almaktaydı ve dördüncü hat inşa edilirse ağır topçu onun gerisinde mevzilenecekti.⁶⁸⁸

Bu yeni engel kuşağının önünde “*asıl muharebe hattı olarak Hadımköy kabul edildi. Başka çare yoktur. Çünkü İstanbul’un son müdafaa hattı olan Hadımköy, bir taraftan Karadeniz’e, diğer taraftan Marmara’ya dayanan, iki deniz arasında dar bir yerdi.*”⁶⁸⁹

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere Türk askerî birlikleri II. Dünya Savaşı yıllarının başında kademeli ve kendi içinde takviye edilmiş güçlü tahkimatlar hazırlamıştır. Bu mevziler, ilaveten doğal engeller ile takviye edilmiştir. Fakat Türk Ordusu her türlü engelin aşılabilirliğinin farkında olarak, gerekirse derinliklerde süngü muharebeleri de dâhil olmak üzere her türlü ihtimali de dikkate almıştır.

Almanya, Balkanlar’da ve Ege’de kendisi için gerekli güvenliği sağladıktan sonra Türkiye’ye bir saldırmazlık paktı önermiştir. Türkiye, İngiltere ile istişare ettikten sonra, daha önce üstlendiği uluslararası yükümlülüklerin de geçerli olmak koşuluyla, 18 Haziran 1941’de Türk-Alman Saldırmazlık Antlaşması’nı imzalamıştır.⁶⁹⁰

Almanya, güneyindeki güvenceyi Türkiye’yle yaptığı antlaşmayla tamamladıktan sonra, 22 Haziran’da Sovyetler Birliği’ne saldırıya geçecek ve Barbarossa Harekâtı’nı⁶⁹¹ başlatacaktır. Türkiye bu taarruzla birlikte önemli ölçüde rahatlayacaktır. Ama Rusya’dan sonra sıranın kendisine geleceği düşüncesi bir yandan da Türk yetkilileri rahatsız etmektedir.

P. TÜRK-ALMAN YAKINLAŞMASI

1. Türk-Alman Saldırmazlık Paktı (18 Haziran 1941)

Almanların Orta Doğu’ya olan ilgileri ve planladıkları Rusya seferi öncesi bölgede kurmak istedikleri güvenlik kuşağı Anadolu coğrafyasına olan ilgilerini arttırmıştır. Özellikle petrol zengini bu bölgeyi kontrol edebilmek için Türk topraklarından istifade etme emellerini muhafaza etmeye devam etmişlerdir.

⁶⁸⁸ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.452, 453.

⁶⁸⁹ İzgören, **a.g.e.**, s.48.

⁶⁹⁰ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.375.

⁶⁹¹ Winston Churchill, **2. Dünya Savaşı Hatıraları-Tek Başımıza Mücadele 1940**, Çev. Mehmet Ali Yalkın, İstanbul, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005, s.409-414.

1941 senesinde Adolf Hitler batı cephesinde galibiyete eriştikten sonra gizlediği Sovyetler Rusya'ya saldırma planlarını uygulamaya koymuştur. Ama bundan önce komşu olduğu ülkelerden bu konuda güvence alma girişiminde bulunmuştur. Zira Sovyetlere saldırı başlattıktan sonra komşu olduğu taraf ülkelerden Müttefiklerin de kışkırtmasıyla bir kuşatma harekâtına maruz kalabilirdi. Bunun için artık komşu olduğu Türk Devleti'nden Almanya'ya karşı herhangi bir harekâta bulunmayacağı yönünde güvence alınmalıydı. Bunu gerçekleştirmek için Alman Hükûmeti Türkiye ile bir saldırmazlık antlaşması çabalarını yoğunlaştırmıştır.

Almanların bu gayretleri netice vermiş ve Türkiye ile Almanya arasında Türk-Alman Dostluk Paktı 18 Haziran 1941 saat 21.15'de Ankara'da Hariciye Vekâleti binasında imzalanmıştır.⁶⁹²

Antlaşmaya göre,⁶⁹³ Alman ve Türk Devleti o tarihten önce imzaladıkları antlaşmaları ve kabullendikleri yükümlülükleri saklı tutacaktı. İlâveten her iki devlet de karşılıklı olarak birbirlerinin toprak bütünlüğünü onaylıyor, birbirlerine yönelik dolaylı ya da dolaysız her türlü harekâttan kaçınmayı taahhüt ediyordu. Ortak çıkarları ilgilendiren sorunlar ise uzlaşma ve ortak görüş sağlayacak dostça görüşmeler yoluyla çözülecekti. Antlaşma, imzalandığı tarihte yürürlüğe girecek ve 10 yıl süreyle geçerli olacaktı. Türk-Alman Dostluk Paktı, Müttefiklerin yanında savaşa girmekten kaçınan Türkiye tarafından II. Dünya Savaşı yıllarında harpten kaçınmak için önemli bir gerekçe olarak kullanılmıştır.

Türk yetkililerin Almanya'nın savaşı kazanma ihtimalinin olduğu bu dönemde imzalamış olduğu 18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman Saldırmazlık Paktı ile hem Alman tehdidi önlenmiş, hem de İngiltere'ye Türkiye'nin tarafsızlığı kabul ettirilmiştir. Bu pakt sayesinde Almanların baskı ve tehditleri azalmış, böylece Türk tarafı Almanya ile harbe girmekten kaçınmıştır.

Yunus Nadi imzalanan bu Antlaşma'dan dolayı hükûmeti tebrik etmiş ve uyguladığı siyasetten dolayı kendileri ile beraber olduklarını belirtmiştir.⁶⁹⁴

Yapılan Türk-Alman Saldırmazlık Paktı genel anlamda Türk basını ve mensupları tarafından olumlu olarak karşılanmış, hatta sevinçlerini ifade etmişlerdir.

⁶⁹² "Türk-Alman Dostluk Paktı İmzalandı", **Cumhuriyet**, Sayı:6057 (19 Haziran 1941), s.1.

⁶⁹³ Sosyal, **a.g.e.**, s.345-347. "Türk-Alman Dostluk Paktı İmzalandı", **Cumhuriyet**, Sayı:6057 (19 Haziran 1941), s.1.

⁶⁹⁴ Yunus Nadi, "Türk-Alman Anlaşması: Siyasetimizde Hiçbir Değişiklik Yok", **Cumhuriyet**, Sayı:6058 (20 Haziran 1941), s.1.

Ayrıca bu tutum ile Türkiye'nin İngiltere ile yapmış olduğu anlaşmaya aykırı davranmadığını da vurgulamışlardır.⁶⁹⁵

Türk Devleti, bu Antlaşma sayesinde dolaylı olarak artık sınır komşusu olduğu Almanya'nın muhtemel saldırısından en azından şimdilik kendini güvencede hissetmiş olsa da bu defa İngiltere'yi tedirgin etmiş,⁶⁹⁶ İngiltere ile ilişkiler kısmen durağan hâle gelerek yavaşlamıştır.

*“Savaş yılları boyunca gerek burjuvazi, gerekse bürokrasinin büyük bölümü Mihver Devletlerine daha bir sempatiyle baktılar. Türkiye savaşa girmediyse de bu tarafsızlık, Alman yayılmasının güneydoğu kanadını emniyete alma sonucunu getirdi ve Nazi Ordularının Sovyetler Birliği'ne daha rahat saldırmasına imkân verdi.”*⁶⁹⁷

1941 senesinde savaşın gidişatında Alman üstünlüğünün görülmesi Türk dış politikasına yön veren kadroyu da etkilemiş, Alman ordularının Türkiye'nin batı sınırına dayanması Türk-Alman ilişkilerinin yeni bir döneme girmesine neden olmuştur. Artık uluslararası siyasette Türk Devleti ve dolayısıyla ordusu Almanya ile daha yakın bir iletişim ortamına girmişlerdir. Türk basını ve kamuoyunu da bu Türk-Alman yakınlaşmasından nasibini almıştır.⁶⁹⁸

1941 Haziran'ından sonra Almanya'nın Sovyetler karşısında elde ettiği üst üste zaferler, Türkiye'de Almanların savaşı kazanacağı fikrini güçlendirmiş, *“hatta Saraçoğlu, Papen'le bir görüşmesinde bir Türk olarak Sovyetlerin yıkılmasını hararetle arzu ettiğini dahi belirtmiş, ancak bir başbakan olarak Türkiye'nin mutlaka tarafsızlık politikasına devam etmesi gerektiğini de sözlerine eklemiştir. Alman yanlısı bu tutum, Ribbentrop'u Sovyetleri içten çökertmeye yönelik Turancılık faaliyetlerini 1942'de başlatması için cesaretlendirmiştir.”* Bu maksatla Papen; Ahmet Caferoğlu, Ayas İshaki, Zeki Velidi Togan, Mehmet Emin Resulzade gibi eski Sovyet uyruklu vatandaşlarıyla ve Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Paşa ve General Emir Erkilet ile sık sık bir görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ancak Türk hükûmeti adına

⁶⁹⁵ Kılıç, **Türk Basını'nda Hitler Almanyası (1933-1945)**, s.244-247.

⁶⁹⁶ “Türk Alman Anlaşması”, **Cumhuriyet**, Sayı:6058 (20 Haziran 1941), s.1.

⁶⁹⁷ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.142.

⁶⁹⁸ Mithat Kadri Vural, “II. Dünya Savaşı Türkiyesi'nde Bir Muhalefet Örneği Olarak ‘Tan’ Gazetesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: VII, Sayı:16-17, İzmir, (2008/Bahar-Güz), s.386.

herhangi bir temsilcinin katılmadığı bu görüşmeler, Almanların arzu ettiği şekilde gerçekleşmeyince Eylül 1942’de son bulmuştur.⁶⁹⁹

Bu döneme ait Türk Devlet adamlarının Alman resmî makamları ile “Turancılık” maksadıyla görüşme yaptığının dair değişik görüşler olmakla birlikte 1941-1942 yıllarına ait on beş Alman Dışişleri Bakanlığı belgesinden yola çıkılarak Sezen Kılıç tarafından yapılan çalışma sonucuna göre: “*II. Dünya Savaşı yıllarında Türk dış politikasının en sözü geçen iki yetkilisi olan Saraçoğlu ve Menemencioğlu... her ne kadar bu kişiler duygusal anlamda Sovyetler Birliği’nde yaşayan Türk kökenlilerin bağımsız olmasını canı gönülden arzuladıklarını beyan etmişlerse de gerek tarafsızlık gerekse söz konusu Türklerin varlığını tehlikeye sokmamak açısından Türk hükümetinin bu konuda destek olamayacağı, ancak tavsiyelerde bulunabileceği veya üçüncü şahısların bu konudaki faaliyetlerine göz yumacağı*”⁷⁰⁰ yönünde bir tavır gösterdikleri anlaşılmaktadır.

2. Türk Ordusundan Alman Ordusuna Bir Ziyaret

25 Temmuz 1940’ta 21 milyonluk liralık eşya mübadelesi kapsamında Türk-Alman Ticaret Anlaşması imzalanmış,⁷⁰¹ bu antlaşma sonrası Türk-Alman ilişkileri daha da gelişmiştir. Cepheelerde gelişen Alman zaferleri karşısında Türk Hükümet yetkililerinin Almanların mutlak galibiyeti yönündeki düşünceleri artmıştır. Bu düşünceyle iki devlet arasında 18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman Saldırmazlık Paktı’nın gerçekleşmiş ve bu Pakt ile ikili ticaret münasebetlerine ivme kazandırmak adına 9 Ekim 1941’de Almanya ile yeni bir ticaret antlaşması daha imzalanmıştır. Bu yeni Ticaret Antlaşması ile her iki devlet, iki sene zarfında 200 milyonluk bir mal ticareti yapabilecekti.⁷⁰²

Kuşkusuz 18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman Saldırmazlık Paktı ve 9 Ekim 1941 Tarihli Ticaret Antlaşması ile devam eden Türk-Alman yakınlaşması, olumlu yansımalarını hem ekonomik ve hem de askerî düzeyde kendini göstermiştir.

⁶⁹⁹ Kılıç, *Türk Basını’nda Hitler Almanyası (1933-1945)*, s.266, 267.

⁷⁰⁰ Sezen Kılıç, “Alman Gizli Belgeleri’nde Panturan Faaliyetler (1941-1942)”, *Tarihin Peşinde- Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Konya, 2012, Sayı:7, s.202.

⁷⁰¹ “Türk-Alman Ticaret Anlaşması İmzalandı”, *Yeni Sabah*, Sayı:803 (26 Temmuz 1940), s.1.

⁷⁰² “Türk Alman Ticaret İtilafı İmzalandı”, *Cumhuriyet*, Sayı:6162 (10 Ekim 1941), s.1

İkili iyi ilişkiler neticesinde Alman Hükûmeti ve Başkomutanlığı Türk Hükûmeti'nden şark cephesini ziyaret için bir Türk askerî heyetini 1941 senesinin Ekim ayında ülkeye davet etmiştir. Bu davetten amaç, Alman Ordularının ne kadar güçlü ve iyi durumda olduğunu, yeni bir müttefik kazanabilmek için Türk komuta kademesine ve Hükûmeti'ne göstererek etkileyebilmektir. Harp Akademileri Komutanı Korgeneral Ali Fuad Erden ve Cumhuriyet Gazetesi yazarı Emekli General Hüseyin Hüsnü Erkilet bu ziyaret için hükûmetin uygun bulması neticesinde 15 Ekim 1941 öğle saatlerinde İstanbul Yeşilköy'den kalkan bir uçak ile Sofya'ya hareket etmiştir.⁷⁰³

Bu heyette, Harp Akademileri Komutanı Korgeneral Ali Fuad Erden'in bulunması oldukça ilginçti. Çünkü belirtilen komutan Almanlarca kendilerine en yakın komutanlardan biri olarak düşünülmekteydi. Ayrıca bir kısım Alman kaynaklarına göre Harp Akademileri Komutanı Korgeneral Ali Fuad Erden'in Sovyetlerde Türk halklarının yaşadıkları yerlerde Türk tampon devletleri oluşturulmasından yana olduğunu Papan'e iletmişti. Bununla birlikte Alman Dışişleri Doğu Masası Sorumlusu Weizsaecker, Türk Büyükelçisi Hüsrev Gerede'nin Kafkas halklarının bir devlet olarak birleştirilmesinden ve Hazar Denizi'nin doğusunda bağımsız bir Turan devleti kurulabileceğinden söz ettiğine dair iddiaları vardı.⁷⁰⁴

Heyet buradan kara yolu ile incelemeler yapmak maksadıyla cephe hattına gitmiştir. Ziyaret boyunca heyete Alman Ordusu tarafından yakınlık gösterilmiş, Alman ordularının imkân ve kabiliyetleri Türk heyetine izah edilmiştir.

16 Ekim 1941'de Alman Başkumandanlığı tarafından cepheye ziyarete davet edilen Türk heyeti Bükreş'e gelmiş, aynı akşam Alman Ataşesi Albay Spalske tarafından bir davet verilmiş, bu davete Rumen Başkumandan İkinci Reisi General Mazarini de hazır bulunmuştur. İki Türk generali 17 Ekim'de Yarbay Braun ve Türk Ataşemiliter refakatinde cepheye hareket etmiştir.⁷⁰⁵

Bu dönemde Türk Ordu mensubu askerî ataşelerinin dünyada yaşanan gelişmeleri oldukça yakından takip ettiklerini söylemek mümkündür. Çünkü Türk Genelkurmayı II. Dünya Savaşı'nda yaşanan hadiseleri diğer haber kaynakları yanında askerî ataşelerinin aktardıkları raporlarla da takip etmekteydi.

⁷⁰³ "H. Emir Erkilet Şark Cephesinde", *Cumhuriyet*, Sayı:6168 (16 Ekim 1941), s.1

⁷⁰⁴ Kılıç, *Türk Basını'nda Hitler Almanyası (1933-1945)*, s.273.

⁷⁰⁵ "Generallerimiz Şark Cephesinde", *Cumhuriyet*, Sayı:6172 (20 Ekim 1941), s.1

Türk Generalleri, Alman Führeri ve Başkumandanı tarafından Komutanlık Karargâhında kabul edilmiştir. En üst seviyede gerçekleşen bu kabul, Alman Ordusunun Türk heyetine verdiği değeri göstermesi açısından oldukça önemlidir. Heyet ayrıca Alman Kara Orduları Başkumandanı Feldmareşal von Brauchitch ile Genelkurmay Başkanı Fold Mareşal Keitel'i de ziyaret etmişlerdir.⁷⁰⁶

Harp Akademileri Komutanı Korgeneral Ali Fuad Erden ve Cumhuriyet Gazetesi yazarı Emekli General Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet 5 Kasım 1941'de Bükreş'ten uçakla Türkiye'ye dönmüşlerdir. Heyet yaptıkları ilk açıklamada seyahatin genel olarak iyi geçtiğini, gördüklerinden memnun olduklarını ifade etmişlerdir.⁷⁰⁷

Heyet, inceleme imkânı buldukları Alman Ordusundan oldukça etkilendiklerini belirterek, verdikleri beyanlarıyla kamuoyunda savaşın Almanların kesin galibiyeti ile sonuçlanacağı yönünde bir algı oluşmasına neden olmuşlardır. Cumhuriyet Gazetesi yazarı Emekli General Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet, seyahat sonrası izlenimlerini “Şark Cephesinde Gördüklerim” başlıklı yazı dizisi ile okuyucularına aktarmış ve bu yazı dizisi ile Alman sempatisinin oluşmasına da dolaylı bir şekilde neden olmuştur. Heyet mensupları gezi boyunca kendilerine çok samimi davranıldığını belirtmiş ve Almanların Türklere muhabbet beslediklerini öne çıkaran açıklamalarda bulunmuşlardır.

3. Türk-Alman Yakınlaşmasına Karşı Müttefiklerin Tutumu

Daha Sultan II. Abdülhamit döneminde İngiliz ve Fransızların Türkiye'ye siyasî baskı uygulamaları ve iç işlerine müdahaleleri neticesinde Almanya ile başlayan siyasî ilişkiler, zamanla ticarî, ekonomik ve askerî alanlarda tam bir ortaklık hâline gelmişti. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda dağılan Türk Ordusunu yeniden düzenlemek için Almanya'dan askerî danışmanların Osmanlı Ordusunda görev alması ile Alman silâh endüstrisi ülkeye girmiş, Krupp, Loewe ve Mauser gibi büyük

⁷⁰⁶ “Alman Führeri General Ali Fuad ve H.Emir Erkilet'i Kabul Etti”, **Cumhuriyet**, Sayı:6180 (30 Ekim 1941), s.1.

⁷⁰⁷ “Cepheden Dönüş”, **Cumhuriyet**, Sayı:6187 (6 Kasım 1941), s.1, 3.

Alman silâh firmaları, Osmanlı Ordusunun top ve tüfek vb. gibi önemli askerî teçhizatlarını karşılamaya başlamıştır.⁷⁰⁸

Almanya ile bu yakın askerî ittifak durumu, I. Dünya Harbi'nde en üst seviyeye çıkmış, bunun sonucu olarak Türk Ordusu ister istemez Alman meslektaşları ile yakın bir birliktelik yaşamıştır. Bundan ötürü harbin her iki devlet tarafından yenilgiyle sonuçlanmış olmasına rağmen Türk Ordusunda diğer devlet kurumlarında olduğu gibi bir Alman hayranlığı devam etmiştir. Çünkü yıllar boyu süren bu birlikteliğin ve Türk Ordu sistemindeki Alman izlerinin hemen silinmesi imkânsızdı. Sonuçta Versay Anlaşması sonrasında Almanya'nın yeniden güçlenmesi ile birlikte çok geçmişe dayanan bu dostluk tekrar su yüzüne çıkmaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşına giden süreç ve harp yıllarında Türk ülkesi Alman emperyalizmin etkisine girmiş, bir takım Türk yetkililer sempati besledikleri Alman meslektaşları ile daha fazla iletişim haline gelmeye başlamışlardır.⁷⁰⁹

Bunun neticesinde Türk Ordusu içinde kendisini gösteren Alman yanlısı üst düzey subaylar İngilizleri oldukça endişelendirmiştir. Harp Akademisi Komutanı Orgeneral Ali Fuat Erden ve General Hüseyin Hüsnü Erkilet'in başını çektiği bir grup tam bir Alman yanlısıydı. Bu komutanlar Alman Ordularının Türkiye toprakları üzerinden geçişine izin verilmesini ve Bulgar modelinde millî statülerini korumak istiyorlardı. Bu görüş, Türk Ordusunun genelinde hâkim olmamakla ve Türk Genelkurmayının resmî görüşü olmamakla birlikte İngilizleri rahatsız etmiştir. Öte yandan Alman yanlısı generallerin Alman meslektaşlarının daveti üzerine doğu cephesini ziyaretleri ve bu ziyaretlere Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün izin vermiş olması Müttefikleri oldukça kaygılandırmıştır.⁷¹⁰

Bu gelişmeler, kuşkusuz Türk Ordusuna karşı Müttefiklerin endişelerinin artmasına neden olmuş ve ilişkiler gerilemiştir.

⁷⁰⁸ Mehmet Beşirli, "II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silâhları", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:16, Kayseri, 2004, s.121.

(çevrimiçi), http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_16/09_besirli.pdf, 13 Şubat 2013.

⁷⁰⁹ Bkz. Sezen Kılıç, **Hitler'in Gizli Dosyalarında Türkiye**, İlgı Yayınları, İstanbul, 2012.

⁷¹⁰ Seydi, **a.g.e.**, s.13, 14.

R. REFAH VAPURU FACİASI, DONANMA VE HAVA KUVVETLERİNDE BÜYÜK KAYIP

İtalya'nın harbe girmesi ve Almanların Balkanlarda etkinliğini arttırması ile birlikte Türk toprakları artık daha az güvenilir bir konuma gelmiştir.

Bu nedenle Türk Ordusu olası bir saldırı anında zayıfatı azaltmak için yeni bir takım önlemler almıştır. Bu doğrultuda Türk denizcileri de Kara Ordusu gibi eğitim kurumlarını daha güvenli bölgelere taşımak maksadıyla 23 Mayıs 1941'de, II. Dünya Savaşı'nın şiddetini hissettirdiği ve Almanların Balkanları işgal etmeye başladığı günlerde Deniz Harp Okulu, Deniz Lisesi ve Deniz Gedikli Ortaokulunu Mersin'e taşıyarak eğitim faaliyetlerini burada sürdürmüştür.⁷¹¹

Savaşın başlamasıyla birlikte Gölcük'ten Erdek'e taşınmış Türk Donanması, olası durumlara karşı tedbirler alırken, çok feci bir hadise yaşamıştır. Almanlarla ilişkilerin en üst seviyede olduğu, ordu mensuplarının Alman meslektaşları tarafından yakın ilgi gördüğü ve Almanlarla anlaşmanın yapıldığı günlerin hemen akabinde 23 Haziran 1941 tarihinde Mersin'den İskenderiye'ye hareket etmiş olan Türk bandıralı Refah Vapuru⁷¹² Kıbrıs açıklarında torpidolanarak batırılmıştır.⁷¹³

Türk Devleti'nin "*yakın dönem en acıklı ve dramatik olaylarından biri olan Refah Faciası*"⁷¹⁴ nın 18 Haziran 1941 tarihli "Türk-Alman Saldırmazlık Paktı"nın hemen sonrası olması oldukça dikkat çekicidir.

Zira "Türk-Alman Saldırmazlık Paktı" başta Sovyet Rusya olmak üzere ABD ve İngiltere'nin tepkisini çekmiş, ABD silâh yardımını kesmiş, İngiltere Türkiye'den üs talebinde bulunmuş ve Türkiye'ye vaat edilen savaş malzemesinin ve sipariş edilen silâhların geri verilmesini istemiştir.⁷¹⁵

"Türk-Alman Saldırmazlık Paktı" sonrası Amerika'ya gitmesi planlanan 79 subay ve askerî öğrencinin gönderilmesi ise askıya alınmıştır.⁷¹⁶

⁷¹¹ (çevrimiçi) <http://www.dho.edu.tr/> , 10 Şubat 2014.

⁷¹² Refah Şilebi, 1901 yılında İngiltere'de Sunderland'daki tezgâhlarda yapılmıştır. Boyu 102 metre 20 santim, eni ise 14.80 metre olan gemi birçok kez sahip değiştirdikten sonra 1931 yılında, "Barzılay Benjamen Firması" tarafından satın alınmış, adı "Refah" olarak değiştirilmiştir Rahmi Akbaş, **Mareşal Fevzi Çakmak-1876-1950**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, Ağustos 2011, s.349.

⁷¹³ "Bir Vapurumuz Akdeniz'de Batırıldı", **Cumhuriyet**, Sayı:6065 (27 Haziran 1941), s.1.

⁷¹⁴ Akbaş, **a.g.e.**, s.347.

⁷¹⁵ Akbaş, **a.g.e.**, s.347.

⁷¹⁶ **B.C.A.** (16 Temmuz 1941), Sayı: Dosya: E3, Fon Kodu: 030.01.0.0, Yer No: 56.343.14.

Fakat daha önce sipariş verilmiş Türk gemileri için herhangi bir dayatma yapılmamış, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Hugessen, Türk Hükûmeti'ne yazılı bir mesaj göndererek "Reis" sınıfı gemilerden Burak Reis, Murat Reis, Oruç Reis, Uluç Reis adlı denizaltılarının teslim için hazır olduğunu ve teslim almak üzere bir ekibin gönderilmesini istemiştir. Ayrıca İngilizler teslimatı gerçekleştirecek Türk ordu mensuplarının en geç 25 Haziran 1941'te Mısır'ın Port Said Limanı'nda hazır olmasını da belirtmiştir. Port Said Limanı'ndan sonra Türk personeli götürecek gemi ise meşhur Quenn Mary transatlantiği koruması altında yolculuğa devam edecekti.⁷¹⁷

Türk Devleti; İngiltere'ye vermiş olduğu dört reis sınıfı denizaltı ve dört hisar sınıfı muhribi almak ve bu ülkeden verilen uçakların kullanılmasına ilişkin kurs görmek üzere Türk deniz ve hava kuvvetlerinin en seçkin personellerini Mısır'a sevk edip oradan koruma ile İngiltere'ye göndermek üzere hazırlıklara başlamıştır. Gemi bulması için Millî Savunma ve Ulaştırma Bakanlıkları görevlendirilmiştir. Bir firmadan bulunan Refah adlı gemi 1901 yılında İtalyan firması adına inşa edilmiş olup oldukça eski bir deniz vasıtasıydı. Gemideki donanma mensupları İngiltere'de inşası biten ve bir an önce Türk donanmasına katılması gereken gemileri teslim almak için, havacılar ise uçak kurslarına katılmak üzere Refah Gemisi'ne binmişlerdir.⁷¹⁸

23 Haziran 1941 günü saat 17.30'da, Refah Şilebi, sessiz sedasız Mersin Limanı'ndan hareket etmiştir. Saatler: 22.30'u gösterirken gemi korkunç bir patlama ile ikiye bölünmüştür. Elektrik düzeneği bozulduğundan, elektrikler kesilmiş ve telsizler susmuştur. Gemi dört saat suyun üstünde durmayı başardıktan sonra 168 Türk askerî hayatını kaybetmiştir.⁷¹⁹

Millî Müdafaa Vekili Saffet Arıkan 4 Temmuz 1941'de Meclis'te yaptığı beyanatta gemide donanmadan 19 subay, 63 erbaş, 68 er, hava ordusundan 1 subay, 20 talebe ve 28 kişilik mürettebat olmak üzere toplam 200 kişi bulunduğunu, geminin 23 Haziran 1941'de 17.30'da Mersin'den Mısır'a hareket ettiğini ve aynı gün 22.30'da infilak ettiğini, geminin neden battığına dair araştırmaların devam ettiğini belirtmiştir.⁷²⁰

⁷¹⁷ Akbaş, **a.g.e.**, s.347, 348.

⁷¹⁸ Hergüner, **a.g.e.**, s.308.

⁷¹⁹ Akbaş, **a.g.e.**, s.349.

⁷²⁰ "Refah Vapuruna Faciası", **Cumhuriyet**, Sayı:6073 (5 Temmuz 1941), s.1, 5.

Olay yerine gönderilen yardım ekipleri ve kendi imkânlarıyla kurtarılanların sayısı 32 idi. Bunlar dört deniz subayı, bir hava subayı, dört hava talebesi 15 deniz astsubayı, beş deniz eri ile üç gemi mürettebatıydı. Facianın kurbanları ise toplam 168 kişiydi.⁷²¹

Elektrik makineleri ve telsizi kullanılmaz duruma gelen gemiden tahliye için mevcut filikalardan sadece birisi kullanılabilmiş, bu filika ile 36 saat sonra Karataş mevkiine çıkan gemi personeli geminin battığını bildirmiş, havadan ve denizden yapılan aramalarda sadece iki sal üzerinde bulunan 4 kişi 72 saat sonra kurtarılabilmektedir.⁷²²

Almanya ve İtalya yanında İngiltere'nin de Refah Gemisi'nin batırılması ile hiçbir alâkalarının olmadıkları yönünde açıklama yapma gerekliliği hissederek bu yönde alelacele beyanlarda bulunmaları⁷²³ ise oldukça dikkat çekiciydi.

Refah Gemisinde hayatlarını kaybeden Türk askerleri tüm ülkede büyük hüznü uyandırmış, orduda pek çok anma törenleri yapılmıştır. 7 Temmuz 1941'de Kasımpaşa Deniz Komutanlığında icra edilen törene pek çok askerî erkân katılmıştır. Törende konuşan Denizaltı Erbaşlarından Fazıl Darman, Türk denizcilerinin cesaret ve feragatlerine değindikten sonra verilecek her türlü göreve hazır olduklarını belirtmiştir.⁷²⁴ Aynı saatlerde Sarıyer'de de hayatlarını kaybeden Türk askerleri için bir başka tören düzenlenmiştir.

Bu hadiseden sonra "Refah Vapuru Tahkikatı"nı kolaylaştırmak, hadiseye dair soruşturmanın selametinin devamı için Millî Müdafaa Vekili Saffet Arıkan, Münakalat Vekili⁷²⁵ Cevdet Kerim İncedayı 12 Kasım 1941'de istifa etmişlerdir.⁷²⁶ Başvekâlete sunulan istifa dilekçeleri kabul edilmiş, Millî Müdafaa Vekâletine Manisa Mebusu Emekli Korgeneral Ali Rıza Artunkal ve Münakalat Vekâletine Samsun Mebusu Emekli Amiral Fahri Engin görevlendirilmiştir.⁷²⁷

⁷²¹ Akbaş, **a.g.e.**, s.350.

⁷²² Erdiç Sancar, **Türk Deniz Kuvvetleri Tarihi ve 21'nci Yüzyılda Deniz Kuvvetleri Stratejisi**, Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2004, s.331.

⁷²³ "Refah Faciası", **Cumhuriyet**, Sayı:6071 (3 Temmuz 1941), s.1.

⁷²⁴ "Hazin Bir Tören", **Cumhuriyet**, Sayı:6076 (8 Temmuz 1941), s.1, 5.

⁷²⁵ Haberleşme, Ulaştırma Bakanı.

⁷²⁶ "Millî Müdafaa ve Münakalat Vekilleri İstifalarını Verdiler", **Ulus**, 13 Kasım 1941, s.1. "Kabinede Değişiklik- Millî Müdafaa ve Münakalat Vekilleri İstifa Etti", **Cumhuriyet**, Sayı:6194 (13 Kasım 1941), s.1.

⁷²⁷ "Yeni Millî Müdafaa ve Münakalat Vekilleri Dün İşe Başladılar", **Ulus**, 14 Kasım 1941, s.1.

Başlangıçta olaya hangi ülke denizaltısının sebep olduğu aydınlatılamamıştır. Olay sonrası konu ile ilgili birçok soru sorulmuştur. Bu sorular şunlardır:

“Bu kadar önemli bir olaya neden eski ve derme çatma bir gemi seçilmişti?”

Gemide neden sadece iki filika bulunuyordu?

Refah Gemisi yola çıkarken neden Akdeniz’de hava ve deniz keşif raporları kaptana iletilmemişti?

Telsiz eski ve gemi elektriğine bağlı olduğundan elektriğin kesilmesi ile telsiz çalışmaz hale gelmişti. Neden yedek bir telsiz yoktu?

Refah Gemisinin kaptanı İzzet Dalgakıran tarafından saptanan rota, neden gemiye binen İngiliz irtibat subayı tarafından değiştirildi?

Refah Gemisine neden refakat için bir savaş gemisi ya da denizaltı verilmemişti?”⁷²⁸

Çok sonraları Fransızların, gemiyi yanlışlıkla batırdıkları ortaya çıkmış ve gizli pazarlıklar sonucu, iki savaş gemisi tazminat olarak Türkiye’ye verilmiştir.⁷²⁹

Refah hadisesinin hemen arkasından Türk kamuoyu yeni bir üzücü hadise daha yaşamıştır. 150 Tonluk Kaynarca motoru Bulgaristan’ın Varna Limanından dönerken Kilyos önlerinde kimliği belirsiz bir denizaltı tarafından 5 Kasım 1941 gecesi batırılmış, beş kişilik mürettebatı yüzerek karaya çıkmıştır.⁷³⁰

Türk gemisi “Yenice Vapuru” da Karadeniz’de bir saldırıyla maruz kalmıştır. İstanbul Limanı’na bağlı 550 tonluk Yenice Vapuru, Burgaz’dan 21 Kasım 1941’de İstanbul’a gelirken Vasilikos açıklarında torpidolanarak batırılmış, geminin 14 kişilik mürettebatından yalnız birinci ve ikinci kaptanlar kurtulmuştur.⁷³¹

İstanbul Limanı’na bağlı 200 tonluk Çankaya motoru ise , II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerden kaçan Yahudileri Filistin’e götürmek üzere Romanya’dan yola çıkan Struma gemisinin İstanbul açıklarında bir Sovyet denizaltısı tarafından

⁷²⁸ Akbaş, **a.g.e.**, s.351.

⁷²⁹ Akbaş, **a.g.e.**, s.351.

⁷³⁰ Hergüner, **a.g.e.**, s.316.

⁷³¹ “Karadeniz’de Yeni Bir Tecavüz”, **Cumhuriyet**, Sayı:6203 (22 Kasım 1941), s.1. “Karadeniz’deki Faciadan Kurtulan İki Kaptan Geldi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6205 (24 Kasım 1941), s.1. “550 Tonluk Yenice Vapurumuz Burgaz’dan İstanbul’a Gelirken Torpillendi ve Batırıldı”, **Ulus**, 22 Kasım s.1. Hergüner, **a.g.e.**, s.316.

batırıldığı gün,⁷³² 24 Şubat 1942 gecesi aynı bölgede muhtemelen Rus denizaltısının hücumu ile batırılmıştır. Dokuz kişilik mürettebat yara almadan filikalarla Karaburun kıyılarına çıkmıştır.⁷³³

S. TRAKYA ORDUSUNUN ANADOLU'YA ÇEKİLME TATBİKATI VE ALMANLARIN SOVYET RUSYA HAREKÂTI KARŞISINDA TÜRK ORDUSU

Dış politikada Sovyet baskılarının iyice hissedildiği bir dönemde Türkiye Başbakanı 2 Haziran 1940'ta radyoda ulusa ve dünya kamuoyuna hitaben bir konuşma yapmış ve konuşmasında *“Bugün harp hariciyiz ve öyle kalmak isteriz. Fakat bilmelisiniz ki dışarıda mütemadiyen hazırlıklar artmakta ve ne vakit nereye karşı kullanılacağı belli olmayan tedbirler alınmaktadır. Bu sebeple vatan müdafaası için silâha sarılmak mecburiyeti bir an hatırınızdan çıkmamalıdır. İçerden, dışarıdan gelen uyutucu telkinleri sert bir çehre ile reddetmelisiniz. Bugünün selamet vasıtası birlikteliktir. Ve vatan müdafaası için nihayete kadar azimli olduğumuz hususunda hariçte kimsenin tereddüdü olmamalıdır.”* diyerek vatani müdafaaya hazır olduklarını, bundan hariçte kimsenin tereddüdü olmaması gerektiğini, gerektiğinde her an silâha sarılabileceklerini dünyaya ilân etmiştir.⁷³⁴

Başbakan'ın bu açıklamalarından hemen sonra Reiscumhur İstanbul ve Trakya'da Türk Ordusu ile buluşmuştur.⁷³⁵ Her ne kadar bu seyahat halkla temas için planlanmış gibi gözükse de askerî birliklerin ülkenin en üst kademesindeki yetkililer tarafından ziyaret edilmesi büyük bir anlam taşımaktaydı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, halk ve orduyla buluştuğu bu ziyaretten Ankara'ya 11 Haziran 1940'ta dönmüştür.⁷³⁶

Almanlar bu dönemde güney istikametinde Balkanlarda ilerleyerek Romanya ve Bulgaristan üzerinden Karadeniz'e çıkmak amacındaydı. Almanya'nın Karadeniz'e inmesi nedeniyle Hüseyin Cahit Yalçın *“Karadeniz kıyılarında bir*

⁷³² Jaeschke, **a.g.e.**, s.71. Hergüner, **a.g.e.**, s.340-345.

⁷³³ Hergüner, **a.g.e.**, s.316.

⁷³⁴ “Vatani Müdafaa Hazırız”, **Cumhuriyet**, Sayı:5769 (3 Haziran 1940), s.1.

⁷³⁵ “Milli Şef Trakya'da Ordu ve Halkla Temas Etmektedir”, **Cumhuriyet**, Sayı:5774 (8 Haziran 1940), s.1.

⁷³⁶ “Cumhur Reisimiz Dün Akşam Ankara'ya Avdet Etti”, **Cumhuriyet**, Sayı:5778 (12 Haziran 1940), s.1.

Almanya, Rusya'nun böğrüne saplanmış bir hançerdir." ifadesini kullanmıştır.⁷³⁷ Türk Devleti'nin güvenlik kuşağının Balkanlar ve Karadeniz'den geçtiği kabul edildiğinde bu hançer aynı zamanda Türkiye'nin de böğrüne saplanmış oluyordu.

1941 başında Türk Ordusu Rodos'tan Trakya'ya olası bir Alman ve İtalya kuvvetlerine karşı tam teçhizat seferberliğini yapmış şekilde bekliyordu.⁷³⁸ Almanların tüm cephelerde ilerleyişi karşında, gerektiğinde birlikleri emniyetli bölgelere çekmek üzere Türk Ordusu harekât planlarını geliştirmiş ve bu planları tatbikatlarla test etmiştir.

Bu harekât planlarından amaç kuvvet çoğunluğu ile Trakya'da konuşlu birlikler ile Anadolu'daki unsurlar arasında gerekli desteği sağlayabilmek ve gerektiğinde kuvvet sevkıyatı yapabilmektir. Bunun için de Marmara Denizi ve Boğazlar deniz yolu ile nakliyatın gerçekleştirilmesi planlanmıştı. Boğazların doğu kıyısındaki İzmit, Gemlik, Bandırma gibi limanlar ile Tekirdağ ve Şarköy limanları arasında planlanan bu taşıma tatbikatlarına, askerî gemiler yanında Denizyolları, Şirketi Hayriye, Haliç İdaresi gibi resmî ve yarı resmî kamu kurumları ile özel denizcilik şirketlerine ait 20 civarında vapur/şilep, 10 civarında römorkör, 100 civarında mavnada katılmıştır. Her yıl "Geçit Tatbikatları" diye anılan bu tatbikatlar en az iki defa planlanmıştır.⁷³⁹

Trakya'daki birliklerin Anadolu'ya çekilme tatbikatlarından biri 30 Haziran 1941'de Boğaz'da gerçekleşmiştir. Trakya'dan gelen askerî birlikler İstanbul'a uğramadan Boğazların bir noktasından karşı kıyıya geçme tatbikatı icra etmiştir. Tatbikatı Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz, Birinci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay, birçok kolordu ve fırka komutanı izlemiştir.⁷⁴⁰

Bu tatbikatın Almanların ve Bulgarların Meriç'in öteki yakasında yerleştiği günlerde yapılması oldukça anlamlıydı. Her ne kadar Türk-Alman Dostluk Paketi imzalanmış olsa da Türk Devleti bir tedirginlik içerisindeydi. Bu tedirginlik duygusu ile Türk Ordusu olası bir saldırı durumunda birliklerini daha emniyetli bölge düşünülen Anadolu'ya çekilme ihtimallerini göz ardı etmediğini göstermiş oluyordu.

⁷³⁷ Hüseyin Cahit Yalçın, "Almanya Karadeniz'de", **Yeni Sabah**, Sayı:878 (9 Ekim 1940), s.1.

⁷³⁸ **İnönü'nün Söylev ve Demeçleri**, Türk Devrim Tarih Enstitüsü Yayınları, No.2, İstanbul, 1946, s.392.

⁷³⁹ Hergüner, **a.g.e.**, s.259.

⁷⁴⁰ "Boğaziçi'nde Askeri Bir Deneme Yapıldı", **Cumhuriyet**, Sayı:6069 (1 Temmuz 1941), s.1.

Bu denemede sadece yaya birlikler değil motorlu birlikler de karşı kıyıya taşınmıştır. Tatbikat birlikleri oldukça süratli ve emniyetli bir şekilde boğazın karşı kıyısına nakledilmişlerdir. Tatbikat boyunca yerel makamlar ile ve özellikle Limanlar Genel Müdürlüğü ile sıkı bir koordinasyon yapılmış, sabah başlayan provalar öğleden sonra da devam etmiştir.

1'inci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay icra edilen askerî birliklerin Boğaz'ın doğu yakasına taşınma işlemi hakkında basına açıklamalarda bulunmuştur.⁷⁴¹

Trakya'daki birliklerin Anadolu'ya çekilme tatbikatlarından bir diğeri de 28-30 Haziran 1942'de 1'inci Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay ve Donanma Komutanı Şükrü Okan tarafından sevk ve idare edilmiştir. Geçit-2/1942 Tatbikatı'nı Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Asım Gündüz ve Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı ile diğer devlet erkânı da izlemişlerdir. Anadolu kıyılarındaki İzmit, Yalova, Gemlik, Bandırma, Mürefte ve Gelibolu iskelelerinden Tekirdağ, Şarköy, Mürefte ve Gelibolu limanlarına askerî birlik, malzemenin taşındığı Geçit-2/1942 Tatbikatı'ndan sonra Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı gazetecilere tatbikatın başarılı bir şekilde son bulduğunu açıklamıştır.⁷⁴²

Türk Ordusu, Marmara Denizi ve Boğazlarda “Geçit Tatbikatı” ile olası bir harbe hazırlanırken Alman Ordusunun 22 Haziran 1941 günü başlayan Sovyetler Birliği harekâtı⁷⁴³ ise Türk Ordusu için kısmen Alman tehdidinin Türk sınırlarından başka bir bölgeye kanalize olması açısından önemliydi. Fakat buna rağmen Türk Ordusu ihtiyatı elden bırakmamıştır.

Alman Ordusunun 22 Haziran 1941 günü başlayan Rusya seferi, bir başka ifadeyle Barbarossa Harekâtı⁷⁴⁴ II. Dünya Savaşı'nın Doğu Cephesinin açılmasına neden olmuştur. Tarihin en kapsamlı askerî harekâtlarından biri olan bu Alman harekâtı 5 Aralık 1941 gününe kadar süren çatışmalarla hızla gelişme göstermiştir.⁷⁴⁵ Alman taarruzları karşısında Rusların Kızıldordusu Moskova önlerine ve Leningrad'a kadar geri çekilmiştir.

⁷⁴¹ “Boğaziçi'nde Askerî Bir Deneme Yapıldı”, *Cumhuriyet*, Sayı:6069 (1 Temmuz 1941), s.1.

⁷⁴² Hergüner, *a.g.e.*, s.259.

⁷⁴³ Blainey, *a.g.e.*, s.222.

⁷⁴⁴ Parker, *a.g.e.*, s.75.

⁷⁴⁵ Parker, *a.g.e.*, s.82.

Almanların Rusya seferi Türk komutanlarda Türk Ordusunun harp dışında kalacağı görüşünü kuvvetlendirmiştir. Fakat buna rağmen Türk askeri harbe hazırlık önlemlerine devam etmiştir. Bu dönemde devam eden Türk askerî hazırlıklarına yönelik Adnan Çelikoğlu anılarında şöyle anlatmıştır. “*Gece karartmaları, hava sirenleri, günlük yaşamın birer parçası olmuştu... İstanbul’daki askerî okullar, Anadolu’nun çeşitli yerlerine gönderiliyordu... Topçu ve Topçu Atış Okulu Polatlı’ya taşındı... Subay ve erler çadırlara çıktık. Tavlılar yemekhane, koğuşlar dersane oldu.*”⁷⁴⁶

Almanların Rusya taarruzları üç farklı sektörde gerçekleşmiştir. Bunlardan Kuzey Ordular Grubu Leningrad’a, Merkez Ordular Grubu Moskova’ya, Güney Ordular Grubu, yoğun nüfuslu ve tarımsal potansiyeli yüksek Ukrayna’ya saldırmış, Kiev’i alarak güney Rusya’nın bozkırlarına ve zengin petrol yatakları olan Kafkasya’ya yönelmiştir.⁷⁴⁷ 25 Temmuz 1942’de Alman orduları Rostov’u ele geçirip Don Irmağını geçtikten sonra Sovyet Ordusuyla Kafkas Dağlarının eteklerinde savaşa girmiştir.⁷⁴⁸

“*Alman Ordusunun Kafkaslara gelmesi aynı zamanda Türkiye’nin iki kara ve deniz hududunun Almanlar tarafından kontrol altına alınması demektir.*” Alman Orduları Türk sınırına yeniden dayanmış olduğu ve İngilizlerin Türk Genelkurmayını yanlarına çekebilmek adına uğraş verdiği bu günlerde Türk Ordusunda İngilizlere karşı Türk subaylarının bakışı oldukça tereddütlü ve soğuktu. Bu dönem Türk Ordusunda subay olan Adnan Çelikoğlu’nun şu sözleri Türk subaylarının İngilizlere bakış açılarını göstermesi açısından oldukça önemlidir. “*Alman Orduları Kafkasya’ya geldiğinde, Türk Ordusu içindeki genç kuşaktan, İngiltere’nin başarısını isteyen olduğunu hatırlamıyorum.*”⁷⁴⁹

Gerçekten de bu dönemde Türk subayları Müttefiklerle iş birliği yapıyor olmakla birlikte Müttefik devletlere kuşkuyla bakmaktaydı ve Alman Ordularının başarılarını İngilizlerin başarılarına tercih etmekteydiler.

⁷⁴⁶ Çelikoğlu, a.g.e., s.44.

⁷⁴⁷ Parker, a.g.e., s.78.

⁷⁴⁸ Sergey Matveevič Stemenko, **İkinci Dünya Harbinde Rus Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2006, s.62.

⁷⁴⁹ Çelikoğlu, a.g.e., s.45.

T. ASKERÎ TERFİLER-PROPOGANDA AMAÇLI ASKERÎ TÖRENLER

29 Ekim 1939 törenleri, Türk Ordusunun basının karşısına çıktığı bir başka önemli bir gün olmuştur. Bu törenlerde Türk Ordusu disiplinli Mehmetçikleriyle İsmet İnönü'nün önünden geçit yapmış, ellindeki mevcut harp silâh araç ve gereçleriyle adeta verilecek her türlü göreve hazır olduğu mesajını dünyaya vermiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak ile beraber hipodromda askerî kıt'aları denetlemiş, her birliğin önünden geçerken “merhaba asker” diyerek askerî kıt'aları selamlamış, birlikler de “sağ ol!” tekmiliyle Cumhurbaşkanı'na mukabelede bulunmuşlardır.

Bu törenlerde Hava Kuvvetlerinin unsurları da halkın tezahüratları ile karşılanmış, Türkkuşu Harbiye Mektebi'nin süvari ve topçu birliklerinin, diğer sınıflara ait askerî birliklerin geçişi takdir toplamıştır.

İstanbul'da icra edilen törenlerde de askerî birlikler basının karşında adeta görücüye çıkmıştır. Marşlarla Yedek Subay Okulu, Askerî Tıbbiye Mektebi, Deniz Harp Okulu, Deniz Lisesi, Deniz Gedikli Erbaş Okulu, piyade birlikleri, ağır ve hafif makineli tüfek, süvari, topçu, muhabere, nakliye birlikleri tören geçişlerini icra etmiş, halk Türk askerini adeta çiçek yağmuruna tutmuştur.⁷⁵⁰

Cumhuriyet'in 16. yıl dönümü en büyük şehirlerden en ücra ve en küçük köylere kadar her yerde kutlanmış ve yapılan törenlerde Türk Ordusuna olan sevgi açıkça göze çarpmıştır.⁷⁵¹

Gösterişli 29 Ekim törenlerinden az bir zaman sonra Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1939'da açılmış ve açılışta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bir konuşma yapmıştır. İnönü konuşmasında dünyada yaşanan gelişmelere değindikten sonra sözü Türk Ordusuna getirmiş ve şu beyanatta bulunmuştur. “*İçinde bulunduğumuz beynelmilel vaziyetin, Cumhuriyet'in Ordusunun ehemmiyet ve ihtiyacını gözleriniz önünde birinci derecede canlandırdığınıza şüphem yoktur. Bütün Türk Milletinin dikkati nazarı da, bu devrede, bilhassa kendi müdafaa vasıtalarına teveccüh etmiş bulunuyor. Cumhuriyet Hükûmeti, müdafaa tedbirlerini tekemmül ettirmek için hiçbir himmeti esirgememek azmindedir. Malî ve fenni nokta-i nazardan çok külfetli*

⁷⁵⁰ “Millî Şefin Önünde Geçit Resmi Yapıldı”, **Tan**, Sayı:1527 (30 Ekim 1939), s.6.

⁷⁵¹ “Bayram Büyük Tezahürat İçinde Nihayete Erdi”, **Tan**, Sayı:1528 (31 Ekim 1939), s.1.

ve masraflı bir hal almış olan müdafaa vasıtalarında ihmal etmemek gayreti, hükümet ve milletçe aziz bir kaygı olursa, erlere meydan görüldüğü zamanda vatandaşların yapılan fedakârlıkların hiçbirisine acımayacak mesut neticeler elde edecekleri muhakkaktır. Büyük Meclis, büyük Türk Milleti emin olabilir ki, Cumhuriyet Orduları emir aldıkları zaman vazifelerini hakkı ile ifa edecek kıymettedir. Yaptığımız ve yapacağımız fedakârlıklara Cumhuriyet Orduları lâyük olduklarını ispat etmeye her an hazırdırlar.”⁷⁵²

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bu konuşma ile Türk Ordusuna olan güveni bir kez daha vurgulamış ve kendisine verilecek her türlü görevi yapmaya hazır olduğuna işaret etmiştir. İnönü yapılan bu açıklamalar ile halkın hislerini coşturmak istemiş, kamuoyunda bir güven ortamını pekiştirmek arzu etmiştir. Zira bugünlerde Türk halkı, olası bir savaşta ordusunun ülkesini ve milletini koruyabilecek imkânını bizzat devletin en üst yetkililerinden duymak arzu ediyordu.

1940 senesinde de Türk Ordusu geçmiş yıllarda olduğu gibi askerî törenlere ve ordudaki terfilere oldukça önem vermiştir. 1940 Ağustos Şûrası’nda dikkat çeken husus, yine önceki senelerde olduğu gibi askerî terfilere ait kararların gazetelerde ilk sayfalardan duyurulması olmuştur. Basın askerî terfilere geçmiş dönemlerdeki gibi yine oldukça fazla yer vermiştir. 1940 Ağustos Şûrası’nda; Salih Omurtak ve Nafiz Gürman korgenerallikten orgeneralliğe, Tuğgeneral Zekai Okan tümgeneralliğe, Nuri Berköz, Zeki Erkmen, Şahab Gürler, M. Kenan Esenkunt, H. Fehmi Atakan, İ. Hakkı Uluğ, Saffet Pozantı, M. Rasim Topsever, Tahsin Erserim, M. Sırrı Seyrek, M.Celalettin Yakal, M. Zeki Doğan, M. Şefik Çakmak, Y. Razi Bitlen, Rıza Yavuzalp tümgeneralliğe terfi etmiştir.⁷⁵³

Bu terfilerde en dikkat çeken atama kuşkusuz ileride Genelkurmay Başkanı olacak olan Salih Omurtak’ın terfi ettirilmesi idi.

Türk Silâhlı Kuvvetlerinin 4’üncü Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Salih Omurtak, 1889 yılında Selanik’te doğmuş, 1907 yılında Harp Okulundan mezun olmuştu. Aynı yıl girdiği Harp Akademisini 1910 yılında kurmay subay olarak bitirdikten sonra Genelkurmay Başkanlığı Karargâhında Karargâh Subaylığı, 1’inci Kolordu, 2’nci Ordu, 4’üncü Kolordu, 5’inci Ordu, Doğu Ordular Grubu ve

⁷⁵² “Millî Şefimizin Tarihi Nutku”, **Tan**, Sayı:1530 (2 Kasım 1939), s.1, 7.

⁷⁵³ “Askerî Terfi Listesi-Korgeneral Nafiz Gürman, Salih Murtak Orgeneralliğe Terfi Ettiler”, **Yeni Sabah**, Sayı:837 (29 Ağustos 1940), s.1, 3.

3'üncü Or. Karargâh Subaylığı görevlerini yürütmüştü. 22 Ocak 1920'de görevli olarak geldiği Ankara'da kalarak Millî Ordu'ya katılmıştı. 1926 yılına kadar Genelkurmay Karargâhında Şube Müdürlüğü, Genelkurmay İkinci Başkan Vekilliği, 61'inci Tümen Komutanlığı, 3'üncü Ordu Kurmay Başkanlığı ve 8'inci Kolordu Komutanlığı görevlerinde bulunmuştu. Salih Omurtak, 1926 yılında terfi ettiği Tümgeneral rütbesi ile 8'inci Kolordu Komutanlığı görevini yürüttükten sonra 1930 yılında Korgeneralliğe terfi etmişti. Korgeneral rütbesi ile 9'uncu Kolordu Komutanlığı ve 3'üncü Kolordu Komutanlığı görevlerinde bulunmuş, 1940 yılında Orgeneralliğe terfi etmişti. Orgeneral rütbesi ile Yüksek Askeri Şûra Üyeliği, Genelkurmay İkinci Başkanlığı ve 1'inci Ordu Komutanlığı yapmış, 29 Temmuz 1946 tarihinde ise Genelkurmay Başkanı olarak atanmış, 8 Haziran 1949 tarihine kadar bu göreve devam etmiştir. Orgeneral Salih Omurtak Birtakım sağlık sorunları nedeniyle bir süre izin kullandıktan sonra 1 Ocak 1950 tarihinde atandığı Yüksek Askeri Şûra Üyeliği görevinden 6 Temmuz 1950'de kendi isteği ile emekli olmuştur. 1'inci Dünya ve Kurtuluş Savaşı'na katılmış olan Orgeneral Omurtak; Harp Madalyası, İstiklâl Madalyası, Muharebe Gümüş Liyâkat Madalyası ile Avusturya 5'inci Rütbe Mecidiye Nişanı, Avusturya-Macaristan 3'üncü Rütbe Liyâkat Nişanı ve Alman İmparatoru 3'üncü Demir Nişanı sahib idi. Almanca ve Fransızca bilen Orgeneral Salih Omurtak evlenmemiş, 23 Haziran 1954 tarihinde vefat etmiştir.⁷⁵⁴

30 Ağustos 1949 terfi listesinde topçu sınıfının sayıca fazlalığı dikkat çekmekte olup, süvari sınıfında da terfi edenlerin sayısı diğer sınıflara göre fazlaydı. Ayrıca Hava Kuvvetleri mensuplarının rütbe terfileri de basında yer almıştır. Terfi listelerinde demiryolları diye bir sınıfın olması ve cezaevi sınıfı şeklinde ayrı bir sınıfın yer alması da ayrıca dikkat çekiciydi.⁷⁵⁵

Bu seneki 30 Ağustos kutlamaları da ülke genelinde oldukça görkemli icra edilmiş, törenler vasıtasıyla Türk Ordusu sadece halkın karşısına çıkmamış, basın aracılığıyla tüm dünya kamuoyuna, kendisine verilecek her türlü göreve hazır olduğu mesajını vermiştir. Yeni Sabah gazetesinde 30 Ağustos 1940'ta bir yazı kaleme alan

⁷⁵⁴(Çevrimiçi.),http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/1_2_genelkurmay_baskanlari/konular/salih_o_murtak.htm, 3 Ocak 2013.

⁷⁵⁵ "Askerî Terfi Listesi-Korgeneral Nafiz Gürman, Salih Murtak Orgeneralliğe Terfi Ettiler", **Yeni Sabah**, Sayı:837 (29 Ağustos 1940), s.1, 3.

Cemalettin Saraçoğlu'na göre 30 Ağustos "Mehmetçiğin 18 sene evvel yumrukla ispat ettiği riyazî (bilimsel, mantıklı) dava" idi.⁷⁵⁶

Edirne'deki 30 Ağustos törenlerinin kutlamasına ise Bulgar Hudut Komutanı ailesi ve bir üsteğmenle birlikte gelmiş, resmî geçidi yakından izlemiştir.⁷⁵⁷

İstanbul'daki askerî birliklerin geçişi ise Ankara'daki birlikler gibi oldukça görkemli olmuş, ilk önce piyadeler, hafif ve ağır makineli tüfekler beraber geçmiş, onları takiben Yedek Subay Okulu ve Askerî Tıbbiye talebeleri geçişi icra etmiştir. Bu sırada avcı ve bombardıman uçaklarından oluşan filolar geçit sahasının üzerinden uçmuştur. Tören alanında askerî liseler, muhabere, süvari ve topçu kıt'aları sırası ile ve alkışlarla geçmiş, bunları bindirilmiş birlikler, tayyare defî bataryaları takip etmiş ve tören birliklerinin en sonunda jandarma, polis unsurları geçiş icra etmiştir.⁷⁵⁸

Endişelerin arttığı 1941 yazında ise Türk Ordusu yeni bir terfi heyecanı daha yaşamıştır. 28 Ağustos 1941'de Cumhurbaşkanı tarafından imzalanan askerî terfi kararları kamuoyu ile paylaşılmıştır. Bu şûrada üst kademedeki gerçekleşen terfiler şunlardı:

Korgeneralliğe terfi eden komutanlar: Rüştü Akın (Filibe), M. Mazlum İskora (Kalkandelen), İ. Hakkı Kurtcephe (Sivas). Tümgeneralliğe terfi eden komutanlar: Fahri Belen, Cevad Yalım, Yümnü Üresin, Nazmi Gönenli, Muzaffer Tugsavul, İzzet Aksular, Kemal Yaşınkılıç, Fevzi Mengüç, Mümtaz Ulusoy, Tevfik Topçu, Ekrem Türker, Nureddin Baransel, Mahmut Berköz, Asım Tınaztepe, Asım Altuğ, Arif Tanyeri, Sadık Aldoğan, Neşet Akmanlar, Fevzi Akıncılar, Zeki Erkmen, Şahap Gürler, Nuri Beközi, İ. Hakkı Uluğ. Tuğgeneralliğe terfi eden komutanlar Şükrü Kanatlı, Salih Erkuş, Emin Çınar, Cemal Bükey, Tuğbay Rasim Şengir, Hulusi, Alpagok, Abdülkadir Noyan, Cemal Büke.⁷⁵⁹

Bu terfilerde dikkat çeken kişiler: Fevzi Mengüç ve Asım Tınaztepe idi. Çünkü bu komutanlardan Fevzi Mengüç, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin gelecekte 9'uncu Türk Genelkurmay Başkanı, Asım Tınaztepe ise 1'inci Ordu Komutanı olarak Türk Ordusu'nun en üst kademelerinde görev yapacaklardı.

⁷⁵⁶ Cemalettin Saraçoğlu, "30 Ağustos-Mehmetçiğin 18 Sene Evvel Yumrukla İsbat Ettiği Riyazî Dava", **Yeni Sabah**, Sayı:838 (30 Ağustos 1940), s.1.

⁷⁵⁷ "Bulgarların Bir Cemilesi-Bulgar Hudut Komutanı Zafer Bayramımız Münasebetiylr Edirne'ye Geldi", **Yeni Sabah**, Sayı:839 (31 Ağustos 1940), s.1.

⁷⁵⁸ "30 Ağustos Parlak Merasimle Kutlandı", **Yeni Sabah**, Sayı:839 (31 Ağustos 1940), s.1, 3.

⁷⁵⁹ "Askerî Terfi Listesi Yüksek Tasdikten Çıktı", **Cumhuriyet**, Sayı:6126 (29 Ağustos 1941), s.1, 2.

Bu terfiler arasında, II. Dünya Savaşı yıllarında süvari birliklerine oldukça önem veren Türk Ordusunda veteriner bir subay olarak görev yapan Cemal Büke'nin tuğgeneralliğe terfi etmesi ise dikkat çekiciydi. Çünkü Türk Ordusu hâlâ çekiliydi ve tam motorize olabilmesi için daha epey bir zamana ihtiyacı vardı ve süvari birlikleri motorlu birliklere nazaran henüz fazlaydı. Bu nedenle süvari kökenli ya da bu sınıfa bilecek bir komutanın terfi etmesi oldukça önem taşımaktaydı.

Süvari sınıfının yanında veteriner sınıfının da 1941 terfilerinde önemli bir yer tuttuğu görülmekteydi. Yine bu terfilerde piyade ve topçu sınıfı oldukça fazlaydı. Ayrıca istihkâm sınıfı, hava makinist sınıfı, fen ve sanat sınıfı, yüksek mühendis sınıfı, harita sınıfı da atamalarda dikkat çekiciydi.

Türk Ordu mensupları gerçekleşen bu terfilerle mutluluk yaşarken Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 30 Ağustos 1941 törenleri münasebetiyle yayınladığı mesajda⁷⁶⁰ Türk Ordusunun kahramanlığına değindikten sonra Türk Devleti'nin herhangi bir şekilde harbe sürüklenmesi durumunda verilecek her türlü görevi yapacak imkân ve kabiliyetinin olduğunu bir kez daha ifade etmiş ve Orduya selamlarını sunmuştur. Yapılan 30 Ağustos kutlamalarda Türk Ordusu yeniden milletine güven duygusu vermiştir. İcra edilen törenler münasebetiyle Türk Ordusu her türlü göreve hazırdır mesajı kamuoyuna verilmiş, Türk Ordusunun en seçkin birlikleri basın karşısına çıkmıştır.

Ayrıca ülkede kutlanan Zafer Bayramı aynı zamanda Havacılık Bayramı olup, Ağustos ayında Türk Hava Kurumu için basın yoluyla yardım teşvikleri de yapılmıştır.

6 Ekim 1941, İstanbul'un kurtuluşu törenleri münasebetiyle Türk Ordusunun kamuoyuna çıktığı ve törenlerde geniş katılımlarla yer aldığı bir diğer gün olmuştur.⁷⁶¹ Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Abidin Daver'in İstanbul'un Kurtuluşu münasebetiyle Vali Dr. Lütfi Kırdar'ın Taksim Gazinosu'nda verdiği davette yer alan değişik rütbelerdeki ordu mensuplarıyla yaptığı görüşmeler ve onlardan edindiği izlenimler neticesinde kaleme aldığı yazısında⁷⁶² Türk subayının sadece ülkeyi korumakla kalmadığını, Mehmetçiğe her fırsatta faydalı bilgiler

⁷⁶⁰ "Orduya Selam", **Cumhuriyet**, Sayı:6129 (1 Eylül 1941), s.1.

⁷⁶¹ "İstanbul Dün Büyük Bayramını Kutladı", **Cumhuriyet**, Sayı:6159 (7 Ekim 1941), s.1.

⁷⁶² Abidin Daver, "Kahramanlar Arasında", **Cumhuriyet**, Sayı:6160 (8 Ekim 1941), s.2.

vererek adeta birer eğitmen gibi davrandığını, kendilerine olan öz güvenlerinin milletin geleceği için çok büyük bir dayanak olduğunu belirtmiştir.

Yine Abidin Daver'e göre⁷⁶³ bu dönemde *“Türk Milleti gibi Türk Ordusu da tek bir vazife bilir. Yurda hizmet, vatan için emredildiği gün canını vermek... Türk Ordusu hiçbir içtimai sınıfın değil, bütün milletten kuvvet alan milli bir ordu, bir halk ordusudur... Türk Ordusu siyasetle meşgul olmaz... Türk Ordusu da Türk Milleti gibi inkılâpçı ve cumhuriyetçidir... Türk Ordusu bir halk okuludur. Yürümesini bilmeden kışlaya gelen acemi er, terhis edilip köyüne dönerken okuma yazması olan, tuttuğu işi başaran, sanat sahibi, gözü açık bir yurttaştır. Türk subayları medeni hayatın her şubesinde, memlekette büyük hizmetler eden münevver insanlardır... Cumhuriyet rejimi yüzlerce senedir devam eden ihmaller ve uzun harpler yüzünden bakımsız, fakir ve harap bir vatan bulup da her şeyi yeniden yapmak mecburiyetinde olmasaydı, şüphesiz tayyaresi, tankı da dâhil olmak üzere bütün silâhlarını, malzeme ve teçhizatını yapan bir harp sanayi de vücuda getirir ve böylece Türk Ordusu, hiçbir şey için harice muhtaç olmayan bir ordu olurdu. Buna rağmen Türk Ordusu bugün Türk yurdunu ve Türk sulhunu müdafaa kudretine haizdir ve onun bu kudreti sayesinde ki Türkiye'nin bitarafılığına, istiklâline, hükümranlık haklarına, şerefine riayet ve hürmet edilmektedir...”*

“Türk Ordusu rengârenk üniformalı süslü püslü bir resmigeçit ordusu değil, fakat attığını vuran, dövüşmeyi bilen bir harp ordusudur. Bu da bütün ordu mensuplarının senelerden beri katlandıkları fedakârlıklar, çalışmalar hatta mahrumiyetler pahasına elde edilmiştir. Bu ordu, muhteşem kışlalar yerine ekseriyetle barakalarda ve çadırlarda yatmış, lüks teçhizat yerine basit malzeme ile iktifa etmiş, şatafatlı üniformalar yerine sade ve sönük elbiseler giymiş, fakat iktisat ve tasarruf ettiği tahsisatı er meydanında işe yarayacak harp vasıtalarına çevirmiştir. Bu sayede gösterişsiz ve renksiz bir kıyafet ve manzaranın içinde çelik ruhlu, korkunç bir harp ve müdafaa vasıtası vücuda gelmiştir.

Sözlerine devam eden Daver, kendisinden okuyucunun hudutlarda parmak tetikte yurdu bekleyen kahraman ordunun sayısı, tümenleri, teşkilatı hakkında bilgi ve ayrıntı verilmesini istememesini, yalnız her geçen gün Türk Ordusunun biraz daha kuvvetlenmekte ve silâhlanmakta olduğunu, bir gün vazifesini ifa etmek icap ederse, onu en yüksek bir kifayetle yerine getirmek için, hazırlıklarını durmadan arttırmakta

⁷⁶³ Abidin Daver, “Türk Ordusu”, **Cumhuriyet**, Sayı:6179 (29 Ekim 1941), s.5, 7.

olduğunu ifade edebileceğini belirtmiştir. Yine Daver'e göre Türk Ordusu tabiri içinde yalnız kara ordusu değil, deniz ve hava orduları da dâhil olup, bu ordular Cumhuriyet rejiminin hemen hemen yoktan var ettiği kuvvetlerdi.⁷⁶⁴

Daver, yazısında ordu hakkındaki teferruatlı bilgilerin gizliliğinden ötürü askeri birliklerin sayısı, teşkilatlanması hakkında ayrıntı vermemiş, fakat halkın ordunun hazırlığı hakkında herhangi bir endişeye kapılmaması gerektiğine işaretler, ülkenin emin ellerde olduğunu kamuoyuna beyan etmiştir.

Abidin Daver Türk Donanmasının yakın bir geçmişte geçirdiği önemli değişimi ise şöyle aktarmıştır: *“Cumhuriyet rejimi, Türk Donanmasını bir harabe halinde bulmuştur. Mevcut harp gemileri yeni baştan çok esaslık tamire muhtaç oldukları gibi yeni gemilere ihtiyaç vardı. Başta Yavuz olmak üzere, Hamidiye ve Mecidiye kruvasörleri, Peyk ve Berk avizoları (hızlı ve hafif bir gemi) mevcut gambotlardan işe yarayabilecek vaziyette olanlar esaslı bir surette tamir edildi. Türk Donanmasında üç küçük muhripten başka muhrip ve torpidobot kalmamıştı. Kocatepe, Adatepe, Tinaztepe, Zafer Muhripleri yeniden yaptırılarak donanmaya ilihak etti. 1939'da İngiltere'ye dört muhrip daha ısmarlandı. Bunlara Sultanhisar, Demirhisar, Muavenet ve Gayret isimleri verildi. Donanmada zamanın müessir deniz silâhlarından biri olan denizaltı gemilerinden eser yoktu. Büyük Harb'de, Fransızlardan iğtinam (ganimet) edilerek onu vuran kahraman topçunun adı ile anılmış olan küçük ve işe yaramaz Müstecib Onbaşı denizaltısını, mütarekede Fransızlar alıp götürmüşlerdi. Cumhuriyet idaresi, Birinci İnönü, İkinci İnönü, Sakarya, Dumlupınar, Gür denizaltılarını yaptırdı. Ay sınıfı denilen dört denizaltı gemisinden ikisini Haliç'de, ikisini Almanya'da inşa ettirdi. Bunlardan üçü Saldıray, Atılay, Yıldırıy elimizdedir. Baturay harbin ilanı üzerine Alman donanmasına ilhak edilmiş ve rivayete göre batmıştır. 1939 başında, İngiltere'ye dört denizaltı daha ısmarlandı, bunlara ek Oruç Reis, Murat Reis, Burak Reis, Uluç Ali Reis gibi Akdeniz'i titreten kahraman Türk denizaltı ana gemisi satın alındı.*

İngiltere'ye iki motorlu mayın gemisi ısmarlanarak bunlara Sivrihisar, Yüzbaşı Hakkı isimleri konuldu. Böylece 18 Mart Zaferi'nin meçhul kahramanı olan Nusret Mayın Gemisinin süvarisi merhum Yüzbaşı Hakkı'ya karşı şükran borcu ödenmiş oldu. Gölcük tersanesinde Atak ve Dalgıç isminde iki açık deniz römorku ve mayın gemisi ile Gölcük Petrol Gemisi yapıldı. Raşid Mayın Gemisi satın alındı.

⁷⁶⁴ Abidin Daver, “Türk Ordusu”, **Cumhuriyet**, Sayı:6179 (29 Ekim 1941), s.5, 7.

Türk Donanmasının hücumbotu yoktu. Doğan, Martı, Denizkuşu isminde botlar yapıldı. İngiltere’de denizaltı gemilerine karşı bir ağ gemisi ve müteaddit araba vapuru inşa ettirildi. Gölcük tersanesi yeni gemi yapabilecek bir hâle getirildi. İstanbul Tersanesindeki Valide kızağı ihya edildi ve yanında denizaltı gemilerinin teknelerini inşa edebilecek bir fabrika kuruldu. Türk donanmasına kurmay yetiştirmek üzere Harp Akademisinde Deniz Harp Akademisi kısmı açıldı. Gedikli Erbaş Hazırlama Okulu tesis edildi. İşte Cumhuriyet’in deniz ordusundaki eserleri bunlardır. Türk Donanması büyük bir deniz kuvveti değildir. Fakat kıymetli ve fedakâr Türk denizcilerinin elinde vazifesini azami kahramanlık ve liyakatle yapabilecek bir kıfayettir. Bugün sulhu koruyan ordunun, silâh patladığı zaman, harbi kazanmak için yapmayacağı fedakârlık ve kahramanlık olmayacaktır.”⁷⁶⁵

Arif Ahıskal ise Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle kaleme aldığı “Vatan Semalarının Şanlı Kartalları Türk Havacılığı” başlıklı yazısında Türk Havacılığının Cumhuriyet’in kuruluşundan bu güne kadar 18 yılda yaşadığı gelişmelere değinmiş, gelinen noktada komşu ülkelerle boy ölçüşebilecek bir seviyeye ulaşıldığına işaret etmiştir. Ahıskal, ayrıca yerli kaynaklarla Türk havacılığının gelişimine vurgu yaptıktan sonra uçakların modern silâhlarla teçhiz edildiğini ilave etmiştir. Ahıskal Türk Hava Ordusunda uçak sayısının 500’ü geçtiğine de dikkat çekmiştir.⁷⁶⁶

29 Ekim 1941 törenleri; geçmiş senelerde olduğu gibi bu sene de coşkulu icra edilmiş, gerçekleşen Cumhuriyet Bayramı etkinlikleri ve Harbiye’den mezuniyet törenlerinde Türk Ordusu kendisine tevcih edilecek her göreve hazır olduğu mesajını kamuoyuna vermiştir. Törenler boyunca Türk Ordusunun en seçkin birlikleri resmigeçitte bulunmuş, motorlu birlikler de dâhil olmak üzere tüm askerî unsurlar izleyiciler tarafından takdirle seyredilmişlerdir.

Falih Rıfki Atay, Ulus gazetesinde 29 Ekim 1941 törenleri münasebetiyle kaleme aldığı “Ordu ve Gençlik” adlı başmakalede, dünyanın her yerinde Türkiye’deki gibi ordu ve gençliğin birlikte devlet erkânının önünden alkışlarla geçtiğini, Türk vatanında da ordu ve gençliğin gerçekleşen 29 Ekim törenlerinde tek bir yürek olduğuna işaret etmiştir.⁷⁶⁷

⁷⁶⁵ Abidin Daver, “Türk Ordusu”, **Cumhuriyet**, Sayı:6179 (29 Ekim 1941), s.5, 7.

⁷⁶⁶ Arif Ahıskal, “Vatan Semalarının Şanlı Kartalları Türk Havacıları”, **Cumhuriyet**, Sayı:6179 (29 Ekim 1941), s.7.

⁷⁶⁷ “Millî Şefimizin Millete Hitabesi”, **Ulus**, 30 Ekim 1941, s.1, 3.

29 Ekim törenleri münasebetiyle Türk Ordusuna dair bu olumlu değerlendirmeler yapılırken Mareşal Fevzi Çakmak, Cumhuriyet Bayramı'nın 18.yıl dönümü münasebetiyle aldığı tebrikler vesilesiyle teşekkürlerini Anadolu Ajansı vasıtasıyla bildirmiştir.⁷⁶⁸

1 Kasım 1941'de yeni yasama yılının açılışında ise Cumhurbaşkanı İsmet İnönü "*Kahraman ordumuz her vazifeyi yapmaya ehildir.*"⁷⁶⁹ açıklamasıyla bir kez daha orduya olan güvenini kamuoyu ile paylaşmıştır.

Türk Ordusu; 29 Ekim törenleri vasıtası ile yabancı askerî gözlemciler karşısına çıkarken vermek istediği mesajın bir benzerini, Trakya hududundaki Edirne'nin 25 Kasım 1941 tarihli kurtuluş günü münasebetiyle de tekrarlamıştır. 25 Kasım 1941'de gerçekleşen Edirne'nin kurtuluşu törenlerinde, Balkan sınırında görev yapan Türk askeri çok kapsamlı bir program icra etmiştir.⁷⁷⁰ Edirne'de icra edilen bu törenden maksat; Balkanlar'da yaşanmakta olan gelişmeler karşısında "Türk Ordusu verilecek her göreve hazırdır." mesajını dünyaya vererek, halkın güven ve moral değerlerini yükseltmekti.

⁷⁶⁸ Falih Rıfki Atay, "Ordu ve Gençlik", **Ulus**, 1 Kasım 1941, s.1.

⁷⁶⁹ "Kahraman Ordumuz Her Vazifeyi Yapmaya Ehildir", **Cumhuriyet**, Sayı:6183 (2 Kasım 1941), s.1, 2.

⁷⁷⁰ "Edirne'nin Bayramı", **Cumhuriyet**, Sayı:6207 (26 Kasım 1941), s.1, 3.

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞTA DENGENİN SAĞLANDIĞI “1942–1943” DÖNEMİNDE TÜRK ORDUSU

A. ABD’NİN SAVAŞA GİRMESİ NETİCESİNDE SAVAŞTA DENGE DURUMU-TÜRK ORDUSUNDA HAZIRLIKLARIN HIZLANMASI

1. Savaşın Seyrinin Değişmesi

Almanya’nın 22 Haziran 1941’de Sovyet Rusya’ya savaş ilanı¹ ve Alman Ordularının Rus topraklarına girmesiyle başlayan süreç, Türkiye açısından iki tehdit olarak görülen bu iki devletin birbirleriyle savaşacak olmalarından ötürü en azından şimdilik rahatlatıcı bir etki yaratmıştır. Böylece hem Almanya hem de Sovyet Rusya Türkiye için bir süreliğine tehdit olmaktan çıkmışlardır. Türk Devleti, en azından birisi diğerini yenene kadar ordusunu güçlendirmek için önemli bir vakit kazanmıştır.²

Fakat yaşanan bu yeni gelişme, müteakip günlerde Türk Devleti açısından çok daha büyük tehlikelere neden olmuştur. Çünkü savaşın bu yeni safhasında önceleri Sovyet Rusya ve Kafkasya’daki cephelerde başarıları sürdüğü müddetçe Almanya, Türk Devleti’nden kendi yanlarında savaşa girmesi yönünde yoğun çaba sarf etmiştir. 1942 sonlarında ise savaşın kaderi Almanya aleyhine dönmesi ile birlikte İngiltere ve Sovyetler Türk Hükûmeti’nden Almanya’ya harp ilân etmesini istemişlerdir.³

¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1987, s.375.

² Burak Çınar, **İkinci Dünya Savaşı’nda Doğu Cephesi ve Türkiye, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Ankara, 2007, s.284.

³ Günay Göksu Özdoğan, “II. Dünya Savaşı Yıllarındaki İlişkilerde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Faruk Sönmezoglu (derleyen), İstanbul, Der Yayınları, 2004, s.135.

Bu yönde artan Sovyetler Rusya ve İngiltere baskıları karşısında Türk Devleti'nin tarafsızlık politikası zamanla kısmen Müttefikler lehine kaymaya başlamıştır.

Başlangıçta Almanların Ruslar karşısında saldırıları hızla gelişmiş ve 12 Temmuz 1941'de Rus hatları süratle yarılmıştır. Bu gelişme, Türk Ordusunda Müttefik devletler ile birlikte savunmaya yönelik birlikte icra ettiği çalışmalarına hız vermesi gerektiği düşüncesinin hâsıl olmasına neden olmuştur. Böylece Türk tarafı, 23 Temmuz 1941'de İngilizlerle kurmaylar arası bir toplantı yapılmasını talep etmiştir. Ama bu müzakereler ancak Eylül ayında başlayabilmiştir. Türk idareciler, Almanların 1942 baharında Türkiye'ye yöneleceğini beklediklerini belirterek, İngilizlerin ne tür bir yardım vereceğinin saptanmasını istemiştir. Türk yetkililer, İngiltere tarafından malzeme tesliminin hızlandırılmasını, zırhlı tugayının zırhlı tümene çıkarılması için zırhlı araçların verilmesini, Alman saldırısı karşısında İngilizlerin üç zırhlı ve iki motorize tümenle, uçaksavar ve tanksavar birlikleri göndermesini, ilaveten yeterli bir hava desteği sağlamasını talep etmiştir. Ayrıca İngiliz güçleri Balıkesir-Kütahya-Afyonkarahisar üçgeninde karşı saldırı için ihtiyatta bulunacaktı.⁴

Yine İlhan Tekeli ve Selim İlkin'in İngiliz kaynaklarına istinaden yapmış olduğu tespitlere göre, bu dönemde Türk savunmasının Bolayır ve Çatalca mevzileri gerisiyle Karadeniz sahillerinde yer alması düşünülmüştür. Türk birlikleri Alman saldırısı karşısında geri çekilmek durumunda kalırsa terk edilen yerlerde nelerin tahrip edileceğine ilişkin bir tahrip planı da hazırlanmıştı. Türkler, doğuda İngiliz birliklerinin bulunmasını istememekteydi ve Türk Devleti İngilizlerle yapılan müzakerelerde bir hava savunma planı ortaya koymamıştı. İngilizlerin bu görüşmelerdeki durumunu saptamak için yaptıkları toplantıda İngiliz İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Sir John Dili, Cyrenaica'daki savaşta alınacak sonucun olanak verdiği ölçüde Türklere azami yardım yapılarak, Alman birliklerine direnç göstermek için gerekli desteğin verilmesini istemiştir.⁵

1941 Aralık ayında, 1937'den beri Çin'le savaşan ve Asya'da egemenlik kurmaya çalışan Japonya'nın, Amerika Birleşik Devletleri'ne ve Pasifik

⁴ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si Birinci Cilt**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s.468.

⁵ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.468.

Okyanusu'ndaki Avrupalı devletlerin topraklarına saldırması ise savaşın boyutunu bir anda daha da genişletmiştir.⁶ 8 Aralık 1941'de Japonların Amerikan Ordusuna baskın tarzında gelişen saldırıları Berlin'in düşüşüne⁷ giden yolun adeta başlangıcı olmuştur.

Japonların saldırıları neticesinde harbin alanı ABD ve Japonya'yı kapsayacak şekilde yayılmış oldu. *"7 Aralık 1941'de Pearl Harbour'daki Japon baskını ile Japonya ve Amerika da harbe karışınca Avrupa Harbi, Dünya Harbi halini aldı. İşte o günden sonra Türkiye için, en kritik günler başlamış oluyordu."*⁸

1941 yazı ile birlikte Almanya'nın Sovyet Rusya karşısında hızla ilerleyişi zamanla durma noktasına gelmiştir. 1941 sonlarında Almanların, Sovyet Rusya karşısında taarruzlarının durması, Ruslarca 22 Kasım'da kuşatılmış olan Almanların taarruz azmini kırmamış, aksine Hitler yaptığı bir açıklama ile Rusya'ya 1942 senesinde yeniden taarruz edeceğini bildirmiştir.⁹ 1942 senesinin ilkbahar ve yaz aylarında Hitler'in birlikleri ise çok az ilerleme kaydetmiştir.¹⁰

Hitler'in bu açıklamasına rağmen Stalingrad şehrinde Sovyet Rusya Ordusu Şubat ayında Alman askerlerine karşı mutlak zafer elde etmiştir. Kuşkusuz "Stalingrad Zaferi" Rus halkının ve silâhlı kuvvetlerinin en büyük gururu olmuştur. Hitler'in ordusu Stalingrad'da 250-300.000 civarında insan ve çok miktarda savaş malzemesi kaybetmiş,¹¹ büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır.

Fakat Hitler'in göz ardı ettiği bir başka husus daha vardı: o da Amerika Birleşik Devletleri. Adolf Hitler, ABD'nin ne denli bir silâhlanma gayreti içinde olduğunun farkında değildi. Amerika 10.000.000'lük bir ordu için tüm kaynaklarını her geçen gün daha da seferber etmişti. Amerikan Ordusu bir yandan savaş için hazırlıklarını sürdürürken, diğer yandan silâh sistemlerinin sayısını artırmakta idi. Abidin Daver 1942 yılında Amerikan Ordusuna dair verdiği silâh sayıları, yeni savaş oyuncusunun ne kadar hızlı bir silâhlanmaya gittiğini göstermekteydi. Fakat Daver'e

⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s.379.

⁷ Geoffrey Blainey, **20. Yüzyılın Kısa Tarihi**, (çeviren Onur Şen, Tufan Tıgılı), 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2007, s.227.

⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam, II. Cilt**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s.233.

⁹ "M.Hitler Rusya'ya 1942'de Yeniden Taarruz Edeceğiz Dedi", **Cumhuriyet**, Sayı:6240 (2 Ocak 1942), s.1.

¹⁰ Geoffrey Blainey, **20. Yüzyılın Kısa Tarihi**, (çeviren Onur Şen, Tufan Tıgılı), 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2007, s.239.

¹¹ Sergey Matveviç Stemenko, **İkinci Dünya Harbinde Rus Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2006, s.73.

göre Amerikan Ordusu için silâhlanmadan ziyade bu silâhları kullanabilecek ve bunları sevk ve idare edecek bir komuta kademesini oluşturmak esas konuydu. Çünkü Amerikan fabrikaları tank, tayyare, top gibi seri hâlinde bilgili ve tecrübeli subay ve kurmay yetiştiremezdi. Ayrıca 10.000.000’luk bir ordu için ABD’nin 200.000 teğmen, 66.000 yüzbaşı, 16.000 binbaşı, 5.000 alay komutanı, 1.250 tümen komutanı, 415 kolordu komutanı, 130 ordu komutanı ve bir başkumandana ihtiyacı vardı.¹²

ABD’nin 194-1942 dönemi ana silâhlardaki imkân ve kabiliyeti şu şekilde idi:

Tablo 2-1: Amerikan Ordusu’nun Silâh Sayıları (1940, 1941, 1942)

	Tüfek	Ağır Makineli	Siper Havanı	Tanksavar Topu	Sahra Topu	155mm Top	Uçaksavar Topu	Tayyare	Tank
1940 Haziran	6.500	152	15	4	0	0	29	398	20
1941 Haziran	22.500	693	15	15	22	0	53	1.051	390
1942 Haziran (Planlanan)	52.000	1.300	30	51	155	14	355	2.870	690

* Abidin Daver, “Amerika’nın Askerî Gayretleri”, **Cumhuriyet**, Sayı:6250 (12 Ocak 1942), s.2.

Anlaşılan o ki ABD silahlanma temposunu her geçen gün arttırmaktaydı. “1942 yılının sonbaharında Amerika’nın savaş üretimi sel gibi akan bir düzeye ulaşmak üzereydi.”¹³

O günün koşullarında Türk Ordusu açısından belki yukarıda belirtilen silâh sayılarına ulaşmak oldukça uzaktı. Ama komuta kademesi hâlâ savaş tecrübesini taşımaktaydı.

¹² Abidin Daver, “Amerika’nın Askerî Gayretleri”, **Cumhuriyet**, Sayı:6250 (12 Ocak 1942), s.2.

¹³ William H. McNeill, **Dünya Tarihi**, (Çev. Alâeddin Şenel), 2. Baskı, Verso Yayıncılık ve İmge Yayınları, Ankara, 1989, s.449.

1942 yılbaşı ile birlikte Alman yöneticilerinde ve karargâhında “*sanki ölüm fırtınaları dolaşmaya başlamıştır. İlk başarısızlıklar... ilk geri çekilmeler... Yüksek komuta kademesinde aziller, rütbe sökmeler, hapisler görevden almalar.*”¹⁴

Japonya'nın Pasifik Cephesi'ndeki bir dizi yenilgisi ve Avrupalı Mihver ordularının Kuzey Afrika ve Stalingrad'daki yenilgileriyle birlikte Mihver devletlerinin ilerlemesi 1942 yılında durduruldu.

2. Teşkilat-Teçhizat-Doktrin

II. Dünya Savaşı'nda yaşanan bu gelişmeler karşında Türk Ordusu için Meclis'te 16 Ocak 1942'de mecburi askerlik süresinin 3 yıla çıkarılması için görüşmeler başlamıştı.¹⁵ Bu, Avrupa ordularındaki seferberlik hazırlıklarının bir sonucuydu. Türk Devleti harbin ayak seslerini artık daha güçlü hissetmekteydi ve bunun sonucu olarak ordu mevcutlarının sayısını arttırmak istemekteydi.

Öte yandan 1942 kışı tüm savaştan ülke orduları gibi Türk Ordusu için de oldukça çetin geçmiş ve Türk askeri bu seneki kışın neden olduğu sorunları daha fazla yaşamıştır. Bu nedenle ülke genelinde bu sorunları azaltmak amacıyla Türk Ordusuna yönelik askerî yardımlar artmış ve halkın gerçekleşen yardımlara katılımı önceki senelere göre fazla olmuştur.

1942 kışının kendisini tüm şiddetiyle hissettirdiği bugünlerde Kızılay Yardımseverler Cemiyetinin merkez ve şubeleri Türk Ordusu için yardımlarına hız vermiştir. Yapılan parasal yardımlar yanında 8/2/1941 ile 31/1/1942 tarihleri arasında dernek tarafından teslim edilen kışlık aynı yardımlar şunlardı: 51.750 adet takım çamaşır, 24.300 adet yün fanila, 60.000 adet kar başlığı, 3.000 çift yün eldiven, 3.000 çift yün çorap.¹⁶ Bu yardımlar ile Türk askeri en azından şimdilik sürmekte olan kışın soğuşundan kısmen korunmuş olacaktı.

1942 yılında savaşın cereyan ettiği cepheler genelde Türkiye'den uzakta bulunsada 1943 başlarında durum değişmiş, savaş alanı Türk sınırlarına

¹⁴ İbrahim Artuç, **Hitler ve İkinci Dünya Harbinin Kader Anı**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1984, s.159.

¹⁵ “Muvazzaf Askerlik Hizmetinin 3 Seneye Çıkarılmasına Dair Kanun da Dün Müzakere Edildi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6255 (17 Ocak 1942), s.1.

¹⁶ “Kahraman Askerlerimize Kışlık Hediye”, **Cumhuriyet**, Sayı:6278 (9 Şubat 1942), s.3.

yaklaşmıştır.¹⁷ Türk Devleti'nin idarecileri de savaşın bu şekilde bir gelişme göstereceğini tahmin etmiştir. Belki de bu öngöründen dolayı 1942 senesinde Türk Ordusu için malzeme teminine özel önem verilmiş ve yardımlar arttırılmıştır.

1942 yılına girerken İngiltere, Almanların olası saldırıları karşısında Türkiye'ye yapacağı yardımı yeniden saptamak gereğini duymuştur

Zira yılbaşında hem İngilizler hem Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1942 ilkbaharında Hitler'in stratejisinin alternatiflerinden birinin Türkiye'ye saldırmak olduğunu düşünüyorlardı. Polonyalı General Sikorski, İngilizlere Mart ayında Hitler'in Türkiye'ye saldıracağı hakkında bir istihbarat vermişti. İngilizler ise Almanların ilkbaharın son ayı öncesinde böyle bir saldırıya hazır olmayacağı görüşündeydi. Bu düşüncenin dayanağı olarak da İstanbul kahvelerinde yaptıkları istihbarat çalışmalarıydı. İngilizlerin elde ettiği istihbari bilgilere göre Yunanistan ve Bulgaristan'da Alman ve İtalyan kuvvetlerinin toplanmaya başladığını gösteren bir emare yoktu.¹⁸

Fakat İngilizler yine de bu saldırı olasılığını ciddiye almakta ve Türkiye'nin direnememesi hâlinde savaşın genelinde ortaya çıkabilecek olumsuz stratejik sonuçlardan tedirginlik duymaktaydı. İngilizlerin Almanlar açısından olanaklı gördükleri düşünce, alternatif bahar saldırısında Almanların Rusya'da ilerlemesinden çok, örneğin 100 kadar tümenle Rus kuvvetlerini buldukları yerde tutmaya yöneleceği, buradan tasarruf edeceği 20-30 tümenlik bir kuvvetle de Türkiye'ye Trakya'dan saldırıya geçebileceği yönündeydi. Almanların Trakya'dan sonra Anadolu'yu istila edeceği, burada 20 kadar tümen tutarken, 10 tümenlik bir kuvvetle de Suriye ya da Irak'a taarruz edeceği, Almanların iki buçuk ayda Suriye sınırına ulaşabileceği değerlendirilmekteydi.¹⁹

“Bu kaygıların yoğunlaştığı günlerde, 27 Ocak 1942'de İnönü, İngiliz askeri ataşesini kabul ederek savaş malzemeleri konusunu açmıştır. Ataşe, İngiliz Büyükelçiliğinin hazırladığı Türkiye'ye verilecek malzemeler konusundaki bir listeyi İnönü'ye vermiştir. Büyükelçi'nin değerlendirmesine göre bu liste, piyade birliklerinin standartlarını yükseltmek için topçu silâhları biraz hafif kalsa da iyi bir listeydi. İnönü de bu listeyi uygun bulmuştur. Ama bu listede asker çizmesi, ayakkabı

¹⁷ Ali İhsan, Gencer, Sabahattin Özel, **Türk İnkılâp Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2009, s.289.

¹⁸ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.472.

¹⁹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.472.

ve giysilerinin bulunmadığına dikkati çekince ataşe, bu tür malzemenin sağlanmasının süreceğini ama hazırlanan listede sadece silâhların ve onların malzemelerini içerecek biçimde hazırlandığını belirtmiştir.”²⁰

Fakat İnönü'nün malzeme listesi üzerinde tereddütleri vardı. İnönü, Türkiye'nin Alman saldırısı karşısında olabildiği kadar uzun süre Çatalca ve Boğaz'da direneceğini belirttikten sonra Alman saldırısının hızı kesilince de bir karşı saldırı yapılması gerekeceği üzerinde durmuş, bu karşı saldırı için, İngiliz kuvvetlerinin beklenmesinin doğru olmayacağını ve büyük olasılıkla da gecikeceklerini düşündüğünü ifade etmiştir. İnönü ayrıca Türk Ordusunun bu karşı saldırıyı gerçekleştirmesi için yeterli sayıda tank, zırhlı silâh ve uçakla donatılması gerekeceğini söylemiştir.²¹

Bu arada Türk Donanmasında da yeni gelişmeler yaşanmıştır. İngiliz yardımlarından istifade ile olası bir deniz saldırılarına karşı Boğaz ve deniz üslerinde, denizaltı ihbar ve savunma tesisleri kurulmuştur. “Denizaltı Savunma Aleti”, Türk donanmasına ilk olarak 19 Şubat 1942 günü donanmaya katılmış olan Sultanhisar muhribi ile girmiştir. “Denizaltı Savunma Aleti”nin envantere girmesi ile 1942 yılında İngilizlerin öğretmenlik yaptığı “Denizaltı Savunma Okulu” açılmış ve böylece nitelikli sonarcı personel yetiştirilmeye başlanmıştır. Bu okul, Türk donanmasının elektronik çalışma dönemine girmesinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. İngilizlerin verdikleri “Denizaltı Savunma Aletleri”, İtalyan yapımı dört muhrip ile beş denizaltı gemisinde kullanımına başlanmış ve 1943 yılında gemilere radar montelenmiştir. İngiltere'den sağlanan silah ve malzemeyle Türk Donanması, yeni modern sistem ve cihazlara kavuşmuştur.²²

Bu yeni teçhizatın Türk Donanmasına katılması ile yetinilmemiş, şartların gerektirdiği ölçüde yeni teşkilat yapısına yönelik İskenderun Körfezi'nde 5 Nisan 1942 tarihinde bir Deniz Komutanlığı tesis edilmiş ve İngiltere'den alınan savaş gemileri buraya nakledilmişlerdir.²³

Çanakkale Boğazı'na doğru ileri bir konuş limanı olması açısından “Erdek Deniz Komutanlığı”, 26 Ekim 1942 günü fiilen kurulmuş ve Güverte Yarbay Arif

²⁰ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.473.

²¹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.472, 473.

²² Figen Atabey, “İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması”, **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2011, Ağustos 2011, Sayı: 18, s.133, 134.

²³ Atabey, “İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması”, s.129.

Talu komutanlığında faaliyetine başlamıştır. Erdek Deniz Komutanlığı donanma gemilerinin ikmallerini ve eğitimlerini karşılamak için düşünülmüş ve faaliyetinin çoğunluğu, donanma gemilerine ikmal desteği sağlamaya yönelik gerçekleşmiştir.²⁴

İlaveten İngiltere'nin desteği ile Türk Deniz Kuvvetleri tarafından hazırlanan "Gölcük Tersane Projesi" kapsamında Gölcük ve Taşkızak Tersaneleri hücumbot inşa etme kabiliyetine kavuşmuştur. *"Bu kapsamda ilk olarak Taşkızak Tersanesi'nde 11 Aralık 1942 tarihinde Bora hücumbotu hizmete girmiş, bunu aynı tersanede inşa edilen Şimşek ve Yıldırım hücumbotları takip etmiştir."*²⁵

1942 yılı savaşın kapsama alanının ve şiddetinin arttığı bir dönem olmuştur. Bu yeni dönemle birlikte Türk Ordusunda eksik destek birlikleri tamamlanmaya çalışılmış; tanksavar, havan, muhabere ve istihkâm takımları konusundaki eksikler tamamlanmıştır. 1942 Şubat ayında 5. ve 6. Kolordular bünyesinde, piyade alaylarının eksik birlikleriyle, Demir Yolu Tugayının kuruluş emri verilmiştir. İlaveten Mart ayında yedi tümenin piyade alaylarına ait tanksavar takımlarının kuruluş emri verilmiş ve 12. Kolordu Topçu Tugay Karargâhı kurulmuştur. Yine Nisan ayında 1, 5, 6, 7, 12 ve 17. Kolorduların kimya takımlarının kurulması Türk Ordusunun olası bir kimyasal tehdidi beklediğini göstermektedir. 15, 48 ve 67. Tümenlerin Piyade Alayları için birer tanksavar takımının, 12. Kolordunun Topçu Komutanlığının, 21. ve 60. Piyade Tugaylarının istihkâm ve muhabere takımlarının kuruluş emirleri yayınlanmış, böylece ateş desteği ve hareket kabiliyetini arttırma ve komuta kontrol faaliyetlerine öncelik verilmiştir. Öte yandan Almanlarla yapılan ticaret anlaşması sonucu ateş desteğini arttırmak için Mayıs ayında Krupp Fabrikasında bekleyen 20 top alınmış, Ağustos ayında ise 65, 70, 71 ve 25. Tümenlerin Piyade Alaylarının, 5. Kolordu'nun 215. Piyade Alayının havan takımlarının, İzmir Müstahkem Mevkisi için dört ağır makineli tüfek bölümünün kuruluş emirleri verilmiştir. 26. Tümenin iki alayının, 19. Tümenin bütün alaylarının ve 62. Tümenin bir alayının tanksavar takımları kurulmuştur. 1942 yılının Aralık ayında da 29. ve 59. Tümenler için birer Piyade Tugay Karargâhı, Tank Tugay Karargâhı ile Zırhlı Tümen Karargâhının kuruluş emri yayınlanmıştır.²⁶ Kuruluş emirlerinde dikkat çeken husus, Türk Ordusunun ateş desteğini arttırmaya yönelik yoğun bir çalışma içinde olmasıydı.

²⁴ Atabey, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması", s.129.

²⁵ Atabey, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması", s.136.

²⁶ Tekeli, İlkin, a.g.e., s.474, 475.

Ocak 1942'de Kara Kuvvetlerinin harp silâhları ile araç ve gereçlerinin ikmal işlerini merkezi bir şekilde yürütmek için harbiye dairesi, motor dairesi, fen dairesi, sanat dairesi ve askerî fabrikalar bir müfettişlik emrine toplanmıştır. Bir yandan Ordunun ihtiyaç duyduğu malzeme ve destek birlikleri açığı kapatılmaya çalışılırken, diğer yandan da eğitim açığı tamamlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Zırhlı birlikler personelinin yetiştirilmesi için 1942 yılında Ankara'da İngilizlerce bir Tank Talimgâhı kurulmuş, burada başarılı olan personel Kahire'ye gönderilmiştir.²⁷

Yeni tip tankların kullanılması ve bakım işlerinde yetiştirilmek üzere Mısır'a gönderilecek subay, makinist ve gediklilere döviz tahsisi ile ilgili Millî Müdafaa Vekâleti ve Maliye Vekâleti arasında 6, 9 Haziran 1942 tarihlerinde yapılan yazışmalarda; staj için Mısır'a gönderilecek üç subay, bir makinist ve sekiz gedikli için 14.400 liralık döviz müsaadesi istenmiş ve talep edilen ödenek Maliyeye verilmiştir.²⁸

Dışarıda eğitilen bu tankçı ordu mensuplarının da katkısıyla Tank Talimgâh Eğitim Merkezi, 23 Eylül 1943'te Tank Okulu haline getirilmiştir.

3. Türk Ordusunun Tahkimata Hız Vermesi

1942 ve 1943 yılları Türk Ordusunda olası harp endişelerinin devam ettiği yıllar olmuştur. Alman tehdidi kadar Rus tehdidi de Türk Ordusunda ülkesini korumak adına savaş hazırlıklarına hız vermesine neden olmuştur. Bu kapsamda, silâhlanma yanında tahkimat faaliyetleri öncelik kazanmıştır. Zira harp teçhizatındaki eksikler ve Müttefiklerce kendisine vaat edilen silâhların arzu edildiği miktarda gelmemiş olması, Türk Ordusundaki eğitim sisteminde mevzi, siper, korugan hazırlamak gibi savunmaya yönelik konular içeren bir yaklaşıma itmiştir. Türk askerî makamlarına göre en azından koruma sağlayan tahkimatlar ile düşmanın ülke topraklarını işgal etmesi durdurulacaktı. Bundan dolayı bu dönemde tüm askerî birliklerde istihkâmcılık faaliyetleri büyük önem kazanmıştır.

Bu düşünce ile askerî birlikler kendilerini korumak amaçlı hummalı bir inşaat faaliyetine koyulmuşlardır. 1940-1945 yılları arasında Trakya bölgesindeki 20. Kolordu 33. Tümen 66 Alay 3. Tabur 11. Bölük Komutanlığı yapmış olan ve o

²⁷ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.475.

²⁸ **B.C.A.** (10 Haziran 1942), Sayı: Dosya: 4070, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 48.310.2.

dönem üsteğmen rütbesindeki İsmail Lütfi, anılarında Türk Ordusunun II. Dünya Savaşı yıllarındaki genel istihkâmcılık faaliyetlerini şöyle özetlemektedir:

“Yıl 1942-1943, alayımız Yassıvıran bölgesinde Balkan Harbi’nde en şiddetli savaşların cereyan ettiği Ayvalı deresinde asıl muharebe hattında idi. Birliğimizin öncelikli görevi tahkimat yapmak ve tank hendeği kazmaktı... Bölükler birbiri ile yarış halinde tank hendeği kazmakta idi. Günde yüzlerce ton toprak kazılıp atılıyordu. Öte yandan istihkâm birlikleri; toprak için beton koruganlar inşa ediyor, biz de bölgelerimizde istihkâm subaylarının gözetiminde ağır ve makineli tüfeklerimiz için beton yuvalar inşa ediyorduk... Her birimiz birer inşaatçı olmuş, kendi imkânlarımızın elverdiği ölçüde inşaat sistemleri üretiyorduk... 1’inci Ordu birliklerinin Büyükçekmece ve Terkos Gölü arasındaki savunma hattı olağanüstü bir çaba ile tahkim ediliyordu.”²⁹

Yine harp yıllarında Teğmen ve Üsteğmen rütbesinde bulunmuş ve aynı zamanda bölük komutanlığı da yapmış olan Cemalettin Oğuzhan bu dönemde inşaat malzemesi, kereste, çivi ve gerekli gereçlerin bulunamadığından yakınmakta ve yangın yerlerinden çivi topladıklarını belirtmektedir. Ayrıca Cemalettin Oğuzhan Terkos Gölü ile Büyükçekmece Gölü arasında koruganlar yaptıklarına ve 1’inci Ordu birliklerinin Çatalca-Hadımköy arasında çadırli ordugâha geçmiş olarak bütün alayları ile tepelerin eteklerinde altı metre genişlik ve üç metre derinlikte çepeçevre tank hendekleri kazdığına da değinmektedir. Cemalettin Oğuzhan, anılarında komuta heyetinin erleriyle birlikte çivi ve kereste yokluğuna rağmen askerlerin iskân sorunlarına çözüm bulmaya gayret ettiğine ve zor şartlarda koğuş yaptıklarına da işaret etmektedir.³⁰

Savaş yıllarında piyade teğmen, üsteğmen ve yüzbaşı rütbelerinde bulunmuş Niyazi Hekimgil ise istihkâmcılık malzemesindeki noksanlığa değindikten sonra bu işin erin belindeki kürekle yerine getirildiğini belirtmektedir.³¹

Anlaşılan o ki Türk Ordusu tahkimat faaliyetini savunma harekâtını düşünerek yapmıştır ve eldeki imkânların kısıtlı olmasından ötürü olağanüstü insan gücünden faydalanılarak mevziler, koruganlar, siperler, hendekler hazırlamıştır.

²⁹ **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.256.

³⁰ **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, s.245-247.

³¹ **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, s.194.

4. Türk Ordu Mensuplarının Yabancı Ordu Meslektaşları ile İlişkilerinde Denetimin Artması

Sovyet Rusya ve ABD'nin savaşa girmesi ile muharebelerin alanı genişlemiş, Müttefik ve Mihver devletlerin Türk Ordusuna ilgisi artmış, kendi heyetlerini göndererek veya Türk Ordu mensuplarını ülkelerine davet ederek bir nevi psikolojik ortam hazırlamaya gayret etmişlerdir.

Bununla birlikte yabancı ordu mensupları Türk topraklarında casusluk faaliyetlerini artırmıştır. Bu konuda Necip Fazıl Kısakürek 27 Nisan 1940'ta "Son Telgraf" ta yayımlanan "Milli Emniyetimiz-3" başlıklı yazısında emniyet tedbirlerine değindikten sonra bilgi güvenliği konusunda Ordu mensuplarına hitaben şunları ifade etmiştir.

*"Ordu mensupları: Bir ucunda General, Türk Ordusuna ait en kıymetsiz malûmatı, mesela filan topun mekanizmasına sıkışan parmaktan, falan bölükteki katırın tekmesine kadar, anamızdan, babamızdan, karımızdan, çocuğumuzdan, dostumuzdan ve başta kıt'adaki mafevkimizden bile gizli bir sır telâkki etmelidir. Türk Ordusunun ser verip sır vermediğini ve bu telâkkiyi herkesten iyi benimsediğini kabul edenlerdenim."*³²

Tarafsız konumunu sürdüren Türk Devleti ve Ordusu harbin ilerleyen günlerinde çok daha fazla Müttefik ve Mihver devletlerin psikolojik harp etkisine maruz kalmıştır. Çünkü özellikle "20.yüzyılla birlikte savaş taktikleri ulusal moralin çökertilmesi, ekonominin bozulması ve siyasal yapının değiştirilmesi yönünde hareket etmişti."³³ Bu yeni savaş ortamında beliren bu tehditlere karşı da tedbir alınması gerekmektedir.

Bu maksatla Türk Devleti ve dolayısıyla Türk Genelkurmayı yabancı askerî heyetlerle gerçekleşecek ilişkilerde bir düzenlemeye gitmiştir.

Bu düzenleme neticesinde yabancılarla yapılacak temaslara dair Millî Müdafaa Vekâletince 31 Ocak 1942 tarihinde Başvekâlete gönderilen bir yazıda, ordu mensuplarının yabancı devlet memurları ile temas ve münasebetlerinde ölçülü davranmaları için esaslar şu şekilde açıklanmıştır.

³² Necip Fazıl Kısakürek, **Savaş Yazıları I (1939-1943)**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2009, s.132.

³³ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2008, s.142.

“1. Yabancı devlet mensupları ile temas ve münasebatta bulunulması ve böyle bir mecburiyet karşısında ne yolda hareket edileceği 22.9.1941 tarih O.D. (Ordu Dairesi) II. Ş. (Şube) 15284 sayı ile orduya tamim edilmişti. Bir güne (hiçbir suretle) yanlışlığa meydan verilmemek için, keyfiyetin bir kere daha tashih vs. tespiti lüzumu görülmüştür.

2. Dâhilî Hizmet Kanunu ve Talimatname’sinin 261. sahifesindeki 653. maddenin (F) fıkrası mucibince, ordu ve jandarma mensupları ve komutanları ile yabancı devlet memurları arasında ziyaret ve iade-i ziyarete temas ve münasebette de bulunulmaz.

3. Ancak yurdumuzdaki yabancı devlet ataşelerinin kara, deniz, hava ve jandarma kuvvetlerimizle ve mensupları ile temas ve münasebetleri Genelkurmay Başkanlığının ve yabancı devlet sivil memurlarının da umum askerî makam ve şahıslarla temas ve münasebetleri, vekâletin müsaadesi ile yapılır. Temasta bulunulacak yabancı şahıslar için, işin inceliği derecesine göre yazı veya kapalı tel ile askerî mertebeler yoluyla riayet edilerek, yabancı şahıslar ise Genelkurmay Başkanlığına ve sivil ise Vekâlet’e müracaatla müsaade istihsal edilmesi lazımdır. Daha müsteacal hallerde keza yabancılar için Genelkurmay Başkanlığına ve siviller için de Vekâlete doğruca müracaat edilmekle beraber, aradan atlanmış olan makamlara da ayrıca bildirilir.

4. İstanbul ve İzmir gibi hükûmet merkezinden uzak şehirlerimizdeki, yabancı devlet askerî veya sivil memurları ile zarurî görülen temas ve münasebetler için 3.madde de beyan edilen tarzda müsaade almaya işin müsteaciliyeti (mesela limanlarımızdan herhangi birisine gelen yabancı devlet harp gemileri komutanlarının ziyaretlerini iade gibi) imkân bırakmadığı takdirde müsaade o şehirdeki en büyük rütbeli komutan tarafından verilir. İşbu komutanlar aynı zaruret karşısında müsaade almaksızın kendileri de şahsen yabancılarla temas ve münasebette bulunabilirler. Ancak temas edilen yabancıya asker olduğuna göre, keyfiyetin Genelkurmay Başkanlığına ve sivil olduğuna göre de Vekâlete derhal bildirilmesi iktiza eder.

5. Hudutlarımızdaki birliklerin subay, memur ve komutanları ile mukabil mensupları arasındaki temas ve münasebetler, eskiden olduğu gibi, hudut teşkilatının vazifelerine ve gümrük muhafaza teşkilatının kaçakçılığının men ve takibi hususunda

mantıklarındaki valilerin vazife münasebetlerine dair nizamnamenin hükûmlerine uyularak yapılacak ve mezkûr nizamnamenin hükûmleri tatbik edilecektir.

6. *Büyük şehirlerimizde hükûmet mümessillerimiz tarafından yabancıların şereflerine veya yabancılar tarafından hükûmet mümessillerimiz şereflerine verilecek resmî ziyafet ve balolara, ancak askerî protokole dahi (albay ve birinci sınıf muamele memuru ve daha üstleri) bulunanlardan hükûmet kanalı ve askerî mertebeler yoluyla davetli olanlar, yabancı devlet memurlarına tefrik edilen mihmandarlar ve Ankara'da Genelkurmayca İstihbarat Şubesinde lüzum gösterilecek subaylar iştirak edebilirler. Her iki kanaldan (hükûmet ve askerî) geçmeksizin yapılan davetlere icabet yasaktır.*

7. *Yurdumuzdaki yabancı devlet memurlarından olmayıp herhangi bir sebeple memleketimize muvakkatten gelecek olan yabancı ziyaretçi ile ve heyetler hemen daima Genelkurmayın isteği veya bilgisi dâhilinde ve anın vereceği direktifler ve tertipler dairesinde gelmektedirler. Bu sebeple bunlarla olacak temas ve münasebetler Genelkurmay Başkanlığınca emir ve tanzim olur. Ancak bunun haricinde gelecek yabancılar olmasa her defasında keyfiyet vekâletçe tespit edilerek ilgililere bildirilecektir.*

8. *Emekli olup da muvakkaten tekrar ordu hizmetine alınmış olanlar, yukarıdaki maddelerin hükûmlerine tamamen tabidirler.*"³⁴

14 Şubat 1942'de ise Millî Müdafaa Vekâletince Başvekâlete, Hariciye, Dâhiliye Vekâletleriyle, Genelkurmay Başkanlığına arz edilmiş ve gereği yapılmak üzere Ordu Müfettişliklerine, Örfî İdare Komutanlığına, Ankara Garnizon Komutanlığına, 6, 17. Kor. K.lıklarına ve Askerlik Mnt. K.lıklarına, Vekâlet Merkez teşkilatına gönderilmiş yazıda ordu mensuplarının yabancı devlet memurları ile temas ve münasebetlerinde ölçülü davranmaları için daha önce belirtilmiş esaslara şu hususlar da ilave edilmiştir.

"1. Ordumuz mensuplarından birine, bir yabancı tarafından kart bırakıldığı takdirde, aynı şekilde mukabele edilmesi muvafıktır.

2. Bir yabancı, askerî bir şahsı hususî ve sırf cemilekâr bir surette bizzat ziyaret eylediği takdirde, bu ziyaretin ayınının iadesi bu baptaki talimat ve emirlere uygun değilse; yine kart bırakılmak suretiyle iade-i nezakette bulunulması muvafık

³⁴ **B.C.A.** (31 Ocak 1942), Sayı: Dosya: 38113, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 46.297.6.

olur. Herhangi bir maslahatın hâlli zımnında makama kabul edilen resmî ziyaretler iade edilmez.”³⁵

Kuşkusuz yukarıda en ince ayrıntısına kadar düşünülen bu düzenleme ile Türk Ordu mensuplarının yabancı ülke vatandaşları ile her türlü gayri resmî iletişimi engellenmeye çalışılmış ve ordu içinde değişik akımların girmesine müsaade edilmemiştir. Çünkü bu dönem *“Türkiye gizli örgütlerin yarıştığı bir alan olmayı sürdürüyordu”³⁶* ve Türkiye’de beşinci kol çalışmaları tüm yoğunluğuyla devam etmekteydi.

Türk Ordu mensupları ile ilgili bu kararlar alınırken, ülke toprakları dışında görev yapan Türk subayları vasıtasıyla da devletin ülkesini savunmak için her türlü kararlılığının olduğu yabancı meslektaşlarına iletilmiştir. Bugünlerde İskenderiye’deki İngiliz donanmasında Türk gözlemci olarak görev yapan Binbaşı Edip Şehsuvaroğlu’na, izinli olarak memlekete geldiğinde, 23 Şubat 1942’de Ankara’daki sivil ve askerî yetkililerce kendisine yurt dışı görevi süresince yabancı askerlerin Türkiye Cumhuriyeti’nin II. Dünya Savaşı ile ilgili görüşleri sorulduğunda vereceği cevap şu şekilde tembihlenmişti: *“Türkiye Hükûmeti bir taarruz olmayınca hiçbir surette muhasım (düşman) vaziyetine geçmeyecek, fakat herhangi bir taarruza mutlak surette silâha mukabele edecektir. Müttefikler arzusuna ram olarak (boyun eğmek) asla mevzubahis değildir. İngiliz yardımının pek az olmasına rağmen, İngilizlerin nazik durumları tarafımızca göz önünde tutulmaktadır, atiden (gelecekte) ümitvar bulunmaktayız.”³⁷*

5. Şark Hududundaki Türk Ordusu

Türk Ordusu, II. Dünya Savaşı yıllarında sadece batı sınırında tedbirler almamış, doğu sınırlarında görev yapan birlikleri de emniyet tedbirlerini arttırmıştır.

Nisan 1942 ortasında Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanlığındaki görev yerinden tayini doğudaki birliklerine çıkarak 3. Ordu bölgesinde göreve başlayan ve 2. Kars Müstahkem Mevki Komutanlığı 246. Hudut Alay 3. Tabur 10. Bl. Tk. K.lığı ve Alay Emir Subaylığı görevlerinde üsteğmen rütbesiyle bulunmuş olan Şükrü

³⁵ B.C.A. (14 Şubat 1942), Sayı: Dosya: 38113, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 46.297.6.

³⁶ Tekeli, İlkin, a.g.e., s.611.

³⁷ Kansu Şarman, **Adamlı Torpidolar Edip Şahsuvaroğlu’nun II. Dünya Savaşı Anıları**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006, s.114.

Erkal anılarında bu zamana kadar üst komutanlığa çekilen hudut ve istihbarat raporlarında ufak tefek sınır olaylarına değinildiğini ve sonuç maddesinde “hudut alayımız bölgesinde kayda değer vukuat olmadığı”nın bildirildiğini ifade etmektedir. Fakat Şükrü Erkal, göreve başlar başlamaz bu tarz bir raporun mutad hâle getirilmiş olmasından ötürü alaya çekilen raporların gerçeği yansıtmadığı kanısındaydı. Çünkü ona göre, Ruslar Stalingrad’da Almanlara karşı çetin mücadeleler vermekteydi ve Sovyet Ordusu, güney yanlarını tehdit ettiğini düşündüğü Türk Devleti’ni yakından izlemek için istihbarat faaliyetlerine koyulmuş olmalıydı.³⁸

Şükrü Erkal “hemen haber almaya karşı korunma” tedbirlerini uygulamaya koydu. Bu kapsamda pusu devriye planını uygulamaya başladı. Bu plana göre Arpaçay üzerindeki Türk arazisine geçişleri önleyen ve hudut güvenliğini arttıran tedbirler tatbik edilecekti. Hudut birliklerinin yarısı, gece pusu yerlerinde uyanık ve sessizce Arpaçay geçit yerlerinden sızacaklara karşı derinliğine uzanan patika yollarının kavşak noktalarında dikkatlice bekleyecek, gündüz ise uyuyarak dinlenecekti.³⁹

Bu plan, kısa bir zaman sonra olumlu sonuçlar verdi. Zamanla Arpaçay Nehri’nin geçit yerlerinden Türk topraklarına sızan mülteci adı altında Rus gizli servisi NKVD ajanları bu Türk pusu timlerine yakalanmaya başladı. Yakalananlar önce hudut bölük ve tabur merkezlerine götürülüyor, buradaki ilk sorgulama ve sonrasındaki sağlık kontrollerinden sonra alay merkezine ve buradan da Kars’taki Millî Emniyet Müfettişliğine sevk ediliyordu. Hemen hemen haftanın birkaç gecesini Türk hududundan sızıp yakalanan 2-3 kişilik gruplar, bazen daha fazla gruplar yakalanarak sayıları altı ay içinde birkaç yüz kişiyi bulmuş ve bunlar Sivas’ta açılan kamplarda enterne edilmişlerdir.⁴⁰

Şükrü Erkal’a göre yakalanan mülteciler birer ajandı. Çünkü yakalananların üzerlerinden Sarıkamış’a kadar uzanan arazilerin krokisi ve telsiz gibi şüphe uyandıracak malzemeler çıkmaktaydı. Pazarcık 2. Tabur bölgesinde yakalanan bir şahıs bölgede göreve yapan Türk komutanlarının isimlerini, Türk birliklerinin

³⁸ Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, s.167-175.

³⁹ Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, s.172.

⁴⁰ Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, s.173.

yerlerini tespit ederek telsizle ülkesine bildirmekteydi. Kuşkusuz bu yakalanan şahıslar Rus istihbarat elemanı olarak bölgede görev yapmaktaydı.⁴¹

Şükrü Erkal'ın NKVD ajanları ile ilgili tespiti doğrudu. “Çünkü NKVD'nin Türkiye sorumluluğunu yürütmüş olan Mikhail Batunin'in hatıralarında anlattıklarına göre Türkiye'nin Almanya yanında savaşa girmesi olasılığını göz önünde tutan Sovyetler Birliği, Doğu Anadolu'da bir Kürt isyanı çıkarmak için örgütlenmeye girişmişti.”⁴²

Türk Subaylarının Sovyet Rusya'dan endişe duymaları doğaldı. Çünkü Rus Genelkurmay Karargâhı harekât planlarını güncellerken Türk Ordusunu sürekli olarak hesaba katmaktaydı.

Alman-Rus Savaşlarının 1941-1945 döneminde yaşanan tüm gelişmelerin karşılıklı değerlendirilmesinin yapıldığı ve Rusya Genelkurmay Başkanlığınca savaşın planlanması, harekâtın yönetimi ve sonuçlarının dair varılan tespitler Sergey Matveevič Stemenko'nun, “İkinci Dünya Harbinde Rus Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı” adlı eserde, özellikle 1942 senesinde Sovyet Rusya'nın Türk Ordusunu sürekli olarak hesaba kattığını göstermektedir. Bu yıllar Rus Karargâhında Kurmay Subay olarak görev yapan Sergey Matveevič Stemenko 1942 yılında gerçekleşen Alman taarruzları neticesinde Sovyet karargâhının yaşamış olduğu endişeleri şöyle anlatmaktadır. “Faşist Alman Orduları Kasiyçki kıyısından güneye uzanarak Kafkas dağlarını aşmak isteyecekleri anlaşılıyordu. Bu arada karşımıza çok ciddi bir sorun çıktı. Acaba Türkler onları destekleyecek mi? İran'la işler yolundaydı ama Türkiye ile öyle değildi. 1942'nin ortalarına kadar kimse onların Almanları desteklemeyeceğini garanti edemezdi. Acaba Türklerin Kafkasya sınır boyuna 26 Tümen yığılması bir rastlantı mıydı? Her olasılığa karşı Sovyet-Türk sınırına 45.Ordu güçleri ile korunması gerekiyordu. Eğer bir Türk saldırısı Bakü'ye doğru olacaksa İran-Türk sınırında da belirli önlemleri almamız gerekiyordu. Bizim orada bir tank tugayı ve topçu ile güçlendirilmiş 15. süvari grubu bulunuyordu... Kuzey Kafkas cephesinde büyük bir organizasyon planı yapıldı.”⁴³

Kuşkusuz Ruslar, Türk sınırında güçlü birlikler tutmakla birlikte istihbarat faaliyetlerine de ağırlık vermişti. 1944 yılında bataryası ile birlikte Sarıkamış'a

⁴¹ Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, s.167-173.

⁴² Tekeli, İlkin, a.g.e., s.554.

⁴³ Stemenko, a.g.e., s.63, 64.

gitmiş olan Adnan Çelikoğlu, Doğu Anadolu bölgesinde Rus Ordu mensuplarınca icra edilen yoğun beşinci kol faaliyetleri⁴⁴ ile bölgede Sovyetlerin çalışmalarına işaret etmiştir. Adnan Çelikoğlu anılarında, bu sıralar Doğu Anadolu Bölgesinde yaşananları şöyle ifade etmiştir. “*Bölgede, Rus, Alman, İngiliz ve Amerikan casusları at oynatıyor ve etnik grupların istismar edilebilmesi için her türlü çare kullanılıyordu.*”⁴⁵

Anlaşılan o ki II. Dünya Savaşı yıllarında, Türk Devleti'nin Doğu sınırındaki birlikleri diğer birliklerine göre daha fazla istihbari faaliyetlere maruz kalmış, zamanla düşmanın bilgi toplama gayretlerine yönelik istihbarata karşı koyma (İKK) çalışmaları Türk Ordusunda hız kazanmıştır.

B. SULTANHİSAR VE DEMİRHİSAR⁴⁶ TORPİDOBOTUNA TÜRK BAYRAĞI ÇEKİLMESİ

II. Dünya Savaşı yıllarında Türk Ordusu, kara birliklerini takviye ettiği gibi donanmasını da güçlendirme arayışı içinde olmuştur.

Millî Müdafaa Vekâleti Donanma Şubesi Müdürlüğü 3. Kısım tarafından kaleme alınan ve Başbakanlığa gönderilen 30 Ocak 1942 tarihli bir yazıda⁴⁷ İngiltere'de inşa edilip pek yakında İskenderun'a gelecek olan iki muhrip ile denizaltı gemisinin teslim alınması istenmiş ve bu kapsamda Marmara'ya kadar bu gemilerin seyahatleri için oldukça ayrıntılı bir planlama yapılmıştır.

Bu planlamada, gemileri teslim alacak personelin özlük hakları dâhil olmak üzere teslim işlemleri, bu münasebetle yapılacak olan tören ve akşam İngiliz heyetine verilecek davete kadar pek çok husus düşünülmüştür

⁴⁴ General Franco tarafından 1936-1939 İspanya İç Savaşı sırasında tatbik edilen bu yöntemle fiili müdahale ile ele geçirilemeyen bir kitle ya da devlet; propaganda, casusluk, sabotaj ya da terör yoluyla manevî etkiye maruz bırakılmak suretiyle müdahaleye uygun hale getirilmiş, zamanla bu yöntem diğer devletler tarafından da tatbik edilmiştir.

⁴⁵ Çelikoğlu, **a.g.e.**, s.46.

⁴⁶ Sultanhisar ve Demirhisar muhripleri Türk Donanması'na giren aynı adlı ikinci muhrip gemilerdir. Birinci Sultanhisar ve Demirhisar torpidobotları 1907'de Fransa'da inşa edilerek Osmanlı Donanması'na katılmışlar ve I. Dünya Savaşı'nda Türk Donanması için büyük katkı sağlamıştır. I. Dünya Savaşı'nda Sultanhisar ve Demirhisar muhripleri ile Türk karasuları kendini güvende hissetmiştir. Mustafa Hergüner, **İkinci Dünya Savaşında Türk Denizciliği**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 273.

⁴⁷ **B.C.A.** (30 Ocak 1942), Sayı: Dosya: 6533, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 62.419.8.

II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'den dört muhrip alınmış, bu gemilerden Sultanhisar ve Demirhisar kendi mürettebatı ile gönderilmişler ve gemiler Türkiye'de Türk Donanmasına teslim edilmiştir. Muhripler, İngiliz personel tarafından getirilirken bu muhriplerin çekirdek personeli de gemide bulunmuştur. Sultanhisar ve Demirhisar, diğer İngiliz muhripleri ile birlikte İngiltere'den Malta'ya gitmekte olan Ascania ve Queen Emma adlı nakliye gemilerine de koruma görevi yapmıştır.

Gemilerin devir teslim törenlerine Vali Şefik Soyer, Garnizon Komutanı Tuğgeneral Şükrü Kanatlı, İskenderun Deniz Üs Komutanı Kur. Alb. Mithat Işın, İngiliz Deniz Ataşesi katılmıştır. 19 Şubat 1942'de Sultanhisar Muhribinin bayrak değiştirme töreninde hazır bulunan İngiltere Ataşesi Albay Donnel, İngiltere'nin Akdeniz Donanması Komutanı Oramiral Cunnigham'ın kutlama mesajını Türk meslektaşlarına iletmiştir. İngiliz Amiral gönderdiği mesajda Sultanhisar Muhribine “Şanlı bir istikbal temenni” ederken 2-6 Ağustos 1939 tarihlerinde Akdeniz Filosu ile birlikte İzmir ve İstanbul'a yaptığı ziyareti ve bu ziyarette Türk Donanmasının temiz ve eğitilmiş gördüğünü de hatırlatmıştır.⁴⁸

Daha önce İngiltere'ye ismarlanan harp gemilerinden olan Sultanhisar Torpido Muhribinin 19 Şubat 1942'de İskenderun Limanı'nda sabah 10.00'da icra edilen törenlerine basın oldukça ilgi göstermiş, Türk denizciliğine dair övgü dolu yazılar okuyucu ile paylaşılmıştır.⁴⁹

Bu devir teslim töreninin yapıldığı aynı gün Londra'da Halkevi açılışında İngiliz Hariciye Nazırı Eden ise “*Türk Milleti kuvvetli ve hürdür.*” açıklamaları⁵⁰ ile Türk Milletine iltifatlarda bulunmuştur.

İngiltere'de yapılarak İskenderun'a getirilen ve Türkiye'ye teslim edilen savaş gemisi Demirhisar muhribine ise 30 Mart 1942'de törenle Türk Bayrağı çekilmiştir.⁵¹

Bu dönemde gemilere borda numarası verilmediği için bir süre gemilerin isimlerinin baş harfi bordalara yazılmış, daha sonra Demirhisar'a D-17, Sultanhisar'a D-18 borda numarası verilmiştir. Aynı sınıftan olan Muavenet Muhribi İngiltere tarafından Atlantik konvoylarının korumasında kullanıldığından Türkiye'ye

⁴⁸ Hergüner, **a.g.e.**, s. 273.

⁴⁹ “İngiltere'ye İsmarlanan Sultanhisar Torpidosu Dün İskenderun'a Geldi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6289 (20 Şubat 1942), s.1, 3.

⁵⁰ “Londra Halkevi Açıldı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6289 (20 Şubat 1942), s.1.

⁵¹ “Demirhisar Muhribine Törenle Bayrak Çekildi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6328 (31 Mart 1942), s.1.

verilmemiştir. Savaş sonunda Türkiye'ye verilmiş olan Muavenet'e 7 Mart 1946'da Türk Bayrağı çekilmiştir. 100 metre boyunda ve 2.100 tonluk olan bu muhripler 1960 yılına kadar Türk Donanmasında hizmet görmüşlerdir. Yine bu sınıftan dördüncü gemi olan ve İngiltere'nin el koyduğu Gayret Muhribi ise HMS Itruhel adıyla İngiliz Donanmasında görev yapmış ve 17 Nisan 1942'de batmıştır. İngiltere bu geminin yerine 105 metre boyunda, 1.540 tonluk başka bir muhrip vermiştir. Gayret Muhribi, 1964 yılına kadar hizmet görmüştür. Türk Donanması bu muhriplerle, hem su altı arama cihazları (SONAR) ve hem de su üstü arama cihazı (RADAR) ile tanışmıştır.⁵²

C. MİLAS'TA YABANCI UÇAKLARIN SALDIRISI

15 Mart 1942 Pazar 00.55'te üç adet yabancı uçak, Milas kasabasını ve civarını önce tenvir fişeği ile aydınlatmış, sonra 15 bomba atmış ve makineli tüfekle de ateş açmıştır. Bombalama neticesinde Milas'ta bazı evler hasara uğramış, iki ölü ve yaralı olduğu tespit edilmiş ve olaydan sonra şehirde saldırılarla ilgili bir araştırma başlatılmıştır.⁵³

Cumhuriyet gazetesi, bu haberi "Bir Türk Şehrine Tecavüz" ile kamuoyuna duyurmuştur. Bu hava saldırısına dair haber, halk arasında korku ve endişe uyandırmıştır. Başta olaya kimin neden olduğu belli değildir. Fakat hadisenin aslı kısa bir süre sonra anlaşılmıştır. İngiltere'ye ait bir uçak, bu saldırıyı gerçekleştirmiştir. Hadiseden birkaç gün sonra İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Sir Hüge Knatchbull Hugessen, Türk Hükûmeti'ne başvurarak teessürlerini bildirmiştir.⁵⁴

İngiliz yetkilileri bombanın yanlışlıkla Milas'a atıldığını, asıl hedefin Yunan adalarından biri olduğunu söylemişlerse de, kıyıdan epeyce içeride olan Milas'ın bir ada olduğu sanılarak bombanın atılması Türk makamlarınca pek inandırıcı bulunmamıştır.

Bu saldırıdan hemen sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 17 Mart 1942'de İzmir'de halka yaptığı konuşmada, harp dışında kalmaya çalışacaklarını, eğer ondan

⁵² Hergüner, a.g.e., s.273.

⁵³ "Bir Türk Şehrine Tecavüz", Cumhuriyet, Sayı:6314 (17 Mart 1942), s.1.

⁵⁴ Hergüner, a.g.e., s.306.

kaçınmak mümkün olmazsa vatan borcunu şerefle ve haysiyetle ödeyeceklerini beyan etmiştir.⁵⁵ Kuşkusuz Türk tarafı saldırılar karşısında temkinlidir. Fakat diğer taraftan da sabırları zorlanırsa vatanlarını savunmak için ellerinden geleni yapacaklarını dünyaya açıklamışlar ve şartlar devam ettiği sürece de seferberlik hâlini devam ettirmişlerdir.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün bu konuşmandan sonra Milas bombardımanından dolayı daha önce üzüntülerini bildirmiş olan İngiltere, 18 Mart 1942'de, kazada zarar görenlere tazminat vermeye hazır olduğunu bildirmiştir.⁵⁶ Ayrıca yeni benzeri hadiseler olmaması için gayret göstereceklerine dair açıklama yapan İngiliz Devleti, Türk topraklarına karşı herhangi bir benzeri hadiseye neden olmamaya özen göstererek Rodos'taki Alman askerlerine yönelik saldırılarına devam etmiştir.

Türk tarafında endişe ve üzüntü yaratan bu haberden sonra İngiltere'de yapılarak İskenderun'a getirilen ve Türkiye'ye teslim edilen savaş gemisi Demirhisar Muhribine törenle Türk Bayrağı çekilmesi hadisesi,⁵⁷ en azından iki ülke yetkilileri arasında gerginleşen ortamı düzelterek yeniden olumlu bir hava yaratmıştır.

Bu hadiseden sonra Türk Devleti bir başka üzücü olay daha yaşamıştır. 22 Mayıs 1942'de nereden geldiği belirlenemeyen bir top mermisi İstanbul'un Aksaray semtine düşmüştür. Patlama neticesinde dört kişi ölmüş, 17 kişi yaralanmıştır. Örfî İdare Komutanı Sabit Noyan, Aksaray Caddesi'nde meydana gelen olayı yakından incelemiştir. İlk tahminlerde top patlamasının Marmara'da manevralar yapmakta olan Türk Donanmasına ait gemilerden birinin uçaksavar topundan yanlışlıkla atıldığı kanaatine varılmıştır. Cenazeler Hükûmet namına kaldırılmış, yetkililerce muhtaç olanların ailelerine yardım edileceğine dair açıklama yapılmıştır.⁵⁸

Cenazeler merasimlerle kaldırılmış, halk törenlere iştirak etmiştir. Fakat kaza sonrasında basın kazanın nedenleri ve failleri ile ilgili konulara teferruatlı girmemiştir.

⁵⁵ "Millî Şefin İzmir'de Mühim Bir Nutku", **Cumhuriyet**, Sayı:6315 (18 Mart 1942), s.1.

⁵⁶ "İngiliz Hükûmeti'nin Teessürü", **Cumhuriyet**, Sayı:6316 (19 Mart 1942), s.1, 3.

⁵⁷ "Demirhisar Muhribine Törenle Bayrak Çekildi", **Cumhuriyet**, Sayı:6328 (31 Mart 1942), s.1.

⁵⁸ "Müessif Bir Kaza", **Cumhuriyet**, Sayı:6381 (23 Mayıs 1942), s.1, 3.

D. MÜTTEFİK VE MİHVER ESİRLERİNİN MÜBADELE İŞLERİ

1941 yılı Ekim ayına gelindiğinde İngiltere ile Almanya arasındaki görüşmeler kesilmiş ve Alman esirleri ile yüklü olan İngiliz gemilerinin hareketi iptal edilmiştir. Alman işgali altında olan Yunanistan hastanelerinde bulunan İngiliz esirlerinin bu değişime dâhil edilmesi Alman Hükûmeti tarafından kabul edilmemiş, fakat daha sonra İngiliz ve İtalyan esirlerin karşılıklı değişimi kabul edilmiştir. Taraflar karşılıklı değişimin yapılacağı ülke toprakları olarak Türkiye üzerinde uzlaşmışlardır. Bu durum, şüphesiz o dönemde Türk Devleti'nin verdiği güvenden kaynaklanmaktaydı. İngiliz ve İtalyan esirlerin mübadele işlerini yürütecek ise Türk Devleti adına ordu mensuplarıdır.⁵⁹

Bu arada bir Türk askerî heyeti süratle İzmir'de İngiliz ve İtalyan esirlerin mübadele işlerinin nasıl yürütüleceğine dair hazırlıklara başlamıştır. 7 Nisan 1942 sabahı başlayan İngiliz ve İtalyan malul ve hasta esirlerin mübadelesi, Türk Ordu mensupları tarafından tarafsızlık hukuku çerçevesinde oldukça başarılı bir şekilde icra edilmiştir. Kızılhaç yetkililerin de katıldığı değişim işleminden sonra İtalyan hastane gemisi Gradisca başhekimisi Yarbay Helron, Türk askerî makamlarının değişim sırasında gösterdikleri büyük yardımlardan dolayı kendilerine minnettar olduklarını ve gördükleri intizam ve mükemmeliyetin fevkalade olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰

İngiliz hastane gemisi 8, İtalyan hastane gemisi ise 9 Nisan 1942'de uzun uzun düdüklerini çalmışlar ve şehri selamlayarak İzmir Limanı'nı terk etmişlerdir.⁶¹

İki taraftan 844'er kişinin Türk makamları tarafından karşılıklı iade işleminin sorunsuz bir şekilde gerçekleşmiş olması yabancı askerî heyetlerce takdir edilmiştir.⁶²

Türk Ordu mensuplarınca diğer esir değişimi ise 21 Mart 1943'te gerçekleşmiştir. Türk Ordusu tarafından İtalyan Donanmasına ait olan 14.000 tonluk Gradisca gemisinin getirdiği 863 İngiliz esirine karşılık, İngiliz Donanmasına ait 10.000 tonluk Tamla gemisinin getirdiği 838'i İtalyan, 25'i Alman olmak üzere

⁵⁹ Hergüner, **a.g.e.**, s.289.

⁶⁰ "İzmir'de Esir Mübadelesi", **Cumhuriyet**, Sayı:6336 (8 Nisan 1942), s.1,3. "İngiliz ve İtalyan Esirleri Dün İzmir'de Mübadele Edildi", **Cumhuriyet**, Sayı:6337 (9 Nisan 1942), s.1, 3.

⁶¹ "İngiliz ve İtalyan Esirleri Dün İzmir'de Mübadele Edildi", **Cumhuriyet**, Sayı:6337 (9 Nisan 1942), s.1, 3.

⁶² Hergüner, **a.g.e.**, s.288, 289.

toplam 863 esirin değişimi başarılı şekilde icra edilmiştir. Deniz Harp Okulu Komutanı Kur. Yb. Asım şinik ve Mersin Emniyet M¼d¼r¼ ile Kızılay temsilcisinden oluşan heyet nezaretinde gerçekleşen değişimde İngiliz esirleri arasında Walter Cowards adlı bir amiral de vardı. Aynı g¼n içinde bu değişim başarıyla tamamlanmış ve esirler kendi gemileriyle ¼lkelerine d¼nm¼řlerdir.⁶³

Bir başka esir m¼badelesi değişimin ise 1943 yılı Nisan ayında İzmir’de yapılması planlanmış ve bir evvelki değişimin aksine bu seferki değişim haberleri ve hazırlıklar erken başlamıştır. 19 Nisan 1943 g¼n¼ İzmir Limanı’nda gerçekleşen değişimde İtalyan gemilerinde 150’si yaralı ve hasta 350 İngiliz esiri olup, İngiliz esirlerin hemen hemen hepsi Avustralyalı, Yeni Zelandalı ve Hintli askerlerdir. İngiliz gemilerinde ise 307’si akıl hastası olmak ¼zere 1.212 İtalyan esir bulunmaktaydı ve çoğunluğu Kuzey Afrikalı M¼sl¼manlardan oluşmaktaydı. Esirlerin değişiminde İzmir Deniz Komutanlığınca Dz. Bnb. Bahaeddin Erguni, Dz. Yzb. Mehmet Eraz, ¼tęm. Enver Balioğlu g¼revlendirilmiřtir. İzmir K¼rfezi’nde esir değişimini tamamlayan gemiler 20 Nisan 1943’te İzmir Deniz Komutanlığınca g¼revlendirilen kılavuz kaptanlar eşliğinde ¼lkelerine uğurlanmıştır.⁶⁴

Bir diğer esir değişimi ise 8 Mayıs 1943’te gerçekleşmiştir. Esir getiren İngiliz gemisinde d¼rt general, 400 subay, 2.008 er olmak ¼zere toplam 2.412 İtalyan asker bulunmaktaydı ve bu kişiler Afrika’da son kalan İtalyan askerleriydi. Esirler arasında sivil şahıs yoktu. İtalyan gemileri Gradisca ve Citta di Tunusi gemilerinde ise 490 esir İngiliz askeri vardı. Bu değişimde de İzmir Deniz Komutanlığınca asker¼ personel g¼revlendirilmiřtir.⁶⁵ Ulus gazetesi bu değişimde 2.412 İtalyan askere karşı 600 İngiliz harp esirinin bulunduğunu belirtmiştir.⁶⁶

Yine İngiliz ve İtalyan esirlerin İzmir Limanı’nda 2 Haziran 1943 tahindeki karşılıklı değişimi de T¼rk Ordusu nezaretinde başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Komutanlık namına m¼badeleyi idare eden Deniz Binbaşı Bahaettin Engin’in reisliğinde gerçekleştirilen bu deęiřim⁶⁷ sorunsuz bir şekilde yerine getirilmiştir. Bu değişimde 444’¼ yardıma muhtaç, 2.229’u himayeli olmak ¼zere toplam 2.673’¼ İtalyan’a karşılıklı, 115’i malul, 320’si himayeli olmak ¼zere toplam 435 esir İngiliz

⁶³ Herg¼ner, **a.g.e.**, s.289.

⁶⁴ Herg¼ner, **a.g.e.**, s.290.

⁶⁵ Herg¼ner, **a.g.e.**, s.291.

⁶⁶ “2412 İtalyan ve 600 İngiliz Harp Esiri D¼n İzmir’de M¼badele Olundu”, **Ulus**, 10 Mayıs 1943, s.1, 3.

⁶⁷ “İzmir Limanında Esir Değişimi D¼n Sona Erdi”, **Ulus**, 3 Haziran 1943, s.1, 3.

Ordusunun mensubu bulunmaktaydı. Ayrıca esirler arasında iki general de vardı. İngiliz General Brown tümen komutanlığı yapmış, İtalyan General Bedotta ise askerî mahkeme başkanlığında bulunmuştu.⁶⁸

Özetle Türk Ordusu, II. Dünya Savaşı yıllarında Müttefik ve Mihver ordularına ait esirleri başarılı bir şekilde ülkelerine göndermeyi başarmıştır.

Yabancı ülkelere ait esir değişiminin Türk Ordu mensuplarınca başarılı bir şekilde gerçekleştiği bu süreçte, Türk ülkesi yabancı ordu mensuplarınca adeta sığınılacak güvenli bir liman gibi görülmüş, bu düşünceyle pek çok yabancı ülke mensubu Türk Devleti'ne başvurmuştur. Örneğin 12 Haziran 1942'de dört Amerikan uçağı Ankara ve Arifiye'deki pistlere mecburi iniş yapmışlardır. Devletler hukuku kaidesince uçakların personeli Türk yetkililerce gözaltına alınmıştır.⁶⁹

Denilebilir ki harp yıllarında Türk Ordu mensupları harp hukuku kaidesine mümkün olduğunca riayet etmiş ve tarafsızlık hukukunun kaidelerini başarıyla yerine getirmişlerdir.

E. ÖRFİ İDARE DEVAM EDİYOR

II. Dünya Savaşı'nın Türk topraklarına da sıçrayabileceği kaygısı, Türk İdarecilerinin uygulamaya koymuş oldukları harp tedbirlerini devam ettirmesine neden olmuştur.

1942 senesinin Nisan ayında Meclis'e verilen yeni bir lâyihada, uygulamada olan Örfî İdare Kanunu'nda yeni bir düzenleme öngörülmüştür. Buna göre örfî idare altındaki yerlerde askerî idare tarafından belirtilen tedbirlere ve amirlere itaatsizlik gösteren, hüviyetine dair yöneltilen sorularda hakikate hilaf beyanatta bulunanların cezaları üç katına çıkarılacak ve örfî idare mıntikasından çıkarılanlara bu mıntıkaya izinsiz girdikleri takdirde 1-3 sene arasında sürgün cezası verilecekti. Örfî idare Kanunu'nda bu değişiklik ihtiyacı harbin devam ettiği bu günlerde şartların daha da ağırlaşmasından ileri gelmekteydi.⁷⁰

⁶⁸ Hergüner, **a.g.e.**, s.291.

⁶⁹ "Dört Amerikan Tayyaresi", **Cumhuriyet**, Sayı:6402 (13 Haziran 1942), s.1.

⁷⁰ "Örfî İdare Kanununda Yapılacak Yeni Tadilat", **Cumhuriyet**, Sayı:6354 (26 Nisan 1942), s.1.

12 Haziran 1942’de ise örfî idarede altı aylık bir uzatmaya gidilmiştir.⁷¹ II. Dünya Savaşı yıllarında örfî idare başlangıçta bir ay süre ile çıkartıldıktan sonra üçer ay ve nihayetinde altışar ay süre ile uzatılmıştır. Bu uzatma, sıkıyönetimin ve savaş koşullarının devam etmesinden kaynaklanmıştır.

Örfî idarenin altı ay daha uzatılması hakkında 1303 sayılı TBMM Kararı 18 Haziran 1942 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Buna göre İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli vilâyetlerinde 23 Teşrinisani 1940 tarihinde bir ay müddetle ilân edilen ve 1199 ve 1209 sayılı Kararlarla üçer ve 1249 ve 1262 sayılı Kararlarla da altışar ay müddetle uzatılmış olan örfî idarenin, bitimi tarihinden itibaren altı ay daha uzatılmasına karar verilmiştir.⁷²

25 Mayıs 1940 tarihinde çıkartılmış olan 3832 sayılı Örfî İdare Kanunu ile bu dönemde de basın ve yayın alanında denetimler etkisini göstermiş, pek çok gazete kapatılmıştır.⁷³ 1942 ve 1943 yıllarında kapatılan gazeteler şunlardı:

Tablo 2-2: 1942 ve 1943 Yıllarında Kapatılan Basın Organları

28 Ocak 1942	Son Posta	4 Gün	Örfî İdare Komutanlığı
28 Ocak 1942	Vakit	4 Gün	Örfî İdare Komutanlığı
28 Ocak 1942	Son Telgraf	3 Gün	Örfî İdare Komutanlığı
28 Ocak 1942	Haber	3 Gün	Örfî İdare Komutanlığı
Mart 1942	Bozkurt (Haftalık Dergi)	Süresiz	Örfî İdare Komutanlığı
Mart 1942	Çınaraltı (Haftalık Dergi)	Süresiz	Örfî İdare Komutanlığı
Mart 1942	Yeni Yol (Aylık Dergi)	Süresiz	Örfî İdare Komutanlığı
29 Nisan 1942	Haber	7 gün	Örfî İdare Komutanlığı
8 Mayıs 1942	Akbaba (Haftalık Gazete)	15 gün	Örfî İdare Komutanlığı
1 Temmuz 1942	Son Posta	3 gün	Örfî İdare Komutanlığı
27 Ekim 1942	Tasvir-i Efkâr	20 gün	Örfî İdare Komutanlığı
28 Ekim 1942	Yeni Sabah	15 Gün	Örfî İdare Komutanlığı
27 Kasım 1942	La Turquie	3 gün	Örfî İdare Komutanlığı
3 Aralık 1942	Akbaba (Haftalık Gazete)	2 Nüsha	Örfî İdare Komutanlığı

⁷¹ “Örfî İdare Müddetin Bittiği Tarihten İtibaren 6 Ay Daha Uzatıldı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6402 (13 Haziran 1942), s.1.

⁷² **Resmî Gazete**, 18 Haziran 1942, Sayı:5135, s.3191.

⁷³ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.620.

6 Aralık 1942	Yeni Sabah	1 Gün	Örfî İdare Komutanlığı
9 Aralık 1942	Vatan	60 gün	İcra Vekilleri Heyeti
10 Aralık 1942	Son Telgraf	7 Gün	Örfî İdare Komutanlığı
12 Mart 1943	Tasvir-i Efkâr	2 Gün	Örfî İdare Komutanlığı
9 Nisan 1943	Yeni Sabah	1 Gün	Örfî İdare Komutanlığı
Mayıs 1943	Gökbörü (15 Günlük Dergi)	Süresiz	Örfî İdare Komutanlığı
8 Mayıs 1943	Journal D'Orient	1 Gün	İcra Vekilleri Heyeti
Temmuz 1943	Yürüyüş (Aylık Dergi)	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
8 Eylül 1943	Yeni Ses (Haftalık Dergi)	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti

* Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.620. Ali Cem Göz, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Siyasal İktidar Tarafından Kapatılan Basın Organları Bağlamında Bir Listeleme Denemesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, 2011, C.3, S.5, s.7, 8. (Çevrimiçi) <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sduvd/article/viewFile/2828/2515>, 23 Mart 2014.

Bu listeden anlaşılan o ki Örfî İdare Komutanlığı daha önceki dönemde olduğu gibi 1942 ve 1943 senelerinde de gazeteleri ve dergileri çok yakından takip etmiş, zaman zaman sansür uygulama yetkisini kullanmaya devam etmiştir.

F. İNGİLTERE’DEN SATIN ALINAN NAMLU VE TARETLERİN TÜRKİYE’YE NAKLİNDE KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Çanakkale Boğazı’nda daha önce kararlaştırılan beş adet sahil müdafaa top mevzisinin inşası ve bu mevziler için İngiltere’den satın alınan 38’lik ve 34,5’luk namlu ve taretlerin Türkiye’ye nakli ve inşa olunan mevzilere monte edilmesi hakkında İngiltere Bahriye Nezaretinin arabuluculuğu ile 30 Ocak 1941 tarihinde Londra’da Vickers Armstrong şirketiyle bir mukavele imzalanmış, zamanla imza edilen mukavelenin uygulamasında güçlüklerle karşılaşmıştır.

Türk Ordusunun ülke müdafaası için hayati önemde gördüğü Boğazları savunmak için bu toplar daha gelmeden 1940 yılı Ekim, Kasım aylarında, toplar için düşünülen birinci mevziin inşasına fiilen başlanmıştı. Mukaveleye göre: 1 numaralı mevziin ikişer toplu taretleri 1941 Ağustos’ta, 2 numaralı mevziin ikişer toplu taretleri 1941 Ekim’de, 3 numaralı mevziin ikişer toplu taretleri 1941 Aralık’ta, 4 numaralı

mevziin birer toplu taretleri 1942 Mart'ında, 5 numaralı mevziin birer toplu taretleri 1942 Temmuz'da yerlerine yerleştirilmiş olmaları icap ediyordu.⁷⁴

Fakat birinci ve ikinci mevzilerin taretleri ve namluları hazır olduğu hâlde bu silâhlar 16 Nisan 1942 tarihine kadar Türkiye'ye getirilememiştir. Bunların kısa zamanda sevk edilmesinin temini için Türk yetkililerce 1941 Mart'ında bir yazı hazırlanmış ve bu yazı Londra Büyükelçisi'ne gönderilmiştir. Bu yazıya cevaben İngilizlerce 1941 Nisan'ının ortalarında bu silâhların İngiltere'den yola çıkarılacağı cevaben bildirilmiştir.

Aradan bir sene geçtiği hâlde bu taretler yola çıkarılamamış ve İngiltere Büyükelçiliğinden Türk Hariciye Vekâletine gönderilen bir notada; iki taretleri Türkiye'ye getirecek olan özel vapurların, Akdeniz'in hâlihazır emniyetsiz vaziyeti dolayısıyla Akdeniz'e girmelerine İngiltere Hükûmeti'nce müsaade edilemeyeceği ve bunların Süveyş'ten Türkiye'ye nakillerinin Türk Hükûmeti'nce temin edilmediği takdir de bunların yakın bir gelecekte sevklerinin mümkün görülmediği bildirilmiştir.⁷⁵

Hariciye Vekâletinin 6 Şubat 1942 gün ve 96 sayılı yazısı uyarınca bütün inşaat masrafları ve İngiliz mühendis ve memurlarının ücretleri Millî Müdafaa Vekâleti bütçesinden ödenmek suretiyle birinci mevzii inşaatı ilerlemiş ve ikinci taretin konacağı 2 numaralı mevziide iskele ve yol işleri ikmal edilmişti. İkinci mevziin hafriyatına başlanılmak üzereydi.

Bu arada yapılan mevziler ve yabancı mühendisler için Millî Müdafaa Vekâleti para ödemekteydi. Millî Müdafaa Vekâletine göre taretlerin hususiyetlerine göre hazırlanan plânlar gereğince inşa edilmekte bulunan bu mevzilere diğer herhangi bir tipteki taretlerin yerleştirilmesi mümkün değildi. Ayrıca mevzilerin inşaatı ikmal edilmişti fakat İngiltere'de hazırlanmış bulunan taretlerin getirilmesi mümkün olmaması durumunda bu mevzilerin inşasına sarf edilen paralar boşa gitmiş olacaktı. Yine Türk yetkililer, bu işteki Türk tarafının zararlarının büyük olmaması için taretlerin getirilmesi mümkün olup olamayacağına göre bu işlere devam edilip edilmemesi hakkında kat'î bir karar verilmesini zarurî görmüştür. Bu kararın süratle verilebilmesi için; İngiltere Bahriye Nezareti vasıtasıyla Vickers Armstrong şirketine

⁷⁴ B.C.A. (16 Nisan 1942), Sayı: Dosya: 41112, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 49.318.14.

⁷⁵ B.C.A. (16 Nisan 1942), Sayı: Dosya: 41112, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 49.318.14.

bu mukavelenin hükümlerini tatbik ve hızlandırmağa davet etmek ve alınacak cevaba göre bu kararı vermenin uygun olacağı mütalâa edilmiştir.

Ayrıca Millî Müdafaa Vekâleti'ne göre “*Bundan başka Mukavelenin hitamina dört ay kadar bir zaman kaldığı hâlde taahhüdün henüz beşte birinin bile yapılamamış olmasından dolayı mukavelenin hukuken yürürlükte kalması caiz görülemeyecekse de namlu ve taretlerin getirilememesi sebeplerini teşkil etmekte bulunan Akdeniz'in bugünkü durumunu, müteahhidin yedi iktidarında olmayan mücbir bir sebep olarak gösterilerek mukavelenin müddetinin, uzatılması talebinde bulunmaları ihtimali vardır. Bu takdir de Vickers Şirketi Akdeniz'in normal vaziyeti avdet edinceye kadar Mukavelenin uzatılmasını talep edebilecektir ki bunu kabul ettiğimiz takdir de buradaki İngiliz mühendis ve memurlarının maaş ve zarurî masrafları vermek mecburiyetinde kalınacak ve bunun neticesi bu mevzilerin inşa maliyetleri çok fazla yükselmiş ve buna rağmen Memleketin müdafaa vasıtasının tesisi de gayri muayyen bir geleceğe bağlanmış olacak*”⁷⁶

Neticede İngiltere Akdeniz'deki emniyet gerekçelerini öne sürerek Türk Devleti'nin istediği topları zamanında gönderememiş, Akdeniz'in güvenliği sağlandıktan sonra topları teslim etmiştir.

G. ALMANYA İLE İLİŞKİLERİN GELİŞMESİ

Almanya Büyükelçisi Von Papen, 28 Nisan 1942'de Türk Ordusunda hizmet etmiş olan Alman veya Prusya subaylarının resimlerini muhteva eden büyükelçilik binasında hazırlanmış tarihi müzeyi açmak ve Mareşal Von Der Goltz'un 26. ölüm yıl dönümü vesilesi ile bir kabul töreni gerçekleştirmiştir. Türk Ordusu namına bu törende General Hüsnü Kılıklı ile Genelkurmay Şube Reislerinden Albay Hilmi Oray hazır bulunmuşlardır. Alman Ordusu namına ise I. Dünya Savaşı sırasında Türk Ordusunda hizmet etmiş olan General Guhr da Berlin'den gelmek suretiyle merasime iştirak etmiştir. Ayrıca Mareşal Von Der Goltz'un eski silâh arkadaşlarından General Pertev Demirhan ve General Refet Bele ile eski Millî Müdafaa Vekili Saffet Arıkan, Basın Birliği Reisi Bolu Mebusu Falih Rıfkı Atay, Matbuat ve Ajans Umum Müdürleri, Türk-Alman gazetecileri hazır bulunmuştur. Almanya Büyükelçisi Von

⁷⁶ B.C.A. (16 Nisan 1942), Sayı: Dosya: 41112, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 49.318.14.

Papen açılışta yaptığı konuşmada Türk Ordusuna övgüler dizmiş, tüm ordu mensuplarına selamlarını iletmiştir.⁷⁷

Açılışla ilgili Cumhuriyet gazetesinde Türk-Alman dostluğuna dair yazılar çıkmış, Mareşal Von Der Goltz ve Alman Ordusuna dair konulara değinilmiştir. Cumhuriyet gazetesinden Emir Erkilet köşesinde Türk-Alman silâh arkadaşlığına vurgu yaptıktan sonra açılış yapılan müzeden dolayı duyduğu memnuniyetini bildirmiştir.⁷⁸

Alman General Guhr, Atatürk'ün manevî huzuruna da çıkmış, General'in Türkiye ziyaretine Türk kamuoyu yakın ilgi göstermiştir.⁷⁹

İki ülke arasında gerçekleşen bu samimi ortamdan sonra Mayıs 1942'de Türkiye'den bir heyet Almanya'yı ziyaret etmiştir. Bu delegasyonda Vakit gazetesinin sahibi Asım Us, Akşam gazetesinin sahibi Necmettin Sadak, Cumhuriyet'in editörü Yunus Nadi ve Adana Türk Sözü editörü Nevzat Güven hazır bulunmuşlardır. Bu ziyarete Anadolu Ajansı Başkanı da davet edilmiştir. Ancak o, bu daveti kabul etmemiştir. Bu arada bir başka Türk delegesi ise Türk Ordusu için silâh tedariki hakkında görüşmelerde bulunmuştur.⁸⁰

Almaya ile bu yakın ilişkiler kendini her alanda göstermekteydi. Almanlar yandaş bir müttefik kazanabilmek için daha 1939 senesi Aralık ayında 100 milyon Marklık krediyi Türk tarafına vermek için bir anlaşma yapmıştı. Bu bağlamda bir teknik heyet Berlin'e gitmişti. Türk tarafı 100 milyonluk krediyi Almanya'dan harp malzemesi satın almak için planlamıştı.⁸¹ Fakat Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'yla anlaşma imzalaması dolayısıyla Alman kredisi hemen işletilememiş, bunun hayata geçirilmesi ancak bu döneme kalmıştır.

Haziran 1942'de kararlaştırılan ve Türkiye'ye satılacak harp malzemesine dair Türk-Alman nihai kredi anlaşması, tarafların esaslar hakkında hemen anlaşamamaları üzerine ancak 31 Aralık 1942'de Berlin'de imzalanmıştır.

⁷⁷ "Ankara'da Von Der Golç İhtifali Parlak Oldu", **Cumhuriyet**, Sayı:6357 (29 Nisan 1942), s.1, 3.

⁷⁸ Emir Erkilet, "Von Der Goltz Paşa ve Türk Alman Silâh Arkadaşlığı", **Cumhuriyet**, Sayı:6359 (01 Mayıs 1942), s.2.

⁷⁹ "General Guhr Bugün Almanya'ya Dönüyor", **Cumhuriyet**, Sayı:6360 (2 Mayıs 1942), s.1.

⁸⁰ Süeyman Seydi, **1939-1945 Zor Yıllar! 2.Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006, s.16, 17.

⁸¹ "Almanya'nın Açtığı 100 Milyonluk Kredi", **Cumhuriyet**, Sayı:6391 (2 Haziran 1942), s.1.

Anlaşmanın imzalanması için sürenin bu kadar uzaması, harp malzemelerinin cinsini belirlemek için oldukça bir süre harcanmış olmasından kaynaklanmıştır.⁸²

Türk Devleti bir taraftan İngiltere'den, diğer taraftan Almanya'dan harp malzemesi tedariki için gayret gösterirken bir İsviçre gazetesinde, Türk Ordusunun devam ettirdiği askerî hazırlıkların mütecavizin cesaretini kırdığına dair bir yazı yayınlanmıştır. İsviçre'nin National Zeitung gazetesi Türkiye'nin tarafsızlığının bir mucize olduğunu, bu tarafsızlık siyaseti ve her türlü taarruz ve tecavüze karşı yapmış olduğu askerî hazırlıklardan ötürü herhangi bir saldırıya uğramadığını belirtmiştir.⁸³

İsviçre'nin National Zeitung gazetesinin Türk Ordusuna dair tespitleri doğrudur. Çünkü Türk Ordusu bir taraftan eğitimlerine ara vermeden devam ederken, diğer taraftan devlet idarecileri ordunun imkân ve kabiliyetini arttırabilmek adına mehmecikler için değişik ülkelerden harp malzemesi bulma gayreti içindeydi. Bu gayret, ülkenin mevcut kaynaklarındaki noksanlıklardan kaynaklanmaktaydı. Zaten II. Dünya Savaşı yıllarında ülke sanayi, henüz modern bir orduyu donatacak kadar yeterli seviyede değildi.

Neticede Türkiye, Almanya ile bir kredi anlaşmasını yaparak bu ülkeden silâh alma yolunu yeniden sağlamış oldu. 1942 yazında Almanya'dan silâh siparişlerinde kullanılmak üzere Türkiye'ye 100 milyon reichs marklık bir kredi açılması Türk Ordusu için oldukça önemliydi. *“Savaşın öncesinde Almanlarca açılmış olan 150 milyon marklık kredinin 90 milyon Marklık kısmı sivil gereksinimler, 60 milyon Marklık kısmı askerî silâh ve malzeme için kullanılacaktı. Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'yla anlaşma imzalaması dolayısıyla bu kredi işletilmemişti. Şimdi bu kredinin 100 milyon Marklık kısmı askerî amaçlarla kullanılabilirdi. Bu kredinin açılmasını ve Türkiye'ye bir ya da iki zırhlı tümen gönderilmesini von Papen, Hitler'e önermişti. Türklerin Ruslara karşı kendilerini savunabilme kapasitesine erişmesinin Türkiye'nin tarafsızlığını korumasını kolaylaştıracağını düşünen von Papen'in bu düşüncesini Hitler de paylaşıncı Clodius,⁸⁴ Türkiye'ye gelerek kredi anlaşmasını imzalamıştır. Bu gelişme İngiltere'de şaşkınlık yaratmıştır. Onların istihbaratına göre, Türklerin Almanlara verdiği listede 250 uçak bulunuyordu. Bunların yarısı Hocke Wulf 190 avcı uçağı, yarısı J. U. 88 orta bombardıman uçağı*

⁸² “Türk-Alman Nihai Kredi Anlaşması Berlin'de İmzalandı”, **Ulus**, 2 Ocak 1943, s.1.

⁸³ “Türkiye'nin Tarafsızlık Mucizesi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6360 (02 Mayıs 1942), s.1.

⁸⁴ Alman ile gerçekleşen ticaret görüşmelerinin başyöneticiliğini Almanya adına Karl Clodius yapmıştır.

olacaktı. Ayrıca Heinkel uçaklarına ait yedek parçası ile 3.000 tank isteniyordu. Liste Ankara'da müzakere edilmiş ve bir satın alma heyeti Almanya'ya gönderilmiştir. Almanların müzakerelerde krom talebini dile getirmeleri üzerine Türkiye bir ara geriye çekilmiş, Almanlar da listenin açılan kredinin 5 misli bir maliyeti olduğunu söyleyerek listeyi iade etmişlerdir. İngiliz istihbaratına göre 60 adet Focke Wulf 190 verilmesi konusunda bir uzlaşma olmuştur. Almanlar bu uçakları Türkiye'ye parçalar hâlinde gönderip Alman teknisyenlerce monte edilmesini önerdilerse de Türkiye bu öneriyi kabul etmemiş, kendi pilot ve teknisyenlerini Almanya'ya göndermeyi önermiştir.”⁸⁵

Bunun sonucu olarak Türkiye, Almanya'dan 72 tane Focke Wulf 190 A-3 avcı uçağı almıştır. Almanların en iyi uçakları olan hava silâhları, 1943 yılının ilk yarısında Türkiye'ye teslim edilmiştir. Uçaklar, Boğazların savunmasından sorumlu olan ve Bursa'da konuşlanmış bulunan 5'inci Avcı Alayına verilmiştir. Müzakereler sırasında Almanların vermeyi kabul ettiği 12 tank da Türkiye'ye teslim edilmiştir.⁸⁶

Bu arada Alman Hükûmeti'nin daveti üzerine Orgeneral Cemil Cahit Toydemir'in başkanlığında bir heyet, 25 Haziran 1943 sabah 04.00'te özel bir Alman uçağı ile Berlin'e hareket etmiştir. Türk askerî heyeti cuma sabahı Sofya'daki Vraccbna hava meydanına inmiş ve orada Türkiye Konsolosu, Bulgar Harbiye Nezareti namına Bulgar Hava Kuvvetleri Başkanı Albay Petkof ve Almanya'nın Sofya Ataşesi Albay Gaede ve refakatinde bulunan Binbaşı Kosak ve Graf Blücher tarafından karşılanmışlardır. Kısa bir müddet istirahattan sonra Türk heyeti, uçak ile yoluna devam etmiştir.⁸⁷

Türk askerî heyeti Almanya ziyaretinde yakın ilgi görmüş, Alman Devlet Şefi Hitler tarafından da kabul edilmiştir.⁸⁸

H. MECLİS'İN ORDUYA YAKLAŞIMI

1. 1942 ve 1943 Bütçesinde Savunma

Ordunun ek harcamalarına kaynak aktarmak ve ülke savunması için önlemleri arttırmak üzere 1942 baharında 30 milyon liralık yeni bir ödenek ayrılmıştır.⁸⁹ Bu

⁸⁵ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.477, 478.

⁸⁶ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.478.

⁸⁷ “Askeri Heyetimiz Dün Berlin'e Gitti”, **Cumhuriyet**, Sayı:6775 (26 Haziran 1943), s.2.

⁸⁸ “Askeri Heyetimiz Hitlerin Nezdinde”, **Cumhuriyet**, Sayı:6801 (22 Temmuz 1943), s.1.

ödeneğe dair yasal düzenleme ise 4 Mayıs 1942’de Meclis’te kabul edilmiştir.⁹⁰ Öte yandan Hükümet çiftçinin elindeki yemelik, yemlik ve tohumluk maksadıyla tuttuğu ürünün fazlasına el koymuştur.⁹¹

Mayıs ayında ise 1942 bütçesinin görüşmelerine başlanmıştır.⁹² Savunma bütçesinin 27 Mayıs 1942’de kabulünden sonra Millî Savunma Bakanı Ali Rıza Artunkal söz alarak Türk Ordusunun tarihinin zafer ve destanlar ile dolu olduğunu, Türk Milletinin ona güvendiğini, güçlü olması için hiçbir fedakârlıktan çekinmediğini, verilecek her emre hazır olduğunu belirtmiştir.⁹³

Aynen kabul edilen savunma onaylanması münasebetiyle Cumhuriyet gazetesinde “Orduya Selam” başlıklı başyazıda *“dünya tarihinin milletleri hamur gibi yoğuran bu çok sert ve çetin yıllarında ebedi Türk ülkesi kendi kendine inanan bir emniyet havası içinde şanlı bayrağın gölgesini taşıyorsa bunu her şeyden önce dinç orduya borçlu olduğunu”* dile getirilmiştir. Devam eden yazıda, tarihte eşi görülmemiş muazzam bir boğuşmanın içinde olduklarını, mevcut hayat şartlarının istiklâl güneşinin parıltısına alışmış milletlerden fedakârlık beklediğini, bu nedenle Türk Milleti’ne de maddi anlamda fedakârlık düştüğüne vurgu yapılmıştır. Aynı gazeteye göre artık her ferдин yurt savunması uğrunda başarmakla mükellef olduğu bir vazifesi vardı ve Avrupa’da ilk defa bu harpte görülen silâhlı millet mevhumunu Türk Milleti istiklâl mücadelesinde öğrenmişti. Son kabul edilen Milli Müdafaa Bütçesi de Türk ulusunun istiklâli uğruna gösterdiği titizliği açıklığa vuran bir delildi.⁹⁴

Meclis tarafından kabul edilen 1942 bütçesinde savunmaya ayrılan ödenekler şu şekildeydi:

⁸⁹ “Millî Müdafaa Hizmetler İçin 30 Milyon Lira Tahsisat”, **Cumhuriyet**, Sayı:6354 (26 Nisan 1942), s.1.

⁹⁰ “Kahraman Ordumuz İçin Millet Meclisi Dün 30 Milyon Lira Tahsisat Kabul Etti”, **Cumhuriyet**, Sayı:6363 (5 Mayıs 1942), s.1.

⁹¹ “1942 Mahsulüne Hükümetçe El Konuluyor”, **Cumhuriyet**, Sayı:6374 (16 Mayıs 1942), s.1.

⁹² “1942 Bütçesinin Müzakeresine Başlandı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6384 (26 Mayıs 1942), s.1.

⁹³ “Meclisin Kahraman Ordumuza Selamı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6386 (28 Mayıs 1942), s.1.

⁹⁴ “Orduya Selam”, **Cumhuriyet**, Sayı:6387 (29 Mayıs 1942), s.1.

Tablo 2-3: 1942 Senesi Savunma Harcamaları

KURULUŞLAR	BAŞLANGIÇ ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	YIL SONU ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	HARCAMA	BÜTÇE PAYI (%)
JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI	15.220.615	2,89	23.554.460	2,09	23.173.396	2,16
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (KARA)	78.189.327	14,82	407.092.529	36,07	405.393.976	37,83
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (HAVA)	9.121.428	1,73	37.920.623	3,36	37.023.233	3,46
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ (DENİZ)	7.542.049	1,43	25.296.796	2,24	24.828.528	2,32
ASKERİ FABRİKALAR U.M.	5.623.500	1,07	28.802.126	2,55	28.471.573	2,66
GENEL BÜTÇE TOPLAMI	394.326.938	74,75	948.556.095	84,06	918.509.721	85,72
HAZİNE YARDIMI (-)	4.446.800	0,84	5.009.806	0,44	5.009.806	0,47
KATMA BÜTÇE TOPLAMI	137.636.617	26,09	184.929.376	16,39	158.031.273	14,75
KONSOLİDE BÜTÇE	527.516.755	100,00	1.128.475.665	100,00	1.071.531.188	100,00
KONSOLİDE BÜTÇE/GSYH (%)	4,3		9,3		8,8	

* **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991)**, Ankara,1992, s.168. (Çevrimiçi) <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesemeleri-1924-2012.html>, 14 Aralık 2013.

Yeni yıl bütçesinde millî müdafaa için 120 milyon liralık olağanüstü bir ödenek tahsis edilmiş,⁹⁵ böylelikle Türk Hükûmeti, ordu ve ülke savunmasına acil durumlar için kaynaklarını seferber etmiştir. Fakat bu harcama kalemi için bir şekilde kaynak bulunması gerekmektedir. Bunun için bütçenin kabulünden sonra istihlâk (tüketim) ve muamele vergilerinde yüzde 40-50 ilave zam yapılmıştır.⁹⁶ Ayrıca lüks malların ithalini yasaklayan bir düzenlemeye de gidilmiştir.

Hükûmet, her ne kadar aldığı düzenleme tedbirleri ile bütçeye yön vermekte idi. Ama alınan tedbirler yeterli değildi. Ordunun artan ihtiyaçlarını karşılamak için ayrıca halkın maddi desteği de gerekliydi. Gerçi daha önceden başlamış olan orduya yönelik yardımlar devam etmekteydi. Fakat bu yardımlar yeterli değildi. Yapılan yardımları arttırmak için Emekli General Emir Erkilet, 1942 senesine dair Türk Ordusu ile ilgili tespitlerde bulunduktan sonra Türk Milleti'nin ordusuna yaptığı yardımları devam ettirmesi ile ilgili şunları ifade etmiştir: *“Türk Ordusu vatan ve istiklâli korumak için hiçbir zaman olmadığı derecede hazır ve kuvvetlidir. Türk Milleti ordusuna bütün kuvvet ve isteği ile manen ve maddeten yardımcı olduğu zaman birliklerin ne harikalar yapabileceğini anlamak için en yakın Türk tarihi olan*

⁹⁵ “Millî Müdafaa İçin Fevkalade Tahsisat”, **Cumhuriyet**, Sayı:6387 (29 Mayıs 1942), s.1.

⁹⁶ “Zam Gören Vergiler”, **Cumhuriyet**, Sayı:6390 (1 Haziran 1942), s.1.

İstiklâl Savaşı'na bakmak yeterlidir. Türk Ordusu savaş ihtimali için madden ve manen hazırdır. Çünkü Türk Devleti bugüne kadar dünya savaşı dışında kalabildiyse muharipler tarafından Türk Ordusunun harp karşısında hazırlıklı olmasındadır. Bundan sonra da barışı kurtaracak gene Türk Ordusudur. Ayrıca Türk Ordusu hazır olduğu müddetçe millet felaketlerden korunabilir. Bunun için Türk Milleti, geçmişte olduğu gibi günümüzde de ordusuna yönelik gayret ve özveriyi göstermeye devam etmelidir.”⁹⁷

Bunlara ilaveten Hükûmet artan savunma harcamalarına kaynak bulabilmek maksadıyla için iç borçlanmaya yönelmiştir. Bu maksatla 15 Eylül 1942 sabahı millî müdafaa tahvilleri satışa sunulmuştur.⁹⁸ Millî müdafaa borç tahvillerine yurttaşlar büyük rağbet göstermiş, tahviller çok kısa sürede satılmıştır.⁹⁹ Hatta bazı şehirlerden yeni tahvil talepleri de gelmiştir.¹⁰⁰

1942 malî yılında Millî Müdafaa Vekâletine ayrılan fevkalâde tahsisat şu şekildeydi.

Tablo 2-4: 1942 Malî Yılında Millî Müdafaa Verilen Fevkalâde Tahsisat

120.000.000	4226 Sayılı Kanunla
18.500.000	Tasarruf Bonoları Hâsılasından
15.000.000	Millî Müdafaa istikrası
60.000.000	4317 Sayılı Kanunla
64.000.000	4382 Sayılı Kanunla
1.696.854	Şeker Stokları Munzam İstihlak Vergisinden
279.196.834	Yekûn
34.000.000	Geçen seneki tahsisattan kalan
313.196.834	Yekûn

* B.C.A. (1942), Sayı: Dosya: E3, Fon Kodu: 030.01.0.0, Yer No: 56.343.16.

Askerî harcamaların ve olağanüstü ödeneklerin artması neticesinde oluşan sorunları çözmek maksadıyla harp ekonomisi adıyla Ticaret Bakanlığında bir daire

⁹⁷ Emir Erkilet, “Millî Birliğin Büyük Mesnedi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6545 (05 Kasım 1942), s.2.

⁹⁸ “Millî Müdafaa Tahvilleri Bu Sabah Satışa Çıkarılıyor”, **Ulus**, 15 Eylül 1942, s.1.

⁹⁹ “Millî Müdafaa İstikraz Tahvillerinin Jepsi Satıldı”, **Ulus**, 19 Eylül 1942, s.1.

¹⁰⁰ “Millî Müdafaa Tahvilleri Her Yerde Kapışılıyor”, **Ulus**, 20 Eylül 1942, s.1.

kurulması kararlaştırılmıştır. Bu daire; yiyecek, giyecek, yakacak ve teçhizat gibi çeşitli işlerle uğraşarak halkın zarurî ihtiyaçlarını temin edecekti. Ayrıca bu birim millî harp sanayinin ham, yarı mamul, maddelere olan ihtiyaçlarına süratle cevap verebilmek, hayat pahalılığını önlemek, spekülasyonla ve karaborsa ile mücadele etmek, millî servet kaynaklardan rasyonel yararlanmak, dünya harbinin gereksinmelerine göre millî ekonomiyi nizam ve disiplin altına almak maksadıyla görev yapacaktı.¹⁰¹

Zaten tüccarların savaş döneminde sağladığı birikim önemli boyutlara ulaşmıştı. Bu durum burjuvazi ile bürokrasi arasındaki ittifakın çözülmesinde önemli bir etken olarak kendini göstermiş, karaborsacılığa karşı halk sesini daha fazla çıkarmaya başlamıştı.¹⁰² Bu nedenle bu birimin kurulması halk için bir umut olmuştur.

Yine Türk-Alman Kredi Anlaşması'nın 31 Aralık 1942'de imzalanması¹⁰³ Türk ekonomisi için oldukça rahatlatıcı olmuş, Türk Devleti bu kredi anlaşması ile ihtiyaçlarını tedarik edebilmiştir.

1943 bütçe görüşmelerine dair basına yansıyan haberlerde ise Türk Hükûmeti'nin millî müdafaa masraflarına, bütçenin yarısını ayırdığını göstermekteydi. Bu kadar harcama gerektiren bir ülke bütçesinin kaynak temininde iki esaslı yol vardı: yurt dışından borç almak ya da vergilere zam yapmak. Dönemin hükûmetleri her iki yolu da kullanarak bütçe dengesini sağlamaya çalışmıştır.

Maliye Bakanı Fuat Ağralı 24 Mayıs 1943 Büyük Millet Meclisi'nde bütçe görüşmelerinin başlaması münasebetiyle konuşmasında vergi toplamının ve vergileri arttırmanın önemini şöyle belirtmiştir: *"...harp içinde bulunan devletlerin yüklendikleri büyük masraflar ve her sene için değil, her gün ihtiyarına rağmen mecbur buldukları büyük rakamlar ve bunların karşılanması için milletlerine tahmil ettikleri büyük külfetler üzerinde durmaksızın harp dışında kalan devletlerin hemen hepsinin gerek memleketlerinin müdafaa tedbirleri, gerek iktisadî bünyelerinin korunması için ihtiyarına mecbur kaldıkları büyük fedakârlıkların neticesi olarak her sene, bir evvelkine nazaran mühim nispette kabaran bütçe masraflarını karşılamak maksadıyla aldıkları çeşitli tertipler arasında en salim ve*

¹⁰¹ "Ticaret Vekilliği'ne Bağlı Harp Ekonomisi Adıyla Bir Daire Kuruluyor", **Ulus**, 19 Kasım 1942, s.1.

¹⁰² Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.143.

¹⁰³ "Türk-Alman Nihai Kredi Anlaşması Berlin'de İmzalandı", **Ulus**, 2 Ocak 1943, s.1.

emin olarak takip edilen yolun mevcut vergilere zam veya yeni vergiler ihdası ve yahut istikrazî müracaat şeklinde görülmektedir.”¹⁰⁴

Yeni yıl bütçesinde ülke savunması için düşünülen başlangıç ve yıl sonu ödenekleri ise şu şekilde idi.

Tablo 2-5: 1943 Senesi Savunma Harcamaları

KURULUŞLAR	BAŞLANGIÇ ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	YIL SONU ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	HARCAMA	BÜTÇE PAYI (%)
JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI	26.778.164	4,03	27.016.485	2,06	26.304.944	2,16
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ	116.031.238	17,48	545.621.382	41,66	542.512.925	44,65
GENEL BÜTÇE TOPLAMI	486.717.349	73,31	1.080.356.651	82,50	1.037.177.888	85,35
HAZİNE YARDIMI (-)	5.809.800	0,88	8.505.113	0,65	8.505.113	0,70
KATMA BÜTÇE TOPLAMI	182.965.034	27,56	237.702.371	18,15	186.483.419	15,35
KONSOLİDE BÜTÇE	663.872.583	100,00	1.309.553.909	100,00	1.215.156.194	100,00
KONSOLİDE BÜTÇE/GSYH (%)	3,7		7,2		6,7	

* **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991)**, Ankara,1992, s.170. (Çevrimiçi) <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>, 14 Aralık 2013.

Maliye Vekili, bütçe görüşmeleri sırasında ilk hedefin Millî Müdafaa masraflarını karşılamak, ikinci hedefin maarif ve nafia sanayi hamlelerini devam ettirmek olduğunu açıklamıştır.¹⁰⁵

27 Mayıs 1943'te Millî Müdafaa Bütçesi aynen kabul edilmiş, sonrasında Manisa Milletvekili olan Millî Müdafaa Vekili Ali Rıza Artunkal savunma bütçesinin kabulü dolayısıyla bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Millî Müdafaa Vekili Ali Rıza Artunkal şunları söylemiştir:

“Çok sayıda arkadaşlarım, Millî Müdafaa Vekâleti bütçesinin tamamen kabulünden dolayı derin şükranlarımı arz ederim. Yüksek Meclis'in kendi Cumhuriyet Orduları için kabul buyurdıkları milyonların azametini bütün milletle beraber bilmeyen ve anlamayan tek bir ordu mensubu yoktur. Bu bütçenin kabulü dolayısıyla Cumhuriyet Ordumuz hakkında izhar ve isar buyrulan yüksek iltifat ve itimada ordu namına derin şükranlarımı arz eylerim. (Ordumuz) Kendisine vereceğiniz ufak bir emir ve işaretimizle Cumhuriyet, istiklâl ve yurt müdafaasını

¹⁰⁴ “Bütçe Görüşmelerine Başlandı-İlk Hedef Millî Müdafaa Masraflarını Karşılamak, İkinci Hedef Maarif, Sanayi Hamlelerini Devam Ettirmektir”, **Ulus**, 25 Mayıs 1943, s.1, 2.

¹⁰⁵ “Bütçe Görüşmelerine Dün Başlandı”, **Ulus**, 25 Mayıs 1943, s.1.

bütün cihan ordularının üstünde yüksek Türk Milletine has bir feragat, fedakârlık ve bilgili kahramanlıkta üstün bir sevki idare ile nasıl başarabileceğini göstermeye canla başla hazırdır."¹⁰⁶

Özellikle bu yıllarda yetişkin nüfusun büyük bölümünün askere alınması üretimin büyük oranda düşmesine neden olmuştur. Bu da gelir dengesini olumsuz etkilemiştir. Diğer yandan savunma harcamaları bütçede büyük payı almış ve savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sanayi yatırım programlarının ertelenmesine neden olmuştur.¹⁰⁷ Bunlara karşı Türk Devleti denk bütçe esaslarına riayet ederek ve sıkı bir savaş ekonomisi uygulayarak mevcut sorunlarını azaltmaya gayret etmiştir.

2. Ordunun İhtiyaçlarının Artması

1942 yılının baharı ile birlikte Türk Ordusunda yiyecek sıkıntısı başlamıştır. He ne kadar yaşanan bu sıkıntı henüz açlık seviyesine gelmemiş olsa da askerî yöneticiler, ordu için durumun ciddiyetinin farkındaydı ve bu konuda bir tedirginlik yaşamaktaydı.

Bu dönemde ülkede yaşanan kıtlık ve yoksulluğa tanıklık eden Şevket Süreyya Aydemir, Türk Halkı ve Ordusu için mevcut vahim tabloyu şöyle ifade etmiştir:

*"... (II. Dünya Savaşı yılları) şartlar da hakikaten kötüydü. Ve sabah güneş doğarken gözünü yeni güne açan her vatandaş, o gün sofrasına bir dilim ekmek koyup koyamayacağını ve ordunun yönetim mevkilerindeki görevli her komutan, o gün askerine ne yedireceğini, yemsizlikten kırılan hayvanlarına bir avuç yem bulup bulamayacağını, uçaklarına, motorlarına kaç günlük benzin ve motorlu araçlarına kaç tane yedek lastik bulabileceğini kaygıyla düşünüyordu. (Komutanlar) Başlayan güne birliklerine et, yağ, çay, şeker bulup bulamayacağını düşünerek kaygılar, şüpheler içine giriyordu."*¹⁰⁸

¹⁰⁶ "1943 Bütçesi İttifakla Kabul Edildi", *Ulus*, 28 Mayıs 1943, s.1.

¹⁰⁷ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908 – 1985)*, Gerçek Yayınevi, 1985, İstanbul, s.63.

¹⁰⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam, II.C.*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968, s.199.

Şevket Süreyya Aydemir'in kıtlık ve yoksulluk ile ilgili Türk Halkı ve Ordusu için yapmış olduğu bu tespitler, devletin kurumları arasında yapılan resmî yazışmalara da yansımıştı.

Millî Müdafaa Vekili Ali Rıza Artunkal tarafından 30 Mayıs 1942 tarihinde 1, 2, 3. Ordu Müfettişliklerine ve 6, 17. Kolordu Komutanlıklarına gönderilen tamimde¹⁰⁹ Ordu'nun yiyecek sıkıntısının çok acil bir boyuta geldiği anlaşılmaktaydı. Millî Müdafaa Vekili Ali Rıza Artunkal, iaşe durumunun gittikçe daraldığını ve ordunun talep ettiği alımların yapılmadığına değindikten sonra yeni ürün alma mevsimi ile ülkenin bazı bölgelerinde hasat döneminin başladığına işaret etmiştir. Millî Müdafaa Vekili Ali Rıza Artunkal, yağmursuzluktan endişe ederek ihtiyacından fazlasını saklamış olan üreticinin beklenen yağmurların memleketin her mıntikasına bolca düşmesi ve mevcut endişelerinin ortadan kalkmasıyla ihtiyacından fazlasını satmak isteyeceğini değerlendirdikten sonra, komutanlardan her türlü teşvik ve gayretin gösterilerek mubayaa önem verilmesini ve alımı planlanan maddelerin cins ve miktarlarının Vekâlete sık sık bilgi aktarılmasını istemiştir.

Millî Müdafaa Vekâleti'nin bu tamimine, 1'inci Ordu Komutanı Fahrettin Altay tarafından gönderilmiş 3 Haziran 1942 tarihli cevapta ise 1'inci Ordu bölgesi olan Trakya'da geçen seneki halkın göç etmesi, mahsulün de esasen az olması ve kalan mahsulün bundan evvelki emirlerle birlikler tarafından satın alınmış olmasından ötürü eski hububat ürünün kalmadığına vurgu yapılmıştır. 1'inci Ordu Komutanı Fahrettin Altay, ayrıca Anadolu'da hububatın ve bilhassa kuru sebzenin mevcudiyetinin muhakkak olduğuna değindikten sonra murakabe komisyonunun bugünkü fiyatlar ile mal ve bilhassa sekiz kuruştan saman alınırken ve arabacıların gizli satışlar ile 30-35 kuruş, belki daha fazla bir fiyatla arpa tedarik etmeleri karşısında köylünün 11 kuruştan arpa satmasının umulmadığını ve mevcut durum karşısında kat'î tedbir alınması kanaatinde olduğunu belirtmiştir.¹¹⁰

Yine ordu ihtiyaçlarının artması ile ilgili Balıkesir'deki askerî birliklerin durumunu bildirmek üzere Millî Müdafaa Vekâletine gönderilen bir başka yazıda¹¹¹ ise birliklerin sadeyağ, pirinç, bulgur, kuru fasulye, nohut, mercimek gibi yemeklik

¹⁰⁹ B.C.A. (30 Mayıs 1942), Sayı: Dosya: 4296, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.324.34.

¹¹⁰ B.C.A. (3 Haziran 1942), Sayı: Dosya: 4296, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.324.34.

¹¹¹ B.C.A. (10 Haziran 1942), Sayı: Dosya: 4296, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.324.34.

erzağa şiddetle ihtiyaçları olduğuna değinilmiştir. Bu yazıda dikkat çeken bir başka husus ise hastanelerin iaşesinde bile artık zorluklar yaşandığı ve yemeklik erzak tertibinin Millî Müdafaa Vekâleti tarafından acilen yapılması isteğidir.

Millî Müdafaa Vekâletince, Başbakanlığa ordu iaşesinde son duruma dair yapılan 20 Haziran 1942 tarihli bilgilendirmede, yukarıda belirtilen sıkıntılara değinildikten sonra 2.Ordunun da iaşe problemleri yaşadığı ve 1.Ordu gibi 2.Ordu birliklerinin iaşesinin de acilen sağlanması gerektiğine vurgu yapılmıştır.¹¹²

Millî Müdafaa Vekâleti tarafından Başvekâlete gönderilen 6 Ağustos 1942 tarihli yazıda ise ordunun fasulye, nohut, mercimek, pirinç gibi ihtiyaçlarının acilen temin edilmesine işaret edilmiştir. Zira geçen sene aynı ürünlerin temininde Türk Ordusu sıkıntı yaşamıştı ve bu sene de aynı sorunları yaşamak istememekteydi.¹¹³ Ayrıca yazıda Türk Ordusunun senelik fasulye, nohut, mercimek, pirinç ihtiyacı şu şekilde belirtilmiştir:

Tablo 2-6: Türk Ordusunun 1942 Senesinde Fasulye, Nohut, Mercimek, Pirinç İhtiyacı

Fasulye(ton)	Nohut(ton)	Mercimek(ton)	Pirinç(ton)	Açıklamalar
22.000	12.000	6.500	11.000	Senelik umumî ihtiyaç (kara, hava, deniz, askerî fabrika, harita)
2.268	2.268	1.354	2.280	Bir kısım mahallerde yapılacak seferi ihtiyaç
24.268	14.268	7.854	13.280	TOPLAM

* B.C.A. (6 Ağustos 1942), Sayı: Dosya: 4299, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.324.37.

1942 yılının baharı ile birlikte Türk Ordusunda başlayan yiyecek sıkıntısı sivil halk arasında da oldukça yaygındı. Örneğin, İstanbul şehri için Mart ayında 150 ton pirinç, 300 ton fasulye dağıtılacağı, kahve ve çay satışının yasaklandığı haberleri¹¹⁴ durumun ciddiyetini özetlemekteydi.

Ordunun tek sıkıntısı sadece iaşe konusunda değildi. Kış gelmekteydi ve askerinin ısınması için gerekli önlemler de bir an önce alınmalıydı. Millî Müdafaa

¹¹² B.C.A. (20 Haziran 1942), Sayı: Dosya: 4296, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.324.34.

¹¹³ B.C.A. (6 Ağustos 1942), Sayı: Dosya: 4299, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.324.37.

¹¹⁴ “İstanbul’a Erzak Veriliyor”, **Cumhuriyet**, Sayı:6315 (18 Mart 1942), s.1.

Vekâleti Levazım İşleri Dairesi 2. Şube Kısmı tarafından kaleme alınan ve Başvekâlete gönderilen 24 Eylül 1942 tarihli bir yazıda,¹¹⁵ ordunun kışlık kömürünü zamanında alabilmek maksadı ile 1942 Haziran'ından beri Türkiye Kömür Satış ve Tevzi Müessesesi nezdinde teşebbüse geçildiği ve muhtelif vesilelerle İktisat Vekâletine dahi başvurulmuş olmasına rağmen Havza'dan bugüne kadar tespit edilen yakacak ihtiyacının % 20'sinin dahi teslim alınamadığı, Eylül ayında orduya tahsis edilen miktarın 3.600 tondan ibaret olduğu belirtilmiştir.

Ayrıca Millî Müdafaa Vekâleti Levazım İşleri Dairesi 2. Şube Kısmının bu yazısında orduya verilecek taş kömürünün oldukça sınırlı olacağı anlaşılınca ihtiyacın linyit kömürler ile karşılanmasının düşünüldüğü ve bu hususta harekete geçildiği, bu defa da garp linyitlerinin devlet demir yollarına ve bazı sanayi müesseselerine ve çeltik linyitlerinin keza devlet demir yollarına tahsis edildiğinin öğrenilerek yapılan ikinci girişimden de bir sonuç alınamadığına değinilmiştir.

Millî Müdafaa Vekâleti Levazım İşleri Dairesince ordunun kışlık yakacağı hususunda karşılaştığı güçlüklerin giderilmesi isteği ile Başvekâlete gönderilen yazı şu şekilde nihayet bulmaktaydı: *“Binaenaleyh arz edilen imkânsızlıklar yüzünden eratin iaşe ve sağlık durumu kış zamanı ısıtarak hayatını koruyabilmek üzere son çare olarak birliklere muntikalarından imkân nispetinde odun mubayaa eylemeleri bildirilmiştir. Bundan dolayı müracaat edecek birlik ve müesseseler, mahalli Orman Dairelerince lüzumlu noktaların gösterilmesinin mezkûr idareye bildirilmesine ve memleketin her tarafı ormanlık olmadığından bu tedbirden de faydalanamayacak birliklerimiz mevcut olduğundan ihtiyaca ayrılan kömürler tercihen verilmek sureti ile Ordunun yakacak tedariki hususunda karşılaştığı zorlukların giderilmesi esbabının istikmaline müsaade buyrulmasını saygılarımla arz ve rica ederim.”*¹¹⁶

Başvekil Şükrü Saraçoğlu'nun 17 Mart 1943 Çarşamba günü haricî ve dâhilî politika hakkındaki beyanatında Türk Ordusunun mevcut ihtiyaçlarına yönelik yapılan harcamalar ve alınan tedbirler hususunda ise şunlar belirtilmiştir. *“...istiklâl ve hürriyetimiz için ayakta tuttuğumuz orduya her sene âdi bütçe ile verdiğimiz 100 milyon liraya ilâveten 1939'da 84 milyon, 1940'da 220 milyon ve 1941'de 280 milyon liralık fevkalâde tahsisat verdiğimiz gibi 1942 yılı için bugüne kadar verdiğimiz fevkalâde tahsisat yekûnu 313 milyonu aşmıştır. Görülüyor ki, bu senenin*

¹¹⁵ B.C.A. (24 Eylül 1942), Sayı: Dosya: 46127, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 52.341.27.

¹¹⁶ B.C.A. (24 Eylül 1942), Sayı: Dosya: 46127, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 52.341.27.

fevkalâde tahsisat yekûnu 400 milyondan daha az olmayacaktır. Buna âdi bütçedeki 100 milyon lira ilâve edilecek olursa millî müdafaa masraflarının bu sene 500 milyon lirayı bulacağı anlaşılır. Ordumuzun asıl teçhizat ve teslihatının daha evvel yapılan mukavelelere tevfikân hariçten alınmakta olması ve malzeme bedelinin taksitlerinin maliye bütçesinde bulunması göz önüne getirilecek olursa modern bir ordunun ne kadar pahalıya mal olduğu hakkında bir fikir edinilebilir...

Bir taraftan ordunun her gün artan yüksek masraflarının ne vakit hitam bulacağıнын belli olmaması, diğer taraftan da Merkez Bankasının yükselen emisyon miktarı hep bir arada göz önüne getirilecek olursa Hükûmet'in ne kadar sert bir darlıkla karşı karşıya kaldığı anlaşılır. İşte bu darlık karşısında çalıştık, çabaladık ve tesirli bir tedbir bulduk. Varlık vergisi.

Bu vergi, bugüne kadar Hazineye 225 milyon lira verdi. Bu vergi sayesinde ufuktaki bulutlar dağıldı. Bu vergi sayesinde maliyemiz genişledi. Hesapsız ve zararlı sarf olunan birçok para, yerinde olarak, pazardan çıkarıldı. Emisyon miktarı arttırılmadı. Hatta bu miktar 767 milyondan 720 milyona düştüğü gibi Merkez Bankamız, mühim kısmı son aylarda olmak üzere 35 ton da altın aldı. Bununla Merkez Bankasındaki altınlar bildiğiniz altınlardan 15 milyona varmıştır. Dikkatinizi celp ederim, banka bunlardan maada son bir kaç ay içinde (12) milyon İngiliz lirası biriktirdi. Böylece Türk parası hiç bir zaman bu kadar sağlam olmadı ve böylece paramız çok memlekette gıpta uyandıracak bir duruma yükseldi.”¹¹⁷

Kuşkusuz Başbakan Saraçoğlu'nun da ifade ettiği gibi II. Dünya Savaşı yıllarında Türk Ordusu'nun silâhlendirilmesi hükûmet ve millet için çok ağır olmuş ve alınan sıkı tedbirler ile ekonomik sıkıntılar aşılmıştır.

3. Orduya Ait Malzeme Alımları

II. Dünya Savaşı yıllarında Türk Ordusu gerek Mihver, gerekse Müttefiklerden gerçekleşen askerî malzeme tedariki ile askerini günün koşullarında ihtiyaç duyulan harp malzemesi ile donatma gayretini devamlı bir şekilde sürdürmüştür.

¹¹⁷ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Cilt 1, Devre VII, İçtima F, 17 Mart 1943, s.24. İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz, **Hükûmetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1 – (24 Nisan 1920 – 22 Mayıs 1950)**, TBMM Basımevi, Ankara, Ekim 2013, s.391, 392.

Daha önce 1939 yılında İngiltere ile yapılan Anlaşma'ya göre Türkiye, 1942 sonuna kadar bütün kromunu bu ülkeye satmayı taahhüt etmişti. Fakat Almanya ile Saldırmazlık Paktı ve 9 Ekim 1941 tarihli Ekonomik Anlaşma imzalanınca, Alman Devleti Türk Devleti'nden krom satın alabilmek için yoğun çaba harcamıştı. Bu bağlamda, Türk Devleti üzerinde kendini daha fazla hissettiren İngiliz-Alman rekabeti, Türk idarecileri memnu ettiği gibi tarafların kendi yanlarında savaşta yer almaları hususunda uyguladıkları baskılar Türk Hükûmeti'ni aynı zamanda endişelendirmiştir. Fakat Türk Devleti her iki tarafı oyalayarak tarafsızlığını korumasını bilmiştir. Zamanla Almanya ve İngiltere Türk Devleti'nden tarafını daha net olarak belirlemesini talep etmişlerdir. Fakat bu iki devlet diğer yandan Türk Hükûmeti ile ipleri tamamen koparmak da istememiştir.

Bu dönemde çelik yapımında gerekli bir malzeme olan krom, hem Almanya hem de İngilizler için hayati önemdeydi. İngiltere, kromun yanında diğer Türk ihraç mallarını almak istemeyince, Türkiye Almanya'ya krom satmış ve Türkiye'nin Almanya ile olan ticareti 1942 yılında yeniden artmıştır.

Krom sayesinde Türk Devleti ve dolayısıyla ordusu gerekli gördüğü malzemenin bir kısmını tedarik edebilmiştir. Elde edilen bu gelir ve dış yardımlar ile orduya ait askerî malzeme alımları hızla devam edebilmiştir. Alımlarda herhangi bir tereddüdü, yolsuzluğu engellemek adına yasal mevzuatta da düzenlemeye gidilmiştir. Orduya ait yapılan ihalelerde yolsuzluğu engellemek ve bu konuda çok ağır cezalar getirmek için 30 Mart 1942'de Meclis'te bir görüşme yapılmıştır. Yapılan bu görüşmede olağanüstü hâlin ve seferberliğin devamı müddetince askerî bir hizmet yaparken millî müdafaa vasıtalarına veya askerî ihtiyaçlara ilişkin taahhüd, imar, inşa, alım-satım, teslim, tesellüm, nakil, muhafaza ve tevzii gibi işlerde zimmet, ihtilas, irtikab rüşvet veya hırsızlık suçlarından birini işleyenlerin 10 seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezası ile birlikte 500 liradan az olmamak üzere ağır para cezası ile cezalandırılması hakkındaki hususlar gündeme getirilmiştir. Görüşmeler neticesinde esasa bağlanan 1632 sayılı Askerî Ceza Kanunu'na ek olarak hazırlanan yeni düzenlemede söz alan milletvekilleri cezaların ağırlaştırılmasının yerinde olduğunu belirtmişlerdir. Millî Müdafaa Vekili General Artunkal da bir beyanatta bulunarak orduda hırsızlık ve rüşvet hadiselerinin hatıra bile getirilemeyeceğini, ordunun çok kuvvetli olduğuna işaret etmiştir. Bitlis Milletvekili Süreyya Örgüven ise benzeri suçlara mutlak ölüm cezası verilmesi gerektiğinin yerinde olacağını,

devlet ve millet hizmetinde olanlardan mutlak fazilet ve dürüstlük istendiğini kaydettikten sonra ağır cezanın dahi suç işlemek niyetinde olanlara tesir etmeyeceğini, fakat suç işleyenlerin mutlak surette bulunmaya çalışılması gerektiğini söylemiştir.¹¹⁸

Bu yasal düzenleme çalışmaları sürerken bir yandan Türk Ordusuna ait eksikler ihaleler yolu ile piyasadan tamamlanmaya çalışılmıştır. Alımlar ile ilgili basına birçok ilân verilmiş, hatta bazı alımlar gazetelerde tekrarlanmıştır. Basında askerî alımlar çoğunlukla gıda malzemeleri, inşaat malzemesi ve askerî fabrikaların ihtiyaçlarına yönelik olmuştur. Ayrıca hizmet alımlarına dair ilânlar da gazetelerde oldukça yer almıştır.

Öte yandan Türk Devleti harp ekonomisi doğrultusunda ordusunu olası bir harp için hazırlamakta ve savaşan tarafın her iki kesimine de temkinli yaklaşmıştır. Bu arada 24 Şubat 1942’de Atatürk Bulvarı’nda Alman Büyükelçi Von Papen’e bir saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırıyı düzenleyen Abdurrahman adlı şahsın duruşması aynı yılın Nisan ayına kadar Türk kamuoyunu meşgul etmiştir.¹¹⁹

Malzeme alımları sadece yurt dışı ile sınırlı kalmamış ülke içindeki cemiyetler de Türk Ordusuna yardımlarını sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda Yardımseverler Cemiyetinin 1942 senesi sonlarında Türk Ordusuna yönelik kış yardımları hız kazanmış,¹²⁰ gerçekleşen bu yardımlar ile ordu eksiklerinin bir kısmı karşılanmıştır.

I. ORDUDA HAVACILIK (1942-1943)

1. 8. Hava Kurumu Kurultayı (5 Haziran 1942)

II. Dünya Savaşı’nın temel stratejisi hava üstünlüğüne dayanmıştır. Bunu gerçekleştirmek için uçak gemileri ve denizaltılarca desteklenmiş hava konsepti muharebelerde başarılı sonuçlar vermeye başlamıştı.¹²¹ Nitekim 7 Aralık 1941’de, Japonya 353 uçağı ile ABD’nin Pearl Harbor’daki Pasifik Donanmasına

¹¹⁸ “Orduya Ait Taahhüt, Alım-Satış İşleri”, **Cumhuriyet**, Sayı:6328 (31 Mart 1942), s.1, 3. **T.B.M.M. Z.C**, C. 24, Devre VI, İçtima 3, 30 Mart 1942, s.48, 49.

¹¹⁹ Sezen Kılıç, **Türk Basını’nda Hitler Almanyası (1933-1945)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara-2009, s.250-253. “Bomba Hadisesinin Muhakemesi Başladı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6330 (02 Nisan 1942), s.1, 3.

¹²⁰ “Kahraman Ordumuza Kış Hediyesi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6571 (01 Aralık 1942), s.1.

¹²¹ Dedeoğlu, **a.g.e.**, s.143.

saldırıldığında,¹²² II. Dünya Savaşı'nın seyrinin artık hava muharebelerinde ne kadar kapsamlı bit boyuta geldiğini göstermişti. Hava vasıtaları ile baskın tarzında kısa sürede yapılan bu harekât, artık muharebelerde uçakların önemini en üst seviyeye taşımıştı. Bunun sonucu olarak Japonların Pearl Harbor'daki saldırıları sonrasında gerek Müttefik, gerekse Mihver devletler kara birlikleri yanında hava kuvvetlerinin imkân ve kabiliyetini arttırmaya hız vermiştir.

Hava harplerinin önem kazandığı bugünlerde Türk Devleti de havacılık alanında yeni projelerle eksikliğini giderme yoluna gitmiştir. Başvekil Doktor Refik Saydam Hava Kurumu Kurultayında yaptığı konuşmada kanatlı bir millet hâline girmek istediklerini belirtmiştir. Hava endüstrisi kurma yolunda gayretlenen Türk Devleti bu günlerde planör ve paraşütçü yetiştirme gayretini arttırmış, yapılan bağışlarla modernize olmak için arayışa girmiştir. Bu maksatla Türk Hava Kurumunun 1941 senesinde temin ettiği gelir 4.231.266 liradır. Ayrıca 113 mühendis ve teknisyenin, 221 işçinin çalıştığı Etimesgut'taki fabrikada havacılık konusunda çalışmalar hızlanmıştır. Bu fabrikada ilk iş olarak “magister” mektep uçaklarının seri hâlinde yapılmasına, sonra yeni tip planör ve uçaklar ile paraşüt atlama uçağı projesi gibi konularda çalışılmaya başlanmıştır.¹²³

8. Hava Kurumu Kurultayında hava endüstrisinin istediği yüksek elemanları yetiştirmek için bir teklif yapılmış, teklif neticesinde Yüksek Mühendis Mektebinde bir havacılık şubesi açılması ve programı tespit edilmiştir. Fabrikada çalışan mühendisler, bu şubede, tayyare inşası ve hesapları, motor, uçuş mekaniği ve tatbiki aero dinamik dersleri vermiştir.¹²⁴

Hava Kurultayının çalışmalarından sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de bu kurumun havacılık alanında yaptığı gayretlerden dolayı takdirlerini ifade etmiştir.¹²⁵

Ankara'da 7 Haziran 1942'de yapılan hava şenlikleri ise Hava Kurultayında hedeflenen düzeye gelineceğinin bir nevi işareteydi. Çünkü Etimesgut Fabrikası'nda yapılan ilk uçak başarıyla uçmuştu. Bu durum, Türk havacılığı için bir övünç kaynağı olmuştur.¹²⁶

¹²² Parker, **a.g.e.**, s.82.

¹²³ “Başvekil Hava Kurumu Kurultayını Açtı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6395 (06 Haziran 1942), s.1.

¹²⁴ “Başvekil Hava Kurumu Kurultayını Açtı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6395 (06 Haziran 1942), s.2.

¹²⁵ “Millî Şeş İnönü Hava Kurultayı Azalarına İltifatta Bulundu”, **Cumhuriyet**, Sayı:6396 (07 Haziran 1942), s.1.

¹²⁶ “Ankara'da Hava Şenlikleri”, **Cumhuriyet**, Sayı:6397 (08 Haziran 1942), s.2.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu 21 Eylül 1942’de Türk Hava Kurumu tesislerini ve Etimesgut Uçak Fabrikasını ziyaret etmiştir. Başbakan, ziyaret münasebetiyle yaptığı açıklamada “*Havacılık ihtiyacımızın tamamıyla karşılanabilmesi için, milletimizin gösterdiği ilginin çok kuvvetlenmesi lazımdır.*”¹²⁷ beyanıyla halkı yardımlar konusunda teşvik etmek istemiş ve halkın yardımlarının beklendiğini ifade etmiştir.

Bu bağış kampanyalarına katılım adeta bir dini vecibe gibi telâkki edilerek halk, yardım kampanyalarına elinden geldiğince katılmıştır. 1925-1935 yıllarında Hava Kuvvetlerine aşağıda belirtilen miktarda uçaklar bağışlanmıştır:

Tablo 2-7: 1925–1935 Yılları Arasında Hava Kuvvetlerine Bağışlanan Uçaklar

Yıl	Adet
1925	1
1926	26
1927	5
1928	41
1929	32
1930	19
1931	31
1932	28
1933	33
1934	16
1935	26

* Abdurrahim Fahimi Aydın, “Tayyareden Uçağa: Millî Hava Sanayinin Kuruluşunda Türk Halkının Yaptığı Bağışlar”, **Karadeniz Araştırmaları**, Güz 2011, Sayı 31, s.68. (Çevrimiçi) http://www.karam.org.tr/Makaleler/1479317909_004_aydin.pdf, 23 Mart 2014.

Türk Ordusuna yapılan bu yardımlara rağmen eldeki uçakların sayısı oldukça az ve donanımsal olarak çağın gereksinimlerinden uzaktı. Fakat basın tarafından konunun önemi sürekli olarak kamuoyunun gündeminde tutularak, havacılık çalışmalarının gelişmesi sağlanmıştır.

¹²⁷ “Başvekilimiz Hava Kurumu Tesislerini ve Etimesgut Tayyare Fabrikasını Ziyaret Etti”, **Ulus**, 22 Eylül 1942, s.1.

2. Havacılıkta Diğer Gelişmeler

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü havacılığın önemini en çok kavrayan Türk idarecilerin başında gelmekteydi. Bunun bir sonu olarak İnönü II. Dünya Savaşı yıllarında havacılık konusuna yakın ilgi göstermiştir. Bu ilgi, Cumhurbaşkanı İnönü'nün 22 Eylül 1942'de Türk Hava Kurumunun Etimesgut'taki tesislerine gerçekleştirdiği ziyarette bir kez daha görülmüştür. Türk Cumhurbaşkanı, uçak imalatı hakkında yakından bilgi almış, yetkililere sorular yönelmiştir.¹²⁸

14 Ekim 1942 tarihinde ise Yeşilköy Nuri Demirağ Gök Okulunda bir hava bayramı yapılmış, okul öğrencileri dört filo teşkil ederek muhtelif uçuşlar icra etmişler ve alan üzerinde akrobasi hareketleri yapmışlardır. Bayrama iştirak eden 100 kadar üniversite talebesi de kendi arzuları ile uçurulmuştur.¹²⁹

17 Ekim 1942'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü; Türk Hava Kurumunun Etimesgut'taki hava meydanına giderek yapılmakta olan uçuşları ve oğlu Ömer İnönü'nün akrobasi hareketlerini izlemiş, Hava Kurumu Uçak Fabrikasını denetlemiştir. İnönü, Türk Hava Kurumu Başkanı Şükrü Koçak ile yapmış olduğu bu ziyaretten memnun ayrılmıştır.¹³⁰

1940 yılında Türk Ordusunun envanterindeki uçak sayısı yaklaşık 500 civarındaydı ve Balkanlarda en güçlü hava kuvveti hâline gelmişti. Ama II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan gelişmeler neticesinde karşısında sadece Balkan Devletleri yoktu. Çünkü bölgeye egemen olan Almanların uçakları her an bir hava saldırısı yapabiliyordu. Bu nedenle II. Dünya Savaşı süresince, Türk Hava Kuvvetleri muhtemel bir saldırıya karşı daima hazır olarak muhafaza edilmiş, günün ihtiyaçları doğrultusunda seviyesini arttırmıştır. Hava birliklerin kadro durumları artırılmış, 16 Ağustos 1943 tarihinde hava tugayları tümen seviyesine çıkarılarak Hava Tümeni ismini almıştır.¹³¹

15 Haziran'da 6.Büyük Kurultay Delegeleri şerefine Türk Hava Kurumu tarafından tertip edilen gösteriler Etimesgut Hava Meydanında yapılmıştır. Gösteriler, her zaman olduğu gibi zevkle izlenmiş ve ziyaret edilen tesisler hakkında delegeler bilgi almıştır. Türk Hava Kurumu üyeleri Hava Okulundaki bütün

¹²⁸ “Başvekilimiz Hava Kurumu Fabrikalarında”, **Cumhuriyet**, Sayı:6504 (23 Eylül 1942), s.1.

¹²⁹ “Yeşilköy'de Dün Yapılan Hava Bayramı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6524 (15 Ekim 1942), s.1, 3.

¹³⁰ “Millî Şef Etimesgut Hava Meydanında”, **Cumhuriyet**, Sayı:6527 (18 Ekim 1942), s.1, 3.

¹³¹ (Çevrimiçi) <http://www.hvkk.tsk.tr/TR/IcerikDetay.aspx?ID=22>, 23 Mart 2014.

dershaneleri gezmiş, öğretmenlerden bilgi almıştır. Okulun yatakhanelerini, yemekhanesini, şeref salonunu da dolaşan delegeler, Türk havacılığı hakkında bilgi almışlardır. Üyelere Türk Hava Kurumunun atlayış kulesinden o güne kadar 17.963 atlayış yapıldığı bilgisi kendilerine aktarılmış, ayrıca 10 kişilik bir planör hakkında da malûmat verilmiştir. Bu ziyarette geniş, düz ve yemyeşil tayyare meydanında 50'ye yakın motorlu ve 15'ten fazla motorsuz tayyare tam bir intizam içinde durmaktaydı.¹³²

J. ASKERLİK KANUNU VE SUBAY TERFİLERİNDE BİR DEĞİŞİKLİK

II. Dünya Savaşı'nın seyrine göre Türk Ordusu, elinde bulundurduğu asker sayısında değişikliğe gitmiş, bu kapsamda Askerlik Kanunu'nda düzenlemelere gitmiştir.

1939'da İngiltere zorunlu askere almayı yeniden uygulamaya başlamış ve II. Dünya Savaşı ile birlikte devletlerin ordulara bakışları hızla değişme göstermiştir. Pek çok devlet asker alma sistemlerini geliştirerek hızlı seferberlik durumuna nasıl geçilir sorusuna cevap arayışına girmiştir. Diğer devletler gibi Türk Devleti de bu konuda çalışmalar yapmıştır. Bu kapsamda 30 Kasım 1935'te piyade sınıfı için 18 ay, Jandarma ve Gümrük Komutanlığı personeli için 30 ay olan askerlik uygulaması, 6 Ocak 1941'de değişikliğe uğramıştır. Bu tarihten sonra II. Dünya Savaşı sebebiyle silâh altındaki askerlik süresi bir yıl uzatılmıştır.¹³³

1942 Haziran ayında Askerlik Kanunu'nda önemli değişiklikler yapılmıştır. 1111 sayılı Askerlik Kanunu'ndaki değişiklik taslağına göre askerî orta ehliyetnamesi olanların muvazaflık hizmetlerinden iki ay indirilmiş, askerî ehliyetnameler kaldırılmış olduğundan ehliyetname yerine "okul diploması" kelimesi konulmuştur. At, çift arabası, motosiklet, otomobil ve kamyon ile müracaat eden erlerin muvazaflık hizmetlerinin 12 ay olacağı tasarlanmıştır.¹³⁴

¹³² "VI. Büyük Kurultay Üyeleri Şerefine Etimesgut'ta Hava Gösterileri Yapıldı", **Ulus**, 16 Haziran 1943, s.3.

¹³³ (Çevrimiçi) http://www.asal.msb.gov.tr/er_islemleri/gun.kadar%20askerlik%20hiz.htm, 23 Mart 2014.

¹³⁴ "Askerlik Kanununda Mühim Bazı Tadiller Yapılıyor", **Cumhuriyet**, Sayı:6392 (03 Haziran 1942), s.1.

Ayrıca bu dönemde subayların rütbe terfilerine yönelik bir çalışma da yapılmıştır. Yeni düzenleme ile rütbe bekleme süreleri yeniden belirlenmiştir. Bu süreler harpte başkomutanlığın göstereceği lüzum üzerine nisfina (yarısına) tenzil edilebilecekti.¹³⁵

4273 sayılı Subaylar Heyetine Mahsus Terfi Kanunu 25 Haziran 1942’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun kapsamında muharip sınıflar ve yardımcı sınıflar belirlenmiş ve subayların rütbe sıraları gösterilmiştir.¹³⁶

Bu Kanun ile bütün subayların terfiye hak kazanmaları için her rütbede fiili olarak en az bulunacakları müddetler şu şekilde tespit edilmiştir.

Asteğmen	altı ay
Teğmen	üç sene
Üsteğmen	üç sene
Yüzbaşı	altı sene
Binbaşı	dört sene
Yarbay	üç sene
Albay	üç sene

Tuğgeneral — Tuğamiral (Üç senelik asgari terfi müddetini bitirdikten sonra Albaylıkta geçen tuğkomutanlığının yalnız iki seneye kadar olan müddeti tuğgeneralliğin asgari müddetinden sayılmaktadır.)

Tümgeneral-Tümamiral	üç sene
Korgeneral-Koramiral	üç sene
Orgeneral –Oramiral	üç sene

Lâkin bu müddetler, harpte başkomutanlığın göstereceği lüzum üzerine yarısına indirilebilecekti.

İlaveten Harp Okulunu başarı ile bitirenlere asteğmenlik rütbesi verilecek, bunlar altı ay sonra gösterecekleri liyakate göre üstleri tarafından yapılacak teklifle münhal aranmayarak (boş kadro durumuna bakmaksızın) teğmenliğe nasip olacaklardı.

Yayımlanan “Subaylar Heyetine Mahsus Terfi Kanunu” ile subaylar şu sınıflardan oluşmaktaydı:

¹³⁵ “Millet Meclisinde Ordu Zabitan Heyetinin Terfi Kanunu Görüşülüyor”, **Cumhuriyet**, Sayı:6395 (06 Haziran 1942), s.1.

¹³⁶ **RG**, 25 Haziran 1942.

Muharip sınıflar: Piyade, süvari, topçu, hava, istihkâm, muhabere, jandarma, güverte, çarkçı.

Yardımcı sınıflar: Demiryol, otomobil, nakliye, sıhhiye, veteriner, levazım, harita, mühendis subayı, harp sanayi.

Ayrıca 8 Ağustos 1942’de yayımlanan Askerî Kara, Deniz ve Hava Ataşeleri Maiyetlerine Birer Er Verilmesi Hakkındaki 4278 sayılı Kanun ile de yabancı memleketlerde bulundurulacak kara, deniz ve hava ataşeleri maiyetlerine birer hizmet eri verilmesi kararlaştırılmıştır.¹³⁷

K. ORDUDAN MEZUNİYETLER

1. Sınıf Okulları, Harp Okulları ve Akademiden Mezuniyetler

1942 ve 1943 yıllarında Türk Ordusu geçmişte olduğu gibi komuta kademesinin kaynağını teşkil eden kurumlardan personel teminini aksatmadan devam ettirmiştir. Okullardan mezun olan askerî personel Türk Ordusuna güç katmış, mezun olanların yerlerine yenileri hemen bu okullarda askerî eğitime başlamıştır.

21 Şubat 1942’de Ankara’ya yeni gelen Harp Okulu birinci sınıf öğrencileri, okulun Başkomutanı Kurmay Albay Mustafa Eren ve Alay Komutanı Yarıbay Eyüp Sabri komutasında Ulus’taki Atatürk Abidesi’ne ve Etnografya Müzesi’nde Mustafa Kemal Atatürk’ün kabrine çelenk koymuşlardır.¹³⁸ Böylece askerî okul öğrencileri Mustafa Kemal Atatürk’e olan bağlılıklarını bir kez daha beyan etmişlerdir.

Topçu subaylarının 1942 senesi mezuniyet töreni oldukça görkemli olmuştur. Topçu Atış Okulunda 17 Haziran 1942’de yapılan mezuniyet törenine Başbakan, Hariciye Vekili, Millî Müdafaa Vekili, Genelkurmay İkinci Başkanı da katılmıştır.¹³⁹ Bu dönemde Türk Ordusunun bel kemiği olan topçu sınıfının mezuniyetinde görülen bu manzara, askerî ve sivil erkânın topçu sınıfının üzerinde önemle durduğunu göstermekteydi.

5 Temmuz 1942’de Piyade Atış Okulunu bitiren subayların Çankırı’da bir tankın etrafında and içerek törenle diploma aldıkları mezuniyetleri de basın

¹³⁷ RG, 8 Ağustos 1942.

¹³⁸ “Harp Okulu’na İltihak Eden Genç Talebeler”, **Cumhuriyet**, Sayı:6291 (22 Şubat 1942), s.1, 3.

¹³⁹ “Yeni Topçu Subaylar”, **Cumhuriyet**, Sayı:6407 (18 Haziran 1942), s.1.

tarafından yakından takip edilmiştir. Bu mezuniyet töreni, piyade birliklerine yeni katılacak olan genç subayların görev için hazır olduklarının güzel bir göstergesiydi.¹⁴⁰

1 Ağustos 1942’de ise Deniz Harp Okulunu bitiren genç denizcilerin mezuniyet töreni icra edilmiş, bu tören münasebetiyle aynı zamanda Deniz Harp Okulunun 166. yıl dönümü de kutlanmıştır. Törende bir konuşma yapan Okul Müdürü Nevres Tümer “*Bugünkü törenimize, sevgili vatanımızın kara, deniz ve hava alanında kahraman milletimizi temsil eden ve muhafazası uğrunda hiçbir an tereddüt göstermeksizin seve seve canımızı vereceğimiz şanlı sancağımızın altında başlıyoruz.*” sözleri ile konuşmasına başlamış ve konuşmasında kara, deniz, havada temsil eden ordu mensuplarının seve seve hiç tereddüt etmeden vatanları için canlarını vermeye hazır olduklarını ifade etmiştir. Mektep Müdürü, genç subaylara diplomalarını verdikten sonra hep birlikte and içilmiştir. Bundan sonra bahçedeki Atatürk büstüne çelenk konulmuş ve bir geçit resmi yapılarak merasime son verilmiştir¹⁴¹

Ordu, bir yandan harp hazırlıklarını yeni mezunların kıt’alara katılımıyla sürdürürken diğer yandan da sivilleri askerî hazırlık kapsamında ileride verilebilecek olası görevlere hazırlamıştır. Askerlik kampları adı altında gençler 20’şer günlük periyotlarla toplanmış, kendilerine askerî eğitimler verilmiştir. Bu kapsamda Ankara’da yüksek tahsil gençliğine mensup Ankara Hukuk Fakültesi, Siyasal Bilgiler Okulu, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Gazi Terbiye Enstitüsü, Yüksek Ziraat Fakültesi ve Konservatuarına mensup yaklaşık 1.500 öğrenci; 20 günlük kamp devresini bitirdikten sonra başlarında Kurmay Albay Ali Rıza Gürçan olduğu hâlde, Ankara Ulus’taki Atatürk Anıtı etrafında toplanarak and içmişler ve verilecek bütün görevlere hazır oldukları mesajını kamuoyuna ilân etmişlerdir.¹⁴²

Denizi Harp Okulu ve Deniz Lisesini bitirenlerin 4 Mayıs 1943 mezuniyet töreni Türk Ordusu için bir başka anlamlı gün olarak kayda geçmiştir. Türk Donanması yeni katılan genç denizcilerle daha da güçlenmiştir.¹⁴³

¹⁴⁰ “Piyade Atış Okulunu Bitiren subaylar”, **Cumhuriyet**, Sayı:6425 (6 Temmuz 1942), s.1.

¹⁴¹ “Deniz Harp Okulunu Bitiren Subaylarımız”, **Cumhuriyet**, Sayı:6452 (2 Ağustos 1942), s.3.

¹⁴² “Ankara’da Büyük Bir Tören Yapıldı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6439 (20 Temmuz 1942), s.1, 3.

¹⁴³ “Deniz Harp Okulu ve Lisesi’ni Bitiren Gençlere Diplomaları Verildi”, **Ulus**, 5 Mayıs 1943, s.1.

25 Mayıs 1943'te Kuleli Askerî Lisesinin Konya'da 98.yılı ve 26 Mayıs 1943'te Bursa Askerî Lisesinin mezuniyet törenlerine Türk basını oldukça önem vermiş, törenleri ilk sayfadan okurları ile paylaşmıştır.¹⁴⁴

5 Temmuz 1943'te Topçu ve Topçu Atış Okulunu başarı ile bitiren genç subaylara diploma dağıtma töreni düzenlenmiş, Millî Müdafaa Vekili ve Genelkurmaydan bazı yüksek rütbeli heyet de törende hazır bulunmuştur. Topçu Müfettişi Tümgeneral Vehbi Kocagözü ve Okul Komutanı Albay Sabri Gürtop tarafından genç subaylar tebrik edilmiş, başarı dileklerinde bulunulmuştur.¹⁴⁵

2. Yedek Subay Okulu ve Yedek Subay Okulundan Mezuniyetler

16. eğitim devresinin mezuniyet töreni öncesinde başlarında Okul Komutanı Kurmay Albay Ali Rıza Gürcan olmak üzere yedek subay öğrencileri, okuldan hareketle Genelkurmay, Millî Müdafaa, Sıhhat Vekâleti yolunu takiben Ulus Meydanı'na gelmişlerdir. Yollardan geçerken mızıkanın canlı nağmeleri altında oldukça muntazam uygun adımlarla bu genç subaylar halkın ilgisini ve takdirini celp etmiştir. Ulus Abidesi'ne çelenk koymuş olan yedek subaylar saat 10.00'da hep birlikte İstiklal Marşı'nı söylemişlerdir. Buradaki törenlerden sonra okula dönen yedek subay öğrencileri için bir tören icra edilmiştir. Ankara'da Yedek Subay Okulunun 16. eğitim devresini bitiren 2.000'e yakın askerî personelin 25 Nisan 1942'deki mezuniyet töreni oldukça görkemli olmuş, okul birincisi Mustafa Onat'a diploması bizzat Büyük Millet Meclisi Reisi Abdülhalik Renda tarafından verilmiştir.¹⁴⁶

Okul Komutanı Kurmay Albay Ali Rıza Gürcan tarafından yeni mezun olan yedek subaylara hitaben şu konuşma yapılmıştır: *“Bu okula girmeden evvel sivil okullardaki askerlik derslerinde, kamplarda, hazırlık kıt'alarında ve nihayet okulumuzda sizlere askerliğin temelini disiplin olduğunu öğrettik. Ve bunun üzerinde hassasiyetle durduk. Esasen ailede, cemiyette, devlette ve umumî nizamın korunmasında en ziyade hâkim olan, rol oynayan disiplindir.”*¹⁴⁷ Yedek subay

¹⁴⁴ “Kuleli ve Bursa Askeri Liselerinde Diploma Dağıtıldı”, **Ulus**, 27 Mayıs 1943, s.1.

¹⁴⁵ “Ordumuza Katılan Topçu Subayları”, **Cumhuriyet**, Sayı:6785 (6 Temmuz 1943), s.1.

¹⁴⁶ “Kahraman Orduya İltihak Eden Genç Subaylarımız”, **Cumhuriyet**, Sayı:6354 (26 Nisan 1942), s.1.

¹⁴⁷ **Yedek Subay Okulu 1942**, Ankara, 1942, s.84.

Okulundan mezun olan asteğmenler, Harp Okulu mezunu subaylar gibi oldukça disiplinliydi.

Yedek Subay Okulu, II. Dünya Savaşı yıllarında ordunun ihtiyaç duyduğu subayları yetiştiren önemli bir eğitim yuvası olmuştur. Yunus Nadi'ye göre yedek subaylık müessesini bu kadar sistemli hâle getiren Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmuş ve bizzat kendisi Yedek Subay Okuluna oldukça fazla önem vermiştir. Türkiye gibi memleketlerde ordu kadrosunu bir tek Harbiye mektebi ile çerçevelemek kolay iş değildi ve bu güçlük en çok kendini sefer durumunda hissettiriyordu. Bu kadar büyük eğitimsiz erlerden oluşan bir orduyu kısa zamanda yetiştirmek sadece harbiye çıkışlılarla mümkün değildi. Geçmişte bu konuda orduda yapılan bir yanlışlığa değinen Nadi, Alman Ordusu komutanlarından Mareşal Von Der Goltz'un Türkçeye çevrilen "Silâhlı Millet" kitabı neşrolunduğu zaman Türkiye'de İstanbul'dan asker alınmadığını, talebe-i ulum adı ile anılan medrese sakinleri ile yüksek mekteplere devam edenlerin askerlik hizmetinden müstesna olduğunu ve böylelikle vatan hizmetinin cahillere bırakıldığını belirtmiştir. Yine Nadi'ye göre Avrupa'da ise bunun tam tersi durum geçerli olup, silâhlı millet fikri benimsenmişti ve topyekûn savaş fikri hayata geçirilmişti. Türkler ise imtiyazları kaldırmaya çalışan meşrutiyetten beri münevver sınıf için kısa hizmet usulünde karar kılmıştı.¹⁴⁸

Nadi, Avrupa'nın topyekûn savaş kavramını hayata geçirdiğine dair tespiti doğrudu. Zira I. Dünya Savaşı'nı Almanya'nın kaybetmesinden sonra Alman General Erich Ludendorff tarafından ortaya atılan topyekûn savaş prensibine¹⁴⁹ yeterince uyulmamasının savaşın kaybedilme nedeninin olduğu görüşü, Avrupa'da diğer devletlerce de kabul görmüş ve bu yaklaşımla müteakip dönem için hazırlıklara çoktan başlanmıştı. Bu maksatla devletler harp ekonomisi çerçevesinde politikalarına yön vermişti.

Türk Devleti de ekonomik alanda uygulamaya koyduğu tedbirlerle koordineli bir şekilde ordudaki hazırlıklarını arttırmış, komuta kademesinde hizmette bulunacak yedek subay okulunu çağın icaplarına uygun yeniden teçhiz etmiştir. Yunus Nadi'ye göre yedek subay okulunun manası şuydu: "*Münevver vatan çocuklarını kısa zamanda zabıt olarak yetiştirdikten sonra kendi işlerine güçlerine bırakarak onları*

¹⁴⁸ Yunus Nadi, "Yedek Subay Okulu", **Cumhuriyet**, Sayı:6469 (19 Ağustos 1942), s.1, 3.

¹⁴⁹ Bkz. Erich Ludendorff, **Der Totale Krieg (Top Yekûn Savaş)**, Münih, 1935.

yalnız lüzumlu zamanlar için hafızasında yedek diye adlandıran yeni çeşit bir Harbiye Mektebi."¹⁵⁰

Yedek Subay Okulunun bu önemine binaen 22 Ağustos 1942'de Cumartesi saat 16.30'da büyük bir merasimle alay sancağı verilmiş ve belirtilen tarihte İnönü adına Korgeneral Hüsni Kılıkış sancağı Alay Komutanı Ali Rıza Gürcan'a tevdi etmiştir. Törene Başbakan, Millî Müdafaa Vekili ve pek çok devlet erkânı da katılmıştır.¹⁵¹

24 Ekim 1942'de gerçekleşen 17.devre mezuniyet töreninde ise 1.000'den fazla yedek subay törenle diplomalarını alarak kıtalara dağılmışlardır.¹⁵²

Bu mezuniyet töreninde Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Milli Savunma Bakanı Korgeneral Ali Rıza Artunkal, Genelkurmay Asbaşkanı Orgeneral Asım Gündüz, Harp Akademisi Komutanı Korgeneral Ali Fuat Erden ve pek çok davetli katılmıştır. Okul Komutanı Kurmay Albay Ali Rıza Gürcan törende yaptığı konuşmada 17. çalışma devresini bitiren asteğmenlerin altı aylık eğitimleri müddetince başarılı bir donanıma sahip olduklarına işaret etmiştir. Okul Komutanı asteğmenlere hitaben: *"en büyük vazifeniz olan yurt müdafasına hazırlanmak ve kahraman ordumuzun safları içerisinde subay olarak girmek arzu ve iştiağıyla bundan altı ay evvel okulumuza geldiğiniz günü hatırlayınız. Hayatınız bu dönüm noktasında meslek ve vazifelerin en kutsalı olan askerliği zaten ecdadınızdan tevarüs etmiş olarak onun bütün isteklerini bildiğiniz ve kanınızda bu sıfatın cevval ateşini duyduğunuz için ne kadar neşeli idiniz. Bu neşe ve heyecandan ilham alarak bütün subay ve öğretmenleriniz, asil ve bilgin Türk subayı numunelerini yaratmak için yorulmak bilmez gayret ve feragatleri ile her birinizi ayrı ayrı işleyerek bugünkü subay şahsiyetini kazandırdılar. Ve sizler artık şerefli ordumuzun değerli safları içerisinde yer almak hak ve salahiyetini almış bulunuyorsunuz."* ifadelerini kullanmıştır.¹⁵³ Diplomaların takdiminden sonra Okul Komutanı Kurmay Albay Ali Rıza Gürcan komutasında yetişen genç subaylar, orduda görev yapmak üzere kıt'alara gönderilmişlerdir.

¹⁵⁰ Yunus Nadi, "Yedek Subay Okulu", **Cumhuriyet**, Sayı:6469 (19 Ağustos 1942), s.1, 3.

¹⁵¹ "Ankara'da Parlak Bir Tören", **Cumhuriyet**, Sayı:6473 (23 Ağustos 1942), s.1, 3.

¹⁵² "Binden Fazla Yedek Subay", **Cumhuriyet**, Sayı:6534 (25 Ekim 1942), s.1, 3. "Orduya Katılan Genç Yedek Subaylarımız Dün Törenle Diploma Aldılar", **Ulus**, 25 Ekim 1942, s.1.

¹⁵³ "Binden Fazla Yedek Subay", **Cumhuriyet**, Sayı:6534 (25 Ekim 1942), s.1, 3.

Yedek Subay Okulunun 18. devresinin mezunları ise 22 Nisan 1943'te mezuniyet töreniyle orduya iltihak etmiştir.¹⁵⁴ 18.devre mezuniyet törenleri de diğer mezuniyet törenleri gibi oldukça gösterişli icra edilmiştir.

Yedek Subay Okulunun sancak alma yıl dönümünün birinci senesi münasebetiyle 22 Ağustos 1943'te Ankara 19 Mayıs Stadyumu'nda bir spor bayramı düzenlenmiştir. Yedek subay adayları II. Dünya Savaşı'nın sürdüğü bugünlerde fiziksel güçlerini kamuoyu ile paylaşmışlar, verilecek her türlü göreve hazır oldukları mesajını kamuoyuna beyan etmişlerdir.¹⁵⁵

3. Harp Akademisinde 1942 Mezuniyeti

Harp Akademisi savaş öncesinde Alman askerî düşüncesinin etkisi altında bir eğitim yapıyordu. 1 Eylül 1939'da savaş başlayınca Almanya'dan getirilmiş olan öğretim üyeleri memleketlerine dönmüşlerdi. Bunun neticesinde 1942 yılından itibaren Akademi'de İngiliz ve Amerikalı subaylardan yararlanılmaya başlanmıştır.¹⁵⁶

Bu yeni yabancı subayların verdikleri eğitim sistemi ile 1942 sonlarından itibaren Harp Akademisi'nden İngiliz ve Amerikan askeri doktrinini görmüş Türk kurmay subayları mezun olmaya başlamış ve birliklerde görev almaya başlamışlardır. 7 Kasım 1942'de Harp Akademilerinde yapılan törende kara kısmından 58, deniz kısmından dört, hava kısmından 12 olmak üzere toplam 74 kurmay, mezun olarak Türk Ordusuna katılmışlardır. Ulus gazetesi konuya ilgili haberi "Şanlı Türk ordusuna 74 kurmay daha katıldı." şeklinde duyurmuştur.¹⁵⁷

Akademi Komutanı Korgeneral Ali Fuad Erden yeni kurmaylara hitaben "*Kurmay camiası fertlerden değil, şahsiyetlerden mürekkeptir. Bu camianın mümtaz vasfı ordunun âli hizmetine nefsinin vakfeti ve büyük ölçüde feragatle çalışmaktır. Siz Harp Akademisinde çok şey öğrendiniz. Fakat Harp Akademisinin vazifesi yalnız birçok askerî bilgiyi öğrenmek, tabiiye sevkul ceyş (askerî birliklerin sevk ve idaresi) tedris etmek değildir. Kurmay subayın vasıflarında ağırlık merkezi: bilgide değil,*

¹⁵⁴ "Yedek Subay Okulunun 18. Devresi Mezunları Şanlı Orduya İltihak Etiler", **Ulus**, 23 Nisan 1943, s.1.

¹⁵⁵ "Yedek Subay Okulu-Sancak Alma Yıl Dönümü Münasebetiyle", **Cumhuriyet**, Sayı:6833 (23 Ağustos 1943), s.1.

¹⁵⁶ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.475.

¹⁵⁷ "Şanlı Türk Ordusuna 74 Kurmay Daha Katıldı", **Ulus**, 8 Kasım 1942, s.1.

fikirdedir. Bilgi hedef değildir; hedef için vasıtaadır. Akademinin asıl vazifesi: yüksek askerî fikir terbiyesi vermektir.” ifadelerini beyan ettikten sonra kurmay subayın vasıflarından bir tanesinin de çok çalışmak olduğuna işaret etmiş, kurmay subayların güç vazifeleri sevmeleri gerektiğini belirtmiştir. Komutanın konuşmasında öne çıkan bir diğer başlık ise Türk kurmay subayının idealinin “mareşallik” olduğudur.¹⁵⁸ Kuşkusuz Akademiye verilen eğitimler ile her akademi öğrencisi Türk Ordusunun en başına gelmek için aşırı motive olmuştu. Bu durum, genç kurmayların her türlü güç şartlarda çalışarak başarıya ulaşma arzusunu arttırmaktaydı.

Bu yıllar Harp Akademilerinden mezun olan Türk subayları bir açıdan şanslıydı. Çünkü Akademi Komutanı Korgeneral Ali Fuad Erden, Hitler Almanya’sından kaçarak Türkiye’ye sığınan yabancı profesörlerinden yararlanma yollarını bulmuştu. Akademi Komutanı, Alman profesörlere uzman oldukları konularda konferanslar verdirip kurmay subayların gelişimine katkı sağlamıştır.¹⁵⁹

L. ATILAY DENİZALTISININ KAYBI

1938 Ağustos’unda kızığa konularak 19 Mayıs 1939’da denize indirilen ve 1940’da hizmete giren Atılay Denizaltısı suyun yüzeyinde 934, dalmışken 1210 tondur. Sürati deniz üstünde 20, deniz içinde 9 mildir. Bir tane 100’lük top, bir tane 20’lik uçaksavar topu, altı tane 533’lük kovan taşıyordu. Atılay’ın batması, ilk Türk denizaltıları olan Birinci İnönü ve İkinci İnönü’nün hizmete girdiği 1928’den beri Türk denizaltı filosunun uğradığı ilk kazaydı.¹⁶⁰

Atılay Denizaltısı, 12 Temmuz 1942’de gece yarısı Gölcük’ten İstanbul’a hareket etmiş, ertesi gün sabahın erken saatlerinde İstanbul/Moda’da demirlemiş ve akşam saatlerinde Moda’dan hareket ederek 14 Temmuz sabahı Çanakkale’ye demirlemiştir.¹⁶¹

Atılay Denizaltısı aynı gün Çanakkale Boğazı’nda dalış talimi yaparken altı subay, 17 astsubay ve 16 er olmak üzere 39 mürettebatı ile beraber batmıştır. Sebebi anlaşılamayan bir arızadan dolayı su yüzeyine çıkamayan ve 80 metrede battığı tespit

¹⁵⁸ “Dün Orduya 74 Kurmay Subay Daha İltihak Etti”, **Cumhuriyet**, Sayı:6548 (08 Kasım 1942), s.1, 3.

¹⁵⁹ Cemal Madanoğlu, **Anılar 1911-1953**, Evrim Yayınevi, İstanbul, s.291.

¹⁶⁰ “Donanmamızın Çok Acı Bir Kaybı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6438 (19 Temmuz 1942), s.2.

¹⁶¹ Erdinç Sancar, **Türk Deniz Kuvvetleri Tarihi ve 21’inci Yüzyılda Deniz Kuvvetleri Stratejisi**, Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2004, s.332.

edilen denizaltıyı kurtarmak için gönderilen ekipler bütün gayretlere rağmen kurtarma işlemini gerçekleştirememişlerdir.¹⁶²

18 Temmuz 1942’de Atılay Denizaltı Gemisinin batması dolayısıyla Çanakkale’de denizciler anısına bir tören yapılmış, tören sırasında şehirdeki bütün müesseseler kapanarak binlerce yurttaş Cumhuriyet Meydanı’ndaki törene katılmıştır.¹⁶³

Abidin Daver 27 Temmuz 1942 tarihli “Atılay neden batmış olabilir?” başlıklı yazısında Atılay’ın batma nedenlerinin neler olabileceğini şu şekilde sıralamıştır:¹⁶⁴

1. Geminin inşasında yapılan büyük bir hatadan dolayı.

Abidin Daver’e göre böyle bir sebep mevcut değildi. Çünkü Atılay Denizaltısı su üstü ve su altı tecrübeleri yapılmış, hiçbir arıza görülmemiş ve bunun neticesinde 1940’da hizmete girmişti. İlaveten o tarihten beri eğitimlerini yapıyordu. Böyle bir kusur olsaydı daha önce meydana çıkardı.

2. Dalmışken çıkan ve söndürülemeyen bir yangın yüzünden.

Daver’e göre bu seçenek de ihtimal dâhilinde değildi. Çünkü böyle bir hâl vukuunda gemi hemen suyun yüzeyine çıkarılırdı. Bu arada gemideki yangın söndürme cihazları ile yangın söndürülmeye çalışılırdı. Bu aletler yangını söndürmezse ateşin çıktığı bölme sınıksız kapatılırdı. Burası havasız kalacağı için yangın tamamıyla sönmese bile çok hafiflerdi. Gemi su yüzeyine çıkmış olacağı için ateş önlenir ve gemi yangından ötürü batmazdı.

Yine Daver’e göre esasen denizaltı gemilerinde sigara içilmediği, ateş yakılmadığı, mukavim teknenin içine benzin gibi kolay tutuşan maddeler alınmadığı gibi mazotun da kendi kendine yanması söz konusu değildi. Yangın çıkarabilecek elektrik kontaktı gibi diğer sebeplere karşı her türlü teknik tedbirler alınmış olduğu için, yangın ihtimali de azdı ve yangın çıksa dahi gemiyi batıracak hâle gelmesi imkânsız gibiydi

3. Geminin içinde hâsıl olan bazı gazların infilakından ötürü.

¹⁶² “Donanmamızın Çok Acı Bir Kaybı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6438 (19 Temmuz 1942), s.1.

¹⁶³ “Çanakkale’de Hazin Bir Tören”, **Cumhuriyet**, Sayı:6439 (20 Temmuz 1942), s.1,2.

¹⁶⁴ Abidin Daver, “Atılay Neden Batmış Olabilir”, **Cumhuriyet**, Sayı:6446 (27 Temmuz 1942), s.2.

Bu ihtimal de Daver'e göre düşüktü. Çünkü bu çeşit gazlara karşı gerek dalmadan önce gerekse daldıktan sonra tedbirler alınmaktaydı. İnfilak edecek gazlar tahliye edilmekteydi. Bu tip denizaltı gemilerin havayı temizleme cihazları mükemmeldi. Bu nedenle bu ihtimal pek zayıftı.

4. Ayarsızlıktan ötürü batma ihtimali.

Bir denizaltı gemisine giren her maddenin ağırlığı çarkçıbaşına bildirilmekteydi. Hesapları yapılmakta ve gemi dalmadan evvel malum hesapları nazari olarak dalışa hazırlanmaktaydı. Sonra periskop seviyesinden aşağı inmemek üzere dalmakta ve gemi ayarlanmaktaydı. Böylece ayarlandıktan sonra vazife başlamaktaydı. Atılay'ın en değerli denizaltıcılardan olan komutanı, çarkçıbaşı, ikinci çarkçısı gemilerini dalış öncesi çok iyi ayarlamışlardı. Bundan dolayı bu ihtimal de Daver'e göre uzaktı.

5. Cephanelikte vukua gelen bir infilak yüzünden.

Cephane infilakı bir denizaltısını batırabilirdi. Fakat denizaltı gemilerinde cephaneye infilakı, ancak eskimiş barutların zamanla inhilali (parlaması) yüzünden olabilirdi. Başka sebeplerle infilaka karşı en sıkı tedbirler alınmıştı. Cephanelikler su altında olduğu için serindi ve fazla harareten barutların patlaması ihtimali yoktu. Atılay yeni bir gemi olduğu için onun cephanesi de yeniydi ve barutların zamanla bozulması mümkün değildi.

6. Deniz dibindeki kayalara ve gemi leşlerine çarpıp yaralanmak suretiyle.

Bir denizaltı gemisi, denizin dibindeki kayalara ve gemi leşlerine çarparak zayıf verebilir ve su alarak batabilirdi. Atılay'ın daldığı yerlerin haritaları mükemmel olduğu gibi gemi enkazları da bu haritalarda işaret edilmişti. Kayalar ve gemi enkazları ya sığ sulardadır ki dalan bir denizaltı gemisi dibe kadar inmeden bunlara çarpmazdı. Atılay'ın battığı sularda geçen Büyük Harbin kurbanı olan gemiler vardı ki bunlardan biri Nortto Koyu'nda Muaveneti Milliye'nin batırdığı Goliath zırhlısıydı. Ötekiler de Alman denizaltılarının Seddülbahir açıklarında batırdıkları Majestic ve Triumph zırhlılarıydı. Bunların enkazları sahile yakın mevkilerde olup yerleri Türk denizcileri tarafından bilinmekteydi. Bu nedenlerle 80 metre derinlikte batmış olan Atılay'ın bunlara çarpmış olması ihtimali yok denecek kadar azdı.

7. Elektrik bataryalarındaki asitlerin dökülmesi ve bunların neşrettiği boğucu gazlar yüzünden mürettebatın gemiyi idareden aciz kalması.

Gemi dalarken fazla meylettiği takdirde, elektrik motorları işleyen bataryalardaki asitler dökülebilirdi ve bunlar deniz suyuna karıştığı takdirde boğucu gazlar çıkartarak mürettebatı zor duruma sokabilirdi. Fakat bunun için asitlerin deniz suyuna karışması ve hâsıl olan gazın bataryaların bulunduğu hava geçmez bölmeden tedricen sızarak gemiyi istila etmesi lazımdı. Buna karşı gemi dalmadan evvel bütün bölmelerdeki sintinelerdeki sular temizlenmekteydi. Böyle bir kaza olduğunda, gemi hemen suyun yüzeyine çıkarılarak mürettebatın gazlardan boğulması önlenmekteydi. Asitlerin dökülüp deniz suyuna karışmasından hâsıl olan gazlar, düşman avcılar tarafından takip edilen geminin suyun yüzeyine çıkmaması halinde tehlikeliydi. Atılay için böyle bir durum yoktu.

8. Akıntılar yüzünden geminin istemeyerek dalması ve ayarı bozularak kayması.

Daver'e göre Boğazlar gibi dar yerlerdeki şiddetli ve karışık sıkıntılar yüzünden su altı seyri güçleşmekteydi. Gemi dümen dinlemez, cereyanların tazyiki ile muvazenesi bozularak dibe doğru kayabilirdi. Böyle bir vaziyette gemi kumandanı ile çarkçıbaşı şaşırmaksızın seri ve ani karar ve tedbirlerle geminin muvazenesini düzeltebilir ve denizaltının bir kaya parçası gibi aşağı inip denizin dibine çarpmasını önleyebilirlerdi. Atılay'ın kumandası ile çarkçıbaşı Boğazlarda böyle akıntılar olduklarını çok iyi bilmekteydi ve bu bölgede pek çok dalış yapmışlardı.

9. Mayına çarparak ağır yaralanması ve batması.

Bir denizaltı gemisi için en büyük tehlike mayına basmaktır Bu takdirde koca zırhlıları batıran mayın yarası küçük denizaltı için öldürücü olabilirdi. Atılay'ın battığı yerde Türk karasuları içinde ve yakınlarında Türk denizcilerinin malûmatı haricinde mayın bulunmaması icap etmekteydi. Fakat bu ihtimal de göz ardı edilmemeliydi. Atılay'ın eski veya yeni serseri, demirli bir mayına çarpmış olması mümkündü. Hatta en kuvvetli ihtimaldi.

Abidin Daver, Atılay'ın batmasına yönelik en son şıkkın kuvvetli bir neden olacağına vurgu yapmış fakat kesin sonucun hükûmetin tetkiki neticesinde alınacağını ifade etmiştir.¹⁶⁵

27 Temmuz 1942'de Yavuz Zırhlısı'nda, Atılay Denizaltısı'nda şehit olan subay ve erler için bir anma töreni yapılmış, burada konuşma yapan Donanma Komutanı Amiral Şükür Okan geminin muhtemel batış nedenini şu şekilde açıklamıştır: “*Geminin battığı yerde yapılan arama tarama faaliyeti sırasında denizaltı mayınlarının mevcudiyetinin anlaşılması denizatinin bu mayınlara basarak batmış olma ihtimalini güçlendirmektedir.*”¹⁶⁶

Atılay Denizaltısının eğitim sırasında batması kuşkusuz Türk Donanması açısından büyük bir kayıp olmuştur.

Daha sonra yapılan araştırma neticesinde Atılay Denizaltısı'nın batış nedeni olarak akıntı tesiriyle, mayınlarla kirletilmiş bir bölgede antenli mayının patlaması¹⁶⁷ sonucu büyük hasar görenek batması şeklinde belirtilmiştir.¹⁶⁸

M. 30 AĞUSTOS TERFİLERİ VE PROPAGANDA AMAÇLI TÖRENLER

7 Temmuz 1942 saat 24.00'te Başvekil Refik Saydam'ın kalp krizi neticesinde vefat etmesi¹⁶⁹ Türk Devleti için beklenmeyen bir durumdu. Bir taraftan harbin sıkıntısı yaşanırken, diğer taraftan da hükûmet değişikliği yaşamak ülke savunması için bir zafiyet yaratabilirdi. Bu nedenle Türk Devleti, çok hızlı bir reaksiyon vererek yönetim kademesinin boş kalmasına mani olmuştur. Türk Devleti'nin çok hızlı reaksiyon vererek 9 Temmuz 1942'de Şükrü Saraçoğlu başkanlığında yeni kurulan kabine,¹⁷⁰ savaşın etkisini gösterdiği bu günlerde devletin hükûmetsiz kalmasını önlemiştir.

¹⁶⁵ Abidin Daver, “Atılay Neden Batmış Olabilir”, **Cumhuriyet**, Sayı:6446 (27 Temmuz 1942), s.2.

¹⁶⁶ “Yavuz Zırhlımıza Hazin Fakat Bir İhtifal”, **Cumhuriyet**, Sayı:6447 (28 Temmuz 1942), s.1, 2.

¹⁶⁷ Sancar, **a.g.t.**, s.331.

¹⁶⁸ Hergüner, **a.g.e.**, s.310, 311.

¹⁶⁹ “Başvekil Dr. Refik Saydam'ı Kaybettik”, **Cumhuriyet**, Sayı:6427 (8 Temmuz 1942), s.1.

¹⁷⁰ “Başvekâlete Şükrü Saraçoğlu Tayin Edildi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6429 (10 Temmuz 1942), s.1.

Bu yeni kabine ile Türk Devleti 1942 yazında bir taraftan sınırlarında olası bir saldırı anını beklerken, diğer taraftan bu sene yapılması planlanan 30 Ağustos törenleri ile adeta bir güç gösterisi sergilemek istemiştir.

30 Ağustos törenleri bu sene Türk Ordusu için çok daha büyük bir öneme haizdi. Çünkü II. Dünya Savaşı'nın etki sahası her geçen gün genişlemekte ve şiddetlenmekteydi. Bu durum karşısında Türk Ordusu da her an bir oldubittiyle savaşın içinde yer alma riski armış bulunuyordu. Bu nedenle Türk Devleti, ordusu ile dünyaya kendisinin geleceği hakkında planlar kuran devletlere karşı yeni bir mesaj vermek istiyordu.

Bu nedenle 1942 Ağustos törenlerine oldukça katılımlı ve kapsamlı gerçekleşmesi için hazırlıklara erken başlanmıştı. Bu dönemde propaganda, savaşa giren ve girmeyen devletlerce çok güçlü bir silah kabul edilmekte, bunu gerçekleştirmek için değişik usullerden istifade edilmekteydi. Türk Devleti, dolayısıyla Türk Ordusu bu gerçekten hareketle askeri törenlerden oldukça istifade ettiğini söylemek mümkündür.

İşte propaganda amaçlı gerçekleşen 1942 Ağustos'unda yurdun dört bir yanında icra edilen törenlerde, Türk askeri bir kez daha kendisine verilecek her türlü görev için hazır olduğu mesajını dünyaya beyan etmiş, adeta bu maksatla bir nevi podyuma çıkmıştır. 30 Ağustos Zafer Bayramı bütün yurttaki heyecanlı ve eşsiz tezahüratlarla kutlanmış, Ankara'daki tören ve geçit resmi oldukça parlak icra edilmiştir.¹⁷¹ Bu heyecan ve coşkunun yanında aynı gün genç Harbiyelilerin mezuniyeti bir başka sevinç kaynağı olmuştur.

30 Ağustos'ta Harp Okulunu bitiren 900'den fazla genç subay 16.00'da yapılan merasimle subaylığa nasp edilmişlerdir. Meclis Başkanı Abdülhalik Renda, Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu'nun da hazır olduğu törene katılanlar yeni subayların coşkusunu paylaşmışlardır. Okul Komutanı Kurmay Albay Mustafa Erem genç subaylara hitaben şunları söylemiştir: *“Sizler Harp Okulunun 109.sınıfını asil Türk Ordusunun saflarına götürüyorsunuz. Harp Okulu'nun 108 yıl boyunca uzanan çelik subay zincirine 109. halkayı perçinliyorsunuz. İşte bu toplantımız, bu törenimiz bu olayı kutlamak içindir. Dünyayı çepeçevre saran savaş yangınları arasında*

¹⁷¹ “Zafer Bayramı Dün Bütün Yurttaki Heyecanlı ve Eşsiz Tezahürlerle Kutlandı”, **Ulus**, 31 Ağustos 1942, s.1, 5.

milletlerin türlü boğuşmalarla çalkalandığı sıraya rastlayan bu töreni de barış içinde cennet yurdumuzun hür, sakin temiz havası içinde kutluyoruz."¹⁷²

Mezun olan Harbiyeliler sancağı genç Harbiyelilere teslim etmişler, onlar da Ata'ya olan bağlılıklarını arz etmişlerdir. 1942 senesi Harbiye 1. sınıf öğrencileri ise okula katılım ve derslere başlama münasebetiyle 13 Kasım 1942'de Ulus Meydanı'ndaki Zafer Anıtı önünde bir tören yapmış, törenden sonra Atatürk'ün kabrini ziyaret etmiştir.¹⁷³

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 30 Ağustos Zafer Bayramı münasebetiyle Türk Ordusunun zafer bayramını tebrik etmiş ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a gönderdiği telgrafta milletin başta teminat saydığı orduların kahramanlığına, kıymetine, fedakârlığına yürekten inanarak güvendiğini ifade etmiştir.¹⁷⁴

Cumhuriyet gazetesinde kamuoyu ile paylaşılan 30 Ağustos Zafer Bayramı törenine dair yazı ve fotoğraflarda Ankara Garnizon Komutanı Korgeneral Hüsnü Kılıkş komutasında icra edilen geçişteki birliklerin oldukça kalabalık ve disiplinli olduğu¹⁷⁵ anlaşılmaktaydı.

Törenler kadar Türk Ordusunda heyecan dolu bir başka husus da bu sene gerçekleştirilen terfilerdi. 30 Ağustos 1942 Yüksek Askerî Şûrası'nda kararlaştırılan terfi listesi şu şekildeydi. Orgenerallik rütbesine Korgeneral Mustafa Muğlalı ve Cemil Cahit Toydemir terfi etmişti. Korgeneralliğe terfi eden tümgeneraller ise şunlardı: Ekrem Baydar, Şemsettin Taner, İshak Avni Akdağ, İ. Hakkı Akoğuz, Rıfat Mataracı. Tümgeneral olan tuğgeneraller ve tuğamiraller: Cevdet Bilgişin, H. Fehmi Atakan, M. Sırrı Seyrek, Emin Çınar, Kenan Esenkut, M. Rasim Topsever, Saffet Pozantı, M. Süreyya Serter, Mustafa Bengi, Rasim Sengir, Said Hamlan.¹⁷⁶

1943-1945 yılları arasında 3'üncü Ordu Komutanlığı yapacak olan Mustafa Muğlalı Paşa, İsmet İnönü tarafından "kara aslanım" sıfatıyla anılmaktaydı.¹⁷⁷ Balkan Savaşları'nda, I. Dünya Savaşı'nda, Türk Kurtuluş Savaşı'nda görev yapmış

¹⁷² "Yurtta Zafer Bayramımız Heyecanla Kutlandı- 30 Ağustos Bayramımız", **Cumhuriyet**, Sayı:6481 (31 Ağustos 1942), s.1, 3.

¹⁷³ "Harbiyeliler Zafer Anıtına Dün Törenle Bir Çelenk Koydular", **Ulus**, 14 Kasım 1942. s.1.

¹⁷⁴ "Millî Şefimizden Şanlı Orduya", **Ulus**, 1 Eylül 1942, s.1, 5.

¹⁷⁵ **Cumhuriyet**, Sayı:6483 (2 Eylül 1942), s.1,3.

¹⁷⁶ "Şanlı Orduda Terfiler", **Cumhuriyet**, Sayı:6479 (29 Ağustos 1942), s.1, 3.

¹⁷⁷ Çelikoğlu, **a.g.e.**, s.47.

bu komutanın terfi ettirilmesi oldukça önemliydi. Zira doğu sınırındaki Türk Ordusu, bu terfi ile tecrübeli bir komutana teslim edilmiştir.

Bu terfilerde dikkat çeken bir diğer komutan ise Cemil Cahit Toydemir'in bir üst rütbeye terfi ettirilmesi idi. Orgeneralliğe terfi eden Cemil Cahit Toydemir müteakip yıllarda 1'inci Ordu Komutanlığı yaptıktan sonra emekli olacak ve Recep Peker Hükûmeti'nde Millî Savunma Bakanlığı görevinde bulunacaktır.

Bu terfilerin hemen sonrasında Cumhuriyet gazetesi 2 Eylül 1942 tarihli sayısında Mareşal Fevzi Çakmak'a müşirlik verilisinin 20. yıl münasebetiyle methiyeler düzen bir yazı yayımlamış, kendisini "Türk Ordularının Başbuğu" olarak nitelemiştir.¹⁷⁸ Kritik bir dönemde tecrübeli bir komutanın uzun yıllar ordunun başında olması kuşkusuz önemliydi.

6 Ekim 1942'deki İstanbul'un kurtuluş törenlerinde ordu yeniden basının önündeydi ve "göreve hazırız" mesajını bir kez daha kamuoyuna veriyordu. Türk Milleti de bu törenler münasebetiyle ordusuna yakın ilgi göstermiş, ordu şerefine bir ziyafet verilmiştir.¹⁷⁹

Türk Devleti II. Dünya Savaşı'nı tüm şiddetiyle hissederken 30 Ağustos 1943 törenlerini de coşkuyla kutlamıştır. Gerçekleşen bu seneki törenlerde Türk Ordusu dünyaya ülkesini korumaya hazır olduğu mesajını bir kez daha vermiştir. Ülkenin değişik yerlerinde de yapılan bu törenlerde Türk Ordusu tekrar halkı ile buluşmuştur. Başvekil Şükrü Saraçoğlu, 30 Ağustos Zaferi ile yaptığı açıklamada "*Hepimiz emniyet ve itimatla işlerimize devam edebiliriz. Çünkü harp meydanlarında, politika sahnelerinde, idare alanlarında at oynatmasını iyi bilen bir kumandanın kumandası altındayız. Bu kahraman İsmet Paşa'nın yarattığı İnönü'dür.*" sözleriyle bir büyük komutanın mahiyetinde emin ellerde olduklarını ifade etmiştir.¹⁸⁰

30 Ağustos münasebetiyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü; orduya güvenini bir kez daha bildirmiş, Mareşal Fevzi Çakmak bu güvene karşılık "ordularımız icabında büyük şevkle her vazifeyi başarmaya hazırdır" cevabını vermiştir.¹⁸¹

30 Ağustos törenlerinde Türk Ordu mensupları bir başka sevinç yaşamış, 1943 Askerî Şûrası'nda 5.000 civarında subay bir üst rütbeye terfi etmiştir. Yüksek

¹⁷⁸ "Mareşalimizin 20.Yıl Dönümü", **Cumhuriyet**, Sayı:6484 (3 Eylül 1942), s.1, 3.

¹⁷⁹ "İstanbul'un Kurtuluşu", **Cumhuriyet**, Sayı:6518 (7 Ekim 1942), s.1, 3.

¹⁸⁰ "30 Ağustos Bayramımız", **Cumhuriyet**, Sayı:6841 (31 Ağustos 1943), s.1.

¹⁸¹ "Mareşalin Verdiği Cevaplar", **Cumhuriyet**, Sayı:6842 (01 Eylül 1943), s.1.

Askerî Şûra terfilerinde bekleme sürelerini bir yıl indiren kararı ile bu seneki şûrada muhtelif sınıflardan terfi eden subay sayısında artış olmuştur. Bu Şûra'da Tümgeneral Baki Vandemir korgeneralliğe, tuğgenerallerden Doktor Abdülkadir Noyan, Dr. Kazım Akdoğan, İsmail Hakkı Pekçe, Şükrü Kanadlı, Salih Erkuş, Selim Aydın, askerî fen sınıfından Cemal Büke tümgeneralliğe yükselmiştir. Tuğgeneralliğe terfi edenler arasında ise Fikret Karabudak, Hüsnü Odabaşı, Refik Tuzgören, Sami Orberk, Naci Altuğ yer almıştır. 200'e yakın deniz subayının terfilerinin yapıldığı Şûra'da Deniz Tuğbayı ve Mustafa Sağlam tuğamiralliğe terfi etmişlerdir.¹⁸²

Şûra'da iki hava ve bir jandarma generali de terfi etmiştir. Hava Tuğgeneral Şefik Çakmak ve Zeki Toğan tümgeneralliğe, Jandarma Tuğgeneral Fevzi Aydın tümgeneralliğe yükseltilmiştir.¹⁸³

Aynı zamanda Türk havacılığı günü münasebetiyle 30 Ağustos 1943'te Londra'da bir radyoda Türkiye'ye hitaben İngiliz Hava Başkumandanı bir konuşma yapmış, bu konuşmada Hava Şehitleri Abidesi önünde Türk savaşçılarının ölmez kahramanlığının anıldığı gün İngiliz hava kuvvetleri mensuplarının fikren ve kalben Türk meslektaşlarıyla beraber olduklarını, her iki tarafın dostluklarının sağlam temellere dayandığını beyan etmiştir.¹⁸⁴

1943 senesinde İstanbul'un işgalden kurtuluşu törenleri de önceki seneler gibi oldukça gösterişli icra edilmiştir. İstanbul'da icra edilen törenlerde de Türk Ordusu oldukça disiplinli ve harbe hazır bir şekilde basında yer almıştır. Vali, Belediye Başkanı, Parti İdare Heyeti Başkanı, Şehir Meclisi Azaları ve Parti Kaza Reisleri İstanbul'un işgalden kurtuluşu törenleri münasebetiyle 6 Ekim 1943'te ordu şerefine büyük bir davet vermiş ve bu davette Türk Ordu mensuplarıyla bir araya gelmiştir.¹⁸⁵

N. ADANA GÖRÜŞMESİ (30-31 OCAK 1943)

II. Dünya Savaşı yılları, Türk Ordusunun Müttefikler lehinde harbe girmesi için sürekli çeşitli siyasî girişimlerle karşı karşıya kaldığı bir dönem olmuştur. Tüm

¹⁸² "1943 Askerî Terfi Listesi Yüksek Tasdikten Çıktı", **Cumhuriyet**, Sayı:6837 (27 Ağustos 1943), s.1.

¹⁸³ "İki Hava, Bir Jandarma Generali Terfi Etti", **Cumhuriyet**, Sayı:6838 (28 Ağustos 1943), s.1.

¹⁸⁴ "İngiliz Hava Başkumandanı-Türk Havacılığını Samimiyetle Öven Dostça Bir Nutuk Söyledi", **Cumhuriyet**, Sayı:6842 (01 Eylül 1943), s.1.

¹⁸⁵ "İstanbul'un Kurtuluş Bayramı", **Cumhuriyet**, Sayı:6876 (7 Ekim 1943), s.1.

bu müdahalelere rağmen Türk devlet adamlarının daha önceki beyanları ile dünyaya duyurulduğu şekliyle Türk Devleti barış içinde yaşamak arzusundaydı. Ama öte yandan bir saldırıya uğrarsa bunu da bertaraf edecek kararlıktaydı.

Böylelikle Türk idareciler ve ordusu kendisine yapılabilecek saldırıları def etmek adına gayretlerini de sürdürmüş, Müttefiklerden bekledikleri harp malzemesi ve teknik destek arayışlarına devam etmiştir. Bu kapsamda 30-31 Ocak 1943'de Adana'da Winston Churchill ile İsmet İnönü bir görüşme yapmışlardır.¹⁸⁶

İngiltere Başbakanı Winston Churchill bir Amerikan bombardıman uçağı ile Adana'ya gelmiş ve uçak pistten çıkarak çamura saplanmıştı. Bu sırada Adana'da bulunan Pilot Üsteğmen Muhsin Batur ve ekibi Amerikan bombardıman uçağını çamurdan çıkarmak için oldukça uğraş vermiş ve uçağı yeniden piste yönlendirmişlerdir.¹⁸⁷

14-24 Ocak 1943 tarihlerinde gerçekleşen Cazablanka görüşmelerinde ABD Başkanı, Türkiye'nin savaşa dâhil olmasına ikna edilmişti. Cazablanka görüşmelerinden sonra Balkanlarda ikinci bir cepheyi açmak ve bunun için Türkiye'yi saflarında harbe dâhil etmek¹⁸⁸ maksadıyla 30 Ocak 1943'de 14.20'de Adana'ya gelmiş olan İngiliz Başbakanı Winston Churchill'i, dönemin Türk Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, aynı gün 16.10'da Adana'da bir trende kabul etmiştir. Bu görüşmede karşılıklı iyi dilek ve temennilerde bulunulmuştur. Görüşmelerde Türk Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak da hazır bulunmuştur.

Görüşmelerde sivil kanatla birlikte hazır bulunan diğer Türk askerî tarafı şöyleydi: Genelkurmay Hava Müşiri General Şefik Çakmak, Genelkurmay Harekât Şube Müdürü Albay Fasih Kayabalı.¹⁸⁹

İngiltere askerî kanadından ise görüşmelerde İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Sir Alan Brooke, Irak ve İran Başkomutanı General Sir Maitland Wilson, Orta Şark Kuvvetleri Başkomutanı General Sir Harold Aleksander, Orta Şark Levazım İşlerine Memur Tümgeneral Sir Wilfrid Lindsell, Orta Şark Hava

¹⁸⁶ Zeki Kunalp, **İkinci Dünya Harbinde Türk Dış Siyaseti**, İstanbul, 1982, s.65.

¹⁸⁷ Batur, **a.g.e.**, s.40.

¹⁸⁸ Hergüner, **a.g.e.**, s.94, 95.

¹⁸⁹ "Türk ve Britanyalı Devlet Adamları ve Mütteassıslar Müeaddit Görüşme Yaptılar", **Ulus**, 2 Şubat 1943, s.1, 6.

Başkomutan Muavini Hava Mareşalı R. M. Drummond, Akdeniz Donanması Başkomutanı Deniz Tuğbay J. G. Dunda hazır bulunmuşlardır.¹⁹⁰

Heyette İngiliz Ordusunun kara, deniz, hava kuvvetlerinin başındaki en yetkili komutanların olması oldukça önemliydi. Çünkü İngiliz tarafı, olası bütün alternatif savaş planlarını yapmıştı ve müttefik olarak düşündükleri Türk muhatapları ile müşterek harekât planları geliştireceklerdi.

Winston Churchill, görüşmelere siyasî ve askerî en üst erkânın da dâhil olduğu kalabalık bir heyetle katılmıştır. Bu görüşmelere “Sağırlar Diyalogu” da denmektedir. Bunun nedeni, Churchill ve İnönü’nün taban tabana zıt fikirlerle görüşmelere katılması ve görüşme sonunda her iki tarafın amacına ulaştığı izlenimi ile ayrılmasıdır. Oysa daha sonra ortaya çıkan tablo, özellikle Winston Churchill’in istediğini alamadığı gerçeğini göstermiştir.¹⁹¹

Ulus gazetesi görüşmeleri, “esaslı noktalar üzerinde görüş birliğine varıldı” şeklinde okuyucuya duyurmuştur.¹⁹² Fakat görüşmelerin içeriği basına net olarak aktarılmamıştır.

Churchill, görüşme öncesinde kafasında üç aşamalı bir plan canlandırmıştır. Bunlar;

- a. Türk Ordusunun modern silâhlarla donatılması,
- b. Türk topraklarından ve üslerinden müttefiklerin istifade etmesi,
- c. Türkiye’nin müttefikler safında savaşa katılmasıydı.

Churchill’in tezine göre; İtalya’ya karşı topyekûn bir savaş başlatılmalıydı. Balkanlar’da Almanların, Adalar Denizi’nde İtalyanların, Suriye, Irak ve Kıbrıs’ta İngilizlerin bulunduğu bu yeni coğrafyada Türkiye, Müttefikler ile Mihver Devletleri arasında set durumdaydı. Yine Churchill’e göre, İtalya açılacak geniş kapsamlı bir saldırı ile yenilecek ve savaş dışı kalacaktı. Ayrıca Balkanlarda yalnız kalan Almanya’ya karşı ise kuzeyden Sovyetler Birliği saldıracaktı.¹⁹³

¹⁹⁰ “Türk ve Britanyalı Devlet Adamları ve Mütteassıslar Müecaddit Görüşme Yaptılar”, **Ulus**, 2 Şubat 1943, s.1,6.

¹⁹¹ Osman Yalçın, “İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, s.47, Bahar 2011, s.709.

¹⁹² “Esaslı noktalar üzerinde görüş birliğine varıldı”, **Ulus**, 2 Şubat 1943, s.1, 6.

¹⁹³ Yalçın, **a.g.m.**, s.709, 710.

İlk günkü görüşmelerde silâh ve teçhizat olarak Türkiye'nin eksiklikleri ve gerekli olan desteğin yapılması hususu heyetler arasında görüşülmüştür. Churchill göre Türkiye'ye önemli miktarda silâh ve teçhizat desteği sağlanacak ve bunun karşılığında savaşta beraber aynı safta yer alınacaktı. Türk tarafına göreyse bu destek gerekli olmakla birlikte sadece silâh desteği savaşa girmek için yeterli değildi ve Sovyet Rusya faktörünün de değerlendirilmesi gerekmektedir.¹⁹⁴

Adana Görüşmesinin 2'nci günü olan 31 Ocak 1943 tarihinde daha ziyade askerî tedbirler üzerinde durulmuştur. Gündeme gelen askerî önlemler şunlardır:

a. Türkiye'nin ihtiyaı olan bir yıllık silâh ve teçhizatın yedek idame işletmesinin İngiltere tarafından karşılanması,

b. Türkiye savaşa katılırsa başta İstanbul ve İzmir olmak üzere Türk hava savunmasına İngiltere'nin katkıda bulunması,

c. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu bazı kara birliklerinin İngiltere tarafından gönderilmesi,

d. Türkiye savaşa girdikten sonra, bağımsız bir hava filosunun Türkiye'de konuşlandırılması,

e. Türkiye'ye, Türk komutası altında olmak üzere İngiliz tanksavar ve uçaksavar birliği gönderilmesi,

f. Türkiye'nin ihtiyaı olan silâh, teçhizat ve destek sistemlerinin listesinin verilmesi ve bunların İngilizler tarafından karşılanması.¹⁹⁵

Toplantıya katılan Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi akmak ve Genelkurmay Hava Müşaviri Hava Pilot Tuğgeneral şefik akmak, askerî problem sahası olarak tespit edilen hususların daha da anlaşılır ve Türkiye'nin menfaatine uygun şekilde tanımlanması için yoğun çaba göstermişlerdir. Bu görüşmede, Türk Ordusunun güçlendirilmesi konusunda problemler tartışılmış ve İngiliz Heyetinin aşırı talepleri sınırlandırılmıştır. General Alan Brooke "*Türkiye'ye önemli bir yardım yapamadık. Bu husus şimdiden sonra daha da önemlidir. Herhalde Türkiye'yi*

¹⁹⁴ Yalçın, a.g.m., s.709, 710.

¹⁹⁵ Yalçın, a.g.m., s.709-711.

takviye etmek ve iyi bir duruma getirmek isteriz” sözleriyle Türk meslektaşlarına yardımlar konusunda güven vermek istemiştir.¹⁹⁶

Görüşmelerde Türk komuta heyetinin yaklaşımı beş hususta toplanmıştır. Bunlar;

- a. Cephede kullanılacak silâh sistemlerinin (top, tank, füze, silâh, vd.) karşılanması,
- b. Her türlü motorlu araçların temini,
- c. Lokomotif, kömür, benzin temini,
- d. Demir yollarının yetersizliği nedeniyle gerekli gemi ihtiyacının karşılanması,
- e. Hava Kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu yeterli uçak ve teçhizatın verilmesi.¹⁹⁷

İngiliz Başbakanı Winston Churchill gayet kuvvetli bir piyade ordusuna ve teçhizatına sahip Türkiye'nin modern savaşın gerektirdiği motorize silâhlardan yoksun olduğunu düşünmekteydi. Bu nedenle bir yıl içinde 500 tank, 500 uçak, top, tüfek ve diğer savaş gereçlerini vaat etmiştir. Türk tarafı ise vaat edilen malzemeyi tamamen teslim alarak denemelerini yaptıktan sonra Balkanlarda herhangi bir müdahale olursa savaşa gireceğini ve harekât hattını kendisi tespit edeceğini açıklamıştır.¹⁹⁸

Başvekil Şükrü Saraçoğlu ile Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak görüşmelerden sonra 1 Şubat 1943 saat 19.30'da Ankara'ya dönmüşlerdir.¹⁹⁹

Churchill, Adana'dan olumlu ayrılmıştır. Ona göre Türk Hükûmeti, İngilizler lehine savaşa girme yönünde çok yaklaşmıştı. Türk tarafı ise konferansı baskının artması olarak görmüş, fakat yapılan harbe hazırlık için talep edilen çok miktarda harp malzemesinin İngiltere tarafından karşılanmasının imkânsızlığında ötürü bir nevi baskıyı bertaraf ettiği algısına da kapılmıştır.²⁰⁰

¹⁹⁶ Yalçın, **a.g.m.**, s.711.

¹⁹⁷ İzzet Öztoprak, “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askeri Yönü”, **Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I İkinci Dünya Harbi ve Türkiye 20-22 Ekim 1997**, İstanbul, Gnkur. Bsm., Ankara,1998, s.184, 185.

¹⁹⁸ Gencer, Özer, **a.g.e.**, s.289.

¹⁹⁹ “Başvekil, Genelkurmay Reisi ve Hariciye Vekili Dün Ankara'ya Döndüler”, **Ulus**, 2 Şubat 1943, s.1.

²⁰⁰ Selim Deringil, **Denge Oyunu-İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s.197.

Churchill, görüşme sonrası Kahire’de yaptığı açıklamada Türkiye ile münasebetlerin son derece dostane olduğunu beyan etmiştir.²⁰¹

Askerî görüşmenin tek somut sonucunun “Adana Listeleri” adı verilen askerî mühimmat listeleri olduğu söylenebilir. Bu listelerdeki malzemenin “Türk demir yollarının tam kapasitesi” kullanılarak sevk edileceğine Churchill söz vermiştir.²⁰²

Adana Konferansı’nı izleyen günlerde Türk-İngiliz ilişkilerinde bir tür sahte balayı yaşanacak,²⁰³ Türk tarafının talep ettiği askerî malzeme hiçbir zaman tam olarak karşılanmayacaktır.

Adana Konferansı’nda yapılan davete bağlı olarak Salih Omurtak başkanlığında bir kolordu, bir tümen komutanı ve 10 yüksek rütbeli subaydan oluşan bir heyet 12 Mart 1943’te Kahire’ye gidecek ve El Alameyn ve Bingazi’ye askerî bir ziyaret gerçekleştirecektir.²⁰⁴

İsmet İnönü ve Churchill arasında 30-31 Ocak 1943’te yapılan Adana Görüşmesi sonrasında Türk ve İngiliz devletleri arasında ikili ilişkiler artmıştır. Bu bağlamda 14 Haziran 1943 saat 16.30’da Reisicumhur İsmet İnönü Çankaya Köşkü’nde İngiltere’nin Doğu Akdeniz Başkomutanı Amiral Sir John Cunningham’ı İngiliz Büyükelçisi refakatinde kabul etmiştir. Bu kabulde Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu da hazır bulunmuştur. İngiltere’nin Doğu Akdeniz Başkomutanı Amiral Sir John Cunningham’ı 12.30’da ayrıca Başvekâlet de kabul etmiş, İngiliz Komutana Mareşal Fevzi Çakmak tarafından Ankara Palas’ta bir öğle yemeği verilmiş, yemekte İngiliz Büyükelçisi, Millî Müdafaa Vekili Ali Rıza Artunkal, Genelkurmay İkinci Başkanı Asım Gündüz de hazır bulunmuşlardır.²⁰⁵

Bu görüşmeler olurken 1943 ortasında Ütgm. Muhsin Batur’un da dâhil olduğu bir Türk askerî heyeti II. Dünya Savaşı uygulamalarının en son hava taktiklerini öğrenmek üzere Halep, Beyrut, Tel-Aviv, Kahire güzergâhı ile Mısır’daki İngiliz Hava Birliğine gitmiştir²⁰⁶

²⁰¹ “M. Churchill Diyor ki: Türkiye ile Münasebetlerimiz Son Derece Dostanedir”, **Ulus**, 3 Şubat 1943, s.1.

²⁰² Deringil, **a.g.e.**, s.198.

²⁰³ Deringil, **a.g.e.**, s.199.

²⁰⁴ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.491.

²⁰⁵ “Cumhurreisimiz Şarki Akdeniz Donanması Kumandanını Dün Kabul Buyurdular”, **Cumhuriyet**, Sayı:6764 (15 Haziran 1943), s.1.

²⁰⁶ Batur, **a.g.e.**, s.41.

Türk-İngiliz ilişkilerinin ivme kazandığı bugünlerde Daily Ekspres gazetesinin bir muhabirinin, Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile yaptığı bir mülakat, İngiliz kamuoyu ile paylaşılmıştır. Yapılan bu mülakatta İngiliz basınına yansıyan Türk Devleti ve Ordusu hakkındaki İngiliz görüşleri şunlardı: *“Türkiye, bugün ikisinden birinin veya her ikisinin de ipleri üzerinden dışarı fırlamaları her an mümkün olan ikin yabancı pehlivanın güreşlerini ring kenarında takip eden bir müşahit alâkası ile cereyan etmekte olan hadiseleri takip etmektedir. Sınırları sağlam, adaleleri gergin olan Türkiye’nin herhangi bir buhranı karşılayacağından şüphe eden pek az kimse vardır. Şarkta kapanmış Suriye hududunun arkasından Britanya Orduları vaziyetlerini tespit ederken, garpta da Mihver kuvvetleri indirilecek darbeyi karşılamaya hazırlanmakta ve Türkiye’ye pek yakın sahillerde ve adalarda yeniden mevzi almaktadır. Bir milyondan fazla askerî silâh altında bulunduran Türkiye sakin, neşeli ve tasasızdır.”*²⁰⁷

Kuşkusuz bu dönemde Türk Ordusu, İngilizler tarafından kendi lehlerine olacak şekilde bir harbe sokulmak isteniyordu. Fakat İngiliz kamuoyu ise Türkiye’nin savaş dışı kalmasından ötürü Türk halkının en azından mutlu olduğuna imrenerek bakmaktaydı. İngiliz kamuoyu Türk Devleti gibi İngiliz Devleti’nin de savaş dışı kalmış olmasını arzu etmekteydi.

O. YABANCI ORDU MENSUPLARI İLE TEMASLAR

1. Müttefik Ordular ile Temaslar

Müttefik devletler için Türkiye’nin limanları kritikti. Zira sevk etmeyi düşündükleri askerî malzeme, harp teçhizatı bu limanlar vasıtasıyla nakledebileceklerdi.

Bu kapsamda *“1942 yılının hemen başında bir İngiliz heyeti Ankara’ya gelmiş ve temaslarda bulunmuştur. Bu İngiliz heyetinde görevli Newey ve Lewis, Mersin Limanı’nda gerekli incelemelerde bulunmak üzere 16 Ocak 1942 tarihinde*

²⁰⁷ “Başvekil Mülakat-Daily Express Muhabiri Diyor ki”, **Cumhuriyet**, Sayı:6780 (1 Temmuz 1943), s.1,2.

Mersin'e gitmiş ve liman hakkında rapor tutmuştur. Bu raporda Mersin Limanı'nın ihtiyaçları ve imkânları tespit edilmiştir."²⁰⁸

Müttefik devletlerin bugünlerde Türk Devleti'ne olan samimi tutumu biraz da dönemin şartlarından kaynaklanmıştı.

Türk siyasetçileri, Almanya'nın Avrupa'da üstünlüğünü kabullendirdiği dönemde Almanya'ya yakınlaşmıştı. Fakat bu yakınlaşma, Müttefiklere tamamen bir sırt çevirme şeklinde cereyan etmemişti. 1941 sonlarında Alman ilerleyişinin durması ve 1942 senesinde Sovyetlerin Almanlar karşısında direnç göstermesi neticesinde savaşın seyrinin değişmeye başlaması, ayrıca Almanların Stalingrad'daki yenilgisi Türk dış politikasının değişmesine neden olmuştur. Artık hükûmetin dış politika çizgisi Mihverden Müttefikler lehine doğru hareket etmeye başlamıştır. Bununla birlikte Türk yöneticilerinin 5. kol olarak gördüğü dergilere karşı tutumu da sertleşmiş; ırkçı-turancı dergilerle birlikte sol dergiler, bu arada Yurt ve Dünya dergisi de kapatılmıştır.²⁰⁹

İngiliz heyetlerinin Türkiye'deki faaliyet alanları genel olarak stratejik bölgelere odaklanmıştır. Akdeniz'de Mersin ve İskenderun çevresi, Karadeniz'de Zonguldak ve civarı, Trakya'da Edirne-Uzunköprü hattı bu bölgelerin başında gelmekteydi. Kurulan savunma tesislerinin buralarda yoğunlaşması bölgenin stratejik öneminden ileri gelmekteydi.²¹⁰

İngiliz ve Türk askerî heyetlerinin yaptığı görüşmelerde ele alınan en önemli konulardan biri de hava alanlarının korunması ve savunmasına dairdi. Bu konuda 13 Mayıs 1942 tarihinde Britanya Askerî Ataşesi Tümgeneral A.C.Arnold Türk yetkililere yazdığı mektupta şu tespitlerde bulunmuştur: "*İngiliz ağır tayyare savunma topçu alayı bataryalarının sekizer toplu olduklarının bildirilmesi neticesinde gösterdiğiniz emir-komuta ve ikmal hazırlığı Genelkurmayca da takdir edilmiştir. Bir saldırı hâlinde Türkiye'ye yardıma gelecek iki ağır ve üç hafif tayyare savunma topçu alaylarının işgal ve müdafaa edecekleri bölgeler aşağıdaki gibi yeniden düzenlenmiştir.*"²¹¹

²⁰⁸ Özlü, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Gelen İngiliz Heyetleri İle Yapılan Görüşmeler ve İngiltere'den Alınan Askerî Yardımların Sonuçları", s.66.

²⁰⁹ Hasan Dinçer, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Bir Dergi: Yurt ve Dünya", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, sayı:42, Kasım 2008, s. 193.

²¹⁰ Özlü, **a.g.m.**, s.66.

²¹¹ Özlü, **a.g.m.**, s. 65, 66.

Tahsis Edilen Bölge	Ağır Top	Hafif Top
Karadeniz Boğazı	16	24
Çanakkale Boğazı	16	24
İzmit-Derbent	8	24
Doğançay- Karaköy	-	24
Eskişehir	8	12
Toplam	48	108

İngiliz uzman Yarbay Wadley ve yanındaki görevlilerden oluşan bir İngiliz askerî heyeti ise 19 Kasım 1942 tarihinde Ankara'dan trenle hareket ederek Zonguldak'a gelmiş ve bölgede incelemelerde bulunmuştur. Zonguldak vilayetine yapılan inceleme seyahati üç gün sürmüştü ve hava savunma tesislerinin, mendireğin, Kozlu Tüneli'nin ve elektrik santralının durumu yerinde görülmüştür. Ayrıca sahile çıkarma yapılabilecek uygun yerlerin belirlenmesinden sonra trenle Ankara'ya dönmüştür.²¹²

Türk ve İngiliz yetkililer 1943 senesinde de bir araya gelmiştir. 1 Mart 1943 tarihinde gerçekleştirilen Türk-İngiliz heyetleri toplantısında; General Arnold şunları ifade etmiştir: “*Sadece harp malzemesi değil, benzin, hububat vs. karışık olarak ayda 12.000 ton Beyrut-Meydan-ı Ekbez, 15.000 ton Basra-Nusaybin hattından taşınabilir. İzmir Limanı hariç olmak üzere İskenderun-Mersin'e 20.000 ton, Meydan-ı Ekbez-Nusaybin arasında 27.000 ton olmak üzere 47.000 ton malzeme taşınacaktır. Ancak bu malzemelerin limanlardan Türkiye içine taşınması için gerekli demiryolu ve karayolu ağı mevcut mudur?*” Türk yetkililer, İngilizlerin bu sorusuna cevaben “İskenderun ve Mersin Limanlarının kapasitelerinin 33.000 ton olduğu, dolayısıyla 60.000 ton nakledebileceğini” ifade etmişlerdir. Fakat İngilizler bu konuda Türk tarafı ile aynı düşüncüyü paylaşmıyordu. General Arnold aynı konuyu Münakalat Vekili Fahri Engin ile görüştüğünde bu kadar malzemenin Türkiye içinde taşınmasına yetecek teknik kapasitenin olmadığını açıklamıştır. 3 Mart 1943 tarihinde gerçekleştirilen Türk-İngiliz heyetleri toplantısında ise Türk tarafı

²¹² Özlü, a.g.m., s.66.

İngilizlerin taahhüt ettikleri malzemeyi tam anlamı ile göndermediklerini ve bu hızla bu işlemin ancak beş senede tamamlanacağı ifade etmiştir.²¹³

Bu yıllarda Türk Ordusunda görev yapan subaylara göre de İngiliz yardımı yeterli değildi. Türk Ordusunda o sıralarda subay olan Cemal Madanoğlu da Müttefik yardımlarına dair şunları belirtmiştir: “Churchill Türkiye’yi savaşa sokmak için neden onca baskı yapmıştı? Durumumuzu biliyordu. Deve katarları ve at arabalarıyla nasıl İkinci Dünya Savaşı’nın mekanize, motorize, zırhlı çatışmalarına girebilirdik? İngiltere bize Mısır cephesinden arta kalan, yamalı, örselenmiş, savaş artığı tanklar, silâhlar vermiyor değildi; ama deveye kulaktı. Belki Londra haklıydı, olanakları yoktu.”²¹⁴

31 Mart 1943’te Türk ve İngiliz heyetleri arasında yapılan bir başka görüşmede, Yarbay Daniell; “hava işleri bitmeden tayyare savunma işlerine başlayamayız. Türkiye’de bazı sahalar vardır ki av tayyareleri ile korunur ve yine bazı sahalar vardır ki tayyare savunma birlikleriyle korunabilir” diyerek hava savunmasının önemine dikkat çekmiştir. 2 Nisan 1943 tarihinde Türk ve İngiliz heyetleri arasında yapılan bir başka görüşmede, Türk Ordusunun durumu hakkında daha detaylı bilgiye sahip olmadıkça Müttefik ve Türk bölüklerinin yerleştirilemeyeceği kararı verilmiştir. Bunun üzerine İngiliz heyeti, savaşta Kuzey ve Batı Anadolu’da Türk Ordusunun tertiplenmesinin nasıl planlandığını, tahmini olarak ordunun, kaç kolordu ve tümenden oluştuğunu ve her biri arasındaki tahmini ara hattı mesafesinin ne kadar olduğunu, ordu ve kolordu karargâhlarının tahmini olarak nerelerde bulunacağını harita üzerinden yazılı olarak cevap verilmesini istemiştir.²¹⁵

8 Nisan 1943 tarihinde taraflar arasında yapılan görüşmede ise hava savunma alaylarının Mersin ve İskenderun’da konuşlandırılması konusunda İngiliz heyeti ile anlaşma sağlanamamıştır. Bu toplantıya Türkiye adına Albay Fasih Kayabalı, İngiltere adına da Albay Blunt iştirak etmiştir. Uçak savunma alayları Adana görüşmelerinde alınan karar gereği kurulmuştu. Mersin ve İskenderun’da kurulması düşünülen alaylar da bu alaylara dâhildi. Toplantıda bu alaylara yerleştirilecek

²¹³ Özlü, a.g.m., s.67.

²¹⁴ Cemal Madanoğlu, **Anılar 1911-1953**, Evrim Yayınevi, İstanbul, [t.y.], s.316, 317.

²¹⁵ Özlü, a.g.m., s.69.

toplara Türk ve İngiliz heyetinin karar vermesi, alayların iki hafif ve üç ağır top ile korunması kararlaştırılmıştır.²¹⁶

İngiliz heyetine göre limanların öncelikle korunması gerekmektedir. Almanlar Yunanistan'da ilk önce limanlara hücum etmişti. Türk yetkililere göreyse Türkiye'nin demir yolları, boğaz ve geçitleri ve sanayi bölgeleri; öncelikle korunması gereken yerlerdi. Yine İngilizlere göre İskenderun'un korunmasında 16 top yeterli olmayacaktı. Bundan dolayı bu limana bir alay yerleştirilmesi gerekmektedir. Onlara göre bir limanın tahribi, demiryollarının tahribinden daha önemliydi; demir yolu onarılabildi, ancak bir limanı onarmak kolay değildi. İngilizler, İskenderun ve Mersin Limanlarını önemserken, Türk heyeti özellikle Zonguldak ve Karabük üzerinde durmaktaydı. Türk heyeti, Zonguldak-Karabük hattının en az Eskişehir-İstanbul hattı kadar kritik olduğunu ve bir tek kömür yolunun bu hat olduğunu, Eskişehir-İzmit hattı kırılırsa Bolu üzerinden kara nakliyatı yapılabileceğini, ancak bu hattın tahribatı hâlinde telafisinin mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Türk heyetine göre Karabük Demir Fabrikası ve Kömür Ocakları birinci derecede önemliydi ve eldeki harp malzemesi bu fabrikadan alınacak destek ile onarılabilecekti.²¹⁷ Anlaşılan o ki İngiliz askerî heyeti Türk Ordusu'na dair oldukça ayrıntılı bir plan hazırlamaktaydı.

Türk dış politikası paralelinde Türk Ordusu Müttefikler ile II. Dünya Savaşı yıllarının ortalarına doğru daha fazla temas kurmaya başlamıştır. Müttefiklerle bilgi paylaşımı kapsamında bir Türk askerî heyeti 1943 senesinin Nisan ayında Tunus'a ziyarette bulunmuş ve orada 6 Nisan 1943'te Amerikan Kıt'aları Komutanı General Patton'un umumî karargâhında karşılanmış, hava muharebelerini izlemiştir. Türk subayları ayrıca 9 ve 34. Amerikan Piyade ve 1. Amerikan Zırhlı Tümenlerinin misafiri olarak cephede olan gelişmeleri yerinde gözlemlene fırsatı da bulmuştur.²¹⁸

Diğer yandan Mısır'ı ziyaret etmesi planlanan bir Türk askerî heyeti Kahire'ye gitmek üzere 9 Nisan 1943'te Filistin'den geçmiş, heyete General Zekai Okan başkanlığında 30 subay iştirak etmiştir. Bu sırada Libya'yı ziyaret eden ve

²¹⁶ Özlü, **a.g.m.**, s.68.

²¹⁷ Özlü, **a.g.m.**, s.68.

²¹⁸ "Askerî Heyetimiz Tunus'ta Bir Hava Savaşını Seyretti", **Ulus**, 7 Nisan 1943, s.1.

8.Ordunun hareketlerinde de hazır bulunan bir başka Türk askerî heyeti ise aynı günlerde Cezayir’de askerî gözlemlerine devam etmekteydi.²¹⁹

Anlaşılan o ki Türk-İngiliz askerî ilişkiler iyi bir şekilde ilerlemekteydi. Fakat buna rağmen Türk tarafının “ tarafların eşitliği ilkesi” ile ve diplomatik prensiplerden taviz vermeden ilişkileri devam ettirmek istemesi, bazen askerî görüşmelerin güç ilerlemesine de neden olmuştur.

1 Nisan 1943’te İngiltere’nin Ankara Elçiliği Türk Genelkurmayı’nın askerî müzakereler konusunda güçlükler çıkardığını bildirmiştir. İngiliz Ankara Elçiliği Raporunda; *“Türk yetkililerin, İngiliz askerî heyetinin resmî statüsü konusunda formalite güçlükleri yarattığı ve müzakerelerde İngiltere’yi Ankara’daki elçilik mensubu sıfatıyla temsil eden Hava, Kara ve Deniz kuvvetleri ataşelerinin sürekli hazır bulunmalarını istediği, sadece bu askerî ataşelerin müzakerelerde resmî yetkileri olduğunu ve diğer tüm heyet mensuplarının tüzel kişiliği olmadığını ileriye sürdüğü”* belirtilmiştir. Yani Ankara’ya göre Orta Şark İngiliz Başkomutanı Sir Henry Maitland Wilson’un bu müzakerelerde herhangi bir tüzel kişiliği yoktu.²²⁰

Bu görüşmelerde ana konulardan biri kuşkusuz olası bir ortak harekâta komutayı kimin devralacağıydı. Mareşal Fevzi Çakmak, I. Dünya Savaşı deneyimlerini ve Alman kibirliliğini unutmamıştı. Bundan ötürü bir kez daha Türk askerinin yabancı komutanların emir komutasında olmasını ve yabancı subayların Türkiye’de bağımsız hareketlerini kesinlikle görmek istemiyordu.²²¹

1943 senesi Nisan ayında gerçekleşen İngiltere Ortadoğu Başkomutanlığı ziyaretindeki askerî heyetin görevi “hardihood” kod adı verilen Türk Devleti’ni teçhizatlandırmaktı. Dört aşamalı olan bu plana göre, Türkiye’de Kraliyet Hava Kuvvetleri’nin 25 avcı filosunun üslenmesiyle başlanacak ve tam mevcutlu iki zırhlı tümenin yerleşmesiyle tamamlanacaktı. Fakat planın birinci basamağı bile gerçekleşmemiştir.²²²

Müzakerelerde istenen sonuç alınamayınca Orta Şark İngiliz Başkomutanı Sir Henry Maitland Wilson Ankara’ya gelmiş ve İngiliz heyetinin başına geçmiştir.²²³

²¹⁹ “Yeni Bir Askerî Heyetimiz Mısır’a Gidiyor”, **Ulus**, 10 Nisan 1943, s.1.

²²⁰ Deringil, **a.g.e.**, s.201.

²²¹ Deringil, **a.g.e.**, s.202.

²²² Deringil, **a.g.e.**, s.199.

²²³ Deringil, **a.g.e.**, s.200.

16 Nisan 1943'te ise Orta Şark İngiliz Başkomutanı Sir Henry Maitland Wilson, Mareşal Fevzi Çakmak ve 2.Başkan General Asım Gündüz'ü ziyaret etmiştir.²²⁴

Orta Şark İngiliz Başkomutanı Sir Maitland Wilson, 19 Nisan 1943'te Türk Başbakanı tarafından da kabul edilmiş, misafir Komutan Ankara'da yaptığı temaslar ve Tunus harbinin gidişatı hakkında gazetecilere demeçte bulunmuştur. Orta Şark İngiliz Başkomutanı Sir Maitland Wilson demecinde şu ifadeler yer vermiştir: *“Ankara ziyaretimin sebebini öğrenmeyi merak ettiğimize şüphe yoktur. Bu ziyaret Başvekilimizle Amerika Birleşik Devletleri Reisi'nin Casablanka'daki tarihi toplantılarından doğan bir sıra hadiselerin neticesidir. Churchill'in Adana ziyareti de bu toplantının neticelerindedir. Churchill Türkiye'ye yalnız Britanya Hükûmeti'nin mümessili olarak değil, aynı zamanda Roosevelt namına da söz söylemeye salâhiyetli biri sıfatıyla gelmiştir. Bir taraftan Roosevelt ve mahiyeti erkânı, diğer taraftan Türk Hükûmeti Reisi ve azası ile Türk Genelkurmayı Erkânı arasında Adana'da yapılan görüşmelerin gayelerini hepimiz biliyorsunuz. Bu görüşmelerde, bilhassa müdafaasını kuvvetlendirebilmesi için Türkiye'ye harp malzemesi verilmesi gayesi takip edilmiştir. Teferruata ait bazı noktaların tespiti bilahare yapılacak tetkiklerin ve görüşmelerin neticesine talik edilmiştir. Şimdi, iki aydan sonra her iki taraf evvelce varılan anlaşmaların tazammun ettiği hususları ayrı nokta-i nazarlardan hareket ederek tetkik etmek imkânını bulmuştur. Bu ziyaretimin hedefi yapılmış olan anlaşmaları telif etmek, bunlara kendilerine has vecheleri vermek ve bugünkü şartların devamlı değişikliklerine intibak ettirmektir.”* Orta Şark İngiliz Başkomutanı Sir Maitland Wilson demecinde Tunus seferine de değinmiştir.²²⁵

Orta Şark İngiliz Başkomutanı Sir Henry Maitland Wilson da çok geçmeden askerî görüşmelerde zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorlukların olması gayet doğaldı. Çünkü Orta Şark İngiliz Başkomutanı Sir Henry Maitland Wilson'a göre Türk subaylarının I. Dünya Savaşı yıllarından kalma Limon Von Sanders ve yabancı askerî danışmanlara dair anıları çok tazeydi ve bu anılar Ankara'da yabancı askerî

²²⁴ “Sir Maitland Wilson Dün Mareşali, Genelkurmay İkinci Başkanı, Millî Müdafaa ve Hariciye Vekilimizi Ziyaret Etti”, **Ulus**, 17 Nisan 1943, s.1.

²²⁵ “Başvekilimiz Dün Sir Maitland Wilson'u Kabul Etti”, **Ulus**, 20 Nisan 1943, s.1, 2.

heyetlerin istenmediği izlenimini kendisine vermektedir.²²⁶ Türk Askerî yetkililer ister istemez İngiliz meslektaşlarına şüpheyle yaklaşmaktaydı.

İngiliz Başkomutanı Sir Henry Maitland Wilson bu ziyareti gerçekleştirirken Türk Hükûmeti bir yandan da Almanlarla son haftalarda görüşülmekte olan ticaret anlaşmasını 18 Nisan 1943'te neticelendirmiştir. Türkiye-Almanya Ticaret Anlaşması'na göre iki taraf 31 Mayıs 1944 tarihine kadar 60 milyon lira kıymetinde mal mübadele edecekti. Ayrıca Almanya'ya endüstriyel maddelerine karşı Türk tarafı hammadde verecekti.²²⁷

Türk tarafının Almanlarla ticaret anlaşması yapması doğaldı. Çünkü mevcut ekonomisinin ve harp sanayinin yetersiz oluşu, Türk Ordusundaki donanımsal eksiklikler Türk Hükûmeti'ni arayışa itiyordu. Zaten yapılmakta olan Müttefik yardımları da yeterli değildi. Türk Savunma Bakanlığı, elindeki kıt kaynaklara ilaveten Müttefik ve Mihverden gelmekte olan askerî malzeme ile ordusunu teçhiz etmekteydi. Bu nedenle dışarıdan gelen askerî malzeme Türk Ordusu için hayati öneme haizdi.

Millî Müdafaa Vekâletinin Haziran 1943'te Türk Ordusunun hâlihazır donanımına dair durum tespiti şu şekildeydi.²²⁸

1. Vatan müdafaasına nazır ve kuvvetli bulunan ordumuz bir taraftan kendi sanayi membalarından tedarik edilen, diğer taraftan Müttefik ve dost devletlerden getirilen modern silâh, tank ve diğer motorlu vasıtalarla daha ziyade kuvvetlendirilmektedir. Bu vasıtalara muktezi teknik elemanları memleket içi ve dışında yaptırılan tetkiklerden istifade ile hazırlamakta ve yetiştirmekteyiz

2. Her türlü müdafaa esaslarına uyacak tahkimat, hava meydanları ve diğer tesisler, müdafaa icaplarına yeter derecede hazırlanmış ve hazırlanmaktadır. Daima değişen yeni silâh ve yeni sistem taarruz tertiplerine karşı bu gibi tesislerimiz takviye ve ıslah edilmektedir.

3. Ordumuz iskân, iaşe, giyim ve sağlık bakımından her türlü vasıtalarla malik bulunmakta ve bakım ve ikmal işleri üzerinde devamlı surette çalışılmaktadır.

²²⁶ Deringil, a.g.e., s.200.

²²⁷ "Türkiye-Almanya Arasında Ticari Anlaşmalar İmzalandı", **Ulus**, 20 Nisan 1943, s.1.

²²⁸ **B.C.A.** (9 Haziran 1943), Sayı: Dosya: E3, Fon Kodu: 030.01.0.0, Yer No: 56.343.17.

Millî Müdafaa Vekâleti, bu dönemde Müttefiklerle askerî malzeme alımları için gayret gösterirken, Almanya ile de ülke savunması için harp malzemesi tedarik edebilmek maksadıyla yakın temas halindeydi. Müdafaa Vekâleti 17 Haziran 1943 tarihli ve 7186/10.799 sayılı tezkeresiyle Türk Ordusu için Almanya'dan satın alınacak olan 100 adet portatif sis cihazı ile 20 adet el pompası ve 1.000 adet kartuşun, bedellerinin Almanlarla mevcut olan ticaret ve tediye anlaşmaları hükümleri dairesinde kliring yoluyla²²⁹ ödenmesi şartıyla ve tevfikân pazarlıkla satın alınması için bir teklif yapılmıştır. Yapılan bu teklif, Maliye Vekâletinin 17 Ağustos 1943 tarih ve 112233/5070 sayılı mütâlânamesi ile İcra Vekilleri Heyeti tarafından 13 Eylül 1944 tarihinde kabul edilmiştir.²³⁰

Görünen o ki Türk Ordusu bu dönemde sis cihazları, el bombası, hatta kartuş için dahi yurtdışına bağımlıydı ve bunları kendi imkânlarıyla imal konusunda sorun yaşamaktaydı.

Millî Müdafaa Vekili Ali Rıza Artunkal imzalı 27 Eylül 1943'te Başbakanlığa hitaben kaleme alınmış yazıda²³¹ İngiliz ordu mensupları ile Türk meslektaşlarının ilişkilerinin oldukça iyi olduğu dikkat çekmekteydi.

Ayrıca Millî Müdafaa Vekili Ali Rıza Artunkal'ın ifadelerine göre İngiliz Hükûmeti ile yapılan anlaşmaya göre tank teknisyeni kursu görmek üzere Mısır'a gönderilmiş subay ve erlerin İngiliz meslektaşları tarafından misafîrperverlikle karşılanmış olduğu ve kendilerine yardım edildiği belirtilmiştir. İlâveten Millî Müdafaa Vekili Ali Rıza Artunkal bundan önce Mısır'a giden gruplara da İngilizlerin iyi davrandığına işaret etmiştir.²³²

Mısır'a giden kabile 23 subay, 20 gedikli erbaş ve 130 erden oluşmuş ve 5 Mayıs 1943 günü Ankara'dan hareket ederek, 11 Mayıs 1943'te Kahire'ye 130 kilometre mesafedeki Cenife Kampı'na gitmiştir. Belirtilen kabile, Cenife ve Abbasiye atölyelerinde kursları bitirerek 10 Eylül 1943 günü Kahire'den hareket etmiş ve 14 Eylül 1943'te Ankara'ya geri dönmüştür.²³³

²²⁹ Devletler arasında iki yanlı ticaret anlaşmalarında temelde malla ödemeyi öngören bir usul.

²³⁰ B.C.A. (13 Eylül 1943), Sayı: 206322, Dosya: 6-3272, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 103.69.17.

²³¹ B.C.A. (27 Eylül 1943), Sayı: Dosya: 38138, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 46.297.31.

²³² B.C.A. (27 Eylül 1943), Sayı: Dosya: 38138, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 46.297.31.

²³³ B.C.A. (27 Eylül 1943), Sayı: Dosya: 38138, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 46.297.31.

2. Mihver Orduları ile Temaslar- I. Ordu Komutanı Orgeneral Cemil Cahit Toydemir'in Hitler ile Görüşmesi

Bu dönemde, Türk idareciler Mihver ve Müttefiklerden aynı zamanda askerî malzeme almayı başaramışlardır. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papan'ın Türkiye'ye askerî yardım konusunda Alman Hükûmeti'ni ikna etmiş olmasının da etkisiyle 1942 senesinin ortalarında, Türkiye'ye silâh siparişlerinde kullanılmak üzere 100 milyon Reichmark'lık bir kredi sağlanmış ve bu kredi ile bir kısım harp malzemesi tedarik edilebilmişti.

Almanlar ile bu olumlu ilişkiler 1943 senesinde de devam etmiştir. Bu çizgide Millî Müdafaa Vekâletince Haziran 1943'te Türk Hava Meydanlarını koruması hususunda staj yapmak için İstanbul Üniversitesi Talim Alayı 1.Tabur Komutanı Kurmay Binbaşı Asım Eren (336-165), 2.Kolordu 4.Tümen 1.Şube Müdürü Ön Yüzbaşı Neşet Cantay (927-5) ve Genelkurmay Hava Harekât Şubesinde Kurmay Stajyer Yüzbaşı Şakir Koraltürk'ün (1933-26) Almanya'ya gönderilmesi planlanmıştır.²³⁴

Hava meydanlarının korunması hususunda staj yapmak üzere Almanya'ya üç subayın gönderilmesi için Türk Genelkurmayında planlama yapıldığı günlerde, Türk Ordusu İngiliz ordu mensuplarıyla da yakın ilişki halindeydi.

II. Dünya Harbi'nde, Alman tehdidine karşı Trakya ve Boğazlar'ı savunmakla görevli I. Ordu Komutanı Orgeneral Cemil Cahit Toydemir'in Almanya ziyareti, cepheleri ve bazı askerî yerleri incelemesi ve Hitler ile görüşmesi, zamanlaması açısından oldukça ilginçti. Zira Müttefikler bir taraftan Türk Devleti'ni yanlarına çekmeye çalışırken I. Ordu gibi kritik bir birliğin başındaki bir Türk Komutanı Almanya'ya bir ziyaret gerçekleştirecekti.

I. Ordu Komutanı Orgeneral Cemil Cahit Toydemir; 1883 yılında İstanbul'da doğmuş, 1902 yılında Harp Okulu'ndan Teğmen rütbesiyle mezun olmuştu. 1909 yılına kadar Beyrut ve Hicaz'da kıt'a görevleri yaptıktan sonra 1909-1914 yılları arasında Yüzbaşı rütbesi ile Trablusgarp ve Balkan Harbi'ne katılmıştı. Orgeneral Cemil Cahit Toydemir 1915'te Binbaşılığa terfi ederek Birinci Dünya Harbi'nde 53'üncü Alay Komutanlığı ve 1916-1918 arasında 33'üncü Tümen Komutan Vekilliği görevinde bulunmuş, Ağustos 1918'de Yarbay olmuş ve 1'inci Kafkas

²³⁴ B.C.A. (19 Haziran 1943), Sayı: Dosya: 38135, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 46.297.28.

Tümen Komutanlığına getirilmişti. Kendisine Mayıs 1919'da 5'nci Kafkas Tümen Komutanlığı görevi verilmişti. 1921'de ise Albay rütbesine yükseltilmişti. 21 Ocak 1922'de 10'uncu Tümen Komutanlığı'na atanmış 1926'da 11'inci Tümen Komutanlığı görevinde bulunmuştu. Orgeneral Cemil Cahit Toydemir 1927'de Tümgeneral rütbesine yükselmiş ve 1932'de Millî Savunma Bakanlığı Kara Müsteşarlığına getirilmişti. 1933'te 5'inci Kolordu Komutanlığı görevi verilerek Korgeneralliğe yükseltildikten sonra 30 Ağustos 1942'de Orgeneralliğe nasp edilerek Askeri Yargıtay Başkanlığı ve 1'inci Ordu Komutanlığı görevlerinde bulunmuştu. Orgeneral Cemil Cahit Toydemir 15 Haziran 1946'da ise emekliye ayrılmış, VIII. Dönem İstanbul Milletvekili seçilerek Toydemir ve Peker Hükûmeti'nde Millî Savunma Bakanı olarak görev yapmıştır.²³⁵

The New York Times'ta yayınlanan Ankara merkezli, 20 Haziran 1943 tarihli bir haberde, Türk Komutan Org. Cemil Cahit Toydemir başkanlığındaki bir heyetin kısa bir süre içinde Almanya'ya intikal edeceği belirtilmiştir. Bu haberden beş gün sonra yayınlanan bir başka haberde ise Adolf Hitler'in davetlisi olan Türk askerî heyetinin 25 Haziran 1943 Cuma sabahı saat 4.00'te bir Alman uçağı ile Bulgaristan aktarmalı olarak²³⁶ Berlin'e vardığı, heyetin doğu cephesinin bazı bölümleri ile Atlantik Duvarı'nı gezeceği belirtilmiştir.²³⁷

Planlandığı şekilde gerçekleşen Atlantik Duvarı ve doğu cephesi gezisi sonrasında 6 Temmuz 1943'de Org. Cemil Cahit Toydemir başkanlığındaki askerî heyet Hitler'i ziyaret etmiştir.²³⁸

Türkiye'nin savaşa girip girmeyeceğinin tartışıldığı bu dönemde, 1943'ün Temmuzunda; Hitler'in özel çağrısı ve ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün onayı ile batı ve doğu cephelerine giden, bu arada Kartal Yuvası diye adlandırılan karargâhında Adolf Hitler'le görüşen Orgeneral rütbesindeki Türk Komutanı Cemil Cahit Toydemir'in heyetinde şu kişiler vardı: XII. Tümen Komutanı Tümğ. Salih

²³⁵ Hülya Toker, Nurcan Aslan (Yayına Hazırlayanlar) **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri Cilt III**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.273-275.

(çevrimiçi) <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm>, 23 Ocak 2014.

²³⁶ "Askerî Heyetimiz Dün Berline Gitti", **Cumhuriyet**, Sayı:6775 (25 Haziran 1943), s.1.

²³⁷ Rifat Bali, "Ordu Komutanı Orgeneral Cemil Cahit Toydemir'in Almanya Gezisi Hitler İle Görüşme", (çevrimiçi) http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/hitler_ile_gorusme.pdf, (23 Ocak 2014)

²³⁸ Gotthard Jaeschke, (çeviren Gülayşe Koçak), **Türkiye Kronolojisi (1938-1945)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, XVII. Dizi, Sayı:59, Ankara, 1990, s.88.

Erkuş, Genelkurmay Başkanlığı II. Şube Müdürü Kurmay Albay Hilmi Oray, istihbarattan Binbaşı Tahsin Berkman ve 20. Kolordu Karargâhından Faik Yüngül.²³⁹

On beş gün süren gezisi sırasında Hitler ile bir araya gelen ve Alman komutanlarıyla pek çok kez görüşen Toydemir, dönüşte Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gezi hakkında beş sayfalık bir rapor sunmuştur.²⁴⁰ Bu raporda dikkat çeken konular şunlardı:

1. Hitler, Türkiye'nin ekonomik durumunu çok merak etmektedir.
2. Hitler, Türkiye'nin nakliyat hususunda sıkıntı çekip çekmediğini merak etmektedir.
3. Ayrıca, Hitler Türkiye'ye yapılan tank sevkiyatının durumunu öğrenmek istemiş ve bu konuda ısrarla bilgi almaya çalışmıştır.

Hitler Almanların Türkiye'ye verdiği tanklarla oldukça yakından ilgilenmiştir.

Almanların Balkanlar üzerinden Türkiye'ye yönelebilecek olası bir taarruza karşı, Trakya'yı savunan ordunun komutanıyla görüşmüş olması kuşkusuz Müttefikleri rahatsız etmiştir.

1'inci Ordu Komutanlığı yapmış olan Orgeneral Cemil Cahit Toydemir'in kızı Ciyadet Perin, bir aile toplantısında babasının Hitler ile yaptığı bu görüşmeyi şu şekilde anlattığını ifade etmiştir: *"Babam önce Fransa, sonra da Rus cephesini gezmiş, daha doğrusu onlar gezdirmişler. İstanbul'dan sivil olarak ayrılan babam, Viyana'da bekleyen Hitler'in özel uçağı ile bu geziyi sürdürmüş, tabii üniformalı olarak. Babamın bize anlattığına göre, cephe asker üniformaları giydirilmiş 15-16 yaşlarındaki çocuklarla doluymuş. Ordunun bitkinliğini, Hitler'in çaresizliğini hissetmiş. Babamın bu seyahatinde yaveri Faik Yüngül ile biri ataşemiliter, iki tuğgeneral daha bulunmuş. Babam gördüklerini ve intibalarını o dönemin Reiscumhur İsmet Paşa'ya bir rapor hâlinde sunmuş. Türkiye, Almanya'nın yanında savaşa girmemekle çok isabetli bir karar almıştı. Bu herkes tarafından da takdir edilmişti. Ancak rapordan da anlaşılacağı gibi Hitler, Türk Ordusundan çekiniyordu ve savaşın başındaki gibi kendisinden emin, kararlı görünmüyordu."*²⁴¹

²³⁹ Bali, a.g.m.

²⁴⁰ Bali, a.g.m.

²⁴¹ Bali, a.g.m.

3. 1943 Sonlarında İngilizlerin Türk Ordusu Hakkındaki Düşünceleri

1943 yılı sonlarında İngilizler, Türk Ordusunu savaşa dâhil etmek için ısrarcı olurken askerî konularda yapmış oldukları değerlendirmede mevcut Türk Ordusunun durumunu şu şekilde ortaya koymuşlardır:²⁴²

Türk Ordusunun personel mevcudu 600.000 civarında olup, tam seferberlik halinde 1,5 milyona yükselecek bir potansiyele sahiptir. Ama ordunun 1 milyondan büyük bir gücü silâhlandırması zordur. Ordunun 39 piyade tümeni, dört dağ tümeni, üç süvari tümeni ve bir zırhlı tugayı bulunmaktadır. İki zırhlı tümen kurulma aşamasındadır. Bu birliklerden iki piyade, bir süvari tümeniyle bir zırhlı tugayı Çatalca hattında, İstanbul Boğazı'nın Avrupa yakasında sekiz tümen, Asya yakasında üç tümen, Çanakkale Boğazı'nın Avrupa yakasında iki tümen, Asya yakasında bir tümen bulunmaktadır. Anadolu'nun batısında ise sekiz tümen ve iki dağ tümeni, kuzeyinde yedi tümen, doğusunda dört piyade, bir dağ ve bir süvari tümeni, güneyinde iki piyade, bir dağ ve bir süvari tümeni, orta bölgesinde iki tümen bulunmaktadır.²⁴³

İngilizlerin Türk komuta kademesine dair tespitleri ise şu şekildedir. *“Ordunun yönetiminde tabur düzeyindeki liderlik genel olarak iyidir. Piyade ve sahra topçu birliklerinde liderlik, alay düzeyine kadar iyidir. Daha üst düzeylerde çok yüksek derecedeki merkezîyetçilik, inisiyatif kullanmayı çok azaltmaktadır. Haberleşme sisteminin de çok gelişmemiş olduğu düşünüldüğünde bu merkezîyetçiliğin savaş koşullarında çok olumsuz sonuçları olabileceği kolayca kavranacaktır. General düzeyi hem yaşlı, hem de yeni savaş yaklaşımlarına uzaktır. Türk Ordusunda kör itaat çok yüksektir. Asker zor koşullarda yaşayabilmekte ve savaşabilmektedir. Türk Ordusunun Birinci Dünya Savaşı silâhlarında eğitimi iyidir. Tüfek, makineli tüfek, havan ve topu iyi kullanabilmektelerdir. Antitank silâhlarını ise cesur olarak kullanmaktadır ama bu silâhın mantığı sisteme yerleşmemiştir. Mekanize güçlerin ve uçaksavarların kullanımında zayıftırlar ve bunların mantığı kavranmamıştır.”*²⁴⁴

İngilizlerin Türk Ordusunun hareket kabiliyetlerine dair düşünceleri ise şöyleydi: *“Türk Ordusu hemen hemen tamamen hayvan çekim gücüne*

²⁴² Tekeli, İlkin, a.g.e., s.523-525.

²⁴³ Tekeli, İlkin, a.g.e., s.523.

²⁴⁴ Tekeli, İlkin, a.g.e., s.524.

dayanmaktadır. Hareketli savaş söz konusu olduğunda birinci sınıf askerî güç sayılmaz. Türk Ordusu hareketsizdir, yedeklere dayanır. Bu nedenle yönetim bilgisi de hareketsiz güçlere ilişkindir. Birliklerini harekete geçirmesi hâlinde büyük ölçüde yetersiz kalabilecektir."²⁴⁵

Yine İngilizlere göre Türk Ordusunda benimsenmiş taktik yaklaşımlar Almanların 1930'lu yılların başındaki el kitaplarına dayanmaktaydı. Genellikle piyade ve topçudan oluşan birliklere karşı savaşı bilmekteydi. Ama daha karmaşık güçlere karşı, uçaksavar konusundaki noksanlıklarından ötürü yetersiz kalmaktaydılar. Kara, hava, deniz birlikleri arasında uyum yeterli düzeyde değildi. Yani müşterek harekât yapma yeteneği yok denecek kadar azdı. İlaveten Türk Hava Kuvvetlerinin savaşma imkânı da iyi değildi. Yedek pilotları, yedek uçakları, iyi bir bakım organizasyonu, savaş deneyimi bulunmamaktaydı.²⁴⁶

"Türk Ordusunun piyade sınıfının malzemesi ise genellikle fena değildir. Topçu silâhları bakımından, çok değişik markada topu kullanmanın sorunları mevcuttur. Zırhlı malzeme yeni girmektedir. Tank taburlarında 48 tank bulunmaktadır. Ama bu birliklerin tamamlayıcı malzemesi olan kamyon, traktör, motosiklet ve özel araçlar bakımından kadroları zayıftır. Bakım ve tamir sorunları yanı sıra eğitilmiş personel eksikliği de bulunmaktadır. Genel olarak ordu donatım hizmetleri çok zayıftır."²⁴⁷

Yine İngilizlerin Türk Donanması hakkındaki değerlendirmelerine göreyse mayın tarayıcıları hariç tutulursa, bir savaş gücü olarak çok etkili değildi. Türkiye'de eğitici olarak çalışmış olan bir İngiliz denizcisi, 1942 yılındaki değerlendirmesinde bu savaş süresince Türk Donanmasından bir şey beklenmemesini belirtmiştir. Yine İngiliz denizcinin değerlendirmesine göre ordunun kontrolünde olan bir donanmanın gelişmesi mümkün değildi. Ayrıca Türk gemilerinin denizde kaldığı süreler azdı. Gemilere, dostlara gösterilecek evler gibi bakılmaktaydı. Donanmada görev yapan subaylar arasında Prusya türü disiplin ilişkisi, güvenin gelişmesini engellemekteydi. Ayrıca Türk Donanması içinde birlik ruhu ve ayrıntılı planlama kabiliyeti bulunmamaktaydı.²⁴⁸

²⁴⁵ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.524.

²⁴⁶ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.524.

²⁴⁷ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.524.

²⁴⁸ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.525.

Bu dönemdeki İngiliz tespitlerine göre Türk Ordusunda I. Dünya Savaşı deneyimindeki olumsuzluklar dolayısıyla birliklerinde hiçbir yabancıнын yer alamayacağına ilişkin yasal düzenlemeler vardı. Dışa karşı kapalılık söz konusuydu. Türk halkı da harp ekonomisi koşullarında hükûmetin emirlerine uymaktaydı. Türk Hükûmeti, sivil nüfusu korumak için yeterli önlem almamıştı. Hava saldırılarına karşı pasif korunma konusunda yeterli hazırlık yapılmamıştı ve büyük kentlerde hava saldırılarına karşı yeterli sığınak da bulunmamaktaydı. Yangın gözetleme ve söndürme sistemleri ise gelişmemişti. İstanbul ve İzmir'deki büyük ahşap yapı stoku hava saldırılarına karşı hassasiyet oluşturmaktaydı. Ülkenin hemen hemen tek kömür kaynağı vardı. Eskişehir demir yolu ağında önemli konumdaydı ve demir yolu tamir atölyeleri dolayısıyla hava saldırılarına hedef oluşturmaktaydı. Ayrıca Mersin ve İskenderun Limanları'nda demirleyen gemiler de hava saldırılarına karşı savunmasızdı.²⁴⁹

İngilizler için Mersin ve İskenderun Limanları oldukça önemliydi. Zira bu limanlar sayesinde birliklerini daha rahat nakledebileceklerdi. Bu nedenle her iki limanın hava savunması hayati bir konuydu. İkinci Dünya Savaşı yıllarında açık olarak görülmüştür ki *“Türk denizcilik faaliyetleri, İngiltere ile pek çok ortaklık içerecek, yoğun bir şekilde İskenderun ve Mersin limanlarından gerçekleştirilmiştir.”*²⁵⁰

İngilizlere göre lojistik destek sağlaması açısından Türk Devleti'nin nakliyede kullanılabilecek gemi sayısı da sınırlı olup, *“200.000 gross tonluk 134 gemisi bulunmaktadır. Bunlardan 41.000 gross tonluk 20 gemi Karadeniz ticaretinde, çoğunlukla da Zonguldak'tan kömür taşınmasında kullanılmaktadır. 25.000 tonluk sekiz gemi İstanbul-İzmir arasında düzenli olarak çalışmaktadır. 40.000 gross tonluk 20 gemi İstanbul ile Anadolu limanları arasında çalışmaktadır. Türkiye'nin hükûmetinin denetimine altı yüz elliser tonluk 12 ferisi vardır. Toplam gross tonajı 8.000'dir. Ağır yük kaldırma teşkilatı olan bu teknelerin benzerleri İngilizler tarafından Süveyş'te kullanılmaktadır. Ayrıca 200 kadar, çoğunluğu taka olan yardımcı gemi bulunmaktadır. Bunlar Mısır'a, Constanza'ya, Batum'a gidebilmektedir. Fransızlardan 7.500 tonluk bir tanker (İstanbul) satın alınmıştır. Türkiye'nin İstanbul, İzmir ve İskenderun'da bulunan 92 petrol tankının depolama*

²⁴⁹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.525.

²⁵⁰ Figen Atabey, “İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması”, **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2011, Ağustos 2011, Sayı:18, s. 135.

kapasitesi 150.397 tondur. İki Romen yolcu gemisi Transylvania ve Bessarabia da İstanbul'da bulunmaktadır."²⁵¹

Görünen o ki İngilizler Türk Devleti'nin lojistik imkân ve kabiliyetini en ince detayına kadar bilmekteydi.

İngilizler Türk Ordusunun nakliye imkânına dair tespitlerinde haklıydı. Çünkü Türk tarafının elindeki taşıma imkânları Müttefiklerden gelecek yardımları istenilen sürede taşımaya yeterli değildi. Türk Ordusu bu dönemde lojistik taşıma kapasitesini arttırmak için tarımda kullanılan öküzleri bile çiftçinin elinden almıştı.²⁵² Fakat eldeki taşıma vasıtaları Müttefik Orduları ile mukayese edilemeyecek kadar noksan ve geriydi.

P. ASKERİ BASKILARIN ARTMASI-KONFERANSLARDA TÜRK ORDUSU

Türk Ordusu 1930 Ağustos ayında terfiler ve icra edilen törenler münasebetiyle ayrı bir coşku yaşadığı bu günlerde bir taraftan Müttefiklerin baskısını hissetmeye başlamıştır. Özellikle 1943 sonlarına doğru Türk Devleti'nin ordusunu Müttefiklerin lehinde harbe sokmak için İngilizlerin gayretleri artarak devam etmiştir. 19 Ekim 1943'te Moskova'da Müttefik Dışişleri Bakanları Anthony Eden, Cordell Hull ve Vyacheslav Molotov'u bir araya getiren konferans, Türkiye üzerinde Sovyet baskılarının başlangıcı olmuştur.²⁵³

Zira Sovyetler, Türk tarafına yapılan silâh yardımları konusunda kaygı duymaktaydı. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, Rus tarafına "Onlara bu malzemenin Almanya'ya karşı savaşta yerlerini almaları koşuluyla verildiğini" söyleyerek iknaya çalışmıştır. Ayrıca Eden, Türkiye'nin Balkanlarda etkin bir rol oynamasını İngiltere'nin istediğini, İngiltere çekildikten sonra Türkiye'nin bir rolünün olmayacağını vurgulamıştır.²⁵⁴

Türk basını, Moskova Konferansı'nı temkinli ve kuşkucu bir yaklaşımla karşılamıştır. Konferans öncesinde Falih Rıfkı Atay, Moskova'daki konferansta

²⁵¹ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.525.

²⁵² Gönül Güneş, **İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ankara'da Günlük Yaşam**, Ankara, Alter Yayıncılık, 2013, s.25.

²⁵³ Deringil, **a.g.e.**, s.211. Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.291.

²⁵⁴ Deringil, **a.g.e.**, s.212.

Almanya'ya yapılacak müşterek harekât planı, ekonomik konular, İngiltere, ABD ve Sovyet Rusya arasında dünya asayişinin temellerinin nasıl atılacağına dair üç ana konunun ele alınacağını belirtmiştir.²⁵⁵ Atay, konferansta Türk Devleti ile görüşülmesi muhtemel konulara değinmemiştir.

1 Kasım 1943'te Sovyet Rusya ve İngiltere Dışişleri Bakanları şu gizli protokolü imzalamıştır:

1. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler arasındaki yerini alması ve Hitler Almanya'sının yenilgisini hızlandırmak için, iki dışişleri bakanı, Türkiye'nin 1943 yılı sonundan önce Birleşmiş Milletler'in yanında savaşa katılmasını istenmeye değer görmektedir.

2. İki dışişleri bakanı, Birleşik Krallık ve Sovyet Hükümetleri adına, Türkiye'ye, en yakın ve uygun bir zamanda savaşa katılması konusunda anlaşmalarını, buna göre 1943 yılı bitmeden önce Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiğini bildireceklerdir.

3. Ayrıca, Türkiye'den Türk hava alanlarını kullanma ve iki hükümetin gerekli göreceği öbür kolaylıkları tanıyarak, Müttefik kuvvetleri emrine verip Birleşmiş Milletler'e yardımcı olmasını hemen isteme konusunda anlaşmaya varılmıştır.²⁵⁶

Moskova'da 4 Kasım 1943 tarihine kadar süren toplantılarda Sovyet tarafı Türkiye'yi hemen savaşa katılmayı kabul ettirmeyi amaçlamıştır. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, Rus isteğini kabul etmiş ve İngilizlerin Türklere yaptığı askerî yardımları Rus meslektaşlarına anlatmıştır.²⁵⁷

Moskova Konferansı'ndan hemen sonra İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, meslektaş Menemencioğlu ile Moskova'da alınan kararları kabul ettirmek için bir görüşme talep etmiştir. Bunun neticesinde 5 Kasım 1943'teki Kahire buluşmasında²⁵⁸ İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Eden Türk tarafından bir ay zarfında Almanya'ya savaş ilân etmesini istediklerini söylemiştir.²⁵⁹

²⁵⁵ Falih Rıfkı Atay, "Moskova Konferansı Bitti", **Ulus**, Kasım 1943.

²⁵⁶ Goloğlu, **a.g.e.**, s.209.

²⁵⁷ Mahmut Goloğlu, **Millî Şef Dönemi (1939-1945)**, Ankara, 1974, s.207-209.

²⁵⁸ "Kahire Mülakatı. Türk-İngiliz Hariciye Nazırları Dün Müzakerelere Başladılar", **Cumhuriyet**, Sayı:6906 (6 Kasım 1943), s.1.

²⁵⁹ Deringil, **a.g.e.**, s.216.

Eden-Menemencioğlu buluşmasında Türk tarafı, İngiltere'nin önerdiği sayıda uçağın Türkiye'de üslenmesinin Alman saldırısını çekmekten başka bir sonucu olmayacağı ve Türkiye için önerilen uçak adedinin Türk hava sahasını korumaktan çok uzak olduğu kanısındaydı.²⁶⁰

Kahire'de Türk yetkililer savaşa katılmamak için oldukça fazla çaba göstermiş ve görüşmeler bir sonuca varmadan bitmiştir.

Menemencioğlu Ankara'ya döndükten sonra, 13 Kasım akşamı Amerikan Büyükelçisi Steinhardt ile görüşerek Kahire görüşmelerini anlatmış, Eden ile anlaşamadıkları sekiz noktayı açıklamıştır.

Sekizi de askerî nitelik taşıyan Menemencioğlu'nun Amerikan Büyükelçisi Steinhardt'a belirttiği hususlar şunlardı:

“1. Türk Hükümeti, hava üsleri verme konusu yerine, Türkiye'nin savaşa katılması sorununu tartışmayı tercih etmektedir. Çünkü Müttefiklere hava üsleri verilmesinin Türkiye'yi savaşa sürükleyeceği kaçınılmaz bir gerçektir.

2. Eden, Türkiye'nin savaşa katılıp eyleme girişmesini önerirken Türklerin Müttefiklerden yardım bekleyip beklemeyeceğini belirtmemiştir.

3. Türk Ordusu saldırı için hazırlıklı değildir. Bu durumda savaşa katılması İstanbul ve İzmir şehirlerinin yıkılmasına yol açacak, demir yolu şebekesi felce uğrayacak, ulaşım sisteminin yok edilmesi sonucunda yokluk ve sıkıntı başlayacaktır.

4. İngilizlerin Ege Adalarını istilâ edip buralarda tutunmak için yeteri kadar kuvvet göndermemeleri, Türkiye'nin savaşa katılmak için hazır duruma gelmesini olumsuz yönden etkilemiştir.

5. Müttefiklerin özellikle, kuvvetli bir hava gücünü Türkiye'de bulundurmak için hemen göndermesi karşısında Türk Hükümeti, onlara üs verdiği için Mihver'in şiddetli bir tepkisiyle karşılaşma ihtimalini göz önünde bulundurmak zorundadır... Ve Almanlar prestijlerini kurtarmak için kolay bir zafer kazanmak isteyeceklerdir.

6. Eden'in 3 Aralık tarihine kadar Türkiye'nin hava üsleri vermesi ya da savaşa katılması konusundaki isteği, gerekli askerî hazırlıkları yapmak ve kamuoyunu savaşa hazırlamak için yeterli değildir.

²⁶⁰ Deringil, a.g.e., s.217.

7. *Eden'in, Müttefiklerin Yakın Doğu ve Balkanlarla ilgili askerî planları üzerine hiç olmazsa kısmî bir açıklamada bulunmadan Türkiye'den üs istemesi ya da savaşa katılmasını önermesi, mantıklı bir davranış olmamıştır.*

8. *İngiliz-Amerikan kuvvetleri eğer Balkanlara çıkarlarsa, bu, Türkiye'yi destekleyecek yeterli gücü sağlayacağından, Türk Hükümeti savaşa katılmakta en küçük bir duraklama göstermeyecektir.*"²⁶¹

Necip Fazıl Kısakürek 6 Kasım 1943'te "Son Telgraf" ta yayımlanan "Hükûm" başlıklı yazısında iki Dışişleri Bakanı'nın görüşmeleri hakkında: Müttefiklerin "Türkiye şimdiden harbe girmiş telâkki edilebilir.", Mihver Devletlerin ise "Türkiye'nin bu harbe girmekle kazanabileceği bir şey yoktur." yorumunda bulunduğunu belirtmiştir.²⁶²

16 Kasım 1943 günü Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, CHP Parlamento Grubu'nun karşısına çıkmış ve Kahire'deki görüşmeler üzerine bir açıklamada bulunmuştur.²⁶³ Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu hükûmet adına icap ettiğinde Mihver devletlerine karşı Müttefiklerin yanında savaş açmak için yetki istemiştir. Türk Dışişleri Bakanı ayrıca hükûmetin niyetinin, Türkiye'yi mümkün olduğu sürece savaşa sokmamak olduğuna da değinmiştir. Menemencioğlu Türkiye'nin ancak Türk Ordusu düşmana karşı yeterli derecede direnebilecek gerekli askerî yardımı aldıktan sonra savaşa gireceğini ve koşullarının kendilerine bağlı olduğunu da vurgu yapmıştır. Meclis'te yapılan görüşme neticesinde Hükûmet'e Mihver devletler yanında savaşa girme yetkisi verilmiştir.²⁶⁴

Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, alınan kararı hemen İngiliz Büyükelçisi'ne açıklamış, savaşa girme ilkesinin kabul edildiğini, yalnızca Türkiye'nin savaşa katılma zamanının belirlenmediğini bildirmiştir. Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, ayrıca eğer İngiltere talep ettikleri yardımı yaparsa, Türk tarafının harbe girmek için hazır olacağını, buna karşılık İngiliz yardımın istenildiği şekilde olmazsa savaşa ne zaman girebileceği hususunun belirsiz olacağına da vurgu yapmıştır.²⁶⁵

²⁶¹ Goloğlu, a.g.e., s.213.

²⁶² Necip Fazıl Kısakürek, **Savaş Yazıları II (1939-1943)**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2009, s.446.

²⁶³ "Parti Grubunun Mühim Bir Toplantısı", **Cumhuriyet**, Sayı:6917 (17 Kasım 1943), s.1.

²⁶⁴ Goloğlu, a.g.e., s.213, 214.

²⁶⁵ Goloğlu, a.g.e., s.214.

Eden-Menemencioğlu buluşması, Türk-İngiliz ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü bu görüşmelerden sonra 17 Kasım 1943'te Türk Devleti ilke olarak savaşa girmeyi kabul etmiştir. Bu son görüşme sonrası Türk diplomasisi artık Müttefiklerin taleplerini daha fazla geciktirmeyecektir. Zira Müttefiklerce Türkiye'nin tarafsızlığı üzerinde durulmayarak, savaşa girmeyi kabul ettiği söylenecektir.²⁶⁶

Oysaki bundan yaklaşık bir yıl önce Londra'da bulunan Türk gazetecilere İngiliz yetkililer Türkiye'nin savaşta gösterdiği tarafsızlığından dolayı duydukları memnuniyetlerini bildirmişlerdi.²⁶⁷ Aynı heyet daha sonra Amerika'ya gitmiş burada ABD Başkanı Roosevelt Türkiye'ye karşı duyduğu alâkayı izah etmişti.²⁶⁸ ABD'de de Amerikan yetkililer Türk dış politikasının siyasetinden duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdi. Fakat geçen sürede koşullar değişmiş, Müttefik devletler kendi lehlerine Türk Hükûmeti'nden savaşta yer almasını daha yüksek sesle talep etmeye başlamışlardır.

Müttefik devletlerce 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihleri arasında yapılan Tahran Konferansı'nda yinelenen Türkiye'nin savaşa sokulması isteđi²⁶⁹ Türk yöneticileri yeniden tedirgin etmiştir.

Tahran'da yapılan görüşmelerde Müttefiklerin olası savaş stratejileri tartışılmış, Rodos Adası'na yönelecek bir İngiliz saldırısının Türk Hava Kuvvetlerince desteklenmesi hususu düşünülmüştür. Oysa Amerikalı yetkililere göre Türk uçakları eski ve yetersizdi. Olası bir harekât, Almanların Balkanlarda tuttuğu 700 uçağı devreye sokmasına neden olabilirdi. Yapılan değerlendirmeler, Roosevelt'e Türkiye'nin destekten ziyade ayak bağı olacağı yönündeydi.²⁷⁰ Gerçekten de "Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları" adlı kitapta bu döneme ait belirtilen Türk Ordusunun sıkıntılı konu başlıkları oldukça fazlaydı.

Tahran Konferansı sonrası İsmet İnönü, üç büyükler tarafından konuyu görüşmek üzere Kahire'ye çağırılmıştır. İnönü beraberindeki heyetle 3 Aralık 1943'te Ankara'dan ayrılıp Adana'ya gelmiştir. Burada Roosevelt'in uçağı ile Churchill'in

²⁶⁶ Deringil, **a.g.e.**, s.218.

²⁶⁷ "Harp Karşısında Türk- İngiliz Münasebetleri", **Cumhuriyet**, Sayı:6507 (26 Eylül 1942), s.1, 3.

²⁶⁸ "Türk Gazetecilerine Mr. Ruzvelt Türkiye'ye Karşı Duyduğu Alâkayı İzah Etti", **Cumhuriyet**, Sayı:6516 (5 Ekim 1942), s.1, 3.

²⁶⁹ Uçarol, **a.g.e.**, s.646.

²⁷⁰ Deringil, **a.g.e.**, s.221.

oğlu Yüzbaşı Randolp'un kullandığı İngiliz uçağı, İnönü'yü Kahire'ye götürmek üzere hazır beklemekteydi. İsmet İnönü Roosevelt'in uçağına, Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu da Churchill'in uçağına binerek Kahire'ye hareket etmiştir.²⁷¹

Kahire'de yapılan görüşmelerde; Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, İngiltere Başbakanı Winston Churchill ve ABD Başkanı Franklin Roosevelt tarafından baskıların artması üzerine Türk Devleti'nin prensip olarak savaşa katılmasına razı olmuş, ancak bu durum Türk Ordusuna gerekli silâh ve donanımın temini koşuluna bağlanmıştır.

Türkiye ayrıca savaş içinde ve sonrasında Sovyetlerin tavrının belirlenmesini ve bu konuda Müttefiklerin kendisine güvence vermesini istemiştir.

Bu dönemde Türk Devleti, Müttefiklerin Türk Ordusuna yönelik yapmayı planladığı yardımların miktarı ve bu yardımların nasıl yapılacağı konusunda oldukça fazla tereddüt yaşamıştır. Müttefikler de Türk tarafına yapılması gereken yardımlar konusunda kendi aralarında bir belirsizlik mevcuttur. Bu belirsizlik ortamını netleştirmek adına Tahran'dan sonra İngiliz ve Amerikan yetkililer Kahire'de Türk tarafı ile ilgili görüşlerini bir kez daha tartışmaya açmışlardır.

Kahire Konferansı, Türkiye üzerinde yapılan baskının doruk noktası olmuştur. Konferansın 4-5 Aralık 1943 tarihlerindeki oturumlarında İnönü'nün askerî açıdan yaklaşımı özetle şu şeklideydi: Türkiye'nin savaşa girmesiyle sonuçlanacak İngiliz planının muhtelif aşamalarında İngilizlerin kesin tarih koyma isteklerine karşı direnç gösterilmeliydi. Churchill'in Türk tarafına verdiği uçakların kasıtlı olarak teslim almada gecikmeler yaşandığı iması üzerine İnönü, İngilizlerin verdiği uçakların "hurricane" tipi ve zamanı geçmiş uçaklar olduğunu ve Türkiye'ye yeni nesil uçakların verilmesi gerektiğini öne sürmüştür.²⁷²

Fakat İnönü'nün eski olduğunu öne sürdüğü "hurricane" tipi demode uçaklar müteakip dönemde Türk Ordusu için alınmıştır. Hurricane tayyarelerini almak ve yurda getirmek üzere Mısır'a gönderilen 11 subay ile dört gedikliye 2/8/1938 tarihli ve 2/9390 sayılı Karara göre yevmiye verilmesi; Millî Müdafaa Bakanlığının 1/7/1944 tarihli ve 5502/1305 sayılı yazısı ve Maliye Bakanlığının 30/1/1945 tarihli

²⁷¹ Goloğlu, a.g.e., s.227.

²⁷² Deringil, a.g.e., s.227, 229.

ve 13240/561/581 sayılı mütalâası üzerine, Bakanlar Kurulunca 27/2/1945 tarihinde kararlaştırılmış,²⁷³ bu uçaklar Türk Ordusuna dâhil olmuştur.

Ayrıca Cumhurbaşkanı İnönü Kahire’de meslektaşlarıyla yaptığı görüşmede, İngilizlerin Adana’da kendilerine vaat ettiği askerî yardımları gerçekleştirmediğini bildirmiştir. İngilizlere göre Türkiye’ye bir Alman saldırısı hâlinde İngiliz hava desteğinin sağlanması en çok 3-4 gün, en az 24 saat alabilecekti. Oysa 24 saat, Luftwaffe’nin Türk Devleti’ne ölümcül zarar vermesi için yeterdi.”²⁷⁴

Kahire müzakerelerinde en duyarlı konulardan bir de Türk topraklarında üs yapımı için İngiliz askerî personelinin sivil görünümlü “teknik danışmanlar” olarak ülkeye sokulması talebi idi. Menemencioğlu buna kesin bir şekilde karşıydı. Zira Almanlar bu duruma er ya da geç müdahalede bulunabilecekti.²⁷⁵

Konferansta Türk yetkililer tarafından askerî konularda ileri sürülen bir başka yaklaşım da Türk Ordusunu olası bir harbe hazırlamak için uzunca bir süreye ihtiyaç olduğuydu ve Trakya’da henüz çamur mevsiminin başlamadığı, yeni tertip askerlerin silâh altına alınması çalışmalarının bitirilmediği idi.²⁷⁶

Kahire görüşmesi sonrasında 7 Aralık 1943’te neşredilen resmî tebliğde görüşmelere dair şöyle denilmiştir. “*Mülâkat İngiltere’yi Türkiye’ye bağlayan ittifakın, Türkiye ile Rusya ve Amerika arasında sağlam dostluk münasebatının bariz bir tezahürü olmuştur.*”²⁷⁷

İnönü, 2.Kahire Konferansı’ndan döner dönmez kabineyi toplamıştır. İnönü Kahire’de alınan kararları kabineye anlatmış, bakanların görüşünü aldıktan sonra Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’ı da toplantı odasına çağırarak Türk Silâhlı Kuvvetlerinin durumu hakkında kabine üyelerine açıklamada bulunmasını istemiştir. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak Türk Ordusunun hiçbir şekilde Almanların karşısında tutunabilecek güçte olmadığını, modern savaşlarda hava desteği unsurunun çok kritik bir yer tuttuğunu, fakat Türkiye’nin 300 savaş uçağının ancak üçte birinin uçacak durumda bulunduğunu, uçaksavar bataryalarının mürettebatının ise tümüyle eğitimsiz olduğunu söylemiştir. Ayrıca Türk Ordusu

²⁷³ B.C.A. (27 Şubat 1945), Sayı: 116612, Dosya: 4763, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 107.100. 19.

²⁷⁴ Deringil, a.g.e., s.229, 230.

²⁷⁵ Deringil, a.g.e., s.230.

²⁷⁶ Deringil, a.g.e., s.230, 231.

²⁷⁷ “Millî Şefle Ruzvelt-Çörçil Arasındaki Kahire Mülakatı Bitti”, **Cumhuriyet**, Sayı:6938 (8 Aralık 1943), s.1.

denizden çıkarma yapacak durumda değildi. Adalarda üslenmiş olan Alman hava kuvvetleri 24 saat içinde İstanbul ve İzmir'e öldürücü darbeler indirme ihtimali vardı ve bu saldırılar belli başlı sanayi bölgelerine ulaşabilir, Ankara ile demiryolu bağlantısı kesilebilirdi. Ayrıca Müttefiklere güven duygusu beslemediği için askerine yabancı komutanların komuta edecek olması Mareşal Fevzi Çakmak'ı endişelendirmekteydi.²⁷⁸

Türk Genelkurmay Başkanı, belirttiği konularda haklıydı. Çünkü Türk subayları da o günlerde ordunun mevcut yetersizliğini fark etmişlerdi. 15 Ocak 1944'de İngiltere'ye uçuş için seçilen ilk partideki 33 kişiden biri olan Hava Subayı Sabri Tavazar, anılarında Türk uçaklarının o dönemdeki bakımsızlığına bizzat değinmekte ve uçaklara ikmal yapacak tek akaryakıt tankının bile arızalı olduğunu, benzin bidonlarından el pompası ile uçaklara akaryakıt doldurduklarını, hatta bazen uçacak benzin bile bulamadıklarını ve yangın söndürme araçlarının pistte yetersiz olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁹

Türk harp endüstrisi yetersizdi ve askerî fabrikalarda sadece tüfek mermisi, havanlar ve küçük çaplı bir tür tanksavar silâhı üretiliyor, atların nal ve mıhı gibi zorunlu ihtiyaçlar bile İsveç'ten tedarik ediliyordu.²⁸⁰

Bu gerçeklere rağmen Türk Ordusunun olası bir harbe tamamen hazırlıksız olduğunu ifade etmek biraz da haksızlık olur. Türk Genelkurmay Başkanı'nın kabine üyelerine İsmet İnönü'nün de olası bir emriyle karamsar bir tablo çizmiş olabileceği ve zaten İnönü'nün daha harp yılları başlamadan kafasında olan "savaşa girmeme" fikrini, "askerî kanat da böyle düşünüyor" taktiğiyle kabine üyelerini ikna etme metodu izlemiş olma ihtimali oldukça yüksektir.

R. DİĞER ASKERÎ GELİŞMELER

CHP Büyük Kurultay üyeleri 10 Haziran 1943'te Kara Harp Okulu ve Fişek Fabrikasını ziyaret etmiştir. Kurultay üyelerini Okul Komutanı Albay Mustafa Erem ile maiyeti karşılamıştır. Bu sırada Millî Müdafaa Vekil General Ali Rıza Artunkal ve diğer generaller de ziyarete gelen misafirlere katılmışlardır. Kurultay üyeleri önce

²⁷⁸ Deringil, a.g.e., s.233.

²⁷⁹ Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, s.11.

²⁸⁰ Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, s.51.

okul binasına girerek ders odalarını, laboratuvarları, yatakhaneleri ve diğer tesisleri dolaşmışlar, şeref salonuna girerek okulun tarihi ile ilgili hatıraları görmüşlerdir. Ziyaret boyunca okulun her yerinde büyük intizam ve temizlik göze çarpıyordu.²⁸¹

Bir taraftan alaylara sancak verme faaliyetleri devam etmiş, bu kapsamda 16 Temmuz 1943'te Deniz Erat Alayı'na sancak verilmiştir. Bu münasebetle merasimde Donanma Komutanı Amiral Şükür Okan, Vali Muavini Hilmi Balcı, Merkez Komutanı, deniz ve kara ordusu erkânı ve davetliler hazır bulunmuşlardır.²⁸²

Öte yandan İngilizlerin 8. Ordusu İtalya'ya çıkarma yapmış ve Kızıldonun Donetz'de ilerlemesi başlamıştır.²⁸³ 8 Eylül 1943'te ise İtalya'nın Müttefiklere teslim olması²⁸⁴ ile artık savaşın seyri değişmeye başlayacaktır. Çünkü Almanlar, İtalya'nın teslimi ile yakın bir müttefikini kaybetmiş oluyordu ve Sovyet Rusya cephelerde Almanlar karşısında her geçen gün güçlenmişlerdi.

Stalingrad kuşatması sonrası Rusların başlayan karşı taarruzu, Almanların Nisan 1943'te Dinyeper'e doğru çekilmesi ve Rusların aralıksız taarruzlarını sürdürmesi, artık savaşın seyrinin değiştiğini göstermekteydi. Bu yeni gelişmeler Türk Ordusunun emniyetle ilgili tedbirleri askıya almasına neden olmamıştır.

Bu arada On İki Ada'ya İtalyanların yerine İngilizler asker çıkarmış, Sisam Adası'ndaki 10.000 İtalyan askerinden 2.000 tanesini tecrit etmiştir.²⁸⁵ Yaşanan savaş neticesi olarak pek çok İtalyan subay ve İngiliz havacı Türk Devleti'ne iltica etmiştir.²⁸⁶ Türkiye'ye iltica eden İtalyanlar gördükleri misafirperverlikten minnetle bahsetmişlerdir.²⁸⁷ Gelen bu askerî personeli karşılayan Türk Ordu mensupları olmuştur.

Yine Akdeniz'de bir torpile çarparak zarara uğrayan bir Müttefik harp gemisinden 60 kişi bir motorla Kuşadası'ndan 27 Ekim 1943'te İzmir'e getirilmiştir. Yaralılardan dokuzu İngiliz ve 13'ü Yunanlı idi. Son zamanlarda Batı Anadolu yakınlarındaki adalara vuku bulan karşılıklı ve şiddetli hava bombardımanları yüzünden bomba infilakları ve uçaksavarların ateşleri Türk sahillerindeki köylerden

²⁸¹ "Dün Kurultay Üyeleri Harp Okulu'nu ve Fişek Fabrikasını Ziyaret Etiler", **Ulus**, 11 Haziran 1943, s.1, 4.

²⁸² "Deniz Erat Alayına Sancak Verildi", **Cumhuriyet**, Sayı:6796 (17 Temmuz 1943), s.1.

²⁸³ "İtalya'ya Çıkan 8.Ordu İlerliyor", **Cumhuriyet**, Sayı:6845 (04 Eylül 1943), s.1.

²⁸⁴ "İtalya Dün Müttefiklere Teslim Edildi", **Cumhuriyet**, Sayı:6850 (09 Eylül 1943), s.1.

²⁸⁵ "On İki Adanın İşgali", **Cumhuriyet**, Sayı:6864 (23 Eylül 1943), s.1.

²⁸⁶ "Memlekete İltica Edenler Çoğalıyor", **Cumhuriyet**, Sayı:6866 (25 Eylül 1943), s.1.

²⁸⁷ "Yurdumuza İltica Eden İtalyanlar", **Cumhuriyet**, Sayı:6879 (10 Ekim 1943), s.1.

duyulmuş, hatta bazı yerlerde köy evlerinin camları kırılmıştır. Ayrıca 26 Ekim 1943 günü saat beş buçukta, iki motorlu bir Amerikan tayyaresi Çanakkale üzerinden uçarak Ezine'ye inmiştir. Balkanlar'dan bir harp dönüşü yapan bu uçağın sekiz mürettebatından birinin ölü, üçünün yaralı olduğu bildirilmiştir. Diğer taraftan Almanların savaş uçakları Doğu Ege Denizi'nde Müttefiklere ait üsleri bombalamıştır.²⁸⁸

Ege'de yaşanan bu gelişmeler zamanla Türk karasuları ve topraklarında da görülmeye başlamıştır. 2 Ekim 1943'te bir İngiliz avcı uçağı Muğla Ovası'na zorunlu olarak iniş gerçekleştirmiş, pilotu enterne edilmiştir. 11 Eylül 1943'te bu sefer Milas'ın Ören nahiyesinde bir başka İngiliz uçağı düşmüş ve pilotu yaralı olarak hastaneye kaldırılmıştır.²⁸⁹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Meclis'in 7. intibah devresinin 1. yılı, 1 Kasım 1943'te yaşanmakta olan hadiseler karşısında ordu ve savunma konularına dair düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: *“Millî Müdafaa meselesi, Cumhuriyet Hükûmeti'nin ve Büyük Meclis'in ana meselesi olmakta devam ediyor. Ordumuzun talim ve terbiyesini bütün dikkatimizle takip ediyoruz. Ordumuzu yeni silâhlar ve vasıtalarla cihazlamak için her imkândan istifade ediyoruz. Cumhuriyet Ordularını manen ve maddeten yüce vazifelerinin ehli olan bir yükseklikte tutmak meselesi başlıca düşüncemizdir. Cumhuriyet Ordularının vatana karşı vazifelerini şerefle ifa edeceklerine emin olabilirsiniz.”*

Konuşmasına devam eden Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye göre önümüzdeki sene cihan buhranının kesin devresi olması ihtimali bulunmaktaydı ve uluslararası durum Türk Devleti için çok ehemmiyetli olacaktı. Bundan dolayı Cumhuriyet Hükûmeti ve Büyük Millet Meclisi, Türk Milleti'nin geleceğini bu şartlar içinde idare etmek durumundaydı. Ayrıca Büyük Millet Meclisi'nin tedbirlerine ve kararlarına Türk Milleti bütün yüreğiyle yardımcı olmalıydı.²⁹⁰

Türk Hükûmeti ve Meclisi, ordusu için elinden geleni yapmaktaydı. Lâkin bir taraftan da Türk idareciler istenmeyen hadiseler ile de uğraş vermektedir. II. Dünya Savaşı tüm şiddetiyle devam ederken, Türk Devleti 1943 sonlarında deprem felaketiyle bir kez daha karşı karşıya kalmıştır. Felaket Çorum, Amasya, Tokat, Ordu

²⁸⁸ “Yurdumuza İltica Eden İtalyanlar”, **Cumhuriyet**, Sayı:6897 (28 Ekim 1943), s.1.

²⁸⁹ Hergüner, **a.g.e.**, s.307.

²⁹⁰ “Cumhur Reisinin Hitabesi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6902 (2 Kasım 1943), s.1, 4.

ve Kastamonu vilayetlerinde pek çok insan kaybına ve yıkıma neden olmuştur. Türk idareciler tarafından her tarafa yardım ekibi ve malzeme gönderilmiştir.²⁹¹

Bu durum, Türk Devleti için kritik bir dönemde ilave yük demektir. Zira depremzedeleri kurtarmak için ordu birlikleri görevlendirilmişti ve askerî birlikler sivillerle birlikte kurtarma çalışmalarında görev almıştı.²⁹²

Türk Genelkurmayı; bir taraftan depremzedelerle ilgilenirken bu defa 16 Aralık 1943'te 2.000 tonluk Kalkavan şilebinin Sovyet denizaltıları tarafından batırılışı nedeniyle hareketli günler yaşamıştır. Bu olaydan sonra Türk Genelkurmayı harekete geçerek *“22 Aralık 1943'ten itibaren Harp filosunu İstanbul Boğazı Büyükdere koyuna göndermiş, İstanbul Boğazı yaklaşma sularında denizaltı savunma karakolları icra edilmeğe başlanmıştır. Tespit edilen denizaltılara zaman zaman su bombası hücumu da yapıldığı bu karakolların faydası olmuştur.”* Türk Ordusunun bu tedbirlerinden sonra kısmen Rus denizaltılarının Türk karasularına girişi azalmıştır.²⁹³

Tüm bu gelişmelerle birlikte Türk Devleti en kritik bir dönemde varını yoğunu ordusu için adeta seferber etmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 12 Aralık 1943'te tasarruf haftasını açarken bütçe fazlalığının yüzde yetmişinin orduya verildiğini ve ordudan bundan sonra da hiçbir şeyin esirgenmeyeceğini, hürriyet, istiklâl, vatan ve millet manalarının çok derin ve pahalıya mal olduğunu, gerektiğinde bu yolda varı yoğu vermeye hazır olduklarını belirtmiştir.²⁹⁴

Savaşın şiddetini arttırdığı 1943 sonuna doğru Türk Ordusu, teçhizat ve malzeme eksikliğini elinde tuttuğu insan gücüyle gidermeyi denemiştir. Bu kapsamda ihtiyatlarını devreye sokmuştur. 1332 doğumlu ihtiyat erlerinin silâh altına alınmaları, Millî Müdafaa Vekilliğinin 10/12/1943 tarihli ve 63.900 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nun 68'inci maddesine tevfiğe, İcra Vekilleri Heyetince 10/12/1943 tarihinde kabul olunmuş ve 1332 doğumlu ihtiyat erlerinin silâh altına alınması kararnamesi Reisicumhur İsmet İnönü tarafından imzalanmıştır. Böylelikle Türk Ordusu birlik mevcutlarını arttırarak

²⁹¹ “Zelzelede 600 Vatandaş Kaybettik”, **Cumhuriyet**, Sayı:6928 (28 Kasım 1943), s.1.

²⁹² “On Binlerce Bina Yıkıldı-Asker ve Sivil Bütün Vatandaşlar Felaketzedeleri Kurtarmak İçin Feragatle Çalışıyor”, **Cumhuriyet**, Sayı:6931 (1 Aralık 1943), s.1.

²⁹³ Hergüner, **a.g.e.**, s.317.

²⁹⁴ “Başvekilimiz Diyor ki: Bütçe Fazlalığımızın Yüzde Yetmiş Beşi Ordumuza Verilmiştir”, **Cumhuriyet**, Sayı:6940 (13 Aralık 1943), s.1.

olası bir saldırı anında sayıca daha fazla askerle düşmanı etkisiz hale getirmek²⁹⁵ düşüncesini uygulamaya koymuştur.

1943 senesi sonlarında Türk Ordusu bir gerçeğin farkına varmıştır. II. Dünya Savaşı başladığından o güne kadar Türk Genelkurmayı, askerî birliklerini sınırlarda güçlü tutmakta ve başkent Ankara'nın savunulması için ciddi bir askerî birlik ayırmamaktaydı. 1943 sonlarında Ankara'ya inen dört Amerikan askerî uçağı "eğer bu uçaklardaki askerî personel başkente zarar vermek maksatlı bir girişimde bulursa", şehirde bu teşebbüse karşı koyacak elde yeterli birlik olmadığını akıllara getirmiştir. Bunun üzerine Muhittin Ergüneş'in görev yaptığı tümen, Hadımköy'den Ankara'ya uzun ve zor bir yolculuktan sonra ulaşmış ve başkent emniyetini almıştır.²⁹⁶

²⁹⁵ B.C.A. (10 Aralık 1943), Sayı: 1353, Dosya:, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 104.3.35.

²⁹⁶ Ahmet Şerif İzgören, **Bir Türk Zabitinin Anıları Muhittin Ergüneş 1917**, Ankara, 2011, s.55.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜTTEFİKLERİN ÜSTÜNLÜĞÜ VE SAVAŞIN SONA ERMESİ- “1944-1945” DÖNEMİNDE TÜRK ORDUSU

A. 1944 SENESİNE GİRERKEN TÜRK ORDUSU

1. Teşkilat-Teçhizat-Doktrin

Yeni bir yıla girerken Türk Ordusu harp hazırlıklarını olanca hızıyla sürdürmekteydi. Her ne kadar o güne kadar savaştan uzak kalınmıştı. “*Dış politikayı idare edenler, kararlarında hep savaşın dışında kalmak düşüncesi ile hareket ediyorlardı.*”¹ Fakat Türkiye Cumhuriyeti I. Dünya Savaşı’nda olduğu gibi kendisini bir anda bu savaşın içinde bulabilirdi. Bu nedenle Türk Hükûmeti’ne göre hiçbir olasılık da göz ardı edilmemeliydi.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu yeni yıl mesajı ile de her türlü savaş ihtimalinin göz önünde bulundurulduğunu ve hazırlıkların müteakip yılda da sürdürüleceğini şu sözlerle ifade etmiştir: “*1944 yılının daha çok facialı olacağını gösteren alametler de ufuklarda eksik değildir. Bu alevlerden ve facialardan Türk Milleti masun kalmış ve bugüne kadar yalnız darlık ve sıkıntı isabet etmiştir. Çünkü Türk Milleti, ufuktaki tehlikelere karşı hiçbir vakit göz yummamış ve bu tehlikeler onu daima hazırlıklı ve kararlı bulmuştur. Harp daha ziyade harpten korkanları ezer. Biz harpten kaçmadığımız ve harp için hazırlıklı olduğumuz içindir ki vatanımızı harp yangınlarından kurtarabildik. Bundan sonra da bu politikaya devam edeceğiz.*”²

Türk Başbakan’ın harbe yönelik hazır oldukları şeklindeki bu sözlerine karşılık kuşkusuz Türk Devleti’nin ordusundaki harp malzemesi ve teçhizatında pek çok eksikler hâlâ devam etmekteydi. Ama Türkiye Cumhuriyeti idarecileri 1944 başına kadar her türlü baskıya rağmen bir şekilde harbe girmeden ve milletini bir yangın çemberi içinde zayi etmeden gelebilmişti. Bunda ordusunun eksikliklerine

¹ Selim Deringil, *Denge Oyunu-İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s.1

² “Başvekilin Yılbaşı Mesajı”, *Cumhuriyet*, Sayı:6959 (1 Ocak 1944), s.1.

rağmen Silâhlı Kuvvetlerinin caydırıcı bir işlevinin etkili olduğunu kabul etmek gerekir.

Savaşın sonuna doğru Türk Ordusu yurt dışından temin etmeye çalıştığı harp malzemesi, teçhizat ve silahlar ile donanımsal eksiklerini giderme çalışmalarını devam ettirmiştir. Bu dönemde Türk Devleti Müttefik ve Mihver'den silah almayı gerçekleştirebilen nadir devletlerden olmuştur.

Harbin başlangıç safhasında Trakya'da güçlü ordu bulundurmayı amaçlayan Türk Ordusu Almanları savaşı katbetme ihtimalinin ortaya çıkması ile birlikte beliren Sovyet tehdidi karşısında doğu sınırındaki birliklerinin imkân ve kabiliyetini arttırmaya yönelik çalışmalarına ağırlık vermiştir.

1944 senesine girerken Türk kara birliklerinin mevcudu bir milyon civarında olmakla birlikte, Alman tehdidinin azalmasına bağlı olarak aynı yılın sonunda asker sayısı 700.000, 1945 senesinde ise 500.000 civarına inecektir.³

Yine İlhan Tekeli ve Selim İlkin'e göre savaşın son döneminde Türk Ordusu *“savaş performansının ne olacağı belli olmayan bir zıhlı bir de motorize tümen oluşturabilmiştir. Buna karşılık tanksavar kullanımı ve tanklara karşı gözü pek teknikleri kullanmaya başlamıştır. Ama uçaksavar ve erken uyarı radarlarının kullanımında aynı gelişmeyi gerçekleştirmiştir.”*⁴

Yeni yılın ne getireceği, tüm dünya devletleri gibi Türk Devleti'nin de merak ettiği öncelikli bir konuydu. Girilmekte olan 1944 senesinin çok kritik olduğu ve Almanların 30 Aralık 1943'te ülke topraklarına ve işgal ettikleri yerlere 3.000 uçakla yapılan Müttefik saldırılarına karşı direneceği, Hitler'in milletine verdiği *“Müttefikleri karada lâyük oldukları tarzda karşılayacağız. Bomba harbinde intikam saati gelecektir. Bu nevi harbin başka bir cephesi de vardır.”*⁵ şeklindeki mesajından anlaşılıyordu.

Hitler'in bu sözleri artık harbin yeni bir döneminin başladığının da işaretini veriyordu. Bu yeni dönem ise Mihver'in, Müttefiklere karşı var olma savaşı

³ İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si Birinci Cilt**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s.659. İlhan Tekeli, Selim İlkin'in değerlendirmelerine göre 1938 sonunda Türk Kara birliklerindeki asker sayısı:1938 sonunda 200.000, 1939 sonunda 300.000, 1940 sonunda 600.000, 1941 sonunda 900.000, 1942 sonunda 1.000.000 civarındaydı.

⁴ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.659.

⁵ “Hitler, Milletine Bir Mesaj Neşretti: Müttefikleri Karada Lâyık Oldukları Tarzda Karşılayacağız”, **Cumhuriyet**, Sayı:6959 (1 Ocak 1944), s.1.

olacaktır. Tarafların artık son kozlarını kullanacağı bu kritik ve yeni dönemde, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun da yukarıda ifade ettiği gibi Türk Ordusunun tüm hazırlıklarını sürdürmesi gerekiyordu. Bu nedenle Türk Ordu birlikleri harbin son döneminde ordugâhta alarm durumunda vazife yapmaya devam etmişlerdir.

Yeni bir seneye girildiği günlerde Almanya, Müttefiklerin hava taarruzlarına maruz kalırken, Rus Ordusu ise Polonya hududuna doğru ilerlemeye başladı.⁶ Bu durum karşısında Baltık ülkeleri 2 Ocak 1944'ten itibaren karartma tedbirlerini uygulamaya koymuş, İsveç'te genel seferberlik ilân edilmiştir.⁷

Savaşın şiddetini arttırdığı bu günlerde Türk kamuoyu gibi dünya kamuoyu da Türkiye'nin geleceğini merak etmekteydi. Londra'da yayımlanan İngiliz Sunday Dispatch gazetesine göre Türkiye ve Müttefik Devletler ile Kahire'de Türk Ordusunun savaşa girmesi yönünde varılan anlaşmanın fiiliyatta tatbiki için hakiki zamanın bir sır olarak kalması lazımdı.⁸

Yine aynı gazeteye göre askerî bakımdan ileride yapılacak olası Balkan taarruzunda, Müttefik sevkulceyşinin (ordunun sevk ve idaresi) inkişafı zamanı gelince, Türkiye'nin bazı kolaylıklar temin edeceği muhtemeldi. Bu kolaylıklar arasında üsler vermek, Müttefikler tarafına geçme hakkı vermek ve Çanakkale'yi açmak hususları dâhildi. Ayrıca son safhada Türkiye belki harbe de girebilirdi. Fakat Türkiye hâlen bir harp ilân etmeye veya askerî bir taarruza girişmeye eğimli görünmüyordu. Almanya hücum etmedikçe de bunu yapmayacaktı. Bir başka İngiliz gazetesi Sunday Graphic'in Washington kaynaklarına dayandırarak verdiği haberde ise Türkiye harbe girmek istikametinde artık uzun yolun sonuna yaklaşmak üzereydi.⁹

Bu nedenle harbin sonlarına doğru da Türk Ordusu harp donanımındaki araç, silah ve malzemelerin tedarikindeki temposunu hiç aksatmamıştır. Örneğin Gölcük Tersanesi'nde inşa edilen Kasırga hücumbotu 1944 ve Tayfun hücumbotu 1946 yıllarında donanmaya katılmıştır. 1939-1945 yılları arasındaki dönemde iki muhrip, üç denizaltı gemisi, dokuz mayın tarama, üç adet mayın gemisi, sekiz adet liman

⁶ "Rus Ordusu Polonya Hududuna Yaklaştı", **Cumhuriyet**, Sayı:6961 (3 Ocak 1944), s.1.

⁷ "Avrupa'da Heyecan ve Telaş", **Cumhuriyet**, Sayı:6962 (4 Ocak 1944), s.1.

⁸ "Türkiye'nin Vaziyeti", **Cumhuriyet**, Sayı:6962 (4 Ocak 1944), s.3.

⁹ "Türkiye'nin Vaziyeti", **Cumhuriyet**, Sayı:6962 (4 Ocak 1944), s.3.

savunma, dört hücumbot ve bir adet ağ gemisi olmak üzere toplam otuz adet muhtelif tip ve nitelikte savaş gemisi donanmaya katılmıştır.¹⁰

2. Türk Ordusunda Sinirler Geriliyor

1939 senesinden 1944 başına kadar tam beş yıldır Türk ordu mensupları, zor şartlarda ve büyük çoğunluğu ordugâhta olmak üzere ülkesini olası saldırılara karşı korumak için alarm durumunda bekliyordu. 1.000.000 civarında olan ve hayatının en güzel döneminde olan bu insanlar için hayatlarına mal olabilecek bir saldırı anını beklemesi kuşkusuz kolay değildi ve artık beklemenin de sabrın sınırlarını zorladığı muhakkaktı.

Arazi şartlarında soğuk, sıcak geçen günler, aylar ve seneler zarfında sıcak aile ortamından ve sevdiklerinden uzak bir bekleyiş, askerler kadar Türk komuta heyetini de artık rahatsız etmekteydi. 1940-1945 yılları arasında Trakya bölgesindeki *Yassıviran Mevkiinde* 20. Kolordu 33. Tümen 66. Alay 3. Tabur 11. Bölük Komutanlığı yapmış, rütbesi o sıralar üsteğmen olan İsmail Lütfi anılarında Türk Ordusu'nda beklemekten ötürü sinirlerin yıpranmış olduğunu ve bunun savaşın psikolojik etkisinin sonucu olduğunu belirtmektedir. Bu gerginlik artık öyle bir seviyeye gelmişti ki ordugâhta bir taraftan sürekli gözetleme yaparak Alman hava taarruzu bekleyen birlikler, uzaklarda gördükleri uçan turna kuşlarını bile düşman uçakları olarak algılamakta, bunun neticesinde “tam siper” komutuyla mevzi almakta ve endişeli bekleyiş başlamaktaydı. Her ne kadar sonradan bu uçan sürünün Alman uçakları olmadığı anlaşılmış olsa da ordu mensuplarında gereksiz yere sinirler gerilmekteydi. Fakat öte yandan komutanlar bu yanılgıya rağmen uçan turnaların Alman hava hücumu olmamasına sevinmekteydi.¹¹

İsmail Lütfi'ye göre beklemek savaşmaktan zordu ve tüm tehlikelere rağmen muhtemel bir Alman taarruzundan da endişe duyulmaktaydı. Ama silâh arkadaşları ile yaptıkları çadır toplantılarında ne pahasına olursa olsun Alman taarruzlarını ve olası saldırıları savacaklarına emindiler. Lâkin zaman geçmiyor ve gelecek endişesi orduda sinirleri geriyordu.

¹⁰ Figen Atabey, “İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Donanması”, **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2011, Ağustos 2011, Sayı: 18, s.136.

¹¹ **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.255-256.

İşte böyle bir ortamda subaylara moral aşlamak, tecrübesini komuta heyetine aktarma maksadıyla Cumhurbaşkanı İsmet Paşa tüm subayları toplayarak şu konuşmayı yapmıştır: “İçinde bulunduğunuz durumu ve çektiğiniz sıkıntıları biliyorum. Devlet ve hükümet olarak milletimizin imkânları dâhilinde sizlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve daha iyi imkânlar sağlamak için büyük çaba sarf ediyoruz. Dört yıldır çadırda yaşıyor ve bekliyorsunuz. Ben savaşta beklemenin ne demek olduğunu çok iyi bilirim. Beklemek savaşmaktan zordur. Ancak vatan müdafaası için göreviniz burada beklemek ve savaşa hazır bulunmaktır.”¹²

“Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları” adlı eserde de II. Dünya Savaşı yıllarındaki Türk Ordusuna ait sıkıntılara dair pek çok yaşanmış örnek mevcuttur. Fakat kuşkusuz bu sıkıntıların başında iâşe konusunda yaşananlar ve harp teçhizatındaki yetersizlikler gelmekteydi. Tüm bu sorunlar birleşince ister istemez ordu mensupları arasında bir endişe hâkim olmuş, bu durum da stresli bir çalışma ortamının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kuşkusuz bu sıkıntılar sadece vazife başındaki birlikler ile sınırlı değildi. Askerî eğitim kurumları da değişik sorunlar yaşamaktaydı. Bu yıllarda askerî okullarda dahi karyola orduya henüz girmediğinden dolayı kullanılmıyordu. Yataklar ve yastıkların içi otla veya kırpıntı denilen bez parçaları ile dolduruluyordu. Askerî okul yemekhanelerinde ara sıra et yemeği olarak İngiltere’den konserve olarak geldiği iddia edilen ve “Churchill” adı takılmış olan dana eti verilmekteydi.¹³

3. Anılarda 1944 Senesine Girerken Türk Ordusu

Alman ordularının bütün cephelerde gerilemeye başladığı 1944 senesine gelindiğinde Türk askeri; henüz harbe girmemiş olmakla birlikte harp yıllarının getirdiği yorgunluk, sürekli harbe girilme endişesinin yarattığı psikolojik tahribat nedeniyle yıpranmıştı. Savaş yıllarında piyade teğmen, üsteğmen ve yüzbaşı olarak görev yapmış olan Niyazi Hekimgil anılarında II. Dünya Savaşı’nın o günlerini şu şekilde anlatmıştır:¹⁴

¹² Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, s.256, 257.

¹³ Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, s.1, 2.

¹⁴ Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları, s.193-197.

1. Askerî birlikler; kışlalarını boşaltmış, şehir, kasaba ve köylerin dışında çadırılı ordugâh durumunda cephesinde yıllar boyu düşmana karşı hazırlıklı beklemiş, hava keşiflerine karşı kendini kamufle etmiştir.

2. Alman birlikleri tüm batı ve doğu Balkan ülkelerini, adaları, Girit'i vurup işgal edince, Türkiye Meriç Köprüsü'nü havaya uçurmuştur.

3. Her ihtimale karşı Türk Devleti daha geride Çatalca'da Çakmak savunma hattını inşa etmiştir.

4. Hava savunma tedbirleri kapsamında il ve ilçelerde tüm meskûn mahallerde pencerelere kara perde takılmış ve gece karartması uygulanmıştır. Evlerden ışığın dışarı sızmaması tatbikatlarla pekiştirilmiş ve elektrik yerine gemici feneri ve mum kullanılmıştır.

5. Ordularda küçük tank birlikleri ve motosikletliler bulunmasına rağmen topçu birliklerinin topları Macar katanaları ile çekilmiştir. Piyade birliklerinin eşya, silâh ve cephanesini, halktan satın alınan çoğu sütçü beygiri olan atlar ve kullanılmış furgon arabaları ile nakledilmişlerdir.

6. Tümen Komutanı'nın bile binek otosu olmayıp faytonu vardı. Amerikan ve İngiliz yardımı gelince hepsi değişmeye başlamıştır. İngilizlerin sağlam fotinlerine Türk askeri Çörçil adını takmıştı. Eratın postalları hep tamirle idare edilirdi ve aralarında çarık giyenler de vardı. Ayrıca kösele ve deri bulmak da zordu. Türk askerinin harp kıyafetine dair istekler tam olarak karşılanmıyordu.

7. Onarım ve istihkâm malzemesinin noksanlığı erin kasaturası ve belindeki kürekle karşılanıyordu.

8. Birliklerin yerleşim alanlarından uzak bulunmaları dolayısıyla posta işleri aksamakta, içme suyu tedarikinde güçlük çekilmekteydi.

9. Birliklerde taşıyıcı olarak kullanılan at, katır ve develerin yemleri o kadar zor karşılanıyordu ki bazen bu hayvanlar çayırdaki otlar gibi birbirlerinin kuyruklarını içgüdüleriyle koparıyordu. Dört mevsim çadır altında ikamet ediyor ve bu hayvanları kışta korumakta uygun mahal bulmakta zorluk çekilmekteydi. Bahar ve yaz mevsimi ile çayır vakti gelince hayvanlar meralarda otlatılıyordu.

10. Çadırılı ordugâh mutfağı sabah, öğle, akşam için sürekli çalışmaktaydı. Et ve sebze, veteriner subayının kontrolünden geçtikten sonra pişirilmekteydi. Artık gıda maddesi ortada bırakılmazdı.

Birliklerin sahra helâlarının yerleri birliğe uzak mahallerde seçilmişti. Kokuşmayı, sineklerden korunmayı sağlamak için üstlerine kullanıldığı andan sonra toprak atılması âdet hâline getirilmişti.

11. Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşı'ndan kalma madenî sahra fırınları birliğin içinde kurulmakta, tayın ekmeği titizlikle pişirilerek birliğin birimlerine usulünce dağıtılmaktaydı.

12. Harp Akademisi ve Yedek Subay Okulu İstanbul'dan Ankara'ya, Piyade Atış Okulu Çankırı'ya, Gülhane Askerî Hastanesi Ankara'daki Cebeci'ye taşınmış, İstanbul'daki Topçu Atış Okulu Polatlı'ya tespit edilen yerlere nakledilmişlerdir.

13. Cephe yerlerini tutan birliklerin boş kalan kışlalarının bakımı da düşünülmüş, bu maksatla elverişli ekipler bırakılmış, korunması sağlanmıştır.

14. Çadırılı ordugâhlarda bit salgını başlamış, birlik komutanı günlük talim defterine her gün bit muayenesi zamanını yazma zorunluluğunu getirmiştir. Bit muayenesiyle eratin saçları da sıfır numara tıraş edilmekteydi.

15. İl ve ilçelerin tepe veya yüksek yerlerine halkı uyarmak maksadıyla ihbar alârm tesisleri kurulmuştur. İkazla duyulan alârm sesi karşısında halk sokakta ise görünmeyecek bir yere, evlerde bodrum gibi zeminlere veya bahçelerde hazırlanmış olan üstü betonla kaplı sığınaklara girerek, alârmın ikinci verilmesine kadar sığınakta kalma eğitimleri yaptırılmış, böylelikle halk olası durumlara alıştırmıştır.

17. Zehirli gazlara karşı, bilhassa öldürücü gazlardan korunmak için maske kullanma eğitimi sık sık yapılmıştır.

18. Halk ihtiyacını sağlamakta her bakımdan şaşkın hâle gelmiş, gıda maddeleri sıkıntısı baş göstermiş, karne usulü ile alım satım düzeni kurulmuş, satıcılarının kapılarında, fırınların önlerinde halk kuyrukları çoğalmış ve bu sıkıntıya ve mahrumiyete katlanan halka karaborsa ayrı bir külfet olmuştur. İstifçilikle köşe başı milyonerleri her mahalde türemeye başlamıştır.

19. Ordu, kolordu ve tümen karargâhları dışındaki birlikler çadırılı ordugâhta iken bu birliklerin subay ve astsubaylarının aileleri yanlarında değildi. Ancak, bazı

köylere yakın birliklerde subayların köylülerden birer oda kiralayarak ailesini köye getirdikleri, daha sonra bu işin yaygınlaştığı görülmüştür. Ailenin gelmesi rütbeli personeli çift masraftan kurtarmıştır.

En üst kademedeki komutanlar dahi o günlerde aynı sıkıntıyı çekmiş, ailelerinden ayrı zor şartlarda vazifelerini, yerine getirmiştir. O zamanki 1'inci Ordunun Komutanı olan Org. Cemil Toydemir ve ailesi de belirtilen sorunları yaşamıştır. 1'inci Ordu Komutanı Org. Cemil Toydemir'in kızı Ciyadet Perin de II. Dünya Savaşı yıllarında babasından ayrı olan asker çocuklarından sadece biriydi ve bu durumu daha sonra şu şekilde anlatmıştır: *“Babam, Fahrettin Altay'ın yerine I. Ordu Komutanlığına atanmıştı. Babam da Çatalca'ya yerleştirilen birliklerin başındaydı. Almanlarla karşı karşıyaydılar. Babam, savaş başladığı günden itibaren annemi de alarak Yassıviran köyüne yerleşmişti. Bizler, okulumuz nedeniyle İstanbul'da kalmıştık. Babam 10-15 günde bir İstanbul'a gelir, bizleri görür, kendisinin de bazı ihtiyaçlarını giderdikten sonra Yassıviran'a dönerdi.”*¹⁵

20. 2'nci Ordu 5'inci Kolordu 5'inci Tümen'in Karaman'daki 95'inci Piyade Alayı üç tabur, dokuz bölük, üç ağır makineli bölük ile bir muhabere takımından ibaretti. Subayların çoğu Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşlarında savaşmış ve en küçük rütbelisi önyüzbaşı idiler. Bu nedenle, bölüklerde teğmen ve üsteğmen mevcudu yetersizdi. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra terhis edilen yedek subaylar ve çok yaşlı 1909 doğumlu erat silâhına alınmış ve böylece bölüklerde takım komutanları ve erat mevcudu tespit edilen mevcuda yükseltilmiştir.

21. Bu savaş yıllarında subayların aylık maaşları ise şu şekildeydi.

Asteğmen maaşı :55 TL

Teğmen maaşı :66 TL

Üsteğmen maaşı :76 TL

Yüzbaşı maaşı :96 TL

O günlerde 900 gram ekmek fiyatı yedi kuruştı. (tayın ekmeği de 900 gramdı) Bir kilogram şeker 18 kuruş, bir kilogram et ise 18 kuruştı ve bu fiyatlar seferi hâlde ordu ve halk için karne usulüne tâbi alım satım maddeleri idiler.

¹⁵ Rifat Bali, “Ordu Komutanı Orgeneral Cemil Cahit Toydemir'in Almanya Gezisi Hitler ile Görüşme”, (çevrimiçi)
http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/hitler_ile_gorusme.pdf, 23 Ocak 2014.

22. Mektuplaşma, haber alma ve verme çok gizli idi. Mektuplar askerî posta numarası ile adres yazılmadan alınır ve gönderilirdi. Örneğin; Mehmet Akalın As. Pos. (.....) Postahanelerde bir bölüm bu işle görevli olduklarından mektupta yazılı numaranın hangi birliğe ait olduğu bilinirdi. Ait olduğu torbada toplanır ve çok gizli olarak birliğe gönderilir ve birlikte de bu mektuplar gözden geçirildikten sonra sahibine verilir.

23. Alman zulmünden perişan hâlde kaçmayı başaran Yahudiler zaman zaman kabileler hâlinde Türkiye'ye gelerek sığınmış, Çine'ye kadar gelmiş ve bir kasıt ve bir maksat taşımadığı görülerek daha sonra gitmek istedikleri yerlere müsaade edilmişlerdir.

II. Dünya Savaşı yıllarında Türk Ordusunda asteğmen, teğmen, üsteğmen rütbeleriyle görev yapmış olan Adnan Çelikoğlu ise bu dönemdeki Türk Ordusu'na yaşanan sıkıntılara dair şu tespitleri yapmıştır: *“Askerlere 900 gram ekmek verilmesine karşın sivil halka her gün için adam başına karneyle 250 gr. ekmek veriliyordu. Amerika'dan ithal edilen beyaz un bizim içindi. Hayvanlara arpa ve yulaf bulunmadığı için, keçiboynuzu (harnup), incir, üzüm ve küspe yediriliyordu. Doğal olarak bu gıdaların bir kısmı, erler tarafından yenecek şeylerdi. Bunun için önlemler alınıyor, hayvanlar alışıktı olmadıkları bu tür gıdaları yemiyor ve açlıktan çölburlarını ve birbirlerinin kuyruklarını kemiriyorlardı.”*¹⁶

Yine Adnan Çelikoğlu kıt'aya göreve çıktıktan sonra Türk Ordusunda silâh, araç, malzeme eksikliği olduğunu öğrendiklerini belirtmiştir. Bu yıllarda Türk Ordusunda İngiliz, Fransız silâh ve harp malzemesinin daha çok geldiğine değinen Çelikoğlu, orduda I. Dünya Savaşı'ndan kalma oldukça eski Alman askerî malzemenin varlığına, hayvanların nal ve mıhları, binek takımları, erlerin ayakkabısı dâhil pek çok askerî malzemenin yurt dışından geldiğine vurgu yapmıştır.¹⁷

¹⁶ Adnan Çelikoğlu, **Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.50.

¹⁷ Çelikoğlu, **a.g.e.**, s.50, 51.

B. İNGİLİZ HAVA KUVVETLERİNDEN ANKARA'YA ASKERÎ ZİYARET VE YAŞANAN GERGİNLİK

1. İngiliz Hava Kuvvetlerinden Bir Askerî Heyetin Türkiye Ziyareti

Kahire'de alınan kararlar uyarınca İngiliz Hava Kuvvetlerinden Mareşal Linnel başkanlığında bir askerî heyet 1944 Şubat ayının başında Ankara'da görüşmelerde bulunmuştur. Görüşmelere katılan Türk yetkililer 500 Sherman Tankı, 300 savaş uçağı, en azından 180.000 ton araç ve gereç talep etmiştir. İngiliz askerî heyeti ise görüşmelerde bütün güçlerini Müttefiklerin kullanacağı hava meydanlarının hazırlanmasına harcamışlardır.¹⁸

Onlar için önemli olan uçaklarını indirmeyi planladıkları hava alanlarıydı ve bu hava alanları İngilizlerce Türkiye'nin güneyinde düşünölmekteydi.

Görüşmelerde İngiliz askerî heyeti Türk meslektaşlarından istenen askerî malzeme konusunda bir indirim yapmayacaklarını hemen anlamışlardır. İngiliz Heyet Başkanı durumun üzerine gidilmesini, gerekirse görüşmelerden çekilme pahasına pazarlıktan kaçınılmasını önermiştir. Ancak İngiliz Genelkurmay Başkanı buna karşı çıkarak müzakerelerin sürdürölmesinin Almanya'yı Türkiye üzerinden gelebilecek bir tehlikeyi hesaba katmaya zorlayacağını söylemiştir. Churchill ve Eden, Türkiye'yi böyle bir paravan olarak kullanmanın hiç yoktan iyi olduğı kanısındaydı. Fakat görüşmeler bir türlü ilerlemiyordu. Türk Dışışleri Bakanı Menemencioğlu, İngilizlerin Türkiye'ye karşı samimi olmadığı kanısındaydı. İcra edilen askerî müzakereler sırasında İngiliz askerî uzmanların öngördüğü tüm tesislerin Türkiye'nin güneyinde yer alması, kuzey kesimin boş bırakılması ise Türk Dışışleri Bakanı'nı endişelendirmiştir.¹⁹

Öte yandan İngiltere'ye talep ettikleri üslerin verilmesi, müteakip dönemde Rusların da aynı isteklerle karşalarına çıkması demektir. Bu nedenle Türk tarafı sürekli kendi isteklerini ard arda sıralamıştır. Nihayetinde görüşmeler tam bir sonuca

¹⁸ Mahmut Goloğlu, *Millî Şef Dönemi (1939-1945)*, Ankara, 1974, s.233.

¹⁹ Deringil, *a.g.e.*, s.239. Mahmut Goloğlu, *a.g.e.*, s.234. Oran, *Türk Dış Politikası, Cilt I:1919-1980*, s.238.

varılmadan 3 Şubat 1944'te kesilmiş ve görüşmelerden Linnel Heyeti hoşnutsuzluğunu saklamadan Ankara'dan ayrılmıştır.²⁰

2. Türkiye'ye Müttefik Yardımlarının Kesilmesi

*“Tahran ve Kahire Konferansları'ndan, 1943 sonlarında Müttefiklerin zafer kokusunu almasından sonra, Türkiye'yi Almanya ve onunla birlikte olan devletlerden koparabilmek için başta İngilizlerin ve Londra'yı destekleyen Washington'un siyasal baskıları giderek yoğunlaştı.”*²¹

Artık Türk yetkililer üzerindeki Müttefikler lehine aktif olarak savaşa girilmesi yönündeki baskılar artmaya başlamıştı. Bununla birlikte İngiliz gazeteleri de Türk Devleti aleyhinde yayınlar yaparak Türklerin gereksiz yere Ruslardan korkarak savaştan kaçtıklarını yazıyordu. 4 Şubat 1944'te ise Amerikan Dışişleri Bakanı Cordell Hull, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Laurence A. Steinhardt'a “Türkiye'deki İngiliz askerî heyeti derhal Türkler ile ilişkilerini dondursun” emrini göndermiş ve böylelikle Türkiye'ye yapılmakta olan İngiliz ve Amerikan yardımı kesilmiştir.²²

Gerçi bu yardımların kesileceğinin sinyali 1943 senesinde verilmeye başlamıştı. 1943 yılında gerçekleşen konferanslarda Türkiye'nin fiili olarak savaşa katılması doğrultusunda Roosevelt ve özellikle de Churchill gayret göstermiş ve 1944 Ocak ayının başlarında İngiltere bu yöndeki çabalarını artırmıştı. İngiliz yetkililer, Amerikan Dışişleri Bakanı Hull'dan, Türkiye'deki Büyükelçileri Steinhardt aracılığıyla Amerikan Hükûmeti'nin de Türkiye'nin savaşa aktif olarak katılması arzusunda olduğunu iletmesini talep etmiş ve bu talepleri gerçekleştirmiştir. İngiliz ve Amerikan ortak ısrarları karşısında ise Menemencioğlu Türk Hükûmeti'nin savaşa ilke olarak katılma kararı aldığını ifade etmiş ve ülke savunması için hayati bir öneme sahip 180 bin ton savaş malzemesi, 68 bin ton benzinin İngiltere tarafından verilir verilmez Türkiye'nin savaşa gireceğini söylemiştir. İngiliz yetkililerine göreyse bu malzemeler Türklere zaten verilmişti. Bu farklı görüş

²⁰ Gotthard Jaeschke, (çeviren Gülayşe Koçak), **Türkiye Kronolojisi (1938-1945)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, XVII.Dizi, Sayı:59, Ankara, 1990, s.94. Deringil, **a.g.e.**, s.465. Goloğlu, **a.g.e.**, s.234.

²¹ Cüneyt Arcayürek, **İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları, 1.Baskı, İstanbul, 2010, s.235.

²² Goloğlu, **a.g.e.**, s.234.

ortamında iki ülke ilişkileri gerginleşmiştir. Nihayetinde İngiltere, Türkiye'ye savaş malzemesi gönderimini durdurma kararı almış ve Türkiye'de bulunan askerî heyetini geri çekmiştir.²³

6 Şubat 1944'te ise Londra'ya bir telgraf çeken İngiltere'nin Ankara Maslahatgüzarı Bennet, İngiltere'nin Türkiye'ye söz verdiğinden çok düşük düzeyde yardım edildiğini kabul etmiş ve Türklerin düzenli bir biçimde silâh sevkiyatını istemekte haklı olduklarını ifade etmiştir. Ancak, Türk tarafının Adana'da söz verilen ölçüde yardımın değişen koşullar nedeniyle azaltılmasını kabul etmesi gerekmektedir. İngilizlere göre Türk yetkililerin askerî yardımlardaki aşırı ısrarı Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'ndan kaynaklanmaktaydı. İngiltere'nin Ankara Maslahatgüzarı Bennet'e göre Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, Türk-İngiliz Askerî görüşmelerindeki gelişmeleri düzenli bir biçimde Almanlara aktarmaktaydı.²⁴

Tarafların kendi ilkelerinden taviz vermemeleri neticesinde görüşmelerden bir netice alınamamış, 1944'ün Şubat ayı başlarında İngiltere ve ABD, Türkiye'ye askerî malzeme gönderimini durdurmuştur. Times'ın bir makalesine göre Türkiye'ye silâh sevkiyatının durdurulması siyasî bir karar değildi.²⁵ Yine Times'a göre Türkiye Almaya ile olan ilişkiler noktasında hemen şimdi karar vermeliydi. Aksi takdirde savaştan sonra yalnız kalacaktı.²⁶

Londra'da yayın yapan gazeteler, Türkiye'ye yapılan sevkiyatın kesilmesi etrafında neşriyata bulunmuş, kendi kamuoylarını bilgilendirmiştir. Daily Herald gazetesine göre Türkiye'ye harp malzemesi sevkiyatının durdurulması Ankara'da hayret ve infial uyandırmıştı. Fakat bu yardımların durdurulması doğaldı. Çünkü bu malzemeler İngiliz Ordusunun işine yarayabilirdi.²⁷ Ayrıca Türk Devleti, Müttefikler lehine harbe girmek noktasında oldukça tereddütlüydü.

Bununla birlikte Amerika ve İngiltere, Şubat 1944'ten itibaren Türkiye'nin Almanya'ya krom ihracatını durdurması için baskı uygulamaya devam etmiştir. Bu baskının altında yatan neden ise Almanya ile 9 Ekim 1941'de imzalanan ticaret

²³ Nuri Karakaş, "Amerikan 'Ödünç Verme ve Kiralama' Yardımlarında Türkiye", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.XXIV, Sayı:1, Temmuz 2009, s.40, 41. (çevrimiçi) http://www.egeweb2.ege.edu.tr/tid/dosyalar/XXIV-1_2009/TIDXXIV-1_2009-03.pdf, 25 Ocak 2014.

²⁴ Deringil, **a.g.e.**, s.240.

²⁵ "Times'ın Yeni Makalesi", **Cumhuriyet**, Sayı:7022 (4 Mart 1944), s.1, 3.

²⁶ Jaeschke, **a.g.e.**, s.94.

²⁷ "Türkiye'ye Gönderilen Harp Malzemesi", **Cumhuriyet**, Sayı:7024 (6 Mart 1944), s.3.

anlaşması gereği Türkiye'nin, Almanya'ya 1943 Ocak ayından itibaren krom ihracatına başlamış olmasıydı.

Türk Ordusuna gönderilen harp malzemesinin sevkiyatının askıya alındığı bu günlerde 30-31 Mart 1944'te Marmaris'in güneyinde bir Türk "Krom" şilebi torpillenerek batırılmıştır. Kızılada civarında kendini göstermeyen bir denizaltı tarafından Türk gemisinin torpillenerek 9-10 dakika içinde batması,²⁸ Türk makamlarını oldukça endişelendirmiştir.

Neticede İngiltere ve ABD, Türkiye'yi savaşa sokmaya yönelik yoğun çabaları sonucunda istediklerini elde edememiş, Türk Devleti'ne yapılmakta olan yardımlar 1 Nisan 1944'te kesilmiş²⁹ ve arkasından Amerikan kaynaklı "Ödünç Verme ve Kiralama" yardımlarının gönderilmesine de ara verilmiştir.

C. GENELKURMAY BAŞKANI MAREŞAL FEVZİ ÇAKMAK'IN ORDUDAN AYRILMASI

Atatürk'ün ölümünden sonra Avrupa devletleri II. Dünya Savaşı'na doğru sürüklenirken Türk Devleti'nde "*O günlerin en güçlü adamı ordunun başındaki Mareşal Fevzi Çakmak'tı. Ordu Mareşalin emrinde ve Mareşal, saygınlığın doruğundaydı. Zaten Mareşal, Anadolu İhtilâli'ni yapanların en yaşlısı ve Cumhuriyet'in korunma ve kollanmasında güvenilen direkti. O zaman kuvvet komutanlıkları olmadığı için, ordu komutanlarıyla hava birliklerinin ve donanmanın komutanı da mareşaldi. Yani silâhli kuvvetler tamamen onun emrindeydi.*"³⁰

Emrindeki ordu birliklerine II. Dünya savaşı yıllarında da komutanlık ederek teçhizat ve donanımsal eksikliğe rağmen, eldeki mevcut kaynaklarla orduyu olası bir harbe hazırlamış, ülke savunması için tecrübesinden yararlanmış olan Mareşal Fevzi Çakmak, 12 Ocak 1944 tarihinde yaş haddinden ötürü ordudaki görevinden ayrılmıştır.

Bu kritik dönemde bir ordunun başındaki en üst komutanın görevden ayrılması kuskusuz önemli bir olaydı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Mareşal

²⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C.8, Devre VII, İçtima 1, 31 Mart 1944, s.98, 99. Goloğlu, a.g.e., s.235.

²⁹ Gül İnanc Barkay, ABD Diplomasisinde Türkiye 1940-1943, İstanbul, Büke Yayınları, 2001, s.145.

³⁰ Çelikoğlu, a.g.e., s.35.

Fevzi Çakmak'a emeklilik dolayısıyla gönderdiği mektupta da belirttiği gibi ordunun engin tecrübelerine sahip bir komutanı uzun senelerden beri en yüksek vazifede hizmet yürütmekteydi. Cumhuriyet Ordusunun en uzun görevde kalan Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak 12 Ocak saat 17.30'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü Çankaya'daki köşkünde ziyaret ederek veda da bulunmuştur.³¹

Cumhuriyet gazetesinin bu emeklilik münasebetiyle ilk sayfada duyurduğu haberine göre Büyük Türk Kumandanı'nın hayatı hep zafer ve şerefle doluydu ve İstiklal Harbi'nin bütün zaferlerinde büyük hissesi vardı. O, aynı zamanda bugünkü Türk Ordusunun teşkilatçısı ve hocasıydı. Türk subayı için Mareşal Çakmak'ın hayatı bir örnek ve ölüydü.³²

1876'da doğmuş olan Mareşal Fevzi Çakmak, Soğukçeşme Askerî Rüstiyesi'ni ve Kuleli İdadisi'ni bitirdikten sonra 1898'de Harbiye Mektebi'nden Erkânı Harp Yüzbaşı olarak çıkmış, 22 yaşından başlayan ordudaki hayatı 68 yaşına kadar devam etmiştir. Makedonya'da, Kosova'da, Vardar Ordusu'nda, Çanakkale'de, Anafartalar'da, Kafkasya'da, Filistin'de Suriye'de, Erkânı Harbiye Umumî Reisliği'nde, Harbiye Nazırlığı'nda, İstiklal Harbi'nde Millî Müdafaa Vekilliği'nde, Başvekillik'te, Millî Ordunun Erkânı Harbiye Reisi olarak İnönü'de, Sakarya'da, Dumlupınar'da ve Cumhuriyet Ordusunun Genelkurmay Başkanlığı'nda görev almış komutanı, bu makamda en güç, en mühim görevleri icra etmiş, bütün rütbelerini hemen hemen hep cephelerde geçirmiş, 2 Eylül 1922'de Büyük Zafer'in kazanıldığı günlerde Mareşalliğe yükseltilmiştir. Türk İstiklal Mücadelesi'nde Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Fevzi Çakmak isimleri daima yan yana kaydedilmiştir. Mareşal Fevzi Çakmak Cumhuriyet sonrası modern ordunun teşkilatçısı, hocası olmuştur.³³

Yine aynı gazetede belirtildiğine göre *“Türk Ordusunun büyük manevralarında onun tenkitlerini dinlemek, asker olmayanlar için bile çok faydalıydı. 1937'de Trakya ve Ege manevralarından sonra yaptığı tenkitleri dinlemiş olanlar, bilgisine, görüşüne ve düşüncelerine hayran olmuşlardır. Mareşal aynı zamanda canlı bir ansiklopedi hükmündeydi ve ordunun her sınıfı ve silâhi hakkında*

³¹ “Mareşal Fevzi Çakmak Yaş Haddi Sebebi ile Tekaüd (emekli) Olarak Dün Muvazzaf Ordudan Ayrıldı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6971 (13 Ocak 1944), s.1, 3.

³² “Büyük Türk Kumandanı-O'nun Hayatı Hep Zafer ve Şeref Doludur”, **Cumhuriyet**, Sayı:6971 (13 Ocak 1944), s.1,2.

³³ “Büyük Türk Kumandanı-O'nun Hayatı Hep Zafer ve Şeref Doludur”, **Cumhuriyet**, Sayı:6971 (13 Ocak 1944), s.1,2.

*o sınıfın ve silâhın en ileri uzmanları kadar derin bilgi ve büyük ihtisasla konuşmaktaydı. O; bir harp tarihi profesörü, bir askerî mütefekkir, tabir caizse bir askerî filozofu.”*³⁴

Diğer taraftan Amerikalı Doktor Emil Lengyel gibi Türk dostu bir âlim ve dünyaca tanınmış profesör 1943 Mart’ında New York Herald Tribune gazetesinde Mareşal için kaleme aldığı makalede şunları ifade etmiştir. *“Mareşal Fevzi Çakmak ordu kumandanları arasında eşsizdir. O, bugünkü bütün ordu kumandanları içinde sayısız cephelerde ve muharebe meydanlarında, en fazla yetişmiş ve pişmiş olan serdardır... Mareşal’in Türk Ordusuna modern bir talim ve terbiye verdiği, yalnız kendi memleketinde değil, bütün dünyada takdirle bilinir. Ona çölde verilen lakap ‘şahin gözlü kahraman’dır, fakat umumîyetle ‘çelik adam’ diye anılır. Keskin bakışları, etrafındakileri kuvvetle delip geçtiği hissini verir. Mareşal astlarını samimiyetle aydınlatır. Onun kıymeti pek büyüktür. Atatürk’ün en mühim iki mevki için seçtiği iki büyük şahsiyetten biri İsmet İnönü, öteki Mareşal Fevzi Çakmak’tır... Büyük Türk İnkılâbı sırasında ordunun talim ve terbiyesi Mareşal Fevzi Çakmak’a teslim edildi. 1918’in perişan ve bitkin ordusunu bugünkü muntazam, mükemmel, kudretli hale getiren, teçhiz eden Mareşal Fevzi Çakmak’tır.”*³⁵

*“Ordu üzerinde hâkimiyet, esas itibariyle en kuvvetli olarak muharebe meydanında kurulur. Uzun sulh zamanlarında kumandanların ordu üzerinde hâkimiyetleri yalnız resmî olarak, rütbeleri, kıdemleri ve mevkileri sayesinde.”*³⁶ Oysa Mareşal Fevzi Çakmak hem muharebe meydanında, hem de barış döneminde gösterdiği bilgeliği ve astları ile kurduğu iletişim sayesinde bu hâkimiyeti emir komuta ettiği sürece hep muhafaza etmiştir.

Kazım Karabekir bir hatırasında, Mareşal Fevzi Çakmak ile ilgili “halk için pek cazibeli bir şahsiyet idi.” şeklinde bahsetmiştir.³⁷

Falih Rıfki Atay ise emekli olan Genelkurmay Başkanı için şunları söylemiştir: *“Mareşal Fevzi Çakmak vatanını seven ve onun uğrunda her zaman*

³⁴ “Büyük Türk Kumandanı-O’nun Hayatı Hep Zafer ve Şeref Doludur”, **Cumhuriyet**, Sayı:6971 (13 Ocak 1944), s.1, 2.

³⁵ “Büyük Türk Kumandanı-O’nun Hayatı Hep Zafer ve Şeref Doludur”, **Cumhuriyet**, Sayı:6971 (13 Ocak 1944), s.2.

³⁶ İsmet İnönü, **Hatıralar** (Yayıma Hazırlayan Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara, Ekim 2009. s.455.

³⁷ Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004, s.223.

ölecek bir komutandı. Mustafa Kemal'in Ordu Müfettişliği ile Anadolu'ya gitmesi tertiplerini hazırlayanlardan biri olarak muhafazakâr bir yapısı vardı."³⁸

Öte yandan 1924 sonbaharında çok taze olan bir devletin bünyesinde en üst seviyede ordu komutanlarının istifa ederek yarattıkları buhran³⁹ kuşkusuz Mareşal Fevzi Çakmak'ın görevde devam kararlılığı ile aşılmıştı. Yine II. Dünya Savaşı'nın en sıkıntılı günleri Cumhurbaşkanı İsmet Paşa kadar Mareşal Fevzi Çakmak'ın gayretleri sonucu üstesinden gelinmiştir. Müttefikler, Türk Devleti'ni savaşa sokmak için İsmet İnönü'yü ikna etmekle kalmamışlar, ordunun başındaki en yetkili komutanını da bu konuda kabullendirmek için gayret göstermişlerdir.⁴⁰

12 Ocak 1944'te Mareşal Fevzi Çakmak'ın yaş haddinden dolayı Genelkurmay Başkanlığı görevinden emekli olması herhangi bir emeklilik değildi. Cumhuriyet'in kurucularından biri emekli olmuştu. Çakmak, emekliye ayrıldığında 68 yaşındaydı ve daha önce görev süresi iki kez uzatılmıştı. Bu kritik dönemde bir kanun çıkartılarak bir yıl daha Mareşal Fevzi Çakmak'ın görev süresi uzatılabilirdi.⁴¹ Fakat bu gerçekleşmemiştir.

Mahmut Goloğlu'na göre 12 Ocak 1944'te Mareşal Fevzi Çakmak'ın istifa gerekçesi yeniliklere ayak uyduramamış olmasındaydı.⁴²

*"Mareşal Fevzi Çakmak emekliye sevk edildiği gün nezaket kaidelerine uyarak Çankaya Köşkü'ne gidip İsmet Paşa'yı ziyaret ettikten sonra bir daha semtine uğramamıştır."*⁴³

Harp yıllarında Türk subayları yabancı orduların imkân ve kabiliyetleri karşısında pek hoşnut değildi. Bu dönemde Türk birliklerinin değişik kademelerinde görev yapmış olan Adnan Çelikoğlu komuta heyetindeki mevcut durumla ilgili rahatsızlıklarını şöyle anlatmıştır: *"Savaş kazanan orduların, mükemmel donatılmış olduğunu görmüş ve onlarla kendimizi karşılaştırmaktan utanır olmuştuk... O zaman ordunun başında bulunan Mareşal Fevzi Çakmak durumdan sorumlu görülüyordu. Ancak memleketin o günkü durumunun, beğenilen ordular gibi bir ordu donatmaya da yetmeyeceği açıktı... Bütün bu geri kalmışlığın sorumlusu olarak, İnönü ve doğal*

³⁸ Atay, **a.g.e.**, s. 222, 223.

³⁹ İnönü, **a.g.e.**, s.453.

⁴⁰ Rahmi Akbaş, **Mareşal Fevzi Çakmak-1876-1950**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, Ağustos 2011, s.346.

⁴¹ Akbaş, **a.g.e.**, s.360.

⁴² Goloğlu, **a.g.e.**, s.233.

⁴³ Akbaş, **a.g.e.**, s.359.

olarak da Mareşal görülüyordu. Mareşal orduyu, hâlâ Kurtuluş Savaşı zihniyeti ile yönetmeye çalışıyordu... Çok uzun zaman Türkiye Cumhuriyeti Ordusuna Genelkurmay Başkanlığı yapan Mareşal'in, artık değişmesi zamanı geldiği düşünülüyordu. Kurtuluş Savaşı'ndan beri Trakya'da kolorduya komuta eden Salih Omurtak, genç subayların gönlünde yatan genelkurmay başkanı adayıydı. Şapkasını eğri giyerdi. Atatürk'ün, takdir ve Trakya'yı emanet ettiği bir komutan olarak bilinirdi."⁴⁴

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün genç subaylar arasında Mareşal'e karşı belirtilen bu rahatsızlıktan haberinin olmadığını düşünmek pek mantıklı görünmemektedir. Çünkü İsmet İnönü sürekli ordunun nabzını tutmaktaydı. Her ne kadar Mareşal Fevzi Çakmak'ın görev süresi daha önce uzatılmışsa da Türk subayları arasında Genelkurmay Başkanı'na karşı bir hoşnutsuzluk olduğu da bir gerçektir. Gerçi bu rahatsızlığa rağmen Türk subayları daha sonra Mareşal Fevzi Çakmak'ın bir hizmet eri dahi bile verilmeden ve makam arabasının dahi alınarak emekliye ayrılmasını eleştireceklerdir.⁴⁵ Fakat onlara göre, ordunun geri bırakılmasına neden olan düzen ve komuta kademesi değiştirilmeliydi.

Mareşal Fevzi Çakmak'ın hayatının geri kalan bölümünde İsmet İnönü ile arasındaki soğukluk kamuoyunda yer etmiş ve harp yıllarındaki iki liderin mütteliklerin hamlelerini nasıl önlediklerinden ziyade eski Genelkurmay Başkanının görev süresinin uzatılmaması ve eski hesapların ikili arasında bir sorun olduğu konusu gündeme taşınmıştır.

Mareşal Fevzi Çakmak'ın yerine yine çok başarılı bir meslek safahatı olan Orgeneral Kazım Orbay bu makam için görevlendirilmiştir. Londra, Türk Ordusunda bu görev değişimi neticesinde Mareşal Fevzi Çakmak'ın yerine Orgeneral Kazım Orbay'ın gelmesinden oldukça memnun olmuştur. İngiliz gazeteleri Orgeneral Kazım Orbay için oldukça övücü yazılar kaleme almıştır.⁴⁶ Bunda Ocak 1944'te İngiliz Askerî Heyetinin Ankara'da askerî konularda görüşmeler sürerken Mareşal Fevzi Çakmak'ın emir komutasındaki Türk Genelkurmayının sürekli yeni taleplerde bulunması ve görüşmelerin ilerleme kaydedememesinin etkisi olduğunu düşünmek

⁴⁴ Çelikoğlu, a.g.e., s.54.

⁴⁵ Çelikoğlu, a.g.e., s.55.

⁴⁶ "Kazım Orbay-İngiliz Gazetelerinin Genelkurmay Başkanımız İçin Yazdıkları", **Cumhuriyet**, Sayı:6974 (16 Ocak 1944), s.1, 3.

gerekir. İngilizlere göre Mareşal Fevzi Çakmak, İngilizlerin II. Dünya Savaşı'nda Türk Ordusu için kurguladıkları harekât planlarının önünde bir engeldi.

D. KAZIM ORBAY'IN GENELKURMAY BAŞKANI OLMASI

Türk Devleti, Mareşal Fevzi Çakmak'ın emekliliğinden sonra bir başka tecrübeli komutan Orgeneral Kazım Orbay'ı ordunun başına Genelkurmay Başkanı olarak görevlendirmiştir. İsmet İnönü'ye bağlılığı ile ünlenmiş olan Orgeneral Kazım Orbay döneminde Genelkurmay Başkanlığının ayrıcalıklı durumu kaldırılıp Başbakanlığa bağlanmıştır.⁴⁷

14 Ocak 1944 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yazan Emekli General Emir Erkilet, iki komutan arasındaki devir teslimi “devlet bugün ondan daha liyâkatli ve tecrübeli bir generali Genelkurmay Başkanlığına seçemezdi” sözleriyle değerlendirmiştir. General Emir Erkilet, eski Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak için güzel sözler sarf ettikten sonra yeni Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay için de şunları söylemiştir:

“Kazım Orbay yalnız askerî mekteplerde halefinin daima en zeki, en çalışkan, en dürüst, en terbiyeli ve kültürlü bir talebesi olarak arkadaşlarına kendini sevdiren saydırmakla kalmamış, 40 yıllık ölçülü ve itibarlı subay hayatında her rütbe ve safhasında, kendini her hususta takdir ettirmiştir. Balkan Harplerinin ilk felaketli savaşlarında Rumeli ve Arnavutluk'ta iştirak etmiş, sonra Trakya'da bir kolordu erkânı harbiye hizmetinde bulunmuş ve bu suretle ilk muharebe tecrübelerini elde etmiştir. Ondan sonra Erkân-ı Harp Kolağası, Binbaşı, Kaymakam ve Miralay Kazım İzmiri geçen Büyük Harp'ten evvel ve bütün bu ulu harp boyunca Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın daima yanında olarak her işte ve her cephede malûmat ve görgü toplar görürüz. En yüksek vazife ve mevkilerle en büyük olayları onun kadar hazmeden çok ağır ve dolgun görgü ve bilgi dağarcığı altında asla ezilmeyerek güler yüzlülüğünü, tevazu ve kibarlığını, arkadaşlık ve vefakârlık meziyetlerini bir an olsun kaybetmeden kendinde kalabilen onun ayarında bir kimse göremedim. İşte bu yüksek subaylık ve insanlık sıfat ve meziyetleriyle O Enver Paşa'nın eniştesi olmuş, mütarekede bir aralık İstanbul'da Şûrayı Ali-i Askerî

⁴⁷ Akbaş, a.g.e., s.358.

kâtipliğinde bulunduktan sonra Anadolu'ya kaçarak evvela Erzurum'da, sonra Ankara'da muhtelif Erkân-ı Harbiye hizmetlerinde çalışmış, nihayet garp cephesinin 3. Kafkas Tümenine kumandan tayin edilmiş ve tümen ile Adatepe meydan muharebesinde Dumlupınar yolunu düşmana kapayarak büyük ve kati zafere tesirli hizmet etmiştir. Yunan Ordusunun Başkumandanı General Trikopolis, maiyetindeki generaller ve subaylarla birlikte teslim olmak için cephenin en çalışkan, en talihli ve liyakatli tümen komutanını seçerek ona teslim olmuş. Kazım da bunları bizzat Dumlupınar'a götürerek Mustafa Kemal'e eliyle takdim etmek şeref ve fırsatını kaçırmamıştır. Miralay Kazım Bey, büyük zafer dolayısıyla orduda yapılan umumî terfi sırasında miraliva Kazım Paşa olmuş, İstiklâl Harbi'nden sonra Büyük Erkân-ı Harbiye İkinci Reisliğine gelmiş, bu yüksek ve ağır vazifeye tayin olunduğu ilk zamanlarda zuhur eden Şeyh Said İsyanında birçok geceler üst üste uyumayarak veyahut pek az uyuyarak Diyarbakır askerî harekâtını tam bir feragatle idare etmiş ve muvaffakiyete ulaştırmıştır. Efgan Ordusunu ıslah ve talim ve terbiye için bir Türk askerî heyete ihtiyaç hâsıl olduğu zaman Atatürk, Kazım Paşa'yı Efganistan'a büyük ve asil bir teveccüh eseri olarak bu heyetin başkanlığına seçmiş ve bu yüksek heyetle Türkiye'nin katlandığı fedakârlığı Efgan Kralı'na bizzat tebliğ etmiştir. General Kazım Efganistan'dan dönüşünde Kolordu Kumandanlığının Reisisaniğinde ve Ordu Müffetişliğinde değerli hizmetler görmüştür. Orgeneral Kazım Orbay işte böyle yetişerek ve şimdiki müstesna vazifesi için bu suretle her hizmette olgunlaşarak ordunun en yüksek makamına sırf kendi liyakat, kudret ve güzel talih ile gelmiştir.”⁴⁸

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kazım Orbay göreve başladıktan sonra 24 Ocak 1944 sabahı Ankara Ekspresi'ne bağlanan hususî bir vagonla 1'inci Ordu Karargâhının bulunduğu İstanbul'a gelmiş, Haydarpaşa'da askerî törenle karşılanmıştır. Ziyaret sırasında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kazım Orbay, ayrıca valilik ve parti merkezini de ziyaret etmiştir.⁴⁹

Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin 3'üncü Genelkurmay Başkanı (12 Ocak 1944 - 30 Temmuz 1946) olan Orgeneral Mehmet Kazım Orbay, 1887 yılında İzmir'de doğmuş, 1904 yılında Harp Okulu'ndan mezun olmuştu. Aynı yıl girdiği Harp

⁴⁸ “Kazım Orbay-Ordumuzun Yeni Genelkurmay Başkanı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6972 (14 Ocak 1944), s.1, 4.

⁴⁹ “Genelkurmay Başkanımız Orgeneral Kazım Orbay Dün Şehrimize Geldi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6983 (25 Ocak 1944), s.1.

Akademisi'ni 1907 yılında kurmay subay olarak bitirdikten sonra sırasıyla; 16'ncı Sahra Topçu Alayında Batarya Komutanlığı, 3'üncü Ordu Müfettişliği ve Mürettep Tümeninde Karargâh Subaylığı, Genelkurmay Başkanlığı Karargâhında Karargâh Subaylığı, 5'inci Kolordu Karargâh Subaylığı, Harp Okulu İstihkâm Dersi Öğretim Üyeliği, 3'üncü Tümen Karargâh Subaylığı ve Harbiye Nezareti Başyaverliği görevlerini yürütmüştü. 2 Mayıs 1920'de Anadolu'ya geçerek Millî Orduya katılmıştı. 1922 yılına kadar Doğu Cephesi Kurmay Başkanlığı ve Millî Savunma Bakanlığında Daire Başkanlığı görevlerinde bulunmuştu.

1922 yılında Tümgeneralliğe terfi etmiş, bu rütbe ile 3'üncü Kafkas Tümeni Komutanlığı ve Genelkurmay İkinci Başkanlığı görevini yürütmüş, 1926 yılında Korgeneralliğe terfi etmişti. Korgeneral rütbesi ile Genelkurmay İkinci Başkanlığı, Afganistan Askerî Heyeti Başkanlığı ve 4'üncü Kolordu Komutanlığı görevlerinde bulunduktan sonra 1935 yılında Orgeneralliğe terfi etmişti. Orgeneral rütbesi ile Jandarma Genel Komutanlığı, 3'üncü Ordu Komutanlığı, Yüksek Askerî Şûra Üyeliği, Genelkurmay İkinci Başkanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı görevlerini yürütmüştü. Oldukça başarılı bir askerlik safahatı olan Orgeneral Orbay, pek çok madalyalar kazanmıştı.⁵⁰

Ordunun en üst kademesindeki bu değişime paralel Genelkurmay Asbaşkanlığında da görev devir teslimi gerçekleşmiş ve 14 Ocak 1944'te Orgeneral Salih Omurtak, Genelkurmay Asbaşkanlığına atanmıştır. Bu yeni göreve atanan Orgeneral Salih Omurtak, ordunun en genç orgeneraliydi. Basına yansıyan haberlere göre zekâsı, muntazam çalışması, otorite ve karar sahibi oluşu, maiyetine ve muhitine karşı daima iletişim becerisi dikkat çekmekteydi. Askerlik hayatında müteaddit safhalarda Millî Şef'in maiyetinde bulunmuş, İsmet İnönü de Türk Ordusunun bu seçkin subayının meziyetlerini genç yaşlardan itibaren keşfederek onu yetiştirmiştir. Orgeneral Salih Omurtak 1907'de Harbiye Mektebinden teğmen olarak birincilikle çıkmış, 1910'da Erkânı Harp Yüzbaşısı olmuştur.⁵¹ Meslek kariyerine pek çok başarılar sığdırmış olan Orgeneral Salih Omurtak, kuşkusuz bu görev için en uygun bir komutandı.

⁵⁰(Çevrimiçi)http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkında/1_2_genelkurmay_baskanlari/konular/kazim_orbay.htm, 30 Aralık 2012.

⁵¹“Salih Omurtak Genelkurmay İkinci Reisi Tayin Edildi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6973 (15 Ocak 1944), s.1, 4.

Genelkurmay Başkanlığının Başbakanlığa Bağlanması Hakkındaki Kanun Layihası 16 Mayıs 1944'te Millî Müdafaa Encümeninde kabul edilerek ruznameye dâhil edilmiştir.⁵²

Genelkurmay Başkanı Çakmak döneminde doğrudan Cumhurbaşkanı'na bağlı olan Genelkurmay Başkanlığı makamı, Orgeneral Kazım Orbay döneminde 5 Haziran 1944'te Başbakanlığa bağlı hale getirilmiştir.⁵³

E. TANK OKULU ve İLK MEZUNİYET

1928 yılında Fransızlardan, 1918 yılında üretilen 37 mm topu olan bir Renault FT-17 tankı satın alınmış, tankçılık ve tank savunması eğitimi amacı ile Maltepe/İstanbul'daki Piyade Atış Okuluna bu tank tahsis edilmiştir. Bu hadise zırhlı birliklerin oluşumu için ilk adımını oluşturmuştur. 1932 yılında ise Türkiye'yi ziyaret eden Rus Harbiye Komiseri Mareşal Vorosilof tarafında Cumhuriyet'in 10'uncu yılı kutlaması münasebetiyle Sovyet devletinin armağanı olarak 1931 yılı üretimi 4 adet T-26 A, 6 adet bir kişilik T-27, 1 adet T-35 yüzücü tankı ise verilmiştir.⁵⁴

İlk tank birliği ise 1934 yılında Lüleburgaz'da kurulmuş ve böylece ordunun zırhlı birliklerinin çekirdeği oluşturulmuştur. Bir tank taburu halinde oluşturulan bu birlikte, Tabur Karargâhı, 2 adet Tank Bölüğü, 2 adet Zırhlı Oto Bölüğü ve depo halinde 1 adet Tank Bölüğü mevcuttu. 1937 yılında ise tank taburu, zırhlı tugay haline dönüştürülmüştür. 1940 yılı başlarında ise, zırhlı tugayın tank taburu yeni tanklarla tank alayı haline getirilmiştir.⁵⁵

Türk Ordusunda tanklarının alınması ile zırhlı birlikler kurulmaya başlanmıştır. 1934 senesinde Trakya manevralarında tank birliklerinin görev alması,⁵⁶ bu silah sisteminin önemini bir kez daha Türk Ordu mensuplarına göstermiş ve bu silahı kullanacak personeli yetiştirmek üzere bir arayış içine girilmiştir. Fakat

⁵² "Genelkurmay Başkanlığı Başvekâlete Bağlanması Hakkındaki Layiha Meclis Ruznamesine Alındı", *Cumhuriyet*, Sayı:7096 (17 Mayıs 1944), s.1.

⁵³ Cemalettin Taşkıran, *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türk Silâhlı Kuvvetleri*, Genel Kurmay Başkanlığı, Ankara, 1998, s. 41-46.

⁵⁴ Erdal Akkaya, *Türk Ordusundaki Stratejik ve Doktriner Değişiklikler (1923-1960)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, Yüksek Lisans Tezi, 2006, s.102, 103. Bkz. Savaş Beyribey, *Türkiye'de Ordu'nun Modernleşmesi Bağlamında Zırhlı Birliklerin Gelişimi*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

⁵⁵ Akkaya, *a.g.e.*, 103. Bkz. Beyribey, *a.g.e.*

⁵⁶ Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, Savaş Yayınları, Ankara, 1990, s.334.

bir tank okulunun kurulması ve bu okulda gereksinim duyulan tankçı rütbeli personeli yetiştirmek üzere sonuç alınması daha sonraki döneme kalmıştır.

Harp yılları boyunca askerî heyetlerin yapmış olduğu görüşmelerde ekseriyetle gündeme gelen konulardan biri Türk Devleti'ne verilecek olan tanklara dairdi. Zira tank, sağladığı ateş desteği ve zırh koruması ile II. Dünya Savaşı'nın belirleyici silâhı olmuştu. Buna binaen Türk Ordusu da teşkilatlanmasında ve eğitimlerinde tank sınıfına ağırlık vermiştir. Tank sınıfının ortaya çıkan bu önemine binaen tank okulu ve bu okuldan ilk defa mezun olacak askerî personel Türk Ordusu için oldukça önemlidir.

*“II. Dünya Savaşı yıllarında askerlikle ilgili önemli değişiklikler yaşandı. Tankların bu savaştaki rolleri görülünce, savaş devam ederken Harbiye'ye tank sınıfı ilave edildi.”*⁵⁷ Görünen o ki Türk Ordusu yaşanmakta olan Dünya Savaşı'nı yakından takip etmekte ve ihtiyaç hâsıl olan bir alanda hemen yeniden bir düzenleme yapmaktaydı. Çünkü o günlerde kamuoyuna yansıyan savaş haberlerinde ekseriyetle uçaklar ve tanklar ön plandaydı.

1943 senesinin Ekim ayında Harbiye'ye katılan Ercüment Gökaydın anılarında 1943 senesinin sonlarına doğru ilk defa tank sınıfının Harp Okulu'nda kurulacağını öğrendiklerini ve bu sınıfa geçmek isteyen gönüllü olup olmadığının sorulduğunu ve tank sınıfına geçmek isteyen Harbiyelilerin ekseriyetle piyade sınıfından oluştuğunu ifade etmiştir.⁵⁸

1 Eylül 1943'te başlayan ilk dersle birlikte⁵⁹ Tank Okuluna askeri öğrenci alınmış ve birinci devre subay ve gediklilerin mezuniyet töreni 17 Şubat 1944'te yapılmıştır. Törende Başvekil Şükrü Saraçoğlu, Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay, vekiller, mebuslar, generaller hazır bulunmuştur. Törene, İstiklâl Marşı ile başlanmış ve Okul Komutanı Kurmay Yarbay Celal Alkoç bir konuşma yapmıştır. Müteakiben okul subaylarından Hurşit Güneş bütün okullar adına mukabelede bulunmuştur. Daha sonra Başvekil Şükrü Saraçoğlu tarafından derece alanlara diploma ve

⁵⁷ Cemalettin Taşkiran, *Yüzyıllardır Harbiye*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009, s.111.

⁵⁸ *Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları*, s.19.

⁵⁹ Jaeschke, a.g.e., s.90.

mükâfatları verilmiştir. Okul yaş kütüğüne birinci devre yaş tankı takılarak törene son verilmiştir.⁶⁰

1944'te Ankara Harp Okulunda açılan ilk tank okulu kursuna katılanlardan biri de Aziz Nesin idi.⁶¹

Tank Okulundan mezun olan zırhlı birlik subaylarının kıt'alara atanması ile birlikte Türk Ordusu; baskın, sürat, darbe etkisini sağlayan en güçlü silâhlardan birini bünyesinde bulunduran tank birliklerini daha da güçlendirmiştir.

F. HARP EKONOMİSİ İÇİN YENİ ARAYIŞLAR

“Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na girmedi; ancak, cephelelerde fiilen savaşmanın dışında savaş ekonomisinin koşullarını tüm ağırlığıyla yaşadı... Yetişkin nüfusun büyük bir bölümünün askere alınması üretimde büyük düşmelere yol açtı... 1940-1945 dönemini bu anlamda, yani iktisadî gelişme sürecinin durması anlamında, bir kesinti”⁶²olarak değerlendirmek gerekir.

Ekonomik alandaki bu darlığa bir de savaş politikaları neticesinde uygulanan savunma kalemlerindeki harcama artışı eklenince, iktisadî hayat daha da zor hale gelmiştir.

Tüm bunlara rağmen 1944 senesinde de hükûmet savunma harcamalarından ödün vermemiştir.

1944 bütçesi görüşmelerinde Millî Müdafaa Vekâleti için 547.573.725 lira, Jandarma Genel Komutanlığı için 28.402.467 lira öngörülmüştür. 1943 bütçesinde Millî Müdafaa Vekâleti için 486.717.349 lira, Jandarma Genel Komutanlığı için 26.778.164 lira ayrılmıştı.⁶³ Millî Müdafaa Vekâleti'nin bütçesinde öngörülen bu artış, idarecilerin ülkesini korumak refleksine kapıldığını göstermekteydi. Ordu ve ülke savunması için bu artış özellikle gerekliydi. Çünkü yaşanan dünya savaşı hâlâ devam etmekte ve Türk Devleti için belirsizlik hâkimdi. Buna rağmen harbin beşinci yılında hükûmet denk bütçe üzerinde özen gösterdi.

⁶⁰ “Tank Okulu-İlk Mezunlara Dün Törenle Diplomaları Verildi”, **Cumhuriyet**, Sayı:7007 (18 Şubat 1944), s.1, 3.

⁶¹ Taşkıran, **a.g.e.**, s.191.

⁶² Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009, s.81.

⁶³ “Yeni Bütçemiz”, **Cumhuriyet**, Sayı:7019 (1 Mart 1944), s.1.

Kararlaştırılan 1944 senesi bütçesindeki savunma harcamalarına dair veriler aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir:

Tablo 3-1: 1944 Senesi Savunma Harcamaları

KURULUŞLAR	BAŞLANGIÇ ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	YIL SONU ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	HARCAMA	BÜTÇE PAYI (%)
JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI	28.402.467	2,41	30.221.688	2,12	28.744.146	2,16
MİLLÎ MÜDAFAA VEKÂLETİ	515.682.350	43,68	592.888.067	41,59	554.276.760	41,72
GENEL BÜTÇE TOPLAMI	952.434.417	80,68	1.154.552.105	80,99	1.082.964.901	81,51
HAZİNE YARDIMI (-)	4.695.934	0,40	6.403.105	0,45	6.403.105	0,48
KATMA BÜTÇE TOPLAMI	232.777.979	19,72	277.333.730	19,46	252.064.475	18,97
KONSOLİDE BÜTÇE	1.180.516.462	100,00	1.425.482.730	100,00	1.328.626.271	100,00

* **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991)**, Ankara,1992, s.172. (Çevrimiçi) <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>, 14 Aralık 2013.

Denk bütçeyi tutturmaya çalışan hükûmet, karşılaştığı ekonomik sorunları vergilerle aşmaya çalışırken bir taraftan da İngiltere'den harp malzemesi tedarik etme gayreti içinde olmuştur. Türk Devleti, İngilizler tarafından yapılan yardımların sürekli az olmasından yakınmıştır. İngiliz kamuoyu ise Türk Devleti'ne yapılan yardımları gündemine oturtmuştur. Onlara göre Türkiye'nin iddia ettiği yardımların yetersizliği gerçek dışıydı.

Times gazetesinin Türk Devleti'ne yapılan yardımlar ile ilgili tespiti şu şekildedir: *“Türkiye’den gelen haberler: Türkiye’ye Britanya tarafından harp malzemesi ve teçhizatının gönderilmesi durdurulmuş veya beklenmeyen şekilde az gönderilmektedir. Bu haberler doğru görünmemektedir. Türkiye mazide geniş ölçüde silâh almıştır. Bu silâhlarla bir müddet için Almanya’nın kendisine karşı kullanabileceği herhangi bir kuvvete karşı koyabilecek vaziyetteydi.*

Diğer taraftan Türk Hükûmeti ve halkı, Müttefik zaferlerini paylaşmak için kendi teşebbüsleri ile harbe girmek hususunda hiçbir işaret göstermemişlerdir. Ne Cumhur Reisi İnönü’nün Kahire Konferansı’nda Mr. Roosevelt ve Mr. Churchill ile yaptığı mülakat ne de Son Kanun’da Ankara’da yapılan askerî konuşmalar, Türklerin macera diye tasvir ettikleri hareketlerinin önüne geçmek hususundaki arzularını sarsmamıştır. Türkler, ancak geniş ölçüde teçhiz edildikleri takdirde Müttefiklerle filen iş birliği yapmaya hazırlanmışlardı. Fakat bu miktar, Türkiye’nin

bunu kullanacak kuvveti karşısında, bize haddinden fazla görünüyordu. Bunun için askerî konuşmalar talik edildi (ertelendi). Görünüşe nazaran Türk cephesinin sakin kalması muhtemeldir. Diğer taraftan Müttefikler garba ait muazzam askerî projelerle karşılaşmışlardır ve İtalya'da ağır savaşlar yapmaktadırlar. Bu itibarla silâhlarının bir tekinin bile atıl kalmasına müsaade edemezler. Bütün malzemelerini, ihtiyaçları olduğu ve olacağı cephelere sevk etmeleri şayanı hayret değildir. Türkiye'ye gönderilmemesi, askerî ihtiyaçlardan mütevellidir. Bu, siyasî bir karar değil, bir stratejidir.

Britanya, 1940-1941 seneleri zarfında Türkiye'nin Alman tazyikine karşı gösterdiği metanetin, Müttefik davasına hizmet ettiğini hatırlamaktadır. Fakat zafer, Elalemeyn'de, Stalingrad'da Alman kuvvetlerine küsünce, Müttefikler Almanya'ya gitmek için her muhtemel yoldan istifade etmeği aradılar. Türkiye'nin harekete geçmemek siyaseti, bu yolu kapamıştır ve tamamen tedafüi (savunmaya yönelik) bir siyaset takip eden hiçbir memleket, müdafaa için iktiza eden silâhlardan başka silâh beklememelidir.”⁶⁴

Daily Herald'ın siyasî muharriri M. Ewer ise Türklere yapılan askerî malzeme yardımlarının durdurulmasına dair bir makale kaleme almış ve bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Türkler, ittifakın nimetlerinden ve tarafsızlığın maddi menfaatlerinden faydalanmak istemişlerdir. İngiltere, büyük fedakârlıklar pahasına taahhütlerini ifa etmiştir. Fakat Türkler şu veya bu sebeple bunun mukabilinde hiçbir yardımda bulunmamışlardır. Türkler, muahedede mevcut ‘ellerinden gelen yardımı yapacaklardır’ ibaresini fiiliyatta ‘hiç yardımda bulunmamak’ şeklinde tefsir etmişlerdir ve İngiltere, bu hâli şimdiye kadar büyük bir sabırla karşılamıştır.”⁶⁵

Müttefiklerin Türk Hükûmeti hakkındaki bu şüpheli görüşleri kamuoyunda dile getirilirken, Türk basını 1944 senesinin baharında Türk Devleti'ne yapılmakta olan Müttefik yardımlarının geçici olarak durdurulduğunu duyurmuştur. Cumhurbaşkanı Roosevelt 3 Mart 1944'te bir gazetecinin Türkiye'ye yapılmakta olan malzeme sevkiyatının kesilip kesilmediği sorusuna, Hariciye Nezaretine

⁶⁴ “Times'in Yeni Makalesi—‘Türkiye'ye Silâh Sevkiyatının Tatili Siyasî Bir Karar Değildir’”, **Cumhuriyet**, Sayı:7022 (4 Mart 1944), s.1, 3.

⁶⁵ “Türkler Muahedeyi Nasıl Tefsir Etmişler”, **Cumhuriyet**, Sayı:7022 (4 Mart 1944), s.3.

başvurmalarını istemiş, Hariciye Nezareti ise sorulara cevap vermemiştir.⁶⁶ Bu gelişmeler ve yardımların kesilmesi karşısında bir Türk heyetinin Londra'ya gideceği söylentisi basında gündeme gelmiş,⁶⁷ Türk Devleti yeniden yardımların başlaması için girişimlerde bulunmuştur.

Türk yetkililer tarafından bu yardım arayışları sürerken Ankara yeni yıl bütçesini görüşmekteydi. 29 Mayıs 1944'te Millî Müdafaa bütçesi önceki dönemlerde olduğu gibi Meclis'te alkışlarla kabul edilmiş, gerek Meclis, gerekse Hükûmet bir kez daha ordusundan hiçbir şeyini esirgememiştir. Cumhuriyet gazetesi savunma bütçesinin onayını "Meclis'ten Kahraman Orduya Selam" başlığı ile duyurmuştur.⁶⁸

Millî Müdafaa Vekili General Ali Rıza Artunkal savunma bütçesinin kabulü münasebetiyle yaptığı konuşmada, ordunun Meclis'in yüksek emirlerine her an amade bulunduğunu, bütün dünyaca tanınan ve bilinen ecdadın kudret ve kahramanlıklarını göstermeye ve bu uğurda seve seve kanlarını akıtmaya hazır olduklarını ifade etmiştir.⁶⁹

Türk Ordusu hakkında bu hamiyetperver açıklamalar yapılmakla birlikte Türk halkı olası bir savaş endişesini hissetmeye devam etmiştir.

Çoğunluğu köylü olan ve sayıları bir milyona varan yetişkinin II. Dünya Savaşı boyunca askere alınmış olması iş gücünü oldukça azalmıştı. Bununla birlikte çift hayvanlarına da askerî amaçlarla el konmuştu.⁷⁰ Bunun sonucu olarak ülkenin tarımsal geliri epey azalmıştı. Bu gelişmeler karşısında gayri safî millî hâsılda neredeyse yüzde 40'lık bir azalma olmuştur. Tarım ürünlerinin düşük fiyatla zorunlu satışı ve azınlıklar aleyhine tatbik edilen varlık vergisi iktisadi hayatı daha da kötüleştirmiştir.⁷¹ Oysaki varlık vergisi harpten doğan normal üstü kar ve kazançları

⁶⁶ "Türkiye ve İngiltere, Bir Amerikan ve Portekiz Gazetesinde İntişar Eden Yeni Mütalaa", **Cumhuriyet**, Sayı:7023 (5 Mart 1944), s.1.

⁶⁷ "Bir Heyetimizin Bugünlerde Londra'ya Hareket Edeceği Söyleniyor", **Cumhuriyet**, Sayı:7023 (5 Mart 1944), s.1

⁶⁸ "Meclis'ten Kahraman Orduya Selam", **Cumhuriyet**, Sayı:7109 (30 Mayıs 1944), s.1, 3.

⁶⁹ "Kahraman Türk Ordusu- Türk Müdafaa Vekili'nin Meclisteki Beyanatı", **Cumhuriyet**, Sayı:7110 (31 Mayıs 1944), s.1.

⁷⁰ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.141.

⁷¹ Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan Günümüze Türkiye Ekonomisi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2006, s.66. Carter V. Findley, **Dünya Tarihinde Türkler**, (Çev. Ayşen Anadol), 2.Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s.256, 257.

devlete intikalini amaçlamaktaydı.⁷² Fakat genel netice istenildiği gibi gerçekleşmemiştir.

Bunlara rağmen devleti yönetenlerce 1945 bütçesinde de denk bütçeyi amaçlayan bir yaklaşım sergilenmiştir. 1945 bütçesinde⁷³ de savunma harcamalarının ağırlığı kendini hissettirmiştir. Cumhuriyet gazetesi Savunma Bakanlığının bütçesinin kabulünü “Kahraman Orduya Selam” başlığı ile” kamuoyuna duyurmuş,⁷⁴ bu husustaki memnuniyetini kamuoyuna beyan etmiştir.

1945 yılına ait savunma harcamaları şu şekildeydi.

Tablo 3-2: 1945 Senesi Savunma Harcamaları

KURULUŞLAR	BAŞLANGIÇ ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	YIL SONU ÖDENEKLERİ	BÜTÇE PAYI (%)	HARCAMA	BÜTÇE PAYI (%)
JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI	17.729.402	2,35	17.709.402	2,19	15.024.508	2,03
MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI	266.448.038	35,28	264.990.168	32,72	247.945.300	33,43
GENEL BÜTÇE TOPLAMI	603.404.824	79,88	649.295.013	80,18	605.042.253	81,58
HAZİNE YARDIMI (-)	3.930.128	0,52	7.761.936	0,96	7.761.936	1,05
KATMA BÜTÇE TOPLAMI	155.868.980	20,64	168.303.006	20,78	144.382.487	19,47
KONSOLİDE BÜTÇE	755.343.676	100,00	809.836.083	100,00	741.662.804	100,00

* **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991)**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Bütçe ve Malî Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara, 1992, s.174. (Çevrimiçi) <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>, 14 Aralık 2013.

22 Mayıs 1945'te Savunma Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde İstanbul Milletvekili General Kazım Karabekir Türk Ordusunun mevcut vasıflarını belirtmek ve Türk Ordusundan beklentilerini ifade etmek için şunları söylemiştir.⁷⁵

“Millî Savunma Bakanlığı bütçesinin rakamları üzerinde söz söyleyecek değilim. Milletimiz ve onun vekilleri olan bizler her yıl olduğu, gibi bu yıl da ordumuza ne isteniyorsa onu büyük bir ferahlık ve sevinçle kabul edeceğiz. Biz cihana karşı şu hakikati haykırırız ve onu tarihin sayfalarına gene göğsümüzü kabartarak geçiririz. O hakikat şudur: Bu cihan harbinde dört tarafa saldıran ve

⁷² Tefik Çavdar, **Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973, s.156.

⁷³ 1 Haziran 1945’ten 31 Aralık 1945 tarihine kadar 7 aylık bütçe yapılmış ve 1 Ocak 1946 senesinden itibaren malî yıl başlangıcı Ocak olarak düzenlenmiştir. “Bütçe Yılına Ocak Ayına Alan Kanun” **Cumhuriyet**, Sayı:7332 (18 Ocak 1945), s.3.

⁷⁴ “Meclisten Kahraman Orduya Selam”, **Cumhuriyet**, Sayı:7457 (23 Mayıs 1945), s.1.

⁷⁵ **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, Cilt 17, Devre VII, İçtima 2, 22 Mayıs 1945, s.279, 280.

yıldırım süratiyle yayılan Alman Ordularını Türkiye'ye taarruzdan meneden en büyük amil, Türk Ordusu olmuştur...

Ne dış siyaset, ne iç siyaset, ne şu ordunun mukavemeti, ne bu ordunun mukavemeti kat'îyen mevzu bahis değildir. Zira Almanlar geçen Cihan Harbi'nde, içimizde bizimle beraber harbederek Türk Ordusunun kudretini çok iyi görmüşler ve kendi ordularınıninkiyle ölçmüşlerdir. Çanakkale'den çöllere kadar vazife alan bir arkadaşınız sıfatıyla, Alman Ordularının Yüksek Komutanlığından ve Genelkurmaylarından bir düziye (sürekli) işittiğim söz şu idi: En şiddetli taarruzlarda modern silâhlarla mücehhez olan düşmanlarımızın sayısız cephaneleri ve çeşitli silâhları karşısında bizim maddî kudretimiz yok gibi idi. İaşelerimiz de yine Çanakkale'den çöllere kadar takdir edilecek bir şekilde değildi. Her zaman Alman komutanları ve subayları bu hakikati gözle görmüşler ve demişlerdir ki, Alman Ordusu bu muvazenesizlik karşısında bir gün dahi mukavemet edemez. Bu Türk Ordusu, o birliklerimiz dört yıl muhtelif cephelerde, çok üstün düşmana karşı durdu. O zamana nispetle daha iyi teçhiz edilmiş ve daha iyi talim ve terbiye görmüş olan Cumhuriyet Ordumuz, Almanlara bu Cihan Harbi'nde bir adım ilerlemeden alıkoymuştur. Bu hakikati böylece cihana haykırdıktan ve tarihimizin sahifesine iftiharla kaydettikten sonra bugünkü ordumuzdan bir temennim vardır.

Bu ordu bugün, henüz İstiklâl Harbimizin komuta ve subaylarının elindedir. İstiklâl Harbi'nin ruhu ordunun üzerinde, bu kahraman ve sevimli arkadaşımız vasıtasıyla bugün mevcuttur. İstedığımız şudur ki bu ruh ölmesin, bu ruh ebedi yaşasın. Dünya durdukça yaşayacak olan Türk Milletini kurtaracak olan Türk Ordusu ancak bu ruhla muvaffak olur. O ruh nedir arkadaşlar? O ruh şudur: Ta Başkomutanından son subayına kadar bir nefer karavanasından yer, nefer gibi aç kalır, nefer gibi giyinir ve icap ederse Mehmetçik gibi son kurşununu attıktan sonra tırnaklarıyla düşmanın gırtlığına sarılır. İşte o ruh budur.

Dünyada hepimiz faniyiz. Bugün orduyu idare eden eller, yarın bizim gibi emekli olacak, öbür gün tarihe karışacaklardır. İstiklâl Harbi'ni yalnız tarihlerde okuyan veyahut kulaklardan dinleyecek olan ordumuza bu ruhun aşılması pek kolay değildir. Onun için ordumuz maddi olarak elindeki silâhlarla nasıl çalışıyorsa, bir düziye de o ruhu subaylara ve erlere aşılmalıdır.

Almanları bu Cihan Harbi'ne kaldıran kuvvet, Fransız Ordusundaki ruh bozukluğunu bilmeleri olmuştur. Fransa Milleti gibi Fransız Ordusunda da milletin istiklâlini kurtaracak, canını feda edecek ruh kalmamıştı. Bunu, Almanlar çok güzel gördüler. Ordunun sathi görünüşüyle iç yüzü arasında büyük bir fark vardı. Bunun için bir darbede onu dağıtabileceğine kani oldular. Eğer buna kani olmasaydılar, yani Fransa manen çökmeseydi, belki insanlarda bu kadar büyük kan dökülmezdi.

Bizim nüfusumuz azdır; Ordumuzun kudreti de azdır. Fakat bizim karşımızda bizden emel bekleyen, ümitlenen çok büyük kuvvetler olabilir ve vardır. Fakat bu küçük millet, bu küçük ordu, bu istiklâl ruhunu varlığına sindirirse ebediyen hiç bir kimse Türkiye'ye saldıramayacaktır."

Özetle İstanbul Milletvekili General Kazım Karabekir, Türk Ordusunun geleneklerinin ve güzel ananelerinin değişmemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Ona göre Türk Ordusunun komuta kademesi, en düşük erine kadar birlik ve beraberlik içinde olmalı, bunun içinde komutanlar kendini astlarından soyutlamamalı ve Mehmetçiklerle gerektiğinde en ön safta mücadele etmelidirler. Aksi takdirde Fransız Ordusu gibi hezimet kaçınılmazdır.

G. MİHVERDEN MÜTTEFİK SAFINA TAM OLARAK GEÇİŞ

1. Almanya İle İlişkilerin Askıya Alınması

Müttefiklerin, Almanya ile ilişkilerin azaltılması yönünde başlayan baskıları neticesinde Türkiye Cumhuriyeti, 14 Nisan 1944'te Almanya'ya yaptığı krom ihracatını azaltma kararı almıştır. Türk Devleti'nin bu tavrını yeterli bulmayan Amerika ve İngiltere, ilaveten 19 Nisan 1944'te Ankara'daki Büyükelçileri vasıtasıyla Türk Hükûmeti'ne, ayrıca Almanya'ya krom satışının durdurulmasını talep eden birer nota vermiştir. Artan baskılar ve en son kendisine verilen nota neticesinde Türk Devleti artık Müttefiklerin baskılarına daha fazla dayanamayarak 20 Nisan 1944'te bu devletlerle dostluğunu ve iş birliğini göstermek adına Almanya'ya krom ihracatını durdurmuştur.⁷⁶

⁷⁶ "Krom Hakkında Verdiğimiz Karar", **Cumhuriyet**, Sayı:7070 (21 Nisan 1944), s.1. Goloğlu, **a.g.e.**, s.236, 237.

Müttefikler, buna rağmen Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom sevkiyatını durdurması ile yetinmeyip Mihver devletleriyle bütün ekonomik ilişkilerini kesmesi için Türk Devleti üzerinde bir başka baskı kurmaya yönelmişlerdir. Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ise Müttefiklerin bu taleplerine karşı çıkararak, Türkiye'nin ekonomi politikasının bir egemenlik meselesi olarak sadece Türk Hükûmeti tarafından belirlenebileceğinin altını çizmiştir.⁷⁷

Öte yandan 25 Haziran 1944'te İngiltere, Türkiye'nin savaşa girmesi için Almanya ile diplomatik ve ticari münasebetlerini kesmesinin talep edileceğini Rus tarafına bildirmiştir.⁷⁸

30 Haziran 1944'te İngiliz Büyükelçisi, Türk Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nu ziyarette kendisine şu notayı vermiştir: *“Garp cephesinin açılmasıyla durum tamamıyla değişmiştir. Şu halde, Türk Hükûmeti'nin bu gelişmelerden evvel, bize Almanya'ya vaki krom teslimatının tamamıyla men'i ve askerî kıymeti haiz diğer emtia (mallar) ihracatının da % 50 nispetinde tahdidi suretiyle vermiş bulunduğu yardım ölçüsü, hâlen değişmiş bulunan şartlar sebebiyle, arttırılmak icap eder. Şimdi, Türkiye ile Büyük Britanya ve müttefiklerini bir birine düşürmekten ibaret Alman oyununa son vermek maksadıyla, Türk Hükûmeti için Almanya ile iktisadî ve diplomatik münasebetleri kesmeyi göze almak zamanı gelmiştir. Ancak bu suretledir ki Türkiye, son hadiseler neticesinde karanlık ve karışık olan politikasını aydınlatabilecek ve kendisine ait olan beynelmilel (milletler arası) rolü harp esnasında olduğu gibi sulh anında da oynayabilecektir.”*⁷⁹

Öte yandan savaşın artık Mihver devletlerinin aleyhine geliştiğinin farkında olan Türkiye, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun ağzından Müttefiklerin taleplerinin bazı koşullar altında yerine getirilebileceğini bildirmiştir. Bu ön koşullar: Türkiye'nin İngiltere tarafından tamamıyla müttefik olarak görülmesi, İngiltere ve ABD'nin Türk millî ekonomisinin korunması için gerekli malzeme yardımında bulunmaları, ilişkilerin kesilmesi yüzünden Almanya'nın yapabileceği sürpriz bir saldırı karşısında ülkenin savunmasını güçlendirmek için gerekli harp malzemesinin İngiltere ve ABD tarafından sağlanmasıydı. İngiltere'nin, Türkiye'nin ortaya koyduğu bu talepleri kabullenmesi ve ABD'nin de bunların getireceği malî yükü

⁷⁷ Karakaş, a.g.m., s.42.

⁷⁸ Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, s.127, 128.

⁷⁹ Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, s.128.

paylaşacağını kabul etmesi sonucunda, Türkiye'ye Almanya ile ilişkilerini keser kesmez talep edilen malzeme akışının imkânlar ölçüsünde sağlanacağı bildirilmiştir. Bunun üzerine de Türk Hükûmeti 2 Ağustos 1944'te Nazi Almanyası ile bütün diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesmiştir.⁸⁰

Gerçi Müttefikler ile Türk Devleti arasında sıkıntılı sürecin yaşandığı bu dönemde ikili ilişkiler tamamen kopmamıştır. İki devlet arasında ilişkilerin kopma noktasına geldiği günlerde dahi Türk askerî öğrencileri İngilizler tarafından eğitime devam etmiştir. Yine Müttefiklerle yaşanan bu sorunlu günlerde benzin ve sivil yardım malzemesi sevkiyatı tamamen kesilmiyorsa da⁸¹ yapılmakta olan askerî yardımlar, Türk tarafının isteklerini karşılamaktan oldukça uzak bir biçimde sürmüştür.

2. “Ödünç Verme ve Kiralama” Yardımların Yeniden Başlaması

11 Mart 1941'de çıkarılmış olan “Ödünç Verme ve Kiralama” Kanunu⁸² ile Türkiye-ABD arasında yakın ilişkiler gelişmeye başlamıştı. Fakat Türkiye'nin Almanya'ya krom ihracatı ABD ile olan ilişkileri koparma noktasına getirmişti.

İngiliz ve Amerikalı yetkililer, Şubat 1944'ten beri Türkiye'nin Almanya'ya krom ihracatının durdurması için baskı uygulamışlardı. Çünkü Türk Devleti, Almanya ile 9 Ekim 1941'de imzalanan Ticaret Anlaşması gereği Almanya'ya 1943 Ocak ayından itibaren krom ihracatına devam etmekteydi. Amerika ve İngiltere'nin krom ihracatının durdurulması konusundaki ısrarcı tutumlarından sonra Türk Hükûmeti, 20 Nisan 1944'te Almanya'ya yaptığı krom ihracatını durdurma kararı almış⁸³ ve bu karardan sonra ikili ilişkiler yeniden normal seyrine girmiştir.

Yeniden normal seyrine giren Türkiye-ABD ilişkileri, sadece ABD'den malzeme, teçhizat alımını kapsamıyordu. Aynı zamanda pek çok Türk askerî personeli ABD'e çeşitli maksatlarla yeniden gönderilmeye başlamış ve giden personele harcırah tahakkuku Türk Devleti tarafından yapılmıştır.

⁸⁰ Karakaş, **a.g.m.**, s.42, 43.

⁸¹ Deringil, **a.g.m.**, s.240.

⁸² Barkay, **a.g.e.**, s.51.

⁸³ Barkay, **a.g.e.**, s.131. “Krom Hakkında Verdiğimiz Karar”, **Cumhuriyet**, Sayı:7070 (21 Nisan 1944),s.1.

18 Temmuz 1944 tarihli Cumhurbaşkanı İsmet İnönü imzalı ABD, İngiltere ve İsviçre’de tahsilde bulunan ve bu ülkelere gönderilecek olan subay, memur ve makinistlerle, askerî öğrenciye verilecek tahsil ödenekleri şu şekilde belirtilmiştir.

Tablo 3-3: Amerika, İngiltere ve İsviçre’de Tahsilde Bulunan Ve Gönderilecek Olan Subay, Memur ve Makinistlerle, Askerî Öğrenciye Verilecek Aylık Tahsil Ödeneği.

Ülkeler	Subay, Memur ve Makinist Tahsili/Lira	Askerî Talebe Tahsilâtı /Lira
ABD	250	
İngiltere	225	180
İsviçre	200	160
ABD (ucuz memleketler)		170
ABD (ucuz memleketler)		200

* B.C.A. (18 Temmuz 1944), Sayı:12293, Dosya: 48-3, Fon Kodu: 030.18.01.02, Yer No: 106.51.13.

Türkiye Cumhuriyeti, 2 Ağustos 1944 günü Almanya ve Japonya ile iktisadî ve siyasî münasebetlerini kesmiştir. Böylece, Türk Devleti artık tamamen Müttefiklerin yanında yer almıştır. Bu durum, Türk devlet adamlarını yeniden yardımlar elde edebilmek için umutlandırmıştır. Türkiye ile Amerika arasında bir ön “Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşması” na yönelik görüşmeler, konunun 12 Eylül 1944’te Amerikan Büyükelçisi Steinhardt tarafından Başbakan Şükrü Saraçoğlu’na açılmasıyla başlamıştır. Çünkü 1944’ün ilk dört ayında Amerikan kaynaklı “Ödünç Verme ve Kiralama” yardımlarının Türkiye’ye gönderilmesi durdurulmuştu.

Anlaşma görüşmelerinin başlamasından sonra 30 Eylül 1944’te Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Amerikan Büyükelçisi Steinhardt’a, Amerika ile karşılıklı bir yardım anlaşması yapılmasını istediğini belirtmiştir. Fakat Saraçoğlu’na göre, karşılıklı yardım anlaşması önündeki en büyük engel, İngilizlerin Türkiye’ye verilen neredeyse bütün “Ödünç Verme ve Kiralama” yardımlarının kendilerinin gönderdiğini iddia etmeleri idi. Türkiye’ye gönderilen malzemenin büyük miktarının Amerikan kaynaklı olduğu bilinmesine rağmen, İngilizler bu malzemenin faturasını kendilerine göndermiş ve hemen hemen tüm malzemenin ödemesini Türklerden talep

etmiştir. Uzun zamandır Türk Hükûmeti, kendisine gönderilen malzemenin ne kadarının İngiliz ve Amerikan hesabına sayılacağı konusunda belirsizlik yaşamıştır.⁸⁴

Washington'daki "Ödünç Verme ve Kiralama İdaresi Ofisi" kayıtlarına göre ABD'nin o zaman kadar Türkiye'ye tahsis ettiği malzeme 125 Milyon dolar tutarındaydı. Bu malzemenin ne kadarının Türkiye'nin, ne kadarının da İngiltere'nin hesabına yazıldığı ise belli değildi. Bu mesele açıklığa kavuşturulmadıkça, Amerika ile müşterek bir yardım anlaşmasını imzalaması isteği anlamsız olacaktı.⁸⁵

ABD, Türkiye'nin çekincesinin karşılanacağına dair beyanatından sonra Türk tarafı görüşmelere olumlu bakmıştır.

Türk Hükûmeti 10 Ekim 1944'te, Washington ile bir müşterek yardım anlaşması yapmak için Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Açıkalın tarafından öne sürülen yeni şartlar ileri sürmüştür. Bu yeni şartlara göre Ankara, gönderilen malzeme üzerinde ABD'nin geri isteme hakkının olmasına karşı çıkmıştır. Çünkü malzemenin geri istenmesi sırasında Türkiye, ciddi bir saldırı tehdidi altında veya başka bir devletle savaşıyor durumda olabilirdi. Türk Hükûmeti, ABD ile iyi niyet çerçevesi içinde ekonomi ve ticari meseleler üzerinde müzakere yapmayı uygun bulmakla birlikte, bu devlete karşı herhangi bir yükümlülük üstlenmeyi veya Amerika'dan gelebilecek talepleri yerine getirmeyi istememekteydi. Ayrıca Türk Devleti'nin idarecilerine göre müşterek yardım anlaşmasının imzalanması, ABD'e kendiliğinden "Ödünç Verme ve Kiralama" yardımlarını kesme hakkı tanınamalıydı.⁸⁶

Netice olarak Türkiye ile ABD arasında bir "Ön Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşması" 23 Şubat 1945'de Türkiye Cumhuriyeti adına Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Amerika Birleşik Devletleri adına ise Büyükelçi Steinhardt tarafından imzalanmıştır. Dokuz maddeden oluşan bu anlaşma ile iki ülke arasında yardımların nasıl yürütüleceği esasa bağlanmıştır.⁸⁷

⁸⁴ Karakaş, **a.g.m.**, s.44.

⁸⁵ Karakaş, **a.g.m.**, s.44.

⁸⁶ Karakaş, **a.g.m.**, 44, 45.

⁸⁷ İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000, s.650-653. Karakaş, **a.g.m.**, s.46.

3. ABD'nin Türkiye'ye ve Türk Ordusuna İlgisinin Artması

Rusların Balkanlara inerek Bulgar Ordusunu silâhtan tecrit etmesi ve Sofya'da Sovyet subaylarının büyük tezahüratla karşılanması Türk Ordusu için kuzeyde yeni bir ordu ile temasa geçmesi demektir.⁸⁸

Times'ın Ankara muhabiri ise Kızılordu'nun Trakya ve Ege'ye inmesi nedeniyle Türkiye'nin endişeli olmadığını, hükûmet makamlarının sessizliğini muhafaza etmekle birlikte Rusya ile Türkiye'nin önceden beri Kafkasya'da komşu olduklarını, İngiltere'nin silâh arkadaşı Rusya'nın Trakya'ya gelmesiyle Türk Devleti'nin endişe duymadığını belirtmiştir.⁸⁹ Fakat Türk basını Rus tehlikesini sezmiş ve bir tedirginlik hissetmiştir.

Kuşkusuz ABD, II. Dünya Savaşı'nın başlarında tehlike olarak görmediği Sovyet Rusya'nın, sonradan harp sahasında kazandığı başarılar ve yayılmacı politikaları neticesinde tüm dünya için nelere mal olabileceğinin farkına varmaya başlamıştı. Bu nedenle Rusların yeni dış politikalarından duyduğu rahatsızlık neticesinde ABD, bölgede Rus yayılmasına set çekebileceği yeni ortaklar arayışına girmiştir.

Tam da bu Rus yayılmacı siyasetinin diğer devletleri rahatsız ettiği bir dönemde Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün vefat etmiş ve Türk Büyükelçisi için 16 Kasım 1944'te bir cenaze töreni yapılmıştır. Washington'da yapılan cenaze töreni, Türk-Amerikan ilişkilerinde bir başka anlamlı gün olarak kayda geçmiştir. Çünkü Türk Büyükelçisi'nin cenaze töreni oldukça katılımlı olmuş, Amerikan Hükûmeti ve askerî erkânı bu törende orada hazır bulunmuştur. Amerikan Başkanı Roosevelt'i temsilen Genelkurmay Başkanı Amiral William D. Leahy, Birleşik Amerika Kara Ordusu Kurmay Başkanı General Marshall, Deniz Kuvvetleri Başkomutanı Amiral Ernesi J. King, Amerikan Hava Kuvvetleri Komutanı General Henri Arnold, Deniz Piyade Kuvvetleri Komutanı General Alexander A. Vandegrift Mehmet Münir Ertegün'ün cenaze töreninde hazır bulunmuşlardır. Bu üst düzey katılım Türk Hükûmeti idarecilerini oldukça memnun etmiştir.

Zira Amerikan Hükûmeti tarafından yabancı temsilciler için askerî tören yapılması çok nadirdi. Fakat Türkiye'nin ABD Büyükelçisi Mehmet Münir

⁸⁸ "Ruslar Bulgar Ordusunu Silâhtan Tecrit Ediyorlar", **Cumhuriyet**, Sayı:7215 (13 Eylül 1944), s.1.

⁸⁹ "Türkiye ve Rusya- Kızılordu'nun Trakya ve Ege'ye İnmesi Münasebeti ile Times'ın Mütaleesi", **Cumhuriyet**, Sayı:7216 (14 Eylül 1944), s.1.

Erteğün'ün cenazesindeki askerî tören ve Amerikan askerî camiasından yoğun katılımı oldukça dikkat çekiciydi.

Türk subayları, ay yıldızlı bayrakla örtülmüş tabutu ihtiram kıt'asını teşkil eden Amerikan askerlerine tevdi ederken tüm yabancı misyon temsilcilikleri saygıyla Türk Büyükelçi'yi selamlamışlardır. ABD askerleri kollarının üzerindeki tabutla Türkiye Büyükelçilik binasının geniş merdivenlerini ağır ağır inmişler, Atatürk'ün heykeli önünden geçmişler ve tabutu siyahlarla bürünmüş top arabasına yerleştirmişlerdir. Önde askerî trampetçiler, cenaze alayı, elliden fazla siyah otomobil Washington sokaklarında ağır ağır ilerleyerek Arlington Mezarlığı'nın demir parmaklıklarından içeri girmiştir.⁹⁰

Bu görkemli tören, Türkiye-ABD ilişkilerini olumlu etkilemiştir. Türk Büyükelçisi'nin cenaze töreninde görülen bu samimi ortamdan pek kısa bir süre sonra Amerika'ya sipariş edilmiş değişik cinsten mallar, beş Amerikan şilebi tarafından Mersin Limanı'na getirilmiştir. Getirilen mallar arasında motor ve makine aksamı, büyük makine parçaları, kamyon, manifatura, vantilatör kayışları, yedek parçalar, demir mamulât, yünlü mensucat, çok miktarda pamuklu mensucat, film malzemesi, deri, kösele gibi malzemeler bulunmaktaydı.⁹¹

Harbin, Almanlar tarafından kaybedileceğinin anlaşılması ile Türk Devleti İngiltere ve ABD'e daha fazla yanaşmaya başlamış, Türk tarafı çok daha fazla ordu mensubunu İngiliz ve Amerikalı meslektaşlarının yanına eğitim maksatlı göndermiştir. Eğitim maksatlı ABD'e giden askerî personelin çalışmaları, Türk Genelkurmayı tarafından oldukça yakından takip edilmiştir.

Örneğin; 3 Nisan 1945 tarihli Millî Müdafaa Vekili Ali Rıza Artunkal imzalı Başbakanlığa gönderilen bir yazıda;⁹² Washington Türk Askerî Ataşesi'nin "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu" ile ABD'e gönderilen Türk hava subaylarının askerî eğitimlerini yakından takip ettikleri, Türk havacılığının ABD çizgisinde eğitim sistematğine girdiği anlaşılmaktaydı.

ABD'e havacılık tahsiline gönderilen hava subayları dönüşlerinde Türk Ordusu'nda Amerikan yanlısı bir düşünce ve sistematğinin oluşmasına neden olmuştur.

⁹⁰ "Münir Erteğün'ün Cenazesi Kaldırıldı", **Cumhuriyet**, Sayı:7273 (17 Kasım 1944), s.1, 3.

⁹¹ "Amerika'dan 5 Vapur Dolusu Mal Geldi", **Cumhuriyet**, Sayı:7280 (24 Kasım 1944), s.1, 3.

⁹² **B.C.A.** (3 Nisan 1945), Sayı: Dosya: 38150, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 46.297.43.

Ayrıca Sovyet Rusya'nın Avrupa'da yeniden güç unsuru olarak belirmesi, Türkiye'ye karşı yaklaşımı ve olası toprak, hava üssü talepleri kamuoyunda bir Sovyet tehdidi algılamasını arttırmıştır. Böyle bir algı durumu, Türk Devleti'ni kendisine yeni bir ortak arayışına sevk etmiştir. ABD ise bu konuda yeni aktör olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin yanında yer alan bir devlet olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

H. ALMANYA'DAN GELEN ASKERİ MALZEMELER

“Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ekonomik olarak sıkıntı içinde olması, savunma desteğini ve dış askerî yardımları zorunlu hâle getirmiştir. Bu destek savaş yıllarında yoğun olarak İngiltere ve ABD tarafından verilirken, bir taraftan da Almanya'dan askerî malzeme alımı devam etmiştir. Bu dönemde, Türk diplomasisinin en önemli başarısı, savaşın her iki taraftan da askerî malzeme temin etmiş olmasıdır.”⁹³

Belki bu başarılı dış politikanın sonucu olarak Türk Devleti, 1945 senesine kadar Almanya ile ticaretini devam ettirebilmiş ve Müttetfikler kadar olmasa da bu devletten de harp malzemesi tedarik edebilmiştir. İki ülke arasında harp boyunca gerçekleşen ikili ticaret şu şekilde olmuştur:

Tablo 3-4: 1939-1945 Dönemi Almanya'ya Yapılan İhracat-İthalat Durumu

Yıl	İhracat (Dolar)	İhracat içindeki payı	İthalat (Dolar)	İthalat içindeki payı
1939	37.159.000	37,3	47.045.000	50,9
1940	7.032.000	8,7	5.868.000	11,7
1941	19.879.000	21,8	6.614.000	11,9
1942	31.145.000	24,7	31.348.000	27,8
1943	46.746.000	23,8	58.627.000	37,7
1944	40.466.000	22,7	38.438.000	30,5

⁹³ Deringil, ag.e., s.175. Hüsni Özlü, “İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'ye Gelen İngiliz Heyetleri İle Yapılan Görüşmeler ve İngiltere'den Alınan Askeri Yardımların Sonuçları”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi**, sayı 2013-2, s.86. (Çevrimiçi) <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/ad/article/download/9414/7699>, 19 Ocak 2014.

1945	-	-	596.000	0,6
------	---	---	---------	-----

* **Türkiye İstatistik Kurumu İstatistik Göstergeler 1923–2008.** Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Aralık 2010, s 447. (Çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf, 18 Ocak 2014.

Almanya ile mevcut bu olumlu ticari ilişkiler, askerî alanda da kendini göstermiştir. 1939 senesi aralık ayında taraflar arasında varılan 100 milyon marklık krediyi, Türk tarafı müteakip yıllarda savunma amaçlı kullanmıştır.⁹⁴

Mayıs 1944 itibariyle Türkiye-Almanya arasındaki 100 Milyon Marklık Kredi Anlaşmasından sonra yurda gelen malzemenin listesi şu kalemlerden oluşmaktaydı.

Tablo 3-5: Türkiye Almanya Arasındaki 100 Milyon Marklık Kredi Anlaşmasından Sonra Yurda Gelen Malzemenin Listesi

Adet	Cinsi	Fiyatı (Reisch Mark)	Tutarı(Reisch Mark)
60	5/60 cm. lik tanksavar topu	47.937.00	2.876.220.00
6	5/60 cm.lik tanksavar topu yedek	3.920.00	23.520.00
18.000	Tanksavar Topu İzli Zırh Mermisi	87.44	1.573.920.00
265	Ağır Makineli	4.000.00	1.060.000.00
130	0.7 Metrelik Telemetre	4.590.00	596.700.00
20	Makaslı Batarya Dürbünü	2.589.00	51.780.00
50	Makineli Tüfek Nişan Dairesi	1.587.00	79.350.00
4.812.000	Ağır Makineli Se. Mermisi	251.44	1.209.929.28
8.568.000	Ağır Makineli Smk. Mermisi	258.00	2.441.880.00
3.780.000	Ağır Makineli Sakl. Mermisi	343.00	1.296.540.00
32	T-3 Tipi (Maimler-Benz) Tankı	428.000.00	13.696.000.00
3	T-3 Tipi Komuta Tankı	434.000.00	1.302.000.00
	T-3 Tipi Tankları Yedek Malzemesi	-	1.838.769.80
35	T-4 Krupp Tankı	457.000.00	15.995.000.00
1	Takım Ağır Seyyar Tamirhane	457.000.00	457.000.00
	Seyyar Tamirhane Yedek Parça	-	45.700.00

⁹⁴ **B.C.A.** (5 Mayıs 1944), Sayı: Dosya: 46195, Fon Kodu: 030.01.0.0, Yer No: 52.344.9.

	T-4 tipi tanklar için yedek malzeme	-	1.260.??0.20
10.500	Tanklar için 7,5 sm.lik zırh mermisi	183.20	1.923.600.00
7.000	Tanklar için 7,5 sm.lik tahrip	116.40	814.800.00
9.600	Tanklar için 5 cm.lik zırh mermisi	87.44	839.424.00
6.400	Tanklar için 5 cm.lik tahrip mermisi	83.34	533.376.00
2.808.000	7.92 Ağ. Mt. Mermisi	251.44	706.043.52
60	Fock-Wulf 190 Tipi Av Uçağı	510.000.00	30.000.000.00
	Av Tayyaresi Yedek Aksamı	-	9.122.000.00
180.000	Av Tayyaresi İçin 2 Sm. Yangın	13.35	2.403.000.00
180.000	Av Tayyaresi İçin 2 Sm. İz. Tah.	12.62	2.271.600.00
1.576.000	7.92 mm Mt. Mermisi	251.44	596.269.00
540.000	7.92 mm PMK Mt. Mermisi	343.00	185.220.00
44.000	7.92 mm PMKL Mt. Mermisi	343.00	15.092.00
240.000	Tayyare için 2 sm. Zh. Mermisi	14.08	3.379.200.00
			TOPLAM 99.994.544.24

* B.C.A. (5 Mayıs 1944), Sayı: Dosya: 46195, Fon Kodu: 030.01.0.0, Yer No: 52.344.9.

Alınan bu harp malzemesine bakıldığında, hafif silâhlar ve bunların mühimmatı, tanksavar silâhları ve mühimmatları, tanklar ve mühimmatı, uçaklar ve mühimmatı dikkat çekmekteydi. Verilen Alman teçhizatı ve silâhları Türk tarafının taarruzdan ziyade bir savunma harekâtına hazırlandığını göstermekteydi.

I. TÜRK ÜLKESİNİN SALDIRILARA MARUZ KALMASI

1941 senesinde Alman-Sovyet savaşıyla birlikte Karadeniz’de bazı Türk ticari gemileri batırılmaya başlanmıştı. Bu gemilerin hangi ülke tarafından batırıldığı kesinleşmemiş, ancak Almanya ve Sovyetler birbirlerini suçlamışlardı.⁹⁵

Harbin başından beri Türk karasuları da dâhil olmak üzere denizler Türk gemileri için büyük risk olmuş ve aynı sorun harbin sonlarına kadar devam etmiş, bu dönemde de Türk Ordusu, neden kaynaklandığını açıklayamadığı bir takım savaş

⁹⁵ Sezen Kılıç, **Türk Basımı’nda Hitler Almanyası (1933-1945)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara-2009, s.248.

nedeni olarak değerlendirilebilecek gelişmelerle karşı karşıya kalmıştır. Örneğin 31 Ocak 1944 gecesi bir İngiliz uçağı Türk hava sahasını ihlal ederek Güllük Limanı açıklarında düşmüş, bölgede bulunan Maraş Vapuru derhal olay bölgesine giderek uçak personeli olan iki astsubayı denizden kurtararak yetkililere teslim etmiştir.⁹⁶

Diğer yandan 2 Mart 1944'te Osmaniye'nin Mamure İstasyonu'nun güneyinde Karagedik mevkiinde bir İngiliz bombardıman uçağı yine Türk hava sahasını ihlal ederek düşerek parçalanmıştır. Basına yansıyan haberlere göre uçak yolunu şaşırarak Türk hava sahası üzerinde uçmaya başlamış ve bir müddet sonra yakıtı bitmişti. Beş kişiden oluşan mürettebat, uçağı yere indirmek için uygun bir alan bulamadıklarından paraşütle atlamışlardı. Paraşütle atlayıp kurtulan uçak mürettebatı süratle gözaltına alınmışlardır.⁹⁷

Bu olaydan hemen sonra Müttetfiklerle ilişkilerin gerginleşmesinin de bir sonucu olarak, 80 İngiliz teknisyeni Türkiye'den ayrılmıştır. Bu durum; Türk-İngiliz ilişkilerinin iyi gitmediğini göstermekle birlikte, Türk basını konu ile ilgili özel bir anlam yüklenilmesinin doğru olmadığını belirtmiştir.⁹⁸

Bu hadiseden sonra 30 Mart 1944'te Devlet Deniz Yollarına ait bir yük gemisi olan Krom Vapuru⁹⁹ sabah 10.30'da Rodos'un güney kıyılarına denk gelen, Marmaris'in Fenatek Burnu yanındaki Kızılada civarından geçerken kimliği belirsiz meçhul bir denizaltı tarafından atılan bir torpille dokuz, on dakika içinde batırılmıştır. 43 kişiden oluşan mürettebattan ikisi ağır, biri hafif yaralı olmak üzere hepsi kurtulmuş ve personel Muğla'ya getirilmiş, yaralılar hastaneye yatırılmıştır. Kurtulan denizcilere göre eğer hava fena olsaydı bir tek denizci dahi kurtulamayacaktı.¹⁰⁰ Hariciye Vekili'nin beyanına göre Türk karasuları içinde batırılmış olan Krom Vapuru'nun batırılması asla kabul edilir bir durum değildi.¹⁰¹

Bu arada Türk Devleti'nin İngiltere'ye olan krom ihracatının azalmakta ve Almanya'ya gerçekleşen krom satışının arttığına dair şikâyetler, batı dünyasında

⁹⁶ Hergüner, **a.g.e.**, s.307.

⁹⁷ "Osmaniye Civarında Bir İngiliz Bomba Uçağı Düştü", **Cumhuriyet**, Sayı:7023 (5 Mart 1944), s.1.

⁹⁸ "İngiliz Basınının Lisanı Bariz Şekilde Yumuşamaya Başladı", **Cumhuriyet**, Sayı:7026 (8 Mart 1944), s.1.

⁹⁹ Jaeschke, **a.g.e.**, s.96.

¹⁰⁰ "Krom Şilebinin Mürettebatı Hadiseyi Anlatıyor", **Cumhuriyet**, Sayı:7053 (4 Nisan 1944), s.1.

¹⁰¹ "Krom Şilebi Batırıldı", **Cumhuriyet**, Sayı:7050 (1 Nisan 1944), s.1.

dillendirilmiştir. Times gazetesine göre Türkiye’den Almanya’ya olan krom sevkiyatı bir an önce durdurulmalıydı.¹⁰²

İngiliz gazeteleri, Türk Devleti’nin Almanya ile arasında olan krom ticaretini azaltma yönünde bir gayretinin olmadığını beyan etmiştir. Hatta onlara göre, Türk Devleti’nin Almanya ile sona ermek üzere olan ticaret anlaşmasını yenilemesi pek muhtemeldi.¹⁰³

Bununla birlikte İngiliz basını, Türk tarafını etkilemek adına yaptığı neşriyatına devam etmiştir. Bu bağlamda bir başka İngiliz gazetesi olan Londra kaynaklı Daily Telegraf gazetesinde “Adana Anlaşması gereğince İngiltere tarafından Türk Devleti’ne verilmiş beş gemiden ikisinin geri alınacağına düşünülüyor” yönünde haberler yapılmıştır.¹⁰⁴ Türkiye’ye mal taşımak üzere verilen bu gemilerin geri istendiği söylentisi, Türk yetkililer tarafından reddedilmekle birlikte Batı Dünyası artık Türk Devleti’nin Müttefikler ile Mihver arasında bir tercih yapmak zorunda olduğunu belirtmiştir.

Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu, 14 Nisan 1944’te İngiliz ve Amerikan elçileri ile yapılan görüşmenin ardından yabancı gazetecileri de kabul etmiş, verdiği beyanatta “*maddi imkânlarımız dâhilinde Müttefiklere her surette yardım etmemiz, harici siyasetimizin icabıdır.*”¹⁰⁵ sözleriyle gerektiğinde Müttefiklerin yanında hazır olacaklarına vurgu yapmış, böylece ilişkilerin seyrinin normal rotasında olduğuna işaret etmiştir.

Oysa yabancı haber kaynaklarına göre Türk Hükûmeti’nin Müttefikler ile arası iyi değildi. Örneğin Reuter Ajansı yaptığı duyuruda: “*Türkiye ile vaziyet o kadar memnuniyet verici değildir.*” ifadelerini kullanarak¹⁰⁶ Türk basınına adeta yalanlamıştır.

Müttefik devletlerle gergin ve belirsiz ilişkiler devam ederken 17 Nisan 1944 Pazartesi günü saat 23.05’te Karadeniz Boğazı’nın Rumeli ve Anadolu Kavakları üzerinde seyreden hüviyeti meçhul bir uçak Türk hava sahasını ihlal ederek Sütluçe

¹⁰² “Krom İhracatımız ve İngiliz Basını -Times Şikâyetçi”, **Cumhuriyet**, Sayı:7058 (9 Nisan 1944), s.1.

¹⁰³ “Türkiye’den Almanya’ya Yapılan İhracat”, **Cumhuriyet**, Sayı:7059 (10 Nisan 1944), s.1,3.

¹⁰⁴ “Garip ve Yanlış Bir Haber-İngiltere’den Aldığımız İki Gemi İstenecekmiş”, **Cumhuriyet**, Sayı:7062 (13 Nisan 1944), s.1,3

¹⁰⁵ “Harici Vekilimizin İngiliz ve Amerikan Elçileri İle Görüşmeleri”, **Cumhuriyet**, Sayı:7064 (15 Nisan 1944), s.1.

¹⁰⁶ “Reuter Ajansı: ‘Türkiye ile Vaziyet O Kadar Memnuniyet Verici Değildir’” **Cumhuriyet**, Sayı:7065 (16 Nisan 1944), s.1.

ve Yuşa Tepesi arasındaki bölgeye birkaç yangın ve infilak bombası atarak derhal bölgeden uzaklaşmıştır. Atılan bombalardan fundalıklarda yangın çıkmışsa da bu yangın derhal söndürülmüş, başka hasar ve zayıat olmamıştır.¹⁰⁷ Bölgedeki Türk Ordusuna ait uçaksavar topçu bataryaları ile Türk hava sahasını ihlal eden bu yabancı uçaklara derhal ateş açılmış, fakat bir isabet sağlanamamıştır.¹⁰⁸

Müttefiklerin kararlı tutumu ve Türk ülkesinde yaşanan bu gelişmeler karşısında 20 Nisan 1944'te Türkiye Büyük Millet Meclisi, Almanya ve bütün Mihver devletlerine krom nakliyatının durdurulduğunu beyan etmiştir.¹⁰⁹

Bu karardan hemen sonra İngiliz basınında Türkiye'ye malzeme sevkiyatının tekrar başlayabileceği, fakat Türk tarafının memnuniyet verici kararını geç verdiği haberleri çıkmıştır.¹¹⁰

Türk Devleti, olası bir Alman tehdidine karşı tekrar Müttefiklerin desteğini sağlamaya çalıştığı bugünlerde Ruslar harp meydanlarında hızla ilerliyordu. Bu günlerde Kızılordu'nun Çek hududuna varması, Odesa'yı kuşatması¹¹¹ şark Cephesi'nde Almanların artık bu kuvvet karşısında tutunmasının güç olduğunun emaresini vermiştir. Şark Cephesi'nde bunlar olurken İngiliz ve Amerikan uçakları da 8 Nisan 1944'te Almanya üzerine büyük bir hava akını düzenlemiş, muhtelif şehirleri ve uçak fabrikalarını bombalamışlardır.¹¹²

1944 baharıyla birlikte artık savaşta Müttefikler ve Sovyet Rusya çok daha etkin bir konumdaydı. Bununla birlikte bazı yabancı radyolar, bir İngiliz askerî heyetinin Ankara'ya geldiğini ve hatta Türkiye'nin Müttefikler lehine müzakerelere başladığı yönünde 26 ve 27 Nisan 1944 tarihlerinde yayın yapmıştır. Türk Hükûmeti ise bu yayınları hemen yalanlamıştır.¹¹³

Müttefik devletler ile temasları arttığı ve azaldığı dönemde genelde Türk hava sahası ve kara sularında yabancı bir vasıta görülmesi artık doğal olmuştu. Yine İngilizlere yukarıda belirtilen yakınlaşma sürecinde Türk ülkesi bir başka kimliği belirsiz uçağın Türk hava sahasını ihlal etmesine şahit olmuştur. 17 Nisan 1944'te

¹⁰⁷ "Anadolu Kavağına Bomba Atan Uçak", **Cumhuriyet**, Sayı:7071 (22 Nisan 1944), s.1.

¹⁰⁸ Hergüner, **a.g.e.**, s.307.

¹⁰⁹ "Krom Hakkında Verdiğimiz Karar", **Cumhuriyet**, Sayı:7070 (21 Nisan 1944), s.1.

¹¹⁰ "Krom İçin Verdiğimiz Kararın Yeni Akisleri", **Cumhuriyet**, Sayı:7072 (23 Nisan 1944), s.1.

¹¹¹ "Sovyetler, Dün Çek Hududuna Vardılar", **Cumhuriyet**, Sayı:7058 (9 Nisan 1944), s.1.

¹¹² "Almanya Üzerine Büyük Hava Akını", **Cumhuriyet**, Sayı:7059 (10 Nisan 1944), s.1, 3.

¹¹³ "Asılsız Bir Haber-Ankara'ya İngiliz Askeri Heyeti Gelmedi", **Cumhuriyet**, Sayı:7077 (28 Nisan 1944), s.1.

Karadeniz Boğazı'nın Rumeli ve Anadolu Kavağı üzerinde seyreden hüviyeti meçhul uçak hadisesinden sonra bu defa da 30 Nisan günü saat 13.00'te Rumeli Kavağı, Büyükdere üzerinde çok yüksekte uçan şüpheli uçaklar tespit edilmiştir.¹¹⁴

İstanbul Valisi Doktor Lütfü Kırdar, İstanbul göklerinde tespit edilen kimliği belirsiz meçhul uçaklara dair halkı ikaz etmiş, pasif korunma tedbirleri kapsamında gece karartma tedbirlerine azami uyulmasını, yangın söndürme ve ilk yardım vasıtalarını takviye etmelerini istemiştir. Ayrıca İstanbul Valisi aile sığınaklarının gözden geçirilmesinin önemine, bir saldırı anında serinkanlı olunmasına vurgu yapmıştır.¹¹⁵

Türk halkında bu endişeli bekleyiş sürerken olası bir hava saldırısının etkilerini azaltmak için 5 Mayıs 1944'te İstanbul'da bir pasif korunma denemesi yapılmış, şehir saat 22.00'da karanlığa gömülmüştür.¹¹⁶ İstanbul, pasif korunma tedbirlerini prova ederken aynı gece saat 19.05'te Türk semalarında belirsiz yine bir uçak daha tespit edilmiş, bu sefer yabancı uçak Türk uçaksavar bataryalarının şiddetli ve isabetli ateşi karşısında istikamet değiştirerek Yeşilköy'e inmiştir. Uçak mürettebatının tamamı, sağ olarak gözaltı edilmişlerdir.¹¹⁷

İcra edilen bu alarm deneme tatbikatı sonrası ikaz düdüklarının sayısının artırılmasına ve sokaklardaki lambaların maskelenmesine karar verilmiştir.¹¹⁸

Olası hava taarruzlarına karşı bu pasif tedbirler yanında, Türk Ordusunun düşman hava araçlarına karşı aktif tedbirleri uygulayabilmesi için havacılık alanında çalışmalar da devam etmiştir. Bu doğrultuda, Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay 5 Mayıs 1944 saat 09.00'da Türk Hava Kurumu Genel Merkezine gelerek Kurum Başkanı, Erzurum Mebusu Şükrü Koçak ve Hava Kuvvetleri Komutanı Tümgeneral Zeki Doğan ile kurumun çalışma programı üzerinde görüşme yapmıştır. Daha sonra Orgeneral Kazım Orbay kurumun Etimesgut'daki tesislerini gezmiş ve Etimesgut Uçak Fabrikası'ndaki ilk Türk tipi bir kişilik akrobasi ve antrenman uçağını gözden geçirerek uçuşlarını tetkik etmiştir. Motorundan başka bütün kısımları bilhassa iniş

¹¹⁴ "Rumeli Kavağı Üstünden Uçan Meçhul Tayyareler", **Cumhuriyet**, Sayı:7080 (1 Mayıs 1944), s.1.

¹¹⁵ "Vali Halkı İkaz Ediyor", **Cumhuriyet**, Sayı:7081 (2 Mayıs 1944), s.1, 3.

¹¹⁶ "Dün Geceki Pasif Korunma Denemesi", **Cumhuriyet**, Sayı:7085 (6 Mayıs 1944), s.1, 3.

¹¹⁷ "Meçhul Bir Tayyare Daha", **Cumhuriyet**, Sayı:7085 (6 Mayıs 1944), s.1,3.

¹¹⁸ "Alarm Tecrübesinden Alınan Neticeler", **Cumhuriyet**, Sayı:7086 (7 Mayıs 1944), s.1.

takımı fabrikada yapılmış olan bu uçak, 130 beygirlik bir motor ile çalışmakta ve saatte en az 270 km, en az 80 km ile uçmaktaydı.¹¹⁹

Alarm denemeleri müteakip günlerde de devam etmiş, 9 Mayıs 1944 tarihinde gerçekleşen hava korunma denemesi de diğer denemeler gibi kapsamlı olmuş, Vali, tatbikatın neticelerinden memnun olduğunu ifade etmiştir.¹²⁰

Olası hava saldırılarına karşı bu önlemler alınırken harbin sonlarına doğru Türk kara suları yabancı mayınlar ile oldukça emniyetsiz hâle gelmiştir. 1945 senesinin başında Türk Boğazlarına giren bir mayın 4 Ocak 1945 sabahı Kuruçeşme önlerinde patlamış, bunun neticesinde iki mavna batmış ve civar yerdeki birçok binanın camı kırılmıştır.¹²¹

Yaşanan bu nereden ve ne maksatla geldiği belli olmayan uçak ve deniz mayınları ile Türk Kamuoyu tedirgin olmuş ve ordu birlikleri alarm seviyesini yükseltmiştir.

J. HARBİN SONUNA DOĞRU ÖRFÎ İDARE

II. Dünya Savaşı yıllarında, gazetelere askerlik konusunda yazılar yazan ve genellikle Nazi Ordularının ilerleyişini destekleyen Emekli General Ali İhsan Sabis, Türk Devleti savaşın sonuna doğru Almanya'nın karşısında yer alınca, tenkit yazılarıyla yetinmeyerek, başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere devlet ve hükûmet üyelerine karşı suçlayıcı imzasız mektuplar da göndermiştir.

Hükûmetin haricî siyaseti, askerî makamları, mahkemeleri hakkında tehdit ve hakaret içeren mektuplar gönderdiği anlaşılan Emekli General Ali İhsan Sabis bunlardan birini Galatasaray Postanesi'nde postaya verirken yakalanmış ve tutuklanarak cezaevine konulmuştur. Gönderilen mektuplarda Türk gençliği ve Türk subayları namına imzasız tehditkâr bir tavır sergilenmekte ve hükûmet açıkça tehdit edilmekteydi. Bu gelişmeler karşısında Örfî İdare Komutanlığının emri ile Emekli General Ali İhsan Sabis'in evinde arama yapılmış, aramada pek çok yazının

¹¹⁹ “Genelkurmay Başkanı Türk Hava Kurumunda”, **Cumhuriyet**, Sayı:7085 (6 Mayıs 1944), s.1, 3.

¹²⁰ “İkinci Hava Korunma Denemesi De Yapıldı”, **Cumhuriyet**, Sayı:7089 (10 Mayıs 1944), s.1, 3.

¹²¹ “Bir Mayın Patladı”, **Cumhuriyet**, Sayı:7319 (5 Ocak 1945), s.1.

kopyaları, aynı cinsten kâğıt ve zarfları, karbonlu kâğıtlar ve yazı makineleri ele geçirilmiştir.¹²²

Bununla birlikte Örfî İdare Komutanlığı, harbin sonlarına doğru da güvenlik gerekçesi ile basını kontrol altında bulundurmaya sürdürmüştür. 1944 senesinde Örfî İdare Komutanlığı ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından kapatılan gazeteler şunlardı:

Tablo 3-6: 1944 Yılında Kapatılan Basın Organları

17 Şubat 1944	Türkische Post	49 Gün	İcra Vekilleri Heyeti
11 Mart 1944	Tan	29 Gün	Örfî İdare Komutanlığı
6 Nisan 1944	Orhun(Aylık Dergi)	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
8 Mayıs 1944	Büyük Doğu (Aylık Dergi)	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
16 Mayıs 1944	Adımlar (Aylık Dergi)	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
16 Mayıs 1944	Kopuz (Aylık Dergi)	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
16 Mayıs 1944	Verim(Haftalık Dergi)	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
16 Mayıs 1944	Yurt ve Dünya (15 Günlük Dergi)	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
Haziran 1944	Barış Dünyası (Haftalık Dergi)	Süresiz	Örfî İdare Komutanlığı
Temmuz 1944	Akbaba (Haftalık Gazete)	3 Hafta	İcra Vekilleri Heyeti
13 Temmuz 1944	Metapolitefisis	30 Gün	İcra Vekilleri Heyeti
13 Ağustos 1944	Tan	7 Ay 12 Gün	İcra Vekilleri Heyeti
28 Ağustos 1944	Vatan	7 Gün	İcra Vekilleri Heyeti
15 Eylül 1944	Cumhuriyet	7 Gün	İcra Vekilleri Heyeti
1 Ekim 1944	Vatan	5 Ay 23 Gün	İcra Vekilleri Heyeti
1 Ekim 1944	Tasvir-i Efkâr	5 Ay 23 Gün	İcra Vekilleri Heyeti

* İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Dış Siyaseti ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si Birinci Cilt**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s.620. Ali Cem Göz, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Siyasal İktidar Tarafından Kapatılan Basın Organları Bağlamında Bir Listeleme Denemesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, 2011, C.3, Sayı:5, s.8, 9. (Çevrimiçi) <http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sduvd/article/viewFile/2828/2515>, 23 Mart 2014.

Avrupa'da devam etmekte olan siyasî belirsizlik durumu, Türk Devleti'nin 26 Haziran 1944'te bir altı ay daha sıkıyönetim uygulamasını uzatmasına neden

¹²² "General Ali İhsan Sabis Tevkif Edildi", **Cumhuriyet**, Sayı:7104 (25 Mayıs 1944), s.1, 3.

olmuştur.¹²³ Örfî İdare Komutanlığı harbin son döneminde de ülke güvenliği ile ilgili meseleleri yakından takip etmiş hükûmete asayiş sağlamada yardımcı olmuştur.

K. TÜRK DEVLETİ'NDE TEDİRGİNLİĞİN ARTMASI

1944 senesinde mezun olan genç subaylar ile Türk Ordusu yeni bir dinamizm kazanmıştır. Türk Ordusu'nun Yedek Subay Okulundan mezun olan 20. devresinin binlerce genci, Nisan 1944'te büyük ve gösterişli bir törenle Ankara'daki okullarından mezun olmuşlardır. Mezuniyet töreninde; Büyük Millet Meclisi Reisi, Başvekil, Millî Müdafaa Vekili, diğer vekiller, Genelkurmay Başkanı, Genelkurmay Asbaşkanı, askerî ve sivil erkân hazır bulunmuştur. And içme törenine İstiklâl Marşı ile başlanmış, ardından Okul Komutanı Ali Rıza Gürcan bir konuşma yapmıştır. Daha sonra Başvekil Şükrü Saraçoğlu başarı gösteren subaylara ödülleri vermiş ve okul birincisi tarafından Yedek Subay Okulunun yaş kütüğüne 20. plaka takılmıştır.¹²⁴

II. Dünya Savaşı yıllarında bu mezuniyet haberleri, Türk halkını ve ordusunu motive etmiştir. Fakat bir taraftan da harpte yaşanan yeni gelişmeler Türk Devleti için endişeye neden olmuştur. 1944 ortalarına doğru Ruslar, Doğu Prusya sınırında ilerleyişlerini hızlandırmışlardı.¹²⁵ Rusların bu ilerleyişi Türk Devleti için bir tedirginlik kaynağıydı. Diğer yandan Alman hariciyesine göre Müttefikler Adana, Kahire ve Tahran Konferansları'ndan beri Türkiye'yi harbe sürüklemeye çalışmaktaydı.¹²⁶

Şimdiye kadar Türk dış politikasının manevraları ile Türk Ordusu harbin aktif figüranı olmamıştı. Ama artık Türk devlet adamlarının Müttefiklerin baskılarına daha ne kadar direnç gösterilebileceği soru işareteydi.

Ayrıca Bir Washington haberine göre Türkiye-Rusya münasebetleri dört sene öncesine göre daha hararetli bir safhaya girmişti ve Türkiye'nin harbe gireceği henüz kesin değildi.¹²⁷

¹²³ “Örfî İdare Müddeti Altı Ay Daha Uzatıldı”, **Cumhuriyet**, Sayı:7137 (27 Haziran 1944), s.1.

¹²⁴ “Diploma Alan Yeni Yedek Subaylarımız”, **Cumhuriyet**, Sayı:7070 (21 Nisan 1944), s.1, 3.

¹²⁵ “Rusların İlerleyişi Daha Çok Hızlandı”, **Cumhuriyet**, Sayı:7152 (12 Temmuz 1944), s.1.

¹²⁶ “Alman Hariciyesi'ne Göre”, **Cumhuriyet**, Sayı:7157 (17 Temmuz 1944), s.1.

¹²⁷ “Bir Washington haberine göre “Türkiye'nin Harbe Gireceği Henüz Muhakkak Değildir””, **Cumhuriyet**, Sayı:7163 (23 Temmuz 1944), s.1.

Diğer yandan 1944 senesinin Temmuz ayı ortalarına doğru Hitler'e bomba ile suikast yapıldığı, yedi general, iki amiral, iki albay ve bir yarbayın yaralandığı, kendisine bir şey olmadığı yönünde haberler¹²⁸ Türk kamuoyunca savaşın sonuna yaklaşıldığı izlenimi vermiştir. Alman yetkililerin durumu bir suikast olarak değerlendirmesi ve Alman ordularının en değerli beş mareşalinin kurşuna dizildiği veya tevkif edildiği haberleri¹²⁹ Almanya için sanki bir sonun başlangıcı gibiydi.

Gerçi Türk Devleti, henüz bu savaşın aktif bir unsuru olmamakla birlikte, harbin yansımalarını hissetmeye devam etmiştir. Örneğin Karadeniz'de iki Türk gemisi meçhul denizaltılar tarafından Türk kara sularında taciz edilmiştir. Türk kara sularında kömür taşıyan “Kanarya” adlı bir Türk gemisine 19 Temmuz 1944 saat 20.30'da taarruz edilmiş, “Şemsi Bahri” adında bir Türk yelkenlisi ise 20 Temmuz 15.00'de batırılmıştır. Türk Denizyolları İdaresi bu saldırılardan sonra Karadeniz Postalarının kaldırıldığını ilân etmiştir.¹³⁰ Bu saldırılar, kuşkusuz Türk Donanması harp hazırlıklarını sürdürse de Türk kara sularının korunmasında bir zafiyeti olduğunu akıllara getirmiştir. Belki de bu olayda bir savaş riski göze alınmadığından Türk Donanmasına ateş etmeme emri verilmişti.

Diğer yandan 1 Ağustos 1944 sabahından itibaren havadan ve denizden gelecek tehlikelere karşı pasif korunma tedbirleri genişletilerek bu tedbirler Akdeniz'de de uygulamaya konmuş, Karadeniz'de uygulanmakta olan pasif tedbirlere ise devam edilmiştir. Daha güvenli olan Marmara Denizi'ndeki seferler ise arttırılmıştır.¹³¹

Bir taraftan Müttefiklerin baskıları ve bir taraftan da ülke egemenlik alanlarında karşılaştığı ihlaller sonucu oluşan endişeli durum neticesinde 2 Ağustos 1944'te gece 12.00'de Türk Devleti, Almanya ile siyasî ve iktisadî ilişkilerini kesmiş ve ülke topraklarındaki Alman tabasının topraklarını terk etmesi için 10 gün mühlet vermiştir. 3.000 Alman vatandaşı Türk topraklarını terk etmek için hazırlanırken Churchill, Türkiye eğer bir saldırıya uğrarsa Alman tehlikesini daha yolda iken karşılayacaklarını beyan ederek¹³² Türk Devleti'ne desteğini tekrarlamıştır.

¹²⁸ “Hitlere Bomba İle Suikast Yapıldı”, **Cumhuriyet**, Sayı:7161 (21 Temmuz 1944), s.1.

¹²⁹ “Almanya'da Durum Karanlık”, **Cumhuriyet**, Sayı:7163 (23 Temmuz 1944), s.1.

¹³⁰ “Karadeniz'de İki Türk Gemisine Taarruzlar”, **Cumhuriyet**, Sayı:7162 (22 Temmuz 1944), s.1.

¹³¹ “Denizlerde Pasif Korunma”, **Cumhuriyet**, Sayı:7172 (1 Ağustos 1944), s.1.

¹³² “Dün Gece 12'de Almanya ile Siyasî ve İktisadî Münasebetlerimiz Kestik”, **Cumhuriyet**, Sayı:7174 (3 Ağustos 1944), s.1. “Almanya ile Olan Münasebetlerimizi Dün Gece Yarısından İtibaren Kestik”, **Ulus**, 3 Ağustos 1944, s.1, 3.

Ulus gazetesinden Falih Rıfki Atay'a göre Türk Devleti'nin Almanya ile ilişkilerini kesmesi, kuşkusuz artık savaşta Müttefikler yanında yer aldığını göstermekteydi.¹³³

Türk Devleti, Almanya ile ilişkileri kesmiş olmakla birlikte kendini olası bir Alman saldırılarına karşı oldukça tedirgin hissetmiş ve ivedilikle yeni tedbirler almıştır. Bu tedbirler kapsamında 7 Ağustos 1944 gecesinden itibaren İstanbul il sınırları içindeki bütün resmî ve hususî binaların hava taarruzuna karşı ışıklarını karartma tertibatı alması kararlaştırılmıştır.¹³⁴

Bu karar doğrultusunda İstanbul için geçerli olan karartma uygulaması Ankara, İzmir, Edirne, İzmit ile diğer vilayetlerde de tatbik edilmeye başlanmıştır.¹³⁵

Ağustos ayı başında İstanbul'da yapılan ışık karartma tatbikatında halk yeterli hassasiyeti göstermemiş, İstanbul'da pek çok yerin iyice maskelenmediği tespit edilmiştir. Özellikle yazlık bahçe, sinema ve gazinolar bu konuda yeterli ciddiyeti göstermemiş, mavi lamba takarak ışıkları maskeleyen yoluyla faaliyetlerine devam müsaadesi istemişlerdir. Fakat yaptıkları teklifler, idare tarafından tatbikatın maksadına ulaşılamayacağı gerekçesiyle reddedilmiştir.¹³⁶

Gerçekten de Türk semaları yabancı ülkelerin hava vasıtaları tarafından kullanılmaktaydı ve her an olası bir saldırıya hazırlıklı olunma zorunluluğu idareciler tarafından hissedilmekteydi. 9 Ağustos 1944'te Türk semalarındaki belirsiz uçağın Türk Devleti'ni alarma geçirmesi, bu uçağın Alemdağ yakınlarında düşmesi ve 10 Ağustos'ta bir başka uçağın İzmit'te yere inmeye mecbur edilmesi Türk Hava Savunma Birliklerini görev başında hazır olduğu algısını kamuoyuna vermiştir. Her iki uçak da Romanya'dan dönen İngiliz uçaklarıydı. İlk başta kimlik tespiti yapılmamış, Türk uçaksavarlarından açılan mermilerden biri Bomonti'te bir mensucat fabrikasına düşerek yedi kişinin yaralanmasına neden olmuştur.¹³⁷ Bu iki belirsiz uçaktan sonra hava tehlikesine karşı tedbirler arttırılmıştır.

Diğer yandan olası bir harp riskinin artması karşısında yurt müdafaası için 7 Ağustos 1944 TBMM'de üç yeni kanun kabul edilmiş ve 14 Ağustos 1944 tarihli

¹³³ Falih Rıfki Atay, "Büyük Meclis'in Dünkü Kararı", **Ulus**, 3 Ağustos 1944, s.1, 3.

¹³⁴ "Işıklar Maskelenecek", **Cumhuriyet**, Sayı:7178 (7 Ağustos 1944), s.1.

¹³⁵ "Işıkların Karartılması", **Cumhuriyet**, Sayı:7179 (8 Ağustos 1944), s.1.

¹³⁶ "Işık Karartma Tatbikatı", **Cumhuriyet**, Sayı:7180 (9 Ağustos 1944), s.1, 3.

¹³⁷ "Dünkü ve Evvelki Geceki Alarmlar", **Cumhuriyet**, Sayı:7182 (11 Ağustos 1944), s.1, 3.

Resmî Gazete’de¹³⁸ yayımlanmıştır. 4654 Sayılı Kanun ile düşmana karşı ülke içinde eli silâhlı müdafaa mükellefiyeti ihdas edilmiş ve eli silâh tutan her kadınla erkeğin ders ve talim görmesi kararlaştırılmıştır. 4655 Sayılı Kanun ile seferberlik halinde tüm ulaştırma araçlarına el konacağı hükme bağlanmıştır. 4656 Sayılı Kanun ise şehir, kasaba ve köylerin gerektiğinde tahliye edileceğini esasa bağlamıştır.¹³⁹

Kabul edilen 4654 sayılı Kanun’un esasları şöyleydi. Kanun, memleket içi düşmana karşı silâhlı müdafaa mükellefiyetini tesis etmekteydi. Havadan birlik indirmelerine, paraşütçülere ve denizden çıkarmalara, huduttan sızmalara karşı o yerin 15 km çevresi içinde bulunan 16 yaşını bitirmiş ve 60 yaşını ikmal etmemiş vatandaşlar ihtiyaca göre silâhla mukavemet etmekle mükellef tutulmaktaydı. Yaş haddi kadınlar için 20-45 arasındaydı. Erkek vatandaşlar bu mükellefiyeti başarmak için lüzum görülen mahallerde yılda en çok 72 saat ve dokuz günü geçmemek üzere ders ve talim görme mecburiyetindeydi. Ayrıca mükellef tutulabilecek bayan vatandaşların taliminin kendi köylerinden veya mahallelerinden talim görmüş öğreticiler tarafından kendi köy ve mahallerinden müsait zamanda yapılması planlanmıştır.¹⁴⁰

“Şehir, Kasaba ve Köylerin Gerektiğinde Tahliyesi Kanunu” ile olağanüstü hallerde ve seferberliğe hazırlık kararında veya seferde muvakkatten tahliyelerine ya da seyrekleştirmesine lüzum görülen yerlerdeki halk, canlı ve cansız vasıta, eşya ve malzeme, resmî dairelerle bilumum müesseselerin para ve her türlü menkul kıymetleri, millî ve nakli kabil evrak ve eşyası Bakanlar Kurulu Kararı ile kısmen veya tamamen tahliyeye tabi tutulabilecekti. Tahliye ve seyrekleştirmenin nakil ve yerleştirmenin tanzim şekilleri ve eşhasın beraberinde götürecekleri eşya miktarı ve takip edecekleri yollar ve gidecekleri yerler, yine Bakanlar Kurulu Kararı ile kararlaştırılacaktı. Ayrıca mahallin en büyük mülkiye memuru tahliyenin temini için hakiki ve hükmi elinde bulunan bütün nakil vasıtalarına ve bunları işletenlere görevler verebilecekti.¹⁴¹

Diğer taraftan 1944 senesinin Ağustos ayından itibaren Alman Ordularının cephelerde geri çekilişi hız kazanmıştır. 100.000 kişilik 7. Alman Ordusunun

¹³⁸ R.G., 14 Ağustos 1944, Sayı:5782.

¹³⁹ Jaeschke, a.g.e. s.106. “Mecliste Dünkü Müzakereler”, **Cumhuriyet**, Sayı:7179 (8 Ağustos 1944), s.1. Jaeschke, a.g.e. s.106.

¹⁴⁰ “Mecliste Dünkü Müzakereler”, **Cumhuriyet**, Sayı:7179 (8 Ağustos 1944), s.1, 3.

¹⁴¹ “Mecliste Dünkü Müzakereler”, **Cumhuriyet**, Sayı:7179 (8 Ağustos 1944), s.3.

Müttefikler tarafından 1944 Ağustos ortasında kuşatılması¹⁴² ve 15 Ağustos'ta Güney Fransa'da Müttefiklerin sahilden yaptığı çıkarma,¹⁴³ Kızılordu'nun Doğu Prusya cephesinde başlattığı genel taarruz¹⁴⁴ Almanlar için sonun başlangıcı olmuştur.

Yaşanan gelişmelerle Türk Devleti ve Ordusu olası bir Alman saldırısından kurtulmuş olmakla birlikte şimdi de bir başka endişeye kapılmıştır. Bu yeni tehdit ise Rusların yayılmacı siyaseti idi. Rus Ordularının gelişme gösteren başarıları Türk Ordusunu oldukça tedirgin etmiş, bu endişe ile Türk Devleti batıda bulunan askerî birliklerini Doğu Anadolu'ya intikal ettirmiştir. Fakat bu birliklerin sayısı ve etkinliği Rus Ordusu ile kıyaslanamayacak kadar azdı. 1944 senesinde Sarıkamış'a tayini çıkan Türk subayı Adnan Çelikoğlu bölgedeki hava şartlarının sert yapısına değindikten sonra eldeki topların üçte ikisinin I. Dünya Savaşı'nda Rus ganimetinden kalma toplar olduğunu, hatta piyade tüfeklerinden bazılarının 1888 model olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵

Bu yetersiz donanım ve silâha rağmen Türk ordu mensuplarının kendisine olan güvenleri tam görünmekteydi. Fakat Türk subayları Müttefik ve Mihver devletlerine kıyasla ordunun mevcut malzeme, teçhizat noksanlığı durumunun farkındaydılar ve bu durumdan pek de hoşnut değillerdi.¹⁴⁶

L. 1944 YILI “30 AĞUSTOS TÖRENLERİ” VE TERFİLER

1944 senesinin Ağustos sonlarına doğru Bulgaristan'ın Müttefikler ile barış yapma gayretleri,¹⁴⁷ Romanya'nın harpten çekilmesi, Paris'in Müttefikler tarafından alınması¹⁴⁸ Türk devleti için Alman tehdidinin azalması demektir. Ama karşısında yeni bir tehlike duruyordu: Sovyet Rusya.

İşte böyle bir ortamda Türk Ordusu 30 Ağustos törenleri için hazırlıklarını sürdürmüş, bu törenler ile dünya kamuoyuna bir kez daha her göreve hazır olduğu mesajını vermek için eğitimlerine ve tören provalarına devam etmiştir.

¹⁴² “7. Alman Ordusunun Feci Akıbeti”, **Cumhuriyet**, Sayı:7186 (15 Ağustos 1944), s.1.

¹⁴³ “Dördüncü Cephede Açıldı”, **Cumhuriyet**, Sayı:7187 (16 Ağustos 1944), s.1.

¹⁴⁴ “Kızılordu Doğu Prusya'da”, **Cumhuriyet**, Sayı:7189 (18 Ağustos 1944), s.1.

¹⁴⁵ Çelikoğlu, **a.g.e.**, s.51, 52, 54.

¹⁴⁶ Çelikoğlu, **a.g.e.**, s.54.

¹⁴⁷ “Bulgaristan Sulh Yapmaya Uğraşıyor”, **Cumhuriyet**, Sayı:7194 (23 Ağustos 1944), s.1.

¹⁴⁸ “Romanya Harpten Çekildi- Paris Alındı”, **Cumhuriyet**, Sayı:7195 (24 Ağustos 1944), s.1.

30 Ağustos münasebetiyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay'a gönderdiği bu yılki tebrik mesajında şu ifadeler yer almıştır: *“Zafer Bayramı münasebetiyle size ve yüksek kumandanızda bulunan kara, deniz, hava ordularımıza samimi tebriklerimi ve engin güven ve sevgi duygularımı bildirmek isterim. Cumhuriyet Ordularının vazifelerini ifa için daima hazır bulduklarını bilmek, vatanın hali ve istikbali için en kıymetli teminattır. Cumhuriyet Hükûmeti, aziz Türk Milleti'nin ordusuna candan bağlılığını bilerek onun maddeten ve manen en iyi hâlde bulunması için hiçbir fedakârlığı esirgememek yolunda devam edecektir.”* Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye verdiği cevapta ise Cumhuriyet Hükûmeti'nin en iyi silâh, teçhizat ve vasıtalarla hazırlamak için hiçbir fedakârlığı esirgemediği Türk Ordusunun her türlü görevi almaya hazır olduğunu bildirmiştir.¹⁴⁹

Gerçekten de 1944 senesinde diğer yıllarda olduğu gibi Türk Devleti, ordusundan hiçbir şeyini esirgememiş ve ülke bütün ihtimalleri düşünerek harp senaryoları karşısında hazırlıklarını sürdürmüştür.

1944 Ağustos Şûrası'nda 30 Ağustos'tan geçerli olmak üzere muhtelif sınıflara mensup altı Tümgeneral, dokuz Tuğgeneral, bir Tuğamiral, 19 Tuğbay, iki Albay, bir Dz. Tuğbay, üç Tbb Alb, bir Dz. Tbb. Albay, bir Vet. Alb., ve dört As. Ad. Hâkim ile 2.448 subay ve askerî memurun terfilerine karar verilmiştir.¹⁵⁰

Bu seneki terfilerde üst kademedede terfi eden komutanlar şunlardı: Korgeneralliğe terfi eden tümgeneraller: Fahri Belen, Muzaffer Tuğsavul, İzzet Aksalur, Mahmut Berksöz, Asım Tınaztepe, Nazmi Günenli. Tümgeneralliğe terfi eden tuğgeneraller: Tuğgeneral Ömer İskender Erdemir, Galip Ulaş, Abdülkadir Seven, H. Rıfat Oztoran, Refik Düzgören, Sami Orberk, Kamil Başakçioğlu, Hüsnü Odabaşoğlu, Tabib Tuğgeneral Niyazi İsmet Gözcü, Tuğamiral Cevat Ülmen. Tuğgeneralliğe terfi edenler: Tuğbay Adil Alpay, Hakkı Talay, Halim Oruz, Raşit Gürgen, Nazmi Ataç, Hakkı Turan, Fehmi Türesel, Eşref Alpdoğan, Saim Önhon, Şevket Pasin, Cemil Ulusoy, Cemil Kandemir, İsmail Hakkı Tuğbay, Vahid Aykor, Rahmi Egemen, Muzafferettin Göksenin (hava), Fevzi Uçaner (hava), Celalettin Sorguncu, Bekir Sıtkı Okan, Rasim Birtürk, Kazım Damlacı (Tabip), Nahit Tunaşar (tabip), Zahit Tolon (tabip), Selim Bayav (veteriner), İbrahim Oktem (fen

¹⁴⁹ “Kahraman Orduyu Tebrik”, **Cumhuriyet**, Sayı:7201 (30 Ağustos 1944), s.1, 3.

¹⁵⁰ **B.C.A.** (28 Ağustos 1944), Sayı: 18906, Dosya:, Fon Kodu: 30..11.1.0, Yer No: 169.25.0.

sanatından), Güverte Deniz Tuğbayı Necati Özdeniz, Deniz Tabip Albay Emin Kip, Korgeneral muaddiliğine Askerî Adlî Hâkim Münir Kocaçıtak, Tümgeneral muaddiliğine Askerî Hâkim Hüsnu Aydemir, Tuğgeneral muaddiliğine terfi eden Askerî Adlî Hâkim Şakir Ors, İsmail Hakkı Oflas.¹⁵¹

Türk Ordusu için bu terfiler yanında bir başka sevindirici gelişme ise orduya genç teğmenlerin katılması olmuştur. 30 Ağustos 1944 saat 16.00'da Kara Harp Okulunda 111. devre mezunlarının diploma töreni münasebetiyle devlet erkânı bir araya gelmiştir. Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Vekiller, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kazım Orbay, Parti Müstakil Grup Reisi Vekili Ali Rana Tarhan, mebuslar, Temyiz Mahkemesi Başkanı, Genelkurmay ve Millî Müdafaa Vekâleti ileri gelenleri ile Ankara Garnizonu üst düzey komutanları bu diploma törenine katılmıştır.¹⁵² Mezuniyet töreni oldukça coşkulu gerçekleşmiştir. Sivil kanattan bu kadar çok katılımın olması kuşkusuz devlet erkânının Türk Ordusuna verdiği önemin bir göstergesiydi.

Subay terfilerinin gerçekleştiği bu günlerde kıt'a hizmet sürelerinin ne kadar olması gerektiği hususu gündeme gelmiştir. Kendisi de eski bir komutan olan Erzurum Milletvekili Zeki Soydemir,¹⁵³ 25 Kasım 1944'te C.H.P. Müstakil Grup Başkan Vekilliğine, partisinin 6 Eylül 1944 tarihinde gerçekleşen 48. toplantısında gündeme gelen Millî Müdafaa Vekâleti ve Genelkurmay ile ilgili meseleler hakkındaki görüşlerini beyan etmiştir. Bu görüşlerden bir tanesi "subay terfilerine" dair olup Zeki Soydemir'in subayların terfi usullerinin ıslahı ve liyakat erbabının çabuk yükselmesine dair kanaatlerini şu şekilde ifade etmiştir::

"Maddî ve manevî bütün kuvvetlerin faaliyet sahası olan harpte emir verecekleri liyakat ölçülerinin çok hassas olması lazım. Aksi takdirde muharebe meydanında, bazen hatta küçük rütbeli bir komutanın kontrol ve müdahaleye imkân

¹⁵¹ **B.C.A.** (28 Ağustos 1944), Sayı: 18906, Dosya:, Fon Kodu: 30..11.1.0, Yer No: 169.25.0. "Ordu Terfi Listesi", **Cumhuriyet**, Sayı:7201 (30 Ağustos 1944), s.1,4.

¹⁵² "Harp Okulunda Dünkü Tören", **Cumhuriyet**, Sayı:7202 (31 Ağustos 1944), s.1.

¹⁵³ Ahmet Zeki Soydemir (1883 Selanik- 4 Eylül 1954 İstanbul), Kurtuluş Savaşı komutanlarından. Harp Okulu'nu (1905) ve Harp Akademisi'ni (1908) bitirdikten sonra Balkan ve I. Dünya Savaşı'na katıldı. Sakarya Meydan Muharebesi'nde yarbay rütbesiyle 6. Tümen ve daha sonra Mürettep Tümen Komutanı olarak görev yapmıştır. 2. Süvari Tümeni Komutanı olarak Büyük Taarruz'da görev almış ve rütbesi albaylığa yükseltmiştir. Savaşın son Jandarma Genel Komutanlığı'na getirilmiş (1924-1930) ve 1927'de tümgeneral olmuştur. 17 Aralık 1934 tarihinde emekliye ayrıldıktan sonra V., VI., ve VII. dönem Erzurum, VIII. dönem Çankırı milletvekili olarak TBMM'de görev yapmıştır. Hülya Toker, Nurcan Aslan (Yayına Hazırlayanlar) **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri Cilt III**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.341, 342.

bulunamayan bir hareketinden doğacak bir zarar, nesiller boyunca telâfi edilemez. Bu itibarla, kan ve can kayıplarıyla uzun tecrübelerle dayanan subay terfii üzerinde çok titiz davranılmaktadır. Zaman zaman teferruat sayılabilecek bazı değişiklikler yapılmakta ise de esas olan kıdem ve ehliyet daima başta gelmektedir. İkinci Cihan Harbi'nin doğurduğu yeni ordulardaki acele general ve kurmay yetiştirmek usulü normal olmaktan uzaktır. Bu orduları ziyaret eden heyetlerimizin anlattıklarına göre birçok yerlerde askerî vaziyete komutan ve subayların kabiliyetinden ziyade ölçsüz canlı ve cansız malzemenin hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Komutanlık ve bilhassa muharebede yüksek ve idare işi çok tecrübe ve mahsus istidat isteyen bir sanat olduğundan, kimin hangi kademeye kadar bu işe ehil olduğunu meydana çıkarmak için konan kaide ve sicil usullerini değiştirmek ancak harp sonrası elde edilebilecek çok esaslı malûmata göre olabilecektir.

Ehliyeti tespit eden sicillerdeki esas ise bedenen, ahlâken, ilmen vazifede liyakattir. Subayların liyakat ile emsali kademlilere tefevvuk edebilmeleri yalnız Harp Akademisinden muvaffak olmaları ile olur ki bu kıdem zammı da dört senedir. Ve nihayet yarbaylığa kadardır. Bunun dışında bazen ve hatta seferde kıdem zammı çok mahsurlu bir usul ve sui istimale kayan bir yol olduğu acı tecrübelerle anlaşılmıştır.”¹⁵⁴

Türk Ordusu, harp yıllarında mümkün olduğunca Zeki Soydemir'in yukarıda belirttiği esaslarla askerî terfilerde hassas davranmaya özen göstermiştir. Bu terfilerde ilmî yeterliliğe ve liyakat esaslarına özen gösterilmeye çalışılmıştır.

Yine Zeki Soydemir'in de belirttiği gibi Türk Ordu sisteminde askerî terfilerde kıt'a hizmeti özel öneme sahipti ve her rütbede belli bir bekleme süresi vardı. Zeki Soydemir'e göre her rütbede belirli bir bekleme süresi muhakkak olmalı ve tespit edilen süreler kıt'a hizmetini aksatmayacak şekilde uygulanmalıydı. Ayrıca bazı ordu mensuplarının kıt'a hizmeti nedeniyle ordudan ayrı kalması, özellikle karargâhlar ve idare açısından da sıkıntıya neden olmaktaydı. Fakat orduda yapılan staj ile ordunun çok değişik sınıflarında görev yapacak olan askerî personel ordunun işleyiş tarzına yönelik en son ve güncel gelişmeleri öğrenebiliyorlardı. Bu nedenle staj görevi, hizmetlerinin devamı açısından orduda oldukça önemli bir görev safhasıydı.

¹⁵⁴ B.C.A. (25 Kasım 1944), Sayı: Dosya: 39183, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 47.305.14.

Kıt'a hizmeti nedeniyle asli görevlerinden uzak kalan subaylara ve bu konunun önemine dair ise Soydemir şu açıklamalarda bulunmuştur: *“Her rütbede bu hizmet (kıt'a hizmeti) lâzımdır. Askerlik daireleri subayları, öğretmen, jandarma, askerî doktorlar, veteriner, askerî mühendisler... İstisnasız kıt'a hizmetine tabidirler. Bu yüzden jandarmalar esas idare vazifelerinden, doktorlar hastanelerden askerî mühendisler fabrikalardan ayrılmaktadırlar. Bu usulün mahsurları da yok değildir. Fakat bunlar kendi meslekleri bakımından ordu makinesinin işleme tarzına, yeniliklerine daima yakından temas ederek ordu istekleri ile hemahenk (uyumlu) bir yol takip edebilmeyi sağlamak için Genelkurmay Başkanlığı staj sistemini taassupla takip etmektedir. Yukarıda işaret edilen mahzur, en çok askerlik daireleri subayları ile askerî okullar öğretmenleri hakkında varittir.”*¹⁵⁵

Soydemir'e göre gün geçtikçe karışık bir şekil alan seferberlik işleri ile uğraşan askerlik daireleri subaylarını sık sık değiştirmek işlerin aksamasına neden olmaktaydı. Bundan dolayı asker alma işlerinin mahsus bir sınıf tarafından görülmesi önemliydi. Ancak seferde, ordunun birlikleri ve müesseseleri çok artacağından, bunlar için daima hazır bulunması zarurî olan üst subaylara barışta istihdam yeri bulunması lazımdı. Bugünkü Terfi Kanunu'na göre üst subayların kıta hizmetlerinde sıra ile bulundurulmalarının sağlanması için diğer geri hizmetler arasında askerlik dairelerinden de istifade edilmekteydi. Ayrıca küçük rütbeli subayların uzun zaman terfiden mahrum kalmamalarını sağlamak maksadı ile kabul edilen terfi usulünün tatbiki bakımından da diğer geri hizmetlerde olduğu gibi askerlik şubelerinden de istifade edilmesi zarurî görülmekteydi. Şubelerde, seferberlik hazırlıklarına göre, bazen ihtiyaçlarından başka, seferde kurulacak birliklere verilecek subay ve eratın tertipler ile meşgul olması ve bu işlerin gizli sayılması nedeniyle askerlik şubeleri işlerinin sivil teşkilata dağıtılması veya bu mahiyette bir duruma sokulması mahzurluydu. Bunlardan ötürü Soydemir çok kapsamlı bir rütbe terfi sistemi değişikliğinin uygun olmadığı görüşündeydi.¹⁵⁶

Yine terfi sistemine dair konu Meclis'in gündemine 15 Aralık 1944 Çarşamba günü taşınmış, Meclis'te terfi usullerine dair yapılan görüşmede Muğla Milletvekili aynı zamanda Emekli Orgeneral olan İzzet Çalışlar bu Kanun değişiklik teklifi ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

¹⁵⁵ B.C.A. (25 Kasım 1944), Sayı: Dosya: 39183, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 47.305.14.

¹⁵⁶ B.C.A. (25 Kasım 1944), Sayı: Dosya: 39183, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 47.305.14.

“Bu kanun, kurmay yüzbaşılarının kıt’ada bulunacakları müddeti azaltmak için gelmiştir. Geçenlerde de kurmay binbaşı ve yarbayların da kıta müddetleri azaltıldığı zaman söz almış ve kurmay subayların her rütbedeki bir terfi zamanının üçte birinin kıtada geçirilmesi hakkındaki İstiklâl Harbi’nden beri kurulmuş mükemmel bir esasın bozulmamasını rica etmiştir. Kurmay yüzbaşılıkları için de aynı ricada bulunacağım.

Kıt’a müddetinin indirilmesi için mucip sebep, dairelerde ve karargâhlarda kurmay ödevlerine yetişecek kurmay subayları bulunamıyor, onun için kıta müddetini azaltırsak bu mahzuru önlemiş oluruz. Bu kadar ufak bir sebebi ordunun gelecekteki en ileri sevk ve idare unsurları olmağa namzet olan kurmay subaylarının bu kabiliyeti ancak kazanabilecekleri kıta hizmetlerinden azaltmağı kâfi görmüyorum. Karargâh ve dairelerde bulunan kurmay subayların tam ve icabında fazla çalışmak sayesinde hiçbir işin geri kalmayacağından eminim.”¹⁵⁷

Konuşmasına devam eden emekli Orgeneral İzzet Çalışlar, kurmay subaylığın ayırt edici vasfının diğer subaylardan daha çok çalışmaları ve çok çalışmaya da mecbur olduklarını belirtmiştir. Ayrıca Emekli Orgeneral İzzet Çalışlar yeni bir tümen teşkilinde çok çalışan bir kurmay subayın, tümeninin kuruluşuna kadar yalnız başına çalışmasının kâfi geldiğinin görüldüğünü, bu nedenle karargâh ve dairelerde işlerin yüzüstü kalmadığını, bu ve buna benzer birçok örneğin anlatılabileceğini de ifade etmiştir.¹⁵⁸

Muğla Milletvekili Emekli Orgeneral İzzet Çalışlar konuşmasını şu şekilde sürdürmüştür: *Bir bölükte çok zaman hazarda ve seferde tek bir subayın kalıp bütün bölük işlerini ondan beklerken, dairelerde bir işin çok çalışkan olan diğer bir kurmay subayına verilmesi neden mümkün olmasın? Dairelerdeki subayları azaltmak ve kıtalardaki subayları çoğaltmak prensibini muhafaza ve idame etmek en doğrusudur. Kurmay yüzbaşılardan da bir sene kıta müddeti azaltırsak bir kurmay subayı teğmen mertebesinde iki, yüzbaşılıkta iki, binbaşılıkta bir ve albay rütbesinde iki sene ki general oluncaya kadar, yani otuz sene zarfında, yedi sene kıtada kalmış olacaktır ki azdır. Yüzbaşılık rütbesi ise bölük kumandanlığı demektir. Bir subay bölük kumandanlığında kemale gelir ve erlerin, erbaşların kıtanın ruhuna nüfuz edebilir. Bütün askerî hayatı bölükteki mesaisi ile genişleyebilir. Talim ve terbiyenin bütün*

¹⁵⁷ T.B.M.M. Z.C, C.14, Devre VII, İçtima 2, 16 Aralık 1944, s.88.

¹⁵⁸ T.B.M.M. Z.C, C.14, Devre VII, İçtima 2, 16 Aralık 1944, s.89.

*esasları ve incelikleri bölükte öğrenilir ve tatbik edilir. Daha büyük kumandanlıklara geçtiği zaman bir subay bölükteki kazançlarıyla muvaffak olur. Gerçi kurmay subayları içinde kıtada az bulunmuş bazı zevatın kumandanlıklarında da muvaffak oldukları söylenebilir. Bunlar istisna teşkil eder. Fakat çoğunluğun muvaffak ve olgun bir kumandan olamadıkları da muhakkaktır. Lâyhada en az iki sene kaydını koymakla daha çok da kalabileceği zikredilmiştir. Bu (en az) kelimesi hiç bir müeyyide teşkil etmez. Esas olan kıta müddetinin azaltılmamasıdır. Diğer taraftan kurmay subayların kıta müddetlerinin azaltılması kısa zamanlarda sık sık ve geri hizmet tebdilleri de olacaktır ki bu da her cihetten gerek muamele, gerek tatbik cihetinden de gerek Kurmayların yer değiştirilmeleri cihetinden zorluklar ve mahzurlar da meydana getirecektir.*¹⁵⁹

Muğla Milletvekili Emekli Orgeneral İzzet Çalışlar, seferberlik durumunda karargâhlarda kurmaylara ihtiyaç olacağını kabul etmekle birlikte, bu hallerde kurmayların kıt'a müddetlerinin kısaltılması ihtiyacını haklı bulmakta ve bu kısaltmayı yalnız bu hallerde uygun görmektedir. Bundan ötürü İzzet Çalışlar kurmayların kıt'a görev sürelerinin kısaltılması hususunda Millî Müdafaa Encümeni ile aynı fikirde değildi.

Muğla Milletvekili İzzet Çalışlar konuşmasını şu şekilde sürdürmüştür: *“Esas olan, bir kurmay subayının her rütbede bir terfi müddetinin üçte birini kıt'ada geçirmesidir. Bizim İstiklâl Harbi sıralarında edindiğimiz tecrübeler bu esasın muhafazasını icap ettirmektedir. Kıta müddetinin bir kısmının kaldırılması, binbaşılıktan daha ziyade düşürülmesi gibi hususlar kurmay subaylarının kıta hayatını gittikçe azaltmıştır. Şimdi arz ettiğim bir terfi müddeti olan üçte birisi ki altı sene ise iki sene, dokuz ise üç sene, 8 ise 2,5 sene esasın bu rütbelerde muhafazasıdır. Bunun esbabı mucibesi, evvelki tenkis müddetlerinde bildirdikleri gibi, geri hizmetlerde bazı işlerin geri kalmış olması kurmay subayların kıtada fazla müddet geçirmesi yüzündendir ki, bu varit değildir. Kurmay subaylar birbirinin vazifesini deruhte ederek işleri yarıda bırakmazlar. Onun için bütün kurmay subayların müddetlerinin üçte birden aşağı indirilmesi hususunun munzam teşkilâtın bulunduğu sıralarda, fevkalâde zamanlarda bir neticeye varılmasını arz ediyorum. Bu kurmay subayların müddetleri akademide geçer. Fakat akademiye teğmen olarak geçerler. Teğmen olarak kıtada bir sene bulunan bir subay akademiye girmek*

¹⁵⁹ T.B.M.M. Z.C, C.14, Devre VII, İçtima 2, 16 Aralık 1944, s.89.

hakını haizdir. Girerler ve ekserisinin kıdemi de teğmen olarak geçer. Çıktıkları zaman aldığı zamlarla yüzbaşı oluyor. Zaten birçok seneler akademide tahsil içerisinde hayatını geçiren ve ilk teğmenlik zamanında, tecrübesiz devrinde, kıtada, kabiliyeti pek olgunlaşmayan bir kurmay subayının, ancak bu rütbede fazla müddet geçirmek suretiyle kabiliyet ve olgunluk kazanacağı da muhakkaktır. Onun için takririmin kabulünü rica ederim.”¹⁶⁰

Ağrı Milletvekili ve aynı zamanda Millî Müdafaa Encümeni olan Hüsamettin Tuğaç ise kurmay subayların kıta staj süresinin yine 2 yıl olacağına, kısaltmaya gidilmediğini ifade etmiştir.

Emekli Orgeneral İzzetin Çalışlar, Millî Müdafaa Encümeni tarafından alınan kararın yeniden tetkik edilerek “kurmay subayların kıt’a müddetleri seferberlikte ve fevkalâde hallerde azaltılabilir” neticesine varılmak üzere lâyihanın Encümene iadesinin teklifini yinelemiş, fakat bu teklifi kabul olunmamıştır.

Neticede kurmay yüzbaşılar için kıta hizmeti en az iki sene olacak şekilde esasa bağlanmıştır.

M. 1944 SENESİNDE TÜRK ORDUSUNDA EĞİTİM SİSTEMİNE DAİR BİR GÖRÜŞ VE BİR TEKLİF

Erzurum Milletvekili ve eski bir komutan olan Zeki Soydemir, askerî okul öğretmenlerinin sık sık değişmesini de eleştirmiştir. Ona göre bu durum, mecburi olan kıta hizmetinden kaynaklanmaktaydı ve öğretmenlik ihtisas işi olduğuna göre bu değişme de zararlı idi. Son zamanlarda Talim ve Terbiye Dairesince bu konu üzerinde durulduğuna ve dersler için ayrı ayrı öğretmen ekipleri tertibi sureti ile stajın münavebe ile yapılması düşünülmüştü, fakat uygulamada bir sonuç alınamamıştı. Bu nedenle ortaya çıkan mahzurlu durum bir an önce çözülmeliydi.¹⁶¹

Zeki Soydemir, ordu için yüz senedir ecnebi muallim getirdiklerini belirttikten sonra, ataşemiliterlerden yeterli istifade edilip edilmediği ve neşriyatın takip edilip edilmemesi hususuna ise şu şekilde değinmiştir:

¹⁶⁰ T.B.M.M. Z.C, C.14, Devre VII, İçtima 2, 16 Aralık 1944, s.89-90.

¹⁶¹ B.C.A. (25 Kasım 1944), Sayı: Dosya: 39183, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 47.305.14.

“Ecnebi muallimlerin ordumuza gelmesi İmparatorluğun inhitatından (çökme) sonra başlamış. On yedinci asırda üstünlüğün Şark’tan Garb’a geçişi on sekizinci asırda tamamı ile sezilmiş ve fakat bunun yalnız askerî sahada olduğu ve askerdeki bozukluğun ıslah ile her şeyin yoluna gireceği sanılmış. Bu sebeple Avrupa usulünde askerî birlikler ve müesseseler yapılmaya ve bu asrın sonunda İsveç ve Fransa’dan subaylar getirilmeye başlanmış. Evvela yalnız şekiller alınmış. Tanzimatçılar ise ruh ve zihniyeti değiştirerek orduyu Avrupa usulünde yetiştirmekte tereddüt etmemişler. Bilindiği gibi, o vakit sevkulceş ve tabiye usulleri, harplerdeki tecrübelerle, Avrupa’da bir ilim halinde tedvine (toplanmasına) başlanmış bilhassa.

Bilhassa Meşrutiyet Devri’nde bu bakımdan ordumuz çok faydalanmıştır. Umumî Harp’te ve İstiklal Savaşı’nda genç ve yeni Türk Ordusu yeni usulleri bilerek şerefle dövüştür. Fakat bu uzun zamandan, daha ziyade istifade edilemedi ise kabahat biraz da şahsı ve hanedan menfaatlerini korumak gayesi ile ordunun yüksek idaresini tesadüfen yükselmiş olanların ellerinde bulundurmak sureti ile onu başsız bırakanlardadır.

Cumhuriyet Ordumuz ise bilhassa Harp Akademisi’nde Avrupalı mütehassıslardan azami istifade eylediği gibi bugün de büsbütün yeni bir âlem olan teknik işlerde bizzarure, mahdut yabancılardan faydalanmaktadır. Kordiplomatik arasında ve çok nazik vaziyette bulunan ataşelerin vazifeleri bilhassa bilindiği gibi büsbütün başkadır. Nadiren olan manevralara iştirak ederler ve ancak gösterilen yerlerde bulunurlar. Orduyu ilgilendiren neşriyatı takip, askerî mecmua ile her sınıfa ait dergiler ecnebi neşriyat ile mübadele ve bazı neşriyat sureti mahsuda tedarik edilmektedir.”¹⁶²

Erzurum Milletvekili Zeki Soydemir askerî liselere dair görüşlerini ise şu şekilde ifade etmiştir. *“Bugün askerî liselere ihtiyaç vardır. Harp Okulunu hemen bu lise mezunları doldurmaktadır. Dört senede (1935-1938) sivil liseden ortalama 28’şer kişi Harp Okulu’na müracaat etmiştir. Yine yapılabilen incelemelere nazaran (1939-1944) senelerinde ise altı senede yine ortalama 93’er mezun talip olmuştur. Harp senelerinde müracaat, ihtimal zaruret dolayısıyla artmıştır. Sivil liselerden talip olanların çoğu da yüksek tahsil okullarına girmek kudretini kendinde bulamayanlardır. Bundan başka askerî liselerin yatılı olması ve askerî disipline tabi tutulması sebebinden emir ve komuta vasıflarını daha ziyade kazanmaktadırlar. Aynı*

¹⁶² B.C.A. (25 Kasım 1944), Sayı, Dosya: 39183, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 47.305.14.

*zamanda şehir ve malul çocuklarını tercihen kabul etmek faydasını haiz olan yatılı askerî ortaokul da aynı faydaları camidir. Şark vilayetlerinin birisinde daha bir askerî orta ve hatta daha bir askerî lise yapılması faydalı mütalaa edilmekte ise de bu lüzum ancak harp sonrası daha iyi anlaşılacaktır.”*¹⁶³

Fakat yapılan bu teklife rağmen kıtaların rütbeli personel ihtiyacı ve sınıflar arası ortak çalışma tecrübesi kazanmasını sağlamak maksadıyla öğretmenlerin staj uygulamasına devam edilmiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında askerî liselere olan talep, savaş nedeniyle ve okuldaki zor eğitim şartlarına rağmen düşmemiştir. Diğer sivil okullarla mukayese edildiğinde askerî okullar sivil müfredata ilaveten ayrıca askerî eğitim programları da almaktaydı ve kullandıkları senelik izinleri akranlarına göre azdı. Diyarbakır Milletvekili Kazım Sevüktekin, 22 Mayıs 1945'te Meclis'in Savunma Bakanlığı bütçesi görüşmelerinde Savunma Bakanı'na askerî okullarda okuyan öğrencilerin istirahat durumlarına dair bir soru sormuştur. Sorusunda Millî Eğitim Bakanlığına bağlı mekteplerle Millî Savunma Bakanlığına ait mekteplerdeki öğrencilerin aynı dersleri aldığına değinen Diyarbakır Milletvekili Kazım Sevüktekin, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı mekteplerde öğrencilerin istirahat etmeleri maksadıyla senede iki defa sömestr tatili verildiğini ifade ettikten sonra, aynı şekilde Millî Savunma Bakanlığının da hiç olmazsa senede bir defa olsun askerî okullarda okuyan bu öğrencilere sömestr tatili yapmasına izin verip vermeyeceğini sormuştur.¹⁶⁴

Manisa Milletvekili aynı zamanda Millî Savunma Bakanı olan General Ali Rıza Artunkal bu konu ile ilgili yaptığı açıklamada sömestr diye bir tatilin askerî okullarda olmadığını ifade etmiştir. Sözlerine devam eden Millî Savunma Bakanı General Ali Rıza Artunkal, bunun sebebini askerî okulların hepsinin yatılı olması ve öğrencilerin Türkiye'nin dört bucağından gelmiş olmasına dayandırmıştır. Ona göre bir hafta, on gün müddetle askerî lise öğrencilerini Türkiye'nin dört bucağına dağıtıp toplamağa imkân yoktur. Bunun yerine talim tatbikatlarına daha fazla zaman ayırarak gerekli istirahat verilmekte ve sıhhat daireleri de bunu kâfi görmekteydi.¹⁶⁵

¹⁶³ B.C.A. (25 Kasım 1944), Sayı, Dosya: 39183, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 47.305.14.

¹⁶⁴ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt 17, Devre VII, İçtima 2, 22 Mayıs 1945, s.279.

¹⁶⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Cilt 17, Devre VII, İçtima 2, 22 Mayıs 1945, s.279.

N. SAVAŞIN SONUNA DOĞRU TÜRKİYE'YE SİĞİNANLAR

II. Dünya Savaşı'nda tarafsızlığını koruma gayreti içinde bulunan Türk Devleti, askeri mültecilerin misafir oldukları varsayımıyla hareket ederek, insani muamelede bulunmuş ve bunu gerçekleştirirken ülke güvenliğine zarar vermemeleri için de gereken hassasiyet ve koordinasyonu sağlamıştır.¹⁶⁶

Mültecilerin ilk sorgusu, ilçe kaymakamı başkanlığında bir heyet tarafından yapılmış ve askeri mülteci oldukları saptananlar, yüzbaşı veya daha üst rütbeli bir subayın başkanlığında yeni bir askeri soruşturmada geçirilmişlerdir. Askeri mülteci olmayanların ya elçilikleri aracılığı ile pasaport alması ya da geldikleri yoldan ülkeyi terk etmeleri sağlanmıştır. Soruşturma sonucunda daimi gözaltına alınması gereken mülteciler için Ankara, Yozgat, Isparta, Erdek, Niğde, Sivas ve Adana'da gözaltı kampları açılmıştır. Bu kamplarda Alman, Fransız, İtalyan, Bulgar, Rus, Yunan, İran, İspanyol, Amerikan ve Iraklı askeri mülteciler barındırılmıştır. Aynı yerde bulunmaları uygun görülmeyen ve birbirine düşman olan ülkelere ve gruplara mensup mültecilerin ayrı kamplara yerleştirilmeleri veya bir kamptan diğer kampa nakilleri Hariciye Vekâleti ve Genelkurmay'ın görüşleri alındıktan sonra Milli Müdafaa Vekâleti'nce düzenlenmiş, herhangi bir olumsuzluğa yol açılmaması için gayret gösterilmiştir.¹⁶⁷

Özellikle savaşın sonlarına doğru Türkiye'ye pek çok sığınmacı gelmiştir. İtalyanların 8 Eylül 1943 tarihinde Müttefiklere teslim olmasından sonra Ege Adalarından Türk sahillere pek çok İtalyan, Yunan ve hatta İngiliz mülteci sığınmıştır.¹⁶⁸

İtalya'nın teslimiyetinden sonra Almanya'nın da cephelerde gösterdiği başarısızlıklar yeni sığınmacıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Almanların cephelerde başlayan gerilemesi Balkanlarda da kendini göstermiş, cephelerden kaçan pek çok sivil ve askerî personel Türk Ordusuna sığınmışlardır. Türk Ordusuna sığınan sivil ve askerî personel sayısında özellikle 1944 sonlarına doğru yeniden bir artış olmuştur.

¹⁶⁶ Ahmet Emin Yaman, "II. Dünya Savaşında Türkiye'de Askeri Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941-1942)", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt:21, Sayı: 33, 2003, s.160.

¹⁶⁷ Yaman, **a.g.m.**, s.160.

¹⁶⁸ Hergüner, **a.g.e.**, s.319.

Batı Trakya'daki Alman kuvvetlerinden dokuz subayla 200 kadar er Türk hududunu geçerek Eylül 1944'te Türk Devleti'ne sığınmıştır. Türk Devleti'ne sığınan bu mülteciler hemen gözaltı edilerek emniyete alınmışlardır.¹⁶⁹

Diğer yandan 7 Eylül günü bir Alman deniz uçağı İzmir Körfezi'nde Türk sularına iniş yapmıştır. Bir teğmen ve bir erin olduğu uçaktan beyaz bayrak sallandığı görülmüş, mürettebat yüzerek sahile çıkmış ve süratle enterne edilmiştir. Uçak personeli Türkiye ve Almanya arasında münasebetlerin kesilmiş olduğundan haberdar bulunmadıklarını beyan etmiştir.¹⁷⁰

Bu gelişmeler yaşanırken bir yandan da Almanlar, Ege'deki adaları boşaltmaya başlamıştır. Boşaltma sırasında Sakız Adası'ndaki bütün silâh, cephane ve erzak stokları yakılmış ve askerî tesisler imha edilmiştir.¹⁷¹ Bir kısım Alman askerleri ise güvenli bir ülke gördükleri Türk Devleti'ne teslim olmak istemişlerdir.

Bu kapsamda 11 Eylül sabahı Bolu vilayetinin Akçakoca kazasının kıyılarında 2 subay ve 20 erden ibaret bir Alman mülteci kafilesi ile Kocaeli vilayetinin Karacasu kazası kıyılarında bir subay ve bir erden oluşan başka bir Alman mülteci grubuna rastlanılarak yakalanmışlar ve Türk askerî makamlarına teslim edilmişlerdir.¹⁷²

Eylül 1944'te ise Bulgaristan'dan 342 Müttefik ülke tayyarecisi Türkiye'ye gelmiştir. Müttefik kuvvetlere mensup ülke askerleri şunlardı: Amerika, Hollanda, Polonya ve İngiltere. Müttefik ülke askerlerinin kafilesi içinde 36 yaralı bulunmaktaydı. Askerler, Romanya ve Bulgaristan'ı daha önce bombardıman eden hava kuvvetleri mürettebatıydı ve bu bombardımanlar esnasında Romanya ve Bulgaristan topraklarına mecburi iniş yapmışlardı.¹⁷³

Müttefik havacıları getiren tren Edirne İstasyonu'nda kalabalık bir topluluk tarafından karşılanmış ve İstanbul'a kadar gittikleri her istasyonda ilgi görmüşlerdir. Türk sınırından itibaren İstanbul'a kadar kafiyeledeki yaralılara Edirne Memleket Hastanesi operatörü ile Emniyet Müdürlüğü doktoru refakat etmiştir. Sirkeci İstasyonu'nda büyük bir itina ile vagonlardan çıkarılan yaralılar hasta nakliye otomobilleriyle Cerrahpaşa Hastanesine nakledilerek tedavi altına alınmışlardır.

¹⁶⁹ "Hududumuza Sığınan Alman Kuvvetleri", **Cumhuriyet**, Sayı:7204 (2 Eylül 1944), s.1.

¹⁷⁰ "İzmir'e İnen Beyaz Bayraklı Alman Tayyaresi", **Cumhuriyet**, Sayı:7210 (8 Eylül 1944), s.1.

¹⁷¹ "Almanlar Adaları Boşaltıyor", **Cumhuriyet**, Sayı:7213 (11 Eylül 1944), s.1.

¹⁷² "Topraklarımızda İki Alman Mülteci Kafilesi", **Cumhuriyet**, Sayı:7216 (14 Eylül 1944), s.1.

¹⁷³ "Bulgaristan'dan 342 Müttefik Tayyareci Geldi", **Cumhuriyet**, Sayı:7214 (12 Eylül 1944), s.1, 3.

Müttefik tayyareciler, Türk topraklarında kendilerini yabancı hissetmediklerini, gördükleri samimi ve içten ilgiye müteşekkir olduklarını ifade etmişlerdir.¹⁷⁴

Müttefik havacılar 12 Eylül 1944'te özel bir trenle İstanbul'dan ayrılarak Kahire'ye gitmişlerdir. ABD'nin Türkiye sefaretî Askerî Ataşe Yardımcısı Binbaşı Cadric bulunduğu beyanatta 18 aydan beri Bulgaristan'da kendilerine gösterilen kötü muameleden sonra gördükleri ilgiden dolayı Türk makamlarına minnettar olduklarını ifade etmiştir.¹⁷⁵

Türk ordu mensupları, Türkiye'ye sığınan yabancı ordu mensuplarına karşı oldukça dostane davranmış, harp hukuku tarafsızlık prensibine riayet etmişlerdir.

O. ASKERLİK-İZCİLİK KAMPLARI VE ORDUDA SPOR

Türk Ordusu spor çalışmalarını geçmişte olduğu gibi II. Dünya Savaşı yılları boyunca da sürdürmüştür. Bu dönem moral ve motivasyonu yükseltmek, bedeni yeterliliği yüksek bir ordu oluşturmak için pek çok spor etkinliği yapılmış, icra edilen askerî liseler arası spor müsabakaları oldukça renkli geçmiş, yarışmalar bir şenlik havasında icra edilmiştir.

Binicilik, bu dönemde Türk Ordusu içinde ayrı bir öneme sahipti. Bu nedenle ata sporu olarak görülen ve süvari birliklerini motorlu birlikler hâline getiren bir orduda atlı spor, önemini 1939-1945 yıllarında muhafaza etmiştir. Yapılan yarışmalarda Türk Ordusunun seçkin personeli elde ettiği derecelerle üstünlüğünü göstermiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün at sporlarına olan düşkünlüğü basın sayesinde halka aktarılmaya devam etmiş ve binicilik gençler arasında özendirilmiştir.

11 Mayıs 1940'ta Süvari Binicik Okulu'nda yapılan müsabakaların ödül törenine Orgeneral Fahrettin Altay da katılmış, derece alanların ödülleri vermiştir.¹⁷⁶

Her sene düzenli yapılan askerî liseler spor müsabakaları ise basında oldukça fazla yer almıştır. 28 Temmuz 1940'da askerî liseler spor şenlikleri Fenerbahçe

¹⁷⁴ “Bulgaristan'dan 342 Müttefik Tayyareci Geldi”, **Cumhuriyet**, Sayı:7214 (12 Eylül 1944), s.1, 3.

¹⁷⁵ “Müttefik Tayyareciler Dün Hususî Bir Trenle Kahire'ye Gittiler”, **Cumhuriyet**, Sayı:7215 (13 Eylül 1944), s.1

¹⁷⁶ “Süvari Binicilik Okulunda Dün Yapılan Müsabakalar”, **Cumhuriyet**, Sayı:5747 (12 Mayıs 1940), s.2.

Stadı'nda yapılmıştır. Spor şenliklerine katılım oldukça fazla olmuş, Orgeneral Fahrettin Altay, İstanbul Komutanı İshak Avni, Korgeneral Ali Fuad şeref tribününde hazır bulunmuştur.¹⁷⁷ Üst düzey generallerin spor şenliklerine katılıyor olması kuşkusuz Türk Ordusunun komuta kademesindekilerin spora verdiği önemi göstermekteydi.

1940 yılının Aralık ayında Beyoğlu Halkevi'nde askerî liseler arası yapılan boks mücadeleleri çok renkli mücadelelere sahne olmuş, genç askerî lise öğrencileri müsabakalarda başarılı mücadeleler sergilemişlerdir.¹⁷⁸

Türk Ordusunda II. Dünya Savaşı yıllarında en çok sevilen spor branşlarının başında futbol gelmekteydi. Bu dönemde ordu içinde diğer branşlarda olduğu gibi çok sayıda futbol turnuvası düzenlenmiştir. Emekli Tümgeneral Muzaffer Erendil 1940'lı yıllarda Türkiye futbol müsabakaları Ankara Amatör Lig Şampiyonası'nda Harp Okulunun da katıldığına değinmiş ve bu takımın 1939-1940 döneminde şampiyon olduğuna işaret etmiştir.¹⁷⁹

Her ne kadar Emekli Tümgeneral Muzaffer Erendil anılarında Harp Okulunun 1939-1940 döneminde birinci olduğuna işaret etmiş olsa da Harp Okulu 1939-1940 senesinde Ankara Futbol Ligi'nde 18 puanla beşinci olmuştur. Harp Okulu; 1937-1938, 1941-1942 Ankara Futbol Ligi sezonlarında birinci olmuştur.¹⁸⁰

Harp Okulu, harp yıllarında başarılı sonuçlar almayı sürdürmüş, Ankara Futbol Ligi'nde başarılı sonuçlar alarak 1943-1944, 1944-1945 sezonlarında yeniden birincilik elde etmiştir.¹⁸¹

Türk Ordusu, bir yandan spor faaliyetleri ile personelinin bedeni yeteneğini geliştirmeyi amaçlamış olmakla birlikte, diğer yandan personelinin mesai ve özellikle yaşanan savaş stresini azaltmak istemiştir.

II. Dünya Savaşı'nın ilerleyen yıllarında da Türk Ordusunda sportif faaliyetler oldukça yoğun geçmiş ve bu dönemde de Türk Ordusu sportif faaliyetlerini aksatmamıştır. 27 Mart 1943'te Askerî Güçler Spor Töreni, Ankara 19

¹⁷⁷ "Askeri Liselerimizin Spor Şenlikleri Çok Güzel Geçti", **Yeni Sabah**, Sayı:806 (29 Temmuz 1940), s.4.

¹⁷⁸ "Askeri Liseler Boks Maçları", **Yeni Sabah**, Sayı:851 (23 Aralık 1940), s.4.

¹⁷⁹ **Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları**, s.45.

¹⁸⁰ Erdoğan Arıpınar (editör), **Türk Futbol Tarihi Cilt:1**, Türkiye Futbol Federasyon Yayınları, 1992, s.65-67.

¹⁸¹ Arıpınar, **a.g.e.**, s.65-67.

Mayıs Stadı'nda yapılmıştır. Törenlerde Başbakan, kazanan takımlara kendi eliyle ödülleri dağıtmıştır. Yaklaşık 4 ay önce Ankara'da başlayan askerî spor müsabakaları hentbol, futbol, basketbol, voleybol alanlarında icra edilmiş olup, hentbol müsabakalarında sıralama şu şekilde gerçekleşmiştir: 1.Harp Okulu, 2. Tayyare Defi Gücü, 3. Fen Tatbikat Okulu. Futboldaki sıralama ise 1.Ankaragücü, 2. Yedek Subay Okulu, 3. Harp Okulu. Voleybolda: 1.Harp Okulu, 2. Jandarma Subay Okulu, 3. Yedek Subay Okulu. Basketbolda: 1.Harp Okulu, 2. Tayyare Defi Gücü, 3. Yedek Subay Okulu.¹⁸²

27 Mart 1943'te gerçekleşen Askerî Güçler Spor Töreni çok kapsamlı yapılmış ve Ankara'daki spor güçleri arasında düzenlenen hentbol, futbol, basketbol, voleybol müsabakalarına¹⁸³ basın oldukça önem vermiştir.

Tören kapanışı münasebetiyle 27 Mart akşamı Ankara Garnizon Komutanlığı tarafından bir toplantı yapılmıştır. Yemekli toplantıda Millî Müdafaa Vekili Ali Rıza Artunkal, Genelkurmay İkinci Başkanı Asım Gündüz, Ankara Garnizon Komutanı General Hüsnü Kalkış, birçok askerî erkân, Harp Okulu Komutanı Kurmay Albay Mustafa Eren, Yedek Subay Okul Komutanı Kurmay Albay Ali Rıza Gürcan, Ankara Emniyet Müdürü Şinasi Turga, bütün askerî spor güçleri erkân ve sporcuları olmak üzere 500'e yakın davetli geç vakte kadar samimi ve neşe havası içinde beraber olmuştur. Böylelikle askerî güçler mensupları kaynaşma fırsatı bulmuştur.¹⁸⁴

Askerî birlikler buldukları yerleşim alanlarının sportif faaliyetlerine katkı da sağlamıştır. Örneğin Deniz Okullarının Mersin'e gelişiyle birlikte gerçekleşen spor faaliyetleri şehirde bir canlanmaya neden olmuştur. Özellikle futbol, atletizm, voleybol gibi branşlarda gazetelerde Deniz Okulları ile ilgili çok sık haberler yer almıştır. Deniz Harp Okulunun İçel futbol birinciliklerine katılması, turnuvaya ayrı bir renk katmış ve çeşitli spor gösterileri ile de Mersin halkına yeni bir heyecan yaşatmıştır.¹⁸⁵

Türk Devleti'nin II. Dünya Savaşı yıllarında gençlere yönelik "Onları olası bir harbe hazırlamak" olan uygulamaları aralıksız devam etmiştir. Bu uygulama, ülkeyi yönetenler tarafından memleket müdafaasına yönelik sağlıklı ve bedenen

¹⁸² "Askerî Güçleri Spor Töreni Dün 19 Mayıs Stadında Yapıldı", **Ulus**, 28 Mart 1943, s.1, 3.

¹⁸³ "Askerî Güçleri Spor Töreni Dün 19 Mayıs Stadında Yapıldı", **Ulus**, 28 Mart 1943, s.1, 3.

¹⁸⁴ "Askerî Güçleri Spor Töreni Dün 19 Mayıs Stadında Yapıldı", **Ulus**, 28 Mart 1943, s.1, 3.

¹⁸⁵ İsmail Sözen, **Mersin'de Askerî Deniz Okulları**, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Mersin, 2008, s.110.

güçlü nesiller hazırlamak gayesiyle devlet politikası şeklinde benimsenmiş ve icra edilmiştir. Bu yaklaşım savaşın son dönemlerinde de uygulanmıştır. Sportif faaliyetler yanında askerlik-izcilik kampları ile genç bir nesile ülke savunması öğretilmiş, bu genç nesile askerlik kamplarında zor şartlarda hayatta kalma eğitimi verilmiştir.

Öte yandan bu dönemde kız-erkek ayrımı yapılmadan kız çocuklarının da erkek çocukları gibi ülke savunması için gerektiğinde görev alabileceği gerçeğinden hareketle onların da askerî eğitime ve spor çalışmalarına dâhil edildikleri görülmüştür.

Yaz tatillerinde askerlik eğitimleri verilmesi uygulamasına katılım ise oldukça yüksek olmuştur. Halk, olası bir savaşta hayatta kalabilmek adına bu eğitimlerin önemini anlamış görünmekteydi. Yoksa her an olası bir hava saldırısı ile hiç istenmeyen bir durumla karşı karşıya kalınabilirdi.

II. Dünya Savaşı yıllarında Türk Devleti'nin üniforma altında olmayan ve özellikle gençlerden oluşan kesimi sivil okullarda ve üniversitelerde askerî eğitimler vererek zinde bir insan gücü oluşturmak maksadıyla hazırlıklarını sürdürmesi,¹⁸⁶ o yıllarda savaşa yönelik hazırlık durumunu göstermesi açısından oldukça dikkat çekiciydi.

Öte yandan savaşın sonuna doğru Türk Devleti kendini olası bir harbe hazırlamak için askerlik ve izcilik kampları uygulamasına hız vermiştir. 3 Temmuz 1944'te başlayan ve yirmi gün planlanan birinci devre üniversite ve yüksek okul kampları¹⁸⁷ ile genç bir nesil, harp senaryolarına yönelik hazır hale getirilmek istenmiştir.

Harbin son periyodunda da Türk Ordusunda spor çalışmaları devam etmiştir. Harp Okulu'nun dördüncü su sporları bayramı Temmuz 1944'te Karadeniz Havuzu'nda yapılmış, müsabakalara Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve eşi, Meclis Reisi Mustafa Abdülhalik Renda, Başvekil Şükrü Saraçoğlu ve eşi, Millî Müdafaa Vekili, diğer vekiller, generaller, mülki, askerî erkân ve yüzlerce davetli katılmıştır.

¹⁸⁶ Çelikoğlu, a.g.e., s.27.

¹⁸⁷ "Askerlik ve İzci Kampları Açılıyor", *Cumhuriyet*, Sayı:7144 (04 Temmuz 1944), s.1.

Havuzun başında 300'e yakın genç yüzücü izleyicilere hünerlerini sergilemişlerdir.¹⁸⁸

Mayıs 1944'te Mersin'de gerçekleşen atletizm müsabakalarında gerçekleşen "İnönü" koşusunu askeri okul "Gedikli Okulu" kazanmıştır. Yine 1944 yılının sonlarına doğru Mersin'de yapılan Güven Kupasındaki turnuva müsabakalarında Türk denizcileri başarılı sonuçlar almıştır. Mersin'de gerçekleşen spor müsabakalarında Türk denizcileri sportif yapılarıyla dikkat çekmiştir.¹⁸⁹

P. İNGİLTERE'DE UÇUŞ OKULUNU BİTİREN TÜRK SUBAYLARI

İngilizlerin bu dönemde Türk havacılığına dair tespitine göre, Türkiye'de yetişmiş pilot ve teknisyen açığı oldukça fazlaydı. Türk Hükûmeti, ordusu için yeni uçaklar talep etmekle birlikte zamanında modern kabul edilen bu uçakları kullanabilecek personel sayısı sınırlıydı.

Ayrıca batan Refah Vapuru'nda havacı subaylar da bulunuyordu. Bu durum zaten az olan havacı sayısının daha da kritik bir seviyeye gelmesine neden olmuştu. Bu nedenlerle 1941 yılından itibaren İngiltere ve Kanada'ya eğitim için pek çok havacı subay gönderilmiştir.

Bu yıllarda havacılığın öneminin gün geçtikçe artmasına bağlı olarak Türk Ordusu pilot yetiştirme çalışmalarına hız vermiştir. Bu kapsamda 1941-B ve 1942-B Harp Okulu mezunları İngiltere'ye uçuş eğitimine gönderilmişlerdir. 1943'lüler (Harp Okulu ikinci sınıfındaydılar) ile hava sınıfı dışındaki sınıflardan da seçilerek sayıları 200'e çıkarılan pilot adaylarından sicil numaraları çift olanlar Amerika'ya, tek olanlar İngiltere'ye gönderilmişlerdir. Uçuş eğitiminde başarılı olamayanlar ise kara birliklerine geri dönmüşlerdir. Harp yıllarında ihtiyaçlar doğrultusunda değişik zamanlarda yurt dışı uçuşlarına öğrenci gönderilmeye devam etmiştir.¹⁹⁰

1944 Nisan başında ise İngiltere'de staj gören 60 Türk havacısı İngiliz Hava Kuvvetlerine ait bir havacılık okulunda av ve bombardıman stajlarını başarı ile tamamlayarak diplomalarını almışlardır. Böylece 1944 senesinin başından beri

¹⁸⁸ "Harp Okulu'nun Su Sporları Bayramı", *Cumhuriyet*, Sayı:7150 (10 Temmuz 1944), s.1.

¹⁸⁹ İsmail Sözen, *Mersin'de Askeri Deniz Okulları*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Mersin, 2008, s.114, 115.

¹⁹⁰ Tekeli, İlkin, *a.g.e.*, s.465.

1.000'den fazla Türk havacısı İngiltere'de havacılık eğitimi almış oluyordu. Türk havacıların mezuniyet töreninde Hava Mareşali Erkson da bir konuşma yapmıştır.¹⁹¹

Türk Ordusu harbin sonlarına doğru harp hazırlıkları kapsamında yabancı uçuş okullarında Türk havacıları eğitimlerini devam ettirmiştir.¹⁹²

Büyük Granwille Okulu'nda 1945 başında 50 Türk öğrenci pilotu "İngiliz Hava Kuvvetleri Kanadını" almak için eğitim almıştır. Subayların aldığı yeri ziyaret eden yüksek rütbeli bir subay "Türkler fevkalade öğrencilerdir. Onlar en esaslı engel olan dil zorluğunu çabucak yenerek derhal çalışmaya başlıyorlar" cümleleriyle Türk havacılarına övgülerde bulunmuştur. Türkiye Büyükelçisi de genç havacıları ziyaret etmiş ve hava meydanında onlara hitap etmiştir.¹⁹³

Yurt dışı eğitimlerinde bu dil sorununu yaşayan, o yıllarda kursta bulunan ve rütbesi bu yıllarda askerî öğrenci ve hava teğmen olan Sabri Tavazar anılarında sekiz yıl Almanca dil eğitimi aldıktan sonra yurtdışında İngilizce konusunda zorlandığını, lisan güçlüğünün az daha uçuşlarda hayatına mâl olacağını belirtmiştir. Yine Sabri Tavazar'a göre Türkiye'deki pilotların yeterli uçuş deneyimi yoktu. Bu durum, ülkenin maddi imkânsızlıklarından kaynaklanmaktaydı.¹⁹⁴

R. TÜRK DEVLETİ'NİN ALMANYA İLE İLİŞKİLERİ KESMESİ VE TÜRK ORDUSUNUN TAM ALARM DURUMUNA GEÇMESİ

1944 yılında II. Dünya Savaşı, her geçen gün biraz daha Mihver devletleri aleyhine geliyordu. Ocak 1944'te Almanların Leningrad ablukasını Ruslarca yarılmış, Novograd geri alınmıştı. Mart ayında Ruslar Ukrayna'ya saldırmış, Nisan'da Kırım'da ilerlemişlerdi.¹⁹⁵

30 Nisan 1944'te ise Türkiye-Almanya Ticaret Anlaşması sona ermiştir. İngilizler, Türkiye'nin Almanya'ya stratejik malzeme göndermeye devam etmesi durumunda tüm tarafsız devletlere uygulanmakta olan ablukanın Türkiye'ye de uygulanacağını bildirmiştir. Bunun üzerine, Türk Devleti Almanya'ya yaptığı krom

¹⁹¹ "İngiltere'de Staj Gören Pilotlarımız", *Cumhuriyet*, Sayı:7054 (5 Nisan 1944), s.1.

¹⁹² "Londra'da Uçuş Okulunu Bitiren Subaylarımız", *Cumhuriyet*, Sayı:7297 (14 Aralık 1944), s.1.

¹⁹³ "İngiltere'deki Havacılarımız", *Cumhuriyet*, Sayı:7334 (20 Ocak 1945), s.1.

¹⁹⁴ *Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları*, s.8-11.

¹⁹⁵ Goloğlu. a.g.e., s.257.

sevkiyatını kesmiştir. Bu karar, İngilizlerle yaşanmakta olan gerilimi bir ölçüde düşürse de Türkiye'nin 5 Haziran'da bazı kamufle edilmiş Alman savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesine göz yumması Müttefiklerin canını sıkımsı,¹⁹⁶ gerilimi yeniden yükseltmiş ve Müttefiklerin bu konuda Türk tarafını ikazları netice vermiş ve Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu 15 Haziran 1944'te istifa etmek durumunda kalmıştır.¹⁹⁷

Sivil kanattan Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu görevinden çekilmesi yanında askerî kanattan ise Boğaz Komutanı olan İzzet Işık Alman savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesine göz yummasından ötür görevinden alınmıştır. Boğaz Komutanı olan İzzet Işık'ın görevden alınması Türk Ordusunda şaşkınlığa neden olmuştur. Çünkü Boğaz Komutanı olan İzzet Işık başarılı bir subaydı ve Boğaz Komutanlığı görevine lâyık görülmüştü.

O yıllar orduda görevde subay olan Cemal Madanoğlu: *“Komutan İzzet Işık bir asker olarak komuta zincirinde emirlere uymuştu. Ama başını yediler. Sanki Menemencioğlu ile Işık bu işi kendi yetkilerini kullanarak mı yapmışlardı.”*¹⁹⁸ İfadesiyle bu emrin silsile ile en üst mevkiden verildiğine dikkat çekmiştir. Kuşkusuz Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ve Boğaz Komutanı olan İzzet Işık, devletin aldığı kararları uygulamışlardı. Fakat sonuçta askerî kanattan da bir komutan görevden alınarak böylece Müttefiklere mesaj verilmek isteniyordu.

Bu görevden almalar ile birlikte Müttefikler ile ilişkiler tekrar yumuşama sürecine girmiş, yaptıkları harekât planlarına Türk Ordusunu da dâhil etmişlerdir. Çünkü artık Türk hariciyesinin tepesindeki Alman yanlısı olarak değerlendirdikleri şahsiyetler görevlerinden ayrılmıştı. 15 Mayıs 1944'te İngiliz kurmaylarının değerlendirmesine göre Haziran ayında kapsamlı ve milyonlarca askerle Overlord¹⁹⁹ harekâtı planlamışlardı. Bu planda Türklerden savaşa bir katkı istenmeyecekti. Ama “Overlord”da başarısızlık olursa ve Müttefikler İtalya'da ilerleme sağlayamazsa, Doğu Akdeniz'de bir operasyona gereksinme doğacaktı. Bu durumda Almanlar, Yunanistan'dan çekilmiş bulunuyor ve Oniki Adalar'ı ellerinde tutuyorsa, yeni bir plan uygulamaya girecekti. Bu plana göre Bulgaristan, Yunanistan ve Ege'de

¹⁹⁶ Jaeschke, **a.g.e.**, s.101.

¹⁹⁷ “Hariciye Vekili İstifa Etti”, **Cumhuriyet**, Sayı:7126 (16 Haziran 1944), s.Tekeli, İlkın, **a.g.e.**, s.528.

¹⁹⁸ Cemal Madanoğlu, **Anılar 1911-1953**, Evrim Yayınevi, İstanbul, s.319.

¹⁹⁹ 6 Haziran 1944 günü Normandiya Çıkarması ile başlayan ve Paris'in kurtuluşu ile biten harekâtın adı.

uygulanacak, On İki Adalar'a ve Selanik'e çıkarma yapacak "Rankin Operasyonu" için Türkiye'den yardım istenecekti.²⁰⁰ Yani Türk Ordusuna Müttefikler yardım maksadı ile başvurabilecekti.

6 Haziran günü İngiliz-Amerikan birliklerinin Normandiya kıyılarında başlattığı çıkarma harekâtı Ren nehrine doğru gelişme gösterdi. Fakat Müttefiklerce Alman direnmesi, beklenenden daha fazla çıkmıştı.²⁰¹

Overlord Planı'nın²⁰² başarılması üzerine 1944 yılı Temmuz ayı ortalarından itibaren İngiliz Başbakanı Churchill, Türkiye'nin Almanya ile ilişkisini kesmesi konusunda telkinde bulunulması için Amerikan ve Rus müttefikleri ile yazıştı. Ruslar ise Türklerin artık kendi hâllerine bırakılması gerektiği düşüncesindeydi. İngiliz kurmayları da Türkiye'ye gönderecek hava gücü ve uçaksavar birlikleri olmadığı için Anvil Operasyonu'nun²⁰³ sonuna kadar Türkiye ile konuşmaların başlatılmamasını tavsiye ediyorlardı. İngiliz Dışişleri Bakanı Robert Anthony Eden de aynı nedenle Türk Devleti'nin savaşa girmesinin değil, sadece Almanlarla ilişkisini kesmesinin istenmesinin doğru olacağı fikrindeydi. Türkiye, Alman Devleti ile olan ilişkisini kestikten sonra savaşa girmesinin ayrıca müzakere edilmesinin avantajlı olacağını düşünüyordu.²⁰⁴

"İngilizler, Türkiye'nin Almanya'yla ilişkisini kesmesi hâlinde uygulanmak üzere Plan 438'i hazırlamıştı. Bu iki safhalı bir plandı. Birinci safhada, Türkiye'nin ilişki kesmesi üzerine, durdurulan askerî malzeme ve teçhizatların gönderilmesine başlanacaktı. Buna ek olarak İstanbul, İzmir ve Ankara'da radar ve ışıklı ikaz sistemleri kurulacak, bunun için gerekli araç ve gereçle bunları işletecek personel gönderilecekti. İngilizlerin değerlendirmesine göre Türkler güçlü bir hava savunması sistemine sahip değildi. Türk hava gücü, gündüz saatlerinde ve iyi hava koşullarında belli bir etkiye sahipti. Gece ise etkisizdi. Bu nedenle 14 gece avcı uçağından oluşan bir filo gönderilecek ve mayın tarayıcılar konusunda gerekli yardım yapılacaktı. İkinci aşama, Türkiye'nin savaşa katılması halinde uygulamaya girecekti. İki filo spitfire ile bir ağır, bir de hafif uçaksavar alayı ve operasyon odaları gönderilecekti.

²⁰⁰ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.528.

²⁰¹ William H. McNeill, **Dünya Tarihi**, (Çev. Alâeddin Şenel), 2. Baskı, Verso Yayıncılık ve İmge Yayınları, Ankara, 1989, s.451.

²⁰² İbrahim Artuç, **Hitler ve İkinci Dünya Harbinin Kader Anı**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1984, s.267.

²⁰³ 15 Ağustos 1944'te Müttefik Kuvvetlerinin Güney Fransa'yı ele geçirmesine verilen isimdir.

²⁰⁴ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.528.

*Bunlara bakım personeli ve üç A/S teknesi eklenecekti. Bu birlikler Türkiye'ye Halep'ten sevk edilecekti.”*²⁰⁵

Temmuz ayının sonuna doğru İngiliz Büyükelçisi Türkiye'den Almanlarla ilişkisini kesmesini istemiştir. Türk tarafı eğer bir saldırı olursa savaş uçaklarının kendilerine verilmesini ve bu uçakların kendi pilotları tarafından uçurulmasını, İngilizlerin sadece eğitici göndermesini önermiştir. Ayrıca gönderilecek radar ve işaretlere ilişkin personelin günlük kıyafetleriyle göreve gelmesini istemiştir.²⁰⁶

General Kazım Orbay, 27 Temmuz 1944'te İngiliz Hava Ataşesi ile yaptığı görüşmede acil olarak Tomahawk ve Kittyhawk'ları değiştirmek için 72 Spitfire, Almanlardan alınmış Focke Wulf 190'ları değiştirmek için 36 Spitfire ve 36 avcı bombardıman uçağı, Blenheimleri değiştirmek için 48 hafif bombardıman uçağı, stratejik keşif için 12 çift motorlu uçak, yani Mosquito talep etmiştir. Eğer Türkiye savaşa girerse ayrıca 36 Spitfire, 36 avcı bombardıman uçağı, Heinkel ve Martin uçaklarını değiştirmek için 24 hafif bombardıman uçağı ve 12 torpido bombardıman uçağı daha talep etmiştir. İlaveten İngiliz Hava Ataşesi'ne uçak yakıtı, yedek parça ve teknik teçhizat talepleri de bir liste hâlinde teslim edilmiştir.²⁰⁷

Türkiye'nin ilişkileri kesme hazırlığını öğrenen Von Papen, 28 Temmuz'da Türkiye'ye dönerek Başbakan Saraçoğlu ile bir görüşme yapmıştır. 31 Temmuz 'da ise Türk Hava Kuvvetlerine savaş istasyonlarına hareket emri verilmiştir. Bu hazırlıklardan sonra Türkiye'nin Almanya'yla ilişkilerinin kesilmesi 2-3 Ağustos 1944 gecesi²⁰⁸ gerçekleşmiş ve Türk Başbakanı bu kararın özellikle bir savaş kararı olmadığını açıklamıştır. Aynı günlerde Almanların İzmir'deki Konsoloslukunda çıkan bir yangının söndürüldüğü haberlerinin basında yer alması ile kafalarda soru işareti uyandırmıştır.²⁰⁹

Türk Hükûmeti'nin Almanya ile ilişkileri kesme kararını TBMM'den geçirmesi kolay olmamıştır. Gerçi bu karar oy birliğiyle verilmiştir, ama asıl tartışmalar 1 Ağustos 1944'te bir araya gelen CHP'nin Meclis Grubu'nda 50 kişinin

²⁰⁵ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.528.

²⁰⁶ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.529.

²⁰⁷ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.529.

²⁰⁸ **Yeni Sabah Gazetesi**, “Almanya ile Köprüler Kesildi,” 3 Ağustos 1944, s.1. “Almanya İle Olan Münasebetlerimiz Dün Gece Yarısından İtibaren Kesildi”, **Ulus**, 3 Ağustos 1944, s.1. “Almanya ile Münasebet Kesildi,” **Tasviri Efkâr Gazetesi**, 3 Ağustos 1944, s.3. Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.529.

²⁰⁹ “İzmir'deki Alman Konsoloshanesinde Dün Çıkan Yangın Söndürüldü”, **Ulus**, 3 Ağustos 1944, s.1.

konuştuğu ve toplam 10 saat süren toplantısında yapılmıştır. Toplantıda konuşanların büyük çoğunluğu olası bir Alman saldırısının verebileceği zararlardan söz etmiştir. Bunun üzerine Başvekil Saraçoğlu, milletvekillerine Bulgarların taraf değiştirme arayışında olduğunu, Almanların hava alanlarını Türkiye'ye karşı kullanmalarına müsaade etmeyeceklerini, Almanların Bulgaristan ve Yunanistan'dan çekilmeye başladığını, Romanya'da ise doğu kesimin boşalttığını, Türkiye'nin ekonomik kayıplarının ABD ve İngiltere tarafından karşılanacağını söylemiştir. Türkiye'de genel kanı ise bu kararın sadece bir başlangıç olduğu ve Türkiye'nin kısa sürede savaşa çekileceğiydi. Bu düşünceyi desteklercesine Çeşme'ye 2.000 İngiliz havacının indiği, Eskişehir'e Amerikalıların geldiği, İskenderun'a İngiliz ve Amerikan askerlerinin geldiği dedikodusu yayılmıştı. Ama dedikodular bir paniğin ortaya çıkmasına neden olmamıştır. Sadece 3 Ağustos günü Beyoğlu'nda 2 bakkal dükkânı yağmalanmıştır. Ülkede Alman aleyhtarı ya da yabancı aleyhtarı gösteriler olmamıştır.²¹⁰

Bu karar çıktıktan sonra Türk Ordusu alarm durumuna geçmiş ve tüm izinler kaldırılmıştır. Türk destroyerlerinin karakol hizmetleri arttırılmış, kıyı ve hava gözetlemeleri daha sık yapılmaya başlamıştır. 7 Ağustos 1944'te ise 39 il merkezinde karartma uygulamaya konmuş ve sokağa çıkma yasağı getirilmiştir.²¹¹

“Almanlar sessizce, yanlarına izin verildiği kadar tütün, yiyecek ve giyecek olarak Türkiye'den ayrılmaya başladılar. Von Papen 5 Ağustos'ta ayrılırken Türk Hükûmeti'ni Almanya'nın beklenmedik tepkiler gösterebileceği konusunda ikaz etmiştir. Türkiye'ye sığınabileceği konusunda kendisine yapılan öneriye ise itibar etmemiştir. Ertesi gün, basın mensupları ve iş adamlarından oluşan 107 kişilik bir grup Türkiye'den ayrılmış, 3.000 kadar Alman'a 11 Ağustos'a kadar Türkiye'yi terk etmeleri bildirilmiştir. Bunlar Türkiye'de kalmak için yollar aradılarsa da ilgi görmediler. Alman pasaportu taşıyanlardan Türkiye'yi terk etmeyenler, Yozgat, Çorum ve Kırşehir'deki kamplara gönderildi. Almanya'dan kaçarak Türkiye'ye gelmiş olanların ise farklı pasaportları bulunuyordu.”²¹²

Türk Hükûmeti'nin Almanya ile ilişki kesme kararı sonrasında Almanlar Türkiye'ye bir hava saldırısı gerçekleştirmemiştir. “Bunda Bulgaristan'ın hava

²¹⁰ Tekeli, İlkin, a.g.e., s.530.

²¹¹ Tekeli, İlkin, a.g.e., s.530.

²¹² Tekeli, İlkin, a.g.e., s.530.

alanlarının bu amaçla kullanılmasına izin vermemesi kadar, Almanların başka cephelerde çok sıkıntı içinde olmasının payı da yüksekti. Türkiye'nin kararı Bulgaristan'da bir ara panik yaratmış, belli bir süre sonra Bulgarlar ve Romenler, Müttefiklerin desteğiyle gerçekleşen bir Balkan ayaklanması beklemeye başlamışlardır.” Almanya ile ilişkilerin kesilmesinden sonra İngilizler, Türkiye'ye yavaşlatılmış şekilde silâh ve malzeme göndermeye başlamışlardır. 1944 senesinin Ağustos ayından 1945 yılı Haziranı'na kadar Türk Ordusuna yapılan askerî yardımlarda 100 Valentine tankı, 350 uçaksavar, 20.000 tüfek ve 250 değişik araç, 92 Spitfire, 72 orta bombardıman, 12 Torpido bombardıman uçağı teslim edilmiştir. Ayrıca Türkiye'ye parası karşılığı 1.000 taşıyıcı (carrier) ve top traktörü ile bakım atölyesi satılmıştır. Bu dönemde Alman tehdidi son bulunca İngilizler, Hardihood Planı²¹³ için Türkiye'de depolanmış harp silâh ve araçlarını ya Orta Doğu'daki depolarına ya da Yunanistan'daki birliklerine göndermiş, taşınması ekonomik olmayacak malzemeyi Türkiye'ye bırakmışlar, Ekim ayında da Türkiye'deki askerî personel mevcutlarını yüzde 50 azaltma kararı almıştır.²¹⁴

İngiliz kaynaklarındaki bir yazı, Türkiye'nin bu dönemde de İngiltere'den alınacak malzeme konusunda ne kadar dikkatli olduğunu göstermektedir. Bu husus 17 Ağustos 1944 tarihinde Türk Genelkurmay karargâhında gerçekleşen bir toplantıda kendini göstermiştir. Şöyle ki: 17 Ağustos 1944 tarihinde Genelkurmayda Orgeneral Kazım Orbay'ın başkanlık ettiği toplantıda Türk tarafının gönderilecek uçaklar konusunda Spitfire V'lerin avcı değil avcı-hafif bombardıman uçakları olduğunu, bu nedenle de ancak güçlü avcı “cover”ı olduğunda etkili olarak kullanılabildiğini belirtmiş ve gönderilecek Baltimore uçaklarına karşı çıkmıştır. İngiliz Ataşesi ise bu eleştirileri kabul etmemiş ve bu uçakların halen İngilizler tarafından cephelerde kullanıldığını söylemiş, teklifin kabul edilmesini tavsiye etmiştir. Toplantı sonucunda Orbay, Ataşenin tavsiyesini değerlendireceğini bildirmiştir. Toplantı sürerken İngiliz Ataşesinin beklemediği bir şey olmuş, toplantıya Cumhurbaşkanı İnönü de katmıştır.²¹⁵

Türk Devleti bu dönemde Müttefiklerden radar sisteminin kurulmasına öncelik veren talepler de de bulunmuştur. Türk Hükûmeti, uçaksavar bataryaları için 42 radar istemiştir. Bu radarlarla birlikte kurulacak erken uyarı sistemleri ve

²¹³ Bu dört aşamalı Müttefik planı, Türk Ordusu'nun donatımsal takviyesini öngörmekteydi

²¹⁴ Tekeli, İlkin, a.g.e., s.531.

²¹⁵ Tekeli, İlkin, a.g.e., s.531, 532.

uçaksavarlar için operasyon odaları, Türkiye'ye personeliyle birlikte gönderilmiştir. Radarlar Türkiye'ye geldiğinde Türkiye'de 1.300 İngiliz personel görevdeydi ve radarların çalıştırılabilmesi için 1.000 kişiye daha izin verilmesi Türk Devleti'nden talep edilmiş, bu istek Türk idarecilerce olumlu bulunmuştur. Eylül ayında İngiltere bu personeli başka yerlerde kullanmak için geriye çekti. İngilizler, Eylül ortalarında Türkiye'ye yeni askerî birlik göndermeme kararı almışlar ve ülkede görev yapan askerlerini de geriye çekmeyi kararlaştırmışlardır. Bu aşamada artık Türkiye'ye hava saldırısı düzenlenme olasılığı azalmıştı. Ama yine de İngilizler radar cihazlarının, erken uyarı sistemlerinin ve top operasyon odalarının kullanılması için eğitim yapacak personeli bırakmışlardır. Kâzım Orbay, radarları kullanacak personelin eğitilmesi konusunda oldukça ısrarcı olmuştur.²¹⁶

Türk Ordusu Alman tehdidinden şimdilik kurtulmuştu. Fakat yeni bir tehdit onu bekliyordu. Ruslar 23 Haziran 1944'te Doğu Cephesinde genel bir taarruza giriştiler. Rus kuvvetleri daha Mayıs ayında Romen topraklarına girmişti. Ağustosta ise burada taarruza kalkıp bütün Romanya'yı işgale başlamıştı. 5 Eylül 1944 de ise Sovyet Rusya Bulgaristan'a savaş ilân etmiş, bu durum üzerine Bulgar Hükûmeti 8 Eylül'de mütareke talep etmiştir. 9 Eylül'de ise komünistlerin de dâhil bulunduğu grup bir hükûmet darbesi ile iktidarı ele almıştır. Rus kuvvetleri Bulgaristan'dan sonra Macaristan ve Yugoslavya'ya girmişler, 1944 Ekim'inde bu sefer Arnavutluk da komünistlerin idaresi altına girmiştir.²¹⁷

Türk Ordusu; Müttefiklerin yardımlarını alabilmek için diplomatik temaslarda olduğu bugünlerde emniyet tedbirlerini sürekli göz önünde bulundurmuş, özellikle Almanya ile diplomatik ilişkilerini kestiği andan itibaren yürürlükte olan harp tedbirlerini daha ciddi uygulamaya başlamıştır. Bu kapsamda ordugâh emniyet tedbirlerini arttırmış, terhis olması planlanan yedek subay ve askerî memurların terhislerini geciktirmiştir.

Eğitim müddetleri 15 Eylül 1944 tarihinde bitecek olan yedek subay ve askerî memurlarla 1944 yılı Ekim ayında terhisleri lazım gelen yedek subayların hizmet müddetlerinin bir devre daha uzatılması yönünde Mili Müdafaa Vekilliğinin 16/9/1944 tarihli ve 164.810 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi, İcra Vekilleri

²¹⁶ Tekeli, İlkin, **a.g.e.**, s.532.

²¹⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1987, s.397, 398.

Heyetince 2/10/1944 tarihinde kabul olunmuş ve bu karar, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından onaylanmıştır.²¹⁸

S. SAVAŞIN SONU

1945 yılı girerken artık Mihverin hezimetli sonuna yaklaşılmıştı ve Avrupa 1945 yılında, 1918 senesindeki gibi yıkıntıya dönmüş bir haldeydi.²¹⁹ Fakat Türk Devleti hâlâ Müttefiklerle birlikte Mihvere karşı harp ilân etmek hususunda temkinli yaklaşımını sürdürmekteydi. Bu temkinli politikasını 1 Aralık 1944'te sıkıyönetimi bir altı ay ve Tunceli'deki özel yönetimi ise bir yıl daha uzatarak²²⁰ gösteren Türk Hükûmeti, böylelikle ordusunu harbin sonlarında da teyakkuzda tutmuştur.

Yeni bir yıla girilirken ülkede tüm herkesin merak ettiği husus, Necmettin Sadak'ın 1 Ocak 1945 tarihli yazısında belirttiği gibi “harp bitecek mi?” idi. 1944 senesine girerken de Türk kamuoyu aynı soruyu sormuş, savaşın o sene biteceğine dair tahminler tutmamıştı. Bu nedenle Necmettin Sadak'a göre 1945 senesi için de harbin biteceği yönünde umutlu olmak mantıklı değildi.²²¹ Fakat Avrupa'da yaşanan gelişmeler artık Hitler Almanyası'nın sonunun geldiğini, bu defa Sovyet tehdidinin ortaya çıktığını işaret etmekteydi.

Türk Devleti; yalnızlık baskısını atabilmek ve parçası olmayı düşündükleri Batı ittifak sisteminde yer alabilmek için Almanya ile münasebetleri 2 Ağustos 1944 gecesi kestikten sonra Japonya ile de ilişkilerine son vermeyi düşünmüştür. ABD ve İngiltere'nin istekleri doğrultusunda hareket eden Türkiye Büyük Millet Meclisi aldığı kararla 6 Ocak 1945 Cumartesi gece yarısından geçerli olmak üzere Japonya ile tüm siyasi ve iktisadi münasebetleri askıya almıştır.²²²

Japonya ile ilişkinin kesildiği sırada Türk Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kazım Orbay, Almanların kara saldırısına artık olanak vermiyordu. Ama Alman Ordusu askerlerden çok Naziler tarafından yönetildiği için beklenmedik bir şey yapmasından da çekinmekteydi.²²³

²¹⁸ B.C.A. (2 Ekim 1944), Sayı: 3/1562, Dosya:58-2, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 106.68.6.

²¹⁹ McNeill, a.g.e., s.451.

²²⁰ Goloğlu, a.g.e., s.271.

²²¹ Necmettin Sadak, “Yeni Yıla Girerken”, **Akşam**, 1 Ocak 1945. s.1.

²²² “Japonya İle Münasebetlerimiz Kestik”, **Cumhuriyet**, Sayı:7318 (4 Ocak 1945), s.1.

²²³ Tekeli, İlkin, a.g.e., s.529.

Türk Devleti'nin bu kararı ile başını Almanya'nın çektiği Mihver Devletler ile Müttefikler arasındaki denge politikası askıya alınmış oluyordu. Söz konusu karar, ABD ve İngiltere'de büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Başkan Roosevelt yaptığı “*Bu karar, Türkiye'nin tam ve seri bir Müttefik zaferini istediğini bir kere daha gösteriyor*”²²⁴ açıklaması ile Türk Devleti'nin Müttefik safında artık yer aldığına vurgu yapmıştır. ABD, Türkiye'nin bu kararı ile paralel olarak Türk Devleti'ne karşı getirdiği iktisadî kısıtlamaları ortadan kaldırmıştır.

Bu dönem, Türk Devleti dış yardımlara muhtaçtı. Fakat İngiliz basınına göre, Türkiye harpten kuvvetli bir ekonomi ile çıkacaktı.²²⁵ Oysa gerçekler, Türk ekonomisinin kendini güçlendirmek yerine kaynaklarını savunma harcamalarına tahsis ettiğini göstermekteydi. Türk Devleti, 1945 başlarında savunma harcamalarını artırmak için borçlanmaya gitti. Zira 15 Ocak'ta satışa sunulması planlanan 35.000.000 liralık Millî Müdafaa ve Demiryolları Tahvilleri ile Türk Devleti kaynak bulma arayışına girmiştir.²²⁶ Tahviller bir gün içinde tükenmiş ve Türk halkı tahvillere yoğun ilgi göstermiştir.²²⁷

Elde edilecek kaynakla, ordunun bir kısım ihtiyaçları karşılanarak güçlendirilmesi amaçlanmaktaydı. Çünkü Necmettin Sadak'ın “Kuvvet Politikası, Kuvvete Dayanan Siyaset” başlıklı başyazısında da belirttiği gibi, kuvvete dayanamayan bir otorite şimdiye kadar var olmamıştı.²²⁸ Bu nedenle, Türk idareciler zinde bir kuvvet, güçlü bir ordu oluşturmak zorunluluğunu hissetmişler ve bunu savaşın sonlarında uygulamaya koymuşlardır.

Harp malzemesi ve teçhizat yönündeki noksanlıklara rağmen Türk idarecilerin ordularına olan güvenleri tamdı. 1945 senesinin Ocak ayının sonunda Türk Ordusunun İstiklâl Savaşı'nda kazandığı ilk başarı olan Birinci İnönü Zaferi'nin 24'üncü yıl dönümü münasebetiyle Türk askerinin “Başbuğ'un bayrağı altında, gerekirse istiklâli uğrunda yeni İnönüler yaratmak azminde olduğu” belirtilmiş ve Türk Ordusuna övgüler ifade edilmiştir.²²⁹

²²⁴ “Kararımızın Akisleri”, **Cumhuriyet**, Sayı:7319 (5 Ocak 1945), s.1.

²²⁵ “İngiliz Basımına Göre İktisadi Vaziyetimiz”, **Cumhuriyet**, Sayı:7320 (6 Ocak 1945), s.1.

²²⁶ “Millî Müdafaa ve Demiryolu Tahvilleri”, **Akşam**, 3 Ocak 1945. s.2.

²²⁷ “Millî Müdafaa Tahvillerine Rağbet”, **Akşam**, 16 Ocak 1945. s.2.

²²⁸ Necmettin Sadak, “Kuvvet Politikası, Kuvvete Dayanan Siyaset”, **Akşam**, 4 Ocak 1945. s.1.

²²⁹ “Birinci İnönü”, **Cumhuriyet**, Sayı:7324, 10 Ocak 1945, s.1.

Alman Orduları, 1945 yılı başlarından itibaren batı cephesinde Amerikan ve İngiliz Orduları karşısında, doğu cephesinde ise Ruslar karşısında gerilemeye devam etmiştir. Ocak ayında Amerikan birlikleri Arden bölgesini ele geçirirken Kızılordu da batıya doğru ilerlemiştir.²³⁰

Müttefiklerin cephelerdeki bu ilerleyişine karşın Almanlar Ege Denizi'nde etkinliğini yitirmiş, Ocak 1945 ortalarında bu su yolu, ticaret gemilerine yeniden açılmıştır.²³¹

Türk Devleti yıllar boyu süren Alman istek ve arzularına bir şekilde direnmişti. Bu direniş, savaşın sonuna doğru harbin felaketini yaşayan devletler tarafından ve özellikle Romanya kamuoyu tarafından takdirle karşılanmış ve bu devlet öz eleştiri yaparak "biz niçin Türk Devleti gibi savaşa karşı direnmedik" diye hayıflanmıştır.²³² Bu hayıflanma, savaşın yıkımının daha iyi anlaşıldığı günlerde bir kısım diğer devletlerce de yapılmıştır.

Mart ayında bir taraftan Müttefik Kuvvetler Ren Nehrini geçerek Alman topraklarında ilerlerken, diğer taraftan Kızılordu da ilerlemesini sürdürmüştür. Nisan ayı ise Nazi yönetiminin sonu olmuştur. 23 Nisan 1945'te Ruslar Berlin'e girmiş, 24 Nisan 1945 günü Berlin Rus kuvvetlerince kuşatılmış, 30 Nisan 1945'te ise ölüm şekli hala günümüzde tartışılan Hitler büyük bir ihtimalle intihar etmiştir.²³³ Almanlar, yarım milyona yakın bir kuvvetle 2 Mayıs 1945'e kadar Berlin'i savunsalar da, yoğun Rus taarruzları karşısında 150 bin kayıpla kenti kaybetmişlerdir.

Türk Devleti, Almanya ile 2 Ağustos 1944'te,²³⁴ hemen ardından da 3 Ocak 1945'te Japonya ile tüm diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesme kararı²³⁵ aldıktan sonra bir süre daha savaşa girme yönünde kendisine yapılan baskılara direnebilmiştir. Fakat Müttefik liderlerinin ve Genelkurmay Başkanlarının Kırım'ın Yalta şehrindeki Şubat başında sekiz gün süren ve 12 Şubat 1945'te son bulan görüşmelerde almış

²³⁰ "Sovyet Orduları Almanya'ya Girdi", **Cumhuriyet**, Sayı:7336 (22 Ocak 1945), s.1.

²³¹ "Ege Denizi Vapur Seferlerine Açıldı", **Akşam**, 16 Ocak 1945. s.1.

²³² "Bir Rumen Gazetesi Neden Türkiye'den Örnek Almadık? Diyor", **Akşam**, 21 Ocak 1945. s.2.

²³³ Goloğlu, **a.g.e.**, s.309. Sezen Kılıç, **Türk Basını'nda Hitler Almanyası (1933-1945)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara-2009, s.195.

²³⁴ Gencer, Özer, **a.g.e.**, s.290.

²³⁵ "Japonya İle İlişkilerimizi Kestik", **Cumhuriyet**, Sayı:7318 (4 Ocak 1945), s.1. "Japonya ile Siyasî ve İktisadî Münasebetleri Kestik", **Akşam**, 4 Ocak 1945. s.1

olduğu kararlardan²³⁶ bir tanesi olan “kurulacak Milletler Cemiyeti’ne yalnızca 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya’ya savaş açmış ülkelerin katılması” prensibi doğrultusunda hareket ederek, 23 Şubat 1945’te Almanya’ya ve Japonya’ya savaş ilân etmiştir.²³⁷ Alınan bu karar ile Türkiye’nin harp ilanı 1 Mart 1945’te yürürlüğe girmiştir.²³⁸ Böylelikle bu tarihten itibaren Türk Ordusu fiili olarak olmasa da artık bir savaş içindedir.

Almanya’ya ve Japonya’ya savaş ilân etmesine dair Hükûmet’in kararının Büyük Millet Meclisi’ne sunulması sırasında bir konuşma yapan Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay, bu kararın bugünün gereği değil, yani başlamadan önce tüm ulusun onayı ile yapılan ve belli bir politikayı belirten ittifakın doğal bir sonucu olduğuna işaret etmiştir. Sözlerine devam eden Şemsettin Günaltay, bu karar ile demokrasiyi arzu eden ve gerektiğinde zulme karşı direnme azmini gösteren bir ülkenin, dün olduğu gibi bugünde aynı kararlılıkta barış için mücadelesini sürdüreceğini belirtmiştir. Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay ilaveten II. Dünya Savaşı’ndaki Türk Devleti ve Ordusuna dair şunları söylemiştir. “*Muzaffer Alman Ordularının önünde durulmaz bir çığ halinde Balkanlara indiği, Mussolini Ordularının Arnavutluk’u çiğneyip eski Romalıların yolunu ve siyasetini izleyerek gözlerini ana yurdumuza diktiği zamanda da bu yolumuzdan şaşmadık, muzaffer ordulara karşı dimdik durduk. Türkiye’nin geçilebilir bir yer olmayacağını, şanlı ordularımızı Trakya’ya toplamak suretiyle gösterdik.*”²³⁹

Türkiye’nin Almanya’ya ve Japonya’ya savaş ilân etmesine dair kararla ilgili olarak Antalya Milletvekili Rasih Kaplan ise Türk Ordusunun zaten bir harp içinde bulunduğunu belirtmiş ve harbe hazır olduğuna şu sözlerle işaret etmiştir. “*Bugün arkadaşlar, ilân edeceğimiz bir kararla harbe giriyoruz, belki bu kanaatte bulunanlar olur. Fakat hakikati inkâr edenler belki o kanaatte bulunmayabilir. Hakikatte biz müttefiklerle ittifakımızı yaptığımız gün, müttefiklerimiz harbe başladığı gün Trakya’da, Şarkta, Cenupta, her yerde ordumuzu hazır bulundurmak, silâh altına almak ve emre hazır bir vaziyette her nereden gelirse gelsin, tecavüze*

²³⁶ “Karadeniz Konferansı Bitti”, **Cumhuriyet**, Sayı:7358 (13 Şubat 1945), s.1.

²³⁷ “Mihvere Karşı Harbe Girdik”, **Cumhuriyet**, Sayı:7369 (24 Şubat 1945), s.1. Gencer, Özer, **Türk İnkılâp Tarihi**, s.290.

²³⁸ “Karar 1 Martta Yürürlüğe Girecek”, **Cumhuriyet**, Sayı:7371 (26 Şubat 1945), s.1. Goloğlu, **a.g.e.**, s.300.

²³⁹ Goloğlu, **a.g.e.**, s.302.

silâhla karşı koyacağımız emrini verdiğimiz günden beri harpteyiz. Bunu gerek dostlarımızın ve gerekse düşmanlarımızın bilmesi lâzımdır.”²⁴⁰

İstanbul Milletvekili Ali Rana Tarhan’a göreyse “yillardan beri dünyayı kasıp kavuran harbin önüne geçmek için, daha tehlikenin ilk anında kurulan sulh cephesini yaratanlardan biri de Türkiye Cumhuriyeti’dir. Saldırgan devletin en kuvvetli olduğu zamanlarda karşısına dikilip yolunu kapayan da şanlı Türk Ordusudur.”²⁴¹

Türk Devleti’nin 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya’ya harp ilanı kararı, kuşkusuz başta ABD olmak üzere Müttefikler tarafından olumlu karşılanmıştır.

ABD Başkanı Roosevelt, bu olumlu karar karşısında memnuniyetini ifade etmiş²⁴² ve neticede Türkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler Beyannamesi’ne katılmak için hak elde etmiştir.²⁴³

1 Mart 1945 Çarşamba günü öğleden sonra Birleşmiş Milletler Beyannamesi’ni imzalayan Türkiye Maslahatgüzarı Orhan Erol, bulunduğu beyanatta Mihverin tecavüz politikasının Avrupa’yı alt üst etmeğe başladığı sırada, barışı korumak için gayretlerini birleştiren memleketlerle dayanışma hâlinde olduğunu gösteren Türk Devleti’nin barış politikasına sadık kaldığını, bundan böyle de barış için bütün devletlerle birlikte hareket edeceğini ifade etmiştir.²⁴⁴

İsviçre gazetesi National Zeitung ise Türkiye’nin Mihver’e karşı harp ilanını şu şekilde duyurmuştur. “*Türk devlet adamları dış siyasetlerini idare ederken soğukkanlılıkla hareket etmişlerdir. 1940’da İtalya’nın soğuk harp ilân etmesi, Türkiye için bir harp sebebi olduğu hâlde, İngiltere’ye karşı dostluk tezahürleri göstermeğe devam etmekle beraber, Türkler ihtiyatlı hareket ettiler. İngiliz-Türk münasebetlerinin en gevşek devresi 1944 ilkbaharı olmuştur. Sanıldığına göre en mükemmel askerlerden müteşekkil olan Türk Ordusu harbe iştirak etmeyecektir. Türkiye’nin harp ilân etmesinin ehemmiyeti, Müttefikler için nüfuzlarını gösteren bir muvaffakiyet olmasındadır. Yalta Anlaşması ile Rusya, Küçük Asya’da her türlü genişleme siyasetinden vazgeçmiş görünüyor. Sanıldığına göre Türkiye’den harp ilân*

²⁴⁰ T.B.M.M. Z.C., C. 15, 23 Şubat 1945, s.129. Goloğlu, a.g.e., s.303.

²⁴¹ T.B.M.M. Z.C., C. 15, 23 Şubat 1945, s.127.

²⁴² “B. Roosevelt Türkiye’nin Hareketini Memnuniyetle Karşıladi”, **Akşam**, 5 Ocak 1945. s.1.

²⁴³ “Washington’da Dün İmza Ettiğimiz Vesika”, **Cumhuriyet**, Sayı:7370 (25 Şubat 1945), s.1.

²⁴⁴ “Washington’da İmza Ettiğimiz Beyanname”, **Cumhuriyet**, Sayı:7375 (2 Mart 1945), s.1.

etmesini istemesi, Akdeniz meselesinde Rusya'nın takip ettiği hareket tarzının Türkiye'yi kuvvetli bir amil olarak bertaraf etmek istemediğini göstermektedir. Türk kararı çok düşünülmüş bir diplomatik hareket olarak telâkki edilebilir."²⁴⁵

Romanya gazetesi Sennalul ise Türk Devleti'nin Mihver devletlerine karşı harp ilanını şu şekilde duyurmuştur: "*Türk Ordusu, ananevi kahramanlığını göstermek fırsatını bulamayacaktır. Türkiye, Berlin üzerine yürümek için değil, San Francisco'ya gitmek için harbe girmiştir.*"²⁴⁶ Yine aynı gazeteye göre Türkiye'nin bu son kararının askerî alandaki kıymeti pek büyük olacaktı.

Kuşkusuz bu karar askerî alanda önemli olmakla birlikte, Türk Devleti'nin siyasî alanda Birleşmiş Milletler'in kurucu üyeleri arasında yer alacak olmasından ötürü oldukça önemliydi. Alınan bu karar sonrası Türk tarafı öncelikle ticari alanda hemen harekete geçmiş ve bir Türk ticari heyeti 2 Mart 1945'ten itibaren Londra'da çalışmalara başlamıştır.²⁴⁷ Türk ticaret heyetinin bir ay Londra'da kalması planlanmıştır.²⁴⁸

Manchester Guardian gazetesinde neşredilen bir yazıda ise Türkiye'nin harbin başlangıçtan beri ve harbin en nazik anlarında dürüst bir şekilde hareket ederek kuvvetli Alman Orduları karşısında cesurane durduğu belirtilmiştir.²⁴⁹

Yine bir Londra radyosunda Türk Ordusunun Müttefikler yanında yer alarak Mihvere savaş ilanı münasebetiyle Türk Devleti ve Ordusu için şu ifadeler kullanılmıştır. "*Almanya ve Japonya'ya 37'nci devlet olarak harp ilân eden Türkiye bu kararını geç bir saatte almış olmasına rağmen Müttefikler arasında iyi karşılanmış ve San Francisco'da toplanacak olan konferansa ortak devlet olarak çağrılmıştır... Türkiye 2.000.000'lük ordusu ile önemli bir kuvvettir. Fakat Türkiye'ye izafe edilen ehemmiyet askerî olmaktan ziyade psikolojiktir... Askerî masraflar bütçenin büyük bir kısmını oluşturmaktadır...900 milyondan oluşan bütçesinin 500 milyonu millî müdafaa ihtiyaçlarına tahsis edilmiştir.*"²⁵⁰

Türk Devleti'nin Mihvere harp ilân etmesi neticesinde İngiltere ile yakınlaşma daha da artarken, Moskova, "Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması" nı fesh

²⁴⁵ "Kararımızın Yankıları", **Cumhuriyet**, Sayı:7376 (3 Mart 1945), s.1.

²⁴⁶ "Harp İlanı Kararımızın Uyandırdığı Akisler", **Cumhuriyet**, Sayı:7376 (4 Mart 1945), s.1.

²⁴⁷ "Ticaret Heyetimiz Londra'da", **Cumhuriyet**, Sayı:7377 (4 Mart 1945), s.1.

²⁴⁸ "Türkiye İngiltere Ticareti", **Cumhuriyet**, Sayı:7378 (5 Mart 1945), s.1.

²⁴⁹ "Türkiye Orta Şark'ta Adaleti Temsil Ediyor", **Cumhuriyet**, Sayı:7382 (9 Mart 1945), s.1.

²⁵⁰ "Türkiye'nin Ehemmiyeti", **Cumhuriyet**, Sayı:7384 (11 Mart 1945), s.1.

etmek arzusunda olduğunu 19 Mart 1945'te Ankara'ya bildirmiştir.²⁵¹ Rusların Boğazlar ile ilgili istekleri ve 1925 Tarihli Türk Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı uzatmayacağı yönündeki beyanı, Türkiye kadar İngiltere için de bir tedirginlik yaratmıştır.²⁵²

Bu arada Alman şehirleri Mart ayında teker teker teslim olmağa başlamıştır.²⁵³ 7 Mayıs 1945 günü ise Alman Başkomutan General Jodl'un Almanya'nın teslim belgesini imzalaması ile birlikte artık II. Dünya Harbi'nin Avrupa'daki kısmı sona ermiş oluyordu.²⁵⁴ 8 Mayıs 1945'te ise Alman kuvvetleri Berlin'de Karlhorst'ta kayıtsız şartsız belgesini imzalamışlardır.²⁵⁵

Asya'daki savaş ise Japonya'nın teslim olmayı kabul etmesiyle 15 Ağustos 1945'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman'ın cephelerdeki tüm çarpışmaların kesilmesi yönündeki beyanıyla sona erdirmiştir.²⁵⁶ Böylelikle II. Dünya Savaşı, Müttefik devletlerin Almanya ve Japonya'ya karşı kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Sonraki günlerde, müteakip oluşabilecek çatışmaların önüne geçmek ve uluslararası dayanışmayı sağlamak için Birleşmiş Milletler kurulacak, savaş sonrasında Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği gibi iki süper gücün²⁵⁷ ortaya çıkışıyla birlikte bir başka “savaş” dönemi, yani “soğuk savaş” dönemi başlayacak ve Türk Ordusu da yeni dünya düzeninde kendisine verilecek diğer görevlere yönelik başka hazırlıklara koyulacaktır.

Bu yeni dönemle birlikte geçilen “iki kutuplu sistem”²⁵⁸ de harbin izleri hemen silinecek gibi değildi. Çünkü bu savaşın tahribatı dünya çapında oldukça büyüktü. Sadece Sovyetler'de ölen insan sayısı, 8–9 milyonu asker olmak üzere 20 milyondur. Almanların kaybettiği vatandaşlarının sayısı ise 4 ile 7 milyonun az üzerinde bir rakam arasındaydı. Ayrıca bu dehşetli savaş nedeni ile Yugoslavya'da

²⁵¹ Rıfki Salim Burçak, “İkinci Cihan Savaşında Boğazlar Meselesi”, s.199. (Çevrimiçi) http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/2/1/16_Rifki_Salim_Burcak.pdf, 9 Haziran 2014. “Türk-Sovyet Muahedesi Uzatılmayacak”, **Cumhuriyet**, Sayı:7395 (22 Mart 1945), s.1.

²⁵² “İngilizler: “Rusya Kararını evvelden bize bildirmedir. Bu Eşef Edilecek Bir Olaydır” Diyorlar”, **Cumhuriyet**, Sayı:7398 (25 Mart 1945), s.1.

²⁵³ “Birçok Alman Şehirleri Teslim Olmaya Başladı”, **Cumhuriyet**, Sayı:7395 (22 Mart 1945), s.1.

²⁵⁴ “Avrupa'da Harp Bitti”, **Cumhuriyet**, Sayı:7442 (8 Mayıs 1945), s.1. Uçarol, **a.g.e.**, s.611.

²⁵⁵ Sergey Matveevič Stemenko, **İkinci Dünya Harbinde Rus Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2006, s.373. İbrahim Artuç, **Hitler ve İkinci Dünya Harbinin Kader Anı**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1984, s.319. “Kati Teslim Vesikası Berlin'de İmzalandı”, **Cumhuriyet**, Sayı:7442 (8 Mayıs 1945), s.1.

²⁵⁶ Uçarol, **a.g.e.**, s.615.

²⁵⁷ Geoffrey Blainey, **20. Yüzyılın Kısa Tarihi**, (çeviren Onur Şen, Tufan Tıgılı), 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2007, s.268,

²⁵⁸ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Yeni Yüzyıl Yayınları, İstanbul, 2008, s.143.

1,5 milyon, Yunanistan'da 140 bini kişi kıtlıktan olmak üzere 220 bin, Macaristan ve Çekoslovakya'da 200–300 bin, Norveç'te 10 bin, Danimarka'da çok daha az, Finlandiya'da 80 bin, Fransa'da 550 600 bin, Belçika'da 60 bin civarı, İtalya'da 400 bin civarı, Japonya'da 1,5–3 milyon, İngiltere'de 350–400 bin, ABD'de 305 bin, Kanada'da 35 bin, Avustralya'da 19 bin, Yeni Zelanda'da 11 bin, Güney Afrika'da 8 bin, İngiliz sömürgelerinde 20 bin, Hindistan'da 32 bin civarı sivil ve asker hayatını kaybetmişti.²⁵⁹

Bu insan kayıpları yanında evsiz yurtsuz kalan ve yer değiştiren insanların harp yıllarında yaşadığı sosyal, psikolojik çalkantılar, toplumlar üzerinde oldukça olumsuz izler de bırakmıştır.

Diğer yandan Türk Ordusunun ve halkının harp yıllarında kaybettikleri, diğer dünya devletlerinin yanında neredeyse yok gibiydi. Yoksulluk, endişeli bekleyiş, ailesinden ayrı kalan milyonların özlemleri, korku belki II. Dünya Harbi yıllarında toplumda egemen olmuştu. Lâkin savaş nedeniyle sevdiklerini kaybedenler neredeyse yok gibiydi.

Harp yıllarında askerî öğrenci olan ve korgeneral rütbesiyle ordudan emekli olan Suat İlhan'a göre Dünya Harbi'nin sonlarından itibaren ordular üzerinde teknik ve sanayinin etkileri artmaya başlamış; makineli tüfek, tank, uçak ve zehirli gazlar yaygınlaşmıştır. Bu nedenle bu tarihten itibaren orduların güçleri ülkenin ekonomik ve teknik seviyeleri ile orantılı olmaya başlamıştır. Ayrıca I. Dünya Harbi'nden önce bir Fransız tümeni ile bir Türk tümeni arasında silâh bakımından çok az fark vardır. Yine Suat İlhan'a göre farklılaşma II. Dünya Harbi'nin sonunda açıkça belirmiştir ve ordusunu yenileme olanağına sahip olmayan Türk Silâhlı Kuvvetleri ise II. Dünya Harbi bittiği zaman, I. Dünya Harbi sonundaki bünye ve silâhlarından pek az fark edilebilmekteydi.²⁶⁰

²⁵⁹ Robert Alexander Clarke Parker, **İkinci Dünya Savaşı**, Çev.: Müfit Günay, Ankara, 2009, s.304-308.

²⁶⁰ Suat İlhan, "Türk Ordu Tarihinden Görünümler", **Kara Kuvvetleri Dergisi Eki**, Aralık 1974, Sayı 44 Eki, s.41.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı yıllarında dönemin hükûmet politikaları doğrultusunda Türkiye’de yayınlanmakta olan gazetelerin bazı dönemlerde sansüre tabi tutuldukları görülmüştür. 1940 yılının Kasım ayında İstanbul’u da içerecek şekilde altı şehirde ilân edilen sıkıyönetim gereğince Bakanlar Kurulunun dilediği gazeteyi, dilediği sürece kapatabilme yetkisi kuşkusuz gazetecileri tedirgin etmiş ve yayın politikalarını etkilemiştir. Sıkıyönetim Komutanlıklarının da teklifi ile dönemin idarecilerince gazetelerin yayınlarına kısıtlama getirilmiştir. Örneğin bu kapsamda Cumhuriyet gazetesinin yayınına 10 Ağustos 1940 tarihinden itibaren 90 gün, 12 Mart 1941’de Yeni Sabah, Vatan, Halk, Vakit, Akşam, Tan, Son Posta gazetelerine ikişer ve üçer gün arasında değişen sürelerle yasak getirilmiştir. Bu yasaklar harp yılları boyunca devam etmiştir.

Dönemin gazeteleri, belki de uygulanan sansür nedeniyle Türk Ordusuna dair teçhizat, harp malzemesi eksikliği gibi olumsuzluklar hakkında çok fazla yoruma gitmemiş, askerî konular, ajansların verdiği şekilde Türk kamuoyuna duyurulmuştur. Gazetelerde yer yer asker kökenli gazetecilerin yazı dizileriyle kamuoyu tarafından II. Dünya Savaşı takip edilmiş, gazetelerde yabancı ordulara ait değerlendirmelere daha fazla yer verilmiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında Türk basını orduya dair genelde olumlu haberleri okuyucuya aktarmış, bu konuda mevcut sorunlar kamuoyu ile paylaşılmamıştır. Türk Ordusuna ait hâlihazır gerçekçi durum, devlet makamlarının resmî yazışmalarına ve Türk subaylarının anılarına yansımış, harp sonrası dönemde II. Dünya Savaşı yıllarında Türk Ordusunda görev yapmış askerî personel, mevcut durumu ve yaşananları hatıralarında çekinmeden ve daha gerçekçi bir şekilde aktarmışlardır.

Millî Müdafaa Vekâleti ve ordu birliklerinin resmî yazışmalarına bakıldığında, II. Dünya Savaşı yıllarında Türk askerinin en temel yiyecek maddesi olan ekmeğin tedarik edilmesinde bile sıkıntılar yaşandığı, askerinin kışın ısınacak yakıtının bulunmasında sorunlarla karşılaştığı, hatta bazı çapı en düşük olan hafif silâh mühimmatının bile yurt dışından tedarik edilmeye çalışıldığı ve bu gerçeğin kamuoyu ile tam olarak paylaşılmadığı görülmüştür.

Basında askerî haberler verilirken yabancı orduların harp silâh ve araçlarının üstünlüklerine oldukça fazla yer verilmiş olmakla beraber, Türk Ordusunun elinde hangi tür silâhlar olduğu ve mevcut teçhizatı çok fazla kamuoyu ile paylaşılmamıştır. Sadece törenlerde, resmigeçit sırasında görüntüsü alınan askerî birliklere dair fotoğraflarda tespit edilenler ve tek taraflı kaleme alınan yazılarla orduya dair düşünceler okuyucuya aktarılmıştır.

Öte yandan II. Dünya Savaşı yıllarında yapılan haberlerde, halkın yabancı ordular karşısında gereksiz bir şekilde endişeye kapılmasını önleyerek toplum psikolojisinin olumsuz etkilenmesini önleme yönünde yayınların da yer aldığı göze çarpmaktadır. Özellikle gerçekleşen törenlerde, Meclis açılışlarında, tabii afetlerde kurtarma çalışmalarında Türk Ordusuna dair övücü haberler basında sıkça verilerek halkın öz güveni arttırılmaya çalışılmıştır.

Diğer taraftan dönemin haber ajanslarının sayının az olması, Türk hükûmetlerinin haber konusunda getirdiği kısıtlamalar, bu dönemde Türk Silâhlı Kuvvetleri hakkında haber sayısının oldukça sınırlı kalmasına neden olmuştur. Tez konumuza ait dönemin Türk gazeteleri tarandığında ajanslardan alınan haberlerin hemen hemen aynı ve “ordu” ile ilgili kamuoyuna duyurulan haberlerin oldukça benzer oldukları dikkat çeken bir başka husus olarak karşımıza çıkmıştır.

Bununla birlikte II. Dünya Savaşı yıllarında Türk Ordusuna dair haberler aktarılırken Türk basını tarafından okuyucuya vatanseverlik duygularını coşturacak şekilde ve olduğundan çok daha güçlü bir ordu izlenimi verildiği dikkat çekmektedir. Teze konu olan “ordu” hakkında basının bu tek yanlı yaklaşımın neden olduğu eksiklik ise döneme eleştirel yaklaşım getiren hatıralar ve arşiv belgeleriyle aşılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca bu çalışmada bazı gazetelerde sayı numaralarının ardışık gitmeyerek dönem içinde hata yapıldığı da görülmüştür. Örneğin Yeni Sabah gazetesinin 10 Aralık 1940 Salı günlü nüshası için 938 sıra sayısı verilmiş olmasına rağmen, bir sonraki gün için, yani 11 Aralık 1940 Perşembe günü için 930 sıra sayısı verilmiştir. Benzeri durumlarda, gazetelerin ilk sayfalarında belirtilen sayı numaraları ve tarihleri esas alınarak dipnot verilmiştir.

Kuşkusuz II. Dünya Savaşı sırasında iktidarı elinde bulunduran sivil ve askerî kadro, Türkiye'nin yakın tarihinin en önemli evrelerini birlikte yaşamış bir nesildi.

İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluş dönemleri bu seçkin kadronun tecrübe kazanımlarını arttırmış ve tarihsel bir birikim oluşturmuştur. Bu birikim; iktidarı elde bulunduran kadroya ülke meseleleri ve dış politika ile ilgili ileride verecekleri kararlar üzerinde büyük bir etki yapmış ve birçok bakımdan onları bu kritik dönemde yönlendirmiştir.

Bu deneyimli kadro sayesinde Türkiye Cumhuriyeti II. Dünya Savaşı'na katılmamış; fakat savaşın siyasî, ekonomik ve askerî sonuçlarından oldukça etkilenmiştir. Ülkenin her an savaşa girebileceği endişesi, 1939-1945 döneminde Türk halkı üzerinde tedirginliğe neden olmuş, dönemin Türk Hükûmetleri ulusal savunmalarını bu endişeleri karşılayacak yönde şekillendirmiştir.

II. Dünya Savaşı başlarken Türk Ordusu, harp malzemesi ve teçhizat yönünden Türk İstiklâl Harbi'ndeki durumuna göre kısmen daha iyi bir konumdaydı. Fakat komşu devletlere nispeten dengeli bir güce sahip olmakla beraber, zamanın büyük devletleri olan ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Rusya orduları ile donanımsal yönden mukayese edilemeyecek kadar geriydi. Türk Ordusunun belki de bu dönemde tek dayanağı elinde tuttuğu genç ve zinde olan insan gücüydü. Ülkeyi yönetenlere göre, manevîyatı kuvvetli ve vatani için ölmeye hazır bu potansiyel güç, olası bir harp ortamında “kuvvet çarpanı” görevi görerek ülkenin ve devletin bekasını sağlayabilirdi.

Türk idareciler, bu düşünce ile savaş yıllarını herhangi bir yeni maceraya girmeksizin denge politikaları ile Mihver ve Müttefik devletleri arasında adeta “oyalama muharebeleri” icra ederek geçirmeye çalışmıştır.

Türk Ordusu; olası bir harbin hazırlığını aralıksız sürdürürken Türk idarecilerin paralelinde bir yaklaşım sergileyerek yabancı ordu mensupları ile yakın ilişkilerini devam ettirmiştir. Türk Genelkurmayı, harbin başlangıcında Almanları tedirgin etmeden İngiliz ve Fransız orduları ile temasları sürdürmüş, savaşta dengenin hâsıl olduğu yıllarda Mihver ve Müttefik orduları ile daha dengeli bir yakınlık içinde olmuştur. Alman ordularının savaşı kaybetmesinin kesinleştiği dönemde ise artık Türk Genelkurmayı tamamen Müttefik ordularının safına geçmiştir.

Bununla birlikte Türk idarecilerinin dış politika yaklaşımı ekseninde hareket eden Türk Genelkurmayı, ülke savunmasını hazırlarken muhatap olduğu yabancı

meslektaşları ile mümkün olduğunca eşit mesafede olmuş, ülkesini korurken “taarruzi” bir harekâttan ziyade “savunmayı” esas alan bir yaklaşımla verilebilecek görevlere yönelik kara, deniz ve hava güçlerini hazırlamış, kendisine verilen kaynakları ülke savunması için yönlendirmiştir.

Bu kapsamda hava taarruzlarının etkisini en aza indirmek amacıyla pasif korunma ve tahliye tedbirlerinin alınması konusunda çalışmalar savaş yıllarında artarak devam etmiş, birlikler uzun yıllar ordugâh şartlarında yaşamak durumunda kalmıştır. Birliklerin neredeyse tamamına yakını verilen alarm durumuyla sefer görev yerlerine intikal etmiş, olası harekât planlarının provaları yapılmıştır.

Türk Ordusu, savaş yıllarında aldığı tedbirler ile vatandaşını olası bir saldırı anında korumak istemiştir. Bu bağlamda hava taarruzlarına karşı tedbirler yanında zehirli gazların etkisinden korunmaya yönelik önlemler de almıştır. Harp yıllarında zehirli gazlar ve hava tehlikesine karşı sürekli olarak halk bilinçlendirilmiş; basın, uygulanan hava taarruzu ve zehirli gaz denemelerinin sonuçlarını kamuoyu ile paylaşmıştır. Özellikle İstanbul ve Trakya’da pasif korunma tatbikatlarının planlanması, icrası ile sonuçları dönemin gazetelerinde ayrıntılı olarak yer aldığı tespit edilmiştir.

1941 yılında İstanbul ve Trakya’daki halkın tahliye edilmesi ile ilgili planlama, icra ve karşılaşılan sorunlar da gazetelerde oldukça sık yer almıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında dış siyaset ile uyumlu olan Türk askerî stratejisi, kararlı duruşu ile Türkiye’yi sıcak bir savaşa sokmamış olmakla birlikte, ülkenin en dinamik unsuru olan insan gücünü üretimden alıkoymuş ve ülkede tam bir harp ekonomisinin yaşanmasına neden olmuştur. Teknik açıdan eksik olan ve dışarıdan istediği harp malzeme ve teçhizatı yeterli düzeyde tedarik edemeyen bu ordunun eksikliğini gidermesinde en pratik yol olarak insan gücünü arttırması ve sürekli teyakkuzda tutması gayet doğaldı. Zira o yıllarda modern harp vasıtalarına sahip olmayan zamanın ordularının bu eksikliği gidermesi için insan gücüne ağırlık vermesi sıkça başvurulan bir yöntemdi.

Öte yandan Türk Ordusu olası bir harbe hazırlanırken, geride kalan aileler de ihmal edilmemiştir. Harp yıllarında kamuoyunda asker ailelerinin durumu önem arz etmiş, silâh altında bulunan yaklaşık bir buçuk milyon askerin ailelerinden yardıma

muhtaç olanlar için yasal düzenleme yapılmış, ordu için yardım kampanyaları düzenlenmiş, basın bu yardım kampanyalarını teşvik etmiştir.

Yine II. Dünya Savaşı yıllarında devletin ileri gelenlerinin “Türk Havacılığına” ve “Türk Donanmasına özel önem verdiği, havacılık ve deniz ile ilgili gerçekleşen faaliyetlerin basın tarafından yakından takip edildiği dikkat çekmektedir. Türk Jandarmasına dair 1939-1945 arası dönemde basına yansıyan haberler ise oldukça sınırlı olmuştur.

Diğer yandan bu dönemde doğuda Sovyet, batıda ise Alman tehdidi dikkate alınarak her iki cephede de yeterli derecede kuvvetli olabilmek için, bütün sınıflar silâh altına alınmıştır. Ayrıca eksik bulunan muhabere ve istihkâm birliklerinin, zırhlı birliklerin, ölçme alaylarının kadroları takviye edilmiş ve ağır makineli tüfek bölükleri, koşulu, çakılı topçu bataryaları ile nakliye kollarına önem verilerek ordunun muharebe müessiriyeti arttırılmıştır.

II. Dünya Savaşı yıllarında pek çok yabancı askerî heyet Türkiye’yi ziyaret etmiş, Türk askerî heyetleri de yabancı meslektaşlarına iade-i ziyarette bulunmuş ve bu ziyaretler basına yansımıştır. Fakat basında görüşmelerin içeriğine dair ayrıntılara yer verilmemiştir.

Yine bu dönemde basında çıkan askerî haberlerde ordu terfilerinin tüm gazetelerde ayrıntılı şekilde ve genç rütbeleri de içerecek şekilde duyurulmuş olması oldukça ilginçtir. Zira bu durum, kamuoyunun askerî personel terfilerine verdiği önemi göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Tezimizde “II. Dünya Savaşı yıllarında Türk Ordusu olası bir harbe ne kadar hazırды?” sorusuna aradığımız cevap ise karşımıza iki şıklı olarak belirmiştir:

Birincisi; dönemin Türk Ordusu, ülke toprakları dışında harp edebilecek seviyede değildi. Çünkü Türk Ordusunun yaptığı eğitimler dâhil harp hazırlıkları ekseriyetle savunmaya yönelikti. Bu nedenle taarruzla vatan toprağı dışında herhangi bir hedefi ele geçirmesi zordu.

İkincisi ise, olası bir ülke toprağının işgali durumunda, Türk Ordusunun başlangıçta geri hatlara çekilerek “yıldırma” taktiğiyle düşmanın taarruz azmini kırabilecek ve karşı taarruzla imha edebilecek inanç ve kararlılığının, tam bir özgüveninin olduğuydu. Yani, savunma harekâtını olası bir karşı taarruzla istediği şekilde sonuçlandırma imkânı yüksek görünmekteydi.

Netice olarak II. Dünya Savaşı yıllarında Türk dış politikasına yön verenler; denge siyasetinde orduyu adeta belirleyici bir güç olarak kullanmışlar, bunu da askerî konularda basına uyguladıkları kısmî sansür, Türk Ordusunu yücelten ifadeler, ordu lehine haberler yapılması yönündeki telkinlerle sanıldığından daha güçlü bir ordunun görevde olduğu havasını dünya kamuoyuna yayarak bir nevi savaş dışı kalma amaçlarında kullanmışlardır. Öte yandan aynı yönetici kadro, Türk Ordusunun harp teçhizatındaki eksiklerini savaşa girmemek adına oldukça başarılı bir şekilde değerlendirmiştir.

Türk Devleti, her ne kadar II. Dünya Savaşı'ndan uyguladığı "tarafsızlık politikası" ile uzak kalmayı başarmış olsa da kuşkusuz bunu harp silâh ve araçlarındaki noksanlığına rağmen ordusunun hâlihazır imkân ve kabiliyetleri sayesinde başarmış ve gerek Mihver devletler, gerekse Müttefik devletler, Türk Ordusunun yer aldığı bir dünya savaşında oluşabilecek muhtemel dengeleri hep göz önünde bulundurmuşlardır.

Türk Ordusunun II. Dünya Savaşı'nda herhangi bir savaşta aktif olarak yer almadan, zinde kuvvetlerle bu periyodu atlatmış olması, müteakip dönemde belirecek yeni dünya düzeninin şekillendirilmesinde Türk dış politikacılarının elini güçlendirmiş ve yeni dönemle birlikte Türk Devleti bir başka sürece sürüklenmiştir. Bu yeni süreç, Türk Ordusunun Avrupa eksenli düşünce yaklaşımından, ABD eksenli bir düşünce, algılama ve askerlik anlayışına kaymasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

- B.C.A.** (25 Ekim 1941), Sayı:, Dosya: 422155, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 235.582.16.
- B.C.A.** (6 Mart 1940), Sayı: 129832, Dosya: 56-76, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 90.21.5.
- B.C.A.** (1 Ağustos 1939), Sayı: 116612, Dosya: 56-76, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 88.76.6.
- B.C.A.** (3 Ekim 1939), Sayı: 120772, Dosya: Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 88.96.19.
- B.C.A.** (7 Haziran 1940), Sayı: Dosya: B2, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 40.239.13.
- B.C.A.** (15 Temmuz 1940), Sayı: Dosya: 4056, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 48.309.4.
- B.C.A.** (14 Eylül 1940), Sayı: Dosya: 3891, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 46.296.5.
- B.C.A.** (2 Ekim 1940), Sayı: Dosya: 4245, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.322.13.
- B.C.A.** (2 Mayıs 1941), Sayı:, Dosya: 39125, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 47.303.9.
- B.C.A.** (15 Mayıs 1941), Sayı:, Dosya: 39125, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 47.303.9.
- B.C.A.** (30 Haziran 1941), Sayı: Dosya: 4253, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.323.5.
- B.C.A.** (16 Temmuz 1941), Sayı: Dosya: E3, Fon Kodu: 030.01.0.0, Yer No: 56.343.14.
- B.C.A.** (26 Eylül 1941), Sayı:, Dosya: 20390, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 179.235.13.
- B.C.A.** (1 Ekim 1941), Sayı:, Dosya: 20390, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 179.235.13.
- B.C.A.** (13 Ekim 1941), Sayı:, Dosya: 20390, Fon Kodu:

030.10.0.0, Yer No: 179.235.13

- B.C.A.** (8 Kasım 1941), Sayı:, Dosya: 20390, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 179.235.13
- B.C.A.** (30 Ocak 1942), Sayı: Dosya: 6533, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 62.419.8.
- B.C.A.** (31 Ocak 1942), Sayı: Dosya: 38113, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 46.297.6.
- B.C.A.** (14 Şubat 1942), Sayı: Dosya: 38113, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 46.297.6.
- B.C.A.** (16 Nisan 1942), Sayı: Dosya: 41112, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 49.318.14.
- B.C.A.** (30 Mayıs 1942), Sayı: Dosya: 4296, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.324.34.
- B.C.A.** (3 Haziran 1942), Sayı: Dosya: 4296, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.324.34.
- B.C.A.** (1942), Sayı: Dosya: E3, Fon Kodu: 030.01.0.0, Yer No: 56.343.16.
- B.C.A.** (10 Haziran 1942), Sayı: Dosya: 4296, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.324.34.
- B.C.A.** (10 Haziran 1942), Sayı: Dosya: 4070, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 48.310.2.
- B.C.A.** (20 Haziran 1942), Sayı: Dosya: 4296, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.324.34.
- B.C.A.** (6 Ağustos 1942), Sayı: Dosya: 4299, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 50.324.37.
- B.C.A.** (24 Eylül 1942), Sayı: Dosya: 46127, Fon Kodu: 30.10.0.0, Yer No: 52.341.27.
- B.C.A.** (9 Haziran 1943), Sayı: Dosya: E3, Fon Kodu: 030.01.0.0, Yer No: 56.343.17.
- B.C.A.** (13 Eylül 1943), Sayı: 206322, Dosya: 6-3272, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 103.69.17.
- B.C.A.** (27 Eylül 1943), Sayı: Dosya: 38138, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 46.297.31.

- B.C.A.** (27 Eylül 1943), Sayı: Dosya: 38138, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 46.297.31.
- B.C.A.** (19 Haziran 1943), Sayı: Dosya: 38135, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 46.297.28.
- B.C.A.** (10 Aralık 1943), Sayı: 1353, Dosya:, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 104.3.35.
- B.C.A.** (5 Mayıs 1944), Sayı: Dosya: 46195, Fon Kodu: 030.01.0.0, Yer No: 52.344.9.
- B.C.A.** (18 Temmuz 1944), Sayı:12293, Dosya: 48-3, Fon Kodu: 030.18.01.02, Yer No: 106.51.13.
- B.C.A.** (28 Ağustos 1944), Sayı: 18906, Dosya:, Fon Kodu: 30..11.1.0, Yer No: 169.25.0.
- B.C.A.** (2 Ekim 1944), Sayı: 3/1562, Dosya:58-2, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 106.68.6.
- B.C.A.** (25 Kasım 1944), Sayı: Dosya: 39183, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 47.305.14.
- B.C.A.** (27 Şubat 1945), Sayı: 116612, Dosya: 4763, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 107.100. 19.
- B.C.A.** (3 Nisan 1945), Sayı: Dosya: 38150, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 46.297.43.

II. RESMÎ YAYINLAR

A. RESMÎ GAZETELER

- Resmî Gazete:** 16 Haziran 1939, sayı:4234.
- 9 Eylül 1939, sayı:4305.
- 10 Ocak 1940, sayı:4406.
- 18 Haziran 1942, sayı:5135.
- 25 Haziran 1942, sayı: 5141.
- 8 Ağustos 1942, sayı: 5179.
- 14 Ağustos 1944, sayı:5782.

B. MECLİS ZABITLARI

- T.B.M.M. Z.C.:** Cilt 20, Devre V, İçtima: 3, 1 Kasım 1937,
- T.B.M.M. Z.C.:** Cilt 27, Devre V, İçtima: 4, 1 Kasım 1938.
- T.B.M.M. Z.C.:** C.1, Devre VI, İçtima: 2, 10 Nisan 1939.
- T.B.M.M. Z.C.:** C. 24, Devre VI, İçtima 3, 30 Mart 1942.
- T.B.M.M. Z.C.:** C.27, Devre VI, İçtima 3, 5 Ağustos 1942.
- T.B.M.M. Z.C.:** C.1, Devre VII, İçtima F, 17 Mart 1943.
- T.B.M.M. Z.C.:** C.8, Devre VII, İçtima 1, 31 Mart 1944.
- T.B.M.M. Z.C.:** C.13, Devre VII, İçtima 1, 2 Ağustos 1944.
- T.B.M.M. Z.C.:** C. 8, Devre VII, İçtima 1, 31 Mart 1944.
- T.B.M.M. Z.C.:** C.14, Devre VII, İçtima 2, 16 Aralık 1944.
- T.B.M.M. Z.C.:** C.15, 23 Şubat 1945.
- T.B.M.M. Dergisi:** **Tutanak** C.17, Devre VII, İçtima 2, 22 Mayıs 1945.

III. KİTAP VE MAKALELER

A. KİTAPLAR

- Arcayürek, Cüneyt: **İkinci Dünya Savaşı ve İki Cephede Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları,1.Baskı, İstanbul, 2010.
- Akbaş, Rahmi: **Mareşal Fevzi Çakmak-1876-1950**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, Ağustos 2011.
- Arıpınar, Erdoğan (editör): **Türk Futbol Tarihi Cilt:1**, Türkiye Futbol Federasyon Yayınları, 1992.
- Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1987.
- Artuç, İbrahim: **Hitler ve İkinci Dünya Harbinin Kader Anı**, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1984.
- Atabey, Figen: **Cumhuriyet Dönemi Türk Deniz Kuvvetleri**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, Ankara, 2002.
- 1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı**, IQ Yayıncılık,

- İstanbul, 2014.
- Aydemir, Şevket Süreyya: **İkinci Adam II. Cilt (1938-1950)**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968.
- Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silâhlı Kuvvetleri:** Harita Genel Müdürlüğü, Ankara, 1982.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1906-1938):** Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1997, 5.Bsk., 1997.
- Atay, Falih Rıfıkı: **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2004.
- Bali, Rıfat N.: **Gayri Müslim Mehmetçikler Hatıralar-Tanıklar**, İstanbul, 2011.
- Bali, Rıfat N.: **Yirmi Kur'a Nafia Askerleri: II. Dünya Savaşında Gayrimüslimlerin Askerlik Serüveni**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Barkay, Gül İnanc: **ABD Diplomasisinde Türkiye 1940-1943**, İstanbul, Büke Yayınları, 2001.
- Batur, Muhsin: **Anılar ve Görüşler- "Üç Dönemin Perde Arkası"**, 2. Baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.
- Blainey, Geoffrey: **20. Yüzyılın Kısa Tarihi**, (çeviren Onur Şen, Tufan Tıgılı), 1001 Kitap Yayınları, İstanbul, 2007.
- Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991):** Ankara, 1992.
- Büyüktuğrul, Afif: **Cumhuriyet Donanması (1923-1960)**, Deniz Basımevi, İstanbul, 1967.
- Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi (1908 – 1985)**, Gerçek Yayınevi, 1985, İstanbul.
- Burçak, Rıfıkı Salim: **Türk-Rus İngiliz Münasebetleri (1791-1941)-İkinci Cihan Harbi'nde Türkiye'nin Durumu**, Aydınlık Matbaası, İstanbul, 1946.
- Çavdar, Tevfik: **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1973.
- Çelikoğlu, Adnan: **Bir Darbeci Subayın Anıları 27 Mayıs Öncesi ve**

- Sonrası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Churchill, Winston: **2. Dünya Savaşı Hatıraları-Tek Başımıza Mücadele 1940**, Çev. Mehmet Ali Yalkın, İstanbul, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Dedeoğlu, Beril: Uluslararası Güvenlik ve Strateji, Yeni Yüzyıl Yayınları, 2008, İstanbul.
- Deringil, Selim: **Denge Oyunu-İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.
- Eroğlu, Hamza: **Türk İnkılâp Tarihi**, Savaş Yayınları, Ankara, 1990.
- Eyicil, Ahmet: **Siyasi Tarih 1789-1939**, Öncü Basımevi, İkinci Basım, Ankara, 2005.
- Findley, Carter V.: **Dünya Tarihinde Türkler**, (Çev. Ayşen Anadol), 2.Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Gencer, Ali İhsan, Özel, Sabahattin: **Türk İnkılâp Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2009.
- Goloğlu, Mahmut: **Millî Şef Dönemi (1939-1945)**, Ankara, 1974.
- Güler, Birgül Ayman (Ed.): **Açıklamalı Yönetim Zamandizini (1940-1949)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi: 3, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA), Ankara, Aralık 2008.
- Güneş, Gönül: **İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Ankara'da Günlük Yaşam**, Ankara, Alter Yayıncılık, 2013.
- Gürün, Kâmuran: **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.
- Türk-Sovyet İlişkileri (1923-1950)**, TTK Basımevi. Ankara, 1991.
- Savaşan Dünya ve Türkiye**, Bilgi Yayınevi, Ankara, Eylül 1986.
- Güvenir, O. Murat: **2. Dünya Savaşında Türk Basını**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1998.
- Hergüner, Mustafa: **İkinci Dünya Savaşında Türk Denizciliği**, Kastaş

Yayınevi, İstanbul, 2011.

- Işın, Bülent: **Cumhuriyet Bahriyesi Kronolojisi (1923'ten 2005'e)**, Deniz Basımevi, İstanbul, 2006.
- İsmet İnönü: **Hatıralar** (Yayıma Hazırlayan Sabahattin Selek), Bilgi Yayınevi, Ankara, Ekim 2009.
- İnönü'nün Söylev ve Demeçleri:** Türk Devrim Tarih Enstitüsü Yayınları, No.2, İstanbul, 1946.
- Jaeschke, Gotthard: (çeviren Gülayşe Koçak), **Türkiye Kronolojisi (1938-1945)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, XVII. Dizi, sayı 59, Ankara, 1990.
- Karakuş, Erdoğan: **İngiliz Belgelerinde İkinci Dünya Savaşı Öncesi Türk-İngiliz İlişkileri 1938-1939**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.
- Kazgan, Gülten: **Tanzimat'tan Günümüze Türkiye Ekonomisi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2006.
- Keyder, Çağlar: **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Kılıç, Sezen: **Hitler'in Gizli Dosyalarında Türkiye**, İlgî Yayınları, İstanbul, 2012.
- Kısakürek, Necip Fazıl: **Savaş Yazıları I (1939-1943)**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2009.
- Savaş Yazıları II (1939-1943)**, İstanbul, Büyük Doğu Yayınları, 2009.
- Kuneralp, Zeki: **İkinci Dünya Harbinde Türk Dış Siyaseti**, İstanbul, 1982.
- Koçak, Cemil: **Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945) C.1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- Ludendorff, Erich: **Der Totale Krieg (Top Yekün Savaş)**, Münih, 1935.
- Madanoğlu, Cemal: **Anılar 1911-1953**, Evrim Yayınevi, İstanbul, [t.y.].
- McNeill, William H.: **Dünya Tarihi**, (Çev. Alâeddin Şenel), 2. Baskı, Verso Yayıncılık ve İmge Yayınları, Ankara, 1989.
- Metel, Raşit: **Türk Denizaltıcılık Tarihi**, Deniz Kuvvetleri

Komutanlığı, İstanbul, 1960.

- Neziroğlu, İrfan- Yılmaz, Tuncer: **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1 – (24 Nisan 1920 – 22 Mayıs 1950)**, TBMM Basımevi, Ankara, Ekim 2013.
- Oran, Baskın: **Türk Dış Politikası, Cilt I:1919-1980**, İletişim Yayınları, 14.Baskı, İstanbul, 2009.
- Parla, Reha: (Bugünkü Türkçe'yle Derleyen), **Belgelerle Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri Lozan ve Montö, Türkiye'nin Komşularıyla İmzaladığı Başlıca Belgeler**, Özdilek Matbacılık, Lefkoşe, Nisan 1987.
- Parker, Robert Alexander Clarke: **İkinci Dünya Savaşı**, Çev.: Müfit Günay, Dost Kitabevi, Ankara, 2009.
- Pamuk, Şevket: **Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Seydi, Süleyman: **1939-1945 Zor Yıllar! 2.Dünya Savaşı'nda Türkiye'de İngiliz-Alman Propaganda ve İstihbarat Savaşı**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.
- Soysal, İsmail: **Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- Sönmezoğlu, Faruk: (derleyen), **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der yayınları, İstanbul, s.2004
- Stemenko, Sergey Matveevič : **İkinci Dünya Harbinde Rus Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Şarman, Kansu: **Adamlı Torpidolar Edip Şahsuvaroğlu'nun II. Dünya Savaşı Anıları**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006.
- Taşkıran, Cemalettin: **Yüzyıllardır Harbiye**, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.
- Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türk Silâhlı Kuvvetleri**, Genel Kurmay Başkanlığı, Ankara, 1998,
- Tekeli, İlhan, İlkin, Selim: **Dış Siyaseti ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si Birinci Cilt**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

Toker, Hülya, Aslan
Nurcan: **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri Cilt III**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi: Ankara, 2008.

TBMM Albümü 1920–2010 1. Cilt:1920-1950: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara, 2010.

TBMM Albümü 1920-2010 2. Cilt:1950-1980: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara, 2010.

Türk Subaylarının İkinci Dünya Harbi Hatıraları: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Türkiye İstatistik Kurumu İstatistik Göstergeler 1923–2008: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara, Aralık 2010.

Türk Tarihi Silahlı ve Kuvvetleri ve Atatürkçülük: Genelkurmay Başkanlığı 50. Yıl Yayını, Ankara, 1973.

Uçarol, Rıfat: **Siyasî Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

Ulubelen, Erol: **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Cumhuriyet Kitapları, 3.Baskı, İstanbul, 2009.

Yalçın, Osman: **Türk Hava Harp Sanayi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013.

Yedek Subay Okulu 1942: Ankara, 1942.

B. MAKALELER

Ahıskal, Arif: “Vatan Semalarının Şanlı Kartalları Türk Havacıları”, **Cumhuriyet**, Sayı:6179 (29 Ekim 1941), s.7.

Abdurrahim Aydın: Fahimi “Tayyareden Uçağa: Millî Hava Sanayinin Kuruluşunda Türk Halkının Yaptığı Bağışlar”, **Karadeniz Araştırmaları**, Güz 2011, Sayı:31, s.51-84.

Figen Atabey: “İkinci Dünya Harbi Öncesi Türk-İngiliz-Fransız Ortak Deklarasyonu”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.17, Sayı:31, s.296-303.

“Monterux Konferansı’ndan İkinci Dünya Harbi’ne Türk Sovyet İlişkileri”, **Avrasya Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2, Sayı 4, 4 Ocak 2014, s.1-11.

“İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Donanması” , **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2011, Ağustos 2011, Sayı: 18, s.125-136.

Atay, Falih Rıfki:

“Mareşal ve Türk Havacılığı”, **Ulus**, 28 Mart 1940, s.1, 3.

“Ordu ve Gençlik”, **Ulus**, 1 Kasım 1941, s.1, 3.

“Moskova Konferansı Bitti”, **Ulus**, Kasım 1943, s.1, 3.

“Büyük Meclis’in Dünkü Kararı”, **Ulus**, 3 Ağustos 1944, s.1, 3.

Bali, Rifat:

“Ordu Komutanı Orgeneral Cemil Cahit Toydemir’in Almanya Gezisi Hitler İle Görüşme”, (çevrimiçi) http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/hitler_ile_gorusme.pdf, s.38, 42. (23 Ocak 2014)

Beşirli, Mehmet:

“II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Ordusunda Alman Silâhları”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 16, Yıl: 2004/1, s.121-139.

Burçak, Rıfki Salim:

“İkinci Cihan Savaşında Boğazlar Meselesi”, s.199. (Çevrim içi) http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/2/1/16_Rifki_Salim_Burcak.pdf, 9 Haziran 2014.

Cebecioğlu, Güngör:

“İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye ile Bulgaristan Arasındaki İlişkiler”, **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî - Siyasî İlişkileri**, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2005, s. 191-211.

“İkinci Dünya Savaşı ve Türk Silahlı Kuvvetleri”, **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri I**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

Daver, Abidin:

“Başbuğun Orduya Selamı”, **Cumhuriyet**, Sayı:5198 (31 Ekim 1938), s.3.

“1939’da Harp Olacak mı?” **Cumhuriyet**, Sayı:5258 (1 Ocak 1939), s.3.

“Yedek Subaylar”, **Cumhuriyet**, Sayı:5726 (21 Nisan 1940), s.3.

“Hizmete Giren Yeni İngiliz Gemileri”,**Cumhuriyet**, Sayı:5939 (21 Şubat 1941), s.3

“Trakya Ordusunda Birkaç Gün”, **Cumhuriyet**, Sayı:5993 (16 Nisan 1941), s.1, 3.

“Orduya Kış Hediyesini Unuttuk mu?”, **Cumhuriyet**, Sayı:6150 (28 Eylül 1941), s.2.

“Kahramanlar Arasında”, **Cumhuriyet**, Sayı:6160 (8 Ekim 1941), s.2.

“Türk Ordusu”, **Cumhuriyet**, Sayı:6179 (29 Ekim 1941), s.5, 7.

“Amerika’nın Askerî Gayretleri”, **Cumhuriyet**, Sayı:6250 (12 Ocak 1942), s.2.

“Atılay Neden Batmış Olabilir” “**Cumhuriyet**, Sayı:6446 (27 Temmuz 1942), s.2.

Dinçer, Hasan: “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Bir Dergi: Yurt ve Dünya”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, sayı 42, Kasım 2008, s.193-230.

Erkilet, Emir: “Von Der Goltz Paşa ve Türk Alman Silâh Arkadaşlığı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6359 (01 Mayıs 1942), s.2

“Millî Birliğin Büyük Mesnedi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6545 (05 Kasım 1942), s.2.

Göz, Ali Cem: “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Siyasal İktidar Tarafından Kapatılan Basın Organları Bağlamında Bir Listeleme Denemesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, 2011, C.3, S.5, s.1-12. (Çevrimiçi)
<http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sduvd/article/viewFile/2828/2515>, 23 Mart 2014. s.1-12.

İlhan, Suat: “Türk Ordu Tarihinden Görünümler”, **Kara Kuvvetleri Dergisi Eki**, , Aralık 1974, Sayı:44, s.1-42.

Karakaş, Nuri: “Amerikan “Ödünç Verme Ve Kiralama” Yardımlarında Türkiye”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Ege Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Cilt XXIV, Sayı 1, İzmir, Temmuz 2009. s.21-51. (çevrimiçi) http://www.egeweb2.ege.edu.tr/tid/dosyalar/XXIV-1_2009/TIDXXIV-1_2009-03.pdf, 25 Ocak 2014.

- Keskin, Nuray Ertürk: “1940: Savaşa Karşı Ulusal Korunma”, Güler, Birgül Ayman (Ed.), **Açıklamalı Yönetim Zamandizini (1940-1949)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi: 3, Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması (TİDATA), Ankara, Aralık 2008, s.15, 157.
- Kılıç, Sezen: “Alman Gizli Belgeleri’nde Panturan Faaliyetler (1941-1942)”, **Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Konya, 2012, Sayı:7, s.189-204.
- Kutay, Cemal: “Bir Seferberlik veya Harp Halinde Vatandaşlarımız Ne Yapacaklardır”, **Tan**, Sayı:1522, (25 Ekim 1939), s.4.
- Nadi, Nadir: “Kahraman Ordumuza Selam”, **Cumhuriyet**, Sayı:5898 (8 Ocak 1941), s.1, 5.
- Nadi, Yunus: “Büyük Şefe Sonsuz Hürmet ve Sonsuz Tazim”, **Cumhuriyet**, Sayı:5198 (31 Ekim 1939), s.1.
- “Her Memlekette Beşinci Kol”, **Cumhuriyet**, Sayı:5765 (30 Mayıs 1940), s.1, 3.
- “Dünya Ölçüsünde Bir Müdafaa”, **Cumhuriyet**, Sayı:5924 (6 Şubat 1941), s.1.
- “İngiltere ile İttifak Bağını Türk Milleti Baştan Başa Benimsemiştir”, **Cumhuriyet**, Sayı:5945 (27 Şubat 1941), s.1.
- “Vatan İşinde Türk Kadını”, **Cumhuriyet**, Sayı:6003 (26 Nisan 1941), s.1, 5.
- “Hava Silâhı”, **Cumhuriyet**, Sayı:6020 (13 Mayıs 1941), s.1, 5.
- “Türk-Alman Anlaşması: Siyasetimizde Hiçbir Değişiklik Yok”, **Cumhuriyet**, Sayı:6058 (20 Haziran 1941), s.1, 5.
- “Askerlerimize Kış Hediyesi”, **Cumhuriyet**, Sayı:6213 (2 Aralık 1941), s.1, 3.
- “Yedek Subay Okulu”, **Cumhuriyet**, Sayı:6469 (19

Ağustos 1942), s.1, 3.

- Özdoğan, Günay Göksu “II. Dünya Savaşı Yıllarındaki İlişkilerde İç ve Dış Politika Aracı Olarak Pan-Türkizm”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Faruk Sönmezoğlu (derleyen), Der yayınları, İstanbul, 2004, s.131-147.
- Özlu, Hüsnü: Özlu, Hüsnü “İkinci Dünya Savaşı’nda Adana Görüşmeleri Sonrası, İngiltere’den Sağlanan Askerî Yardımların, Türkiye’de Sevkiyat ve Lojistik Yapılanması”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:50, Güz 2012, s.449-478. (Çevrimiçi), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1774/18769.pdf>, 25 Ocak 2014.
- “İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’ye Gelen İngiliz Heyetleri İle Yapılan Görüşmeler ve İngiltere’den Alınan Askerî Yardımların Sonuçları”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi**, Sayı:2013-2. s.57-105. (çevrimiçi) <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/ad/article/download/9414/7699>, 25 Ocak 2014.
- “Arşiv Belgelerine Göre, İkinci Dünya Savaşı’nda İzmir ve Trakya’nın Savunmasına Yönelik Türk- İngiliz Heyetlerinin Görüşmeleri ve Alınan Önlemler”, **ÇTTAD (Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, X/23 , (2011/Güz), s.73-91.
- Öztoprak, İzzet: “İkinci Dünya Savaşı Döneminde Adana Görüşmelerinin Askerî Yönü”, **Altıncı Askerî Tarih Semineri Bildirileri I İkinci Dünya Harbi ve Türkiye 20-22 Ekim 1997**, İstanbul, Gnkur. Bsm., Ankara,1998.
- Parmaksızoğlu, Abbas: “Türk Hava Kurumuna Bütün Vatandaşların Aza Olmaları Bir Vatan Borcudur”, , **Yeni Sabah**, Sayı:820 (12 Ağustos 1940), s.2.
- Sadak, Necmettin: “Yeni Yıla Girerken”, **Akşam**, 1 Ocak 1945, s.1, 2.
- “Kuvvet Politikası, Kuvvete Dayanan Siyaset”, **Akşam**, 4 Ocak 1945. s.1, 2.
- Sabis, Ali İhsan: “Asker Gözü İle Balkanlarda Harb”, **Yeni Sabah**, Sayı:780 (3 Temmuz 1940), s.1.

- Sadullah, Naci: “Sulh Ordusu Geçerken”, **Tan**, Sayı:1462 (26 Ağustos 1939), s.8.
- Saraçoğlu, Cemalettin: “30 Ağustos “Mehmetçiğin 18 Sene Evvel Yumrukla İsbat Ettiği Riyazî Davası”, **Yeni Sabah**, Sayı:838 (30 Ağustos 1940), s.1
- Sertel, Zekeriya: “Harp Olacak mı?”, **Tan**, Sayı:1443 (7 Ağustos 1939), s.1, 10.
- “Muhakkak Harbe Doğru Gidiyoruz”, **Tan**, Sayı:1461 (25 Ağustos 1939), s.1, 9.
- Sertoğlu, Murat: “Değişen Harp Sistemi”, **Yeni Sabah**, Sayı:794 (17 Temmuz 1940), s.3.
- “Askere Gidenlerin Aileleri Ne Halde?”, **Yeni Sabah**, Sayı:811 (3 Ağustos 1940), 3.
- Sönmez, Şinasi: “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Hükûmetlerinin Temel Gıda Maddelerinin Temini Konusunda Aldığı Tedbirler”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, sayı 47, Bahar 2011, s.599-629.
- Talu, Ercüment Ekrem: “Vahdet... Daima Vahdet!”, **Son Posta Gazetesi**, 13 Haziran 1940, s.8.
- Tunçay, Mete: “İkinci Dünya Savaşı’nın Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu”, **Tarih ve Toplum**, S.35, Kasım 1986, s.34-41.
- Turan, İlker, Barlas, Dilek: “Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”, Faruk Sönmezoğlu (derleyen), **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der yayınları, İstanbul, s.2004, s.151-167.
- Vural, Mithat Kadri: “II. Dünya Savaşı Türkiye’sinde Bir Muhalefet Örneği Olarak ‘Tan Gazetesi’”, Dokuz Eylül Üniversitesi Y, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:VII, Sayı:16 – 17, İzmir, (2008/Bahar-Güz), s.381-395.
- Yalçın, Hüseyin Cahit: “Türkiye ile Sovyetler”, **Yeni Sabah**, Sayı:794 (17 Temmuz 1940), s.1, 3.
- “Almanya Karadeniz’de”, **Yeni Sabah**, Sayı:878 (9 Ekim 1940), s.1, 3.
- Yalçın, Osman: “İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü ve Churchill

Arasında Yapılan Adana Görüşmesi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, s.47, Bahar 2011. s. 701-731

“1911-1945 Yılları Arasında Türk Hava Harp Sanayisi”, **On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri-II (Sunulmayan Bildiriler) Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2010, s.179-203.

Yaman, Ahmet Emin:

“II. Dünya Savaşında Türkiye’de Askeri Mülteciler ve Gözaltı Kampları (1941-1942)”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt:21, Sayı:33, 2003, s.143-166.

IV. GAZETELER²⁶¹

- 1. Akşam Gazetesi**
- 2. Cumhuriyet Gazetesi**
- 3. İkdam Gazetesi**
- 4. Resmî Gazete**
- 5. Son Posta Gazetesi**
- 6. Tan Gazetesi**
- 7. Ulus Gazetesi**
- 8. Vakit Gazetesi**
- 9. Vatan Gazetesi**
- 10. Yeni Sabah Gazetesi**

V. YÜKSEK VE DOKTORA TEZLERİ

Akkaya, Erdal:

Türk Ordusundaki Stratejik ve Doktriner Değişiklikler (1923-1960), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Beyribey, Savaş:

Türkiye’de Ordu’nun Modernleşmesi Bağlamında Zırhlı Birliklerin Gelişimi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.

Çetin, Sabit:

İkinci Dünya Savaşı’nda İstanbul ve Trakya’da Alınan Tedbirler: Pasif Korunma ve Tahliye, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

²⁶¹ Gazetelerin nüsha tarihleri dipnotlarda verilmiştir.

- Çınar, Burak: **İkinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi ve Türkiye, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2007, 324.**
- Evsile, Mehmet: **Atatürk Devri Harp Sanayi (1923-1938), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ, 2002.**
- Keklik, Can: **1938 Yılı Türk Basınında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Türk İnkılâbı, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.**
- Kılıç, Sezen: **Türk Basını'nda Hitler Almanyası (1933-1945), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2009.**
- Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e Kadar), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.**
- Koparan, Necdet: **Türk Jandarma Teşkilâtı (1908-1923), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.**
- Kulaç, Hasan: **Türk Dış Politikasında Deniz Kuvvetlerinin Rolü 1939-1960, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, 2006.**
- Özkurt, Fatih: **Mustafa Kemal (Atatürk) döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar (1909-1938), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2003.**
- Sancar, Erdinç: **Türk Deniz Kuvvetleri Tarihi ve 21'inci Yüzyılda Deniz Kuvvetleri Stratejisi, Gebze İleri teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Gebze, 2004.**
- Sözener, İsmail: **Mersin'de Askerî Deniz Okulları, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Mersin, 2008.**
- Yalçın, Osman: **Türk Hava Harp Sanayi Tarihi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2008.**

VI. İNTERNET KAYNAKLARI

- (Çevrimiçi) http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/gazetecilik/moduller/turk_basininin_dogusuvegelisimi.pdf, 19 Şubat 2014.
- <http://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/turkiye-cumhuriyeti-ordularina-mesaj>, 15 Şubat 2014.
- <http://www.bumko.gov.tr/TR,4461/butce-gider-gelir-gerceklesmeleri-1924-2012.html>, 14 Aralık 2013. **Bütçe Gider ve Gelir Gerçekleşmeleri (1924-1991)**, Ankara, 1992.
- http://www.dho.edu.tr/tarihce/dho_tarihce.html, 9 Mart 2014.
- <http://www.gata.edu.tr/anamenu/anamenu/gata-tarihcesi-53.asp>, 9 Mart 2014.
- <http://www.harpak.edu.tr/pageContainer.aspx?PID=1>, 15 Ocak 2013.
- <http://www.hvkk.tsk.tr/TR/IcerikDetay.aspx?ID=22>, 12 Ocak 2013.
- http://www.jandarma.gov.tr/ust_menu/tarihce.htm, 10 Haziran 2014.
- <http://www.kkk.tsk.tr/GenelKonular/Tarihce/icerik.asp>, 12 Ocak 2013.
- <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/BakanPotre/ARArtunkalB.htm>, 26 Ocak 2013.
- <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/Anasayfa.htm>, 23 Ocak 2014.
- <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/html/Bakanlar/BakanPotre/ANTinazB.htm>, 5 Haziran 2014.
- <http://www.ssm.gov.tr/anasayfa/savunmaSanayiimiz/Sayfalar/tarihce2.aspx>, 23 Mayıs 2013.
- http://www.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt1/index.html, 13 Ocak 2013.
- http://www.tuik.gov.tr/yillik/Ist_gostergeler.pdf, 18 Ocak 2014.
- http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/1_2_genelkurmay_baskanlari/konular/salih_omurtak.htm, 3 Ocak 2013.
- http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/1_2_genelkurmay_baskanlari/konular/kazim_orbay.htm, 30 Aralık 2012.

EKLER

EKLER LİSTESİ

- EK – 1:** Cumhuriyet (13 Mayıs 1939)- **Türk İngiliz Anlaşması**
- EK – 2:** Cumhuriyet, (8 Haziran 1939)- **Londra’da Yapılacak Askeri Müzakereler**
- EK – 3:** Tan (5 Ağustos 1939)- **Malaya Zırhlısı’nın Türkiye Ziyareti**
- EK – 4:** Cumhuriyet (15 Ağustos 1939)- **Trakya Manevralarının Başlaması**
- EK –5:** Tan (16 Ağustos 1939)- **Trakya Manevralarını Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’ın Ziyareti**
- EK –6:** Tan (19 Ağustos 1939)- **Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Tatbikatı İzlemesi**
- EK – 7:** Tan (22 Ağustos 1939)- **Tatbikatın Son Bulması**
- EK – 8:** Tan (22 Ağustos 1939)- **Trakya Manevralarına Ait Fotoğraflar**
- EK – 9:** Tan (26 Ağustos 1939)- **Ordunun Tatbikat Sonrası İcra Ettiği Geçit Töreni**
- EK – 10:** Tan (26 Ağustos 1939)- **Ordunun Tatbikat Sonrası İcra Ettiği Geçit Töreni**
- EK – 11:** İkdam Sabah Postası (2, 18 Eylül 1939)- **II. Dünya Savaşı’nın Başlaması**
- EK – 12:** Tan (19 Ekim 1939)- **Türk-İngiliz-Fransız Anlaşması**
- EK – 13:** Son Posta- Tan (20 Ekim 1939)- **Türkiye-İngiltere-Fransa İttifakı’nın İmzalanması**
- EK – 14:** Tan (5 Ocak 1940)-**Depremde Kurtarma Yapan Türk Ordusu**
- EK–15:** Tan (8 Ocak 1940)- **Felaketzedelere Komuta Kademesinin Yakın İlgisi**
- EK – 16:** Ulus (17 Şubat 1940)- **Orduya Katılan Yeni Subaylar**
- EK – 17:** Son Posta (19 Ocak 1940)-Ulus (28 Mart 1940)- **Millî Korunma Kanunu-Mareşal’in Hava Kurumunu Ziyareti**
- EK – 18:** Yeni Sabah (23 Ekim 1940)- **Örfi İdarenin İlanı**
- EK – 19:** Cumhuriyet (23 Ocak 1941)- **Pasif Korunma Tedbirleri**
- EK – 20:** Vakit (11 Nisan 1941)- **Örfi İdare Komutanlığının Bir Tebliği**
- EK – 21:** Ulus (20 Aralık 1941)- **Ekmeğin Karneye Bağlanması ve Kıtık Günleri**

EK –22: Cumhuriyet (19 Haziran 1941)- Vakit (26 Haziran 1941) - **Türk-Alman Dostluk Paktı'nın İmzalanması**

EK –23: Cumhuriyet (27 Haziran- 11 Temmuz 1941)- **Refah Vapurunun Batması ve Türk Ordusunda Büyük Kayıp-Türk Devleti'ne İltica Eden Fransız Donanması**

EK –24: Cumhuriyet (29 Ekim 1941)- **Cumhuriyet Bayramı Münasebetiyle Türk Ordusu**

EK –25: Cumhuriyet (17 Mart – 9 Haziran 1942)- **Bir Türk Şehrine Saldırıları-Hava Kurumu Kurultayı**

EK –26: Cumhuriyet (18 Temmuz 1942)- **Türk Donanması'nda Büyük Bir Kayıp**

EK –27: Cumhuriyet (24 Ağustos 1942)- **Yedek Subay Okulu'na Sancak Verilmesi**

EK –28: Akşam (12 Kasım 1942)- **Varlık Vergisinin Kabul Edilmesi**

EK –29: Ulus (8 Ocak 1943)- **İnönü'nün Kahire'de Roosevelt ve Churchill ile Görüşmesi**

EK –30: Cumhuriyet (21 Ocak 1943)- **İnönü'nün “Türk Devleti'nin Ne Pahasına Olursa Olsun Vatan Toprağını Koruyacağına” Dair Beyanatı**

EK –31: Cumhuriyet (22 Ocak 1943)- Son Posta (28 Ocak 1943) - **Varlık Vergisini Vermeyenlerin Aşkale'ye Sevk Edilmesi**

EK –32: Tan (25 Mayıs 1943)- **Bütçe Müzakerelerinin Başlaması**

EK–33: Cumhuriyet (22 Temmuz 1943)-**Türk Askeri Heyetinin Alman Ordusu'na ve Hitler'e Ziyareti**

EK–34: Cumhuriyet (31 Ağustos-1 Eylül 1943)- **30 Ağustos Bayramı Münasebetiyle Türk Ordusu**

EK–35: Cumhuriyet (13 Ocak 1944)- **Mareşal Fevzi Çakmak'ın Ordudan Ayrılması**

EK–36: Cumhuriyet (14 Ocak 1944)- **Orgeneral Kazım Orbay'ın Genelkurmay Başkanı Olması**

EK–37: Cumhuriyet (8 Mart 1944)- **Türkiye'ye Gönderilen İngiliz Askeri Yardımlarının Kesilmesi**

EK–38: Cumhuriyet (22 Nisan-2, 6 Mayıs 1944)- **Türk Ülkesi ve Ordusu'nun Saldırılarına Maruz Kalması**

- EK-39:** Cumhuriyet (30 Mayıs 1944)- **Savunma Bütçesinin Kabul Edilmesi**
- EK-40:** Ulus (3 Ağustos 1944)-Akşam (4 Ocak 1945)- **Almanya ve Japonya İle Münasebetlerin Kesilmesi**
- EK-41:** Akşam (15 Ocak 1945)- **Millî Müdafaa ve Demiryolları Tahvilleri**
- EK-42:** Cumhuriyet (24 Şubat 1945)- **Türk Ordusu'nun Mihver Devletlerine Karşı Harbe Girmesi**
- EK-43:** Cumhuriyet (9 Mart 1945)- **İngiltere'de Staj Gören Türk Hava Kuvvetleri Mensupları**
- EK-44:** Akşam (8 Mayıs 1945)- **II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da Sona Ermesi**
- EK-45:** B.C.A., **Anadolu Ajansı Sinemacısının Manevra Sahasında Genelkurmay'ın Kontrolü Altında Kara Ve Hava Kuvvetleri'nin Hususi Harekatını Filme Almasına Müsaade Edilme Başvekalet Yazısı**
- EK-46:** B.C.A., **Talim Ve Terbiye Maksudıyla Askerlik Kanunu'nun 58. Maddesi Gereğince, 6 Kolordu Mıntıkasında 1327 Doğumlu Yedek Subayların Silah Altına Alınmalarına Dair Başvekalet Yazısı**
- EK-47:** B.C.A., **6 Tümg., 9 Tuğg., 1 Tuğa., 19 Tuğbay, 2 Alb., 1 Dz. Tuğbay, 4 Dr. Alb., 1 Vet. Alb., 4 Askeri Hakim İle 2.487 Subay ve Askeri Memurun Terfileri.**
- EK-48:** B.C.A., **Amerika'ya gönderilecek subay, asteğmen ve talebenin, ilerde hakları temin edilmek üzere, şimdilik gönderilmemelerine Dair Millî Müdafaa Vekaleti Yazısı**
- EK-49:** B.C.A., **Trakya ve Çanakkale'deki Kıtaatları Teftiş İçin Hareket Eden Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın Seyahat Programı.**
- EK-50:** B.C.A., **Trakya ve Çanakkale'deki Kıtaatları Teftiş İçin Hareket Eden Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın Seyahat Programı.**
- EK-51:** B.C.A., **Ordu Mensuplarının Yabancı Devlet Memurları İle Temas Ve Münasebetlerinde Ölçülü Davranmaları İçin Tamim.**
- EK-52:** B.C.A., **İngiliz Hükümeti ile Yapılan Anlaşmaya Göre Tank Teknisyeni Kursu Görmek Üzere Subay Ve Erlerin Mısır'a Gönderilmelerine Dair Milli Müdafaa Bakanı'nın Yazısı**
- EK-53:** B.C.A., **Amerika'ya Havacılık Tahsiline Gönderilen Hava Subayları Hakkında Milli Müdafaa Bakanı'nın Yazısı**
- EK-54:** B.C.A., **Yeni Tip Tankların Kullanılması ve Bakım İşlerinde Yetiştirilmek Üzere Mısır'a Gönderilecek Subay, Makinist ve Gediklilere Döviz Tahsisine Dair Başvekalet'in Yazısı**

EK-55: B.C.A., İngiltere'den Satın Alınan Namlu ve Taretlerin Türkiye'ye Naklinde Karşılaşılan Güçlüklere Dair Milli Müdafaa Vekaleti'nin Yazısı

EK-56: B.C.A., 1. Ordu Müfettişliği'ne Bağlı Kıtaların İlaş İhtiyacının Tespiti Ve Temini İçin Alınacak Tedbirler.

EK-57: B.C.A., Ordunun Yiyecek Sıkıntısının Acilen Giderilmesi İçin Tedbir Alınmasına Dair

EK-58: B.C.A., Ordunun Yiyecek Sıkıntısının Acilen Giderilmesi İçin Tedbir Alınmasına Dair 1.Ordu Komutanı'nın Yazısı

EK-59: B.C.A., Türkiye-Almanya Arasındaki 100 Milyon Marklık Kredi Anlaşmasından Sonra Yurda Gelen Malzemenin Listesi.

EK-60: B.C.A., Türkiye-Almanya Arasındaki 100 Milyon Marklık Kredi Anlaşmasından Sonra Yurda Gelen Mühimmat Miktarı

EK-61: B.C.A., İngiltere'de İnşa Edilip, Yakında İskenderun'a Gelecek Olan İki Muhrip ile İki Denizaltı Gemisinin Teslim Alınması Hakkında Talimatname.

EK-62: B.C.A., Askere Giden Kimselerin, Çocuk Ve Ailelerine Yardım Yapılması Hususunda Belediyelere Verilecek Tahsisat Ve Çocuk Esirgeme Kurumu Tarafından Korunmaları.

EK-63: B.C.A Hizmetleri Ağustos 1939 Sonunda Bitecek Olan Trakya Bölgesindeki 11300 Erin, Siyasi Vaziyet Gerektirdiği Takdirde Terhislerinin Geri Bırakılmasına Dair Başvekâlet'in Yazısı

EK-64: B.C.A., Talim Ve Manevra Maksadı İle 45 Gün Müddetle Lüzumu Kadar Yedek Subay Ve Erin Celbine Dair Cumhurbaşkanı İsmet İnönü İmzalı Kararname Yazısı

EK-65: B.C.A., Ordu İhtiyacı İçin Almanya'dan Satın Alınacak Portatif Sis Cihazı, El pompası Ve Kartuşun Pazarlıkla Satın Alınması.

EK-66: B.C.A., Eğitim Süresi 15.09.1944'de Biten Yedek Subay ve Askeri Memurlarla 1944 Ekiminde Terfi Edilecek Yedek Subayların Hizmet Süresinin Uzatılmasına Dair Cumhurbaşkanı İsmet İnönü İmzalı Kararname Yazısı

EK-67: B.C.A., Hurricane Uçaklarını Getirmek Üzere Mısır'a Gönderilen 11 Subay ve 4 Gedikliye 2/9390 Sayılı Karar'a Göre Yevmiye Verilmesi.

EK-68: Resmî Gazete, 25 Haziran 1942

EK-69: TBMM Zabıt Ceridesi, 6 Mayıs 1940

Türk - İngiliz Anlaşması

İtilâf dün Ankarada Büyük Millet Meclisinde Doktor Refik Saydam ve Londrada Avam Kamarasında Çemberlayn tarafından ilân olundu

Dr. Refik Saydam, Meclis kürsüsünde

Müşterek beyanname

«Türkiye hükümeti ve Büyük Britanya hükümeti bir tecavüz hareketinin Akdeniz mntakasında bir harbe saik olması halinde bilfiil işbirliği yapmağa ve yediiktidarında bulunan bütün yardım ve muzaheretini birbirlerine göstermeğe hazır bulunduklarını beyan ederler»

İngiliz Başvekil M. Çemberlayn

Başvekilimizin meclisteki mühim sözleri

«Hükümetiniz milleti harb badiresinden uzak buldurmanın en müessir çaresini - harbi göze alarak - sulh gayesinde teşriki mesaide bulmuştur,,

«Hiç bir hegemonya hevesine imkân bırakmayan bir Akdeniz nizamı bizim daima göz önünde tuttuğumuz bir milli emniyet meselesidir,,

Türk - İngiliz Anlaşması

Dün, Başvekil Refik Saydam Mecliste verdiği beyanattan itibaren Türkiye - İngiliz anlaşması, son baharların en mühim siyasi hadisesi olarak telâki etmekle hata işlenmiş mi?

Bu anlaşma ile Türkiye Cumhuriyeti, kendine kadar tahrik etmeğe çalıştığı ka'fi siyasi politikasını bırakmış ve demokratik egemenlik fikrini benimsemiştir. On bir senelik gene devletimizin dış siyasetinde mühim bir dönüm noktası teşkil eden anlaşmanın sebebi nedir? Başvekil sayın Başvekilin özetlediği ve meclisten beyan ettiği noktaları, zihnimizde hiçbir soru çıkırız kalmamak üzere özetliyoruz.

Kararlılıkla güdüldüğü kendi emniyetine karşı dünya emniyeti yanında çağın emniyeti için Türkiye Cumhuriyeti, bu anlaşma ile Balkan konfederasyonu yapmış ve bu konfederasyonun yapılışına yardımcı olacaktır. Bu anlaşma, dünya emniyetine katkıda bulunmuş ve bu emniyetin tehlikesi tehditlere maruz bırakılmamış ve bilakis her vaziyette bulundukları emniyetini sağlamış ve işin eden tedbirleri almışlardır. (13 Mayıs 1939)

Ankara 12 (a.ş.) — Büyük Millet Meclisinin bugün Abdülhalik Rıdvan başkanlığında yaptığı ikinci celsede Başvekil doktor Refik Saydam alkışlar arasında kürsüye geçerek aşağıdaki beyanata bulunmuştur:

«— Müstere arkadaşlarım, Avrupa'daki siyasi ve askeri vakayın, son zamanlarda, ne yolda ve ne süratle inkisaf etmiş olduğu malumdur. Dünya sülhünün büyük ve kâhı vakayı ile haledir olmaması, idare meclisi yetini elelerinde tutan devlet adamları için en mühim ve en dikkate değer mevzu teşkil ediyor.

Memleketimizi, yarın tehlikeli hadisatından eminlik meselede uzak buldurmak ve Avrupa'da ve bütün dünyada başgösteren itilâflar içinde sulhpervere ayarımızın samimi bir teahürü olan biterahilî muahaza etmek Cumhuriyet hükümeti için esas siyaseti teşkil etmekte bulunmaktadır. Fakat bildiğimiz Balkan yarımadasında imkân etmesi ve Akdeniz emniyetinin milli hayatımızda kâhâhâ emniyetini, kendisini ciddi bir milli emniyet meselesi karşısında bulmuş ve bu emniyetin tehlikesi tehditlere maruz bırakılmamış ve bilakis her vaziyette bulundukları emniyetini sağlamış ve işin eden tedbirleri almışlardır. (13 Mayıs 1939)

Akdeniz emniyeti
Milletimizin ki Akdenizde bütün

Fethi Okyar

General Kâzım Özalp

Saffet Arkan

Dünkü hararetli celse

Saffet Arkan, Fethi Okyar ve General Kâzım Özalp heyecanlı sözlerle Türk - İngiliz anlaşmasının hususiyetlerini tebarüz ettirdiler

Ankara 12 (a.ş.) — Mecliste Başvekilin özetlediği alkışlarla karşılanan beyanattan sonra Hacıoğlu emniyeti için Saffet Arkan (Erzurum), ve bu konuda Saffet Arkan (Bolu) ve General Kâzım Özalp söz almışlardır.

Saffet Arkanın sözleri
«— Müstere arkadaşlarım, Sayın Başvekilimizin buharu kâhâhâ emniyetini buldurmak ve kararması arzotom olduğu Türkiye - İngiltere müşterek beyannameyi Cumhuriyet hükümetinin biterahilî tedbirleri tahrik etmiş olduğu sulh politikasının yeni ve muvafık bir teahürüdür. Meclisimiz kararını getirdi ki Türkiye sulh isteyecekleri her emniyet meselesi bu konuda Akdeniz bölgesinde emniyet meselesi harp badiresinden kurtulmağa ve memleketimizin emniyetini temin et-

Çemberlayn'ın beyanları

Londra, 12 (Hıvalı) — Türk - İngiliz anlaşmasını alkışla İngiltere emniyeti için meclisimiz tarafından Başvekil Çemberlayn, Avam Kamarasında bu günkü celsede Türkiye ile İngiltere arasında bir anlaşma konusunda geldikleri bildiriye ve denmiştir ki:

«— Herhangi bir tecavüz arifesinde Akdenizde harp çıkışı takdirde müstakimlik buldurmak yarım emniyet üzere Türkiye ile İngiltere arasında tam bir anlaşma husul etmiştir. Bu hususta iki devlet arasında tam sükunetler bulmuş ve emniyetini, diğer kuvvetlerimizin emniyeti için devlet derhal yardımlarını yardım etmiştir.

Merzûhala müstakimlik yardım anlayışına tabiiyatında iki telefonun tespiti için iki devlet arasında müstakimlik yapılmıştır.

İngiliz - Türk anlaşması emniyeti karşı tercih edilmiş değildir.

Mahkemeler İleri Başvekil Adli bu anlaşma meselesinde Türk ve İngiliz emniyetini kardeşleri arasında görüşme yapmış ve görüşmelerini sonlandırmıştır.

Başvekil Çemberlayn ka'f anlaşmanın emniyeti bu günki görüşme yapıldığını emniyeti için iki devlet arasında müstakimlik yapılmıştır.

(13 Mayıs 1939)

Havaî seyrüsefer

Hükümet, topraklarımız üstünde uçan yerli ve yabancı tayyarelerin tabii olacağı hükümleri tespit eden bir lâyhayı Meclise verdi

Yeni romanımız Kıyamet Kopuyor!
Arkadaşımız Hamdi Varoğlu, Moris Dekobra'nın bu en cazib eserini nakle başlıyor
Pek yakında

Taymis'in bir makalesi

«Türkiye prestij ve kuvvetini komşularile dostluklar tesisinde kullanmakta ve bunları tedafii bir sistemde birleştirmektedir»

THE TIMES

Taymis gazetesinin başlığı

Dünkü posta bu gün 9 mayıs tarihli Taymis gazetesinin etkisi ve Balkanlara sevkine alındığı bakılmaktadır denilmiştir ki:

«Ankara söylemek için edene denilirdi ki halihazırda emniyet en ziyade mecliste. Bunun için son zamanlarda dikkatli faaliyetler de tarafımızca olmaktadır. Binasıların gerek İngiliz gerek Rus misyonerleri bilhassa Balkanlarda ve Akdenizde faaliyet göstermektedir. Çünkü Türkiye uzun zaman önce Avrupa'da...

Misafir İngiliz Amiralinin Ziyaretine Ait Fotoğraflar

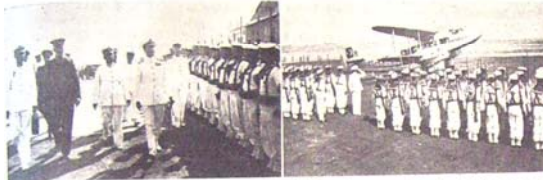
(Amiral Şerefine İngiliz Sefaretinde Verilen Baloda Hususî Resimler)

İngiliz Amiralinin Ankara hava istasyonunda istikbal merasimi

İngiliz Sefaretinde Amiral şerefine verilen baloda Sefir, Valimiz ve davetlilerden bir kısmı

Amiral Cunningham dün Yeşilköy tayyare meydanında hususî tayyareye binerken tesvi merasimi

İngiliz Sefareti balosunda İngiliz Sefiri, Şukrî Ohan ve Vali Lütfî Kırdar'la görüşüyor
İngiliz - Türk bahriyelileri nese içinde, silah hardesliği şerefine içiyorlar

Misafir Amiral dün Yeşilköyden Ankara'ya tayyare ile hareketinde Şukrî Ohana veda ediyor. Amiral tayyareye bindikten sonra

Malaya Kumandanına
İzmirde Ziyafet

Misafir Amiral, şerefine verilen ziyafette
Mareşal Fevzi Çakmakla yan yana

Malaya zırhlıt süvarisi şerefine İzmir Mevki Müstahkem
Kumandanlığının verdiği ziyafet

İngiliz Sefaretindeki baloda davetlilerden iki grup-

Çocuk
Sayfası

İngiliz filosu ve Akdeniz A-
mirali şerefine verilmiş olan
halonun ve resmi kabullerle fotoğraflarını bugün mağdeh-
mek için çocuk sayfamızı yarın-
ki pazar gününe bırakarak. Kü-
çük okuyucularımızdan ümit di-
leriz.

İngiliz Conileri dün Fenerbahçe stadında arkadaşlarının
Yavuz takımıyla yaptığı futbol maçını seyrediyorlar

Misafir Amiral ve maiyeti Ankara'dan İstanbul'a veda ederken Tayyare Meydanında rasmiel
selâmı ifa eden askerlerimizin önünden geçiyorlar...

SALI
15
AGUSTOS
1939

YARNEVI
Ticaret, Akademi Caddesi 102
TELEGR. TAN. İSTANBUL
TELEFON: 24118, 24119, 24319
BESİNCİ YIL - No. 1451
5 KURUŞ

TAN

GÜNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİ

Bu Akşam: Kadıköyde
Hava Hücumu İhtimalinde
INCI Gazinosunda
Kıymetli San'atkar
BAYAN MUALLA ve Kıymetli
SADI ve Arkadaşları İstihvalat

Trakya Manevraları Bugün Başlıyor

Cumhurbaşkanı, dün Floryada Başvekil ve Hariciye Vekili ile beraber... Hava tehlikesine karşı korunma tedbirlerinden: Memurlara gaz maskesi tevzi ediyor...

Hitler - Ciano Mülakatının Mânası Nedir?

Mihver devletlerini meşgul eden ve Almanya ile İtalya arasında halli lâzım gelen meseleler hakkında kararlar alınması henüz malûm değildir. Fakat, totaliter devletler bu meseleleri halletmedikçe ve bu hususta katfi bir karar vermedikçe harbe girişmekte acele etmeyeceklerdir.

Yazan: M. Zekeriyâ SERTEL

İtalya Hariciye Nazırı Kont Ciano'nun evvelâ Alman Hariciye Nazırı Von Ribbentrop, sonra Hitlerle görüşmesi ve görüşmelerin saatlerce sürmesi günün en mühim meselesidir.

Bu mülakatın, dünya hâdiselerinin devrânında gergin olduğu ve yeni bir harbin patlamak üzere bulunduğu günleri tasadüf etmesi de, ona fazla ehemmiyet verilmesini müstaj olmaktadır.

Mülakatın sonunda resmî bir tebliğ yapılmadığı için, bu görüşmelerde konuşulan meseleler ve verilen kararlar hakkında şimdi bütün dünyaya muhtasat tahminleri doludur.

Fakat hâdiselerin seyriyi yakından takip edenler için bu mülakatın mânasını anlamak o kadar güç değildir.

Hitler katli bir hareket arifesindedir. 2 Eylülde Nürnberg parti kongresi toplanacaktır. Bu kongrede İtalya'nın tebliğ ettiği kararları tebliğ etmesi beklenmektedir. O vakit kadar görüşmeler aydınlanmış olmasa ve Hitler kararını vermiş bulunması lâzımdır.

İtalyak vaziyetinin aydınlanması (Sous: Sa: 10, Ss: 1)

BEBEK KİMDİR?
TAHRAN GÜĞÜDÜ.
İSTANBUL BÜBÜSÜDÜ.
HAYAT MERSİYESİDİR.

MAREŞAL ÇAKMAK EDİRNEDE Millî Şefimiz, Bugün Trakya'ya Gidiyor

Ordumuzun büyük Trakya manevraları, bugün başlayacaktır. Manevra kuvvetleri yarın safaka beraber muharebe vaziyetine geçeceklerdir. Millî Şefimiz İsmet İnönü'nün, bu manevraları takip etmek üzere bugün Trakya'ya hareketleri muhtemeldir. Başvekil ve Yekiller de Cumhurbaşkanımızın refakatinde olarak Trakya'ya hareket edeceklerdir. Riyaseticimur treni dün Haydarpaşadan Sirkeciye nakledilmiştir.

Millî Şefimizi, İstanbulda hususi surette ziyaret eden Yunan hariciye müsteşarı Mavrudisiyi Floryada kabul buyurmuşlardır.

Başvekil Şehrimize Geldi
Başvekil Dr. Refik Saydam, dün sabah Ankara'dan şehrimize gelmiş, Haydarpaşada Hariciye, Dahiliye ve Maarif Vekilleri ile Parti Genel Sekreteri, Vâkâf Partî müfettişi, Hariciye Umumi Kâtibî, Vali ve bürokratik zevat tarafından karşılanmıştır. Refik Saydam, İstanbul motoru ile Dolmabahçe'ye gelmiş, oradan Perapalasa gitmiştir. Başvekil, saat 11 de Floryaya giderek Cumhurbaşkanını

ze mülâki olmuştur. Millî Şef, bir müddet Başvekil ile görüşmüş, her iki yemeğine almışlardır. Refik Saydam saat 15 de deniz köşkünden ayrılarak otelê dönmüştür. Hariciye Vekili de dün sabah Floryada Cumhurbaşkanımız tarafından kabul edilmiştir.

Genel Kurmay Başkanımız Mareşal Fevzi Çakmak, dün sabah saat 9 da maiyeti erkânı ve İstanbul kumandanı Halis Bıyıktaşıyla birlikte Trakya'ya hareket etmiştir. Mareşal, bugün manevra sahasında son hazırlıkları teftiş edecektir.

Bütün Trakya Sevinç İçinde

Edirne, 14 (A. A.) — Mareşal, bu akşam saat 19 da Edirneye gelmiş bütün yol güzergâhında ve Edirne'de halk tarafından hararetle selâmlanmıştır. Yarın da Millî Şef, beklenmektedir. Millî Şefin geleceği haberi Trakya'da büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Edirne baştan başta bayraklarla ve elektrik ampullerle donatılmış bir halde, halk bugünlerde büyük bir bayram sevinci yaşamaktadır.

Tayyareye Karşı Korunun Hava Hücumunun Gece Ve Gündüz Olacağına Göre Tedbirler Alındı

Tehlike İşareti Verilince Sokakta Bulunanlar En Yakın Sığınacağa Gideceklerdir

Trakya manevraları sırasında İstanbulda yapılacak hava hücumu denemeleri dâhil olmak üzere, bugünden itibaren seferber bir hale kınılmış adedilmektedir. Gerek pasif, gerekse aktif koruma için acele tedbirleri tesbit etmek ve bu aralarda vazife alacak ekipleri hazırlamak maksadıyla kurulan komisyon, dün sabaha kadar vermiş olduğu kararları bütün âkâdara kaza ve nahiyelere, il-faiye müdürlüğüne, içtimai yardım bürosunda vazife alacak olan sivil teşkilâta ve Kırvalı Cemiyetine tebliğ etmiştir. Bu tebliği müstakip komisyon reisi vali muavini Mansur Akalın ile Dahiliye Vekâlet seferberlik müdürü Hüsamettin, her mütaka ve teşekkülün kendisine verilen vazifeleri ne suretle ifa edeceklerini kontrol maksadıyla bu misyonerleri birer birer gezerek güden göndermiştir.

Sığınaklar güden geçirildi

İlk ervele Beyoğlu katanı bu kumandan teftiş edilmiş, gerek bu kaza merkezinde, gerekse kazaya bağlı bütün nahiyelerde teftiş edilmiş umumî sığınaklar ve bu sığınakları gösterecek işaretler güden geçirilmiştir. Bundan sonra Emniyeti ve Fatih kazası ile nahiyelerini de aynı maksatla teftiş eden vali muavini ve Vekâlet seferberlik müdürü, akşam geç vakit vilâyete dönerken, bu husustaki müstakere devam etmek üzere memur edilmiş olan zevatın ıstıkrakle toplanan komisyon çalışmalarında hazır bulunmuşlardır.

Tefişler sırasında, tayfî edilmemiş bulunan ekiplere maskeler, ön biberon vezi edilmiş, teçhizatları onay olmak üzere bazı hareketler yaptırılmış, bunların sevk ve idareleri kontrol edilmiştir.

Vali muavini ve seferberlik müdürü bugün de tefişlerine devam edecekler, Beyazıt, Taksim ve Fatih'te deneme harçlarında vazife alacak olan polis, itfaiye, sivil yardım, gaz teminleme ve teknik orama gruplarını teftiş edeceklerdir.

Kazalarda ve nahiyelerde tesbit edilmiş sığınaklar beherinin kaç kişi alabileceği kayıtlarıyla beraber (Sous: Sa: 10 Ss: 4)

Gaz temizleme grupuna dahil bir itfaiyeci maske ve elbiseleri

Salzburgta Anlaşmaya Varılmış!

Roma-Berlin Arasındaki İhtilâfların Halledildiği İddia Ediliyor

Londra, 14 (Hususî) — Mihver gazetelerinin bütün neşriyatı, Salzburg ve Berchtesgaden'de yapılan müddetli kâğıtlara mahiyet ve şümûlî haklarında hâlâ bir ipucu vermemektedir.

Alman gazetelerinin bir kısmı Lehistan hücum ediyor, bir kısmı da, yalnız Almanya'yı akıldar eden işlere müdahalelerinden dolayı İngiltere ile Fransaya takkibi ediyor. Bütün gazeteler tarafından verilen malûmat, Danzig'in en mühim mesele sayıldığı ve artık Almanya'nın sâbirliğinizi anlatıyor ve Kont Ciano ile Fun Ribbentrop'un daha fazla cemaşa parkı Avrupa ile meşgul (Sous: Sa: 10, Ss: 4)

Danzig İhtilâfının Sulh Yolu İle Halli İçin İki Plândan Bahsediliyor

Danzig Ayan Reisi GREISER

Londra, 14 (Hususî) — Danzig'deki Milletler Cemiyeti müessesisi Doktor 'Burkhard'ın geçen hafta sonunda Berchtesgaden'de Her Hitler tarafından kabul olduğunu teyit etmektedir. Londra mahafili, bu ziyareti gerek Londra, gerek Varşova tarafından hazırlanmış olduğunu ve iki hükümetin de bu ziyareten malûmat almış olduklarını bildiriyor.

Doktor Burkhard Milletler Cemiyetine mensup Danzig komisyonunun raporları olmak dâhilinde bu ziyareti yaptığını söylemiştir. Tereddüt eden malûmata göre, müddetle Danzig meselesinin sulhen halli konuşulmaktadır. Hatta bir rivayete göre, Her Hitler kendisine muvafık olan hâller (Sous: Sa: 10, Ss: 2)

Hava Tehlikesine Karşı Nasıl Korunulmalı?

Havaya karşı korunma denemesi belki bugün, belki yarın, bulana ya günlerde yapılacaktır. Herkes, tehlike işareti verince, nasıl korunacağını ilköyle bilmelidir. Bu usulleri anlatan bir yazı bugün resimleriyle birlikte yedinci sayfamızdadır.

SALI
22
AĞUSTOS
1939TANEVİ
İstanbul, Ankara Caddesi 102
TELEGRAF: TAN, İSTANBUL
TELEFON: 24210, 24211, 24212
BEŞİNCİ YIL — No. 1456
5 KURUŞ**TAN**
GÜNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİBu Akşam: Kadıköyünde
Remza Okan İncevante
İNCİ GAZİNOSUNDA
Kıymetli San'atkar
Bayan MUALLA Kemani
SADI ve Arkadaşları**Manevra Muvaffakiyetle Sona Erdi**

Kırmızı kuvvetler, tayyarelerin himayesinde mevzilere son darbe yi indirmeye hazırlanıyorlar..

Yanlarında Hariciye Vekili bulunan Milli Şef son vaziyet hakkında izahat alıyorlar..

Macaristanın Akıbeti ve Orta Avrupanın Mukadderatı

Bugün Macaristan Nazi taahhüdüne karşı bir istiklal mücadelesindedir. Bu mücadele bütün gücünü, macaristanın ve Orta Avrupanın mukadderatını tayin edecektir. Yalnız bu meselede esefle kaydedilecek hâdise, sulh cephesindeki Macaristanı kazanmak için hiç bir faaliyet serfetmemesidir.

Yazar: M. Zekeriyâ SERTEL

Almanya bütün dünyanın gözetini Danzig üzerine çekmiş gibidir. Herkes bu küçük devanın dünyanın başına bir harp getirip getirmeyeceği ile meşguldür.

Bütün dünyayı Danzig meselesi ile meşgul edebilmek ise Alman propagandasının bir muvaffakiyeti eserdir. Çünkü Almanyanın maksadı bütün gücünü ve alkalarını Danzig üzerinde toplamak, ve bu fırsattan istifade ederek diğer bir noktada, ve meselâ cenebu parki Avrupasında yeni kamplar hazırlamaktır.

Nitekim son zamanlarda, mühter devletlerin Balkanlarda siyasi faaliyetlerini arttırdıkları, ve bilhassa Macaristanla zafak meşgul olmaları bu hadiseleri gösteriyor.

Alman erkinin harbiyesine atfedilen iki plan vardır. Biri Danzig ve Karadeniz meselesini hal etmek için ervele Polonyaya hücum etmek, diğeri yirmi gün içinde Polonyayı temizledikten sonra Balkanlara yönelmek. Hattâ bu maksatla Polonya hududuna da 80 fırka asker yığılmış söylenir.

İkinci bir plana göre Polonyaya karşı taahhüdün müddetinde vaziyeti alıp önce cenebu hücum etmek, Tuna ve Balkan mülkelerini istila ederek Boğazlara imnek, sonra Po-

(Soni Sa. 4, Sİ. 1)

AKA GÜNDÜZ'ün
BEBEK
Romancını Bekleyiniz.**Kırmızı Ordu Büyük Taarruz Sonunda Nihâî Zaferi Aldı****Millî Şef Maraşale Bir Mesaj Göndererek Neticeden Kandırcını ve Orduyu Tebrik Ettiler**

Edirne, 21 (Husulî surette giden arkadaşımızdan) — Fazlasız devam eden şiddetli muharebelerden sonra büyük Trakya manevraları, bu gece neticelendi. Son gün olmasın dolayısıyla bugünkü şiddetli muharebeleri takip edenler arasında davetli olarak cenebi atşemilleri de bulunuyorlardı. Harekât tam bir intizam içinde geçti ve çok muvaffakiyetli oldu.

Millî Şef Fransız atşemilleriyle konuşuyor

Saat tam 8 de Genel Kurmay Başkanımız Marsal Fırat Çakmak, Amiral Şükrü Okan, manevra komandanı vekili Erkinharbiye İkinci Reisî Orgeneral Asım Gündüz, kurnay heyetleri ve diğer generaller otomobillerle manevra sahasına hareket ettiler. Saat 8.30 da da Muir askerî heyeti ile cenebi atşemilleri, manevra komandanı Orgeneral Fahrettin Altayın refakatinde otomobillerle manevra sahasına doğru yola çıktılar ve Lalapaşa nahiyesi istikametinde ilerlediler.

Dün geceyi burada geçiren Millî Şef de, refakatierinde Başvekil, Millî Müdafaa Vekili, Nafis Veli Hariciye Vekili olduğu halde, saat 9 da manevra sahasına hareket ettiler.

Bu suretle on beş yirmişer otomobil üç katile kısa fasialarla aynı yollardan manevra sahasına doğru yola çıktılar buluyorlardı.

(Soni Sa. 9, Sİ. 1)

Tayyare İnşaatımız Arttırılacak**Askerî Heyetimizin Bir Kısmı Avrupadan Döndü**

Londra ve Paris'te temalar yapan Orgeneral Kazım Orbayın riyasetindeki askerî heyetimiz kışın başında birinci Aral ve ikinci Aral'da başta tahabı geyrimize geyimlendirildi. Orgeneral heyetin diğer kısmı Paris'te kalıyor. Bunlar iki hafta kadar Fransada kalacaklardır. Örgütöğünün görevi İngiltere diğer müstakferlerince olduğu gibi Türkiye'de hava, kara ve deniz kuv-

(Soni Sa. 6, Sİ. 4)

Almanya, Harbi Kazanamaz

Yazar: İvan Lajos
Macar Profesöründen bütün dünyada heyecan uyandıran ve Almanyanın taahhüdüne Macaristanın taahhüdüne bu eserinin hüsnüsun veren İsmail Mahkalyi alman saykâlesinde okuyunuz.

(Soni Sa. 6, Sİ. 4)

GERGİNLİK ARTTI İngiltere ve Fransada Kabineler Toplanıyor

Danzig Milletler Cemiyeti Müessesli Brokhart

Londra ve Paris Gazeteleri Vaziyeti Vahim Sayıyorlar

İngiltere Siyasetini Daha Kati Olarak İzah Edecek, Ciano da Alelâcele Romaya Döndü

Londra, 21 (Husulî) — Beynelmül vaziyette gerginliğin artması, ve yeni tehlikelerin baş göstermesi üzerine Başvekil Mister Chamberlain bugün yaz tatilinden geri döner. Döner Hariciye Nazırı Lord Halifax da görüşme üç buçuk saat devam ettiriyor. Yarımkâ kabine toplantısında hazır bulunmak üzere bütün nazırlar Londraya dönüyorlar.

Yaz tatilini Fransada geçiren Hariciye Nazırı Hore Belouch, bu sabah Fransız Başvekil Daladier ile bir saat kadar görüşmüş, daha sonra Londraya gelmiştir. İngiliz kabinesi yarın sabah toplanarak beynelmül vaziyetin yeni inkişaflarıyla meşgul olacak ve yeni tedbirler alacaktır. İngiliz kabinesinin toplanmasından birkaç saat sonra Fransız kabinesi de toplanarak ve Fransız sefirleri tarafından gönderilen raporları tetkik edecektir.

Gerek İngiliz kabinesinin, gerek Fransız kabinesinin tedbir, İngiltere ile Fransanın vaziyetleri hakkında hiçbir görüşme ve konuşma yoktur. Önem için bu içtimalarda mühim kararlar verilmesi beklenmektedir.

Fransa Cumhurbaşkânı M. Lebrun, perşembe günü toplanacak olan Nazırlar Meclisine iştirak etmek üzere çarşamba Paris'e dönmüştür. İngiliz meclisinin görüşmeleri, İngiltere parlamentosunun da derhal içtima davet olunması laf ettirilmiş anlatılıyor. Niyuz Kronik'i ile Daylı Herald bu fikirtedirler. Eski Hariciye Nazırı Mister Eden ile alkanın meclis olan Yorkshire Post, kabinesinin İngiltere Rusya hakkında geyt. Hariciye nazırının görüşme üç buçuk saatine, ve ona göre karar vermesini tavsiye etmektedir.

(Soni Sa. 6, Sİ. 5)

MÜHİM HABERLER**Almanya - Sovyet Rusya Ademi Tecavüz Paktı**

Londra, 21 (Husulî) — Son dakikada Berlin'den resmen haber verildiğine göre, Almanya ile Sovyet Rusya bir ademi tecavüz paktı imzalamaya karar vermişlerdir. Almanya Hariciye nazırı, çarşambaya Moskova'ya gidecektir.

İster Moskova'dan kimisi teyit edilmiş olduğuna kaydı ihtiyatla teklif ediliyor.

Ancağ, gündüze kadar Sovyet Rusyadan beğeryetin bir numarası dışmanı olarak haberdar. Alman gazeteleri, papirün ticaret anlaşması dahil Rusya hakkında geyt. Hariciye nazırının görüşme üç buçuk saatine, ve ona göre karar vermesini tavsiye etmektedir.

(Soni Sa. 6, Sİ. 4)

22 - 8 - 1920

TRAKYA

Trakya Manevralarına Ait İntibalar

Zırhlı otomobillerimiz, tayyarelerin himayesi altında mavi kuvvetlere son hücumu yapıyorlar.

Tayyarelerin aldığı keşif raporunu Mareşal tarafından tetkik ediyorlar.

Milli Şef'e askeri atamemliler takdim ediyor.

Milli Şef, harekât sahasında komutanlara vaziyet hakkında direktif veriyorlar.

Mısır askeri heyeti mühimdarlarla beraber manevralarda.

Yabancı atamemlilerle manevra sahasında.

Milli Şef atamemlilerle konuşuyorlar.

Milli Şef atamemlilerle konuşuyorlar.

Kırmızılara mensup topçu kuvvetlerimizden bir parça.

Milli Şef dürbünle harekâtı takip ediyorlar...

Piyadelerimizin düşman mevzilerine hücum ediyorlar.

Düşman kuvvetleri tarassut ve takip ediliyor...

Makinelî tüfekle düşmana ateş açılmak üzere.

Bisikletli kuvvetlerimizden bir parça.

Muazzam Geçit Resminden İntibalar

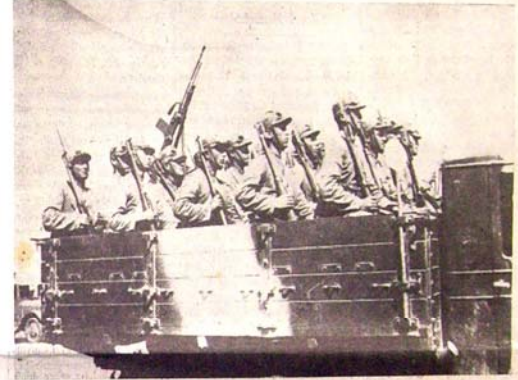
Yüksek kumanda heyeti Mareşalin önünden geçiyor

Mısırlılar ve yabancı ataşemîlîterler, alay seyreliyorlar

Manevralara iştirak eden tanklarımız geçit resminde

Bindirilmiş kntalarımızdan bir parça

Süvari alay sancakları ile geçiyorlar

Piyadelerimiz geçit resminde

Topça kuvvetlerimizden bir parça

Hava defî topları ve motörlü kntalarımız

IKDAM *Sabah Postası* **KURUS 3**

Siyasi Muhabirisi: EBUZZIYZADE VELİD

Yıl: 1 No: 20 - 112 CUMARTESİ 2 EYLÜL - 1939 Tel: İstanbul İdam - Tel: 23300

AVRUPADA HARP BAŞLADI

Alman Orduları Harbi Bırakıp Polonya'yı Terketmezlerse İngiltere Ve Fransa Orduları Derhal Harbe Girecekler

Alman - Leh Harbi Şiddetle Devam Ediyor!

İngiltere Ve Fransa Bugün Umumi Seferberlik Yapıyorlar. 18 den 41 e Kadar Bütün İngilizler Asker. Fransa Bazı Mıntakalarda Örfi İdare İlan Ediyor

Çemberlagn Dünkü Beyanatında Alman Devlet Reisinin Şahsi İhtirasi Yüzünden Dünyanın Felakete Sürüklendiğini, Bütün Harp Mesuliyetinin Hitler'e Ait Olduğunu ve İngilterenin Seferber Vaziyette Olan Bütün Kuvvetile Polonyaya Yardım Edeceğini Söyledi

LONDRA TAHLİYE EDİLDİ

Dün Geceden İtibaren Bütün Polonyada Örfi İdare İlan Edildi

Harp Nihayet Başladı mı?

Bütün kimseler ve tarafların bilimine alarak harp ihtimali bulunduğuna kanaat ediyorlar. İlerideki ve Kevirde devreye geleceği ve İngiltere'nin de bu konuda bir rolü olduğunu düşünmektedirler. Almanlar bu konuda bir karar almışlar ve İngiltere'ye de bu konuda bir karar almışlar. İngiltere'nin de bu konuda bir karar almışlar ve İngiltere'ye de bu konuda bir karar almışlar.

Hitler, Musoliniye Yardım İstemediğini Bildirdi

Alman Tayyareleri Varşovayı Üç Defa Bombardıman Ettiler

Polonyalılar 16 Alman Tayyaresi Düşürdüklerini Bildiriyorlar

Polonya Ordusu Her Cepheye Alman Hücumlarına Mukavemet Ediyor

Son Dakika: Harbin İstikbali Bu Gün Belli Oluyor

London, 2 (İdam) — Alman kuvvetleri günün saat 12 de Varşova'ya üç defa bomba yağdırdılar. İngiltere'nin de bu konuda bir karar almışlar ve İngiltere'ye de bu konuda bir karar almışlar.

Polonya - Almanya

IKDAM *Sabah Postası* **KURUS 3**

Siyasi Muhabirisi: EBUZZIYZADE VELİD

Yıl: 1 No: 36 - 112 PAZARTESİ 18 EYLÜL - 1939 Tel: İstanbul İdam - Tel: 23300

POLONYA ORDULARI HUDUDU GEÇEN SOVYET ORDULARI İLE HARBE BAŞLADI

Sovyetlerin Hareketi Romanyada Endişe Uyandırdı, Ukranyalıların Ayaklanmasından Korkuluyor

İngiltere Ve Fransa Almanya İle Harbe Devam Etmek Kararında Olduklarını Tekrar Ediyorlar

Kâğıt Fabrikasının Kendini Göstermek Sırası Geldi!

Amerika Ordusu Motörlü Kıtalarla Takviye Ediliyor

Almanya Ve Rusyaya Yakın Olan Devletler Seferberlik Yapıyorlar

Dün Polonya Üzerine Yürüyen Kızıldonun Piyadeleri Bir Geçit Rasmında

Almanya Ve Rusyaya Yakın Olan Devletler Seferberlik Yapıyorlar

London, 17 (İdam) — Hindistan'da bugün Almanya ile Fransa'nın Almanya ile harbe devam etmeye karar verdiğini bildirdi. İngiltere'nin de bu konuda bir karar almışlar ve İngiltere'ye de bu konuda bir karar almışlar.

London, 18 (İdam) — Alman kuvvetleri bugün Varşova'ya üç defa bomba yağdırdılar. İngiltere'nin de bu konuda bir karar almışlar ve İngiltere'ye de bu konuda bir karar almışlar.

Almanya - Almanya

Polonya - Almanya

Rusya - Almanya

İttifak niçin ve nasıl imzalandı?
(Arkadaşımız Muhittin Birgen Ankaradan yazıyor)

Aylardanberi Türkiye ile İngiltere ve Fransa ilişkileri arasında cereyan etmiş olan müzakereler nihayet belirli bir netliğe varmış olduğu için, dün bu hususta kararlaştırılan mukavele ile seferberliği alkışkâr üç devletin temsilcileri tarafından imzalanmıştır.

Dün akşam saat 8 den itibaren Ankara radyosunda diğer mühtim merkezler tarafından ilân edilmiş tohum bu habere, gerek Avrupa'daki büyük şehirlerin inkışârı, gerek Türkiye'nin mukaddematî halkından çok büyük bir vukâa teşkil eder, bunlar başka huset yoktur. Türkiye bir tarafın coğrafî mevkiinin ehemmiyeti diğer taraftan da Türk milletinin herkeve meallim bir takım varlıklar itibarıyla, dün olduğu gibi bugün de ölmüş ayınaklıdır. Mühtim bir sul oynama mevkisindedir. O, bu vasıfıyla tamamen mühtim bulunmuş için İngiltere ve Fransa ile mühtim karar verildiği mukavele ümründe uzun düvünümü ve kararını emrân sonra vermiş buluyoruz. Belki bu mühtim uzun boyu İhrânâ lüsum olmayabilir. Fakat bu mühtimle şüphesiz mühtimlik kaybetmemiş şüphesiz olur.

(Devamı 1 inci sayfa)

Mareşal İngiliz, Fransız generalleri şerefine ziyafet verdi

Ankara 19 (A.A.) - Genel Kurmay Başkanı Mareşal Ferid Cevatık tarafından bugün saat 11/30 da şehir lokantında mühtim ziyafetleri yapıldı. Ziyafetlere katılan İngiliz Mareşal Veyand şerefine bir öbe yemek verildi.

(Devamı 1 inci sayfa)

Heric ve Vekilimiz

Bugünkü Türkiyenin meydana getirdiği en güzel emniyet ve sulh âleti

Türkiye - İngiltere - Fransa ittifakı dün imzalandı

Muahede hiçbir devlet aleyhine mütevaccih değildir, hedefi tecavüze karşı koymak için, lüzum hasıl olursa, Türkiyeye, İngiltereye ve Fransaya karşılıklı yardım ve müzaheret temin eylemektir

İmza merasiminin tafsilâtı

Başvekil Refik Saydamın nutku:
- Türkiye, Fransa ve Büyük Britanya arasında mevcut görüş ve düşünceleri birleştirilerek, bu görüşün temininde mühtim bir emniyet ve sulh âleti meydana getirmiştir. Bu emniyet ve sulh âleti, her devlet için, lüzum hasıl olursa, Türkiyeye, İngiltereye ve Fransaya karşılıklı yardım ve müzaheret temin eylemektir.

Fransız elçisi Mareskalın nutku:
- Başvekil, imza edilen mukavelelerin, her devlet için, lüzum hasıl olursa, Türkiyeye, İngiltereye ve Fransaya karşılıklı yardım ve müzaheret temin eylemektir.

İngiliz elçisi Mareskalın nutku:
- İngiltere, Fransa ve Türkiye arasında, bugün imzalandığı mukavele, her devlet için, lüzum hasıl olursa, Türkiyeye, İngiltereye ve Fransaya karşılıklı yardım ve müzaheret temin eylemektir.

İTTIFAKI İMZALİYANLAR

İngiliz murahhası diyor ki

"İttifakın için mühtim bir kymeti olduğunu hissediyorum ve bunu yalnız üç memleketin değil, bütün dünyamız nefine olarak işde edilecek bir binan temel tağı olarak telâkî ediyorum."

Fransız murahhası diyor ki

"İngiliz - Fransa - Türk muahedesini bir himniyet, memnûn ve düşüncelî emirdir. İngiltere - Fransa - Türk İttifakını temin eden üç memleketin amnini tepkil meselesinde yeni bir devre açan bugün büyük bir gündür."

Başvekilimiz diyor ki

"Türkiye - Fransa ve Büyük Britanya arasında mevcut görüş ve düşünceleri birleştirilerek, bu görüşün temininde mühtim bir emniyet ve sulh âleti meydana getirmiştir. Bu emniyet ve sulh âleti, her devlet için, lüzum hasıl olursa, Türkiyeye, İngiltereye ve Fransaya karşılıklı yardım ve müzaheret temin eylemektir."

CUMA 20 BİRİNCİYEŞİHİN 1949 İLK DEĞERİN 1939 5 KURUŞ

TAN
GÜNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİ

RUSYA TARİHİ
KANAAT KİTAPTEVİ

Türk - İngiliz - Fransız Karşılıklı Yardım Muahedesi imzalandı

TÜRKİYE, Akdenizde Veya Doğrudan Doğruya Bir Tecavüze Maruz Kalırsa, İngiltere ve Fransa Fiilen Yardım Edecekler

Yeni Taahhütler, Türkiyeyi, Rusya ile Müsellâh İhtilâfa Sebep Olacak Bir Harekete Mecbur Edemeyecektir

Yeni Muahedeye Göre

İngiltere ve Fransa Akdenizde Bir Tecavüze Uğurlarsa Veya Yunanistan ve Romanya Bir Tecavüze Maruz Kalırsa, Türkiye, İngiltere ve Fransaya Fiilen Yardım Edecektir.

Büyük Bir Sulh Ve Emniyet Eseri
Yazarı: Fahri Rıza ATAY

Ankara 19 (A.A.) - Başvekil Refik Saydam, İngiltere ve Fransa ile Türkiye arasında imzalandığı mukavele hakkında, bugün Ankara radyosunda yaptığı konuşmada, bu mukavele sayesinde Türkiye için büyük bir emniyet ve sulh âleti meydana geldiğini bildirdi. Başvekil, bu mukavele sayesinde Türkiye için büyük bir emniyet ve sulh âleti meydana geldiğini bildirdi. Başvekil, bu mukavele sayesinde Türkiye için büyük bir emniyet ve sulh âleti meydana geldiğini bildirdi.

Türk - Fransız - İngiliz Paktı Balkanlarda Derin Memnuniyet Uyandırdı

Ankara, 19 (A.A.) - Başvekil Refik Saydam, İngiltere ve Fransa ile Türkiye arasında imzalandığı mukavele hakkında, bugün Ankara radyosunda yaptığı konuşmada, bu mukavele sayesinde Türkiye için büyük bir emniyet ve sulh âleti meydana geldiğini bildirdi. Başvekil, bu mukavele sayesinde Türkiye için büyük bir emniyet ve sulh âleti meydana geldiğini bildirdi.

İmza Edilen Muahedenin Tam Metni

Ankara, 19 (A.A.) - Başvekil Refik Saydam, İngiltere ve Fransa ile Türkiye arasında imzalandığı mukavele hakkında, bugün Ankara radyosunda yaptığı konuşmada, bu mukavele sayesinde Türkiye için büyük bir emniyet ve sulh âleti meydana geldiğini bildirdi. Başvekil, bu mukavele sayesinde Türkiye için büyük bir emniyet ve sulh âleti meydana geldiğini bildirdi.

İmza merasiminin tafsilâtı

Doktor Refik Saydamla İngiliz, Fransız Elçileri Nutuklar Söylediler

Ankara, 19 (A.A.) - Başvekil Refik Saydam, İngiltere ve Fransa ile Türkiye arasında imzalandığı mukavele hakkında, bugün Ankara radyosunda yaptığı konuşmada, bu mukavele sayesinde Türkiye için büyük bir emniyet ve sulh âleti meydana geldiğini bildirdi. Başvekil, bu mukavele sayesinde Türkiye için büyük bir emniyet ve sulh âleti meydana geldiğini bildirdi.

Bulgaristan Mühim Kararlar Arifesindedir

Kabine İstifa Etti, Takrar Kışevanof Tarafından Kurulacak

Sareçoğlu - Melotof Tevdi Edildi

Ankara, 19 (A.A.) - Başvekil Refik Saydam, İngiltere ve Fransa ile Türkiye arasında imzalandığı mukavele hakkında, bugün Ankara radyosunda yaptığı konuşmada, bu mukavele sayesinde Türkiye için büyük bir emniyet ve sulh âleti meydana geldiğini bildirdi. Başvekil, bu mukavele sayesinde Türkiye için büyük bir emniyet ve sulh âleti meydana geldiğini bildirdi.

CUMA **TANEVİ**
5 İstanbul, Askeri Caddesi 101
SONKANUN 1940 TELGRAF: TAN, İSTANBUL
TELEFON: 24310, 24318, 24319
BEŞİNCİ YIL — No. 1582
5 KURUŞ

TAN
GÜNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİ

ÇOCUK ANSİKLOPEDİSİ
Musalimlerin ve mektep talebelerinin en kıymetli müderrisi, çocukların en sevgin kütüphanesidir. Çocukların her babının yarısına verebileceği en güzel hediyedir. Müessesemizin tarafından hazırlanmıştır. Evinizde mutlaka bulundurunuz.

Zelzelenin Erzincandaki Tahribatına Ait Resimler

Askerler enkaz altından yaralı olarak kurtarıldıkları felâketzedeleri istasyona taşıyorlar *Faciadan sağ kurtulan bir çocuk yıkılan evinin enkazı altında babasının cesetini buluyor*

Askerler, enkaz yığınları arasında hümmalı bir şekilde araştırmalar yapıyorlar

Pazartesi
8
SON KANUN
1940

TAN
TELEGRAF TAN, İSTANBUL
TELEFON: 2410, 2411, 2412
BEŞİNCİ YIL — No. 1595
5 KURUŞ

TAN

GÜNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİ

BU KUPONU SAKLAYINIZ

"TAN"ın yasa kitapları almak için bu kuponu saklayınız. On beş kopyada almak için saat saat kullanabilirsiniz. 15 kopya getirenler bir saat kitapları İstanbulda 250, Posta ile 300 Kuruşa Verilir.

İmdat Heyeti Erbaada

Açıkta Kalan Felâketzedeler Dün Çadırlara Yerleştirildi

Balkanların Maruz Bulunduğu Yeni Tehlike

Yazar: M. Zeheriye SERTEL

BALKANLAR şimdiye kadar harpten ve istilâdan nak kalmamışlar, bunlar Balkan devletlerinin siyasîlerinde ki dirayet ve basirette değil, bu memleketlerle alakadar devletlerin mütefikleri arasındaki çarpışmada azamak lâzım gelir.

Dünya hükûmetini paylaşmayan devletlerden her biri Balkanlarda bir nişan muntakası içinde getirmek istediğindedir. Balkanlarda Almanya'nın ekonomik, Sovyetlerin stratejik, İtalyanın politik davaları vardır. Bu mütefik müttefikler arasında bir sâhenk içinde geleceği için Balkanlar bugün kadar barutun de...

Kurtarma işlerine nezaret eden bir Generalimiz, bir felâketzedenin müşkülünü halle çalışıyor

VENEDİK MÜLAKATI

Ciano - Csaky Arasında Yapılan Görüşme Bitti, Macar Nazırı Dönüyor

Tuna Havzasını ve Bütün Balkanları Alâkadar Meselelerin Görüldüğü ve Her İki Taraf Arasında Görüş Birliği Bulunduğu Bildiriliyor

Roma, 7 (Hissûsî) — İtalyan Hariciye Nazırı Kont Ciano ile Macar Hariciye Nazırı Kont Csaky bugün Venedikte tekrar görüşmüşlerdir. Mülakat, birkaç saat sürmüştür. Macar Hariciye Nazırı yarın Paştaya çıkacak, Ciano da Mussoliniye izahat vermek üzere Romaya avdet edilecektir.

Bu sabah yeniden yapılan Ciano - Csaky mülakatı münasibetle nezdinde bulduğu her iki devlet arasında umumî Avrupa vaziyeti hakkındaki muhtemel görüşmeler, buluntaları ve her iki devlet arasında bulunan tüm meseleleri mevzuat altına alınmış mahabide etkilere değinmiştir.

Görüşülen başlıca meseleler
Bu görüşmeler Roma mahabidesi günün mevzuatında devam ediyor. Macaristan ile ilgili meselelerin başta bulduğu mülakatları sayabilmeyiz. Alman - Sovyet müttefiklerinin aksileri, Bulgaristan - Romanya ilişkileri, harp zamanında Tuna ve Balkan Havzasını vâzifesi ve Macaristanın Yugoslavya ve Romanya ile olan münasabetsinin aksileri.

K. Csaky

İKTİSAT

Askeri kit'alar, kapalı Reşadiye yolunu açmaya çalışıyor

(Baş tarafı 1 met sahifede)

Yıkılan ve hasara uğrayan binaların miktarı şöyledir:

Sivas'ta 1214 yıkılan, 105 hasara uğrayan, Samsun'da 770 yıkılan, 1112 hasara uğrayan, Tokat'ta 4738 yıkılan ve 71 hasara uğrayan, Giresun'da 237 yıkılan, 1002 hasara uğrayan, Gümüşhane'de 599 yıkılan, 1053 hasara uğrayan, Yozgat'ta 490 yıkılan, 193 hasara uğrayan, İznik'te 22 yıkılan, 13 hasara uğrayan, Amasya'da 949 yıkılan, 1013 hasara uğrayan.

Tyrahonda 425 yıkılan, 453 hasara uğrayan, Odunda 1158 yıkılan, 2456 hasara gören bina vardır. Malatyada 2 bina hasar görmüştür, Erzurum'da ise malûm olduğu üzere hasar görmeyen hiçbir bina mevcut değildir.

Bir başgavuşun gördükleri
Erzurum ve havalisinde zelzele felâketinin yuku olduğu gün vâzifeten Erzurum'da giden piyade teğmen başgavuş Nazeddin Alanbay felâket sahasında gördüklerini şu suretle anlatmaktadır:

— Birinci kâınun 28 inde İstanbul'dan hareket ettim. — Ankara tarafına ve Reisicumhurun trenile ilk olarak felâket muntakasına bir gittik. Pazartesi gecesi saat 11 reddelerinde idi. Erzurum mütebhis bir felâkete uğramış, taş kat üzerinde kalmamıştı. Her mahalle kendi evleri muntakasına eline geçirebildiği çadır, kilimi kurmuşlardı. Enkaz altında kalan şûbeleri çıkartmak için köylerden gelenler, yangın yerlerine koşanlar bir kuzma ve bir kibrit alınması bile bilmiyen kimse-lerdi. Her bölgede karye orada bulunan kit'aları amirleri kendi kendine başbos olarak yardım gelenleri askeri inzibat altına almıştı. Nuri Demireğin 300 çadır ve yiyecek felâketzedelere yardım

anek pazartesi günü geç vakit yetişmiş-tiler. Erzurum'da açlık ihtimali hiç yoktur. Çünkü orada bulunan Müfettişlik ve kolordü, askerin yiyeceğinden lâzım olanları fazlasıyla Erzurum'da sağ kalanlara dağıtmışlardır. Sevgili Reisicumhurumuz İsmet İnönü'nün gönderdiği trendeki yardım vasıtaları, yataklı hasta vagonları çift lokomotifle çekilmiştir. Çünkü katar-dan vagonlar dört yüzlü geçmekte idi. Ağır vasıtalar ilk vesatile Erzurum, Sivas ve Kayseri hastanelerine gönderilmiştir.

Kemah kazası halkı, ekmek, yiyecek yardımlarına yaralılarına lüzumundan fazla temin etmişlerdi. Doktor Binbaş Hakkı tarafından Kemah'tan telefonla bildirildiğine göre hastalara çorba, süt ve çay temin etmiştir.

Rasadhane heyeti zelzele muntakasına gitti
Zelzele muntakasında tetkikatta bulunmak üzere Kandilli Rasadhaneli müdür muavini Kemalle memurlardan Süreyya, dün saat 13 ta muhtelit katarla şehrimizden ayrılmışlardır. Kemal, kendisiyle görüşen bir muharririmize şu izahatta bulunmuştur:

— Buradan evvelâ Sivas'a gideceğiz. Orada vâzifesi tetkik ettikten sonra İznik'e edere Erzurum'a, oradan da Tokat, Erbaa, Giresun, Samsun ve Çarşamba'ya giderek tetkikat yapacağız. Jeolojik bakımdan yapılacak olan bu tetkikatta bilhassa sarayın amirleri, merkezi sikleti ve siddet derecesi gözönünde tutulacaktır. Zelenin yalnız geniş bir sahada mı yoksa ayrı ayrı mahallerde mi olduğunu da araştıracağız. Zelzele geniş bir sahada her mahallinde aynı zamanda olduysa bu kadar geniş bir vak'a tarihî açıdan tesadüf edilen zelzele hâdiselerinden biri olacak

lâzım gelir.

Ezinede
Amasya, 5 (s.a.) — Bugün Ezine mahiyesinde saat 15.27 de bir saniye sürücü oldukça şiddetli bir zelzele olmuş ve Sarayözü köyünde ilk zelzelede harap olan evlerden dördü bu yüzden yıkılmıştır. Bir kısmı felâketzedelerin sığınakları yapılmış, yiyecek gönderilmiştir.

Yozgatta
Yozgat 5 (s.a.) — Vilâyetimiz dahilinde zaman zaman hasarlı zelzele olmakta, MİHİ yardım Komitesinin külliyetli miktarda nakli ve aynî yardım yapılmaktadır.

Gıda maddeleri Tokat'da sevkedilmis-tir. Yardım faaliyetleri devam ediyor.

Tirede
İzmir 5 (s.a.) — Tirede evvelki gece ve dün üç hafif zelzele olmuştur. Hasar yoktur.

Nahiye Elgün Erzurum'a gidiyor
Ankara, 5 (s.a.) — Çocuk Esirgeme Kurumuna Genel merkezi idare heveti azasından Erzurum sayılı Bayan Nahiye Elgün zelzele muntakasına çokileri almak ve Ankara'ya getirmek üzere Erzurum'da hareket etmiştir. Bu ilk grupun yerleşeceği Keçiören'deki yeni pavyonun hazırlıkları bitmiş ve yavruları en iyi bakabilecek imkânlar hazırlanmıştır.

Ankaradaki arkadaşımızın mühim bir konferansı
Ankara 5 (Telefonla) — Reisicumhurumuz İnönü'nün zelzele muntakasında ki tetkiklerini takip eden arkadaşlarımız bu muntakada gördüklerine dair beyanlarla takip edilen bir konferansa vermiştir.

HALKIN GOZU
HALKIN KULAĞI
HALKIN DILI

Son Posta

Sene 10 — No. 3404

Yan işleri telefonu: 20203

CUMA 19 KİNCİ HÂNUN 1940

Dare işleri telefonu: 20203

Fiat 8 Kuruş

Millî korunma kanunu derhal tatbik edilecek

Başvekilimizin dünkü mühim nutku Meclis kanunu kabul etti

Refik Saydam zelzele felâketinden istifade edip memleket havasını ifsada çalışan güruhun iftiralarına da şiddetle mukabele etti

Nutuktan bir cümle: "Millet Şefinin etrafında yekpare bir vücut gibi çalışmak lüzumuna kanidir. Millet, hükümetin politikasındaki isabete inanıyor ve onu kendine mal ediyor. Bununla iftihar edebiliriz."

Ankara 18 (A.A.) — B. M. Meclis'in bugünkü toplantısında Başvekil Dr. Refik Saydam tarafından söylenen şu söz şöyledir: Azis arkadaşlarım, Büyük Meclis kıy tatilime karar ver-

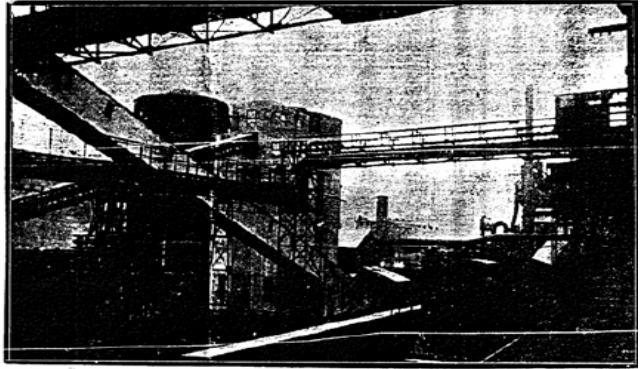
miş bulunuyor. Sayın arkadaşlarım, meclis ve sabbatlı bir istirahat devresi dilerim. Büyük Meclis'in altıncı İktisadi devresinin başlangıcından beri hükümetimize verdiğiniz vazifeleri bu-

(Devamı 8 İnş sayfa)

Australya hükümeti felâketzedelere

Karabük

Demir ve çelik şehrinde neler gördük?

Demir ve çelik fabrikalarının unvanı görü nüğü

Hitler, Stalin arasında mülakat...

Perşembe 28 MART 1940 S KURUŞ

ULUS Basımevi
Çankaya Caddesi, Ankara
Telegraf: Ulus - Ankara

ULUS
ADIMIZ ANDIMIZDIR

Kont Teleki'nin Roma temaları

Kont Teleki Mussolini ile görüşmüş ve bir rasmi tebliğ aygırlanmıştır. (8 ve 9 sayfa)

Mareşal Hava Kurumu tesislerinde

Genel Kurmay Reisimiz Mareşal Fevzi Çakmak Türkçüğü tayyareleri üstünde

Mareşal Fevzi Çakmak gördüğü hava okulu talebelerini teftiş ediyor

Mareşal ve Türk Havacılığı

Fatih Refik ATAY

Türk hava ordusuna geldiği zamanlar ve pilot yetiştirme Tüzüğüne Amiralimce yorum, ilk devresini bitirmişti. Dün, Tayyare Cemiyetinin Ankara'daki mübârahası toplantı ve müzakerelerini dolayan Genel Kurmay Başkanımız Mareşal Fevzi Çakmak, bu mübârahası, bu Elîmîyet meyanında, yuva memurları ile muahimlerine hitap etti. Bu muahime, iki cümlelik, bitim ve tamamlanmış, birer diâler gibi eserde tutulmuştu. "İlimîliğin en mühim kuvveti olan havacılığın, memleketimize çok kuvvetli olmasına bağlı bulunduğuna için sizden beklediğimle hizmetleriniz çok büyük. Asıl bir millette memur olduğumuzu düşünerek gayretinizi taahhuz ediniz."

Genel Kurmay Başkanımız havacı gençlere hitap ederek dedi ki: Memleketin selâmeti havacılığımızın çok kuvvetli olmasına bağlıdır

Genel Kurmay Başkanımız Türk Hava Kurumu tesislerinden memnunen ayrıldı

Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, dün saat 9 da ilk devresini bitiren, Çankaya Gedikli Hava-

Mareşal, Hava Kurumu Başkanı Şikrî Koçak'a vedâ ediyor

Siyasî bir hâdise

Fransızların ilimadsızlık göstermesi üzerine

23 KİLCİTEŞİM 1940
Cumartesi
Oçuncü Yıl - No. 921

Yeni Sabah

Her yerde 5 kuruş GÖNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİ Her yerde 5 kuruş

HARAÇCI KARDEŞLERİ
İzmir ve Akarada olduğu gibi
İstanbulda da büyük bir
MOBİLYE
faaliyet gösteren kardeşleri
gözetir.
Adres: Fanteziler, Rımpaz yolu
Numara 81
İZMİR - ANKARA - İSTANBUL

Bu Sabahtan İtibaren Örfî İdare İlân Edildi

Örfî idare İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli Vilâyetlerine şamildir

İngilterenin zayıf tarafı

İngilere bütün devletleri ve milletleri bir hayat ve bir amaç içinde bulunduran davet etmektedir. Bugünkü misyonun, bir yitilmenin, rüyaların ve meşafatperdeliğin hesabı görüleceği kâfi surette ilâhîdir. Yeni nizâm maskesi altında Alman tabiiyeti ni kabul eden milletlerin bir bir manâ birliğiyle ve birlikle birlik göstermişlerdir. Değişim bir prensip olarak ilân olmuştur.

Yazar: Hüseyn Cahid YALÇIN

Bu harbe İngilterenin zayıf bir tarafı vardır. Bir ilk zamanlarda bir potansiyel olarak, bir aydın ve azınlık velayetini ifade eder. Yaşayan kendini göstermeye başladığı ve artık ilân kabul etmiş bir birlik halinde meydana çıktı. Fakat hayret edilecek bir şeydir ki İngiltere, kendisini bütün farkında değildir. İhtimalle bir yerde bulamazlar. Bu birlikleri olan gününün bekleyici Yahudî kavalleri, ne kadar ve ne kadar bir büyük orduyla birlikte bu millet...

Örfî İdare Komutanlığına Korgeneral Ali Rıza Artuokal tayin edildi

Ankara, 22 (a.a.) — Başvekâletten tebliğ edilmiştir: Umumi siyasi vaziyetin gösterdiği lüzum ve icabları mütalea eden İcra Vekilleri Heyeti, teşkilât esası kanununun 86 ncı maddesi hükmüne tevfiқан, İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli vilâyetleri hududları içinde, ilân tarihinden itibaren bir ay müddetle, örfî idare ilânına 20/11/1940 tarihli içtima-

ında karar vermiştir.

Örfî idare komutanlığı

Ankara, 22 (a.a.) — İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale, ve Kocaeli vilâyetleri dahilinde ilân edilen örfî idare komutanlığına, jandarma umum komutanlığı uhdesinde kalmak üzere korgeneral Ali Rıza Artuokalmı tayini yüksek tasdika iktiran etmiştir.

Günün Fantezisi

Abdülhamid karanlığı
Cümhuriyet karanlığı

YAZAN:
A. N. K.

Schilleri karartmayı en mükellem şekilde taltik eden Abdülhamit. Daha tayyareye imkân tasavvur edilmeyen bir devirde bu usulü ilk o icad etti. Mütevakkil yalın sefirin işbirliği, sözcüklerle iktidâr olundu. Kafkâs erleri, peş peşe kınalı, başlıklar ve sırtlarında rubalar ve beyazları de mahkemelerin sermaye emişti.

Akşam olup da günü batınca İstanbul koyu bir karanlık oldu. Yarın yavaş erin ve esenlik yok. Akşam karanlığı kâhler aynı ka-

28 KİLCİTEŞİM 1940
Perşembe
Oçuncü Yıl - No. 926

Yeni Sabah

Her yerde 5 kuruş GÖNLÜK SİYASİ HALK GAZETESİ Her yerde 5 kuruş

GÜVEN
Sigorta Sosyete-i
HAYAT YANGIN NAKLIYAT KAZA
Galata - Tel: 44969 - 49650

Tekzibden sonra

Balkanlardaki yeni istihbaratın girilmesinden vazgeçmiş Balkanlar için başka beklenmeden da bir garanti tebliğ ediyor. Çünkü Almanya'nın Bulgaristan yoluyla Arnavutlukta İtalyan imdadına koyması simülâki niyeti olmadığın gösteriyor. Yakınlaşım sülûmü tebliğ eden İtalyanlardan biri de Balkanlarda bir Alman ordusunun görülmüştür.

Yazar: Hüseyn Cahid YALÇIN

Almanya sefirin Von Papan mektubuna dün dönmüş, son günlerde itihbar eden bir telgraf havadan tebliğ etti. Türk meşafatın diklatını cebden bu havadan Almanya'nın baş e-misyonerinden ve Alman sefirine atılan bir mektubun İtalyan refleksine tebliğine yolların umumî bir işin kullanımı ve tebliğ mektubuna tebliğ mektubuna bahşen mühtelif noktalarından hangisine tasdik ettiği taahhüt etmiştir. Buna bakılarak tebliğ bütün telgrafı şüpheli olduğu ve Almanya'nın telgrafı bildirmediği tarzında bir niyet bulunduğuna gibi Von Papan, şüphesiz de kendisi...

İtalyanlar mukabil taarruza mı hazırlanıyor

Yunanlılar cebhenin her tarafında ilerliyorlar. 6 İtalyan tayyaresi Yunanlıların eline geçti

Yunan mebusat nazırı Faşist tehditlerine cevap veriyor

London, 27 (a.a.) — Reuters ajansının Yunan - Yugoslav hududlarında birinci mübahere bildiriyor. İtalyan mebusat Yugoslav hududlarında bulunan bir takım askerleri gözlemlemiştir. Bu ki Halyaba - rna, Papatay ve Moskopoli gibi Yunan sınırlarına karşı taarruz taarruz girişiminde oldukları tahmin edilmektedir. Bu tahminlere göre, İtalyan mebusatları, Yunan sınırlarında bir takım askerleri gözlemlemiştir. Bu tahminlere göre, İtalyan mebusatları, Yunan sınırlarında bir takım askerleri gözlemlemiştir.

Yunan hükümetinin generali Papagos (En solda), Evvelce Balkan erkinharlığı reisi olarak atanmış yunan bir tebliğatı Mareşal Foviz Çukmak ve Yugoslav generali Simoskiçle beraber

ÖRFÎ İDARE TATBİKATI

İhtikâr hâdiselerinin askerî mahkemelerde görülmesi muhtemel

Askerî mahkemeler şimdilik üç muntakada faaliyete geçecek

İhtikâr suçlarının örfî idare kanunî hükümlerine göre askerî mahkemelerde mübahere edilmesinin hakkında bir karar verilmesi kuvvetle muhtemeldir. Çünkü bir çok ihtikâr vak'alarının örfî mahkemelerde görülmesi beklenmektedir. Diğer taraftan şimdilik bulunan örfî idare komutanlığına mübahere edilmektedir. Örfî idare komutanlığı böyle bir karar verdiği takdirde ihtikâr hâdiselerinin önüne geçilmesi olacağı şüphesizdir. Diğer taraftan şimdilik bulunan örfî idare komutanlığına mübahere edilmektedir. Örfî idare komutanlığı böyle bir karar verdiği takdirde ihtikâr hâdiselerinin önüne geçilmesi olacağı şüphesizdir.

(Bunu sayfa 2 sütun 4 de)

Isık karartma isin.

Orta Okul

YEGANE TALEMİ MECMUASIDIR.
Talebe velâyetine bilhassa tavsiye olmur.
Müvelliden itibaren Satış yerleri
AMİNE HALİD KÜTÜPHANESİDİR.
Fiyat 75 kuruştur.

Cumhuriyet

İSTANBUL — CAĞALOĞLU

17 nci yıl sayı: 5910

Telgraf ve maubut adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul No 246
Tiyatro: Bağışlar, v. n. 22368. Tahrir beyliği: 24298. İdare ve matbaa kısmı: 24229 - 24230

Perşembe 23 İkincikânun 1941

Müessesemizin tarafından çıkarılan
en son sayıları

Hürrem Sultan	500 Kt.
Kadın Avca	500 s
Tarifi Müahhibeler	75 s
Tarifi Türkler için ayrılan büyük ekler	25 s

— CUMHURİYET MATBAASI —

Pasif korunma Yapılacak tecrübe için son hazırlıklar ikmal edildi

Rumenyadaki Alman tahşidatı

Türkiye Balkan memleketinin hürriyet ve istiklalinde kendi huzur ve emniyetinin baş kaynağını görür. Türkiye'nin kendi müdafaa için yaptığı hazırlığın bütün Balkanlara şamil olduğu şüpheli bir şey değildir.

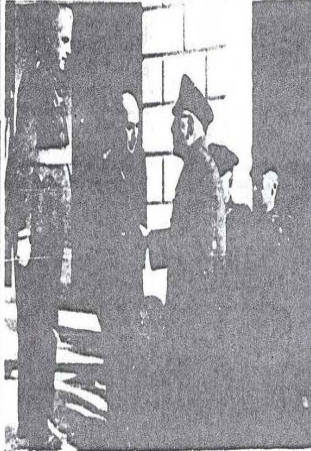
Balkanlara doğru yürütülecek her türlü hareket mukavemet ve müdafaa ile karşılanacaktır, ve bundan sonra artık bütün Balkanların kal'ı tesadüfledir.

Bu tahşidatın hususî noktaları, bilhimmence beşerî mahiyetinde de henüz anlaşılması değildir. İki iki gün içinde muhtelif faaliyetlere yol açılmaya başlamıştır. Birinci müdahale Rumanya'da 6-7 tuncelik kuvveti varsa Rumanya'da ve Rumanya halkının da ferah ferah 23 tuncelik şikâyetleri beyan ederek memnûn olan bir kuvvet teşkil edeceği setine katıydı. Gerçi sayın muhtarlar Rumanya'da Rumanya kuvvetlerini Balkanlar kısıtlı kullanılmalarını şüpheli şekilde gerektirmiş ise de birer bu Rumanya kuvvetleri teşkilinin emre halinde ileri sürülmesi bile mümkündür. İkinci Almanlar eğer Balkanlar bir hareket yapacaklarsa gelecekte emniyet altında bulundukları için Rumanya'da 6-7 tuncelik kuvveti Rumanya'da değil, Rumanya'dan çıkarak kuzulularına kadar gidecek bir hareket halinde olacaktır. Balkanlar'da diğer taraftan Rumanya büyük bir hareket için başlıyorsa büyük bir emniyet.

Ayrıca tahşidatı muhtemel olan Rumanya'da yapılacak Alman yardımı, eğer yeni müahharatı yeni cepheye...

Vilâyetin beyannamesi

Önümüzdeki hafta içinde yapılacak denemede halkın riayet edeceği noktalar tespit olundu

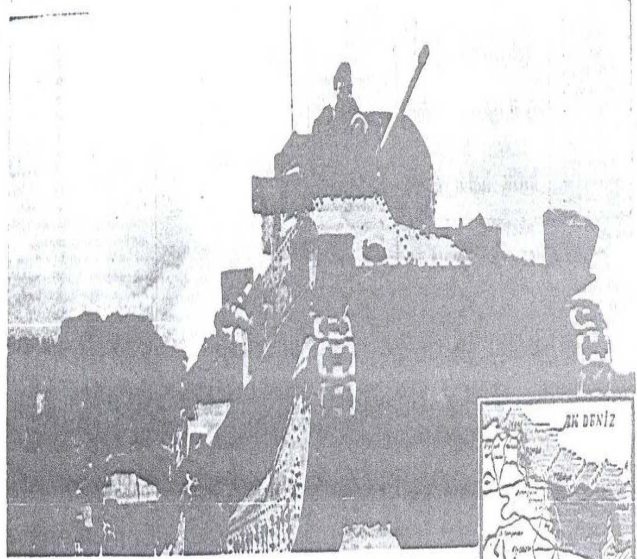

Özli İdare Komutanı Korgeneral Ali Rıza Arıkanal, dün Vilâyetin yapılan içtima gelmeye (Yazın diğinci sahilde)

**İngiliz ordusu
4 milyon
kişiyi buldu!**

M. Churchill yeniden
10 fırka teçhiz
edildiğini bildiriyor

Rumenyada HER TARAF ASKERİ İŞGAL ALTINDA

Antonesko'ya karşı
isyan eden Demir
Muhafızların kışla-
ları sarıldı

Balkanlarda Alman müdahalesi

İngiliz Başkumandanlığının tedbir alması muhtemel

ANKARA RADYO GAZETESİ

Rumenyadaki Alman askeri tahşidatı aynı zamanda İngilizlerin Balkanlardaki menfaatlerini tehdit edecek mahiyette almaya başladığı cihetle, Yakınark İngiliz ordusu başkumandanlığının yeni vaziyete göre bir karar alması muhtemeldir. Bu karar altında ordusunun büyük bir kısmının birçok ihtimallere göre serbest bulundurulacağı tahmin ediliyor.

**Sovyetler daima
hazır
bulunuyorlar**

Akdenizde BİR MIHVER TAARRUZU BEKLENİYOR

İngiliz hava kuvvetleri Afrika ve Akdenizde şiddetli akımlar yapıyorlar

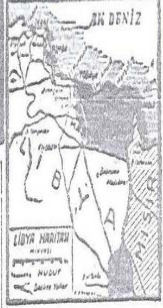
Neveçik 22 (aa) — Herald Tribune gazetesi'nin Roma muhabirine göre mihverin Akdeniz'e İngiltere'ye karşı bir taarruzu beklenmektedir.

İngiliz hava filolarının bombardımanları
Kahire 22 (aa) — İngiliz hava kuvvetlerinin dün akşam neşredilen tebliğatı:

19 20 birincikânun gecesi, İngiliz hava kuvvetleri Tobruka birçok pistesini hücumlarında bulunmuştur. Tam saatler kadar devam eden ve birçok bombalar, tahribatın 200 kadarlık bir orandağı üzerine düşmüştür.

Ayrıca sayıca ve parzeleni güçlü devriye faaliyetlerini arınışlara da devamla hiçbir hava müharrekei olmamıştır.

Sicilyada
20 İkincikânun 21 İkincikânun ba-

Libya harekâtında büyük rol oynayan İngiliz zihhi güçlerinden birisi hareket esasında ve herhalde tahassüsüne son vaziyeti gösterir harita

TOBRUK DA ZAPTEDİLDİ

**36 saatte bütün
istihkâmlar
sukut etti**

**İtalyanlar Eritre'de
130 kilometre için-
deki müdafaa hat-
larına çekiliyorlar**

Sydney 22 (aa) — Arvutulya te-
davisu umumi kararlarına göre bir ha-
bere nazaran Tobruk düşmüştür.

VAKIT

6

Sayfa

MUĞLADA YAĞMUR

Muğla, 10 (A.A.) — Beklenmedik olan yağmurun yağması her tarafa dâhişî bir hava yaratmıştır. Bu hava bu taraftaki yağmurun çok muntazam.

CUMA 11 NİSAN 1941
 TUZLA RYİ: Ankara Cad. İSTANBUL "DİĞİSİ" VAKIT'ın Posta Kutusu 46* Telefon: 2142 (Yarı) 2476 (İkinci)

Anadoluya göç etmenin manası ve hedefleri

Yugoslavyanın serbestiyatından dolayı Anadoluya göç eden Türklerin manası ve hedefleri. Bu göçün manası ve hedefleri. Bu göçün manası ve hedefleri.

Yazan: ASIM US

Millîyet resmi bir ilân ile İstanbul'da çıkıyor. Anadolu'ya göç eden Türklerin manası ve hedefleri. Bu göçün manası ve hedefleri.

İnşaat ve tesislere bir inşaat ilânı. Bu inşaat ilânının manası ve hedefleri.

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ

Başvekilin riyasetinde toplandı

Ankara, 10 (A.A.) — İcra Vekilleri Heyeti bugün saat 16 da Başvekilin Riyasetinde toplanarak işleri görüşmüştür. Heyet başkanı Başvekilin riyasetinde toplanarak işleri görüşmüştür.

YUGOSLAV CEPHESİNDE Yugoslav orduları

Debre ile Strugaya doğru ilerliyor

ZAGREB DUŞTÜ

Karlsruhe, 10 (A.A.) — İngiliz ordularının karargâhının tebliği. Balkanlarda İngiliz bombardıman uçakları Yunanistan ve Yugoslavya üzerindeki cephelerde olan düşman kuvvetlerine karşı saldırıya geçmiştir. Tanklara ve motorlu nakil vasıtalarına karşı saldırıya geçmiştir. Devletin şimdiki durumu hakkında tam haberdarlık hakkında ayrıntılar.

(Devamsı Sa. 4 s. 3 te)

ÇÖRÇİLİM

Yugoslavya ana kraliçesi

Ana Kraliçe

Milletine Sırp - Hırvat diliyle bir nutuk söyleyerek dedi ki:

“Yugoslavyanın birliğini koruyunuz.”

Londra, 10 (A.A.) — Yugoslavya ana kraliçesi Maria, dün akşam radyoda Yugoslav milletine hitaben Sırp - Hırvat dilinde bir nutuk söyleyerek dedi ki:

Anız Sırp, Hırvat ve Sloven milletim.
Harbin fecaatleri. Hırvatistan (Devamsı Sa. 4 s. 3 de)

İngiliz kuvvetleri

Yunanistanda büyük taarruza hazırlanıyorlar

Selânik

Mudafaa edilmeyecektir. İngilizler bunun için harbe girmediler

(Yazın 4 üncüde)

Yunan-Alman harbi

Atina radyosu diyor ki:

harp devam ediyor ve edecektir

Yunan askerleri

Teslim olmamaya yemin ederek çarpışıyor

Almanlar

80 bin Yunanının silahlarını terkettiğini iddia ediyor

Atina, 10 (A.A.) — Alman askerleri Yunanistan'da Sırp askerleri ile karşılaşmışlar. Sırp askerleri silahlarını terkettiklerini iddia ediyor. (Devamsı Sa. 4 s. 3 de)

ÖRFİ İDARE KOMUTANBİĞİNİN TEBLİĞİ

Kırklareli, Edirne, Tekirdağı ve Çanakkale'den ayrılmak isteyenler de Meccani vasıtalarla istifade edeceklerdir

Orfi idare komutanı Ali Rıza Artankal

Sayın vatandaşlarım,
1 — Orfi idare altına alınmış olan mülklerde İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağı ve Çanakkale vilayetleri muhterem halkımızdan gerek şimendiferle ve gerekse deniz yolu ile ve nüfus başına meccanen taşınacak elli kilo eşyalarla birlikte Anadolu'ya geçmek isteyenler hakkında hükümetimizin kararı vilayetleri tarafından gazetelerle veya münasip vasıtalarla ilân edilmektedir.

2 — İşbu nakil işlerini muntazam bir şekilde başarmak için alınacak tedbirler de aynı suretle ilân edilecektir.

3 — Matlup intizam ve inzibati temin zımında muhterem halkımızın işbu ilânlarda bildirilecek esaslara tamamen riayet etmelerini bilhassa rica ederim.

Orfi İdare Komutanı
A. R. Artankal

CUMARTESİ 20 İlk kuruş 1 9 4 1 5 Kuruş

ULUS Başmevki Çukurova Caddesi, Ankara Telgrafli U. L. U. 8 Ankara (Telefon) Hayyazlık 1942 Yılın İhtisap Müktesidatı 1942 Yılın İhtisap Müktesidatı 1942 Yılın İhtisap Müktesidatı 1942 Yılın İhtisap Müktesidatı

ULUS ADIMIZ KAVDİMİZDIR

Ekmek işinde karne tatbik edilecek

Lüzum olduğu takdirde ihtiyaç maddelerini aramak bunlara elkoymak için hükümete selâhiyet verildi

Milli Korunma kanunundaki değişiklikler ve eklentiler dün Mecliste kabul edildi

GİZLİ STOKLAR meydana çıkarılacak Ticaret Vekilimizin sözleri

Ticaret Vekilimiz B. Mümtaz Ökmen gizli stokların meydana çıkarılması hakkında...

Başvekilimiz Dr. Refik Saydam Ankara'ya geliyor

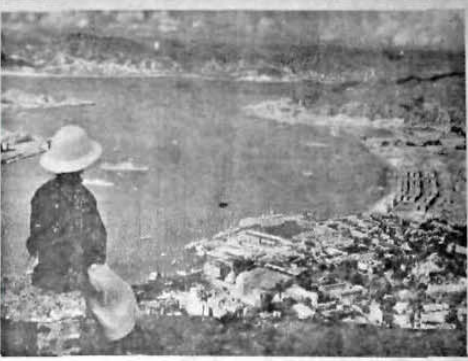
Cenup Amerika devletleri arasında

Fatih Rifki ATAY

İngiliz takımı Mersin muhtelit takımını 6-2 yendi

Pawfik harbinin ilk safhası memnuniyet verici olmadı

İngiliz komutanları da değişecek

Japonlar üç noktada kara ya çıktıkları Hong-Kong'un umumi görünüşü

Japonlar HONGKONG'A çıktılar

Tokyo "Hongkong'a filen hakimiz", diyor Londra'ya göre durum vahim

Şiddetli çarpışmalar oluyor

İngilizler Derne hava meydanını zaptettiler

Çekilen mihverciler gittikçe arlan ölüde

Buz denizinden Karadeniz'e kadar olan cephe üzerinde

İtalyanlar almanlar öldürüyor

Çarpışmada bir İngiliz tankı harch' halinde

D. N. B. ye göre M. Çorçil ortadan kayboldu

Müttefikler Vaşington veya Moskova'da konferans mı topladılar!

İngilizler Penang'ı kayıp vermeksizin tahliye ettiler

Malayza'nın şimal balısı Japon kontrolü altında

Malayza'nın şimal batısında

Mr. Çorçil ve Mr. Ruzevelt'in Atlantik görüşmesi sırasında alınmış bir resmi

Filipinlerde hava faaliyeti çok büyük bir ölçüde arttı

Wake adasına da iki hava hücumu yapıldı

Hava faaliyeti

ULUS ESKRİM KUPASI

Ortaokulcu, İstanbul'da...

Gazetesi 19 Haziran'da çıkarıyor. Yeni neslin en mûmtaz fikir gençliğinin iştirakile Türk nesriyatında görülmemiş yeni bir hareket uyanıracaktır.

Cumhuriyet

18 inci yıl sayı: 6057

İSTANBUL - CAĞALOĞLU
Telgraf ve mektup adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul No. 248
Telefon: Başmühür: 22364. Türlü beyli: 24238. İktisat ve Matbaa kısmı: 24239 - 24220

Perşembe 19 Haziran 1941

Herkesin sevdiği en güzel mizah mecmuasıdır. Her gün çıkan netfs sayıları müvezzelelerinden istemeyi unutmayınız.

Türk - Alman Dostluk Paktı imzalandı

Muahede 10 seneliktir ve iki memleket arazilerinin masuniyetine ve tamamıyeti mülkiyesine mütekebilen riayeti taahhüd etmektedir

Türk ve Alman hükümetleri

Doğrudan doğruya veya dolayısıyla yekdiğeri aleyhine müteveccih hertürlü harekâtın içtinab edecekler

PAKTIN METNİ

Ankara 18 (A.A.) - Bu akşam saat 21.15'te Hariciye Vekâletî binasında Türkiye ve Almanya arasında imza edilmis olan muahedenin metni aşağıdadır:

Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'i, Arızındaki münâzeleleri mütekabül hilmad ve sâmihi müteveccih her türlü harekâtın tevâki emeyi taahhüd ederler.

Her iki tarafın da bu muahede ile Berlinde test edilmiştir.

Madde 2

Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'i müteveccihlerine taallik eden bütün meselelere bunların halli için mübahakati temin etmek üzere aralarında âhiyen destâne temasa bulunmayış taahhüd ederler.

Madde 3

İmzası günü her iki tarafın da bu muahede ile Berlinde test edilmiştir.

PERŞEMBE 19 HAZİRAN 1941
YIL: 24 - 9. SAYI: 6057
İktisat ve Matbaa kısmı: 24239
Telefon: Başmühür: 22364, Türlü beyli: 24238
Tic. Sic. İstanbul Vakfı - Posta kutusu: 48

VAKİT

Türk-Alman muahedesi Mecliste kabul edildi

Refik Saydam hükümetinin eseri, bütün insanlığın tasvibine mazhar olmuştur

Refik Saydam

Sovyet tebliği

Almanyanın Sovyetler Birliğine taarruz etmekle maksadı
Yazan: ASIM US

Sovyetler Birliği ile Almanya arasında bulunan harp bölgesi her iki tarafın da bu muahede ile Berlinde test edilmiştir.

Alman parâşütçüleri

PRUT
Civarında Alman ve Romanya askerleri esir edildi

Alman parâşütçüleri, Romanya sınırında Alman ve Romanya askerleri esir etti.

İngiliz İttifakına sadıkız

Hariciye Vekilimiz diyor ki: **HİTLER**

Rayistagdaki nutku ile Türk cemaletinin kalbine hareket getirmiştir

(Yazın 2 icde)

Dünya tarihi celsede mebuslarımız Türk siyasetini bir daha açıkça izah ettiler

Ankara, 25 (A.A.) - Büyük Millet Meclisi bugün Refik Saydam başkanlığında, yarı gün toplanarak, Türkiye-Alman dostluk paktı hakkında meclis üyeleri tarafından bir konuşma yapıldı.

Madritte Sovyetler alevhinde nümâyişler oldu

İngiltere elçiliğinin camları kırıldı

İspanya Hariciye Nazırı haika "hazır olunuz", dedi

İngiltere İspanya'ya protesto etti

Madrid, 25 (A.A.) - Dün öğleden sonra Madrid'de bulunan İngiliz ve Fransız temsilcileri Sovyetler Birliği'nin Madrid'de protesto gösterisi yaptığını bildirdi.

Kahve satışı pazartesi günü başlıyor

Fiyat mürakabe komisyonu kahve fiyatını 284 kuruş tesbit etti

Fiyat mürakabe komisyonu, dün, Ankara'da bir toplantı yapılarak kahve fiyatları üzerinde görüşmelerde bulundu.

Finlandiya Sovyet tevacüzüne karşı Askerî tedbir aldı

Finlandiya, Sovyetler Birliği'nin Finlandiya'ya taarruz etmesi halinde askerî tedbirler alacağını bildirdi.

Alman tebliği Muharebeler Müsâit şeklide inkişaf ediyor

Sovyet İspanya'ya karşı askerî tedbirler aldı

Hitlerin hedefi İran ve Irak

Hitler'in İran ve Irak'ı hedeflediği bildirildi

Holanda Kraliçesi diyor ki: Rus milletinin yanında harbedeceğiz

Holanda Kraliçesi, Rus milletinin yanında harbedeceğini bildirdi.

Almanyanın Sovyetler Birliğine taarruz etmekle maksadı
Yazan: ASIM US

Alman parâşütçüleri
PRUT
Civarında Alman ve Romanya askerleri esir edildi

Finlandiya Sovyet tevacüzüne karşı Askerî tedbir aldı
Alman tebliği Muharebeler Müsâit şeklide inkişaf ediyor
Hitlerin hedefi İran ve Irak

Leningrat Alman tazyimleri tarafından Bombardman edildi

Leningrat, Alman tazyimleri tarafından bombardman edildi.

Almanyanın Sovyetler Birliğine taarruz etmekle maksadı

Almanyanın Sovyetler Birliğine taarruz etmekle maksadı

Hitlerin hedefi İran ve Irak

Hitler'in İran ve Irak'ı hedeflediği bildirildi

Holanda Kraliçesi diyor ki: Rus milletinin yanında harbedeceğiz

Holanda Kraliçesi, Rus milletinin yanında harbedeceğini bildirdi.

VAKİT'te yeni tefrikas

İmralı

Sizlerin bir merak, alkış ve heyecan ile karşılayacağımız bir romanımızdır.

Yazan: Refik Ahmet Sevengil

1 Temmuz Salı günü başlıyor

En çok aranan ve en çok okunan

Cumhuriyet

En çok aranan ve en çok okunan

TURHAN TAN'ın
TARİHİ ROMANLARI:
 Safiye Sultan Kr. 125
 Devrilen Kazan » 125
 Hind Denizlerin-
 de Türkler » 100

18 inci yıl sayı : 6065

İSTANBUL — CAĞALOĞLU

Telgraf ve nakliyat adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul No 246
 Telefon: Başmühür: 22096, Tahrir bürosu: 24298, İktisadi ve Matbaa kısmı: 24299 - 24300

Cuma 27 Haziran 1941

KANAK KİTAPTEVİ

Bir Vapurumuz Akdenizde Batırıldı

Refah vapurunda bulunan 185 yolcudan 50 si kurtarıldı

Türk - Alman dostluğu

Tahkikat yapılıyor

Mersinden İskenderiye'ye gitmekte olan geminin torpillendiği mi, yoksa mayine mi çarptığı henüz malûm değil

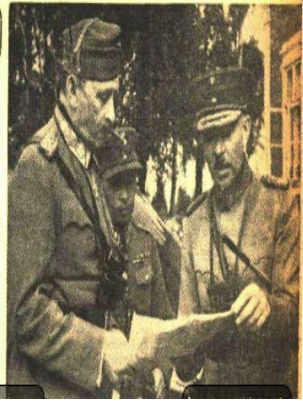
Alman - Rus harbi

Alman ordusu

Lembergi işgal etti

Wilna cephesinde bir gedik açıldı

Sovyet tebliği Alman

İki millet arasında öteden beri yaşadığımız bildiğimiz ve bir çok tecrübeleri muvaffakiyetle atattığımız görüşümüz Türk - Alman

Herkes Kendi Hayatını Yaşar

Cumhuriyet

18 inci yıl sayı : 6078

İSTANBUL — CAĞALOĞLU

Telgraf ve nakliyat adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul No 246
 Telefon: Başmühür: 22096, Tahrir bürosu: 24298, İktisadi ve Matbaa kısmı: 24299 - 24300

Cuma 11 Temmuz 1941

GÖRÜLLÜ KAHRAMAN

İktisadi ve Matbaa kısmı: 24299 - 24300

Ahmed Halid Kitabevi

Bir Fransız filosu İskenderun limanına iltica etti

11 harb gemisinin silâhtan tecridine başlandı ve mürettebat enterne edildi

Suriyede panik

Halktan birçokları pasaportlarile Antakya'ya akına başladılar

Ankara 10 (a.a.) — Haber aldığımız göre İskenderun limanına Fransız harb gemilerinin 11 tanesi İskenderun limanına girmişlerdir. Bunların arasında 10 kine tahsis bir petrol nakliye gemisi de mevcuttur.

Bu vapurlar hakkında tahkikat üzere kalemleri muhtelif İktisadi ve Matbaa kısmı: 24299 - 24300

Harb gemileri silâhtan tecrid ediliyor

Ankara 10 (a.a.) — Haber aldığımız göre İskenderun limanına girmiş olan 11 Fransız harb gemilerinin başında bulunan bir komandanın muhabirî kuvvetine müvazaa ederek Türkiye limanına iltica etmiş olduklarını taahhüt etmiştir.

Bunun üzerine gemilerle silâhtan tecrid edilmesinde başlanmıştır ve mürettebatın tamamı enterne edilmiştir.

(Arkası sahife 5 sütun 6 da.)

Alman harb tebliği

Mütemadiyen ilerleyoruz

Finlandiyada bir Sovyet fırkası imha edildi

Cephelede 3 milyon Alman askeri çarpışıyor - Macarlar da 25 bin esir aldılar

Führer'in umumî kararına 10 (a.a.) — Alman ordusunun başkomutanlığından tebliği:

Sovyetler harekâtî ilerlemekte devam etmektedir.

Finlandiya cephesinde Finlandiya kuvvetlerinin iltica hareketlerinden müteberri geçen Alman kuvvetleri kuvvetleri tahkim edilmiş bulunan bir bölgeye girmişlerdir.

Almanlar 3 noktada ilerliyorlar

Ankara 10 (Ankara radyo gazetesini) — (Arkası sahife 5 sütun 2 da.)

Acaba Litvinof bugün hangi salâhiyetle konuşuyor

Eski Sovyet Hariciye Komiserinin, Türkiye'yi kaseden sözlerle istediği nedir?

Sovyet Rusya'nın eski Hariciye Komiseri Litvinof'un Moskova'da gerçekleştirilen konuşmasında söylediği sözler hakkında. Bilgiye niyetle Yıldız Litvinof'un konuşmalarını kaydediyoruz. Litvinof'un sözlerinde anamız aramızda bulunan hariciye muhbirleri. Çoğunlukla Alman emellerinin bu maddi bakımdan aramızda hangi salâhiyetle konuşuyor? Zaten bu konuşmaların ki bu sözle Sovyet Rusya hükümeti ile ilişkilerini hale olsun. Kalkıttıkları bütün sorunlar aynı şekilde. Fakat eski Litvinof'un sözlerinde Türkiye konusuna - ki Sovyet Hariciye Naamı edilebilir bir şekilde ifade ederken Türkiye'yi konusuyor - kendisine sözünkileri taahhüt ederken Litvinof'un sözlerinde bir kelime ile kendilerini taahhüt ederken bu kelime içinde kalmışlar hareket ederler. Hükümetimiz ve diğer idarelerimiz bu kelime içinde kalmışlar hareket ederler ve her ihtimale karşı vakıfları ihtimale göre bir şekilde tahkim ederler.

Bundan en önce bu devletin merkezi temin edilmiş olanları, yani ki en önce bu devletin karşı tarafı fikir çıkarılmıyor.

O halde sorulması nedir? Eski Sovyet Rusya harbi girmiş olduğu sınırlar içinde ve nakliyat olan bu bakımdan sınırların ne kadar genişletilebilir? Ya kimin lehine? Bunun bu soruların cevabını vermeye girişiyoruz. Ve tekrar edelim: Cumhuriyet Akademi'nin muhabirleri Litvinof'un bugün söylediği salâhiyetle konuşuyor?

Litvinof'un

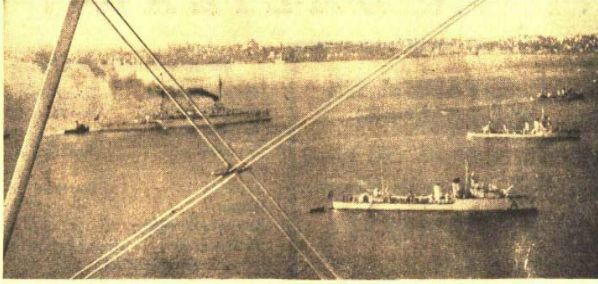

Sovyet harb tebliği

Mukabil

Cumhuriyetin Zaferleri

Ölmez Atatürk'ün büyük eseri; 18 yılda dahilde sıra inkılâbları, haricde dürüst siyasetile yüksek bir kemal zirvesine erişmiştir

Cumhuriyet doğmasından bir mazeretle Anadolu'ya gelmiş Yavuz ve üç motorlu bir arada.

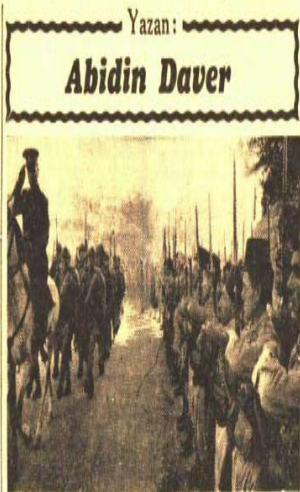
Türk Ordusu

Varlığımızın ve Cumhuriyetin Kahraman Müdafii!

Türk milleti gibi Türk ordusu da tek bir vazife bilir: Yurda hizmet, vatan için emredildiği gün canını vermek..

Türkiye Cumhuriyetinin, Türk istiklâlinin menzeli ve koruyucusu Türk milletinin ta kendisi demek olan Türk ordusudur. Türkin yardımı, namusu, şerefi, varlığını o sıynet ve müdafaa eder. Türk milleti esaret zincirine vurılmaktan ve kölelik zilletine uğramaktan onun kahramanlığı ve fedakârlıkları kurtulmuştur. Bugünkü genç Türk devleti, onun verdiği hizmetle ve hizmetle şehidin kemali üzerine kurulmuş; bu müstesna birim harcı onun mübarek kanı ile büyümüş. O onun şöhret ki Cumhuriyet devletine Türk ordusuna düşüyor, Cumhuriyet bayramına geçince, Büyük Bağımsızlık anı gününe erince, Türk ordusunu temsil etmiş, ona sevgilerini ve şükranlarını sunmuş bir vazife bilmiştir.

Türk milleti ve Türkiye Cumhuriyeti, varlığını koruması ve koruyucusu ordudur, göbeği; gık sesini ve onun için, cindan gelen her felâketi men-manıyetle yaktırır. Her memleket, millet meşereti millî müdafaa bünyesine sahip olan devletlerdir. Türk milleti de bu şekilde bir devlet olarak doğmuştur.

Şanlı Türk ordusunun sulu kolunda basıldığı bir muvafakîyet Türk Hataya giren..

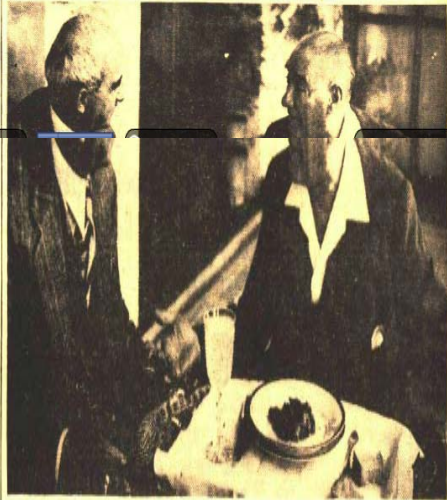
Yazan:

Abidin Daver

retilerini hazir ve onun bu kahraman sayılabilecek ki Türkiye'nin bilâfaklılığına, istiklâline, hükümetine haklarına, şerefine riayet ve hizmet edilmiştir. Türk ordusu, renginle bilâfaklılığı, şifalı şifalı bir resim şifalı ordusu değil; fakat şehidin vatan, devletin için bir harp ordusudur. Bu da, bütün ordular mensublarına senelerden beri katılmakla fedakârlıkları, çabaları katılmakla mahrumiyetler pahasına elde edilmiştir. Bu ordu, müstesna kahraman yerine ekseriyetle barınaklarda ve çadırda yaşamış, lüks tepelik yerinde basit maaşlarla iktilaf etmiş, şifalı bilâfaklılığı yerine sade ve siyah elbiseler giymiş; fakat lâzım ve müstafid etmiş tabiiyetleri meydanında işe yarayan harp vasıtalarına vâkıfdir. Bu sayede gözetilip ve renkleri bir kuyud ve mazeretinin içinde çelik ruh, korkunç bir harp ve müdafaa vatanına vâkıfdir. Bugün, huzurlarda, parnak tekerle, yurdu bekleyen kahraman ordusu aslan, timenler, tepkili haklarında müdafaa ve tahsil vermemekle birlikte, haklarınıza vatan onuruna vâkıfdir.

İnkılâbların yarattığı yeni Türk cemiyeti

Millî birliği, inkılâbı bünyesi ve mazbut disiplinile; yeni olmak iddiasında bulunan rejimlere takaddüm eden bir medeniyet an'anesi olmuştur

Türk milletinin iki Büyük Baş, Ebedî ve Millî Seftelerinin harbin de sulhunda büyük zaferlerini böyle başlıca ve en ulvi samimiyetle muhtafâz etmişlerdir.

Cumhuriyet bayramlarında, Türk ceza mahkemelerinde bakışınca zaman, aklîlik bir rejim değişikliğinin kâğıt deklâriyi basit manasına değil, yeni bir vatan kuruluşa şerefi o topraklar üzerinde yeni bir millet yaratılmasını ifade eder. Türk milleti bu harp zamanında, tek haricde koruyulmuş bir güç olan mazmun bir inkılâbın e-ğilimi ile sınırlanmıştır. Türk millî bünyesinde temeldeki Cumhuriyet medeniyetini, sadece şerefi haklarını, hâzret milleti sevdi, mazeretlerinden ibaret saymış; fakat lâzım ve müstafid etmiş tabiiyetleri mahrumiyetler pahasına elde edilmiştir. Bu ordu, müstesna kahraman yerine ekseriyetle barınaklarda ve çadırda yaşamış, lüks tepelik yerinde basit maaşlarla iktilaf etmiş, şifalı bilâfaklılığı yerine sade ve siyah elbiseler giymiş; fakat lâzım ve müstafid etmiş tabiiyetleri meydanında işe yarayan harp vasıtalarına vâkıfdir. Bu sayede gözetilip ve renkleri bir kuyud ve mazeretinin içinde çelik ruh, korkunç bir harp ve müdafaa vatanına vâkıfdir. Bugün, huzurlarda, parnak tekerle, yurdu bekleyen kahraman ordusu aslan, timenler, tepkili haklarında müdafaa ve tahsil vermemekle birlikte, haklarınıza vatan onuruna vâkıfdir.

Cumhuriyet bayramlarında, Türk ceza mahkemelerinde bakışınca zaman, aklîlik bir rejim değişikliğinin kâğıt deklâriyi basit manasına değil, yeni bir vatan kuruluşa şerefi o topraklar üzerinde yeni bir millet yaratılmasını ifade eder. Türk milleti bu harp zamanında, tek haricde koruyulmuş bir güç olan mazmun bir inkılâbın e-ğilimi ile sınırlanmıştır. Türk millî bünyesinde temeldeki Cumhuriyet medeniyetini, sadece şerefi haklarını, hâzret milleti sevdi, mazeretlerinden ibaret saymış; fakat lâzım ve müstafid etmiş tabiiyetleri mahrumiyetler pahasına elde edilmiştir. Bu ordu, müstesna kahraman yerine ekseriyetle barınaklarda ve çadırda yaşamış, lüks tepelik yerinde basit maaşlarla iktilaf etmiş, şifalı bilâfaklılığı yerine sade ve siyah elbiseler giymiş; fakat lâzım ve müstafid etmiş tabiiyetleri meydanında işe yarayan harp vasıtalarına vâkıfdir. Bu sayede gözetilip ve renkleri bir kuyud ve mazeretinin içinde çelik ruh, korkunç bir harp ve müdafaa vatanına vâkıfdir. Bugün, huzurlarda, parnak tekerle, yurdu bekleyen kahraman ordusu aslan, timenler, tepkili haklarında müdafaa ve tahsil vermemekle birlikte, haklarınıza vatan onuruna vâkıfdir.

Büyük cemiyet müebbii Vatan kurtarıcıları ve istiklâliyi beyinlemlerimizdir. Lenin memleketinin inkılâbından sonra, inkılâbların şifalılarına başlamak kararını veren Büyük Kurtarıcı ve Korucu Mustafa Kemal, sıyrık meşeretleri kalemleriyle ayakta olan cemiyete yeni bir ruh vermiş ve onunla yeni bir medeniyet yaratmıştır.

Ölmez Atatürk'ün büyük eseri, 18 yılda dahilde sıra inkılâbları, haricde dürüst siyasetile yüksek bir kemal zirvesine erişmiştir. Türk milleti gibi Türk ordusu da tek bir vazife bilir: Yurda hizmet, vatan için emredildiği gün canını vermek..

Yeni müberriflerden tasarruflar
sıra 15. 11
RENZİ BORDEAUX

Taşamak Korkusu
Tikarete girilen
RENAL DEMIRAY
1 cilt 100 kuruş.
RENZİ KİTABEVİ

Cumhuriyet İDARE

18 inci yıl sayı: 6314

İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul No. 348
Telefon: Basmahariri: 2296. Tabir: beyli: 24298. İdare ve Matbaa kutusu: 24299 - 24290

Salı 17 Mart 1942

REZZAN YALMAN'ın tercümanı
MARIE ANTOINETTE
Geçmişte kayıta verildi edisi: Sürken
Zevce'nin en meşhur eseri.
Tasvir 100. cilt 125 kuruş.
Ahmed Halid Kitabevi

Bir Türk Şehrine Yapılan Tecavüz

Millet Meclisi açıldı

3 yabancı tayyare gece, Milasa taarruz ederek 15 bomba attı

Yeni meb'usların intihab mazbataları kabul edildi

Tayyareler şehri makineli tüfek ateşine de tuttular - Bazı evler yıkıldı, 2 ölü, 1 yaralı var, Hükümet tahkikat yapıyor

Ankara 16 (a.a.) — Resmî tebliğ:
15 mart 942 pazar sabahı saat birde beş kala 3 yabancı tayyare Milas şehrine ve civarına evvelâ tenvir fişleriyle aydınlattıktan sonra 15 bomba atmış ve makineli tüfekle de ateş açmıştır. Bombalama neticesinde Milasa bazı evler hasara uğramış, iki ölü ve bir yaralı bulundugu teessürle tespit edilmiştir. Tahkikata devam edilmektedir. Neticede gereken teşebbüsler yapılacaktır.

Ankara 16 (a.a.) — Büyük Millet meclisi bugün Pazar Cumartesi resmîliğinde toplandı. Teslim mevlâlığına seçilen Haydar Güneş, İktisadi mevlâlığına seçilen Refik Karahan, İstanbul mevlâlığına seçilen İsmail Hakkı Ülkümen ve Tokat mevlâlığına seçilen Hakkı Nispeti Kimirici intihab mazbataları kabul olduğundan sonra Bursa valiliğine tayin edilen Fahi Güleç, Londra büyük elçiliğine tayin edilen Rauf Örlüoğlu muhabirlikten istifa ettiklerine dair tasarrufları okunmuş. Akşamın Beşinci sayısından itibaren 30 saniye süre tahline dair (Ankara sahife 3, sütun 4. de)

Milas kasabasının sahan sanayi kolonları mahallelerinden bir girişi (Milas, Muğla vilayeti) bir kasaba ve iki deniz sahillerinden tahminen 30-40 kilometre kadar uzundur

Şark cephesi harekâtı

Şark cephesinde GÖRDÜKLERİM

Yeni çıkan kitapları

ALTIN İŞİK 50 Kr.
KIZIL ELMA 75 "
YENİ HAYAT 40 "
İKBAL KİTABEVİ

Cumhuriyet

19 uncu yıl sayı: 6398

İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Telgraf ve mektub adresi: Cumhuriyet, İstanbul - Posta kutusu: İstanbul No. 348
Telefon: Basmahariri: 2296. Tabir: beyli: 24298. İdare ve Matbaa kutusu: 24299 - 24290

Salı 9 Haziran 1942

HİLMİ KİTABEVİ

MİLLÎ ŞEFİMİZ

Hava Kurumu Kurultayı dağıldı

Dün Siyasal Bilgiler okulunu şereflendirerek mtihanlarda bulundular

Ankara'da Türk havacılığı şenliklerinde, Etimesgut fabrikalarında yapılmış ilk Türk tayyaresi havalandırılmadan önce ve uçuktan sonra halk tarafından cevelânı heyecanlı tahib olunurken

Uzakşark harbi

Dünkü Kurultay içtimasında

Çine malzeme gönderilen

Encümen raporları kabul olundu - Genel merkez heyeti seçildi - Başvekil

Af'ın harp tebliği

pslar birço kesimlerde taarruz ediy

Şefimiz İsmet İnönü, pazar günü Ankara'da yarışlarında, Gastromen kasabanın atın sahibi şampanyaya ikram ediyorlar

Ankara 8 (Telefonla) — Beyin Millî Meclisi bugün İsmet İnönü başkanlığında toplandı.

KREM SAĞLAR

10 uncu yıl sayı: 8438

Ulama devri
Çiftçiye düşen mühim vazife

Cumhuriyet

İSTANBUL - CAĞALOĞLU

Pazar 19 Temmuz 1942

SAKA
BUGÜN

Berlin ve Kuybişef Büyük Elçilerimiz
Saffet Arıkanın Berlin, Cevad Açıkalının Kuybişef elçiliklerine tayini yüksek tasdika iktiran etti

Alman hard tebliği
Alman zirhlü kuvvetleri Rostof şehrini şarktan çevirdi

Çember içine alınan Ruslar imha edilmektedir

Motörlü askerler ve piyadeler Don nehrinin aşağı mecrasına kadar indiler

Donanmamızın çok acı bir kaybı
Atılay denizaltımız, Çanakkale Boğazında dalış talimi yaparken 38 mürettebat ile beraber battı

Atılayın kaybı
Yazan: Abidin Daver

Akademiyenin bayramı
60 ıncı yıldönümü töreni, dün Maarif Vekilinin nutkuyla başladı ve sergi açıldı

Ticaret Vekili Tayyare ile Adanaya gitti
Dr. Behcet Uz "Yiyecek maddeleri fiyatlarının yükselmeye sine meydan vermiyeyceğiz, diyor" Çocukların gıda ihtiyaçları da temin olunacak

Askeri vaziyet
Voroşilovgrad alınarak "Don", a varıldıktan sonra Rostof bölgesi de teccid edilmiştir. Şimdi Almanların Kırım'dan Simali Kafkasaya geçmeleri de mümkündür

Yazan: Emekli General H. Emir Erhilet

Atılayın aziz şehidleri

Ankara 28 (a.a.) — Başvekaletten tebliğ edilmiştir:
14 Temmuz 1942 tarihinde bir kaza neticesinde batan "Atılay" denizaltı gemisinde şehid olan 38 subay, erbaş ve erin isimlerini büyük bir acı ile bildiririz:

Şehid olanların ailelerine hükümetce kanuni yardım yapılacaktır.
Atılay denizaltı gemisi subayları:

Gv. Bsb. Sadeddin Gürcan	(1378)	Komutan	
Gv. Yzb. Sebati Tasöz	(1697)	2. no. komutan	
Gv. Tğm. Rauf Baykal	(1808)	Stajyer	
Mk. Yzb. Ahmed Türün	(1986)	Başçerkez	
Mk. Yzb. Adnan Erül	(1989)	Büncü çerkez	5 subay

Mk. Gd. Sb. Ahmed Atakan	erbaşlar:		
Gv. Bs. Gd. Hakkı Tezcanlı	İstanbul	(159)	
Gv. Gd. Cavus Nureddin Güvenc	İstanbul	(229/296	S. 14)
Mk. Bs. Gd. Ziya Lodos	Elazığ	(836/5919)	
Mk. Bs. Gd. Tahsin Doğaner	Karagümriük	(341/10	S. 76)
Mk. Gd. Üstevanus Salihuddin Nartman	İstanbul	(929/2062	S. 102)
Elektrikçi Bs. Gd. Necmeddin Samal	İstanbul	(834/2128	S. 410)
Mk. Gd. Üstevanus Cemaluddin Dincer	Eylab	(341/15	S. 81)
Elektrikçi Gd. Bascavus Fethi Yüceser	İstanbul	(934/2006	S. 360)
Elektrikçi Gd. Cavus İsmail Tuzay	Ankara	(929/2997	S. 195)
Elektrikçi Gd. Cavus Sabahuddin Yaral	Balıkesir	(885/2945	S. 423)
Telgraf Bageçkili Mustafa Sira	K. E.H.	(896/5927	S. 489)
Torpido Başçavus Hüseyin Coşkun	Traizon	(929/2639	S. 186)
Mk. Gd. Onbaşı Kemal Doğaner	Abschir	(932/2994	S. 394)
Gv. Gd. Onbaşı Hasan Sentina	İstanbul	(938/5007	S. 312)
Mk. Gd. Onbaşı Ali Rıza Beykıs	İstanbul	(941/5089)	
Elektrikçi Gd. Onbaşı Ağah Pirinay	Sivas	(941/5022)	
Telgraf Gd. Onbaşı İsmail İgih	İstanbul	(941/5022)	
	İstanbul	(941/5028)	18 erbaş

Atılay denizaltı gemisinde bulunan erast:			
929/1256	Samsunlu Mehmed Dilsad	Güverte onbaşı	
929/1723	Vakkıkeçirli Hasan Cemal	Makine	
929/1942	Ofis Salih Melmed	"	
941/ 222	Gelmezli Adem Hüseyin	"	Er
941/ 294	Kızırcalı Emin Eyüb	Güverte	
941/ 311	Erdekli Ahmet Husari	"	
941/3199	Rızeli Hüseyin İbrahim	"	
941/1226	Bürhaniyeli Osman Mustafa	Makine	
941/1345	Sürmeneli Mustafa Temel	"	
941/2076	Rızeli Ali Rıza Feray	Güverte	
941/4248	Tirebolulu Saban Hakkı	"	
941/4220	Avancaklı İsmail Dıyaz	"	
941/4282	Tekirdağlı Cemil İsmail	"	
941/2294	Girefeli H. Hü. Mehmed	Makine	
941/4265	Bartanlı Hüseyin Halil	"	
941/1516	Vakkıkeçirli Temel Yedigün	"	

18 er

Yiyecek satan bazı toptancı tacirler mahkemeye veriliyor

AKŞAM 50 TÜRK BÜYÜĞÜ

Büyük redaksiyonları... YALDIZ Karhanası

Sene 25 - No: 8643 - Hafta her yerde 8 kuruş... PERŞEMBE 12 Tevrislari 1943... Sahibi: Necmeddin Sadak - Neşriyat müdürü: Hikmet Feridun Es - Akşam Matbaası

Hükümetin aldığı tedbirler memleketi iyilik, genişlik getirecektir. Muvaffakiyetin yarısı vatandaşların iyi niyetine bağlıdır.

Her memleketin dünya harbinden doğma darlık, pahalılık, yoksulluk yamam bulmuş... Hükümetin aldığı tedbirler memleketi iyilik, genişlik getirecektir.

Fındıktan yağ ve küspe

Giresun'da fındık unu ekmeğe karıştırılıyor... Ankara 11 (A.A.) - Biz verdiğimiz malumatla göre, Tioaret ve kiliğinin fındıktan yağ ve küspe çıkarılması mevzuu... Fındıktan yağ ve küspe Giresun'da ekmeğe karıştırılıyor.

BU SABAHKİ TELGRAFLAR

Darlan Fransız kuvvetlerine "Ateş kes!," emrini verdi... Gl. Eisenhower Fransız donanmasını mütetik kuvvetlerine katılmağa davet etti... Londra 12 (A.A.) - Üç günlük bir mütetik müttefik kuvvetleri komandanı Gl. Eisenhower...

BU SABAHKİ TELGRAFLAR

Darlan Fransız kuvvetlerine "Ateş kes!," emrini verdi... Gl. Eisenhower Fransız donanmasını mütetik kuvvetlerine katılmağa davet etti... Londra 12 (A.A.) - Üç günlük bir mütetik müttefik kuvvetleri komandanı Gl. Eisenhower...

Varlık vergisi kanunu dün kabul edildi

Tüccar, büyük çiftçilerle akar sahiplerinden alınacak olan verginin esaslarını neşrediyoruz... Ankara 11 (Telefonla) - Meclis bugünki toplantısında, Bayraklı Şişli Sarayı'na naklen aklaştıran ana kanun tasarıları... Varlık vergisi kanunu dün kabul edildi.

Varlık vergisi kanunu dün kabul edildi

Tüccar, büyük çiftçilerle akar sahiplerinden alınacak olan verginin esaslarını neşrediyoruz... Ankara 11 (Telefonla) - Meclis bugünki toplantısında, Bayraklı Şişli Sarayı'na naklen aklaştıran ana kanun tasarıları... Varlık vergisi kanunu dün kabul edildi.

Varlık vergisi kanunu dün kabul edildi

Tüccar, büyük çiftçilerle akar sahiplerinden alınacak olan verginin esaslarını neşrediyoruz... Ankara 11 (Telefonla) - Meclis bugünki toplantısında, Bayraklı Şişli Sarayı'na naklen aklaştıran ana kanun tasarıları... Varlık vergisi kanunu dün kabul edildi.

Mihver Mısır'da 59 bin kişi kaybetti

B. Churchill dün Avam Kamarasında mühim bir nutuk söyledi... Londra 11 (A.A.) - B. Churchill, bugün Avam Kamarasında bir nutuk söylemiş... Mihver Mısır'da 59 bin kişi kaybetti.

Garp çölünde Sekizinci ordunun ileri hareketi devam ediyor

Londra 12 (A.A.) - Sekizinci ordunun ileri hareketi devam ediyor... Londra 12 (A.A.) - Sekizinci ordunun ileri hareketi devam ediyor.

İtalyanlar Korsika'ya asker çıkardılar

Londra 12 (A.A.) - Korsika adasının Basilya İtalyanlar asker çıkardılar... İtalyanlar Korsika'ya asker çıkardılar.

Gönül Cehennemi

Mebrure Sami'nin... İleri duygulu ve canlı buluşla hazırlanan bu eser, telif hakları... Gönül Cehennemi.

Gönül Cehennemi

Mebrure Sami'nin... İleri duygulu ve canlı buluşla hazırlanan bu eser, telif hakları... Gönül Cehennemi.

Gönül Cehennemi

Mebrure Sami'nin... İleri duygulu ve canlı buluşla hazırlanan bu eser, telif hakları... Gönül Cehennemi.

Gönül Cehennemi

Mebrure Sami'nin... İleri duygulu ve canlı buluşla hazırlanan bu eser, telif hakları... Gönül Cehennemi.

Gönül Cehennemi

Mebrure Sami'nin... İleri duygulu ve canlı buluşla hazırlanan bu eser, telif hakları... Gönül Cehennemi.

Gönül Cehennemi

Mebrure Sami'nin... İleri duygulu ve canlı buluşla hazırlanan bu eser, telif hakları... Gönül Cehennemi.

Yeni millî mücadelemiz!

ŞIK BAYANA ŞIK ŞAPKA TAİSA'da Mod Taisa, İstiklal Caddesi 99 Ankara Apt. 2 ncı kat

Cumhuriyet

İKTİSADİ YÜRÜYÜŞ Mermi... (Small text block)

19 uncu yıl sayı: 6619 İSTANBUL — CAĞALOĞLU Tarih ve mekânı: İstanbul - Posta kutusu: İstanbul No. 24 Perşembe 21 İkincikanun 1943

Başvekilin Mühim Beyanatı

“Türk milletinin tek bir arzusu vardır: Barış içinde kalmak. Türk toprağı taarruza uğrarsa millet bir tek insan gibi ayaklanacaktır,,

Varlık vergisi kanunu bütün şartlarla tatbik edilecektir

Türk milleti ve köylüsü, ezici yükleri asırlarca tek başına çekmiş, fedakârlık taleplerine mercede mukabele etmiştir

Rus taarruzları etrafında düşünceler

Şark cephesinde durum... (Small text block)

Yalnız bir takım kimseler

Hükümetin müracaatlarına kulak tıkamış ve geçen yıl gösterilen serbestliği ve güveni suistimal etmiştir

Bu memleket tarafından gösterilen misafirperverlikten faydalanarak zengin oldukları halde ona karşı bu nazik anda vazifelerini yapmaktan kaçacak kimseler hakkında bu kanun bütün şiddetle tatbik edilecektir.

Londra 20 (aa) — 11 seneler önce... (Small text block)

Başvekilin İktisat Bakanı

Parlak bir jübile

Prof. M. Ali Aynî'nin 74 üncü yıldönümü dün Eminönü Halkevinde kutlandı

Eminönü Halkevinde Prof. M. Ali Aynî'nin doğum günü kutlamaları

Kıymetli Kâmil... (Small text block)

Şilî hükümeti de

Nihayet Mihverle siyasi münasebetlerini kesti

Batılılar 20 (aa) — Polonya... (Small text block)

Karar ilan edildi... (Small text block)

Mihverin... (Small text block)

Vergi müddeti bitti

Varlık vergisinin yitimi... (Small text block)

Alman uçakları... (Small text block)

Dün sabah Londra bölgesine hücum ettiler... (Small text block)

Londra 20 (Bodra) — Saat 13.45... (Small text block)

Bozdağda alıngın birdirilen tehlikeler... (Small text block)

8 inci ordu Homs bölgesine girdi... (Small text block)

Trablus şehrine 50 Km. kaldı, Mihverin askerlerini gemilere bindirmeğe başladığı söyleniyor... (Small text block)

Londra 20 (aa) — Bu... (Small text block)

Trablus 50 kilometre kaldı... (Small text block)

Genel Kurul'un... (Small text block)

Genel Kurul'un... (Small text block)

Sark cephesindeki mevzilerde...

Rus ordusu Rostov'u arkadan çevirmek istiyor

Harkof - Rostov, Moskova - Rostov demiryollarının birleştiği mühim bir demiryolu kavşağı tehdit altında bulunmaktadır... (Small text block)

Alman harp tebliği... (Small text block)

Stalingrad bölgesinin müdafileri... (Small text block)

Büyük yoksuzluklara rağmen düşman hücumcularını püskürtüyor... (Small text block)

İlmen gölü civarında çevrilen bir Rus grubu tamamen imha edildi... (Small text block)

Berlin 20 (aa) — Alman Ordusu... (Small text block)

Berlin 20 (aa) — Alman Ordusu... (Small text block)

1943
eçce
ajanda defterleri
KATILIM ÇIKARILMAYIŞI

19 uncu yıl sayı: 6620

Cumhuriyet

İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Tahvil ve nakitli adresi: Cumhuriyet, İstiklal, Paşa Kırhanı, Lüzumlu No. 38
Talefi: Bayraklar: 2208. Tahvil beyaz, 2428. İktis ve Hukuk kısmı 2428-2429

Cuma 22 İkincikanun 1943

Büyük Rus edibi Tolstoy'un
**SERGE
BABU**
İhtilal romanı. Hükümetin...
Talefi 18 kuruş
Ahmet Halit Kırmızı

Varlık vergisini vermiyenler

On yedi kişiden mürekkep ilk kafile dün gece toplama kampına sevkedildi

Haciz muamelelerine de dün başlandı

Varlık vergisi vermeyenlerle evlerinde ve mahallerinde haciz muameleleri yapıldı

**Saracoğlunun
bir demeci**

- 1 -

Süveyş Afrika hareketinde vesiciler. Hükümet emri alın bir hafta müddetli kılığ.

8 inci ordu dün Homs ve Tarhunayı zaptetti

**Rommel ordusu Tunus hududuna doğru
çekiliyor - Tunustaki Mihver ordusu da
Rommel'in ric'at yolunu açmağa çalışıyor**

**İngilizlerin
sol kanadı**

HALKIN GÖZÜ
HALKIN KULAĞI
HALKIN DILI

Sayfa 13 — No. 4479

Son Posta

PERŞEMBE 28 İKİNCİKANUN 1943

İdare işleri telefonu: 20203

Fiyat 8 kuruş

Ruzvelt - Çörçil mülâkatı

M. Ruzvelt konferansı "şartsız teslim toplantısı," olarak isimlendirdi

**M. Çörçil diyor ki: "Konferansın
neticeleri müttefik kıt'aları
zalere doğru koşturacaktır,"**

Taymisse göre Kazablânkada yapılan görüşmelerin belli başlı mevzuunu işgal altındaki Avrupaya yapılacak taarruz teşkil etmiştir

**Berlinde
akisler**

Vaşington 27 (A.A.) — Aşağıdaki tebliğ, 27 Sonkânun Çarşamba günü «Greenwich saatleri» saat 2 de, Fransız Faunası Ka-

Varlık vergisini ödemiyenler

İlk kafile dün akşam Aşkaleye yollandı

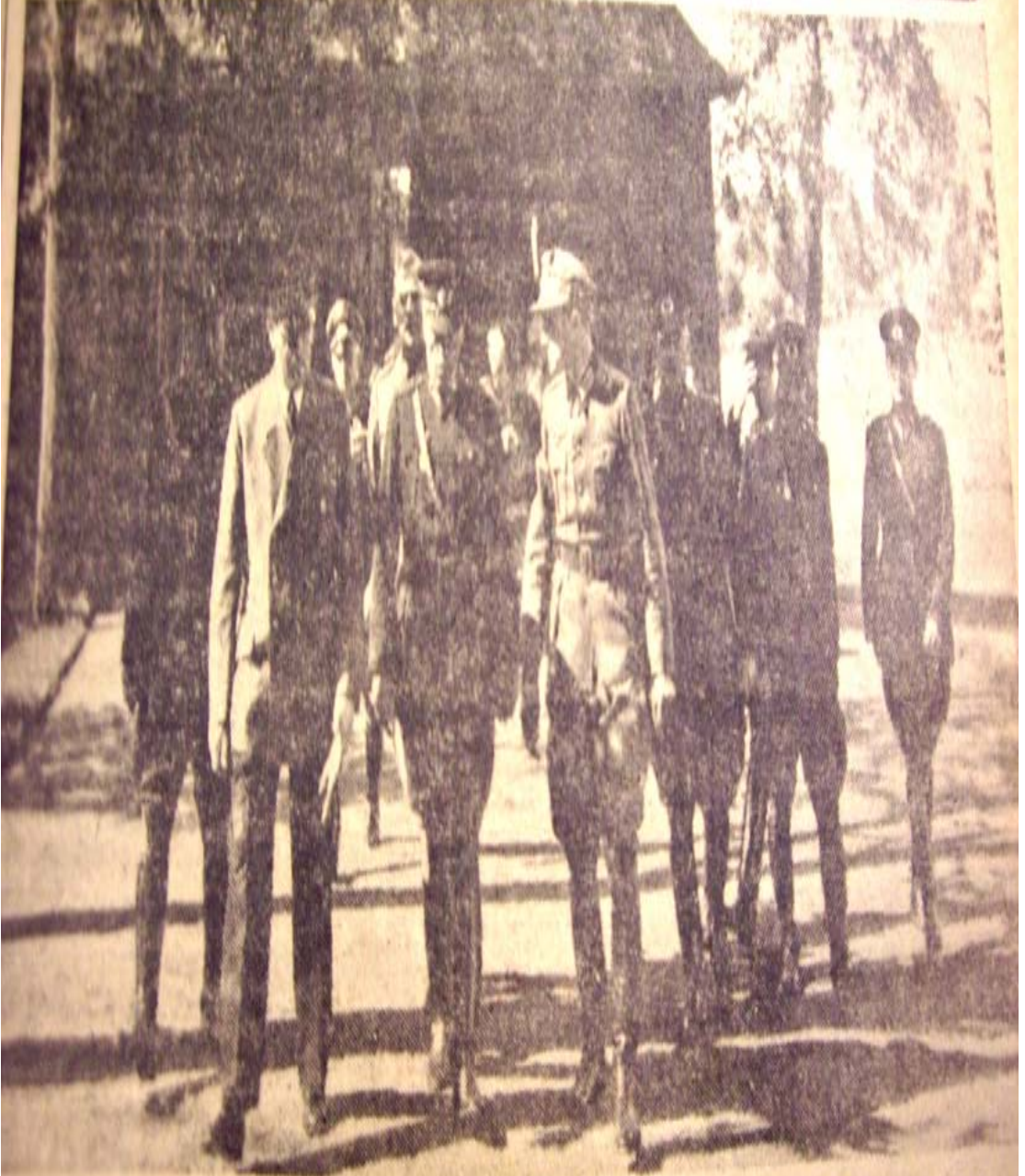
Kafile azalarından ikisi son dakikada 497,000
lira tediye ederek serbest bırakıldılar

Aşkale yolcuları tıbbi Uludağ seyahatine
çıkarmak gibi giyinmişlerdi. Ayaklarında golf
pantolonları gözlerinde kar gözlükleri vardı

Vagon penceresinden duyulan ses: "Kuzum, möşö Alber, para meselesini çabuk bitir, belki Ankaradan dönerim!.."

Askerî heyetimiz Hitlerin nezdinde

Fotoğraf, geçenlerde Almanyayı ziyaret eden askerî heyetimizin Alman Devlet Şefi Her Hitler tarafından kabulü sırasında alınmıştır. Führerin solunda Orgeneral Toydemir görülmektedir.

20 nci yıl sayı: 6841 31 Ağustos 1943

30 Ağustos Bayramımız

Dün yurdun her yerinde müazzam törenlerle kutlandı - Yeni Harbiye mezunları şanlı orduya iltihak ettiler

Bulgar mukadderatı hakkında

Bulgar Kralı Mihail III. Bülge'nin dünya tarihinde ilk defa bir adamın adı ile anılması büyük bir başarıdır. Çünkü Kralın kışkırtıcı politikaları, ona ve oğluna büyük zararlar getirmiştir. Oğlunun bir kâşif olması ve kendisi de bir kâşif olması, onun için büyük bir başarıdır. Çünkü Kralın kışkırtıcı politikaları, onun için büyük zararlar getirmiştir. Oğlunun bir kâşif olması ve kendisi de bir kâşif olması, onun için büyük bir başarıdır.

Dün Tahsinde yapılan büyük geçit resiminde piyade ve süvarilerimiz geçerken...

Ankara ve İstanbul'da yapılan merasim

Geçit resimleri çok parlak oldu - Harb okulunu bitiren genç subaylarımıza diplomaları verildi

Bulgaristanda durum

Başvekil, İzmirde, zaferin eşsiz manalarını anlattı

Saracoğlu dedi ki:

"Hepimiz emniyet ve itimadla işlerimize devam edebiliriz,"

"Çünkü harb meydanlarında, politika sahnelerinde, idare alanlarında at oynatmasını pek iyi bilen bir hahramın kumandanı altındayız. Bu kahraman İsmet Paşanın yarattığı İnkıdardır."

Cumhuriyet

20 nci yıl sayı: 6842 Çarşamba 1 Eylül 1943

Millî Şef Orduya Güvenini Bildirdi

Mareşalin verdiği cevap

"Ordularımız icabında büyük şevkle her vazifeyi başarmaya hazırdır,"

Mükemmel bir Avrupalı arıyorum

Ayrıca şunu da söyleyeyim ki, bu mükemmel Avrupalıyı arıyorum. Çünkü ben de bir Avrupalıyım ve ben de mükemmel bir Avrupalıyı arıyorum. Çünkü ben de bir Avrupalıyım ve ben de mükemmel bir Avrupalıyı arıyorum.

Cenubî Italyaya bir çıkarma denemesi

Berline göre teşebbüs akim kalmış - Müttefikler Akdenize büyük kuvvet yığıyorlar - Bulgaristan sahilleri tahkim ediliyor

Büyük Başbakanlık Reisimiz İsmet İnönü

Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak

İçişleri bakanlığı tarafından hazırlanan fotoğrafın silâh ve silahları ile beraber...

MEMDUKAT FARMASI T. A. S. den
PALTOLUK
Çesitlerimiz Geliştirir.
Bunu ihtiva edenler için her
günümüzde tavsiye ederiz.

Cumhuriyet

20 nci yıl sayı: 6971
İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Tehzib ve matbuat idaresi Cumhuriyet, İstanbul — Posta kutusu: İstanbul No. 248
Tefakül Numarası: 2238. Tefakül Numarası: 2429. İktisadi Numarası: 2429. 2429

İŞLETME
İktisadi Hukukun ve İşletmenin
Matbuatı
2 defa ayda bir çıkarılır ve her hafta
kullanılır.
ÇIKTI
Her hafta bir defa çıkarılır.
Kısmi, tamam ve her hafta
kullanılır.

Mr. Fevzi Çakmak Yaş haddi sebebiyle tekaüd olarak dün muvazzaf ordudan ayrıldı Millî Şefin Mareşala mektubu

Roosevelt'in mesajı

Amerika Cumhuriyeti Başkanı Roosevelt'in bugün Amerika'da yaptığı konuşma, dünya meseleleri hakkında önemli noktalar üzerinde durmuştur. Roosevelt, Amerika'nın dünya barışını korumaya çalışacağını ve bu amaçla her türlü önlemleri alacağını bildirmiştir.

Orgeneral Kâzım Orbay Genelkurmay Başkanı oldu

Mareşal, Milli Şefi ziyaretle kendilerine veda etti ve tazimlerini bildirdi

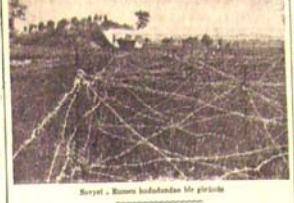
Büyük Türk kumandanı Onun hayatı hep zafer ve şeref doludur

İstiklâl Harbinin bütün zaferlerinde büyük hissesi vardır. O aynı zamanda bugünkü Türk ordusunun teşkilâtçısı ve hocasıdır.

Mosyr'deki Alman hatları da yarıldı

Alman mukavemetinin arttığı görülüyor

Moskova Almanların Bug nehri sahillerine büyük takviyeler getirdiklerini bildiriyor

KızılorduRumanyaya 73 Km. mesafede

Büyük bir başarıyla ilerleyen kızıl ordu, şimdi Rumanya sınırına yaklaşmıştır.

Moskova 12 (A.İ.) — (Soyuz) Moskova 12 Moskova'da Alman hatları da yarıldı. Alman mukavemetinin arttığı görülüyor. Moskova Almanların Bug nehri sahillerine büyük takviyeler getirdiklerini bildiriyor.

Almanyada üç saat süren "hava meydan muharebesi,"

İngilizler «64 uçak kaybettik. 100 uçak düşürdük» diyorlar. Almanlar ise 137 uçak düşürdükleri iddiasındalar!

"Lenin ve Türkiye," Meşhur bir Rus muharririnin yazdığı makale

Moskova 12 (A.İ.) — (Soyuz) Moskova 12 Moskova'da Alman hatları da yarıldı. Alman mukavemetinin arttığı görülüyor. Moskova Almanların Bug nehri sahillerine büyük takviyeler getirdiklerini bildiriyor.

Bulgaristanda sivil seferberlik

Sofyada fevkalade tedbirler alınıyor

Bulgaristan'da sivil seferberlik ilan edildi. Sofyada fevkalade tedbirler alınıyor.

Ciano ve arkadaşları nasıl kurşuna dizildiler?

İtalyan dış bakanı Ciano ve arkadaşları kurşuna dizildi.

Ali İhsan Sâbis davaları dün karara bağlandı

Ali İhsan Sâbis davaları dün karara bağlandı.

Vilâyetten paralarını istiyen deliler çoğalıyor

Vilâyetten paralarını istiyen deliler çoğalıyor.

Ali İhsan Sâbis davaları dün karara bağlandı.

NADİR NADİ

ÖLÜNMEZ

Ahı sonunda herk... 20 nci yıl sayı: 6972

Cumhuriyet

İSTANBUL - CAĞALOĞLU

Telgraf ve mabuk... Cuma 14 İkincikânun 1944

C. H. P. Kupast BOKS MAÇLARI

BeYOĞLU Halkevinde

Kâzım Orbay Ordumuzun yeni Genel Kurmay Başkanı

Devlet bugün ondan daha liyakatli ve tecrübeli bir generali Genelkurmay Başkanlığına seçemezdi

Şeref ve feragatin timsali olan büyük asker

Çok zeki, çalışkan ve kudretli bir kumandan

Yazan: Emekli General H. Emir Erkilet

Kasım gıllü... 20 nci yıl sayı: 6972

Genelkurmay Başkanlığına seçemezdi... Şeref ve feragatin timsali olan büyük asker

Orbay Kâzım Orbay

Alman mukabil taarruzları

650 kilometrelik bir cephe boyunca Almanlar yer yer taarruza başladılar

Sovyetler Kirovograd batısında yeni bir yarma için çok büyük kuvvetlerle hücum ediyorlar

Moskova 12 (İSA) - Sovyet birlikleri... Kirovogradta, Sovyetler cephesinde...

Kirovogradta Sovyetler cephesinde...

"Refah," davası Maznunların hepsi beraet ettiler

Şilep, harici bir infialk tesirile battığından maznunların mes'uliyeti görülmedi

Maznunların hepsi beraet ettiler

Ahıska 12 (Türk) - Ahıska mahkemeleri... Şilep, harici bir infialk tesirile battığından...

Kira ihtikârı Adliyeye müracaatlar gittikçe artıyor

540 liralık gayrimenkulü 3500 liraya kiraya verenler var

Ciano'nun idamı emrini Berlinin verdiği bildiriliyor

Kont Ciano muhakeme esnasında ağılağı Edda Mussolini kocasını affettirmek için babasına müracaatlerde bulundu

Ciano'nun idamı emrini Berlinin verdiği bildiriliyor

Nitrogliserin ve Fosfor yağmuru altında Hamburg

Almanyadan kaçıp İsveç, Danimarkaya sığınanlar şehrin uğradığı felâket hakkında neler anlatıyor?

Nitrogliserin ve Fosfor yağmuru altında Hamburg

Zelzeleye karşı tedbirler

Kanun projesi Vekiller Heyetine yollanıyor

Zelzeleye karşı tedbirler

Bekârik vergisi hakkındaki kanun lüghası

Ahıska 12 (Türk) - Tragedi... Bekârik vergisi hakkındaki kanun lüghası

Yeni - İstanbul yikâhları... Bekârik vergisi hakkındaki kanun lüghası

KIZIL OLUM
Yeni HİRBAN ÇINAR
Bu kitabı 10 ve 15 kuruşta
kütüphaneleri satın alabilirsiniz.
Fiyat 10 kuruş
GÜVEN YATIRIMI
1st. Cephelerinde Sayı No. 18

Cumhuriyet

İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Telgraf ve telefon adresi: Cumhuriyet, İstanbul — Posta kutusu: İstanbul No. 364
Telefon Numaraları: 2298, 2407, 2408, 2478, 2479, 2480 ve 2481
Pazarlığı: 6 Mart 1944

Resmî
Sevdiremeyen Adam
Bu kitabı 10 kuruşta satılır. Her
numarası için 10 kuruş posta ücreti
ve nakit ile her hafta her hafta
satılır. Fiyat 100 kuruş.
BERKALP KİTAPÇISI — ANKARA

Türkiyeye gönderilen harb malzemesi

*Londra gazeteleri, sevkiyatın
kesilmesi etrafındaki
neşriyata devam ediyorlar*

Sulhlerin talihi

Harbinin akabini kavret ve
tadını tatmak için, sulhlerin
talihi harbinin akabini
yoluna ve sevgi yoluyla ve şüphesiz
buldur.

Zaten, vatanın yeri bir yavaşlıkta, O
günlük savaşın taraflarından sadece ve
sadece bir tarafın. Zaten harbinin o,
İnan, sulh savaşlarının sonuçlarıdır. Harb-
inde sonuç ve talih, aynı şekilde
kaldı gitti; fakat, dışarıdan ve dışarı
para olarak sonunda sonuç katılmam
İnan gülmeye başlar, fakat, aynı şekilde
savaşın sonucu bir takım parçalarıdır,
ve aynı şekilde, ve en sonu da en,
savaşın sonuçlarıdır.

Fakat, aynı şekilde, aynı şekilde, aynı şekilde
kaldırılar aynı şekilde, aynı şekilde, aynı şekilde

Ortaşarkta İktisadi rekabet

**Petrolların işletil-
mesi için muazzam
bir plan hazırlandı**

Boston 5 (L.P.R.) — Christian Monitor
Bürosunun Kibire muhabiri yazıyor:
Harb sonrası, Ortaşarkta İngilizler
ile Amerika arasında bir anlaşılabilir
birlik olduğu hakkında devran eden bir
belirli konuşmalar, Kibirede kalı şüphesiz
yabancılaşmışlar. Ancak burada harbin
başta her şeyi sonuçlarının etkisiyle
Bürokratları arasında olduğu bir durum,
da bulunulmaktadır.

Ortaşarkın en yüksek malîyetli, İn-
gilizler ile Amerika arasındaki iktisadi
güçlüğü bir anlaşma müzakeresi ol-
duğuna inanılmaktadır.

Bunun yanında her İngilizlerin Or-
taşarkta petrolün Amerika'dan fazla
ihtiyacı olduğu malûumdur. Bununla
birlikte İngilizler her türlü işlemleri gün
gün Ortaşarkta iktisadi güçlerini
Amerikalılara aynı seviyeye getir-
mektedirler.

Amerikalı iktisadi ekipmanlar, İngilizle-
rin bir iktisadi ekipmanlarına devam eden
ekipmanları elde etmiş olduğu söylen-
mektedir. Bu, her iki taraf için de işleri
sürdürme ve Amerika ile İngiliz-
lerin arasında meydana gelen bir işlemler
den dolayı önem kazanmıştır.

Bu, İngiliz - Amerikan birliği bir işlemler
maliyetleri diğer bütün işlemler rekabet-
leri her taraf için aynı şekilde olacaktır.
Ancak, aynı şekilde, aynı şekilde, aynı şekilde
İttihada aynı şekilde, aynı şekilde, aynı şekilde

Kudüs'te savaş maddeleri, Almanların kurbanları Kudüs'te geçireceklerdir

Kızılordu umumî bir taarruza geçti!

**Ruslar, 180 kilometrelik bir cephe üzerinde
ileriyerek 5 şehir ve 500 meskûn yer zaptettile**

Moskova 5 (A.S.) — Bakanlar Meclisi
Stalin'in başkanlığında, Zülova'nın
başlığında, aynı şekilde, aynı şekilde, aynı şekilde
İttihada aynı şekilde, aynı şekilde, aynı şekilde

Finlere

20 nci yıl sayı: 7071

İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Telgraf ve mektup adresi: Cumhuriyet, İstanbul — Posta kutusu: İstanbul No. 349
Telefon Dağınıkleri: 3238, Takbir: 3493 İktisat ve Malîye: 3493 İktisat ve Malîye: 3493

Cumartesi 22 Nisan 1944

KURBAN
TENE ÇIYI İN BURCU
Dünya
YENİ ADAM

Müttefiklerimize krom vermeğe devam edeceğiz

Mihver memleketlerine olan sevkiyat dün durduruldu

Krom için aldığımız karardan sonra...

İngiliz gazetelerinin neşriyatı ve Alman hariciyesinin mütaleası

Kararın haricindeki akisleri

Times gazetesi yazdığı başmakalet

Anadolu Kavağına bomba atan uçak

Vak'a geceyarısı oldu, hüviyeti meçhul uçak Sütlüce ile Yuşatepesi arasına yangın ve infilak bombaları attıktan sonra derhal uzaklaştı

Döviz kaçakçıları bugün

İkinci cephe

Kuvvetli pekelerinin yakından bakıları (Ağrı'da saldırı oldu) Kamlaya Mühlîşâhîde sermâ Millet Kamlaya Mühlîşâhîde mevvelî velîlî Celâl, gündük memurlarından Enin Deyre Halkın okıl mîlîlî İlek / Sorayn, İktisat şîrânda Morko Harem kılıbı Ase, şîrâ Mühlîşâhîde

20 nci yıl sayı: 7081

İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Telgraf ve mektup adresi: Cumhuriyet, İstanbul — Posta kutusu: İstanbul No. 349
Telefon Dağınıkleri: 3238, Takbir: 3493 İktisat ve Malîye: 3493 İktisat ve Malîye: 3493

Salı 2 Mayıs 1944

Cumhuriyet

Vali, halkı ikaz ediyor!
İstanbul göklerinde meçhul uçaklar

Başvekil Bursaya geliyor

İkinci cephe

Tecrübe çok muvaffakiyetli oldu,,

Meçhul bir tayyare daha!

Dün İstanbul üzerinde uçarken yere inmeğe mecbur edildi!

Tayyare uçaksavar bataryalarımızın siddetli ve isabetli ateşi karşısında istikamet değiştirerek bocaladı, nihayet Yeşilköye indi

Genelkurmay Başkanı Türk Hava Kurumunda

İngiltere ile ticaretimiz geliyor

Tam saat 22 de şehir derin bir karanlığa gömüldü

Proje kütörler İstanbul semasını tararlarken muhtelif ekippler de faaliyetine geçtiler

Sinir

20 nci yıl sayı: 7085

İSTANBUL — CAĞALOĞLU
Telgraf ve mektup adresi: Cumhuriyet, İstanbul — Posta kutusu: İstanbul No. 349
Telefon Dağınıkleri: 3238, Takbir: 3493 İktisat ve Malîye: 3493 İktisat ve Malîye: 3493

Cumartesi 6 Mayıs 1944

Cumhuriyet

Dün geceki pasif korunma denemesi

Valinin beyanlatı: "Tecrübe çok muvaffakiyetli oldu,,

Meçhul bir tayyare daha!

Dün İstanbul üzerinde uçarken yere inmeğe mecbur edildi!

Tayyare uçaksavar bataryalarımızın siddetli ve isabetli ateşi karşısında istikamet değiştirerek bocaladı, nihayet Yeşilköye indi

Genelkurmay Başkanı Türk Hava Kurumunda

İngiltere ile ticaretimiz geliyor

Tam saat 22 de şehir derin bir karanlığa gömüldü

Proje kütörler İstanbul semasını tararlarken muhtelif ekippler de faaliyetine geçtiler

Sinir

Genel Manzara

21 inci yıl Sayı: 7109

İSTANBUL — ÇAĞALOĞLU

Telgraf ve matbuâ adresi: Cumhuriyet, Mısır — Posta kutusu: İstanbul No. 38
Yüksek Binası: 2206, Telgraf: 2478, İstasyon ve Mısır: 2028, 2029

Salı 30 Mayıs 1944

AHMED HALİD KİTAPÇI

Meclisten Kahraman Orduya Selâm

Meclis dün bütçe müzakerelerini bitirdi, Başvekil bu münasebetle güzel bir nutuk söyledi

Başvekilin nutku

"Gerek Meclis, gerek Hükümet ordudan hiç bir şeyi esirgemedi,"

Genel manzara

Bir tarafı meclis, diğer tarafı hükümet, her iki taraf da ordudan hiç bir şeyi esirgemedi. Meclis, bütçe müzakerelerini bitirdi. Başvekil bu münasebetle güzel bir nutuk söyledi. "Gerek Meclis, gerek Hükümet ordudan hiç bir şeyi esirgemedi," dedi.

Başvekil: "Bir taraftan hırsız ve ahlâksızları daha sert cezalandırmak için tedbirler ararken, diğer taraftan namus ile çalışan memurlarımıza yardıma koşacağız," diyor

Fesadçılara karşı..

«Yurdumuzu hür insanların hür vatanı olarak yaşatmakta devam edeceğiz. Yalnız bu hürriyet hiçbir vakit 31 marta götürecektir hürriyet olmayacaktır»

Türkiye ve harb

Müttefik başının yeni nesriyatı

Binbaşı Eliot diyor ki: Türkler şimdi harbe girerlerse çok iyi neticeler temin edebilirler

Millî Müdafaa bütçesi

Millet Meclisi dün bütçeyi alkışlarla kabul etti

Bundan başka Ziraat bütçesi de müzakere ve kabul olundu

Suriyenin istiklali

PERŞEMBE
 3
 AKIŞIĞI
 3 9 4 4
 5 KURŞUS

ULUS'un abone ücretleri
 Yıllık abone ücreti 1000
 Yıllık abone ücreti 500
 Yıllık abone ücreti 250
 Yıllık abone ücreti 125
 Yıllık abone ücreti 62,5

ULUS
 ADIMIZ ANDIMIZDIR

Hükümet tarafından yapılan teklifin Büyük Millet Meclisinde 411 reyin ittifakiyle kabulü üzerine

Almanya ile olan münasebetlerimiz dün gece yarısından itibaren kesildi

Harpden önceki ve sonraki siyasi hadiselerin bir tarihçesini yapıp hükümeti bu karara almaya sevkeden sebepleri anlatan **Başvekilimiz dedi ki:**

bu karar harp kararı değildir harp kararına münkalip olup olmayışı karşı tarafa bağlıdır

Bu karar muhakkak ki tarihi ve büyük bir karar olacak ve vatanın hürriyeti ve selâmetine yarayacaktır

Büyük Meclisin dünkü kararı

Faith Rifa ATAY
 İngiltere, Amerika ve diğer devletlerle Almanya ile olan münasebetleri kesilmesini istediğini bildiren bir kararın alınması üzerine Meclis, 411 reyin ittifakiyle, harp kararına münkalip olup olmayışının karşı tarafa bağlı olduğunu bildirdi.

Büyük Millet Meclisinin Abdülhalik Rıza'dan müzakereyle yapılan oturumunda Harp-kararı ile Harpimiz Üstün Şikâri Sarıoğlu başkanlığında toplanmıştı.

Büyük Millet Meclisinin dünkü toplantısının fotoğrafı toplanma anında çekilmiştir.

Büyük Millet Meclisinin dünkü toplantısında

B. Ali Rıza Tarhan Müstakil Grup adına kararı tasvibetti

B. Mümtaz Ökmen vezir bir hitabe ile, verilen kararın saiklerini izah etti

Başka halpler de heyecanlı demerler yapılar

B. Ali Rıza Tarhan **B. Mümtaz Ökmen**

Türkiye'deki Almanlar hareketi hazırlanıyor

İzmir'deki Alman Konsoloshanesinde dün çıkan bir yangın söndürüldü

Başvekilimiz gazetecileri önüne kabul etti

Mustafa Kemal Atatürk, Başvekilimiz İsmet Paşa ile diğer devlet bakanları.

YURT
 Mustafa Kemal Atatürk, Başvekilimiz İsmet Paşa ile diğer devlet bakanları.

YURT
 Mustafa Kemal Atatürk, Başvekilimiz İsmet Paşa ile diğer devlet bakanları.

YURT
 Mustafa Kemal Atatürk, Başvekilimiz İsmet Paşa ile diğer devlet bakanları.

Türk - Alman siyasi ve iktisadi münasebetleri kesildikten sonra Avam Kamarasında M. Churchill'in Türkiye hakkındaki demeci

Avam Kamarasında M. Churchill'in Türkiye hakkındaki demeci

İngiliz Başbakanı M. Churchill

Tokyo Büyük Elçimiz bugün hareket ediyor

Besir Birliği Merkez Heyeti

ALBAYRAK HUBUBAT UNLARI
 PİRİNG VE HUBUBAT UNLARI
 Albayrak Hububat Unları, Pirıng ve Hububat Unları, Albayrak Hububat Unları, Pirıng ve Hububat Unları.

BATDA MUHAREBE KIZIŞTI

Japonya ile siyasi ve iktisadi münasebetleri kestik

Meclis, Hariciye Vekilinin nutkundan sonra ittifakla bu kararı verdi

Sarr kesiminde çok kanlı muharebeler oluyor

Yedinci Amerikan ordusu Alman toprakındaki kitalarını geri çekti

Üçüncü Amerikan ordusu Belçika'da Ardennes'lerde ileri hareketine devam ediyor

Kuvvet politikası, kuvvete dayanan siyaset

Amerika'da bu gazeteyle ilgili olarak Roosevelt, Avrupa'da kuvvet politikasını ve diğer konuları tartıştı. Hariciye Vekilinin nutkundan sonra Meclis, Hariciye Vekilinin nutkundan sonra ittifakla bu kararı verdi.

Japonya'ya yeni akınlar

Osaka ve Nagoya bombardmanı edildi

Amerikalılar Mindoro adasında 2 noktaya daha çıkıyor

Yeni Alman taarruzu

Alman telbizi

3 büyük müttefik arasında ihtilaf şaviaları

M. Roosevelt "Esesta anlaşma vardır, teferrihatta ihtilaf olamaz" diyor

Üçer konferansı şubatın başında toplanacak, bunu Amerika Hariciye Nazirinin ve birleşmiş milletlerin toplantıları takip edecek

Türkiye'nin müttefikler davasına hizmetleri

Sofya'daki harb suçlarının muhakemesi esasında meydana çıkan noktalar

3 mülhim toplantı

Doktorların ihtisas vesikaları

Arşak 4 (A.A.) - Müstakim

Alman telbizi

Alman telbizi

Alman telbizi

Alman telbizi

Alman telbizi

15 Ocak (Kânunusani) 1945

DEMİRYOLU TAHVİLLERİ ALINIZ %5 FAİZ VE İKRAMİYE

VURDU DEMİR AĞLARLA ÖRER VE PARANIN İŞLETİR!

95 LIRAYA 100 LİRALIK TAHVİL

15 / 1 / 1945 _ 31 / 1 / 1945

AYLIK ANSİKLOPEDİ

Sekizinci Sayı çıktı

Otorite tarafından yazılmış bugüne ve güne ait yirmi altı bend.

Eski sayılar pek azalmıştır. Koleksiyonunuzu tamamlayınız.

EN LÜKS GÜZELLİK MÜSTAHZARATI

Krem - Tonik - Far -
Pudra - Makiaj
Silen Sül

Başlıca mağazalarda satılır.

3. ÜNCÜ TERTİP MİLLÎ MÜDAFAA TAHVİLLERİ %7 FAİZ

95 Liraya 100 Liralık Tahvil

15 / 1 / 1945 _ 31 / 1 / 1945

SUMERBANK İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesinden:

İhracata elverişli, kaskan veya vigogne ipliği imaline salım muhtelif bot ve cins

Gömlekış

BİRİNCİ SINIF GÖMLEKÇİ
Tel: 20096 Sirketci

İstanbul Belediyesi İlanları

Tahmin bedeli İlk teminatı

İstanbul Levazım Amirliği İlanları

Milivere Karşı Harbe Girdik

Millet Meclisi dünkü tarihî toplantısında Almanya ile Japonyaya ilânharb kararını oy birliğiyle verdi

Millet Meclisi dünkü toplantısında oy birliğiyle miliverlere karşı...

Birleşmiş Milletler beyannamesine katıldık, San Francisco dünya nizami konferansına gideceğiz

Başbakan ve Hariciye Bakanının söylevleri

Şükrü Saracoğlu: "Hükümetiniz bu kararını Türk milletine büyük faydalar temin edeceğine candan kanidir," dedi

Dünkü tarihî toplantıda hatibler neler söylediler?

"Yarının nasıl olacağını bugün vereceğimiz karar tayin edecektir?,"

Tarihi karar

Birleşmiş Milletler dünkü tarihî toplantısında...

«Bu harbe saldırganın tehdit, vaid ve hilelerine rağmen Türkiye sağlam bir kale gibi cesaretle...

«Biz bu harbe saldırganın tehdit, vaid ve hilelerine rağmen Türkiye sağlam bir kale gibi cesaretle...

Batı cephesinde

Dokuzuncu Amerikan ordusu büyük bir taarruza başladı

Ankara 23 (D.G.) — Alman ve İngiliz kuvvetleri...

Poznan düştü

Kızıldoru şehirde 23000 esir aldı, 584 top, 35 zırhlı tren, 32 tank; 3260 kamyon ele geçirdi

Mareşal Stalin'in iki günlük emri

Başbakanla Hariciye Bakanı dün Millet Meclisine...

Ankara 23 (D.G.) — Başbakan ve Hariciye Bakanının...

Millet Meclisinin kararı

Ankara 23 (S.A.) — Büyük Millet Meclisi, dün gece...

«Biz bu harbe saldırganın tehdit, vaid ve hilelerine rağmen Türkiye sağlam bir kale gibi cesaretle...

«Biz bu harbe saldırganın tehdit, vaid ve hilelerine rağmen Türkiye sağlam bir kale gibi cesaretle...

Ankara 23 (D.G.) — Alman ve İngiliz kuvvetleri...

Ankara 23 (D.G.) — Alman ve İngiliz kuvvetleri...

Konferansın neticeleri

Amerika Hariciye Bakanı beş neticeden bahsediyor

Fransa istediği izahatı aldı, Hariciye Bakanı Londraya gidiyor

Moskova 23 (S.A.) — Moskova'da...

Şükrü Saracoğlu

Kararımız etrafında

İngiliz muhtırası, Birleşmiş Milletler konferansına...

Ankara 23 (D.G.) — Birleşmiş Milletler...

Ankara 23 (D.G.) — Birleşmiş Milletler...

Kararımızda bizi takip edecek devletler

Londra 23 (S.A.) — Birleşmiş Milletler...

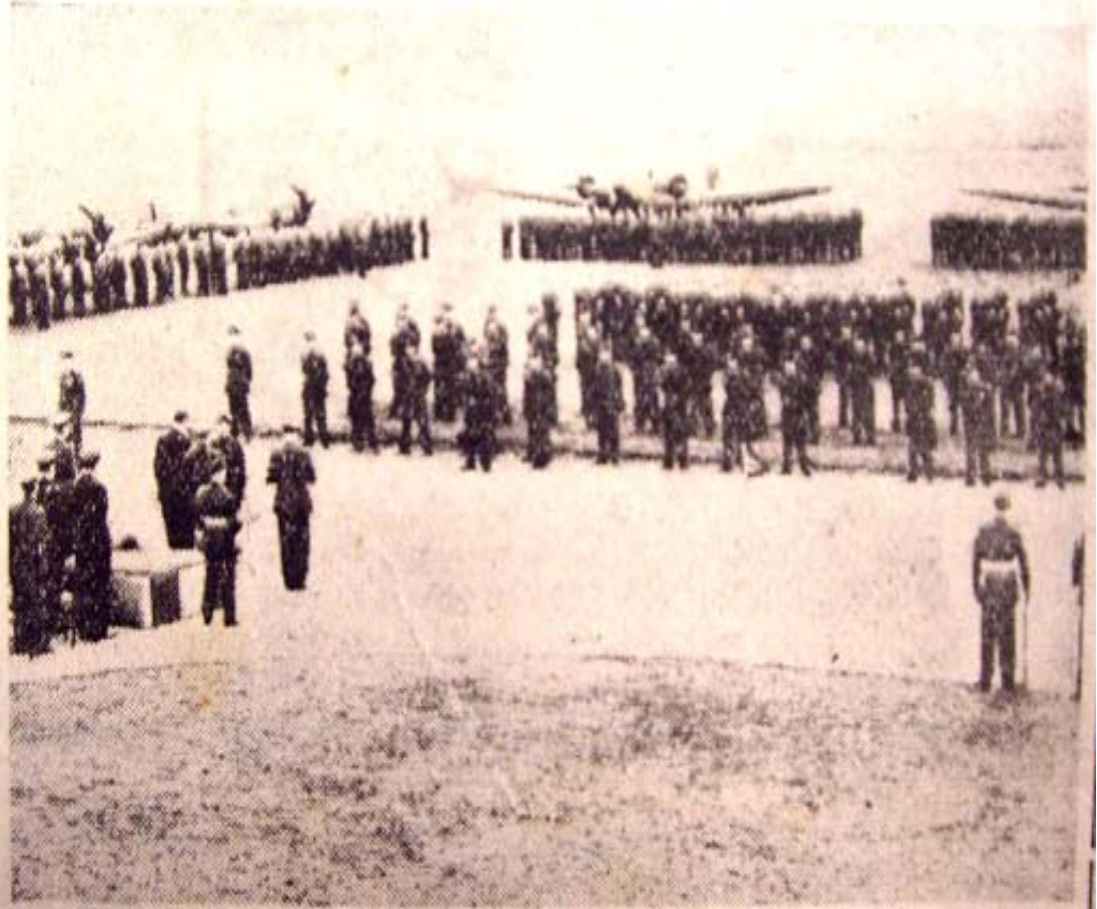
Kızıldorunun yıldönümü

Dün Ankarada Sovyet Büyük Elçiliğinde yapılan kahul resminde hükümet ve ordu...

Dün Ankarada Sovyet Büyük Elçiliğinde yapılan kahul resminde hükümet ve ordu...

Ankara 23 (S.A.) — Konferansın...

İngilterede stajlarını bitiren 70 pilotumuz

İngilterede bundan evvel staj görüp İngiliz hava kuvvetleri brövesi alan gençlerimiz bu münasahetle tertib edilen tören esnasında

Londra 8 (a.a.) — Büyük Britanyada İngiliz hava kuvvetleri kamplarında sıkı bir surette talim görüp stajlarını bitiren 70 Türk pilotu yakında memleketlerine

dönecektir. Bu pilotlar Cranwel havacılık mektebinde İngiliz hava kuvvetleri brövelerini on beş gün kadar sonra ala-

— Arkası sahife 3, Sü. 4 te —

AKŞAM

Sene 27 - No, 9538 - Fiyatı her yerde 19 kuruştur. SALI 8 Mayıs 1945 Sahibi: Necmeddin Sadak - Neşriyat müdürlüğü: Hikmet Feridun Es - ARŞAM Matbaası

AVRUPA HARBI SONA ERDİ BÜTÜN DÜNYA ŞENLİK YAPIYOR

Avrupanın büyük günü: 8 Mayıs 1945

Dünya tarihi, Mütteliklerin zafer ilan ettikleri bugün yalnız onun bir korkulu rüyasını sonu olarak değil, bir insanlık düvanının karanlığı ve bir dönmün başlangıcı diye kaydedeceklerdir. Geçmişte Avrupa, daha uzun kurmacı savasların ayağını parnak zafelerimiz görmüştür, fakat hiç birisi derinlikte ve genişlikte bu günkü neticesinin ehemmiyetini yaşamamıştır.

Bugünkü zaferin ehemmiyeti çok çetin bir harbin, kuvvetli bir düşmanın yere serilmesi bitmiş olmasından ileri geçmiyor. Her zafer bir kabusun sonu olduğu ve galiplere kazançlar temin ettiği için kullanan. Çünkü harbler karşılıklı menfaatlere karşın sınırdan doğar ve kazanan taraf gördüklerini elde ettiklerinden dolayı zevinir.

İnsanlığın zaferi Memleketimizde 2 gün şenlik yapılacak

Ankara 8 (Telefonla) — Almanyanın kayıtsız ve şartsız Mütteliklere teslim olması Avrupa harbinin bitmesi her yerde olduğu gibi bütün Türkiye'de ve başkentimizde büyük sevinçle karşılanmıştır. Şehrimizdeki bütün binocular, müesseseler ve mağazalar bayraklarla donatılmıştır. Gece de her taraf aydınlatılacaktır. İnsanlığın zaferi bayramı iki gün devam edecektir.

Almanya kayıtsız şartsız nasıl teslim oldu?

Bazı münferit noktalar müstesna her tarafta harb harekâtı durdu. Breslau kalesi de dün teslim oldu.

Bugün saat 16 da M. Churchill, Truman, Stalin ve Gl. deGaulle radyoda birer nutuk söyleyecekler

Bugünkü zaferin başkalarına benzemeyen müstesna zaferi, onu kazananların sadece bir dâva uğruna ateşe atılmış olmaları ve bu neticeden kendileri için hiç bir maddi kazanç beklenmemeleridir.

Almanyanın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Bugünkü zaferin başkalarına benzemeyen müstesna zaferi, onu kazananların sadece bir dâva uğruna ateşe atılmış olmaları ve bu neticeden kendileri için hiç bir maddi kazanç beklenmemeleridir.

Almanyanın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Bugünkü zaferin başkalarına benzemeyen müstesna zaferi, onu kazananların sadece bir dâva uğruna ateşe atılmış olmaları ve bu neticeden kendileri için hiç bir maddi kazanç beklenmemeleridir.

Almanyanın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Bugünkü zaferin başkalarına benzemeyen müstesna zaferi, onu kazananların sadece bir dâva uğruna ateşe atılmış olmaları ve bu neticeden kendileri için hiç bir maddi kazanç beklenmemeleridir.

Almanyanın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Bugünkü zaferin başkalarına benzemeyen müstesna zaferi, onu kazananların sadece bir dâva uğruna ateşe atılmış olmaları ve bu neticeden kendileri için hiç bir maddi kazanç beklenmemeleridir.

Almanyanın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Bugünkü zaferin başkalarına benzemeyen müstesna zaferi, onu kazananların sadece bir dâva uğruna ateşe atılmış olmaları ve bu neticeden kendileri için hiç bir maddi kazanç beklenmemeleridir.

Almanyanın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Bugünkü zaferin başkalarına benzemeyen müstesna zaferi, onu kazananların sadece bir dâva uğruna ateşe atılmış olmaları ve bu neticeden kendileri için hiç bir maddi kazanç beklenmemeleridir.

Almanyanın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Bugünkü zaferin başkalarına benzemeyen müstesna zaferi, onu kazananların sadece bir dâva uğruna ateşe atılmış olmaları ve bu neticeden kendileri için hiç bir maddi kazanç beklenmemeleridir.

Almanyanın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Bugünkü zaferin başkalarına benzemeyen müstesna zaferi, onu kazananların sadece bir dâva uğruna ateşe atılmış olmaları ve bu neticeden kendileri için hiç bir maddi kazanç beklenmemeleridir.

Almanyanın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Bugünkü zaferin başkalarına benzemeyen müstesna zaferi, onu kazananların sadece bir dâva uğruna ateşe atılmış olmaları ve bu neticeden kendileri için hiç bir maddi kazanç beklenmemeleridir.

Almanyanın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

Almanya'nın kayıtsız ve şartsız teslimi ile Avrupa harbinin bitmesi haberi İstanbul'da büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu sabah şehrin başta baş bayraklarla donatılmıştır.

EK-45

T. C.
BAŞVEKÂLET
HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı :

15.8.1939
Flürnye : saat , 17.30

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

E3

General Nacı Tınaz

Milli Müdafa vekili

EDİRNE

Anadolu ajansı sinamacısının manevra sahasında Genel Kur-
mayın kontrolü altında filim alamsında bir mahzur görmeyorum .
Müsaadenin istihsalini rica ederim .

Başvekil .

030	01			56	343	6
-----	----	--	--	----	-----	---

2

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 56 - Dosya No: 343 - Sıra No: 6

EK-46

T. C.
BAŞVEKÂLET
HUSUSİ KALEM MÜDÜRLÜĞÜ

Ankara 6.6.1940
Hayat : Şifre tel

Reisicumhurun Yüksek Katına

Takiben

Talim ve terbiye maksadile askerlik kanununun 58 inci maddesi
mucibince altı kolordu mintakasında 1327 doğumlu ihtiyatların ve seferi
kuruluşa dahil olduğu halde hazerden teşkiline lazım görülen birlikler
için icabı kadar redek Subayların 1076 sayılı kanun hükümlerine göre
silah altına alınmaları hakkındaki 5.6.940 tarihli İcra vekilleri Hayeti-
nin kararını Yüksek tasviblerine arz ederim .

Başvekil .

030	01			40	239	13
-----	----	--	--	----	-----	----

2

0 - Kutu No: 40 - Dosya No: 239 - Sıra No: 13

T. C.
M. M. V.
İçişleri Dairesi
İdare Şube: 2. Kısm
Şube: 98900
Sayı:
Evrak:

Ankara
28 / 8 / 1944

Önü: 30/8/944 de terfi edecek olan muhtelif sınıflara ait terfi kararnamesinin sunulduğu H.

Başvekilite

Eki:

30/8/944 de terfi edecek olan muhtelif sınıflara mübaşir (6) Tümgeneral ve (9) Tuğgeneral ve (1) Tuğamiral ve (19) tuğbay (2) albay ve (1) Ds. Tğb, (3) Tbb. Albay (1) veteriner Alb. ve (1) Ds. Tbb. albay ve (4) As. Ad. hakim ile (2448) subay ve As. memurun terfilerine ait yazılan kararnamenin ilişik olarak sunulduğunu saygı ile arz ederim.

M. M. V.

A. B. Aktınkal

*yazı - T3 - mll.
28.8.*

030	11	1	169	25	20
-----	----	---	-----	----	----

25-944/11638 2

T. C.
Milli Müdafaa Vekâleti
Hususi kalem
Sayı 16060

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ankara
15 / 7 / 1941

Öz:

Sayın Dr.Refik Saydam

Baş Vekilimiz.

İlişigi

Amerikaya gidecek talebelerin mümkün ise gönderilmemeleri hakkındaki siyasî noktayı nazarı arzu izah ederek dün Sayın Mareşal ile görüştüm.Bu talebelerin ilerde hakları temin edilmek üzere gönderilmemeleri hususuna muvafakat buyurdular.

Gidecek olan talebelerin kategorilerini ve branşlarını gösterir cetveli,Dr.Mühendis Yarbay İhsan zatı devletlerine lazım gelen noktaları arz etmek suretile sunacaktır.Zatı devletleri tensip buyurduğu taktirde Reisi cumhur hazretlerine de maruzatta bulunur. Zaten görüşmeler neticesinde bu 79 subay ve talebeden gidüp gitmemelerine karar verilecek olanlar takriba 20 kişidir ve bunların da burada kaldıkları müddetçe arkadaşlarına nisbetle almaları iktiza eden ücretleri ve ilerde emsalleri ile birlikte terfi hakları talimatname ve kanunla temin edildiği taktirde bunların da memlekette kalmasında artık bir mahzur yoktur. Yüksek emirlerinizi diler, derin saygılarımı sunarım.

M.M.V.

S. Arkan

030	01			56	343	14
-----	----	--	--	----	-----	----

2

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı
XII. Şube
Sayı: 67271

Ankara
1419/1940

	T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ	Başvekâlete
---	--	-------------

I - Trakya ve Çanakkale'deki kıt'aları ve talimatı teftiş etmek üzere 16/Eylül/1940 da Saat(19, 25) tirenile Ankara'den hareket edeceğim. Seyyehat porogramının Kırklareli'ne kadar olan kısmın illişik olarak sunulduğunu saygı ile arz ederim.

2 - Başvekâlete, M.M.V.ne arz edilmiştir.

İlüşgi

Gnkur. Bşk.
Mareşal

İlüşgi

16. 9. 1940

030	10		46	296	5
-----	----	--	----	-----	---

Karşılıklarda Şube adı ve sayılarımızın yazılması.

BAŞBAKANLIK ARŞİVİ		
Ankara	1419	1940
19-9-1940	8611	1

- 2 -

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı
XII. Şube

Ankara
/ / 1940

Sayı:

C	T. C.
	BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

- İtisiği
- 1 - 16/9/940 Saat (19,25) de Ankara'den hareket.
 - 2 - 17/9/940 " (05,25) de İzmit'e muvasalat.
 - 3 - 17/9/940 Şile'ye hareket .
 - 4 - 18/9/940 Şile'den hareket
 - 5 - 18/9/940 Akşamı Bekoz'da.
 - 6 - 19/9/940 sabahı Bekoz'den hareketle Büyükdere üzerinden buğazın garp kısmının tetkiki.
 - 7 - 19/9/940 gecesi Çatalca'da ve ya Hedefköyünde.
 - 8 - 20/9/940 akşamı Çatalca'dan tirenle Kırklarelina hareket.
 - 9 - 21/9/940 Kırklareli'nde

030	10	P			46	296	5
-----	----	---	--	--	----	-----	---

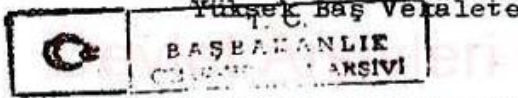
Cevaplarda tarih ve No. ının yazılması rica olunur.

2

T. C.
M. M. V.
Ordu dairesi
Ş. I Ks. I
Sayı: II64I

Ankara
18/3/1942

Öz: Ordu Mensuplarının yabancılar
la teması Hak.

3I/I/942 Tarih ve Ordu Dairesi I.Ş. 10378 sayılı

tamime ektir :

I - Ordu mensuplarının yabancı Devlet memurları ile temas ve münasebette bulunulmaması ve zaruret halinde bu temas ve münasebetlerin ne suretle yapılacağı yukarıda tarih ve numarası yazılı emirle tamim edilmişti . Bu emre aşağıdaki hususların tavnihan ilâvesi lüzumlu görülmüştür .

A) Ordumuz mensuplarından birine, bir yabancı taraftan kart bırakıldığı takdirde, aynı şekilde mukabele edilmesi muvafaktır .

B) Bir yabancı, askerî bir şahsı hususî ve sırf cemilekâr bir surette bizzat ziyaret eylediği takdirde bu ziyaretin aynı iadesi, bu baptaki talimat ve emirlerle uygun değilse; yine kart bırakılmak suretiyle iade nezakette bulunulması muvafık olur . Her hangi bir maslahatın halli zımında Makamda kabul edilen resmî ziyaretler iade edilmez .

2 - Bilgi için Yüksek Baş vekâlete, Hariciye, Dahiliye vekâletleriyle Genelkurmay Başkanlığına arz edilmiş ve gereği yapılmak üzere Ordu Müfettişliklerine, Örfî İdare K.lığına, Ankara Garnison K.lığına VI., XVII, Kor. K:lıklarına ve Askerlik Mnt. K.lıklarına Vekâlet Merkez teşkilâtına yazılmıştır .

M. M. V.

A. A. K. K.

18-3-1942 2252

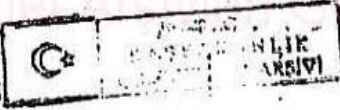
İlişigi

46 297 6
030 10

865

EK-51'in devamıdır.

T. C.
M. M. V.
Ordu dairesi
Ş. I. Ka. I
Sayı: 10373

Öz:

Ankara

31/1/1942

Komşularla yapılacak temaslara

Yüksek Başvekalete

İlişigi

1 - Yabancı Devlet mensuplarıyla temas ve münasebette bulunulması ve böyle bir mecburiyet karşısında ne yolda hareket edileceği 22/9/941 tarih ve O.D.İI.Ş.15284 sayılı ile Orduya tanımlanmıştır. Bir günün yanışığı neyden verilmek için, kayfiyetin bir kere daha tanzih ve tesbiti lüzumlu görülmüştür.

2 - Dahili hizmet kânunu ve talimatnamesinin 261. sahifesindeki 633. maddenin (F) fıkrasına muvafık olarak, Ordu ve Jandarma mensupları ve Komutanları ile Yabancı Devlet memurları arasında ziyaret ve idari ziyaretler, temas ve münasebette de bulunulmaz.

3 - Ancak Yurdumuzdaki Yabancı Devlet Ataşelerinin Kara, Deniz, Hava ve Jandarma kuvvetleriyle ve mensuplarıyla iltisat ve münasebetleri Gıkmur, Bşk. Liğınan ve Yabancı Devlet Sivil memurlarının da: Herne Askeri Makam ve şahıslarla temas ve münasebetleri vekâletin müsaadesiyle yapılır. Temasta bulunulacak yabancı şahıslar için, işin aceleliği derecesine göre yazı veya kapalı tel ile ve askerî mertebeler yoluna riayet edilerek; yabancı şahıs asker ise Gıkmur, Bşk. Liğına ve sivil ise Vekâlete müracaatla müsaade istihsal edilmesi lüzumludur. Daha müsteacel hâllerde keza yabancılar için Gıkmur, Bşk. Liğına ve Siviller için de Vekâlete doğrudan müracaat edilmekle beraber, aradan atlanmış olan makamlara da ayrıca bildirilir.

4 - (İstanbul) ve (İzmir) gibi Hükümet Merkezinden uzak şehirlerimizdeki, Yabancı Devlet Askeri veya Sivil memurları ile zarurî görülen bu temas ve münasebetler için, 3. maddede de beyan edilen tarafa müsaade almaya, işin müsteaciliyeti (Meselâ : Lübnanımızdan herhangi birisine gelen yabancı devlet harp gemileri komutanlarının ziyaretlerini idare gibi) inkâr barakmadığı takdirde, müstazi müsaade o şehirlerdeki en büyük rütbeli komutan tarafından verilir. İşbu komutanın aynı mecburiyet karşısında; müsaade almak için kendileri de şahsen yabancılarla temas ve münasebette bulunabilirler .

Ancak temas edilen yabancıların asker olduğuna göre, kayfiyetin Gıkmur, Bşk. Liğına ve sivil olduğuna göre de Vekâlete derhal bildirilmesi istenir eder.

5 - Hudutlarımızdaki birliklerin subay, memur ve Komutanları ile muhtelif taraf mensupları arasındaki temas ve münasebetler, eskiden olduğu gibi ; (Hudut teşkilâtının vazifelerine ve Gümrük Muhafaza teşkilâtının kaçakçılığın men ve takibi hususunda Hıntskalarındaki Valiler

0 0 - Kutu No: 46 - Dosya No: 297 - Sıra No: 6

T. C.
M. M. V.
Ordu dairesi
Ş. I. Ks.
Sayı: _____

Öz: _____

Ankara
17/194

vazife münasebetlerine dair nizamnamenin hükümlerine ayularak yapılacak ve mezkûr nizamnamenin hükümleri tamamen tatbik edilecektir.

6 - Yabancı ordu mensuplarından Türkiye'ye iltica edenlerle temasta, ancak bu babbaki 12/8/941 tarih ve 4104 sayılı kanun ile işbu kanunun altıncı maddesine müsteniden tanzim edilen 20/10/941 tarih ve 15589 sayılı mülteci talimatının hükümleri dairesinde yapılabilir.

7 - Büyük Şehirlerimizde Hükümet Müessesilerimiz tarafından Yabancıların gereflerine veya Yabancılar tarafından Hükümet Müessesilerimiz gereflerine verilecek resmî ziyafet ve balolara, ancak Askerî Protokolde dahil (Albay ve I. Sınıf Muamele Memuru ve daha üstleri) balovalardan hükümet kanalı ve askerî mertebeler yolu ile davetli olanlar, Yabancı Devlet memurlarına terfik edilen Mühendisler, ve Ankara da Genelkurmayca istihbarat şubesinde lüzum gösterilecek subaylar iştirâk edebilirler. Her iki maddeden (Hükümet ve Askerî) geçmeksizin yapılan davetlere icabet yasağıdır.

8 - Yurdumuzdaki Yabancı Devlet memurlarından olmayıp herhangi bir sebeple memleketimize muvakkaten gelecek olan Yabancı ziyaretçiler ve Hey'etler hemen daima Genelkurmay'ın isteği veya bilgisi dahilinde ve anın vereceği direktifler ve tertipler dairesinde gelmektedirler. Bu sebeple bunlarla olacak temas ve münasebetler Gnkur. Bşk. ca emir ve tanzim olunur. Ancak bunun haricinde gelecek yabancılar olursa her defasında keyfiyet Vekâletçe tesbit edilerek ilgililere bildirilecektir.

9 - Emekli olup ta ; muvakkaten tekrar ordu hizmetine alınmış olanlar, yukarıdaki maddelerin hükümlerine tamamen tabidirler.

10 - Bilgi için Y. Başvekâlete, Hariciye, Dahiliye Vekâletleri ile Gnkur. Bşk. na arz edilmiş ve Gereği yapılmak üzere 1 . , 2 . , 3 . , O . Mf . ne , Örfî İdare K . , Ankara Garnizon K . , VI . , XVII . Kor. K . lıklarına ve bilumun As. Knt. K . lıklarına, Velâlet Merkez teşkilâtına yazılmıştır.

M. M. V.

4.2.1942

030	10			46	297	6
-----	----	--	--	----	-----	---

1-2-942 865

T. C.
M. M. V.

Levazım İşleri Dairesi

II. Şube Kısım

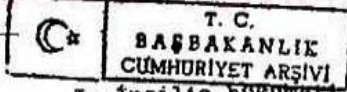
Şube

Sayı:

Evrak:

29575

Baş Vekâlete

Öz:

Ankara
24/9/1943

İlişigi

1- İngiliz hükümeti ile yapılan anlaşmaya göre, tank teknişiyen kursu görmek üzere Mısıra gönderilmiş ve bu def'a avdet etmiş olan gurubumuza, erlerimiz her türlü masraflarının temin edildiği ve bunlara bakmak üzere kefile komutanı ve işe subayı tayin edildiği bildirilmekliğimize rağmen İngiliz Orta şark kuvvetleri Umum komutanlığınca İngiliz erleri müsüllü gösterilen yardım ve maddi firperverlikten dolayı teşekkürü vecibe bilen Vekâletin şükranlarının tensip buyurulduğu takdirde iblağına;

2- Bu gurup erlerine Vekâletince yiyecekten ansook ekmek farkı ve garnitür sebze gibi şeylere masraf edilmiş olup tekmil işçileri İngiliz hükümeti tarafından yapılmıştır.

Kefile 23 Subay, 20 Gedikli erbaş ve 130 erden teşekkül ederek 5/Mayıs/943 günü Ankaradan hareket etmiş ve 11/Mayıs/943 günü Kahireye 130 Kilmekre mesafedeki (Cenife) kampına muvassalatla Cenife ve Abbasiye Atolyelerinde kurslarını bitirmiştir. 10/Eylül/943 günü Kahireden hareket eden bu kefile 14/Eylül/943 de Ankaraya Avdet etmiştir.

3- Bu kefileden evvel giden guruplarada İngiliz Hükümetinin yardım edildiği istihbar edilmiştir. Ansook yardımın ne suretle yapıldığı hakkında serih bir malûmet yoktur. Kahire elçiliği vasıtasıyla bu hususun tedkik ettirilmesini müsaadelerini arz ederim.

4- Bilgi için Baş Vekâlete, Genel Kurmay Başkanlığına ve gereği için Hariciye vekâletine arz edilmiştir.

Al. H.
F. B. M. V.

M. M. V.

Al. B. M. V.

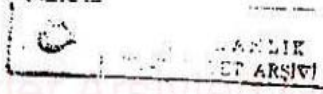
Arz edildi
Kafza 4. 10. 943

030	10			46	2731
-----	----	--	--	----	------

T. C.
M. M. Bakanlığı

Ankara

3 Nispetiye

Hava Müsteşarlığı
Ş. III. Ksm: 4/AÖzü: Amerikadaki Okur hava
subayları Hk:Hk. No:
Urn. No: 36231

Başbakanlığa

Eki

1 - Talim ve Terbiye giderleri Kiralama ve Üdünç verme kenu nu gereğince Hükümetimiz tarafından ödenmek üzere Amerikaya havacılık tab siline gönderilen okur Hv. Subaylarımızın Amerikan Yetiştirme usullerinc re TEKAMÜL kursu uçuşlarının hitamında memlekete dönmeleri halinde yalnız Okul Tayyarelerini kullanabilecekleri fakat kara harp Tayyareleriyle uçamı yacaklarından Harp pilotu olarak istindamlarının mümkün olamayacağı tesbit edildiğinden bu Subaylarımızın İNTİKAL ve MUHAREBE uçuşları namı altında - diğer iki kurstan geçirilmelerine ihtiyaç bulunduğu ancak bu kurslarda yan lacak uçuşların KIRALAMA ve ÜDÜNÇ VERME kanunu çerçevesi dahilinde sözleş meye bağlanması usulden olmadığı cihetle bu hususta yeni bir sözleşme yap ması gerektiği Washington Ateşemiliterliğinin 9/1/945 ve 1759 ve 15/1/945, 1676 gün ve sayılı şifrelerinden anlaşıldığından, aynı şartlar altında bir sözleşme görüşmesi için teşebbüse girişimiye müsaade istenildiğinden bu su bayların tahsillerinin tamamlanabilmesi için TEKAMÜL kursu uçuşlarından son ra diğer iki kurstan geçmelerinin lüzumlu görüldüğü ve bu maksatla yapıla cak yeni sözleşmenin akdi hususunda teşebbüse geçmesi için adı geçen Ateşcö lige tebligat yapıldığı Gnkur.Bşk.nın 13/Ocak/945 gün ve 71055 sayılı yazı larile bildirilmiş ve mezkür Bşk.nın bu yazısına ek olarak gönderdiği 26/Ş: bat/945 tarih ve 71276 sayılı yazısında bu mesele hakkında Washington Ateşcö militerliğinin,akdeülecek yeni sözleşmenin esaslarını muhtevi,17/2/945 E ve 1759 sayılı şifresi suretinin ilişik olarak gönderildiğinden bahsedilce rek Amerikadaki okur Subaylarımızın müteakip talim ve terbiye safhalarının temini için akdi tekarrür eden sözleşmenin imzası hususunda Washington Ateş emiliterliğine gereken imza yetkisinin verilmesi istenmiştir.

Bahsedilen kurslar Amerikadaki okur hava subaylarımızın yetismeleri ve müteakip talim,terbiyelerinin temini bakımından elzem görüldüğünden mezkür subayların talim ve terbiye,seyahat giderleri dahil fakat yiyüp içme ve diğer müteferrikaları hariç olacak şekilde,KIRALAMA ve ÜDÜNÇ VERME kanununa müsteniden evvelce düzenlenmiş,mevcut talepname kısmen deği tirilmek suretile yapılacak yeni maddel sözleşmenin akdi hususunda Waşing ton ateşemiliterliğine,her subay için yapılan gider listelerini göndermeyi de esas tutmak suretile,gereken imza yetkisinin verilmiş olduğunu saygıla rıyla arz ederim.

2 - Başbakanlığa,Hariciye ve Maliye Bakanlıklarına arz edilmiştir.

M. M. Bakanı

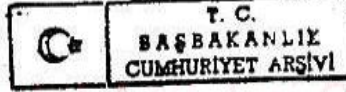
030	10			46	297	43
-----	----	--	--	----	-----	----

BİŞİMİNİN İZİNİ

6-4-935 / 1626

T. C. BAŞVEKALET KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ Sıra : —		Dosya işaretleri 40/30
T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ		
Evrakın Numarası	59252-3	Millî Müdafaa Vekilliklerine
Evrakın Tarihi	3.6.1942	Maliye " T
Yazan memur	K. Coban	
Yazı tarihi	9.6.1942	
Muavin	M. C. C.	
Beyaz eden		
Beyaz tarihi		
Karşılaştıranlar		
Sadira No.	<u>6</u> 2220	
Merbutatı		
Sevk tarihi	10.6.1942	
Kaydeden		
Düşünceler	<p>Yeni tip tankların kullanılması ve bakımı işlerinde yetiştirilmek üzere Kasıpa gönderilecek olan 3 subay, 1 makinist ve 6 Gediklinin masraflarına karşılık 942 takvim yılı döviz cedvellerinin harcirahtar feshine Millî Müdafaa Vekaleti namına mevzu tahsisattan 14.400 lira-lık döviz verilmesi muvafık görüldüğünü arz ederim.</p> <p>Millî Müdafaa ve Maliye Vekilliklerine yazılmıştır.</p> <p style="text-align: right;">Başvekil namına Müsteşar</p> <p style="text-align: right;"><i>[Signature]</i> 9.6.</p>	
030 10 48 310 2		

T. C.
M. M. V.
Esl. ve Muh. Mf.
Harbiye Dairesi
Şube VII Kısım
Şube :
Sayı: 6426
Evrak:

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ankara

16/4/1942

Öz: İngilizlerden satın alınan
Namlu ve taretlerin Türkiye
ye nakli H.

Başvekâlet Yüksek katına

İlişiği

1- Çanakkale Boğazında inşası kararlaştırılan Beş adet Sahil Müdafaa'ya Top Mevzilerinin inşası ve bu mevziler için İngiltereden satın alınan 38 lik ve 34.5 luk namlu ve taretlerin Türkiyeye nakli ve inşa olunan mevzilere monta edilmesi hakkında İngiltere Bahriye Nezaretine tavassutu ile 30/1/94I tarihinde Londrada Vickers Armstrong Şirketiyle bir mukavele imza edilmişti. Memleket Müdafaa'sına ait olan bu hizmetlerin mümkün olduğu kadar kısa zamanda başarılabilmesi için mukavelelerin imzası beklenmeden daha 1940 yılı Teşrin ayında Birinci Mevzi'in inşasına filen başlanılmıştı. Mukaveleye göre:

1	Numaralı Mevzi'in İkişer Toplu Tareti	94I Ağustosta
2	" " " " "	94I Teşrin Evvelde
3	" " " " "	94I Kânuni Evvelinde
4	" " " Birer "	942 Martında
5	" " " " "	942 Temmuzunda

Yerlerine yerleştirilmiş olmaları icap ediyordu. Halbuki Birinci ve İkinci Mevzilerin Taretleri ve Namluları hazır olduğu hâlde bu güne kadar yurdumuza getirilememiştir. Bunların kısa zamanda sevk edilmesinin temini Londra Büyük Elçimize 94I Martında yazılmış ve bunların 94I Nisanının ortalarında İngiltere'den yola çıkarılacağı cevaben bildirilmişti. Aradan Bir sene geçtiği hâlde bu Taretler henüz yola çıkarılmamış ve son zamanlarda İngiltere Sefaretinden Hariciye Vekâletine gönderilen bir notada İki Tareti Türkiyeye getirecek olan hususî Vapurların; Akdenizin hali hazır vaziyeti dolayısıyla Akdenize girmelerine İngiltere Hükümetince müsaade edilemeyeceği ve bunların Süveyştan Türkiyeye nakilleri Türkiye Hükümetince temin edilmediği taktirde bunların yakın bir istikbâlde sevklerinin mümkün görülmediğinin bildirilmekte olduğu Hariciye Vekâletinin 6/Şubat/942 gün ve 96 sayılı yazılarından anlaşılmıştır.

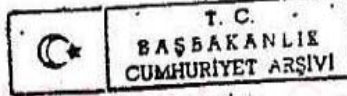
Bütün İnşaat masrafları ve İngiliz Mühendis ve Memurlarının ücretleri Vekâletimiz bütçesinden ödenmek suretiyle Birinci Mevzi'in inşaatı ilerlemiş ve İkinci Taretin konacağı 2 numaralı Mevzi'inde iskele ve yol işleri ikmal edilmiş olup İkinci Mevzi'in hafriyatına başlanılmak üzere. Taretlerin hususiyetlerine göre hazırlanan pilânlar mucebince inşa edilmekte bulunan bu Mevzilere diğer her hangi bir tipteki Taretlerin yerleştirilmesi mümkün olamayacağından

030	10			49	318	14
-----	----	--	--	----	-----	----

-3-

EK-55'in devamıdır.

T. C.
M. M. V.

Ankara
/ / 194

Esl. ve Müh. Mf.
Harbiye Dairesi

Öz:

— Şube — KISIM
Şube : —————

----- 2 -----

Sayı:

Evrak: —————

İlişigi

Mevzilerin inşaatı ikmal edildiği fakat İngiltere'de hazırlanmış bulunan Taretlerin getirilmesi mümkün olmadığı taktirde bu Mevzilerin inşasına sarfedilen paralar boşa gitmiş olacağından bu işteki zararlarımızın büyük olmaması için Taretlerin getirilmesi kabil olup olmayacağına göre bu işlere devam edilip edilmemesi hakkında kat'î bir karar verilmek zarureti vardır. Bu kararın tezce verilebilmesi için; İngiltere Bahriye Nezareti Vasıtasıyla Vickers Armistrong Şirketi işbu mukavelenin hükümlerini tatbik ve hızlandırmaya davet etmek ve alınacak cevaba göre bu kararı vermek muvafık olacağı mütalâ'a edilmektedir.

Bundan başka Mukavelenin hitamına dört ay kadar bir zaman kaldığı hâlde teahhüdün henüz Beşte birinin bile yapılamamış olmasından dolayı mukavelenin hukuken yürürlükde kalması caiz görülemeyecek sede Namı ve Taretlerin getirilememesi sebeplerini teşkil etmekte bulunan Akdenizin bu günkü durumunu Müteahhidin yedi iktidarında olmayan mücbir bir sebep olarak gösterilerek mukavelenin müddetinin uzatılması talebinde bulunmaları ihtimali vardır. Bu taktirde Vickers Şirketi Akdenizin normal vaziyeti avdet edinceye kadar Mukavelenin uzatılmasını talep edebilecektir. ki bunu kabul ettiğimiz taktirde buradaki İngiliz Mühendis ve Memurlarının maaş ve zarurî masraflarını vermek mecburiyetinde kalınacak ve bunun neticesi bu mevzilerin inşa maliyetleri çok fazla yükselmiş ve buna rağmen Memleketin müdafa'a vasıtasının tesisinde gayri muayyen bir geleceğe bağlanmış olacaktır.

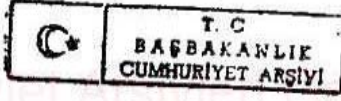
Gerek Memleket Müdafası bakımından ve gerekse aktedilmiş olan mukaveleye göre hukukî görüşten Milli Müdafa'a Vekâleti; İngiltere Hükümetini teahhütlerini ifaya davette ısrar mütalaasındadır. Eğer bu Hükümette Harp hali ve mücbir sebepler serdiyle teahhüdünü ifa edememekte musır ise mukavelenin tasfiyesi ile Vekâletimizin bu işte serbest kalması müdafa'a vasıtasının başka şekilde teminine teşebbüs zarureti vardır. Aynı zamanda Hariciye Vekâletinin yukarıda yazılı 6/Şubat/942 gün ve Ticaret Dairesi 96 sayılı yazılarında bildirildiği üzere kendi Vapurlarıyla İskenderiyeye kadar getirecekleri Namı ve Taretlerin İskenderiyeden Çanakkaleye kadar Türk Vapuruyla nakli ve Çanakkalede Sahile çıkarılması için Türk Vapurlarında yapılması lazımgelen tadilatlar kendileri tarafından ve mukaveleye uygun bir şekilde yapılması Milli Müdafa'a Vekâleti tarafından kabul edil-

030 10 49318 14

2

EK-55'in devamıdır.

T. C.
M. M. V.
Esl. ve Müh. Mf.
Harbiye Dairesi
— Şube — Kısım
Şube :
Sayı:
Evrak:

Ankara
/ /194

Öz:

----- 3 -----

İlişği

miş olmasına rağmen bu Namlu ve Taretler yine getirilemeyecekse barışın avdetinde tekrar yeni bir mukavele ile işlere devam edilip edilmemesinde tarafeyn tamamen serbest kalmak üzere Vickers ile aktedilmiş olan iş mukavelesinin tasfiyesi zarureti olacak ve bu taktirde kendi malımız olup İngilterede kalan toplarımız ve teferruatı üzerinde haklarımız bakî kalacaktır. Keyfiyeti Yüksek tetkik ve kararlarına arz ederim.

2- Baş Vekâlet Yüksek makamına ve Genel Kur.Bşk.lığına arz edilmiştir.

M. M. V.
A. B. K.

M. M. V.

A. B. K.

2.

Yazı - Talimatın
28.4.1942

030	40			49	318	14
-----	----	--	--	----	-----	----

17-4-1942 3415

3

Y. C.
- M. M. V.
Muzam. İşleri Dairesi
Ş. 2
Sayı :

Ankara
2 / X / 1930

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

1- Birinci Ordu müfettişliğine bağlı birliklerin insan , hayvan işe sıkıntılarını bildirmek ve Vekâletin bu hususta ne düşündüğünü öğrenmek üzere müstacelen gönderilen Lv. Yb. bay Raşit Sindel'ın Vekâlet Lv. Beiresinden Lv. Yb. bay Hamdi Banaz ile birlikte nezdi şifazize gönderiyorum .

2- Orduya bağlı birliklerin işe sıkıntısına maruz buldukları veya bulunacakları hakkında nakazı şifazizden şimdiye değin bir yazı almadım . Vekâlet aylardanberi muhaberede bulunduğu kolordulardan da yalnız münkasaya çıkarılan işe mevadinin istenilen miktar ve fiyatta tederik edilemediği gikşyetinden başka son zemana kadar bir malumata da sahip değildir .

3- Bir çok yazışmaları bertaraf etmek ve vaziyeti mahallinde tetkik oylene üzere burdan takriben üç hafta önce yukarda adı geçen Yb. Hamdi Banaz müfettişliğe bağlı kolordulara gönderilmiş ve bu arkadaşın getirip daha önce bize verilen malumata da uyar rakamlardan ; kolorduların 1 : 3 aylık yiyecekleri ve yenleri mevud olduğu yalnız II. kolordunun yem cihetinden daha az idharat yapabildiği anlaşılmiştir . Aradan üç haftalık bir müddet geçmekle beraber kolorduların bize verdikleri rakamlarla Yb. Raşit Sindel'in getirdiği rakamlar arasındaki tefavütün fazla olduğu görülmüş ve bu sebeble yire mahallinde bir daha ciddi tetkik yapmaları için bu iki arkadaş izan kılınmıştır . Biraznaaleyh Vekâletler gönderilen Yb. Hamdi Banaz ya bu arkadaşın veya tensip buyuracağınız diğer bir zatın terfikine ve bu iki arkadaşın müştereken kolorduları ve tümenleri dolayarak en kısa bir zamanda hakiki işe vaziyetinin tesbitine müsaadelerini dilerim .

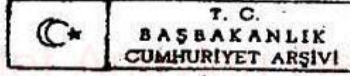
4- Vekâletin işe hususunda ne düşündüğüne gelince : ahvali hazırayı ve harbir uzonası ihtimali daima göz önünde tutan Vekâlet; bir kaç ay öncedenberi bu işe lşyık olduğu ehemmiyeti vermiş , mümkün olan idharatı her türlü vasıtaya müracaat ederek yapmağa çalışmış ve cezri tedbirler almak yolunda ilgili makamlarla iş birliği yapılmasına da uğraşmış ve halen de uğraşmaktadır . Bu cümleden olarak :

A) Memleket mahsulüti bu sene dahi ancak geçen seneki kadar olduğu hakkında toplanan rakamlar ve memleketin bazı mntakalarında mahsulün geçen seneye nisbetle az olduğu hakkında tesbit edilen bilgiler , İtalyanın herbe girmesi dolayısıyla cenup sahillerimize vapur işlotilmesindeki zaruri tahdidat ve bu yüzden nakliyatın hemen hemen denir yollarına inhisar etmesindeki mecburiyet ve ordu kısmı küllisinin bu sene mahsulü az olan mntakalarda yığılmış bulunmasından doğan vaziyet ; bizi memleketin ve bu seneki mahsulüti

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

EK-56'nın devamıdır.

T. C.
M. M. V.
Evazım İşleri Dairesi
Ş. 2
Says : 13110

Eki

nın ihtiyaca göre tevzi ve tevzinin ve bütün memleket işesinin bir elden idaresinin faydalı ve lüzumlu olacağı neticesine isal etmiş ve bütün Vekâletlerin bu işde kendilerine düzen vazifeler hakkında direktif alacakları nakan , Başvekâlet olduğu cihetle müğarün iley nakanın yüksek idare ve mesuliyeti altında umumî bir işe bürosu teşkil edilmesi kararlaştırılmıştır . İnce teferrüatına keder mesaisi hazırlanmakta olan bu büro yakında teşekkül edecektir . Bununla beraber işbu büro teşekkül edinceye değin Vekâlet bütün membalardan istifade suretile mubayac ve sevkiyatına devam eyliyecektir .

B) Buğday , arpa ve yulafın memleket dışına çıkarılması men edilmiştir .

C) Orduya ot verecek müteahhidlere tahkinat malzemesinden iktisad olunarak 50 ton kadar bağlama teli tahsis olunmuştur . Döküm halindeki sanayin kıtalara nakli için de bulunabilen malzeme ile harar yaptırılmaktadır .

D) Tüccarların spekülasyon yapmalarına mani olabilmek için de kendilerine vaktile açılmakta olan banka kredileri kestirilmiştir .

E) Fiyatların fuzulî tereffüüne mani olmak için fiyat tesbiti kararlaştırılmıştır .

5- Yukarıda sayılan tedbirler ve bu seneki mahsulâtın miktarı mubayac ve nakliyat işleri tanzim olunduğu takdirde işe hususunda bir endişeye yer verilmiyecek kadar emniyetbohş görülmektedir . Yalnız şu nokta dehi nazarı dikkata alınmalıdır :

Birliklerin kış konuşları tesbit edildiğine göre bilhassa tümen anbarlarının bulunacakları mahaller kışın en fena havalarda dehi en ufak birliğe erzak sevkiyatını güçleştirmeyecek yollarla bağlı bulunmalıdır . Geçen sene bu gibi yolların araba geçebilir bir hale ifraç edilmiş olduğunu görülmüştür . Bununla beraber , bu kebil yolların , köprü , bataklık gibi mahalleri asker yardımı ile düzeltmek için para sarfına lüzum varca tahsisatı gönderilmek üzere tezelden bildirilmesini ve yukarıdaki bilgilere göre daha da alınması faydalı tedbirler düşünülürse Vekâlete acele olarak teklifini ehemmiyetle rica ederim .

6- 1.O. Mf. ne ve bilgi için Genkur Bşk.na sunulmuş ve müstaceliyetine mebni 2. 3. 4. 10. 20. kolordularla İstanbul K. yasılmıştır .

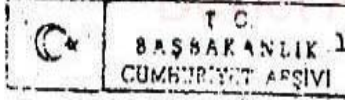
Millî Müdafaa Vekili

050	10	50	322	13
-----	----	----	-----	----

S. Arıkan
3

EK-57

M. M. V. Lv. İş. D. Ş. 2. 30/5/942 tarih ve
2/9466 sayılı temin suretidir.

1- İşe durumunun Gittikçe derinleştiği olduğu şu sıralarda da istenilen tahsislerin yapılmadığı malumdur. yeni istihsal mevsimi gelmiş ve bazı mntikelerde hasat başlamıştır.

Yağmursuzluktan endişe edenek ihtiyacından fazlasına saklanmış olan müstahsilin, beklenen yağmurların memleketin her mntikasına bolca düşmesiyle mevcut endişelerin zail olduğu ve müstahsilin bu vaziyet karşısında çok ümitli bulunmasından ihtiyacından fazlasını satmak isteyeceği şüphesizdir.

2- Her türlü teşvik ve gayretler gösterilerek 17/17942 tarih ve 2/963 sayılı teliğe göre mubayyaya önem verilmesini v mubayyae edilen maddelerin cins ve miktarları hakkında Vekâlete sık sık malumat verilmesini rica ederim.

3- 1-2-3. Ordu Müfettişliklerine arz edilmiş VI. ve XVII. Kor K. yazılmıştır.

M. A.
Os. Öz.
K. Y.

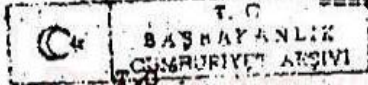
Milli Müdafese Vakfı
A. R. Artunkal.

Aslı Gibidir.

EK-58

SURET

İstanbul: 3.6.1942

1. Ordu Müfettişliği
Şube IV. Km.2
Sayı: 2236/134106

M. K. Vekâletine.

30.5.1942 tarih ve Lv. İg. D. Ş. 2. 9466 sayılı yazı cevabıdır:

1.-Ordu mintakası olan Trakya'da geçen seneki halkın hicreti ve mahsulün de esasen az olması ve kalanların bundan evvelki emirlerle birlikler tarafından mubayaa edilmiş bulunması sebebiyle eski mahsul hububattan bir şey kalmamıştır.

Zaif bir ihtimalle mevcudu varsa mubayaa için emirleri ordu birliklerine tamim edilmiştir.

2.-Anadoluda hububatın ve bilhassa kuru sozenin mevcudiyeti takdirleri veyhile muhakkaktır. Ancak murakabe komisyoununun bu günkü fiyatlarla mal ve bilhassa sekiz kuruştar. Samsın alınırken ve arabacıların gizli satışlarıyla 30:35 kuruşta ve belki daha fazla fiyatla arpa tedarik ettikleri rivayetleri karşısında köylünün (11) kuruştan arpa satmalarının memul olmadığı ve fiyatlar ve bu günkü durum karşısında kat'î tedbirler alınması ~~muhtemel~~ ketaatinde olduğunu arz ederim.

1. Or. Kf.

Org.

Fahrettin Altay

Malinin Synidur.

2

4/5/944 Gününe kadar 100 Milyonluk kredi anlaşmasından şimdiye kadar Almanyadan yurdumuza girmiş bulunan silah ve Ekipman listesidir.

Adet	Cinsi	Plata Reisch Mark	Tutarı Reisch Mark
60	5/60 Cm.lik Tankavar topu	47.937,00	2.876.220,00
6	5/60 Cm.lik " " "	3.920,00	23.520,00
	Yedek namlu.	27,44	1.573.920,00
18000	Tankavar top izli Zeh.mermi	4.000,00	1.060.000,00
265	AG. Makineli	4.590,00	596.700,00
130	0.7 M/m Telenstre	2.589,00	51.780,00
20	Makaslı batarya dürbünü	1.587,00	79.350,00
50	Makineli tüfek nişan dairesi	251,44	1.209.929,28
4.812.000	AG.Mt.Ss.mermisi(Bini)	258,00	2.441.880,00
8.548.000	" " Ssk. " "	343,00	1.296.540,00
3.780.000	" " Sskl. (Bini)	428.000,00	13.696.000,00
32	T-3 Tipi (Hainler-Bens)Tanka	434.000,00	1.502.000,00
3	" " Komuta tankı	---	1.838.769,80
	" " Tanklara Yd.Malzemesi.	---	15.995.000,00
35	T-4 " Krupp Tanka	457.000,00	457.000,00
1	Takım Ag.Seyyar tamirhane	457.000,00	45.700,00
	Seyyar tamirhane Yd.parça	---	1.260.890,20
	T-4 Tipi tanklara Yd.malzeme.	---	1.923.600,00
10.500	Tank için 7,5 Cm.Zarh mermisi	183,20	614.800,00
7.000	" " " " Tahrip mermisi	116,40	839.424,00
9.600	" " " " Zarh mermisi	87,44	533.376,00
6.400	" " " " Tahrip mermisi	83,34	706.043,52
2.808.000	7,92 M/m Ag.Mt.mermisi (Bini)	261,44	30.600.000,00
60	Fock-Wulf 190 tipi Av uçağı	510.000,00	9.122.000,00
	Av tayyaresi Yd.aksamı.	---	2.403.000,00
180.000	" " " için 2 Sm.Yng.Mer.	13,35	2.271.600,00
180.000	" " " için 2 Sm.iz.Tah.Mer.	12,62	396.269,44
1.576.000	7,92 M/m.Sm.Mt.mermisi (Bini)	251,44	185.220,00
540.000	7,92 " " Pmk. " "	343,00	15.092,00
44.000	" " " " Pmk. " "	343,00	3.579.200,00
240.000	Tayyare için 2 Sm.Zh.Mermisi	1408	---
			99.994.544,24.

4/5/944 Gününe kadar gelen malzeme dokuz dokuz milyon doküzyüz doksan dört bin beş yüz kırk dört R.M. ve 24 Pfening'dir.

Mukavele bedeli mevcut
4/5/944 Gününe kadar gelen malzeme

Geti kalan 58.000 R.M.lik malzeme gerideği takdirde
100 Milyon R.M.lik kredi tamamlanmış olacaktır.

100.052.544,24 R.M.
99.994.544,24 R.M.

58.000,00

4/5/944

İmb.

İrfan Uludoğan.

030 10 52 344 9

EK-59'un devamıdır.

Adet	Çinsi	Gelen	Kalma
60	5/60 Sm.lik Tank savar top yedek namlu	60	-----
6	5/60 Sm.lik Tank savar top yedek namlu	6	-----
18.000	Tank savar Topu Zırh mermisi	18.000	-----
12.000	Tank savar topu tahrip mermisi	12.000	-----
265	Ag.Makinalı Tüfek	265	-----
17.160.000	Ag.Makinalı Tüfek mermisi	17.160.000	-----
130	0,7 Metrelük telemetre	130	-----
20	Makaslı Batarya Dürbünü	20	-----
50	Ag.Mt.Nişan Dairesi	50	-----
32	T-3 Tipi Tank	32	-----
3	Komuta tankı	3	-----
	T-3 Tipi yedek malzemeleri	Geldi	-----
35	T-4 Tipi Tank	35	-----
	T-4 Tipi yedek malzemeleri	Geldi.	-----
11.900	Tanklar için 7,5 Sm.lik Zırh mermisi	11.900	-----
8.640	Tanklar için 7,5 Sm.lik Tahrip mermisi	8.640	-----
11.174	Tanklar için 5.Sm.lik Zırh mermisi	11.174	58
7.884	Tanklar için 5.Sm.lik Tahrip mermisi	7.884	52
4	T-4 Tipi Tank 7,5 Sm.lik Yd.Tp.namlusu	4	-----
7	T-4 Tipi Tank makinalı Yd.namlusu	7	-----
3	T-3 Tipi Tank 5.Sm.lik Yd.Tp.namlusu	3	-----
6	T-3 Tipi Tank makinalı Tf.Yd.namlusu	6	-----
2.808.000	Tankların Sa Mt.Tf.mermisi	2.808.000	-----
1	Takım Ag.seyyar tamirhane	1	-----
60	Fock-Wulf 190 Tipi Av tayyaresi	60	-----
360.000	Tayyare 2 Sm.lik izli Tah.yangın mermisi	360.000	-----
	Tayyareler için Yd.Aksama	Geldi	-----
240.000	Tayyare 2.Sm.lik Zırh mermisi	240.000	-----
2.160.000	Tayyare 2 Sm.lik Zırh mermisi	2.160.000	-----

24/4/944
Bnb.
İrfan Uludoğan.

030	0	52	344	9
-----	---	----	-----	---

3

EK-59'un devamıdır.

28/5/1944 Gününe kadar 36. M. L. No. 1. Rayısmarlık
 Anlaşma ile alınan silah, mühimmat ve malzemeye ait listedir.

Adet	Cinsi	Gelen	Kalan
180	Ağ. Makinalı Tüfek	180	-----
2.872.000	Ag.Mt.Tüfek mermisi	2.872.000	-----
57.800	2 Sm.lik izli mermi	57.800	-----
50.000	Kilo Trotil	50.000	-----
30	Makaslı dürbün	30	-----
49	5/60 Sm.lik Tank savar topu	49	-----
14.700	5/60 Sm.lik Tank savar Tp.Tah.Dane.	14.700	-----
9.800	5/60 Sm.lik Tank savar Tp.Zırh.Dane.	9.800	-----
20	7,5,42 Sm.lik Krupp sahra topu	20	-----
5	Tank-savar Topu Yd.Namlu	5	-----
38	Muaddel namlu	38	-----
12	Fock-Wulf 190 tipi av tayyaresi	12	-----
36.000	Tayyare 2 Sm.lik yangın mermisi	36.000	-----
36.000	Tayyare 2 Sm.lik izli Tah.Mer.	36.000	-----
48.000	Tayyare 2 Sm.lik Zırh mermisi	48.000	-----
	Hava Fb.lar malzemesi	% 95 gelmiş	-----
	Tayyare ve motor yedekleri	Gelmiştir.	-----
4	Deniz Altı gemisi için Yd.Priskop	4	-----
2	Deniz altı gemisi için dizel Motoru	2	-----
	Traktör Yedek parçaları	Gelmiştir.	-----
	Motorsiklet yedek parçaları	Gelmiştir.	-----
	As.Fb.Lar malzemesi	% 98 gelmiş	% 2 gelmekte.

~~Enix~~

4/5/1944

Bnb.
 İrfan Uludoğan.

İrfan Uludoğan

030 10 52 344 9

4

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

4/5/944 Gününe kadar 36 Milyon R.M.lık Türk-Alman Anlaşması ile
satin alınan ve Yurdumuza girerek teslim alınan mühimmatın
tutarını gösterir listedir.

	Tutarı olan Rayismark .
Bir evvelki Kuvve	40.520.149,38
Bu defa gelen As.Fb.malzemesi	196.782,61
" " " Hava Fb.malzemesi	196.446,18
4.üncü defa gelen 2.Sm.lık 48.000 adet Tyy.Zh.Mermisi.	675.840,00
	41.589.218,17

4/5/944

Bab.

İrfan Uludoğan.

10

52

304

9

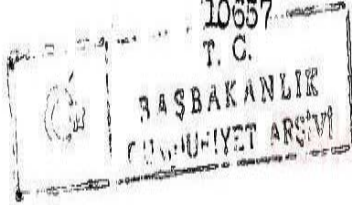
5

EK-61

T.C.
M.M.V.
Donanma Şubesi Müdürlüğü
Kısım : III

Sayı :

10657

Yüksek Başvekâlete

Ankara

30/2.Kân./942

Kısa: Yeni gelecek muhrip ve
Denizaltılarımızın tesellümü hakkın-
da talimatın takdimi.

1-Hükümetimiz namına İngilterede inşa edilip pek yakında
İskenderuna gelecek olan iki muhrip ile iki denizaltı gemisinin tesel-
lümüne ve Marmaraya kadar olan seyahatlerine dair Genelkurmay Baş-
kanlığının temin etmiş olduğu 23/1/942 tarih ve 29123 sayılı talimatın-
da, Vekaletimizi alakadar eden hususat için hazırlanmış olan talimat
ilişik olarak sunulmuştur.Saygılarımla arz ederim.

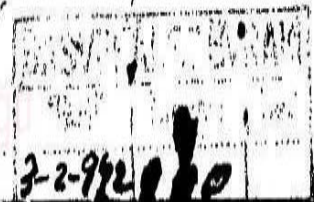
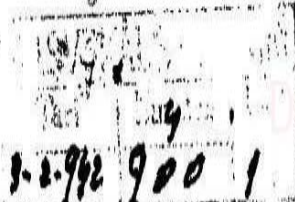
2-Yüksek Başvekâlete, Hariciye, Dahiliye ve Münakalat Vek-
âletleriyle Genelkurmay Başkanlığına arz edilmiş, I. ve 2.Or.Mf.leri-
ne, Donanma, XVII Ker., Mm.Üs.Bnh., Gümrük Muhafaza Genel K., Dz.AS.
Mk.Gn.K., Hr.Sl.ve Vst.K., Deniz Harp Okulu ve Ls.K., Marmaris, Lar-
sin, Marmaris Dz.Mnt. ve İstanbul, Çanakkale, İzmir Dz.K.lıklarıyla
Deniz Müsteşarları şubelerine ve Dz.Lv.Satınalma Komisyonu Başkanlığı-
na yazılmıştır.

15-

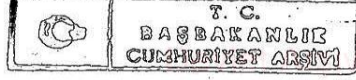
İzgi
4.2.1942

M. M. V.

1

EK-61'in devamıdır.

İngilterede inşa edilip ilk parti olarak memleketimize gelecek olan muhrip ve denizaltı gemilerimizin İskenderunda tesellümü ile mezkur limandan Marmaraya kadar olan seyir atlarına ait

(T A L İ M A T)

1-İngiltereden gelecek gemilerimize mürettep personal şimdiden mevkiilerinde sevke hazır bulundurulacak ve ikinci bir emirle (telgraf emriyle) izmitten trenle İskenderuna sevkedilecektir.

2-Gemilerimiz İskenderuna muhtelif tarihlerde muvasalat edeceklerdir.Buna binaen, hangi gemi muvasalat edecekse(daha evvel) yalnız o geminin mürettebatının sevkedilmesi ayrıca tel ile bildirilecektir.

3-Erbaş ve Erat yatakları ile birlikte sevkedilecektir.

4-İskenderuna gönderilecek personal gemilerine geçinciye kadar 39.Tümen K.lığı tarafından ihzar edilecek mahallerde misafir ve iase edilecektir.İase işini temin etmek üzere Dz.Lv.Ş.Md.lüğü icap eden tertibatı şimdiden alacaktır.

5-İngilterede inşa edilen gemilerimize mürettep olarak ayrılmış olan erbaş ve erler halen Donanma komutanlığı emrinde bulunmaktadır.İkinci maddede zikredildiği ve hile İskenderuna muvasalat edecek geminin ismi bildirilince yalnız o geminin mürettebatı sevkedilecektir.

a)Gemilere evvelce mürettep olarak ayrılmış olan 937 duhüllü eratin terhis edilmiş olması ve 938 duhüllü olanların da olbaptaki kanun mucibince terhisleri pek yakında icra edileceğinden, gemilerin erat personeli noksan kalacaktır.İşbu noksanın muallim erlerle telafisi maksadı ile Sultanhisar ve Demirhisar muhripleri eratinde noksan görülecek erat, bir sene sonra gelecek olan Hayret ve Muavenet muhripleri erata ile tamamlanacaktır.

b)Yine terhis dolayısıyla; gelecek olan Oruç ve Muratreis denizaltı gemilerinin er mürettebatı da bilâhare gelecek olan Burakreis ve Ulugali reis gemileri mürettebatıyla telâfi edilecektir.

c)İşbu noksanların telafisi Donanma komutanlığıınca tertiplenecek ve yeni listeler Vekaletle gönderilecektir.

6-Gemilere tayin edilmiş subay, erbaş ve eratin izmitten İskenderuna sevkleri toplu bir halde Kafile komutanının emir ve nezareti altında yapılacaktır.

a)Tek gemi geldiği takdirde Kafile komutanı, o geminin komutanıdır.

b)İki gemi birlikte geldiği takdirde iki geminin komutanlarından kademi olanı Kafile komutanı olacaktır.

7-İşbu kafilenin sevk olunacağı gündeki tren merkezce temin edilecek ve tel ile ayrıca bildirilecektir.

030 10 62 419 8

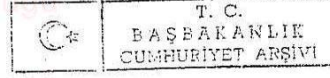
T. C. BAŞVEKÂLET Yazı İşleri Müdürlüğü Şube:		Dosya İşaretleri
Gelen Errahın	Tarihi Numarası	<p>Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Başkanlığına</p> <p>14.10.94I tarih ve 6219 numaralı tezkereleri cevabıdır :</p> <p>Askere gidenlerin kimsesiz çocuklarının asker ailelerine yardım tertibinden Belediyelerce verilecek tahsisatla Kurumunuz tarafından muhafaza ve himayeleri hakkında Dahiliye Vekilliğinin mütaleasını havâ tezkeresi sureti ilişiktir . Bu yolda muamele yapılması muvafık görülmüş olup Valilere tamimi mezkûr Vekillığe yazılmıştır . Kurumunuzca da gereğinin ifasını rica ederim .</p> <p>Başvekil</p> <p>19.11.94</p>
Müesvit		
Tevsül tarihi	13.II.94I	
Mübeyyiz		
Tebyiz tarihi	13.	
Mukabele edenler		
Sadıra No.	Umumi Hususi	
Merbutatı		
Sevk tarihi		
Mukayyidin imzası		
<p>EM 13464</p> <p>203 90</p>		

030	10		179	235	13
-----	----	--	-----	-----	----

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı:
2

11661

Kârarname

Millî Müdafaa Vekilliginden yazılan 28/7/939 tarih ve 26II/2228 sayılı tezkerede ; Trakya bölgesinde Ağustos 939 sonunda hizmet müddetlerini bitirecek olan II300 erin -içinde bulunduğumuz siyasî vaziyet icabettirdiği takdirde- terhislerinin geri bırakılması Genelkurmay Başkanlığınca uygun görülmüş olduğundan, İkteşrin sonunda kış kadrosuna geçiş vaziyeti ayrıca tetkik ve arz edilmek üzere şimdilik bu kadar erin terhislerinin tehiri hakkında bir karar ittihazı istenilmiş ve bu iş İcra Vekilleri Heyetince 1. AĞUSTOS 1939 tarihinde tetkik edilerek IIII sayılı Askerlik kanununun 9 cu maddesine göre bahsi geçen erlerin terhislerinin şimdilik tehiri kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bğ. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
N. P. Özalp Fethi Özyazın M. T. İnanç Z. M. Özyazın E. Sarıgül

Ma. V. Mf. V. Na. V. İ. v. ve Ma. V. V. S. İ. M. V.
Z. İ. Çelikkaya A. F. Çelikkaya M. Akar S. H. Akar

G. İ. V. Zr. V. Mfa. Mü. V. Tl. V.
B. Karadeniz M. İ. Çelikkaya A. Çelikkaya S. H. Akar

88 76 6

EK-64

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
12983

GİZLİLİĞİ 20.06.1994 tarih ve
33391 sayılı Oranla KALDIRILDI

Kararname

İhtiyat zabıtları ve askerî memurları kanununun 14 üncü ve
III sayılı askerlik kanununun 58 inci maddelerine tevfiқан talim ve ma-
nevra maksadile ve 45 gün müddetle luzumu kadar yedek subay ve eratin
celbleri; Genelkurmay Başkanlığının işaretine atfen Millî Müdafaa vekilli-
ğinin 28/2/940 tarih ve 30716 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzeri-
ne İcra Vekilleri Heyetince 6 MART 1940 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmail İnönü

Bş. V.
S. K. Akşiray

Ad. V.
Fehi Beyaz

M. M. V.
M. M. V.

Da. V.

Ha. V.

S. Sarıoğlu

Ma. V.

At. Akşiray

Mf. V.

İncel

Na. V.

A. F. Cebesoy

İk. V.

Hakir

S. İ. M. V.

H. A. Akar

G. İ. V.

S. Karadavut

Zr. V.

M. M. V.

Mü. V.

A. Çelikkaya

Ti. V.

M. Başoğlu

30.06.40

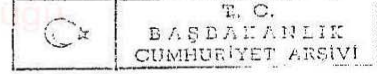
90 21 51

T. C.
S VEK ALET
R DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı:

2

20632

Kararname

Ordu ihtiyacı için Almanya'dan satın alınacak olan 100 adet portatif sis cihazı ile 20 adet el pompası ve 1.000 adet kartuş'un bedelleri Almanlarla aramızda mevcut Ticaret ve tediye anlaşmaları hükümleri dairesinde kliring yoluyla tediye edilmek şartıyla 2490 sayılı kanunun 46 ıncı maddesinin (O) fıkrasına tevfikan pazarlıkla satın alınması; Millî Müdafaa vekilliğinin 17/6/1943 tarihli ve 7186/-10799 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin 17/8/1943 tarihli ve 112233/5070 sayılı mutalânamesi üzerine, icra Vekilleri Heyetince 13 Eylül 1940 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

Ha. V.

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

Zr. V.

Mü. V.

Ti. V.

030	18	07	02	103	69	17
-----	----	----	----	-----	----	----

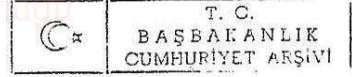
EK-66

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü

Karar sayısı

3

1562

Kararname

12/9/1944 tarihli ve 3/1474 sayılı kararnameye ektir:

Talim müddetleri 15/9/1944 tarininde biten yedek subay ve askeri memurlarla 1944 yılı birinci teşrin ayında ternisleri lâzımgelen yedek subayların hizmet müddetlerinin bir devre daha uzatılması; Millî Müdefea Vekillîğinin 16/9/1944 tarihli ve 164810 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, 1076 sayılı kanunun 14 üncü maddesine tevfiikan, İcra Vekilleri Heyetince 2/10/1944 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

H. V.

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

Zr. V.

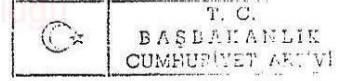
Mü. V.

Ti. V.

030 18 01 02 106 68 6

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

Karar

2206

Hükümetimize verilen Hürriçane tayyarelerini almak ve yurda getirmek üzere Mısır'a gönderilen iligik listede adları yazılı 11 subay ile 4 gedikliye 2/8/1938 tarihli ve 2/9390 sayılı karara göre yevmiye verilmesi; Millî Müdafaa Bakanlığının 1/7/1944 tarihli ve 5502/1305 sayılı yazısı ve Mâliye Bakanlığının 30/1/1945 tarihli ve 13240/561/581 sayılı mütalâası üzerine, Bakanlar Kurulunca 27/2/1945 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Başb.

Ad. B.

M. M. B.

Da. B.

Ha. B.

Ma. B.

Mf. B.

Na. B.

lk. B.

S. I. M. B.

G. I. B.

Zr. B.

Mü. B.

Ti. B.

30 18 01 02 107 100 17

T.C. Resmî Gazete

Tesis tarihi : 7 Teşrinievvel 1336 - 1920

İdare ve yarı işleri için Beşçöket Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Mâdürlüğüne müracaat olunur	25.HAZİRAN 1942 PERŞEMBE	SAYI: 5141
--	------------------------------------	------------

KANUNLAR

Hilmioğlu Faad Bakır'ın mahkûm olduğu cezanın affına dair kanun

Kanun No: 4271

Kabul tarihi: 19/6/1942

Madde 1 — Kırkağaç'ın Bakır Köyünden Hilmioğlu Faad Bakır'ın yaralama suçundan dolayı Balıkesir Asliye Ceza Mahkemesinden verildiği Temyiz Mahkemesi Dördüncü Ceza Dairesinde 4/7/1941 tarih ve 624/5630 sayılı ilâmiyle katilîğin on ay müddetle hapis cezası bütünü hukuki neticelerine şâmil olmak üzere affedilmiştir.

Madde 2 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3 — Bu kanunun hükmünü icraya Adliye Vekili memurdur.

20/6/1942

Yüzbaşı Avni Özkalyoncu, Üsteğmen Cihat Sarpkaya, Üsteğmen Rifat Göker, Üsteğmen Süavi Öçal ve Mevhibe Özkalyoncu ve Öğretmen Cemile Oriyan ve Fahrîye Tokaç'ın mahkûm oldukları cezanın affına dair kanun

Kanun No: 4272

Kabul tarihi: 19/6/1942

Madde 1 — Muhafız Taburu Dördüncü Bölük Komutanı Avni Özkalyoncu ve Kızılcasabamı Orman Koruma Takım Komutanı Üsteğmen Cihat Sarpkaya ve Merzifon Hava Okulu Emir Subayı Üsteğmen Rifat Göker ve Altınözü Dokuzuncu Piyade Alayı Beşinci Bölük Komutanı Üsteğmen Süavi Öçal ve eski Öğretmen ve Yüzbaşı Avni Özkalyoncu eşi Mevhibe Özkalyoncu, Lütleburgaz'da Hamitabat Köyü İlk Okul Öğretmeni Cemile Oriyan ve Seyitpaşa-Kasasının Hamidiye Okulu Öğretmeni Fahrîye Tokaç hakkında Safranbolu Sulh Ceza Mahkemesinden Türk Ceza Kanununun 419 uncu maddesinin ikinci fıkrasına göre hükmedilip Temyiz Mahkemesi Ceza Umumi Heyetinin 3/2/1942 tarihli kararlarıyla katilîğin altı ay hapis ve on beşer lira ağır para cezaları bütünü hukuki neticelerine şâmil olmak üzere affedilmiştir.

Madde 2 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 3 — Bu kanunun hükmünü icraya Adliye Vekili memurdur.

20/6/1942

Subaylar Heyetine Mahsus Terfi Kanunu

Kanun No: 4273

Kabul tarihi: 19/6/1942

Madde 1 — Türkiye Cumhuriyeti Ordusu Subaylar Heyeti aşağıdaki sınıflardan müteşekkildir:

A) Muharip sınıflar: Piyade, süvari, topçu, hava, istihkâm, mühür, jandarma, güverte, çarıkçı.

B) Yardımcı sınıflar: Demiryol, otomobil, nakliye, arifliye, veteriner, lojman, harita, mühendis subayı, harp sanayii.

Madde 2 — Ordu subaylarının rütbe sıraları aşağıda gösterilmiştir.

Asteğmen

Teğmen

Üsteğmen

Yüzbaşı

Binbaşı

Yarbay

Albay

Tümgeneral — Tüğamiral

Tümgeneral — Tümamiral

Korgeneral — Koramiral

Orgeneral — Orsamiral

Mareşal — Büyükamiral

Madde 3 — Subayların terfileri bu kanuna tevfikân cere olur. Terfi için asıl olan kıdem ve ehliyetli. Hazır ve seferde kıdem zamanı ve fevkalâdeden terfi yapılması. Ancak 16 nci maddé hükmü bundan müstesnadır.

Madde 4 — Subayların rütbe ve kademeleri bu rütbe kazandıklarına bildiren yüksek karar metninde yazılı tarihten başlar. Aynı rütbede olup müsvi ve müadil vazifede bulunan vazife ve makam sahipleri arasındaki kıdem; memuriyet ve vazifeye ilişkin tarihine göre değil rütbe nazım tarihine göre hesap edilir. Aynı rütbede olup muhtelif emakamlarda asıl olarak bulunsun ve bulunmakta olanların kıdem sıraları aynı rütbeliler arasında sıralanmayıp müsvi makam sahipleri arasındaki aynı rütbeliler arasında sıralanır.

Yüksek karar ile muhtelif makamlarda vekil olarak bulundurlan ve bulundurulmakta olanların kıdem sıralarında müsvi makam sahipleri arasında sıralanır.

Madde 5 — İlk müsvi rütbesine aynı günde terfi etmiş olan subaylar arasındaki kıdem, okulda kazandıktan ehliyet numaralarına göre

T. B. M. M.

ZABIT CERİDESİ

Kırk yedinci inikad

6 - V - 1940 Pazartesi

Mündericat

	Sayfa	Sayfa
1 — Sabık zabıt hulâsası	8	
2 — Havale edilen evrak	8	
3 — Müzakere edilen maddeler	8	
1 — Denizli mebusu Emin Aslan Tokadm, Belediye kanununun 23 nci maddesinin 6 ncı fıkrasının değiştirilmesi hakkında kanun teklifi ve Dahiliye encümeni mazbatası (2/13)	8	
2 — Diyarbakır istasyonundan Irak ve İran hududlarına kadar yapılacak demiryolları hakkındaki 3262 sayılı kanunun 1 nci maddesinin tadiline dair kanun lâyihası ve Nafia ve Bütçe encümenleri mazbataları (1/365)		8:18,25
3 — Örfi idare kanunu lâyihası ve Millî Müdafaa, Dahiliye ve Adliye encümenleri mazbataları (1/67)		18:25

I : 47 6-5-1940 C : 1

BÜTÇE E. M. M. SALÂH YARGI (Kocaeli) — Mutlaka « sari » ıstılahı, kanunî ıstılahtır diye ısrar edilemez.

Binaenaleyh «geçici» diye metinde yazılmış olması hiç bir vakit ne maksadı tağyir eder, ne de başka manada anlamaya tesir eder. Bu şekilde değıştirmeye bendeniz lüzum görmüyorum. Encümenin de şu dakikada ne düşündüğünü tayin edemem.

REFİK INCE (Manisa) — Ben de encümenin başka bir şey beklemiyorum.

BAŞKAN — Heyeti umumiyesini açık rey arzediyorum.

3 — Örfi idare kanunu lâyihası ve Millî Müdafaa, Dahiliye ve Adliye encümenleri mazbataları (1/67) [1]

BAŞKAN — Heyeti umumiyesi hakkında mutalea var mı?

Maddelerin müzakeresine geçilmesini reyinize arzediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Örfi idare kanunu

BİRİNCİ BAB

Örfi idare

Birinci kısım

Umumi hükümler

MADDE 1 — Teşkilâtı esasıye kanununun 86 ncı maddesine tevfiikan verilmiş olan umumi veya mevzî örfi idare kararı Dahiliye vekâleti tarafından münasib vasıtalarla ilân olunur. Örfi idarenin hudud veya müddeti üzerinde yapılacak değışiklikler de aynı suretle ilân edilir.

BAŞKAN — Mütalea var mı? Reyinize arzediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 2 — Örfi idare altına alınan yerlerde umumî emniyet ve asayişe taallük eden ve İcra Vekilleri Heyetine tayin ve tesbit olunan zabıta salâhiyet ve vazifeleri askerî makamlara intikal eder. Bu makamlar kendilerine intikal eden salâhiyet ve vazifelere müteallik kararları ve emirleri mahallî zabıtası marifetile icra ettirir.

BAŞKAN — Mütalea var mı? Reyinize arzediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

İkinci kısım

Örfi idarenin vazife ve salâhiyetleri

MADDE 3 — Örfi idare altına alınan yerlerde, askerî idare aşağıda yazılı fevkalâde

[1] 115 sayılı basmayazı zebtin sonundadır.

tedbirleri ittihaz ve tatbika salâhiyetlidir.

I - Görülecek lüzum üzerine meskenleri ve her türlü cemiyet, kulüb gibi teşekküllere aid binaları ve bunların müstemilâtını ve iş mahalleri ile sair kapalı yerleri ve mektub, telgraf ve sair mersuleleri şahısların üzerlerini gece ve gündüz aramak ve bunlarda subut vasıtaları olan veyahud musadereye tâbi bulunan eşyayı zabt ve radyo, telefon ve telsiz gibi bilcümle muhabere vasıtalarını kontrol ve icabında tatil ve menetmek;

II - Memleketin inzibat ve emniyetini ihlâl etmek suçlarıyla sabıkalı olanları ve emniyeti umumiye nezareti altında bulunanları ve örfi idare altına alınan yerlerde muayyen bir ikametgâhı olmayanları ve şüpheli olan sair kimşeleri örfi idare muntakasından çıkarmak;

III - Türk Ceza kanununun 189 ncu maddesinde yazılı olan silâhlarla alet ve cephanelerin ve dinamit, boğucu gaz bomba ve buna mümasil alâti muhribe ve mevaddı infilâkiye ve müştâile ve bunların ihzar ve imaline yarayan edevat ve vesaitin teslimi için emirler vermek ve bunları arayış toplamak;

IV - Gazete, kitab ve sair matbuaların tab ve neşrini veya hariçten idhalini menetmek ve matbaaları kapatmak ve matbuat ve telgraf ve mektub üzerine sansör koymak;

V - Kapalı ve açık yerlerde her türlü toplantıları menetmek ve cemiyetlerin faaliyetlerini durdurmak;

VI - Kahvehane, birahane, meyhane, tiyatro, sinema, bar ve emsali umuma açık yerleri kapatmak veya bunların açılma ve kapanma zamanını tayin ve tahdid etmek;

VII - Örfi idare muntakasına girib çıkmak isteyenler hakkında takyidat ve tahdidat koymak;

VIII - Geceleri dolaşmayı takyid veya menetmek;

IX - İcra Vekilleri Heyeti tarafından ittihaz ve tebliğ edilen emirleri ve ilân edilen sair tedbirleri takib ve icra etmek.

BAŞKAN — Mütalea var mı? Reyinize arzediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Üçüncü kısım

Teşkilât

MADDE 4 — Örfi idare altına alınan yerlerde bu kanun hükümlerini tatbik etmek üzere hazarde Genel kurmay başkanı ve seferde Başkomutanlık tarafından en az kolordu komutanlığı yapmış bir komutan, örfi idare komutanı olmak üzere seçilerek Millî Müdafaa vekâletince tayin muamelesi yapılır. Bu komutanın refakatine lüzumu kadar subay ve askerî adli hâkim ve memur verilir.

REFİK INCE (Manisa) — Bir şey soracağım. Üçüncü maddede «örfi idare altına alınan

ÖZGEÇMİŞ

5 Ekim 1974 tarihinde Keşan-Edirne’de doğdum. İlkokulu ve ortaokulu Keşan’da okudum. 1988 senesinde kazandığım askerî lise sınavları ile Kuleli Askerî Lisesi’nde askerlik hayatım başladım.

1992’de Kuleli Askerî Lisesi’nden mezun oldum ve Kara Harp Okulu’nda sistem mühendisliği programına dâhil oldum. Dört yıllık Kara Harp Okulu eğitiminden sonra sistem mühendisi diploması ile mezun oldum.

30 Ağustos 1996’da teğmen rütbesiyle orduda göreve başladım.

Göreve başladığım tarihten itibaren değişik birliklerde takım komutanlığı, bölük komutanlığı ve karargâh subaylığı görevlerinde bulundum.

Yüksek lisans eğitimimi Erzurum Atatürk Üniversitesi’nde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü’nde “Batı Trakya’da Türkler, Sorunları ve Bu Sorunlarda Çözüm Esasları” başlıklı tez konusunda yaptığım çalışma ile tamamladım.

Evliyim, iki kız çocuğum var. Eşim fen bilgisi öğretmenidir. İngilizce bilmekteydim.